
3 1761 07143246 2

Statistisk-topographisk Beskrivelse

af

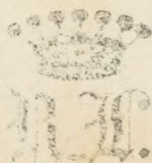
Kongeriget Danmark

ved

J. P. Trap.

Anden Udgave.

Første Deel.

Forlagt af Forlagsbureauet i Kjøbenhavn.

(O. H. Delbanco. G. E. C. Gad. Gyldendalske Boghandel. C. C. Lose.)

Thieles Bogtrykkeri.

1879.

LIBRARY
MAY 24 1977
UNIVERSITY OF TORONTO

Statistisk-topographisk Beskrivelse

af

Kongeriget Danmark.

Første Deel.

Almindelig Deel.

Det er nu anden Gang, jeg forelægger statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark, hvilken jeg første Gang udgav i Aarene 1856 til 1860. Ligesom den første Udgave, til hvilken jeg selv var Forlægger, paa særskilt Subscription modtog en Udvidelse ved Kjøbstadkort og Afbildninger af Bygninger fra For- og Nutid, saaledes er denne Udgave, der i Aarene 1872—79 er udkommen paa Forlagsbureauets Forlag, ogsaa efter særlig Indbydelse til Subscription, bleven forøget med det af Hr. Oberst Klingsey tegnede og graverede Atlas over Danmark i 30 Kort, trykte i Farver med Hurtigpresse hos Firmaet Hoffensberg og Trap. Kortene over Kjøbstæderne fra den ældre Udgave ere blevne ombyttede med nye Kort, for den overveiende Deel tegnede af Hr. Landinspecteur Berggreen, kun nogle af de først udkomne af Hr. Pr.-Lieut. L. Both og Hr. Capitain Muus, samtlige graverede og trykte, paa samme Maade som Amtskortene, hos fornævnte Firma. De 12 Kort over Kjøbenhavn ere bearbeidede, paa Grundlag af et ældre dertil af Forlæggerne erhvervet Kortarbeide, af Hr. Landinspecteur Berggreen, der ogsaa har forfattet og tegnet Oversigtskortet; Graveringen ved disse sidstnævnte Arbeider har været udført i Hr. Th. Berghs lith. Institut. Afbildningerne i Skriftet selv af Bygninger m. m. ere af Forlæggerne leverede og for største Delen skaarne i Træsnit i sammes xylographiske Anstalt: de ere tilligemed Texten trykte i d'Hrr. H. H. Thieles Bogtrykkeri.

Denne nærværende anden Udgave har forøvrigt, foruden den tidligere første Udgave, havt til Grundlag de paa skriftlige Henvendelser til d'Hrr. Sognepræster, Borgmestere og Godsbesiddere m. fl. givne Besvarelser. Naar jeg nævner et Tal for disse Henvendelser af henved tvende Tusinde, vil det, haaber jeg, være indlysende, hvorfor jeg her

maa blive staaende ved en almindelig Tak til Alle, der have viist mig den Imødekommen at besvare mine Spørgsmaal og dertil meget ofte have knyttet flere Bemærkninger. Hvad Skriftets 2 første Dele, nemlig den almindelige statistiske Deel og Hovedstaden Kjøbenhavns Beskrivelse, angaaer, har jeg været stillet saa heldig, at jeg med Hensyn til dem har kunnet, ligesom det ogsaa tidligere var Tilfældet, her i Hovedstaden selv henvende mig personlig til Mænd, der høre til Landets betydeligste i de særskilte Brancher af Administrationen i Almindelighed og af Hovedstadens særskilte Bestyrelse, naar jeg savnede Underretninger for denne nye og navnlig for Hovedstaden meget forøgede Udgave. I det jeg bevidner min forbindtligste Tak og Paaskjønnelse til disse Mænd, skal jeg her blandt dem tillade mig at nævne nogle, hvis Arbeider fremtræde mere selvstændige i Skriftet. Jeg skylder saaledes Hr. Archivar under Kjøbenhavns Magistrat, Dr. Nielsen og Hr. Stadsconducteur, Capitain Krack betydelige Bidrag til Staden Kjøbenhavns Udvidelseshistorie fra den ældre til den nyere Tid; til Havnens Historie og Beskrivelse har jeg modtaget vigtige og omfattende Bidrag af Hr. Havnecapitain, Capitain Lüders; ligesom Tilfældet var ved første Udgave har jeg ogsaa denne Gang modtaget af Hr. Directeur Tuxen en Beskrivelse af Orlogsværftet og Flaadens Leie; til Søkortarchivets Historie og Beskrivelse har jeg modtaget Meddelelser af dets Directeur Hr. Commandeur Rothe; til Søbefæstningernes Beskrivelse af Hr. Artillericapitain Blom; til Tøihusets og Proviantgaardens af Hr. Artillericapitain Müllertz. Om den botaniske Have har jeg Meddelelser af Hr. botanisk Gartner Frederiksen; om Universitetets chemiske Laboratorium af Directeuren Hr. Professor H. P. J. Thomsen; om det meteorologiske Institut samt om de climatiske Forhold i Almindelighed af Directeuren Hr. Capitain Hoffmeyer; om polytechnisk Læreanstalt af Directeuren Hr. Professor Holten; om det Kongelige Academi for de skjønne Kunster og om flere Kunstforhold, navnlig med Hensyn til de kjøbenhavnske Bygningsstadier, af Academiets Directeur Hr. Etatsraad Meldahl; om Danmarks Møntsteder og dets vigtigste Oldsagsfund af Hr. Justitsraad Herbst; om den Kongelige Kobberstiksamling og andre af de Kongelige Samlinger af Hr. Justitsraad Strunk, hvortil Hr. Dr. Nielsen har knyttet flere Bemærkninger med Hensyn til Runemindesmærkerne saavel i Kjøbenhavn

som andetsteds i Danmark, medens Udgiveren i det Hele skylder denne Mand, der har særlig beskrevet saa betydelige Dele af Fædrelandet, interessante Bemærkninger om dettes Forhold navnlig fra disse Egne; om Christiansborg Slot af Hr. Kammerraad, Slotsforvalter Zeltner; om Rosenborg af Hr. Slotsforvalter, Inspecteur Carl Andersen; om forskjellige Samlinger paa Charlottenborg af Hr. Kammerraad Truelsen; endvidere om Kjøbenhavns Kloakvæsen af Hr. Viceinspecteur Ambt, om Gasvæsenet af Hr. Gasværksbestyrer Howitz. Med Hensyn til Kjøbenhavns industrielle Forhold har Hr. Candidat Nyrop med største Redebonhed aabnet mig Adgang til sine omfattende Kundskaber. Det skal ogsaa nævnes, at det store Kongelige Bibliothek har tilladt, at Hr. Assistent Cand. juris C. T. Bang for mig gjennemgik den vedkommende Deel af Bibliotheket for at kunne give en omfattende Fortegnelse over Skrifterne om Kjøbenhavn. Til den almindelige Deel har Udgiveren, ligesom i forrige Udgave, af Hr. Professor, Lector i Landoeconomien ved den Kgl. Veterinair- og Landbo-Hoiskole Jørgensen modtaget en Artikel af den største Interesse om Landbruget; til de fremsatte Meddelelser om Fiskeridriften har jeg foruden til de i Artiklen selv Nævnte at bringe min Tak til d'Hrr., som have med saa stor Redebonhed bidraget til at faae disse Efterretninger samlede, saaledes Hr. Fyrinspecteur Grove, Hr. Lieutenant J. K. Smidth, Hr. Overkrigscommissair Madsen, Hr. Cand. phil. O. A. Schleisner. Jeg skal ogsaa med forbindtlig Tak nævne min nidkjære Medarbeider alt fra forrige Udgave Hr. Overkrigscommissair Treschow, der har havt de samme Arbeider ved denne Udgave som ved den forrige, Hr. Toldinspecteur Trolle, der har samlet og ordnet Materialet, hvad Handelen og Industrien i Kjøbstæderne angaaer, samt Hr. Lærer Lauridsen, Udgiver af flere Skrifter om Odense, der har til dette Skrift leveret et omfattende Arbeide; ligeledes har Hr. Herredsfoged i Hammerum Herred S. N. Krarup, tidligere Amtsfuldmægtig i Ringkjøbing Amt, i denne sidstnævnte Stilling ydet mig sin bedste Understøttelse til Amtets Beskrivelse. Ogsaa de Mænd, der under Værkets Udgivelse have havt den Interesse for dette og den Opmærksomhed for Udgiveren at sende ham Underretninger om urigtige Meddelelser, som ere fremkomne under Tidens Vexel eller som have henstaaet uopklarede og om hvilke de under deres særlige Forhold have modtaget Kundskab, ville være af mig med dyb Anerkjendelse at

nævne. Det er fornemlig mine trofaste Medarbeidere fra den første Udgave Hr. Pastor Kall Rasmussen og Hr. Professor Kornerup samt Hr. Justitsraad, Medlem af Randers Amtsraad Hvass, Hr. Bygningsinspecteur Uldall i Randers, Hr. Adjunct, Dr. phil. Heise, Udgiveren af Samlinger til Dansk Bygnings- og Kunsthistorie F. R. Friis, Hr. Adjunct D. H. Wulff og Hr. Hospitalsforstander, Amanuensis Barfod i Aalborg, Skolelærer M. K. Sørensen i Allerup Sneum Sogn, der her staae for mine Tanker og hvem jeg aflægger en oprigtig Tak. For Færøernes Vedkommende har jeg alt ved Beskrivelsen af disse nævnt Hr. Pastor C. F. Nielsen; Færøernes tidligere Provst, Hr. Pastor Hammershaimb, nu Præst her i Landet; nuværende Præst i Dalum Hr. Pastor Holm og Sysselmand paa Færøerne Hr. Landsthingsmand Müller. De have alle Krav paa min taknemmelige Paaskjønnelse. Det skulde gjøre mig meget ondt, om jeg her ved at nævne Fremmerne af dette mig selv saa kjære og dyrebare Arbeide havde undladt at nævne Nogen, der skulde have kunnet vente at blive kaldt i Minde af mig, men det vil i hvert Fald vanskelig hændes, at det, som er blevet mig meddeelt, ikke paa en eller anden Maade vil findes noteret hos mig, idet jeg, om jeg endog paa ingen Maade antager at kunne forvente, at det skulde oftere falde i min Lod at udgive mit Fædrelands Beskrivelse, dog ikke troer at burde opgive at virke hen til at en ny Udgave, naar Fremtiden skulde kræve en saadan, kunde finde Materiale til Udgivelsen.

Christiansborg d. 1. September 1879.

J. P. Trap.

Indholdsfortegnelse.

Første Deel.

Det danske Monarchi

eller Kongeriget Danmark i videre Betydning bestaaer af A. **det egentlige Kongerige Danmark**, en mellem Kattegattet og Nordsøen udskydende Halvø samt henimod 150 øst og vest for denne Halvø beliggende større og mindre Øer, hvis nordligste Punct, Skagens Fyrtaarn, ligger under 57⁰, 44′, 9″ n. B. og 1⁰, 57′, 1″ v. L. fra Kjøbenhavns Meridian, og hvis sydligste Punct Gjedsør Fyr ligger under 54⁰, 33′, 50″ n. B. og 0⁰, 26″ v. L. fra Kjøbenhavns Meridian, medens det i øst-vestlig Retning strækker sig fra Ertholmene, Christiansø Fyr 2⁰, 36′, 42″ ø. L. f. K. M. og til Blaavandshuk under 4⁰, 24′ v. L. f. K. M. B. **Færøerne**, en Øgruppe i Nordhavet, der nu henregnes til Kongeriget og er topographisk beskreven i Forening med dette (see dette Skrifts 6te Deel S. 529 til 576); C. **Island**, en stor Ø i Nordhavet mellem 63⁰, 24′ og 66⁰, 33′ n. B. og mellem 26⁰, 06′ og 37⁰, 12′ v. L. f. K. M.; D. **Grønland**, en stor, kun paa enkelte Steder beboet, Ø eller en Samling af Øer n. v. for Americas Fastland, hvis Sydspids, Cap Farvel, ligger under 59⁰, 49′, 0″ n. B. og 56⁰, 36′, 39″ v. L. f. K. M. med en Udstrækning mod Nord, Upernivik, til 72⁰, 48′ n. B.; E. **de danske Øer i Vestindien** St. Croix, St. Thomas og St. Jan mellem 17⁰, 41′ og 18⁰, 21′ n. B. samt 77⁰, 14′ og 77⁰, 43′ v. L. f. K. M.

Efter Sammendrag af statistiske Oplysninger angaaende Kongeriget Danmark, udgivet af det Statistiske Bureau, Nr. 7, 1876, samt efter den i 1878 ligeledes af Statistisk Bureau udgivne Oversigt Nr. 2, ere de nævnte Lande og Landsdele af følgende Fladeindhold og Folkemængde:

	Fladeindhold.		Befolkning 1870.	Befolkning 1878, calcul.
Danmark	694,42	g. □ M.	1,784,741.	1,940,000.
Færøerne	24,2	—	9,992.	11,000.
	718,62	—	1,794,733.	1,951,000.
Island . . . . c.	1860	—	69,763.	72,000.
Grønland		—	9,825.	9,800.
De vestindiske Øer. .	5,6	—	37,821.	37,500.
			1,912,142.	2,070,300.

Kongeriget Danmark

i den Betydning, som det tages ved Angivelsen af dette Skrifts Indhold og saaledes som det beskrives topographisk i dets 2den til 6te Deel, bestaaer, som foranført, af Monarchiets Hovedland og af Færøerne. Beskrivelsen af disse Øer i Skriftets 6te Deel indeholder en almindelig Udsigt over Øernes Statistik, og den efterfølgende kortfattede statistiske Oversigt er derfor henvist til at omhandle Kongeriget Danmark uden disse Øer.

Bestanddele og Størrelse.

Kongeriget Danmarks Fladeindhold er, som foranført, 694,42 g. □ M.
Heraf udgjør Halvøen Jylland med Øerne i Liimfjorden c. 455 — —
Øerne . . . . 239,42 — —

694,42 g. □ M.

Sammendrag af statistiske Oplysninger angaaende Kongeriget Danmark Nr. 7 (1876) giver følgende Meddelelse om Størrelser i geographiske Kvadratmiil af de til det egentlige Danmark hørende Øer, forsaavidt disse udgjøre selvstændige Communer eller bestaae af flere saadanne: Sjælland 125,07, Amager 1,15, Ovrø 0,27, Seirø 0,26, Samsø 2,01, Agersø 0,13, Omø 0,08, Møen 3,84, Nyord 0,09, Bogø 0,25; Bornholm 10,60, Christiansø 0,008, Falster 8,56, Lolland 20,98, Feiø 0,32, Fæmø 0,20, Askø 0,05; Fyen 53,33, Baagø 0,11, Turø 0,13, Taasinge 1,25, Dreiø 0,15, Strynø 0,10, Bjørnø 0,03, Lyø 0,10, Avernakø 0,11; Langeland 5,00, Ærø 1,55, Hirtsholmene 0,004, Læsø 1,90, Gjøl 0,41, Øland 0,45, Jegindø 0,14, Morsø 6,55, Egholm 0,10, Fuur 0,40, Anholt 0,37, Tunø 0,06, Alrø 0,13, Endelave 0,23; Hjarnø 0,06, Venø 0,12, Fanø 0,97, Manø 0,09.

Den jydske Halvø (eller Ø) nord for Liimfjorden med Læsø og Hirtsholmene	85	g. □ M.
Øerne i Liimfjorden, Mors m. fl.	7,6	— —
Den jydske Halvø syd for Liimfjorden med Anholt, Hjelm, Tunø, Endelave, Fanø og Manø	365,85	— —
Fyen med Øerne Taasinge, Langeland og Ærø samt flere mindre Øer	61,86	— —
Sjælland med Øerne Samsø, Amager, Saltholm samt flere mindre Øer	133,37	— —
Lolland-Falster med flere mindre Øer	30,14	— —
Bornholm med Ertholmene	10,60	— —
	694,42	g. □ M.

Hermed stemmer følgende Opgivelse efter Sammendrag af statistiske Oplysninger angaaende Kongeriget, April 1874:

Staden Kjøbenhavn	0,24 g. □ M.
Kjøbstæderne uden Kjøbenhavn . .	9,88 — —
Landdistricterne	684,30 — —
	694,42 g. □ M.

Til de ovennævnte Arealer vil være at lægge det endnu ikke paa alle Steder nøiagtig opmaalte og derhos ikke matriculerede Areal af de fra Havet, og navnlig dettes Bugter ind i Landet, i de sidste tvende Decennier indvundne Arealer, saasom i Sjælland: Svinninge Veile, Siddinge Fjord, Lammefjord, Hovvig, Ringholm, Saltbækvig, Tjæreby Veile, ved Taarnborg og Krusesminde, Dybsø Fjord, Svinø Noer og Nydamsmose, Basnæsvig, Kostervig paa Møen, Alt tilsammen henimod 2 Kvadratmiil, hvoraf saavel Halvdelen falder paa Lammefjord med den indenfor liggende Svinningeveile. Næst Sjælland er Lolland-Falster den Deel af Danmark, der har modtaget størst Tilvæxt, og det navnlig i Anledning af Anlægene ifølge Digeloven af 23de Mai 1873. Alt da første Udgave af dette Skrift udkom, var der inddæmmet flere Stykker af Nakskov og Rødby Fjorde og ligeledes var der Inddæmninger mellem Orebygaard og Taars, ved Vaalse-Viig og Kippinge Nor. Senere blev der foretaget Inddæmninger i Savnsø Viig, ved Hasselø, ved Næsgaard Noer, ved Bøtø Noer, ved Sortsø Noer. Ved det offentlige Digeanlæg ere nu følgende Arealer indvundne: fra Havet Nakskov indre Fjord og Rødby Fjord, som endnu ikke ere tørlagte, samt Fredsholms, Bogø og Baroniet Sønderkarles Inddæmninger, som ere tørlagte — man kommer til det Resultat, at der ved den Tid, da Afleveringen af det offentlige Digeanlæg fandt Sted, Mai 1878, var indvundet en Kvadratmiil productivt Land ved Lollands Sydkyst. Af andre Inddæmninger paa Lolland og omliggende Øer maa ogsaa nævnes Inddæmning ved Linelyst ved Lidsø, Nebbelunde, Veilby, Thorsvad, Asko. Vender man sig mod Vest, da er der Inddæmninger eller i hvert Fald paabegyndt Inddæmninger, paa Langeland ved Magleby Noer, ved Ristinge Noer og ved Blinde Noer paa Øens Vestside, paa Ærø den temmelig betydelige Inddæmning af Graasteens Noer samt den mindre ved Borgnæs Noer. Paa Fyens Nordostside findes en Række tildeels betydelige Inddæmninger ved Baago, Munkebo, Østrupgaard, Hofmansgave, Schelenborg, Einsidelsborg og Gyldensteen, mod Nordvest ved Føns, mod Sydvest ved Nakkebølle. Jylland havde efter Beretningen i forrige Udgave kun nævnt een færdig Inddæmning, nemlig ved Norsminde paa Østkysten, medens det dog udsiges, at der arbeides paa en Inddigning af flere Tusinde Tønder Land af Nissum Fjord. Man er kommen saavidt med dette Arbeide, at der er lagt Sluse for Aabningen mod Havet (se Oberstlieut. Mansas seneste Kort af Danmark 1878), men kun en mindre Deel, Falsted Kog, er udpompet og særlig inddæmmet. Nu berettes, i Mai 1878, at Han- og Byzholmsveilerne i Liimfjorden om et Par Maaneder ville være fuldendte for Hoveddæmningernes Vedkommende og derved omtrent 6000 Tdr. Land være indvundne. Blandt de mindre Landvindinger maa nævnes

Vester Jølby Nor, Næs Vig, Glomstrup Vig og Tissing Vig paa Mors. Endnu maa nævnes Tørlægningen af Stadil Fjord og Landvindingerne paa Tipperne i Ringkjøbing Fjord og i Ho-Bugten. Det samlede indvundne Areal er vistnok med Rette angivet til 5 □ Miil og regner man de inden for Sluserne ved Kramnidse og Thorsminde indlagte Arealer m. v., vil Kongeriget Danmarks Areal endog komme ud over de 700 Kvadratmeil, hvortil det angives i flere Geographier.

Samtidig omtrent med Landvindingen fra Havet er Landets til Dyrkning indtagne Areal blevet forøget betydeligt ved Søers Udtørring i selve Landet. I den calculatoriske Angivelse af Landets Areal, som findes i dette Skrifts forrige Udgave (I. S. 29), sættes Søplanen til 8 □ M. og det vilde vist være betænkeligt at gaae over til en høiere Angivelse, hvorimod en nyere Beregning vel turde følges med Hensyn til Arealets Aftagen indtil Nutiden, og Landvindingen vil saaledes vistnok kunne sættes til omtrent 2 Kvadratmiil. Søerne ere: Søborg Sø, Allerød Sø, Hjørlunde Sø, Stænkelse Sø, Berup Sø, Jægersborg Sø, Leersø (alle i det nordøstlige Sjælland), Høiby Sø, Klint Sø (i det nordvestlige Sjælland), Bild Sø, Lyng Sø (i det vestlige Sjælland), Lad Sø (paa Lolland), Sjørring Sø, Sperring Sø, Drum Sø, Flade Sø (i Thy), Hund Sø (paa Mors), Kolind Sund, Hald Sø, Korup Sø, Vænge Sø (i det østlige Jylland), Vilsted Sø, Sønder Sø, Flaskerne, Vester Sø, Hids Sø (i Himmerland), Tastum Sø, Rosborg Sø, Bølling Sø, Eistrup Sø (i Midtjylland), Vester Sø, Geller Sø, Husby Sø (i Harsyssel), Fiil Sø, Rolf Sø (i det sydvestlige Jylland).

See Oversigtskort over Danmark med specielt Hensyn til Inddæmninger fra Havet og drainede Arealer i 1878, svarende til Inspecteur Feilbergs Meddelelser angaaende Udtørringer og Trainingsarbeider i Danmark i Landhuusholdnings-Selskabets Møde den 13de Marts 1878, jfr. Dagbladets Referat heraf den 14de Marts 1878.

Grændser.

1. De omgivende Have.

Iblandt Jordklodens Verdensdele frembyder Europa noget ganske Eiendommeligt ved sine mangfoldige Ledemod. Overalt trænger Havet i Bugter og indesluttede Vande ind i den mangelunde deelte Masse af Lande, og denne Sondring har vor Verdensdeel at takke for en Kyststrækning, der forholdsviis er 3 til 4 Gange større end de andre Verdensdeles, — denne Udstrækning har vor Verdensdeel at takke for den lette Samfærsel, det mildnede Clima og sin hele materielle og aandige Udviklingshøide*).

*) Nyt Archiv for Søvæsen, 2den Række, Nr. 13. „Om Østersøens physiske Beskaffenhed" af Prof. Michaelis.

Gjælder dette om Europa i det Hele, vil det især finde Anvendelse paa Danmark, thi intet Land kan forholdsviis opvise en saa udbredt Kyststrækning som vort. Dets Halvø og henved 150 større og mindre Øer med deres mangfoldigt bugtede Kyster, talrige Vige og dybe Fjordindsnit, beskylles i en Udstrækning af over 500 Mile af Havet*), og om dette endog ikke bringer vort Klima den Mildhed, som det ved den tropiske Strøm tilfører de denne nærmere liggende Lande, Cornwal, Irland og forholdsviis Færøerne og det vestlige Norge, maa dog denne Strøms Indvirkning paa Nordsøen og de til denne stødende Have tilskrives en væsentlig Deel i at Danmark, der ligger paa samme Bredegrad som Kamschatka, Labrador og det indre Rusland, har de milde Vintre og i det Hele et Clima, som kun under lige Beliggenhed mod Nord overtræffes, med Hensyn til Middelvarme, af England og det sydlige Skotland.

Hertil kan føies, hvad mere særlig gjælder for Danmark, at Havet ikke alene afgiver dets væsentligste Grændse, men ogsaa ved Inddigninger og Inddæmninger — med Hensyn til disse understøttet ved den successive Hævning af enkelte Dele af Landet — tilsteder en Udvidelse af selve Grændsen, medens det paa den anden Side truer med Oversvømmelse og paa enkelte Steder ogsaa efterhaanden bortskjærer mindre Strækninger, der ere udsatte for Strømmens Paavirkning.

Her skal endvidere tilføies (see Capitain Oldenburgs Artikel: Opmaalinger af Horns Rev 1876—77 i Geographisk Tidsskrift II. 4), som et af de meest characteristiske Træk ved de danske Farvande, Tilstedeværelsen af de talrige smalle Grunde eller Rev, der i større eller mindre Længde strække sig ud fra Land. Dette har sin naturlige Grund i Landenes Form og Beskaffenhed. Medens man i et Klippeland, der altid er opfyldt af bratte Klipper og Dale, ogsaa ved Kysterne finder meget steile Affald til Havet, er det naturligt, at Havet omkring vort i det Hele lave, men tillige stærkt bølgeformede Land har et lignende Præg som dette, og at derfor ogsaa de mange smalle Pynter eller Odder, hvori vort Land er tunget ud, fortsætte sig i en vis Udstrækning under Havet. Og hvad der gjør disse Rev saa meget farligere for Skibsfarten, er den Egenskab, at de i Regelen for Enden og paa Siderne ere skarpt afgrændsede, medens de i Længderetning kun frembyde ringere Dybdeafvexlinger, om de end ofte paa enkelte Steder ere gjennemskaarne af dybere Løb. Saadanne Rev ere Horns Rev paa Sydvestspidsen af Jylland, der stikker 5 Mile tværs ud i Søen, Gjedser Rev ved Sydspidsen af Falster

---

*) Her ere Fjordene ikke medregnede; regner man disse med, faaer man det samme Tal omtrent, som er beregnet i Professorerne V. Falbe-Hansen og W. Scharlings Statistik, hvorefter der i Danmark „næsten findes en Miil Kyststrækning for hver Kvadratmiil Areal".

(omtrent $1\frac{1}{2}$ M. langt), Sjællands Rev (1 M.), Revene ved Anholt og Læsø, og Skagens Rev, vel langt fra det længste ($\frac{1}{2}$ M.), men ved sin Beliggenhed paa en saa befærdet Søvei af den største Betydning for Søfarten.

Ved den specielle Beskrivelse af de det danske Monarchies Hovedland begrændsende Have, bliver at skjelne mellem:

Østersøen med dens 3 Udløb, Sundet, Store-Belt og Lille-Belt;
Kattegattet;
Nordsøen.

Østersøen

med Sundet og Belterne.

Østersøen omsluttes af Sverrig, Rusland, Tydskland og Danmark. Den har et Fladeindhold af c. 6,500 □ M.

Geognostiske Forskninger have ledet til den Anskuelse, at Østersøen, der i de ældste Tider gjennem det hvide Hav synes at have staaet i Forbindelse med Iishavet og ved dettes Iis tilført vort Klima en Kulde, vi nu ikke kjende, ved en Vandflod, man har kaldt den baltiske, i en forhistorisk Tid gjennem Sundet og Belterne har brudt sig en Forbindelse med Nordsøen, og derved givet de danske Øer samt Nørrejyllands Østkyst i det Væsentlige deres nuværende Omrids.

Adskilt fra Oceanet ved flere Mellemled har Østersøen i mange Henseender Charakteren af et Indrehav. Kun enkeltviis opnaaer det en Dybde af 100 Favne og i vore Farvande ikke over 20 Favne. Dets Vand har kun $\frac{1}{3}$ Deel af Verdenshavets Saltholdighed, der omtrent er $3\frac{1}{2}$ Procent. Ebbe og Flod, der kun er ringe i Kattegattet, findes næsten aldeles ikke her, hvorimod vel en Forskjel mellem Høivande og Lavvande som en Følge af Vandets Indstrømmen eller Udstrømmen.

Blandt alle Europas Have modtager Østersøen i Forhold til sit Areal den største Tilstrømning af fersk Vand, hvilket, i Forening med dets, i den nordlige Beliggenhed grundede, ringe Fordampning, forklarer saavel dets mindre Saltholdighed som de særegne Forhold, der finde Sted med Hensyn til Udstrømningerne gjennem Sundet og Belterne, hvilke forholde sig til Indstrømningerne gjennem disse som 7 : 2*).

*) I Justitsraad J. Hjorths Beskrivelse over Østersøen og Finskebugten, udvidet, rettet og forbedret af Capitain af Søetaten V. Hansen 1875, gives S. 366 flg. Oplysninger om Veir- og Iisforhold, Strømsætning m. v. i Østersøen: Tidsstrøm eller Ebbe og Flod, der netop kan spores i Kattegattet, ophører saa godt som fuldstændig i Østersøen; dog er dennes Vandstand ingenlunde constant, men der er ofte meget betydelig Forskjel mellem Østersøens og Verdenshavets Overflade. Der fremkaldes herved meget ofte uregelmæssige Strømringer, navnlig ved langt fremskydende Pynter og i snevre Sunde mellem større Fjorde. En anden Aarsag til de ofte heftige Strømsætninger i Østersøen er selvfølgelig den Mængde Vand, der tilføres det af de mange Floder og

I Østersøens Hovedbasin ligger Bornholm, 5 Mile fra den nærmeste svenske Kyst og 12¾ M. fra den pommerske, samt 18½ M. fra Møen.

Den Deel af Østersøen, der støder til Danmark eller dette Havs vestligste Viig, deler sig omtrent 15 Mile vest for Bornholm i flere Sunde og store Bugter. Den gaaer saaledes op i en Havsnævring mellem Skaane og Sjælland, og danner i denne Faxe eller Præstø Bugten med Præstø Fjord og Kjøge Bugt, fra hvilken Kallebodstrand gaaer op mellem Sjælland og Amager og i sin nordligste smalle Deel danner Kjøbenhavns Havn.

Imellem Amager og Saltholm gaaer Løbet Drogden, der igjen af Middelgrunden deles i 2 mindre Løb: Kongedybet, der gaaer ind til Kjøbenhavn, og Hollænderdybet.

Mellem de mindre danske Øer indskyder Østersøen, syd for Sjælland, følgende Sunde:

Ulv-Sund mellem Sjællands Sydspids og Møen, ved hvis Indløb Øen Nyord.

Grøn-Sund mellem Møen og Falster.

Guldborg-Sund mellem Falster og Lolland.

Imellem disse 3 Sunde, der alle støde til Vordingborg-Bugten, hvilken senere bliver at omtale, ligge de 2 Bugter: Hjelms-Bugten og Bugten ind mod det nu inddæmmede Bøtø-Noer.

Fra den her beskrevne Deel af Østersøen udgaaer **Sundet og begge Belterne.**

Sundet. Fra Drogdens Fyrskib, imellem Amager og Saltholm, begynder atter det Stræde, der mod Øst forbinder Østersøen med Katte-

---

Vandløb, der falde ud deri. De hastige Veirforandringer, Havbundens Uiævnhed og den ofte stærke Strømning virke i Forening til at giøre Søgangen i Østersøen særdeles krap, saa at Havet i Stormveir ofte viser sig som opfyldt med Brændinger overalt. Deraf følger, at Fartøiernes Bevægelser da blive meget voldsommere, hvilket ofte kan være meget farligt for mindre Fartøier. Ved Nordpynten af Bornholm og den derliggende vidtløftige Banke forvolder Søens heftige Bevægelse i Stormveir en Malstrøm. Allerede i Begyndelsen af October begynde Vigene i den botniske Bugt at blive bedækkede med Iis, og i den egentlige Østersø samt den finske Bugt i Begyndelsen af Januar. Under stærke Sneefald og Storme sammenhobe Iismasserne sig og danne store Marker, som strække sig langt tilsøes udenfor Skærgaardene, hvorved der opstaaer en Forbindelse mellem Stockholm og Ålands Skærgaarde og stundum bedækkes Finskebugten af en Iismark, som rækker lige til Dagø og Øsel. Kalmarsund er da ligeledes lukket af Iis og af og til ligger der store Iisflager mellem Øland og Gotland. Om Foraaret løsne Iismasserne sig fra Kysterne og drive omkring, indtil Stormene knuse dem og de begynde at smelte. Det hænder sig da ogsaa undertiden, at langvarige nordlige og nordøstlige Vinde sildigt føre Iismasserne ned til den egentlige Østersø, hvorved Temperaturen vedbliver at staae meget lavt heelt ind i Midsommerstiden, ikke alene i den botniske Bugt men ogsaa dybt ind i selve Østersøen.

gattet og som begrændses mod dette, efter Opgivende i Danske Lods, efter en Linie draget fra Kullen i Skaane til Sjællands nordligste Pynt, Gilbjerghoved, og hvis snevrere (mellem Helsingør og Helsingborg kun 7/12 Miil brede) Deel, Øresund, kun begrændses af en Linie fra Vikens Huk i Skaane til Nakkehoved paa Sjælland samt mod Syd af Øen Hveens Nordside.

Store-Belt gaaer op fra begge Sider af Øen Langeland, imellem denne Ø og Lolland benævnet Langelands-Beltet. Fra Lille-Belt skilles det ved en Linie draget fra Ærøs østlige Spids til Nordvestspidsen af Taasinge. Mod Nord skiller det, med en Bredde fra 2 til 4 Mile, Sjælland fra Fyen, indtil det imellem Fvenshoved, Nordostpynten af Fyen, og Refsnæs, Sjællands vestligste Pynt, udmunder i Kattegattet. I selve Beltet ligger, foruden Langeland og Taasinge, følgende mindre Øer: Strynø, Siø og Turø, alle vest for Langeland, Agersø, Omø, Egholm og Musholm (Reersø er nu en Halvø) ved den Sjællandske Kyst; Sprogø midt i Beltet og Romsø ved Fyens Nordostkyst.

Mod Øst danner Store-Belt, foruden de mindre Bugter, Nakskov-Fjord paa Lolland, Skjelskør-Noer, Korsør-Noer og Kallundborg-Fjord i Sjælland.

Vordingborg-Bugten, ogsaa kaldet Søen eller Farvandet mellem Smaalandene, der i en Længde af indtil 8 Mile og en Brede af indtil 5 Mile omgives mod Nord, Øst og Syd af Sjælland, Møen, Falster og Lolland, samt af de disse adskillende Sunde. Heri ligge talrige Øer, kaldet Smaalandene, nemlig: Veirø, Raagø, Skalø, Feiø, Fæmø, Lilleø, Glænø, Enø, Avnø, Masnedø, Farø, Bogø, Tærø og Langø.

Mod Vest danner Store-Belt den dybe Nyborg-Fjord og Kjerteminde-Fjord.

Lille-Belt tager sin Begyndelse mod Syd fra en Linie draget mellem Poelshuk, Sydostspidsen af Als, og Ærøs Sydspids Veinæs, mod Øst begrændses det af Store-Belt og Fyen, mod Vest af Als, Slesvigs Fastland og Nørre-Jylland; dets Nordgrændse mod Kattegattet dannes af en Linie draget fra den nord for Fyen beliggende lille Ø, Æbelø, til Bjørnsknude i Nørre-Jylland. Beltet har en meget afvexlende Bredde, der fra 3 Mile (mellem Als og Taasinge, ligesom og mellem Knudshoved i Slesvig og Helnæs i Fyen) aftager mod Nord indtil 1200 Alen mellem Snoghøi og Middelfart*). Fra Snoghøi naaer det atter en Bredde af indtil 2 Mile.

---

*) I denne Deel af Beltet viser, efter flere Aars af dav. Commandeur-Capt. Irminger ved en dertil construeret selvantegnende Vandstandsmaaler gjorte Jagttagelser, Vandet ved Niptid en Difference mellem Ebbe og Flod af 1,08 Fod, ved Springtid af 1,33 Fod. (A. f. Søv. 12te Bind.)

I Lille-Belt ligge, foruden Ærø, følgende mindre Øer: Birkholm, Hjortø, Skaarø, Svelmo, Dreiø, Avernakø, Lyø, alle mellem Ærø og Fyen; Baagø, Brandsø og Fænø ved den fyenske Kyst, samt Barsø og Aarø ved den slesvigske.

Mere end de trende andre Forbindelsesvande mellem Østersøen og Kattegattet bugter Lille-Belt sig ind i de samme omgivende Lande og danner, foruden flere mindre, efternævnte Fjorde og Vige: i Fyen Dyrborg-Viig, Faaborg-Fjord, Helnæs-Bugten, Tybring-Viig, Føns-Viig og Gamborg-Fjord; paa Halvøen den brede og dybe Aabenraa-Fjord, Gjenner-Fjord, Sand-Viig, Haderslev-Fjord, Kolding-Fjord med Aitrup-Viig og Veile-Fjord, begge sidstnævnte Fjorde af Dybde for større Skibe.

Mellem Fyen og Taasinge forbinder Svendborgsund Store-Belt med Lille-Belt.

Dybden i Østersøens Hovedløb, samt i Sundet og Belterne, tillader overalt Passagen af de største Coffardiskibe, ligesom ogsaa Krigsskibe af enhver Størrelse kunne passere begge Belterne, men ei Sundet, hvis ringere Dybde i Drogden, paa det Laveste 23 Fod ved dagligt Vande, ikke tillader Gjennemfarten af de større Linieskibe*). I Indrehavene, saasom Vordingborg-Bugten, samt mellem Fyen og Ærø, er der i Regelen saa ringe Dybde og saa talrige Grunde, at endogsaa Farten med de større Coffardiskibe der ikke er mulig.

Kattegattet.

Kattegattet, c. 500 □ M. stort, omgives mod Øst af Sverrig, mod Syd af de danske Øer, Sundet og Belterne, mod Vest af Nørre-Jylland, mod Nord af den Bugt af Nordsøen, der kaldes Skagerak, fra hvilken det skilles ved en Linie draget fra Jyllands nordligste Punkt, Skagen, indtil Indløbet af Uddevalla Ledet i Sverrig.

Dette Farvand, der fra ældre Tider ansaaes for mere end almindelig farligt for Seiladsen, men nu, formedelst de kraftigere Midler, der ere anvendte, navnlig ved Anlæg af talrige Fyr og ved Affætning af Opmaalinger paa gode Kort, ikke længer i den Grad frygtes eller i Virkeligheden er forbundet med ualmindelig Fare, deles i to Løb, Øst og Vest om den Række af Øer og Grunde, som gjennemskjære det fra Syd til Nord. Begge Løb kunne benyttes af enhver Størrelse af Skibe,

*) I 1854 og 1855 passerede de større engelske og franske Skibe, paa Veien til Rusland, Kattegattets Østerløb, gik derpaa mellem Anholt og store Middelgrund henimod Fornæs, herfra gjennem Samsø-Beltet og Store-Belt.

men hidtil er Vestløbet, skjønt det med Hensyn til Strømsætning, Beskyttelse mod Vinden, ledende Landmærker og talrige Ankerpladser, staaer over det østlige, om end noget dybere, Løb, dog næsten alene benyttet af Skibe, bestemte til og fra Belterne og Havnene i Jylland.

Medens Ebbe og Flod i Kattegattet, som tidligere bemærket, er meget ringe, er Strømmen af stor Betydning, og ved Østersøens store Udstrømning, ligesom i Sundet og Belterne, den langt større Deel af Aaret sydlig.

At Kattegattet nogensinde skulde have været aldeles tilfrosset, som ældre Krøniker berette, er høist usandsynligt, da det ikke engang er bekjendt at Læsø, endsige Anholt har været fastfrosset til nogen af Kysterne*). Derimod hjemsøges Kattegattet hvert Aar mere eller mindre af Driviis, hvoraf en Deel opstaaer i selve dette Hav, men den større Mængde kommer ud fra Østersøen, især gjennem Store-Belt. Paa denne Vei knuses og pakkes Isen fordetmeste i mindre Dele, der imidlertid ved roligt Frostveir atter kunne sammenfryse til betydelige Ismasser, men som desuagtet have tabt den skjærende, for Skibene saa fordærvelige Kraft, som Isen har i Østersøen, især i dettes indre Dele.

Imellem det østre og vestre Løb ligge, omgivne af Grunde, Øerne Læsø, Anholt og Hesselø, paa en udskydende Flade i det vestlige Løb Hirtsholmene og i Kattegattets sydvestligste Bugt, hvoraf den Deel, der ligger mellem Sjælland og Samsø, kaldes Samsø-Beltet, foruden sidstnævnte større Ø, de mindre: Hjelmen, Kyholm, Tunø, Endelave, Seirø og Nexelø, de trende sidstnævnte i Seirø-Bugten ved Sjællands Kyst.

Paa Østkysten af Jylland udgaae fra Kattegattet talrige Fjorde og Bugter. Den største blandt disse er:

Liim-Fjorden (26½ □ M.), der med en Længde af 21 M. adskiller Jylland i 2 Dele, og nu, efter at den smalle Landstrimmel ved Agger, der skilte den fra Vesterhavet, siden 3die Febr. 1825 har været gjennembrudt, egentlig er et Sund. Da Liim-Fjorden kun har ringe Dybde saavel ved Mundingen til Kattegattet som ved Thyborøn (c. 9 Fod), medens den ved Løgstør spærres ved en Sandbarre, udenom hvilken dog nu i 1861 er lagt en Canal, kan Fjorden, der dog paa flere Steder naaer en Dybde af indtil 10 Favne, ikke beseiles af meget store Skibe og paa sin hele Længde kun af mindre. Indtil den lille Ø Egholm (4—5 M.) er Fjordens Løb ikke over ¼ M. bredt. Den omgiver derefter i en større Bredde Øerne Gjøl og Oland (denne dog nu at betragte som landfast), indsnevrer sig atter til henimod Løgstør, men udvider sig derfra igjen til

*) I den sidste meget strenge Vinter, vi have havt her i Danmark, i Aaret 1855, hentedes fra Samsø Posten i længere Tid directe over Isen fra Aarhus.

Liv=Bredning, et 8—9 □ M. stort Indrevand (hvori Livø og Fuur), afsætter derfra mod Syd, gjennem Hvalp=Sund og Virk=Sund, Skive=Fjord og Hjarbæk=Fjord, og deler sig dernæst i 2 smalle Arme, der omgive Øen Mors og de mindre Øer Agerø og Jegindø, den nordlige Arm med Fegge=Sund, Vil=Sund og Næs=Sund, den sydlige med Salling=Sund Syd for Mors udvider Liim=Fjorden sig atter og danner en Bredning, efter en deri beliggende Ø kaldet Venø=Bugt, hvilken igjen ved det mod Syd indskydende Landskab, Thyholm, sammentrænges til det smalle Odde=Sund. Gjennem dette Sund forenes Venø=Bugt med Liim=Fjordens vestligste og næststørste Indrevand Nissum Bredning. Denne sidste adskilles ved den 2 Mile lange Harboøre Tange fra Vesterhavet, med hvilket det dog forbindes ved Thyborøn=Canal.

Blandt de øvrige Fjorde og Bugter i Jylland mærkes: Mariager=Fjord, hvis indre Deel ogsaa benævnes Hobro=Fjord, Randers=Fjord, Gjerrild=Bugt, Ebeltoft=Viig, Begtrup=Viig og Kalø=Viig med Knebel=Viig, de fem sidstnævnte, af Dybde for store Skibe, Horsens=Fjord, ved hvis Indløb ligge Øerne Alrø og Hjarnø, sidstnævnte adskilt fra Fastlandet ved det dybe Hjarnø=Sund. Imellem Fyens nordligste Punkt, Agernæs, og denne Øes nordostlige Deel, Hindsholm, gaaer Indløbet til Odense=Fjord gjennem det smalle Midsund. Denne Fjord er i det Hele dyb. Blandt dens talrige Øer mærkes Vikelsø, vest for hvilken ligger Klintebjerg Havn.

I Sjælland indskydes fra Kattegattet Seirø=Bugten, mellem Refsnæs og den nordvestligt udløbende Sjællands Odde, samt mere mod Øst den 8 □ M. store Isse=Fjord, hvis Munding, mellem Spodsbjerg og Korsbage, kun er $^1/_2$ M. bred og derhos af en saa ringe Dybde, at Fjordens Beseiling af større Skibe derved forhindres. Strax indenfor Mundingen afsætter Fjorden mod Øst den lange og smalle Roeskilde=Fjord, den vestlige Deel beholder Navnet Isse=Fjord og afsætter igjen Holbæk=Fjord med Bramsnæs=Fjord syd for Øen Orro, medens Lamme=Fjord og Siddinge=Fjord nu ere inddæmmede.

Nordsøen

eller Vesterhavet, er en c. 10,000 □ M. stor Bugt af Nordoceanet, fra hvilken den skilles ved en Linie dragen fra Hetlandsøerne til Forbjerget Stat i Norge. Nordsøen omgives forøvrigt af Norge, Kattegattet, den danske Halvø, Tydskland, Holland, Belgien, Frankrig, Strædet ved Calais, England og Skotland. Den Deel af dette Hav, der ligger nærmest Kattegattet, benævnes Skagerak og regnes at strække sig til Jyllands Nordvesthuk, Hanstholm.

Ligesom Sundet, Belterne, Kattegattet, de danske Øer i disse og Jyllands Østkyst synes i en forhistorisk Tid at have været Skuepladsen for en stor Vandflod med eller uden Forbindelse med Glacialtiden, saaledes er det bragt til en høi Grad af Sandsynlighed, at Nordsøen og Jyllands Vestkyst i en senere Periode, efter at Landet var bleven befolket, ere blevne paavirkede ved en Naturrevolution, ved hvilken Havet brød sig en ny Bane mellem England og Frankrig samt deels oversvømmede, deels bortrev store Strækninger af Halvøens Vestkyst.

Ebbe og Flod ere i Nordsøen stærkere fremtrædende end i Kattegattet og tiltage fra Nord mod Syd*).

Kysten fra Skagen til Blaavandshuk, det sydvestligste Punkt af Jylland, er en af de Søfarende saakaldet Jernkyst uden Havne og Tilflugtsteder, nu dog med en Undtagelse for Esbjerg Havns Vedkommende. Indtil Hanstholm ligge 3 og sydligere 2 Rader af Revler udenfor den, næsten overalt af høie Sandklitter dækkede, enkeltviis brat nedgaaende Kyst. Disse Revler og denne Mangel paa Tilflugt lader i Paalandsstorm mange Skibe her forulykkes**).

Paa denne Kyst indskjærer: Thyborøn-Canal i Liim-Fjorden: Thorsminde, som er Indløbet til den ved en smal Landstrimmel fra Havet adskilte, 2½ M. lange, Nissum-Fjord, nu omdannet til en Sluse; Nymindegab, Mundingen for den 6 M. lange, ligeledes fra Havet ved en Landtunge adskilte Ringkjøbing-Fjord, i hvis nordlige Deel ligger Øen Holmsland.

Til denne korte Beskrivelse over de Have, der danne Søgrændsen for Kongeriget Danmark, knyttes her en Oversigt over de vigtigere Havne, som Havet danner paa Landets Kyster, samt over de Fyr, som fra disse om Natten udbrede deres Lys over Havet og advare mod de talrige Grunde, der besværliggjøre Seiladsen mellem de danske Ølande.

*) Middelspringflodhøiden for Skagen indtil 1 Fod, for Agger ligeledes 1 Fod, for Nordby paa Fanø 5 Fod, for Blaavandshuk 6 Fod, for Sønderho paa Fanø til 5 Fod.

**) Paa Jyllands Vestkyst ere Redningsstationer oprettede paa følgende Steder fra Nord af: Skagen, Høien eller gammel Skagen, Kandestederne, Tversted, Nørre-Tornby, Lønstrup, Løkken, Blokhusene, Slette Strand, Thorup Strand, Lild Strand, Hanstedholm, Klitmøller, Nørre-Vorupør, Hedegaardene i Ørum Sogn, Vester-Agger, Thyborøn, Fløvholm, Ferring, Tuskjær, Fiand, Vedersø, Søndervig, Sønder-Lyngvig, Havrvig, Bjerregaard, Nymindegab, Henne-Strand, Blaavandshuk, Rindby paa Fanø. Desuden paa Østkysten af Jylland: Aalbæk nær Skagen og Fornæs, paa Læsø Vesterø og Østerby, paa Anholt, paa Bornholm Rønne, Allinge, Gudhjem, Svanike, Snogebæk. Resultaterne af Redningsvæsenets Virksomhed i Tiden fra 1ste Januar 1852 til 31te Marts 1877 har været at følgende Antal Mennesker ere reddede: 1852: 30, 1853: 55, 1854: 51, 1855: 50, 1856: 147, 1857: 32, 1858: 76, 1859: 129, 1860—61: 220, 1861—62: 102, 1862—63: 200, 1863—64: 180, 1864—65: 100, 1865—66: 111, 1866—67: 179, 1867—68: 211, 1868—69: 70, 1869—70: 183, 1870—71: 140, 1871—72: 112, 1872—73: 141, 1873—74: 211, 1874—75: 140, 1875—76: 71, 1876—77: 129, 1877—78: 196.

Havne:

Af 1ste Klasse med 22 Fod Vand og derover:

a) Vinterhavne: Kjøbenhavn; Nyborg=Fjord; Gamborg=Fjord; Hjarnø=Sund; Knebel=Viig;

b) Sommerhavne: Arnager=Bugt (Bornholm); Faaborg=Fjord; Helnæs=Bugt; Aitrup=Viig (Bugt af Kolding=Fjord); Veile=Fjord; Norsminde; Kalø=Viig; Begtrup=Viig; Lyø Havn; Korshavn (Avernakø); Nexelø=Bugt; Kallundborg=Fjord; Staal=Dyb (nord for Lolland); Hesteskø=Dyb (Indløb til Præstø=Fjord).

Af 2den Klasse, med 18 Fod Vand og derover:

a) Vinterhavne: Aarhus, Helsingør, Rønne, Christiansø;

b) Sommerhavne: Stor=Strømmen (mellem Sjælland og Falster); Avnø Rende (mellem Sjælland og Avnø); Dyrborg=Viig (sydvestlig i Fyen); Kyholm; Ebeltoft=Viig.

Af 3die Klasse, indtil 14 Fods Vand og derover:

a) Vinterhavne: Frederikshavn; Korsør; Nyborg; Dybsø (Sydsjælland); Thorø Bund (ved Svendborgsund); Svendborg; Klintebjerg (Odense Fjord);

b) Sommerhavne: Muusholm (i Store=Belt); Bøigden (vestlig i Fyen); Odense=Fjord; Langøre (Samsø); Fanø Dyb, 10—15 Fod.

Af 4de Klasse, indtil 9 Fod Vand og derover:

Esbjerg (13′); Aalborg; Ribe; Thisted; Nykjøbing p. M.; Hobro; Randers; Greenaa (denne vil dog nu snart blive forbybet til 14 Fod); Ebeltoft; Horsens; Veile; Fredericia; Kolding; Middelfart; Odense; Kjerteminde; Korshavn; Assens; Faaborg; Ærøeskjøbing; Rudkjøbing; Kallundborg; Nykjøbing; Frederiksværk; Frederikssund; Roeskilde; Kjøge; Præstø; Stege; Karrebæksminde; Stubbekjøbing; Gaabense; Nykjøbing; Saxkjøbing; Knuthenborg; Nysted; Nakskov; Allinge, og endnu nogle

Af 5te Klasse, indtil 5 Fod Vand og derover, saasom:

Hirtsholmene; Løgstør; Lemvig; Struer; Skive; Bogense; Marstal; Hasle; Svaneke; Nexø og endelig de endnu mindre

Af 6te Klasse, saasom:

Sæby; Varde; Sandvig.

Fyr.

I. Kattegattet.

Skagen. Fast Lindsefyr af 1ste Orden; Lysvide $4^1/_2$ Miil.

Skagens Rev Fyrskib. Rødt Blink hvert 30te Secund; Taagesignal: 1 Stød hvert andet Minut.

Aalbæk. 2 faste Fyr af 6te Orden med Speil=Apparat; Lysvide $1^1/_2$ M.

Hirtsholmene. Blinkfyr med Blink hvert $^1/_2$ Minut, 6te Orden med Speil=Apparat; Lysvide $2^3/_4$ Miil.

Frederikshavn. Fast Fyr af 6te Orden, med Speil=Apparat; Lysvide 2 Miil.

Trindelens Fyrskib. Fast Fyr med Speil=Apparat; Lysvide $2^1/_4$ M.; Taagesignal: 2 Stød hvert andet Minut.

Læsø Rende Fyrskib. Fast Fyr med Speil=Apparat; Lysvide $2^1/_4$ M.

Kobbergrundens Fyrskib. 3 faste Fyr med Speil=Apparat; Lysvide $2^1/_4$ Miil.

Egense Klosterpynt. 2 faste Speilfyr; Lysvide $2^1/_4$ à $2^1/_2$ Miil.

Hals. 2 røde faste Lanternefyr.

Anholt. Blinkfyr med Blink hvert 25de Secund, det vedvarer i 6 og forsvinder i 19 Secunder; 4de Orden med Speil=Apparat; Lysvide $3^1/_2$ Miil.

Anholt Knob Fyrskib. Fast Fyr med Speil=Apparat; Lysvide $2^1/_4$ M.

Fornæs. Blinkfyr med Blink hvert $^1/_2$ Minut. Det vedvarer i 6 og forsvinder i 24 Secunder; 4de Orden med Speil=Apparat; Lysvide $3^1/_4$ Miil.

Hesselø. Fast Lindsefyr af 2den Orden; Lysvide 4 Miil.

Hjelm. Fast Lindsefyr af 2den Orden, med Blus hvert 4de Minut; Lysvide c. 4 Miil.

Aarhus. Fast Fyr af 6te Orden med Speil-Apparat; Lysvide $2^1/_2$ M.

Sletterhage (Helgenæs's Sydvestpynt). Fast Fyr af 6te Orden med Speil=Apparat; Lysvide $2^3/_4$ Miil.

Spodsbjerg ved Indløbet til Isefjord. Blinkfyr med Blink hvert $^1/_2$ Minut; Lysvide $2^3/_4$ Miil.

Tunø. Fast Fyr af 5te Orden med Lindse=Apparat; Lysvide $2^3/_4$ Miil.

Seirø. Blinkfyr med Blink hvert 2det Minut. Det vedvarer i 15 Secunder; 3die Orden med Speil=Apparat; Lysvide $3^3/_4$ Miil.

Vestborg paa Samsø. Fast Lindsefyr af 3die Orden med Blus hvert 3die Minut; Lysvide 4 Miil.

Fyrskibet paa Schultzs Grund. 2 faste hvide Fyr med Speil=Apparater; Lysvide $2^1/_2$ Miil.

II. Sundet.

Nakkehoved. 2 faste Fyr af 4de Orden med Speil=Apparat; Lysvide 3 Miil.

Kronborg. Fast Fyr med røde Blus hvert 30te Secund, af 3die Orden; Lysvide 3 à $3\frac{3}{4}$ Miil.

Helsingør. Fast Fyr af 6te Orden med Speil=Apparat; Lysvide $1\frac{3}{4}$ Miil.

Trekroner. Fast Lindsefyr af 4de Orden med Blus hvert 3die Minut og 2 røde faste Speilfyr; Lysvide $2\frac{3}{4}$ Miil.

Prøvesteen. 2 røde faste Lanternefyr; Lysvide $1\frac{1}{4}$ Miil.

Nordre Røse. Fast Lindsefyr med røde Blus hver 30 Secunder af 3die Orden; Lysvide $2\frac{1}{2}$ à $2\frac{3}{4}$ Miil.

Dragør. 2 røde faste Speilfyr; Lysvide $2\frac{1}{2}$ à 3 Miil.

Drogdens Fyrskib. Omdreiende Fyr med Blink hvert 20de Secund; Lysvide $2\frac{1}{2}$ Miil.

Kjøge. 2 faste Fyr af 6te Orden med Speil=Apparat; Lysvide $1\frac{1}{2}$ M.

Stevns. Blinkfyr med Blink hvert 30te Secund, af 2den Orden; Lysvide 5 Miil.

III. Store Belt.

Refsnæs. Fast Fyr af 4de Orden med Lindse=Apparat; Lysvide 3 M.

Kallundborg. Fast Fyr af 6te Orden med Speil=Apparat; Lysvide $2\frac{1}{4}$ Miil.

Halskov. Fast Fyr af 6te Orden med Speil=Apparat; Lysvide $2\frac{1}{2}$ M.

Korsør. 2 faste Fyr af 6te Orden med Speil=Apparat; Lysvide 2 M.

Sprogø. Blinkfyr af 3die Orden med Speil=Apparat og Blink hvert 2det Minut; Lysvide $4\frac{1}{4}$ Miil Horizonten rundt.

Knudshoved. Fast Fyr af 5te Orden med Lindse=Apparat; Lysvide $2\frac{3}{4}$ Miil.

Slipshavn. Fast (rødt) Fyr af 6te Orden med Speil=Apparat; Lysvide 2 Miil.

Nyborg. 2 faste Fyr af 6te Orden med Speil=Apparat; Lysvide 1 M.

Helholm. Fast Fyr af 6te Orden med Speil=Apparat; Lysvide $2\frac{1}{4}$ M.

Veirø. Blinkfyr med Blink hvert $\frac{1}{4}$ Minut; 6te Orden med Speil=Apparat; Lysvide $2\frac{3}{4}$ Miil.

Tranekjær. Fast Fyr af 6te Orden; Lysvide $2\frac{1}{4}$ Miil.

Svendborg. 2 faste (grønt og rødt) Fyr af 6te Orden med Speil=Apparat; Lysvide $1\frac{1}{2}$ Miil.

Taars. 2 faste Fyr af 6te Orden med Speil-Apparat; Lysvide 2¼ og 1½ Miil.

Romsø. Fast rødt Lindsefyr af 5te Orden; Lysvidde 1¾ M.

IV. Lille Belt.

Fredericia. Fast Fyr af 6te Orden med Speil-Apparat; Lysvide 1 Miil.

Middelfart. Fast Fyr af 6te Orden med Speil-Apparat; Lysvide ¾ Miil.

Baagø. Fast Fyr af 4de Orden med Lindse-Apparat; Lysvide 2½ M.

Assens. Fast Fyr af 6te Orden med Speil-Apparat; Lysvide 2 Miil.

V. Østersøen.

Fakkebjerg. Fast Fyr af 3die Orden med Speil-Apparat; Lysvide 3½ Miil.

Gjedser. Fast Fyr af 3die Orden med Lindse-Apparat; Lysvide 3¼ M.

Gjedser Rev Fyrskib. Omdreiende Fyr med rødt Blink hver ½ Minut. Lysvide 2½ Miil.

Møen. Fast Fyr af 5te Orden med Lindse-Apparat; Lysvide 2¾ Miil.

Hammerhuus. Fast Fyr af 1ste Orden med Lindse-Apparat; Lysvide 4½ Miil.

Rønne. 2 faste Fyr af 6te Orden med Speil-Apparat; Lysvide 2¼ M.

Christiansø. Blinkfyr med Blink hvert 20de Secund; 3die Orden med Speil-Apparat; Lysvide 3½ Miil. Forandres næste Aar, 1879, til Lindsefyr af 2den Orden.

VI. Nordsøen.

Hirtshals. Fast Lindsefyr af 1ste Orden med Blus hvert 4de Minut; Lysvide 4¾ à 5 Miil. Taagesignal: 2 Stød hvert 2det Minut.

Hanstholm. Blinkfyr med Blink hvert ½ Minut; 2den Orden med Lindse-Apparat; Lysvide 5 Miil.

Agger Fyrskib. Fast Fyr af 6te Orden; Lysvide 2¼ Miil.

Bovbjerg. Fast Lindsefyr af 1ste Orden; Lysvide 5 Miil.

Horns Rev Fyrskib. Hvidt Blink hvert 30te Secund. Taagesignal: 3 Stød hvert 2det Minut.

Seiladsen til Esbjerg:

Paa Sædding strand: 2 faste Fyr af 3die Orden med Speilapparater; Lysvide resp. 2¾ og 3½ Miil, og

Paa Esbjerg Havnedæmninger: 2 faste Fyr af 5te Orden med Speilapparater.

2. Fastlandsgrændsen

ifølge Freden i Wien af 30. Octbr. 1864, anderledes at bestemme naar Pragerfredens § 5 kommer til Anvendelse. Den har en Udstrækning af 12 Mile. Den begynder ved den lille Bugt Heilsminde, der skyder sig ind fra Lille-Belt, gaaer derpaa omtrent 2 Mile mod Vest, bugter sig dernæst omtrent 3 Mile mod Nordvest indtil den naaer Kongeaaen, som her endnu kaldes Skodborg-Aa, følger saa denne Aa omtrent 2½ M., forlader saa Aadalen og skyder næsten lige i Syd 2 Mile og derefter lige mod Vest 2½ Mile syd om Ribe, indtil den gjennem Mærskengene ved Vester-Vedsted naaer Vesterhavet.

Naturlig Beskaffenhed.

Jordbunden.

Det egentlige Danmark, dog med Undtagelse af Bornholm*), henhører til det nordeuropæiske Sletteland. Grundlaget, saavel for Halvøen som Øerne, er et Kridt- og Kalklag, der flere Steder træder for Dagen, og det navnlig i et mod Nordvest strygende Belte, saasom paa Møen (Skrivekridt), ved Stevns, ved Faxe, paa Saltholm, ved Kolindsund, ved Grenaa, ved Skader og Lime f. o. for Randers, ved Mariager, ved Davbjerg og Mønsted, Hjerm, Veirum vest for Viborg, paa Mors, ved Hanstholm og Bulbjerg i Thy — alle disse Steder nyere Kridt**) — endvidere ved Mariager, Aalborg og Løgstør samt nogle Steder ved den ligeoverfor liggende nordre Liimfjordbred, paa Mors, i Øster-Hanherred og Thy (Skrivekridt, hvilket benyttes til Jordforbedring, Skrive- og Farvemateriale samt enkeltviis til Cement). Foruden denne **Kridtformation** afgiver en yngre Dannelse, **Brunkulsformationen*****), Underlag for

*) Om Bornholms naturlige Beskaffenhed, see den specielle Beskrivelse af dette Land.

**) Der forekommer i Jylland, efter Prof. Johnstrups Fremstilling, to Varieteter af nyere Kridt eller Kalksteen, en mere grovkornet, Liimstenen, og en finkornet, Blegekridtet, der har en vis Lighed med Skrivekridt, og de benyttes især til Kalkbrænding i de nærmest liggende Egne, men kunne dog i denne Henseende ikke maale sig med Faxekalken og Saltholmskalken.

***) Prof. Johnstrup gav ved Landmandsforsamlingen i Viborg 1875 følgende nærmere Meddelelser om hvilke Lag, der maatte ansees som de meest charakteristiske for denne Formation. Han nævnte saaledes: a) Plastisk Leer med ildrød, grønlig, blaagraa eller bruun Farve, der især forekommer paa begge Sider af Lillebelt, nord for Fredericia og Strib samt paa Refsnæs. Den er aldeles steen- og sandfri og som en Følge deraf i tør Tilstand saa haard som Steen og altid i tørre Sommere gjennemfuret af Revner, der kunne være flere Fod dybe og adskillige Tommer brede. Er den derimod først gjennemtrængt af Fugtighed, flyder den ned fra høiere til lavere Partier, endog med en meget ringe Heldning, ganske som om den var en Lavastrøm, og ved Kysterne seer man ofte Træer, der voxe paa denne Jordbund, bevæge sig med den ud i Havet. Ved Bølgeslømmen bortføres de lavere Dele til Leerstrømmen, for atter at erstattes ved nye tilstrømmende Masser. Bjørnsknude, nord for Veilefjord, der fortrinsviis bestod af plastisk Brunkulsleer, er nu snart aldeles opslugt af Havet. Denne Leerart, der er den stiveste af alle her i Landet, er det saa godt som umuligt at bearbeide med Ploven. Den har heldigviis ikke stor Udbredelse, langt mere udbredt

en stor Deel af Fastlandets Vestkyst, fra Liim-Fjordens Kridtdannelse af; ligesom den ogsaa er forefunden pletviis paa Østkysten og i det nordvestlige Fyen og Sjælland. Conferentsraad Forchhammer nævner som charakteristisk for denne Dannelse glimmerrigt Leer og Rav, og til hvis øvrige den egne Stoffer han ogsaa henregner saavel Hedens som Klitternes Sand og Mærskens Klæg.

Over disse tvende Dannelser, som af Professor Johnstrup benævnes med et Fællesnavn **de dybere Dannelser**, ligge hvad samme Forfatter benævner **de øvre Jordlag**, der indbefatte Alt, hvad der er afsat ovenpaa Kridt- og Brunkulformationens Lag, og der er da blandt disse nyere Dannelser fornemlig en, der danner den største Deel af Landets Overflade og som i alle sine Led indeholder Brudstykker af ældre Klippemasser, der fordetmeste ere afrundede og afslebne. De kaldes med et fælles Udtryk Rullestene og have givet Conferentsraad Forchhammer Anledning til at betegne den hele Dannelse, hvori de charakteristisk forekomme, med Navnet **Rullesteensformation.** Snart ere disse Stene udbredte uden nogensomhelst Orden i guult, blaat eller graat Leer, eller i dertil svarende Mergel, snart findes de indblandede i Sandet, og de danne da i Almindelighed bestemte Lag, snart ere de samlede med ringe Indblandinger af Leer eller Sand i særegne Bakkestrøg, og snart findes de spredte paa Overfladen af alle vore øvrige Dannelser, med Undtagelse af Ahlsandet, Flyvesandet, Mærsken og Tørvemoserne. Det er en nyere Opfattelse, der er bragt til Anerkjendelse hos os af Prof. Johnstrup, at denne Formation fornemlig skylder et fordums Iisdække over hele Skandinavien sin Udbredelse. Under Slutningen af Iistiden laa den skandinaviske Halvø omtrent 600 Fod lavere end nu, liig Grønland i vor Tid, og med det Øvrige dækket af en mægtig Indlandsiis, som ved at skyde sig ned gjennem Dalene afskurede deres Sider og Bund.

I sin Forelæsning paa den jydske Landmandsforsamling 1875 yttrede Prof. Johnstrup sig nærmere om denne Isens Skridning saaledes: Det

---

er b) Glimmerleret, der oftest har en graabruun Farve, men ogsaa kan være aldeles sort. Det sorte Glimmerleer (Alunjorden) indeholder indsprængt Svovlkis, som giver sig tilkjende ved at der danner sig Jernvitriol, naar det henligger udsat for Luftens Indvirkning, og som en Følge deraf kan dette jærnholdige Glimmerleer ikke anvendes til Jordforbedring, derimod anvendes det, som bekjendt, til Teglsteen og Leerkar. c) Glimmersandet er let kjendeligt fra Rullesteenssandet ved at Kvartskornene ere overordentlig fine og paa den store Mængde hvide Glimmerblade, der findes deri. Ligesaalidt som der forekommer Rullesteen i Skrivekridt, Faxekalk, Liimsteen eller Blegekridt, saaledes findes de heller ikke i Glimmerleer og Glimmersand. Disse tvende sidstnævnte Jordarter danne Hovedbestanddelen af Brunkulformationen, hvortil dog komme endnu Moleret og en Cementsteen, der danner underordnede og temmelig ubetydelige Lag i dette Leer paa Mors, Fuur og i Thy. Større Opmærksomhed fortjener derimod d) selve Brunkullagene, der forekomme i Vesterskoven ved Silkeborg, ved Sydsiden af Slauen Sø, i Doibjerg paa den sydøstlige Side af Thyholm, i Byskov i Hygum Sogn nordvest for Lemvig, ved den nordlige Ende af Hald Sø, vest for Salten Langsø, syd for Silkeborg, i Skjernaadalen, ved Sandfuldgaarde og ved Borgodaa.

løsbrudte og som oftest fintmalede Materiale, som under Isens Bevægelse ligesom høvledes af Klipperne, førtes uden Hinder med den fra Norge i sydøstlig, fra Sverrig i sydvestlig Retning, da ingen Klippevolde, som i Grønland, dæmmede for Isens frie Udbredelse over Skagerak og Kattegat. Enhver Skridjøkel (Gletscher) har baade en Bund- og en Endemoræne, og saadanne kunne ogsaa paavises at være dannede i den Periode, da dette uhyre Iisdække spredte sine knusende Virkninger over Danmark. Rullesteensleret er fortrinsviis en saadan Bundmoræne, og vi finde en Bekræftelse paa dets Oprindelse, naar vi nøiere undersøge de medbragte Steens Beskaffenhed, der i den nordlige Deel ere fortrinsviis af norsk, i den sydostlige Deel af Jylland af svensk Herkomst. I hele Partiet nord for Liimfjorden findes der, foruden Granit- og Gneis-Rullesteen, hvis Hjem vanskeligere lader sig bestemme, især Porfyrer, Syeniter og flere af Overgangsformationens Steenarter, der alle vides at være faststaaende i det sydlige Norge, men derimod ikke de charakteristiske svenske siluriske Kalksteen, der ere hyppige i Rullesteensleret ikke blot paa Øerne, men i hele den sydostlige Deel af Jylland. En anden Bekræftelse paa Rigtigheden af den her fremsatte Anskuelse om Bevægelsesretningen finde vi i den store Mængde Flint- og Liimsteen, der fra vor egen Jordbund er indblandet Side om Side med de skandinaviske Steen, medens derimod Skrivekridtet er blevet udtværet i Leret. Hvor saa mægtige Kræfter vare satte i Virksomhed, maatte nemlig Grunden opbrydes, og da den i det nordlige Jylland fornemlig dannedes af Kridtformationen, blev denne afskuret til Dybder, der rettede sig efter Kraftens Størrelse og Steenarternes ulige Haardhed. Dens uforstyrrede Partier maae derfor nu ogsaa søges i større Dybde nord end syd for Liimfjorden, og ligeledes er langs Østkysten, heelt ned til Mariager, kun den ældre Deel af Kridtformationen (Skrivekridtet) ladet tilbage, medens sydvest herfor det nyere Kridt, der hviler paa Skrivekridtet, tildeels er blevet skaanet og rager endog op til Høider paa 100—200 Fod over Havet. Dette er dog især skeet paa saadanne Steder, hvor Steenarterne havde større Fasthed og styrkedes ved sammenhængende Flintpartier, hvorpaa vi have udmærkede Exempler i Hanstholmen, Østholmen, Bulbjerg og Partiet nord for Greenaa. Stor Betydning har ogsaa Kridtformationen og navnlig det nyere Kridt havt, idet det har dannet et Bolværk for den i Syd og Sydvest afleirede Brunkulformation.

Det vigtigste Led i denne store Rullesteensformation er Rullesteensleret, som bestaaer af Leer, der i de allerfleste Tilfælde er mere eller mindre sandblandet og indeholder Rullestene af undertiden meget betydelig Størrelse indblandet uden nogensomhelst Orden. Rullesteensleret og Rullesteenssandet, de yngste af de afsluttede Dannelser, dække, som anført, alle de danske Øer og den største Deel af det nordlige og østlige

samt spredte Dele af det vestlige — jfr. Beskrivelsen af Jylland S. 2 og 3 — Jylland, medens de overlade til de tre endnu vedblivende mindre Dannelser **Ahlen, Klitterne** og **Mærsken:** Ahlen i Jyllands Midte, tildeels ogsaa i Vendsyssel og Himmerland, paa hele dets vestlige Kyst Flyvesandet og Mærsken mod dets sydvestlige Hjørne og ved de vestlige Fjorde, ikke alene at dække disse, men endog den Dag idag at deeltage i deres Dannelse. Det er især paa Hedefladerne eller Fladerne, saaledes som de benævnes af Hedens særlige Beskriver Capt. Dalgas, at Ahlen har hjemme. Disse Flader begynde vest for Jyllands nord-sydlige Vandskjel (Løvel Hede, Viborg Hede, Finderup, Alhede, Graahede, Palsgaard, Margrethe Dige, Nykirke, Jellinge, Randbøl, Verst, Trældige, Andst og Øddis), begrændses mod Nord af Sallinglands og den sydlige høie Liimfjordbreds leerblandede, frugtbare men skovløse Egne og mod Vest af Flyvesandstrækningerne og de to store af tildeels mærskagtige Enge omgivne Havvige Nissumfjord — nu tildeels inddæmmet — og Ringkjøbing-Fjord, tiltage i Brede fra Nord indtil de møde de Høider, der gjøre Grændse for Søgruppen i Landets Midte og vige derpaa atter tilbage mod Vest til hen imod Gudenaaens og Skjernaaens Udspring. Disse Flader, hvoraf en betydelig Deel ere Moser og Kjær, indtage et Fladerum af henved 40 □ M. og omgive de lige indtil det dobbelte Areal store Bakkeøer — Benævnelsen er ogsaa af Capt. Dalgas —. Disse hæve sig kun lidet over Fladerne (det høieste Punkt er Store Momhøi, 304 Fod) men adskille sig dog væsentlig fra disse, idet de gjemme mere eller mindre Leer og ere derfor alle egnede for Skovvæxt, nogle ere endog meget leerrige og derved særdeles frugtbare, saaledes Herning Bakkeø.

Ahlen, der, som anført, næsten overalt ledsager Fladeformationen, er „et Vegetationsproduct“ og danner sig stadigt og overalt, hvor der voxer Lyng og hvor Undergrunden er leerfrit, men jernholdigt Sand. Af Ahlen nævner man 3 Slags: Jernahl, der i Regelen findes paa side og fugtige Steder og bestaaer af en overveiende Mængde Jerntveilte, der giver den et Udseende omtrent som brune Jernslakker; Steenahl, der egentlig er en Gruusdannelse, hvori Stenene mere eller mindre ere forbundne ved Jerntveiltens Afleiring, og Sandahl eller hvad man i Almindelighed kalder Ahl og som er den overveiende meest udbredte, en rødbruun, jernholdig Sandsteen (4—12 Tommer tyk), hvis Bindemiddel er humussuur Jerntveilte. Denne ligger ikke umiddelbart i Overfladen, men dækkes af et tyndere eller tykkere Lag af reent, hvidt Kvartssand af 12 til 24 Tommers Tykkelse, hvorpaa følger den sorte Overflade, som bestaaer af samme Sandlag gjennemtrængt af Hedehumus. Ahlen har ingen sammenhængende Udbredelse og medens der er Strækninger, hvor den synes at forekomme overalt, er der andre hvor den milevids ikke forekommer,

skjønt Lyngen dækker Jordens Overflade, men det er dog vel sandsynligt, at der vil komme den Tid, og den er ikke fjern, da de 100 □ Mile lyngdækket Hede, som nu i en Længde af 45 M. og i en Bredde fra 1—10 M. klæder Jylland, vil kun omfatte de ahlunderlagte Strækninger, nogle høie Bakketoppe, selv om de ikke have Ahl, og nogle mellem vilde af Flyvesandsstrækninger og vidtstrakte Kjær og Moser indknebne Strøg, paa hvilke, paa Grund af Terrainforhold, Agerdyrkningen ikke kan faae fat, medens denne paa mange Steder dog vil binde an med Ahlen og i hvert Fald endnu flere Steder vil gjennembryde samme for Skovplantningens Skyld. Medens Ahlen saaledes ved sin Tilstedeværelse vil støtte Lyngens Vedbliven, saaledes er det i den senere Tid blevet en antaget Mening, at den endnu tiltager under Paavirkning af Lyngen. Idet nemlig Regnvandet siver ned igjennem Lyngen, optager det Humussyre, hvorved det bliver istand til at opløse Jernet i det underliggende Sand, som det igjen derefter afgiver. Hermed staaer i Forbindelse, at Ahlens Underside ikke er flad, men forlænger sig nedefter i forskjellig formede Tapper og Spidser.

Som foranført henhøre Klitterne og Mærsken ogsaa til de stadigt fortsatte Dannelser. Flyvesandet er en Sidedannelse af Mærskleret; naar Bølgeslaget forstyrrer de ældre Jordlag, afsætter Leret sig paa de Sider af Havet hvor Vandet er roligt, medens de grovere Bestanddele, som allerede bundfældes, naar der er nogen Bevægelse i Vandet, afsættes paa de Steder af Kysten, hvor Bølgerne bryde sig stærkere. At Flyvesandet i vore Klitter hidrører fra forstyrret Bruunkulformation og svarer til Mærskjorden, seer man af de mange smaa Glimmerblade, der ligesaa regelmæssigen forekomme i Flyvesandet som i Mærskjorden og have foranlediget, at man tidligere urigtigen har troet, at Klitternes Sand bestod af fine, tynde Kvartslameller, der formedelst denne Form lettere blev bevæget af Vinden. Klitsandet bestaaer imidlertid i det Væsentlige af fine, runde Kvartskorn, men desuden indeholder det de omtalte Glimmerblade, Titanjern og Granit i meget fine Korn. Klitternes Dannelse foregaaer paa den Maade, at Bølgerne skylle Sandet op paa Havstokken og Vinden flytter det længere ind i Landet; da Luftens Bevægelse er hvirvlende, udstrøes Sandet ikke eensformig, men samler sig i enkelte Partier, i Bakkeform. Fordelingen af disse Bakker skeer da i Almindelighed saaledes, at der danner sig en Række paralel med Stranden. Paa denne følger en Dal, paralel med denne ydre Række, hvorpaa atter en Række følger, og atter en Længdedal og saaledes videre. Længdedalene ere hyppigen forbundne med Tverdale, som skjære Klitrækkerne i enkelte Partier. Denne Ordning af Klitterne bliver hyppigen forandret ved Plantning af de bekjendte Klitplanter og navnligen Klitgræsarterne, og man kan indtil en

vis Grad bestemme Klitdannelserne ved at beplante disse Græsarter paa Steder, hvor man ønsker at fremkalde en Klit; den hele vedblivende Klitdannelse beroer derpaa, at Bølgerne bestandig skylle nyt Sand til. I den sydvestlige Deel af Jylland og paa Fanø naae Klitterne indtil 80 Fod. Klitternes Omfang anslaaes til 10 □ Mile, hvoraf vel omtrent $^2/_3$ Dele falde paa Jylland nord for Liimfjorden, Læsø og Anholt, den øvrige $^1/_3$ Deel paa det vestlige Jylland. Vel findes der Klitter, hvis Top er endnu høiere over Havets Overflade end forannævnte, men de hvile paa en ældre høiere Jordbund.

Klitsandet forekommer desuden endnu paa en Maade, som er meget afvigende fra den her beskrevne, idet Flyvesandet blæser ud i Indsøer, Fjorde og Sunde; her bliver Sandet ved Vandets Bevægelse udjevnet, og store Sandsletter, især Nord for Liimfjorden, skylde denne Virkningsform deres Oprindelse. Klitsandet er formedelst de indblandede Glimmerdele paa ingen Maade saa ufrugtbart, som man i Almindelighed er tilbøielig til at troe, naar man seer det afsat i Klitformen; hvor det derimod ved Vandets Medvirkning er udjevnet, bærer det gode Afgrøder af Korn og Græs.

Ligesom vi have en ældre Mærsk, der er dannet under Forhold, der for længe siden have ophørt, saaledes have vi ogsaa ældre Sandklitter, dannede under en ganske anden Tingenes Orden, end den nuværende. Disse ældre Sandklitter forekomme paa Halvøens vestlige Side i en Afstand af omtrent 4 Miil fra den nuværende Strand. Paa enkelte Steder ere de overordentlig tydelige, saasom ved Ulvborg ved Nissumfjord, hvor de saakaldte Ulvborg Sande blive dannede af disse Klitter. Paa andre Steder ere Levningerne mindre tydelige, men kunne dog kjendes som Klitdannelser, medens der forekommer Strækninger, hvor lignende Klitter, som det synes, aldrig have existeret.

Sluttelig vil her være særligt at tale om Mærsken. Confrd. Forchhammer har i den Afhandling, han om denne meddeelte til dette Skrifts første Udgave, gjort den Bemærkning, at vi egentlig havde 2 Arter af Mærsk her i Landet. Den ældste findes i den nordlige Deel af Jylland, den bestaaer af blaagraat, i Almindelighed kalkholdende Leer, næsten altid fuldt af Forsteninger af de samme Skaldyr, som endnu leve i vort Hav. Hvor den er uforstyrret, danner den store vandrette Sletter og udgjør i de nævnte Egne for en stor Deel Bunden af Kjærjorden, men paa mange Steder er den ved underjordiske Kræfter løftet til betydelige Høider, og nogle af de høieste Bakker i Vendsyssel bestaae af denne ældgamle Mærskjord. Den egentlige Mærsk danner sig ved Vestkysten, naar Havet 2 Gange i Døgnet, mellem Ebben og Floden, afsætter et papiirtyndt Leerlag saavel inde i Fjordene, hvor Ebbe og Flod kan komme ind

fra Vesterhavet: i Liimfjorden[1]), i Nissum-Fjord[2]), i Ringkjøbing-Fjord[3]) som syd for Nyminde-Gab saavel ved Varde-Aa[4]), Sneum-Aa[5]), Konge-Aa[6]) som Ribe-Aas Udløb i Havet[7]) og endvidere paa Fanøs og Manøs østlige Kyst; hele den ubeboede Ø Gammel Manø og Smaaholmene derved bestaae af lave Mærskenge[8]). Samtlige disse Mærskenge, der her ere nævnte, ere i dette Skrifts 1ste Udgave angivne til 2 □ Mile og maae vistnok nu antages at være noget mere.

Clima.

Danmarks Clima er ustadigt og forholdsviis mildt. Den vestlige, fra det atlantiske Ocean udgaaende Vindstrøm kjæmper stedse med østlige Vinde, der komme til os fra Nordasien og Rusland. Hiin, der modtager Varme og Fugtighed fra den fra Æqvator mod Nordost gaaende Vandstrømning, bringer mild og fugtig Luft; disse, der paavirkes af et Fastlandsclima, om Vinteren meget koldt, om Sommeren varmt, medføre om Vinteren og Foraaret Kulde, om Sommeren Varme, næsten altid en ubehagelig tør Luft.

Efter mange Aars Jagttagelser, meddeelt i forrige Udgave af dette Skrift, blæser af 100 Dage i Kjøbenhavn

V.	S. V.	N. V.	S.	Ø.	S. O.	N. O.	N.
19	17	12	12	12	10	9	9.

De vestlige Vinde have saaledes en afgjort Overvægt over de østlige, i Kjøbenhavn efter et Forhold af 16 til 10, paa Vestkysten endog af 18 til 10. Disse tvende Retninger give som antydet vort Clima dets Hovedfarve. De sydlige Vinde, der bringe overtrukken Himmel og mild Luft (kun naar Vinteren er stræng i Mellemeuropa Kulde), overveie i Antal de nordlige, der medføre kold og klar Luft. Nordvestvinden er den der, om det endog noget oftere stormer fra Nordost, naar den hæver sig til Storm, raser med størst Vedholdenhed og Styrke.

[1]) Naar Prof. Goldschmidt kalder Agger „det venlige Agger", og tilføier: „hvor man under mit Ophold bjærgede Hø", saa maa man heri see Spor af, at der er begyndt en Mærskdannelse paa det Sted, hvorom det før hed: „En ublidere Jordplet, end den hvorpaa Agger Sogn ligger, findes maaskee næppe beboet." See VI. S. 172

[2]) Om Slusen ved Thorsminde og Felsted Kog i Nissum-Fjord see VI. S. 375.

[3]) Om Mærskdannelsen i Ringkjøbing Fjord, Tipperne, see VI. S. 413 og 14, om Sønder-Vork Mærsk S. 415, om de 4000 Tdr. Land store Mærskenge ved Lønborg Aas Udløb S. 418.

[4]) Om Mærskenge ved Aaløb til Varde-Aa, see VI. S. 485 og 86.

[5]) Om de vidtstrakte Mærskenge ved Sneum-Aa see VI. S. 477, om Mærskenge i Tjæreborg Sogn VI. S. 478.

[6]) Om Mærskenge i Darum Sogn, see VI. S. 495.

[7]) Om Mærskenge ved Farup og V. Vedsted, see VI. S. 524 og 526.

[8]) Om Mærskbræmmen langs med Fanøs østlige Side og paa Manø samt de mindre Øer, see VI. S. 492, S. 523.

Den bøier vore Skove mod Øst og bortsvider ofte om Foraaret Bøgetræernes unge Løv, den hvirvler paa Vestkysten Sandet op til høie Banker og bringer Havet til at gjennembryde Vestkystens Diger. Den indvirker i Særdeleshed skadelig paa de forøvrigt ved Jordbundens Beskaffenhed meget begunstigede Provindser Thy og Vendsyssel, der ved deres Beliggenhed ere særligt udsatte for dens Paavirkning og hvor den, navnlig i Thy (af Indbyggerne benævnet Skai) ofte i Mai og Juni Maaned blæser flere Dage i Rad med en særegen Tørhed, som angriber Græsset og hele Vegetationen. Ogsaa fører den fra Vesterhavet ind over Halvøens Nordvestkyst, ofte indtil 7 Mile ind i Landet, en saltagtig Taage, Havsug eller Havguse, der dog er mere ubehagelig end i Regelen skadelig for Plantevæxten.

Det er i det Hele i dette Forhold med Hensyn til Vindens Retning, i Forening med den Varme, der gjennem Æqvatorialstrømmen tilføres Danmark, medens dette ved de omliggende Lande er udelukket fra at paavirkes af Nordoceanets Iis, at man maa søge Grunde til vort, efter Landets Beliggenhed mod Nord, forholdsmæssig meget milde Clima, med en sædvanligviis meget ringe Vinterkulde.

De strengeste bekjendte Vintre have havt en Middeltemperatur, 1789 af henved ÷ 6° C., 1830 og 1838 af noget under ÷ 4° C. Andre bekjendte strenge Vintre vare 1855, 1841, 1829, 1814, 1809, 1805, 1800, 1799, 1795, 1786, 1785, 1740, 1709, 1670, 1658, 1635, 1546, 1460, 1423, 1394, 1306. I flere af disse har Østersøen og store Parter af Kattegattet kunnet passeres*). De varmeste bekjendte Sommere, saasom 1846, 1834, 1826, 1819, 1798, 1788 og 1775 have havt en Middeltemperatur fra 19—20° C.

Magnetnaalens vestlige Afvigning er ved Udgangen af 1878 i Kjøbenhavn $12^{1}/_{2}$° og er i Aftagende, den magnetiske Heldning var efter forrige Udgave næsten 70° og er i Aftagende ligesom Afvigelsen.

Skjønt Climaet, som bemærket, i Danmark er meget ustadigt og derfor ikke kan regnes til de behagelige, er det dog netop ved denne Ustadighed, der aldrig lader Regnen udeblive i lang Tid, gunstigt for Plantevæxten. I det hele maa det antages for sundt, hvilket dog mindre gjælder om de lavere Øer som Lolland, hvor der ofte hersker Febere, der maa antages at have sin Grund i en Sammenvirkning af fugtig Luft og siid Jordbund.

Hertil skal føies et Uddrag af de af det meteorologiske Institut (om dette see 2den Deel Side 146—148) offentliggjorte Resultater**) af 15 Aars

*) I den senest bekjendte strengere Vinter, 1855, hentedes fra Samsø Posten i længere Tid directe over Isen fra Aarhus.

**) En fuldstændigere Undersøgelse af Landets Climatologi vil først blive meddeelt af Institutet ved Udgangen af Aaret 1880, naar det af Institutet oprettede meget omfattende System af meteorologiske Stationer har arbeidet regelmæssig i Femaaret 1876—80.

Jagttagelser (1861—75) paa de 4 Stationer: Landbohøiskolen ved Kjøbenhavn, Hindholm i Sjælland (III. S. 415), Tarm i Vestjylland (VII. S. 418), Smidstrup i Nordjylland (VI. S. 83, det skrives saavel der som i den tidligere Udgave og paa Oberst Klingseys Kort Smedstrup). Landbohøiskolens Jagttagelser gaae med Hensyn til Varmen ud paa, at Februar gjennemsnitlig har viist sig at være den koldeste Maaned (af de 15 Aar Februar 7 Gange, Januar 4 G., December 4 G.), Juli har viist sig at være den varmeste Maaned (af de 15 Aar Juli 9 G., August 5 G., Juni 1 G.). Den absolut koldeste Vintermaaned har været Februar 1870 med en Middelvarme af ÷ 4° C., den absolut varmeste Sommermaaned August 1868 med 19° C.: altsaa en mulig Forskjel af over 23½° C. mellem en Vintermaaned og en Sommermaaned; gjennemsnitlig er Forskjellen dog kun 17° C. I de nævnte 15 Aar har den laveste iagttagne Varmegrad været ÷ 25° C. (Natten mellem den 11te og 12te Febr. 1871), den høieste 32° C. (27de Juni 1861). Varmen paa Landbohøiskolen er meest foranderlig i December og Juni, mindst i Marts og September*).

Lufttrykket sees at have sine Maxima i Mai, September og December, sine Minima i Marts, Juni og Slutningen af October. Mai og September have de største Maanedsmidler, October og November de mindste, men Forskjellen mellem dem er kun 1½ Millim.**). Barometrets Middelstand ved Havets Overflade og reduceret til 0° er 759,6 Millimetre. Den høieste observerede Barometerstand i Perioden 1838—74 har (henført til Havets Overflade) været 786,5 Millim. og indtraf den 4de Januar 1858, den laveste har været 718,5 Millim. den 20de Januar 1863; imidlertid angives Barometret den 14de Januar 1827 kun at have viist 714 Millim. ved Havets Overflade.

Den aarlige Regnmængde sees at være gjennemsnitlig 557 Millimeter, men den kan variere overmaade meget i de forskjellige Aar; saaledes faldt der i 1865 kun 354 Millim., i det paafølgende Aar derimod 727 Millim. eller mere end dobbelt saa Meget. Februar, Marts og April er den tørreste Tid af Aaret, Juli, August og September den mest regnfulde. Maanederne vise imidlertid endnu større Variationer end Aarene; saaledes gav f. Ex. August 1864 152 Millim. Regn, August 1867 derimod kun 18 Millim. Enkelte Maaneder kunne endog være næsten aldeles tørre: Februar 1875 gav kun 1,6 Millim., Juni 1868

*) Det bemærkes i den Anledning, at det næppe er et tilstrækkelig paaagtet Forhold, der navnlig anbefales til Lægernes Opmærksomhed, at Varmens Foranderlighed fra Dag til Dag er fuldt saa stor i første Tidogn af Juli som om Vinteren, thi naar dertil lægges den store daglige Svingning, som Varmen ligeledes er underkastet om Sommeren, saa vil deraf formeentlig fremgaae som Resultat, at Danmark paa denne Aarstid ikke kan være noget heldigt Opholdssted for saadanne Patienter, der trænge til ligelige Varmeforhold.

**) En Meter liig 1,862 danske Fod, en Millimeter en Tusindedeel deraf.

2,6 Millim. og December 1865 4,2 Millim. Antallet af Nedbørsdage er størst fra August til November, mindst fra Februar til April; Nedbørshøiden paa hver Nedbørsdag er en halv Gang saa stor om Sommeren som om Vinteren og Foraaret. Den stærkeste Regndag i Perioden 1861—1875 indtraf den 7de September 1862, da der i 24 Timer faldt 50 Millim. Regn.

Med Hensyn til Vinden støtte Aarbogens Meddelelser sig til de ved Prof. Holten for en lang Aarrække (67 Aar) behandlede Vindiagttagelser fra Nyholms Hovedvagt. Der er i hele Aaret gjennemsnitlig en halv Gang saa mange vestlige Vinde som østlige og noget over en halv Gang saa mange sydlige Vinde som nordlige. Om Foraaret, navnlig i April og Mai, ere de østlige Vinde næsten ligesaa hyppige som de vestlige, hvorimod disse faa en betydelig Overvægt om Sommeren, navnlig i Juli og August. De nordlige Vinde nærme sig i Juni og Juli til at være næsten ligesaa hyppige som de sydlige, men ere meget sjeldnere om Efteraaret og Vinteren. Om Vinteren kommer Varmen fortrinsviis fra Vest, Kulden fra Øst, medens om Sommeren Forholdet er lige omvendt. Undersøger man nærmere den aarlige Vandring af det Punkt, fra hvilket den varmeste Vind kommer, seer man, at det i de koldeste Maaneder, Januar, Februar og Marts, ligger i Vest, dernæst i April, Mai og Juni gaaer langsomt gjennem Syd om til Ostsydost, hvor det forbliver i Juli og August; med September begynder det atter at gaae tilbage gjennem Syd og naaer allerede i October Vestsydvest, hvor det omtrentlig holder sig Aaret ud. Det Punct, hvorfra den koldeste Vind kommer, ligger fra October til Marts uforandret i Nordost og vandrer derfra i April og Mai gjennem Nord om til Vest, hvor det bliver staaende i Sommermaanederne Juni—August for atter i September gjennem Nord at gaa tilbage til Nordost. Forskjellen mellem den varmeste og koldeste Vind er størst om Vinteren, mindre om Sommeren og mindst om Foraaret.

I Tarm viser Aarets Middelvarme sig at være 0,2 Gr. lavere end paa Landbohøiskolen, og dette skriver sig væsentlig fra den 0,9 Gr. lavere Sommervarme, der kun deelvis ophæves ved den 0,4 Gr. høiere Vintertemperatur. Tarm har altsaa et mere udpræget Kystklima end Landbohøiskolen, og Forskjellen mellem den varmeste og den koldeste Maaneds Middelvarme er her kun 15,6 Gr. imod 17 Gr. I Tarm er Januar (ikke Februar) afgjort den koldeste Maaned, medens Juli ligesom paa Landbohøiskolen er den varmeste. Den aarlige Nedbør er omtrent 20 pCt. større i Tarm end paa Landbohøiskolen, og Forskjellen skriver sig navnlig fra Efteraaret, hvor Nedbøren er 50 pCt. større. Da det aarlige Antal af Nedbørsdage er næsten ens paa de to Stationer, og deres Fordeling paa Aarstiderne heller ikke er væsentlig forskjellig, saa vil en Nedbørsdag gjennemsnitlig give betydelig mere Nedbør i Tarm (5,5 Millim.)

end paa Landbohøiskolen (3,7 Millim.). Den 3die—4de October 1873 faldt der med sydostlig Vind 64 Millim. Regn i Tarm.

Hindholm i det sydvestlige Sjælland slutter sig med Hensyn til Varmens aarlige Gang meget nær til Landbohøiskolen; Foraaret er lidt varmere, Begyndelsen af Sommeren og Begyndelsen af Vinteren noget koldere. Den aarlige Nedbør og Regndagenes Antal er 4—5 pCt. større end paa Landbohøiskolen; Overskuddet er størst om Efteraaret og Vinteren (9—10 pCt.), hvorimod Sommeren er noget tørrere (6 pCt.).

Smidstrup slutter sig med Hensyn til Varmens aarlige Gang nærmest til Tarm, men paa Grund af sin større Høide over Havet og sin nordligere Beliggenhed er denne Station hele Aaret igjennem koldere og navnlig om Foraaret og om Efteraaret. Den aarlige Regnmængde er ligesaa stor som i Tarm, men noget mere ligelig fordeelt paa Aarstiderne; Nedbørsdagenes Antal er betydelig mindre end paa de tre andre Stationer, altsaa det gjennemsnitlige Nedslag for hver Nedbørsdag ikke saa lidt større.

Endvidere tilføies følgende Meddelelser, der ere Uddrag af Forstanderen for det meteorologiske Institut Hr. Capitain Hoffmeyers Referat om de climatiske Forhold i Danmark til Skriftet l'économie rurale du Danemarc, fremlagt ved Udstillingen i Paris i indeværende Aar (1878).

Da Danmark bestaaer af en temmelig smal Halvø og en Mængde større og mindre Øer, maa dets Varmeforhold selvfølgelig i høi Grad paavirkes af Havet, men da dettes Indflydelse er stærkest langs Kysterne, vil man dog finde saavel et Kystclima som et Indlandsclima i Landet, og Forskjellen er navnlig udviklet paa Halvøen, hvor Landmassen er størst. Nedenstaaende Tabel giver Hovedtrækkene i Varmens Fordeling over Landet i de forskjellige Aarstider:

Celsius.	Vinter.	Foraar.	Sommer.	Høst.
Sydlige Øer	$\frac{1}{2}$—1°	6—6$\frac{1}{2}$°	16—16$\frac{1}{2}$°	9°
Sjælland	÷ $\frac{1}{2}$—$\frac{1}{2}$°	5—6°	15$\frac{1}{2}$—16°	8—8$\frac{1}{2}$°
Fyen	$\frac{1}{2}$—1°	5—6°	15—16°	8—9°
Østjylland	$\frac{1}{2}$—1°	5$\frac{1}{2}$—6°	15—16°	8—9°
Vestjylland	$\frac{1}{2}$—1°	5$\frac{1}{2}$—6°	14$\frac{1}{2}$—15$\frac{1}{2}$°	8—8$\frac{1}{2}$°
Midtjylland	0—$\frac{1}{2}$°	5—5$\frac{1}{2}$°	14$\frac{1}{2}$°	7$\frac{1}{2}$—8°
Nordjylland	1—$\frac{1}{2}$°	5°	14$\frac{1}{2}$°	7$\frac{1}{2}$—8°

De sydlige Øer have altsaa hele Aaret rundt den høieste Middelvarme, Midt- og Nordjylland den laveste, dog er Sjælland særlig kold om Vinteren som Følge af denne Ø's Nærhed ved det stærkt afkjølede Sydsverige. Forskjellen mellem den varmeste og den koldeste Deel af

Landet er imidlertid ikke betydelig, kun $1^1/_2$—2^0. Større Forskjel viser der sig paa Varmens daglige Svingninger i Indlandet og paa Kysterne

Celsius.	Indlandsstation: Herning.				Kyststation: Fanø.			
	Middel af			Antal Frost-dage.	Middel af			Antal Frost-dage.
	Høiest.	Lavest.	Forskjel.		Høiest.	Lavest.	Forskjel.	
Vinter	1°,9	—2°,7	4°,6	68	2°,0	—1°,4	3°,4	55
Foraar	9°,8	0°,4	9°,4	41	8°,3	2°,5	5°,8	24
Sommer . . .	21°,7	8°,6	13°,1	„	19°,6	12°,3	7°,3	„
Høst.	10°,7	3°,0	7°,7	24	10°,7	5°,7	5°,0	11
Aaret . . .	11°,0	2°,3	8°,7	133	10°,2	4°,8	5°,4	90

Navnlig i den varmere Deel af Aaret sees der i Indlandet at være 4—6° større Forskjel paa Dagens høieste og Nattens laveste Varme end paa Kysterne, og da dette væsentlig bevirkes ved Indlandets stærke Afkøling om Natten, er Frostnætternes Antal her betydelig større om Foraaret og i Høsten end paa Kysten.

De efterfølgende Sammenstillinger kunne tjene til en Belysning af Danmarks Varmeforhold i Sammenligning med dets Nabolandes:

Celsius.	Edinburg.	Kjøbenhavn.	Riga.	Leipzig.	Kjøbenhavn.	Kristiania.
Vinter	3°,6	0°,0	÷ 4°,6	÷ 0°,9	0°,0	÷ 4°,9
Foraar	7°,3	5°,6	4°,1	7°,3	5°,6	4°,5
Sommer . . .	14°,0	15°,8	16°,9	17°,1	15°,8	15°,5
Høst.	8°,9	8°,2	6°,9	8°,1	8°,2	5°,9
Aaret . . .	8°,4	7°,4	5°,8	7°,9	7°,4	5°,2

I Retningen Vest-Øst sees Danmark altsaa at ligge paa Overgangen mellem det skotske Havclima med milde Vintre og ringe Sommervarme og det russiske Landclima med strenge Vintre og høi Sommervarme. I Retningen Syd-Nord har Danmark en langt mildere Vinter, end der tilkommer Landet efter den Bredegrad, hvorpaa det ligger; dette skyldes Havets opvarmende Indflydelse.

Ligesom i hele det øvrige Nordeuropa er det fornemmelig de varme og fugtige Vinde mellem Syd og Vest, der bringe Regn til Danmark. Da disse Vinde imidlertid deelvis udtørres ved at gaae henover Landet, maa den aarlige Regnmængde aftage fra Vest mod Øst, hvilket ogsaa fremgaaer som Resultat af nedenstaaende Tabel, der angiver Regnhøiden

i Centimetre for 4 forskjellige Bælter af Landet, følgende efter hinanden fra Vest mod Øst:

	Regnhøide i Centimeter.			
	Vestjylland.	Østjylland.	Fyen med omgivende Øer.	Sjælland med omgivende Øer.
Vinter	$14^1/_2$	$13^1/_2$	13	12
Foraar	11	11	11	11
Sommer	$17^1/_2$	$18^1/_2$	$16^1/_2$	18
Høst	23	21	$18^1/_2$	$17^1/_2$
Aaret . . .	$66^1/_2$	64	59	$58^1/_2$

Den aarlige Regnmængde aftager altsaa fra $66^1/_2$ Centimetre i den vestligste Deel af Landet til $58^1/_2$ Centimetre i den østligste Deel, eller med andre Ord den er omtrent 14 pCt. større ved Vesterhavskysten end ved Øresund. Tydeligst viser denne Regnfordeling sig om Vinteren og Høsten, hvor de sydvestlige Vinde blæse med størst Kraft og ere forholdsvis varmest ved deres Ankomst til Landets Vestkyst. Foraaret med sin ubestemte Vindretning giver derimod en temmelig ligelig Fordeling af Regnen, og det Samme gjælder tildeels om Sommeren, hvor Vindretningen vel er afgjort vestlig, men hvor Varmeforskjellen mellem Landet og Havet er mindre, og Regnmængden desuden i ikke ringe Grad paavirkes af mere locale Aarsager, navnlig af Tordenveirene.

I de fire Maaneder, December—Marts, er gjennemsnitlig hver tredie Nedbørsdag en Sneedag; i April og Mai samt October og November er Snee derimod sjeldnere og fra Juni til September forekommer den næsten aldrig. Haglveir forekomme hyppigst i Slutningen af Foraaret og i October, men ere derimod sjeldne saavel om Sommeren som om Vinteren. Tordenveir er hyppigst i Juli og August, men forekomme kun sjelden i den kolde Tid fra November til Marts.

Producter.

Af Planteriget.

Korn. Den forrige Udgave af dette Skrift indeholdt en Calcule, der nærmest refererede sig til Productionen i Aaret 1847, der var et godt Middelaar, og viste Udbyttet for dette Aar for Kongeriget Danmarks vigtigste Product Kornet, hvortil ogsaa regnedes Ærter, Bønner og Boghvede. Herefter var der avlet af

Hvede	Tdr.	600,000
Rug	—	3,200,000
Byg	—	3,400,000
Havre	—	3,950,000
Ærter og Bønner . .	—	750,000
Boghvede	—	220,000
Ialt . . .	Tdr.	12,120,000

Forinden Skriftet udkom i 1860, viste det sig dog, at Productionen imidlertid, begunstiget af høie Priser, havde taget et betydeligt Opsving i alle Dele af Landet og i alle Retninger, navnlig var Culturen af Hvede, Byg og Ærter tiltaget og det antoges at være at træffe det Rigtige, naar man satte Middelproductionen af de nævnte Kornsorter til c. 15,000,000 Tdr. Nu har det statistiske Bureau i November Maaned 1877, ligesom i de to foregaaende Aar, udsendt Schemaer gjennem Amterne til samtlige By- og Sogneraad med Anmodning om at tilbagesende dem i udfyldt Stand og med Oplysninger om Gjennemsnitsudbyttet af Td. Land, inden Udgangen af Marts Maaned 1878. Disse Indberetninger ere vel tildeels indkomne i Marts Maaned, men flere ogsaa senere, og først i August Maaned samme Aar har deres Resultat kunnet foreligge.

Udbyttet af Høsten for hele Landet var derefter for 1877:

Hvede	1,250,676	Tdr.,	Værdi	22,569,426 Kr.
Rug	3,990,734	—	—	47,628,932 —
Byg	4,983,930	—	—	61,725,666 —
Havre	6,496,545	—	—	52,350,104 —
Boghvede	246,801	—	—	2,428,445 —
Ærter og anden Bælgsæd	381,491	—	—	5,682,298 —
Blandsæd til Modenhed .	902,314	—	—	8,624,297 —
Kartofler	2,154,156	—	—	9,515,984 —
Andre Rodfrugter	3,290,345	—	—	6,582,688 —
Raps	8,421	—	—	255,788 —
Agerhø	763,026	Læs à 1000 ℔	—	30,522,781 —
Enghø	1,087,004	— à 1000 ℔	—	25,061,064 —

De ovenstaaende 4 Kornarter samt Ærter og anden Bælgsæd udgjøre ialt 17,350,000 Tdr., hvilket viser en Tiltagen i 1877 mod den calculerede Sum for 1847 af 5—6 Millioner.

Ordnes samtlige foran nævnte Planter efter den saaledes udfundne Værdi af Høsten i 1877, altsaa efter deres oeconomiske Betydning i

Aarets Agerbrug, faaes følgende Række: Høsten af Byg havde en Værdi af 61,7 Mill. Kr., Havre 52,4 Mill. Kr., Rug 47,6 Mill. Kr., Agerhø 30,5 Mill. Kr., Enghø 25,4 Mill. Kr., Hvede 22,6 Mill. Kr., Kartofler 9,5 Mill. Kr., Blandsæd til Modenhed 8,6 Mill. Kr., Rodfrugter (undtagen Kartofler) 6,6 Mill. Kr., Bælgsæd 5,7 Mill. Kr., Boghvede 2,4 Mill. Kr. og Raps 0,2 Mill. Kr.

Tilsammen indbragte Høsten et Bruttobeløb af henved 273 Mill. Kr., hvoraf godt og vel $160^1/_4$ komme paa Øerne og henved $112^3/_4$ Mill. paa Jylland. Da Værdien af Høsten i 1876 beregnedes til en samlet Værdi af 293 Mill. Kr., paa Øerne af 166 Mill. og i Jylland af 127 Mill. Kr., er Resultatet af Høsten i 1877 en Mindreindtægt for hele Landet af 20 Mill. Kr., for Øerne af $5^3/_4$ Mill. og for Jylland af $14^1/_4$ Mill. Dette er dog ikke en Følge af, at Størrelsen af Høsten er mindre i 1877 ind i 1876. Det Omvendte er Tilfældet. Af Bælgsæd og Hø er der vistnok i 1877 avlet mindre og af Kartofler endog omtrent $^1/_5$ mindre end i 1876, men Høsten af de øvrige Planter, fornemlig af Hvede, Rug og Rodfrugter (undtagen Kartofler) har været betydelig større i det førstnævnte end i det sidstnævnte Aar. Grunden til det ringere Værdibeløb for 1877 maa altsaa søges i Prisforholdene. Disse vare ogsaa meget ringere end i det foregaaende Aar, hvilket tildeels forklares ved Kornets simplere Beskaffenhed. Prisforskjellen var pr. Td. for Hvede 1 Kr. 55 Ø., for Rug 2 Kr. 47,6 Ø., for Byg 1 Kr. 29,6 Ø., for Havre 1 Kr. 49,4 Ø., for Ærter 1 Kr. 25 Ø. og for Boghvede 2 Kr. 71,3 Ø. lavere i 1877 end i 1876.

For de enkelte Amter fordeler Høstudbyttets Værdi sig saaledes: Høsten i Maribo Amt havde en Værdi af 22,3 Mill. Kr., i Holbæk Amt 21,3, i Odense Amt 21,2, i Præstø Amt 19,3, i Sorø Amt 18,2, i Svendborg Amt 18,1, i Kjøbenhavns Amt 17,7, i Veile Amt 16,9, i Aarhus Amt 16,7, i Frederiksborg Amt 16,1, i Randers Amt 14,2, i Ringkjøbing Amt 12,8, i Viborg Amt 12,2, i Ribe Amt 11,2, i Aalborg Amt 11,1, i Hjørring Amt 10,7, i Thisted Amt 6,8 og i Bornholms Amt 6,1 Mill. Kr.

Gjennemsnitsudbyttet pr. Td. Land var for hele Kongeriget 97 Kr. og pr. Td. Hartkorn 721 Kr., for Øerne henholdsvis 123 Kr. og 769 Kr. og for Jylland henholdsvis 74 Kr. og 661 Kr. Gjennemsnitsudbyttet er et Brutto- og ikke et Nettobeløb. Betragtes Landsdelene, var Udbyttet pr. Td. Land dyrket Jord størst paa Langeland og mindst i Jylland, nemlig henholdsvis 144 Kr. og 74 Kr. pr. Td. Land, og Udbyttet pr. Td. Ager- og Eng-Hartkorn størst paa Bornholm og mindst paa Ærø, nemlig henholdsviis 1012 Kr. og 483 Kr. pr. Td. Hartkorn.

Af det med Hovedkornsorterne Hvede, Rug, Byg og Havre besaaede Areal indvandtes i 1877 i Gjennemsnit for det hele Land 101 Kr pr. Td. Land, paa Øerne 129 Kr. og i Jylland 78 Kr. Høist stod Maribo Amt med et Gjennemsnitsudbytte af 149 Kr. pr. Td. Land, lavest Aalborg Amt med 65 Kr. pr. Td. Land. Gjennemsnitsudbyttet af de med de fire Hovedkornsorter besaaede Arealer viser sig i de enkelte Amter at være følgende: Maribo Amt 149 Kr., Kjøbenhavns Amt 141 Kr., Holbæk Amt 135 Kr., Sorø Amt 134 Kr., Præstø Amt 128 Kr., Frederiksborg Amt 121 Kr., Svendborg Amt 118 Kr., Odense Amt 117 Kr., Bornholms Amt 116 Kr., Veile Amt 92 Kr., Aarhus Amt 89 Kr.,

Randers Amt 88 Kr., Ribe Amt 80 Kr., Thisted Amt 76 Kr., Ringkjøbing Amt 72 Kr., Viborg Amt 68 Kr., Hjørring Amt 66 og Aalborg Amt 65 Kr.

Foretages en saadan Undersøgelse af det samme Forhold med Hensyn til de geographiske Dele af Landet, faaes efterstaaende Resultat: Paa Falster indvandtes pr. Td. Land 158 Kr., paa Langeland 150 Kr., Lolland 145 Kr., Sjælland 133 Kr., Møen 122 Kr., Bornholm 116 Kr., Fyen 115 Kr., Samsø 104 Kr., Ærø 93 Kr. og i Jylland 78 Kr.

Forinden ovenstaaende Beretning publiceredes i foregaaende Aars (1878) August var ved Slutningen af 1877 i Statistiske Meddelelser 13de Bind ligeledes forelagt Beretninger fra de tvende foregaaende Aar, hvis Hovedresultater til Sammenligning med dem for 1877 her meddeles:

1875:

Hvede	1,173,807	Tdr.	Værd	20,961,565	Kr.
Rug	4,209,019	—	—	56,178,229	-
Byg	5,810,679	—	—	74,705,943	-
Havre	7,618,985	—	—	68,461,169	-
Boghvede	182,291	—	—	2,026,316	-
Ærter og anden Bælgsæd	459,829	—	—	7,726,366	-
Blandsæd til Modenhed	627,717	—	—	6,324,456	-
Kartofler	3,042,298	—	—	15,211,490	-
Andre Rodfrugter	1,965,384	—	—	2,279,795	-
Raps	5,547	—	—	135,890	-
Agerhø	681,004	Læs	—	20,430,120	-
Enghø	1,008,362	—	—	30,250,860	-

1876:

Hvede	1,024,668	Tdr.	—	19,677,728	-
Rug	3,629,234	—	—	52,826,525	-
Byg	4,736,200	—	—	63,512,163	-
Havre	6,385,985	—	—	62,162,345	-
Boghvede	123,126	—	—	1,552,524	-
Ærter og anden Bælgsæd	486,275	—	—	7,949,606	-
Blandsæd til Modenhed	855,657	—	—	10,178,435	-
Kartofler	2,725,526	—	—	16,334,903	-
Andre Rodfrugter	2,650,472	—	—	3,613,081	-
Raps	8,704	—	—	243,385	-
Hø	2,295,580	Læs	—	54,935,276	-

Herefter har Udbyttet af Høsten været i 1875: 305 Millioner Kroner, i 1876: 293 Millioner Kroner og i 1877: 273 Millioner Kroner eller i Gjennemsnit for de 3 Aar 1875—77

293 Millioner Kroner, hvilket giver et Middeltal noget nær liig Udvisendet af Aaret 1876. Alle Beretninger gaae dog ud paa at det nævnte Aar staaer under et Middelaar, medens et saadant nærmere er at søge i Aaret 1875, hvilket sidste imidlertid baade kvantitativt og kvalitativt vil staae tilbage for det foregaaende Aar 1878. Det turde maaskee staae til at antage, at sidstnævnte Aars calculerede Priis, uagtet Priserne i de fleste Henseender staae lavt, vil udvise et Udbytte af 320 Millioner Kroner eller i hvert Fald ikke meget derunder, altsaa et Udbytte, der overgaaer alle foregaaende Aars i Danmark, der ere komne i Beregning ogsaa for Høavlens Vedkommende.

Til nærmere at paavise, hvorledes dette Resultat tilveiebringes, meddeles her efter Statistisk Tabelværk 3die Række, 27de Bind, S. 11 flg.:

I 1871 anvendtes til Sædavl, Græsning og Lignende, til Frembringelse af de til det egentlige Landbrug hørende Producter	4,704,523 Tdr. Land
i 1866 anvendtes hertil	4,510,216 — —
altsaa en Forøgelse af det dyrkede Areal af	194,307 Tdr. Land.

I de enkelte Amter har Forøgelsen af det dyrkede Areal været i de nævnte Aar:

i Kjøbenhavns A. med Staden Kjøbenhavn	3,258 Td. L.	i Hjørring A.	8,153 Td. L.
i Frederiksborg A.	4,205 - -	i Thisted A.	14,734 - -
i Holbæk A.	7,383 - -	i Aalborg A.	11,866 - -
i Sorø A.	2,427 - -	i Viborg A.	25,806 - -
i Præstø A.	3,478 - -	i Randers A.	11,889 - -
i Bornholms A.	5,130 - -	i Aarhus A.	17,674 - -
i Maribo A.	6,512 - -	i Veile A.	11,417 - -
i Odense A.	9,047 - -	i Ringkjøbing A.	26,109 - -
i Svendborg A.	1,487 - -	i Ribe A.	23,732 - -
paa Øerne	42,927 Td. L.	i Jylland	151,380 Td. L.
i Kongeriget			194,307 Td. L.

Tilvæxten i det dyrkede Areal viser sig at være betydelig større i Jylland, størst i Ringkjøbing, Viborg og Ribe Amter. Mindst af alle Amter er der Tilvæxt i Svendborg Amt.

Af det dyrkede Areal var i Sommeren 1871 besaaet og beplantet med Sæd, Rodfrugter, Handelsplanter og Lignende 2,081,187 Tdr. Land, hvoraf omtrent Halvdelen 1,009,547 Tdr. falder paa Øerne, Halvdelen 1,071,640 Tdr. paa Jylland.

Til Græsning, Høslet, Brak og Lignende anvendtes i 1871 et Areal af 2,623,336 Tdr. Land, hvoraf omtrent 1/3 (913,538 Tdr. Land) falder paa Øerne og 2/3 (1,709,798 Tdr. Land) paa Jylland.

Af det besaaede Areal optoges den langt overveiende Deel af de 4 Hovedkornsorter Hvede, Rug, Byg og Havre, idet hertil i 1871 anvendtes 1,776,409 Tdr. Land, medens kun 304,778 Tdr. Land anvendtes til de andre Kornsorter, til Rodfrugter, Handelsplanter og Lignende. Af de 4 Hovedkornsorter indtager Havre det største Areal; der var med denne Kornsort i 1871 besaaet 672,248 Tdr. Land, derefter følger Byg, med hvilken der var besaaet 551,787 Tdr. Land, Rug, hvormed var besaaet 449,286 Tdr. Land og Hvede, hvormed var besaaet 103,088 Tdr. Land. Af alle andre Sædarter og Planter end de 4 Hovedkornsorter anvendtes i Aaret 1871:

til Boghvede	36,146	Tdr.	Land.
- Ærter og anden Bælgsæd	64,293	—	—
- Blandsæd	98,983	—	—
- Kartofler	77,854	—	—
- Runkelroer	5,001	—	—
- Gulerødder	1,764	—	—
- Cikorierødder	5,532	—	—
- andre Rødder	3,424	—	—
- Raps	3,150	—	—
- Hør	8,625	—	—
- Hamp	82	—	—
- Humle	642	—	—
- Kommen	192	—	—
- Tobak	228	—	—
- Dodder	37	—	—
- Løg, Grøntsager m. m. .	491	—	—
- Spergel	3,448	—	—
- Lupiner	369	—	—

Næst de ovenfor nævnte Planter, til hvilke ogsaa maa føies Handelsplanterne Hør, Hamp, Humle, Kommen m. fl., der ifølge Stat. Tabv. i 1866 dyrkedes paa 17,658 Tdr. Land, vil dog her, ligesom i 1ste Udgave, være at nævne tvende Arter, der i Almindelighed forbigaaes ved Opregning af Landets Producter, men som henhøre til vort Fødelands oprindelige Frembringelser og ved Siden af Havet og Bøgeskoven give det sit særlige Præg. Henimod Halvdelen af Landet klædes om Sommeren af Græsset*), efter hvilket vor første Digter kalder Danmark det „græsfriske"; endnu videre bredte sig i sin Tid den brune Lyng og endnu dækkes saavel hundrede**) Kvadratmiil af Danmarks Bakker og Dale, Sletter og Mosekjær af denne Plante, hvilken af de fleste kun nævnes som et Onde, der skal udryddes ved Capital, Flid og Udholdenhed, medens den dog, indtil dette maatte lykkes, hvad dog maaskee aldrig skeer, yder Føde til Tusinder af Faar og Geder, udgjør næsten det eneste Brændsel for større Dele af Landet og ved sin Aske fremmer Dyrkningen af de Planter, der ere bestemte til at fortrænge den***).

Af det ved Matriculeringen opmaalte Areal anvendtes efter Stat. Tabelv. i 1866, det Aar, fra hvilket de seneste Oplysninger herom haves, til Fredskov:

*) Ifølge Statistisk Tabelværk III. 11 var af det benyttede Græsningsareal i Aaret 1866 til Afgræsning for Huusdyr 1,152,419 Tdr. Land, til Høslet af Kløver og Græsfrø 330,430 Tdr. Land, til reen Brak 352,362 Tdr. Land, Eng 419,672 Tdr. Land, Fælleder og Ovredrev 298,196 Tdr. Land, ialt c. 255 Kvadratmile.

**) I forrige Udgave af dette Værk heed det „halvandethundrede", hvad vistnok dog noget nær nu er aftaget med c. 30 Kvadratmile, medens c. 20 Kvadratmile deraf faldt paa Hertugdømmerne.

***) Capitain Dalgas giver i sit Skrift „Hederne i Danmark og deres Tilkultivering", affattet ifølge Anmodning af det Kongl. Landhuusholdningsselskab til Brug ved Pariserudstillingen 1878, følgende Meddelelser om Vegetationen i Heden: Paa Mose og Kjærbund samt paa kolde Leerjorder og overhovedet paa fugtig Bund er foruden den almindelige Lyng eller Hedelyng (calluna vulgaris) især Klokkelyng (erica tetralex) og Mosepors (Myrica gale) fremtrædende, medens der tillige af og til findes forskjellige Slags Piil (Salix), Tranebærriis (vaccenium oxycoccos), Mosebollen (vaccinium uligenosum), Rosmarinlyng (antromeda polifolia), Kjæruld (eriopharum vaginatum) og flere gule Mosarter m. m. Paa tør Hede af god Beskaffenhed, det er med et noget leret Underlag, er Lyngen som oftest kraftig, har $1\frac{1}{2}$ til 3 Fods Høide og er især ledsaget af Gyvelen (sarothamus vulgaris), Tyttebærriis (vaccinium vitis idæa) og gult Mos; og paa de Steder, hvor der før, for ikke alt for længe siden, har været Skov, findes tillige 2 til 6 Fod høit Krat meest af Eeg (qvercus saavel pedunculata som sessiliflora) og lidt Bøg (fagus sylvatica), endvidere Enen (junniperus communis), Bregner (felices) og Blaabærriis (vaccinium myrtillus), m. m. Paa tørre og sandede og derfor magre Heder, især saadanne, som tillige ere ahlholdige, har Lyngen kun $\frac{1}{2}$ til 1 Fods Høide og den er navnlig ledsaget af Revlingeriis (empetrum nigrum), Meelbærriis (andromeda officinalis) og især hvide Lavarter. I enhver af disse forskjellige Slags Heder findes desuden ikke faa Heel- og Halvgræsser, dog meest paa noget fugtige Steder. Naar Lyngen gaaer ud, hvilket finder Sted med 15 til 20 Aars Mellemrum, eller efter Hedebrande, spille disse Græsser i et Par Aar en fremtrædende Rolle og kunne stundum give Hederne en grøn Farve; men de dækkes dog snart af ny Lyng, og Heden faaer da atter sin mørkebrune Farve, der kun om Efteraaret i Blomstringstiden bliver smuk høirød.

i Kjøbenhavns Amt med Staden Kjøbenhavn	15,337	Tdr.	Land
i Frederiksborg Amt	36,264	—	—
i Holbæk Amt	13,423	—	—
i Sorø Amt	27,872	—	—
i Præstø Amt	33,265	—	—
i Bornholms Amt	10,173	—	—
i Maribo Amt	32,289	—	—
i Odense Amt	13,847	—	—
i Svendborg Amt	22,786	—	—
paa Øerne . . .	204,896	Tdr.	Land
i Hjørring Amt	4,381	Tdr.	Land
i Thisted Amt	55	—	—
i Aalborg Amt	17,069	—	—
i Viborg Amt	16,502	—	—
i Randers Amt	14,310	—	—
i Aarhus Amt	32,619	—	—
i Veile Amt	22,495	—	—
i Ringkjøbing Amt	3,637	—	—
i Ribe Amt	3,138	—	—
i Jylland . . .	114,206	Tdr.	Land
i Kongeriget . . .	319,102	Tdr.	Land

Af disse 319,102 Tdr. Land Fredskov udgjøre Statens Skovareal 78,136 Tdr.*), hvoraf 14,223 Tdr. Naaletræes Plantage**). Foruden denne Fredskov maa ogsaa regnes de forskjellige mindre ældre Skovstrækninger, der ikke ere fredede, og endvidere private, fornemlig Naaletræes, Plantager i Jylland, under Hedeselskabets Tilsyn, af Areal i 1877:

*) Foruden Staten eiede, efter C. Lütkens Beskrivelse af de danske Statsskove (1870):

samtlige offentlige Stiftelser	20,892	Tdr.	Land
Grevskaberne	28,255	—	—
Baronierne	17,325	—	—
Stamhusene	25,822	—	—
Fideicommisgodserne	8,857	—	—
de frie Eiendomme paa over 20 Tdr. Htk.	73,738	—	—
— — — under — —	58,805	—	—

Størrelsen af den aarlige Production af Ved af samtlige disse Skove har ikke kunnet opgives, da der savnedes Kundskab om Udbyttet af de allerfleste Privatskove. Lades imidlertid det bornholmske District og de 4 jydske Hededistricter udenfor Beregningen, saa bliver Udbyttet, efter Lütken, omtrent 1 Favn pr. Td. Land.

**) For 80 Aar siden begyndte Regieringen at plante i Heden. De vigtigste Plantager ere: Havredal-Plantage, Steendal-Plantage, Ulvedal-Plantage, Viborg-Plantage og Kongedal-Plantage, alle i Viborg Skovriderdistrict; Palsgaards-Plantage, Snabegaards-Plantage og Langebjerg-Plantage i Palsgaard Skovriderdistrict. Gjøddingegaards-Plantage og Frederikshaabs-Plantage i Randbøl Skovriderdistrict; Norder- og Sønder-Feldborg-Plantage og Sjørup-Plantage i Feldborg Skovriderdistrict.

14,840 Tdr. Land (i 1868: 1000 Tdr., i 1871: 3,794 Tdr., i 1874: 10,700 Tdr.) og endelig private Naaletræes-Plantager, som ikke styres af Hedeselskabet, til samme Tid 4,925 Tdr. Der er desuden siden 1859 af Staten og Amterne i Forening arbeidet hen til at tilplante Klitterne med Naaletræer. Paa 4 forskjellige Steder henholdsviis i Hjørring (Tversted Klit), Thisted (Torup Klit), Ringkjøbing (Husby Klit) og Ribe (Vordrup Klit) Amter ere noget over 1500 Tdr. Land indtagne til Plantning. Blaabjerg, tæt nord for Fiil-Sø, vil nu ogsaa for en Deel blive beplantet.

Det almindelige Skovtræ er Bøgen, som udgjør c. 4/5 af alle Høiskovene. Dette Træ trives fortrinligt i vort Land, som det synes bedre end noget andetsteds. Næst Bøgen følger i Hyppighed Egen, der endog i de lollandske Skove er omtrent ligesaa hyppig som Bøgen. Af langt mindre Betydning ere: Birken (i det nordostlige Sjælland og Jylland), Elmen, Asken, Aspen, Rønnen, Fuglebærtræet, Skovabilden og Vidien.

I de talrige, efter det almindeligst der forekommende Træ, saakaldte Ellekrat, som altid voxe paa Kjær- eller Mose-Land, forekommer, foruden Ellen, Tørstetræet, Vrietornen, Vandhylden og adskillige Pilearter; i den almindelige Underskov: Hessel, Slaaen, Hvidtjørn, Hægebær, Beenved, Brombær, Hindbær, vild Korneel, Ribsarter, Rosenarter, Gedeblad. I Halvøens sydligere Deel og paa Læsø findes Christtorn; paa Bornholm Axelbær og vild Mispel. Fjeldribsen forekommer paa Bornholm og Møens Klint.

De almindelige Frugttræer, Æble-, Pære-, Kirsebær- og Blomme-Træer findes over hele Landet, ligesom der ogsaa, dog uden at Frugten i de nordlige Egne altid modtager sin fulde Udvikling, i Espalier drives Fersken- og Apricos-Træer, samt Viinranker; men egentlig, og mere almindelig, Avl af Træfrugt til Afsætning, findes med enkelte Undtagelser, kun i det sydlige Sjælland og paa Møen, i det sydlige Fyen, samt paa Taasinge. Disse Egne, og end mere Amager og Staden Kjøbenhavns egen Grund, ere ogsaa Sædet for en almindeligere Dyrkning af de sædvanlige saakaldte Havevæxter. Humle dyrkes i Haverne i Fyen, navnlig i det nordvestlige, og paa nogle Steder i Sydsjælland.

Ved Siden af Skovene skulde her nævnes som et Brændselsproduct Moserne. Disses samlede Areal kan vel omtrent anslaaes til 32 □ M., hvoraf 7 □ M. paa Øerne og 25 □ M. i Jylland. Vi skulle først nævne nogle af de betydeligste af Moserne paa Øerne og derefter følge Capitain Dalgas i hans „Hede-Moser og Kjærjorde“ for Jyllands Vedkommende.

I Nærheden af Kjøbenhavn ligger Søborg Mose og Moserne omkring Dyrehaven, ved Herlev Atte-Mose, i det nordostlige Sjælland Ellingemose ved Asminderup og i det nordvestlige Tranemose ved Kallundborg; den store Aamose, som gjennemstrømmes af Halleby-Aa; inde i Sjælland Moserne ved Holmegaard og Broksø, længere mod Syd Kjøng-Mose; paa Møen Mosen ved Borre; i Fyen gives betydelige Moser i den nordligste Deel, tidligere Bugter og Sunde, ved Vissenberg den store Rævekjær-Mose, der gjennemstrømmes af Brænde-Aa; ved den mellemste Deel af Odense-Aa flere betydelige Moser. Falster har Horreby-Mose og Trolle-Mose og i Lolland Brandersmose og Venemose. Capt. Dalgas nævner mellem de vigtigste store Mosedannelser i Jylland: Moserne imellem Frederikshavn, N. Elkjær og Gaardbo-Sø, 5000 Tdr. Land, Moserne og Kjærjorderne mellem Brønderslev og Bratskov, gjennemstrømmede af Rye-Aa, med den store Vildmose og Lundsgaardsmose (Tørvefabr.) tilsammen 2 □ M., Moserne og Kjærjorderne i det nordlige Himmerland, hvilke omgive „Øerne“, ligesom Moserne og Kjærjorderne mellem Als og Visborggaard ved Hobro-Fjord med en Arm mod Vest til Lindenborg, hertil den lille Vildmose, det store moseagtige Engdrag mellem Randers-Fjord og Kolind-sund, Moserne ved Skovn og Vandetmose tæt ved Randers = Viborg Jernbane, Moserne langs Karup-Aa, Volling-Mose mellem Silkeborg og Herning, Moserne mellem Skovn-Kro og Sunds, ø. og n. for Holstebro Aa, Moserne mellem Moselund og Sunds, Sparkjær-Mose mellem Viborg og Skive, Knudemose ved Herning med Kolkjær = Mose og Isen = Mose, Felding-Mose, Rønnum-Mose, Hallundbæk-Mose, Simmel-Mose, Almstok-Mose, Mosen ved Grindsted, Veile-Mose ved Urup, Mosen mellem Bække, Estrup og Veien i Veiendalen. De 8 sidstnævnte Moser høre til Sønder Omme-Fladen og de 6 foran nævnte til Karup-Fladen.

Af Dyreriget.

I 1866 fandtes i Danmark:

	paa Øerne	i Jylland	i det Hele
af Heste og Føl	186,053 Stkr.	166,550 Stkr.	352,603 Stkr.
- Hornkvæg og Kalve	498,879 —	694,982 —	1,193,861 —
- Faar og Lam . . .	672,648 —	1,202,404 —	1,875,052 —
- Sviin og Grise . .	225,545 —	155,967 —	381,512 —

I Sammenligning med Folkemængden kom i 1866 paa 1000 Mennesker:

	paa Øerne	i Jylland.	i det Hele.
af Heste og Føl	194.	220.	205.
- Hornkvæg og Kalve .	519.	919.	695.
- Faar og Lam.	699.	1,590.	1,092.
- Sviin og Grise . . .	235.	206.	222.

I 1871 var efter Tællingen den 15de Juli:

	paa Øerne	i Jylland	i det Hele
af Heste og Føl	173,496 Stkr.	143,074 Stkr.	316,570 Stkr.
- Hornkvæg og Kalve	520,355 —	718,543 —	1,238,898 —
- Faar og Lam . . .	620,049 —	1,216,432 —	1,842,481 —
- Sviin og Grise . .	253,182 —	189,229 —	442,421 —

Sammenlignes 1871 med 1866, viser det sig, at der var af Hornkvæg og Kalve 45,037 Stkr. og af Sviin og Grise 60,909 Stkr. flere i 1871 end i 1866, men af Heste og Føl 36,033 og af Faar og Lam 32,571 færre end i 1866.

I Forhold til Folkemængden (den antagne Folkemængde 1ste Januar 1871) kom i 1871 paa 1000 Mennesker:

	paa Øerne	i Jylland	i det Hele
af Heste og Føl	172 Stkr.	179 Stkr.	176 Stkr.
- Hornkvæg og Kalve . .	517 —	901 —	687 —
- Faar og Lam	622 —	1,526 —	1,022 —
- Sviin og Grise	252 —	237 —	245 —

I Forhold til Arealet fandtes paa en □ Miil:

	paa Øerne	i Jylland	i det Hele
af Heste og Føl	735 Stkr.	312 Stkr.	456 Stkr.
- Hornkvæg og Kalve .	2,206 —	1,569 —	1,785 —
- Faar og Lam	2,654 —	2,656 —	2,655 —
- Sviin og Grise . . .	1,073 —	413 —	638 —
- samlet Kvægstyrke . .	3,847 Stkr.	2,406 Stkr.	2,895 Stkr.

Ved en Sammenligning mellem Resultatet af Kreaturtællingerne i 1871 og i 1866 vil man lægge Mærke til at Kvægstyrken i Løbet af de mellemliggende 5 Aar kun er tiltagen med omtrent 0,15 pCt., medens Folkemængden paa samme Tid er tiltagen omtrent 5 (4,97) pCt.

Men der er herved et vigtigt Moment at iagttage. Udførselen af Kreaturer og af Kjød og Flesk har i de mellem de to Kreaturtællinger liggende Aar været meget betydelig. Overskuddet af det i de 5 Aar fra 1ste Juli 1866 til 1ste Juli 1871 udførte Kvæg, uslagtet og slagtet, beløb sig til:

af Heste	46,603 Stkr.
- Hornkvæg og Kalve . .	187,720 —
- Faar og Lam	12,376 —
- Sviin og Grise	142,004 —
- Kjød	6,460,991 Pund
- Flesk	48,772,990 —

Der blev nemlig i disse 5 Aar:

	udført.	indført.
af Heste	56,067 Stkr.	9,464 Stkr.
- Hornkvæg og Kalve .	252,174 —	64,454 —
- Faar og Lam	53,834 —	41,458 —
- Sviin og Grise . . .	190,258 —	48,254 —
- Kjød	11,372,963 Pund	4,911,972 Pund
- Flesk	49,996,639 —	1,223,649 —

Ved denne betydelige Udførsel af Kreaturer samt af Kjød og Flesk turde det blive let forklarligt, da Forbruget er tiltaget ikke blot med den voxende Folkemængde, men ogsaa med den stigende Velstand, at Kreaturstyrken ikke er tiltagen mere end det har været Tilfældet, og at Antallet af Hestene endog var mindre i 1871 end i 1866.

Ogsaa fortjener det at bemærkes, at der i 1870 kun tillagdes 15,206 Føl, medens der i 1865 fødtes 27,266 Føl, altsaa over 12,000 flere, medens Antallet af Hopper, som ved Tællingen i 1866 havde været 175,581 Stkr., ved Tællingen i 1871 dog kun var aftaget med omtrent 5000 Stkr. og fandtes at være 170,236 Stkr.

Efter Statistisk Tabelværk 4de Række Litr. C. Nr. 1, der meddeler Hovedresultaterne af Kreaturtællingen den 17de Juli 1876, var det samlede Antal Kreaturer i 1876:

Heste 352,262, Hornkvæg og Kalve 1,348,321, Faar og Lam 1,719,249, Sviin og Grise 503,567,

hvilket for Hestenes Vedkommende er paa lidet nær det samme som i 1866, medens at i disse 10 Aar Faarene have formindsket sig med 8 pCt., medens til samme Tid Antallet af Hornkvæget har forøget sig med 13 pCt.

og Svinene med 32 pCt. Sættes Kongerigets Folkemængde til 1,800,000, kommer der paa 100 Indbyggere 19 Heste, 75 Stkr. Hornkvæg, 94 Faar og 28 Sviin. Den danske Hest bestaaer fornemlig af 2 Racer, den fra Jylland og den som findes paa Øerne. Deres Forskjel er nær ved at ophøre, tildeels ved den førstes Indflydelse paa den anden, deels ogsaa forbi de begge ere underkastede en bedre Røgt og bruges til sværere Arbeide; men den forskjellige Oprindelse, som man troer at kunne tilskrive den jydske Hest fra det vestlige Europa og Øernes fra det østlige, har dog kunnet lade sig adskille lige til den sidste Tid, saa at endog Indflydelsen af Stutteriet paa Frederiksborg, der blev nedlagt i 1876, er endnu synlig paa mange Steder hos den lettere Race fra Øerne. Hvorledes det endogsaa er, naar man nu taler om den danske Hest, saa er det altid, ligesaa meget her som i Udlandet, den jydske Form, som man har for Øie og som man søger (see Beskrivelsen hos Prosch). Det danske Kvæg, ligesom den danske Hest, indbefatter 2 Hovedracer, nemlig den røde Race fra Angel og Fyen, som har hjemme paa Øerne og i en Deel af det østlige Jylland, og den jydske Race, sortspettet, sort eller graa, som er den talrigste i Jylland. Begge disse Racer ere Melkeracer, men man har ogsaa indført Kvæg, hvor Kjødproductionen særlig kommer i Betragtning, saaledes Ayrschire og nu Durham, begge som Navnet viser fra England, men de indfødte Racer ere dog de overveiende, saa at af vore 15,000 Tyre, efter Tuxen, mere end de 14,000 ere af de indfødte Racer. Medens Hestene og Kvæget fornemlig grunde sig paa de ældre Racer, er dette ikke Tilfældet med Svinene, og under det stærkt forøgede Tillæg, som Udførselen til England kræver, er man tyet mere og mere til fremmede Racer, og vore ældre langbenede Sviin fortrænges mere og mere. Faarene ere ogsaa undergaaede store Forandringer i den senere Tid baade ved en bedre Behandling og ved Indførelse af engelske Racer, af hvilke fortiden den meest udbredte er Deschley-Racen, men ved Siden af denne og den indfødte Race, blandt hvilke Hedefaarene ere endnu temmelig ublandede, medens Racen flere Steder er krydset, finder man tillige andre engelske Racer saasom Southdown, Shropshire, Oxfordshire; ogsaa findes enkelte Hjorde af Merinos.

Geder ere spredte over hele Landet og holdes ofte af fattige Folk, der ikke have Jord eller meget lidt Jord. Da Thaarup udgav sin Statistik i 1812, vare de endnu almindelig holdte paa Hedejorderne i Jylland, og endnu, da dette Skrifts første Udgave udkom, havde Byen Agerskov, i Finderup Sogn i Midtjyllands Hedeegn, Geder istedetfor Faar. See 1ste Udg. Sp. Deel 2det Bind S. 353.

Fjærkræ, saasom Gjæs, Ænder, Kalkuner, Høns og Duer tillægges overalt i Landet og det i stedse stigende Mængde. Udførselen af

Æg, især til England, er stedse tiltagende*). Den i Frankrig berømte Houdan Hønserace er i den seneste Tid indført og vil blive formeret ved Hjælp af Rugemaskiner, der ligeledes nu ere indførte fra Paris.

I 1876 fandtes der i Danmark 121,823 Bistader, hvoraf 41,898 paa Øerne og 79,825 i Jylland. Siden 1866 ere Bistaderne aftagne med 17,294 og denne Aftagen falder paa Østifterne, som nu kun har Halvdelen af i 1866, medens Jylland har 11,112 flere.

Vildt forefindes i det Hele ikke i stor Mængde. Kronvildt og Daavildt næsten alene i Dyrehaver og i nogle enkelte større Skove paa Østkysten af Halvøen og de større Øer**). De hvide Hjorte i Jægersborg Dyrehave ere af stor Sjældenhed og Skjønhed. Raavildt endnu i de fleste Skove af nogen Betydenhed, Harer og Ræve næsten overalt. Vildsviin i en indhegnet Deel af Ravnholt Skov i Fyen. Af Fuglevildt haves Vandfugle: Svaner, Gjæs, Ænder (Krikænder i en Fuglekøie paa Fanø) og Edderfugle, af Vadefugle Heirer, Traner, Rørdrommer, Skarver (Vorsø i Horsensfjord), Bekkasiner, Viber, Brushøns, Rødbeen, Klyder (Skomagere), Regnspover, Ryler, Maager; endvidere Urfugle (i Ringkjøbing og Ribe Amter), Phasaner (paa Amager, ved Frijsenborg, Boller m. fl. Steder), Agerhøns, Skovsnepper, Vagtler, Pommerantsfugle, Brokfugle, Skovduer, Ringduer, Kramsfugle, Stærer, Skader, Raager, Krager, Ravne og Spurve. Her skulde ogsaa nævnes til en kort Oversigt over Danmarks Fuglearter af Sangfugle Nattergale (saavel Philomele som Luscinia (paa Bornholm), Lærker, den almindelige og Kornlærken, Irrisker, Stillidser, Siskener, Drosler, Solsorter, Bogfinker, Dompapper, Rødkjælke, Musvitter m. fl. Af andre Smaafugle Sylvier, Piplærker, Gjærdesmutter, Vipstjærter, Meiser, Fuglekonger. Af Rovfugle Ørne, Høge, Ugler m. fl. Af ikke foran nævnte Trækfugle Storke, saavel hvide som sorte, Svaler, Gjøgen.

Fisk. Havet omkring de danske Øer og Halvøen har overalt Overflødighed af Fisk, men denne rige Kilde benyttes, medens Agerbruget i saa høi Grad kræver arbeidsføre Hænder og giver god Erhverv, paa store Districter næsten aldeles ikke, saasom Lollands og Falsters Kyster, Sydkysten og den sydlige Halvdeel af Østkysten af Sjælland. Meest afbenyt-

*) Hosfølgende Liste af Stat. Tabv. 3die Række, 33 B. 1877 viser dette:

	1871—72.	1872—73.	1873—74.	1874.	1875.	1876.
Udførsel, Æg, Snese	339,529.	689,539.	1,426,902.	1,183,618.	1,595.064.	1,397,838.
Indførsel, Æg, Snese	7.402.	17,564.	40,838.	22,868.	14,034.	70,342.

Herefter er Overskudsudførselen af Æg steget fra 1871—72 til 1876 fra 332,000 Snese til 1,327,000 Snese eller omtrent 26 til 27 Millioner Æg.

**) Kronvildt findes nord for Liimfjorden i Hald Skov og Dronninglund Skov; syd for Liimfjorden i den lille Vildmose og Lindenborg Skove; paa den mindre jydske Halvø (Djursland) saasom i Meilgaard Skove, Skafføgaard Skov, Clausholm Skov og Gammel Estrup Skov m. fl. St.; i Frijsenborg Skove, enkeltviis ogsaa i Skovene ved Silkeborg og Veile.

tet som Næringsvei er derimod Fiskeriet i den nordligste Deel af Jyllands Østkyst, (Torsk, Fladfisk, som for en Deel forsendes i Kva'er saasom Helleflynder, Pigvarer, Tunger, Sletter, Skrubber, Slætvarer, Rødspætter); Middelfart, Kolding-Fjord og flere Steder ved Lille-Belt (Torsk, Aal); Kysterne ved Store-Belt, Seierø (Torsk, Rødspætter, Sild, Hornfisk, Makrel); Nordostkysten af Sjælland (Torsk, Rødspætter, Sild, Hornfisk, Makrel); ved Bornholm (Torsk, Lax, Sild); i Gudenaa, Skjernaa, Storaaen Lax, Ørreder, Helt*); i Kongeaaen Stallinger, i Ribeaa og flere nordligere Aaer Snæbel, ligesom Stalling en Laxefisk, Ørreder ved kunstig Fiskeavl i Viborg Sø, Kolding-Aa, ved Svendborg m. fl. Steder. Af Ferskvandsfisk fanges: Karper (Gisselfeld); Karudser, Suder, Brasen, Gedder, Foreller (i Hedeegnene) ogsaa i det østlige Fyen; Aborrer, Skaller, Horker (see og om en lille Fisk i Torup Sø ved Gisselfeld III S. 447). De forskjellige Slags Aal fanges saavel i de Landet omgivende Have, som ogsaa i næsten alle Fjorde, Indsøer og Aaer. Østersbanker findes i Liimfjorden og ved Hirtsholmene (Fladstrands Østers); Hummer fanges ved Frederikshavn og flere Steder omkring det nordlige Jylland samt ved Øerne i Kattegattet. I Gamborg-Bugten ved Middelfart samt i Isse-Fjorden fanges Marsviin.

Af Mineralriget.

Danmarks største Rigdom bestaaer i dets Agerdyrknings-Producter, men ligesom Jordens vedvarende og forøgede Productionsevne beroer paa en Vexelvirkning mellem de øvre og de dybere Lag, paa en deelviis Fornyelse af den ved Dyrkning udtrukne og ved Regnen udvaskede Jordskorpe, saaledes er hiin Rigdom i høi Grad betinget af de Skatte, som Jorden skjuler i sit Skjød, og det vil vistnok uden Modsigelse blive indrømmet, at Danmarks vigtigste Product af Mineralriget, et Product, der opveier rige Miner og i næsten lige Grad er fordeelt over hele Landet, er Kalkens Sammenblanding med Leer og Sand til Mergel**).

*) I Gudenaa findes ogsaa den lille Laxefisk Smelt.

**) I en i Qvartalsberetningerne fra Industriforeningen i Kjøbenhavn, 8de Aargangs 2det og 3die Hefte, samt 9de Aargangs 2det Hefte, meddeelt Afhandling om Danmarks technisk vigtige Mineralproducter yttrer Etatsraad Forchhammer om Mergelen: Aarsagen, hvorfor Mergelen forøger Jordens Frugtbarhed i saa høi Grad, ligger i dens Kalk, hvilken indvirker gavnlig paa Planterne af tvende Aarsager. For det første behøve alle vore dyrkede Planter en Deel Kalk for at kunne voxe frodigen, og Kalken er et plantenærende Stof. Jordskorpen, saaledes som vi finde den hos os, indeholder i Almindelighed ikkun en yderst ringe Mængde Kalk, langtfra ikke tilstrækkeligt for at Planterne kunne optage den behørige Mængde deraf. Naar man altsaa bringer mere Kalk i den dyrkede Skorpe, ville Planterne voxe kraftigere, fordi de finde en behørig Mængde af dette Næringsstof. Men Kalken er langtfra ikke det eneste plantenærende Stof i Jordbunden, og den ved Kalken kraftig voxende Plante vil nu være istand til ogsaa at optage langt mere af de andre i Jordbunden tilstedeværende Stoffer. Derfra hidrører det, at Mergelen foranlediger, at Jorden udtrækkes og hurtig taber sin Fugtighed, naar en uforsigtig Landmand alene ved Mer-

Men ogsaa uden denne Sammenblanding er Kalken, der efter dens forskjellige Sammensætning og efter de forskjellige Steder, hvor den forekommer, kaldes Kridt, Liimsteen (hvorefter Liim-Fjorden benævnes) og Bleg, et af vore vigtigste Mineralproducter. Det er alt foran anført ved at omtale Jordbundens Beskaffenhed i Danmark (I. S. 19), at Grundlaget for Halvøen som for Øerne er et Kridt- og Kalklag, der flere Steder træder for Dagen, og det navnlig i et mod Nordvest strygende Belte saasom paa Møen (Skrivekridt), ved Stevns, ved Faxe, paa Saltholm, ved Kolindsund, ved Grenaa, s. o. for Randers, ved Davbjerg og Mønsted, Hjerm, Veirum, paa Mors, ved Hanstholm og Bulbjerg. De betydeligste Kalkbrud ere paa Saltholm (see III. S. 148), ved Faxe (III. S. 501 jfr. Supplem.), ved Gudumlund (V. S. 253), ved Mønsted (V. S. 399—400). Forøvrigt er den sydlige Deel af Nørre-Jylland og Fyen uden Kalkbrud. Paa Bornholm findes Cementsteen (en egen Art mager Kalk) og en Kalksteen, der ved Politur afgiver sort Marmor, ligeledes Sandsteen, Kaolin m. m. (See III. S. 577—78).

Foruden at Leer er en væsentlig Deel af den til Agerdyrkning optagne Jordbund, og en af de vigtigste Betingelser for dennes Frugtbarhed, leverer den ogsaa Materiale til technisk Brug. Saaledes findes paa Bornholm Porcellainsjord, samt Pibeleer, hvilket sidste, i Forening med Porcellainsjorden, finder Anvendelse i de bornholmske Steentøisfabrikker. Omkring den vestlige Deel af Liim-Fjorden findes Moleer, der vil kunne benyttes saavel til ildfaste Steen som til Steentøi. Pottemagerleer forekommer rundt omkring i Landet, og benyttes saavel til Fajance af simplere Art, som til røde og sorte Pottemagerarbeider. Muursteensleer findes udbredt over Østkysten af Halvøen og de øst for denne liggende Øer, ligesom det ogsaa forekommer pletviis i de øvrige Dele af Landet. Det afgiver Materiale til talrige Teglbrænderier.

2 Steenkulsbrud haves paa Bornholm, med en Production, der har steget indtil 40—50,000 Tdr. aarlig, men fortiden er ikke lidet mindre. I 1860 oversteeg Productionen af Steenkul ved Hasle og Sorthat ikke 30,000 Tdr. Kullene, hvis Varmekraft er mindre end de engelske Kuls, til hvilke de forholde sig som 2 : 3, ere ikke egnede til Export, men af stor Vigtighed for selve Øen, der mangler Brændselstræ og Tørv.

Som alt foran bemærket træde Brunkullene paa flere Steder frem i formelige Lag paa Jordens Overflade. (See foran Side 20 Anm.)

---

gelen vedvarende vil fremtvinge en frodig Vært, og derpaa beroer den almindelige Regel, at man maa bruge Gjødning tilligemed Mergelen. Dernæst bestaaer den anden Virkning af Mergelen deri, at den optager en Syre, der hyppigen findes i udyrket eller sletdyrket Jord. Denne Syre er meget skadelig for vore dyrkede Planter, og idet Mergelens Kalk binder den, taber den sine farlige Virkninger.

De have en Varmegrad, der staaer ikke lidet tilbage for de bornholmske Steenkul; medens de dog staae endeel over endog de bedste Tørv. De brydes endnu kun paa enkelte Steder i det vestlige Jylland, men ville maaskee i en ikke fjern Fremtid blive langt mere afbenyttede, navnlig til Driften af Kalkbrænderier og Teglsteensfabrikker.

Salt forekommer ikke som fast Masse, men alene som Saltkilder paa flere Steder i Jylland.

Paa Metaller er Danmark fattigt. Vel findes Jernsteen i flere Arter paa Bornholm, men benyttes ikke. Vigtigere er, om endog fortiden*) ikke benyttet, Halvøens Myremalm, der har 40—50 Procent Jern. Dets fremtidige Anvendelse vil beroe paa Jernpriserne fra Udlandet, Brændselspriserne og Muligheden af Jernets Udsmeltning som Støbegods umiddelbart af Høiovne.

---

*) Man har historiske Vidnesbyrd om at der i ældre Tider har været udredet Landgilde i Myremalm, Flere Stednavne erindre ogsaa om, at der har fundet Udsmeltning Sted af dette Metal. See C. Nyrops Afh. „Dansk Jern" i Hist. Tidsk. 4de R. VI. 125—62.

Befolkningen*).

Størrelse og Tilvæxt.

Folketællingen den 1ste Februar 1870 udviste som Resultat en Befolkning i Kongeriget Danmark af: 1,784,741, deraf 880,807 af Mandkjøn og 903,934 af Kvindekjønnet. (Som foran bemærket var der efter Calcule i 1878 i Kongeriget 1,940,000 Indbyggere).

Folketællingen 1ste Febr. 1860 udviste en Befolkning af 1,600,551. Ved Fredstractaten den 30te October 1864 afstodes nogle Sogne og Sognedele af Ribe Amt, der ifølge Folketællingen 1860 havde en Befolkning af 13,053, men paa den anden Side overgik til Kongeriget fra Hertugdømmet Slesvig Øen Ærø og nogle Strækninger af Fastlandet med en Befolkning ialt 20,864. I Kongerigets nuværende Territorium var altsaa Befolkningen den 1ste Febr. 1860 at beregne til 1,608,362 Mennesker, hvoraf 727,291 af Mandkjønnet og 811,071 af Kvindekjønnet, og i de 10 Aar fra 1860 til 1870 er Befolkningen saaledes tiltaget med 176,379, en Tilvæxt af 10,97 pCt., eller efter aarlig Gjennemsnit 1,5 pCt.

I det foregaaende Ti-Aar, fra 1850 til 1860, tiltog Befolkningen med 192,804 = 13,70 pCt. eller efter aarlig Gjennemsnit 1,29 pCt. Gaaer man fremdeles tilbage i Tiden indtil den første egentlige Folketælling i 1801, faaer man fremdeles følgende aarlige Gjennemsnitstilvæxt: 1840—50, 0,94 pCt.; 1830—40, 0,66 pCt.; 1820—30, 1,00 pCt.; 1810—20, 0,94 pCt.; 1801—10, 0,74 pCt.**) Den danske Befolkning er nu næsten dobbelt saa stor som ved Aarhundredets Begyndelse, og vedbliver den at voxe i samme Forhold som i det første Tiaar, vil den være fordoblet indtil det næste Aarhundrede har naaet sin første Trediedeel.

Uagtet saaledes den virkelige Tilvæxt havde været ret betydelig vilde den dog have været endnu noget større, saafremt de naturlige Love for Befolkningens Bevægelse, Fødsler og Dødsfald og derhos indbyrdes Forhold havde været enebestemmende, men ogsaa andre Forhold have med-

*) Her benyttes særlig Fremstillingen i Stat. Tabelv. 3die Række 18de Bind af den sidst afholdte Folketælling den 1ste Februar 1870.

**) Her skulde til en Sammenligning nævnes forskjellige Tiaars-Gjennemsnit fra fremmede Lande: de forenede Stater i Nordamerica 1850—60, 3,09 pCt.; Norge 1855—65, 1,34 pCt.; Sverig 1855—65, 1,23 pCt.; England og Wales 1851—61, 1,13 pCt.: Grækenland 1852—61, 1,01 pCt.; Preussen 1852—61, 0,93 pCt.; Nederlandene 1849—59, 0,75 pCt.; Belgien 1856—66, 0,64 pCt.; Østerrig 1851—57, 0,61 pCt.; Schweiz 1850—60, 0.48 pCt.; Frankrig 1851—61, 0,44 pCt. Tilværten i Danmark var i den tilsvarende Periode 1850—60, som anført, 1,29 pCt. og har saaledes med Undtagelse af de forenede Stater med sine særegne Forhold kun været overgaaet af Norge.

virket her. I Tiaaret 1860—70 blev der ialt født 186,023 flere end der døde, men alligevel viste Folketællingerne 1860—70 kun en Forøgelse af 176,179, Befolkningen var altsaa i Virkeligheden voxet med 9,644 færre end Overskuddet af Fødsler over Dødsfald. Denne Uovereensstemmelse maa sikkert for den største Deel tilskrives Ud- og Indvandring, nemlig at der ialt er udvandret 10,000 flere end der er indvandret.

Befolkningens Størrelse og Tilvæxt i de enkelte Kjøbstæder sees af efterfølgende Tabel:

	Befolkningen		Tilvæxten fra 1860 til 1870 i pCt.
	1860.	1870.	
Kjøbenhavn	155,143	181,291	16,85
Odense	14,255	16,970	19,05
Aarhus	11,009	15,025	36,48
Aalborg	10,069	11,721	16,47
Randers	9,725	11,354	16,75
Horsens	8,980	10,501	16,94
Helsingør	8,442	8,891	5,32
Fredericia	6,261	7,186	14,77
Viborg	4,861	6,422	32,11
Svendborg	5,537	6,421	15,96
Veile	4,920	6,092	23,82
Rønne	5,435	5,505	1,29
Slagelse	4,931	5,468	10,89
Kolding	3,978	5,400	35,75
Roeskilde	4,651	5,221	12,25
Nyborg	3,802	4,812	26,56
Nestved	3,647	4,267	17,00
Nakskov	3,687	4,033	9,38
Korsør	2,957	3,759	27,12
Ribe	3,594	3,684	2,54
Nykjøbing paa Falster	3,242	3,645	12,43
Thisted	3,126	3,552	13,63
Assens*)	3,589	3,461	÷ 3,57
Faaborg	3,120	3,440	10,26
Hjørring	2,807	3,250	15,78
Kjøge	2,734	3,097	13,28
Holbæk	2,971	2,931	÷ 1,35
Rudkjøbing	2,719	2,785	2,43
Kallundborg	2,587	2,673	3,32
Varde	2,103	2,562	21,83
Hillerød	2,301	2,533	10,08

*) Under Folkemængden i 1870 for Assens er ikke medregnet Befolkningen i det i 1864 fra Kjøbstaden udsondrede Landdistrict.

	Befolkningen		Tilvæxten fra 1860 til 1870 i pCt.
	1860.	1870.	
Middelfart	2,123	2,336	10,03
Kjerteminde	2,148	2,274	5,87
Vordingborg	1,780	2,248	26,29
Nykjøbing paa Mors	2,034	2,246	10,42
Maribo	1,992	2,156	8,23
Frederikshavn*)	1,843	2,133	15,74
Hobro	1,909	2,081	9,01
Skive	1,709	2,059	20,48
Holstebro	1,662	2,047	23,16
Stege	1,932	1,960	1,45
Bogense	1,899	1,931	1,69
Grenaa	1,636	1,923	17,54
Ringsted	1,653	1,869	13,07
Skanderborg	1,423	1,707	19,96
Skjelskør	1,533	1,692	10,37
Skagen	1,532	1,615	5,42
Nexø	1,485	1,584	6,67
Ærøeskjøbing	1,713	1,583	÷ 7,59
Rødby	1,578	1,553	÷ 1,58
Nykjøbing i Sjælland	1,384	1,548	11,85
Ringkjøbing	1,409	1,546	9,72
Ribe	1,319	1,496	13,42
Præstø	1,298	1,413	8,86
Saxkjøbing	1,149	1,409	22,63
Storehedinge	1,291	1,406	8,91
Sorø	1,237	1,397	12,93
Lemvig	1,192	1,350	13,26
Sæby	1,167	1,344	15,17
Nysted	1,261	1,336	5,95
Stubbekjøbing	1,247	1,322	6,01
Frederikssund**)	763	1,306	71,17
Ebeltoft	1,313	1,239	÷ 5,64
Svanike	1,065	1,112	4,41
Hasle	886	923	4,18
Allinge	653	800	22,51
Aakirkeby	613	745	21,53
Mariager	680	727	6,91
Sandvig	225	222	÷ 1,33
Tilsammen	360,919	417,590	

*) Under Folketallet i 1870 for Frederikshavn er medregnet det forrige (nu inddragne) Landdistrict til denne Kjøbstad.

**) Under Folketallet i 1870 for Frederikssund Kjøbstad er i Henhold til Lov af 12te April 1867 henregnet den dermed sammenbyggede Deel af Landsbyen Udesundby.

Befolkningens Fordeling mellem Kjøbstæder og Landdistricter.

I Kongeriget Danmarks 69 Kjøbstæder levede den 1ste Febr. 1870 ialt 417,590 Mennesker, i Landdistricterne 1,367,150, saa at altsaa af hver 1000 Mennesker 234 levede i Kjøbstæderne, 766 i Landdistricterne; i 1860 levede af 1000 Mennesker 224 i Kjøbstæderne og 776 i Landdistricterne.

Foruden den egentlige Kjøbstadbefolkning er der endnu Befolkningen i de 6 saakaldte Handelspladser*), i 1870 25,877 Mennesker, der i Virkeligheden leve under lignende Forhold som Kjøbstadbefolkningen; medregnes disse, faaes en samlet Bybefolkning af 443,467 Mennesker, saa at altsaa i 1870 af hver 1000 Mennesker 248 levede i Byerne og 752 i Landdistricterne.

Paa Øerne er Bybefolkningen, selv om Kjøbenhavn lades ude af Betragtningen, større end i Jylland.

Paa Øerne levede af hver 1000 Mennesker:

naar Kjøbenhavn medregnes:

	i 1860.	i 1870.
i Kjøbstæderne og Handelspladserne	309.	329.
i Landdistricterne	691.	671.

og naar Kjøbenhavn udelades:

	i 1860.	i 1870.
i Kjøbstæderne og Handelspladserne	166.	180.
i Landdistricterne	834.	820.

I Jylland levede af hver 1000 Mennesker:

	i 1860.	i 1870.
i Kjøbstæderne og Handelspladserne	138.	147.
i Landdistricterne	862.	853.

Med Hensyn til Bybefolkningens Talrighed staaer Danmark vel betydelig under de egentlig industridrivende Lande som England, hvor over Halvdelen af Befolkningen lever i Byerne, men det har dog en forholdsvis omtrent ligesaa stor Bybefolkning som andre væsentlig agerbrugende Lande f. Ex. Frankrig og Preussen, hvor der i 1861 levede henholdsvis 290 og 300 af hver 1000 af Befolkningen i Byerne, og det staaer betydelig over Lande som Norge, Sverig og Rusland, hvor Bybefolkningen kun udgjorde henholdsvis 156 (i Aaret 1866), 113 (i 1860) og 94 (i 1861) af hver 1000 af Befolkningen.

---

*) Frederiksberg, Frederiksværk, Marstal, Nørre-Sundby, Løgstør og Silkeborg.

En Særegenhed ved den danske Bybefolkning er den Maade, hvorpaa den er fordeelt, idet henimod Halvdelen findes i en eneste By, medens den øvrige Deel er fordelt paa 68 tildels høist ubetydelige Smaabyer.

Den Overvægt, som Hovedstaden Kjøbenhavn har i Forhold til de andre Byer, er eneſtaaende i Europa. Befolkningen i Kjøbenhavn udgjorde i 1860 43 pCt. og i 1870 43,4 pCt. af den hele Bybefolkning, og medregnes Befolkningen i Handelspladserne, idet man da henregner Handelspladsen Frederiksberg til Kjøbenhavn, udgjorde Kjøbenhavns Befolkning i 1870 ialt 198,169 Mennesker eller 44,7 pCt. af den samlede Bybefolkning, medens f. Ex. Befolkningen i St. Petersborg kun udgjorde 9 pCt., i Brysſel 13 pCt., i Paris 16 pCt., i Christiania 23 pCt. og i Stockholm 27 pCt. af de paagjældende Landes Bybefolkning. See nu ogsaa det foran Side 41 Anførte, hvorefter Kjøbenhavn i 1877 calculatorisk ansættes til 215,000 Indbyggere, medens Frederiksberg til samme Tid maa angives til 25,000 Indbyggere og Forstæderne paa Amager til c. 10,000, ialt saaledes 250,000.

Familierne.

Antallet af Familier i hele Kongeriget var den 1ste Febr. 1870 ialt 370,473, den 1ste Febr. 1860 331,826, Tilvæxt herefter 11,6 pCt. og har saaledes omtrent svaret til Forøgelsen af Befolkningen, der viser et Tal af 4,82 paa hver Familie*). Nedenstaaende Tabel giver en Oversigt over Familiernes Antal og Tilvæxt:

	Familiernes Antal.		Tilvæxt i Antallet af Familier fra 1860 til 1870.	Tilvæxt i Befolkningen fra 1860 til 1870.	Antal af Individer paa hver 100 Familier	
	i 1860.	i 1870.			i 1860.	i 1870.
			pCt.	pCt.		
Staden Kjøbenhavn	32,683	39,420	20,6	16,85	475	460
Øernes Kjøbstæder (uden Kjøbenhavn)	22,892	26,779	17,0	11,03	496	471
Jyllands Kjøbstæder	18,486	23,619	27,8	19,51	499	467
Øernes Landdistricter	131,757	143,296	8,8	7,79	485	481
Jyllands Landdistrict	126,008	137,539	9,2	11,50	482	493
Hele Kongeriget	331,826	370,473	11,6	10,97	485	482

*) Omtrent det samme som i de fleste Lande i Europa og navnlig meget nær ved Familiernes Gjennemsnitsstørrelse i Belgien, Norge og de fleste Dele af Tydskland; derimod mere end i Frankrig, 3,84 og mindre end i Irland 5,14 paa hver Familie. Familiernes Gjennemsnitsstørrelse er, ligesom det almindeligt bruges i Udlandet, beregnet ved at dividere Antallet af Familier med Befolkningen. Hertil er dog bemærket, at mange Personer ikke kunne indordnes under nogen bestemt enkelt Huusholdning, hvilket Begreb i Folketællingerne opfattes som eenstydig med en Familie.

Det fremgaaer af denne Tabel, at Tilvæxten i Antallet af Familier har været betydelig større i Kjøbstæderne end i Landdistricterne, og at som Følge heraf Familiernes Gjennemsnitsstørrelse, i Modsætning til hvad tidligere Folketællinger udviste, i 1870 var mindre i Kjøbstæderne udenfor Kjøbenhavn end i Landdistricterne. Det er sandsynligt, at denne Forandring tildels skyldes den Omstændighed, at Antallet af faste Tjenestefolk er aftaget og Antallet af Dagleiere er tiltaget stærkere i Kjøbstæderne end i Landdistricterne, samt at Antallet af gifte Mænd og Kvinder over 20 Aar er tiltaget mere i Kjøbstæderne end i Landdistricterne.

Paa 100 Familier kom:	i 1860.	i 1870.	
i Kjøbstæderne (uden Kjøbenhavn)	52.	41	Tjenestefolk.
i Landdistricterne	68.	66	—

Af 1000 af begge Kjøn udgjorde Dagleierne samt Tyende uden fast Tjeneste:

	i 1860.	i 1870.
i Kjøbstæderne (uden Kjøbenhavn)	40,71.	48,78.
i Landdistricterne	44,97.	49,28.

Befolkningens Fordeling efter ægteskabelig Stilling staaer i nøie Forbindelse med Fordelingen efter Familier og Huusholdninger.

Talforholdet mellem Kjønnene.

Ifølge Folketællingen i 1870 levede der i Kongeriget Danmark 880,807 Personer af Mandkjønnet og 903,934 af Kvindekjønnet, saa at altsaa Forholdet mellem Mandkjønnet og Kvindekjønnet var som 1000 til 1026. Denne Kvindekjønnets numeriske Overvægt har ogsaa viist sig ved tidligere Folketællinger her i Landet saavelsom i de fleste andre Lande i Europa*). I de fleste Lande synes Kvindekjønnets Overvægt at være i Aftagen, i Danmark var derimod Kvindekjønnets Overvægt over Mandkjønnet i 1870 noget større end i 1860, da Forholdet var som 1000 til 1018, en Omstændighed, der dog er let forklarlig, dels af Krigen 1864 og den derved foraarsagede større Dødelighed mellem Mændene, dels af hvad foran er bemærket om Indflydelsen af Ind- og Udvandringen**).

Talforholdet mellem Kjønnene er forskjelligt i de forskjellige Aldere, i de yngre Aldersklasser har Mandkjønnet paa Grund af de talrige Drengefødsler Overvægten over Kvindekjønnet, men større Dødelighed hos Mand-

*) Wappäus har udregnet i sin Bevölkerungsstatistik Middelforholdet i 11 europæiske Lande og fundet at for Tiden omkring 1850 forholdt Mandkjønnet sig til Kvindekjønnet som 1000 : 1027.

**) Fra 1860—70 er udvandret omtrent 13,000 flere Personer af Mandkjønnet end der er indvandret, medens der af Kvindekjønnet er indvandret (i Særdeleshed fra Sverig) omtrent 3—4000 mere end udvandret.

kjønnet udjevner efterhaanden dette Misforhold, saaledes at der i Pubertetsalderen er omtrent lige mange af begge Kjøn, medens at der atter i de høiere Aldersklasser er flest Kvinder.

Som Forholdet mellem Kjønnene er forskjelligt i de forskjellige Aldere, saaledes er der ogsaa Forskjel mellem Land og By. Erfaringen fra andre Lande og fra tidligere Folketællinger her i Landet har viist, at i Almindelighed er Kvindekjønnets Overvægt større i Byerne, navnlig i de større Byer, end i Landdistricterne, og dette har gjentaget sig ved Folketællingen i 1870.

Forholdet mellem Mandkjønnet og Kvindekjønnet var:

		i 1860.	i 1870.
i Kjøbenhavn	som 1000 til	1090.	1150.
i Kjøbstæderne (uden Kjøbenhavn)	- — -	1025.	1043.
i samtlige Kjøbstæder (med Kjøbenhavn)	- — -	1052.	1088.
i Landdistricterne	- — -	1008.	1008.

Det sees af disse Talstørrelser, at den Forøgelse af Misforholdet mellem Kjønnene, der har fundet Sted siden 1860, udelukkende falder paa Kjøbstæderne og af disse navnlig paa Kjøbenhavn.

Befolkningens Fordeling i de forskjellige Aldersklasser.

Af hver 1000 af Befolkningen i 1870 var:

	af Mandkjønnet	af Kvindekjønnet	af begge Kjøn
under 15 Aar	341,48.	326,12.	333,70.
fra 15 til 20 Aar	94,46.	90,94.	92,68.
- 20 - 60 —	482,21.	487,85.	485,06.
60 Aar og derover	81,64.	94,97.	88,39.

Det fremgaaer af denne Oversigt, at henimod Halvdelen af Befolkningen var i den egentlige productive Alder fra 20 til 60 Aar, $^1/_3$ var Børn under 15 Aar, $^1/_{10}$ à $^1/_{11}$ i Ynglingealderen fra 15 til 20 Aar, hvor Evnerne endnu ikke ere fuldt udviklede, og $^1/_{11}$ à $^1/_{12}$ over 60 Aar, i den Alder, hvor Arbeidskraften i Almindelighed begynder at svækkes.

At der af Mandkjønnet er forholdsvis flere i Barndommen og Ynglingealderen, Færre i den voxne Alder og Oldingealderen, er begrundet i, hvad vi ovenfor have bemærket om den større Talrighed af Drengefødsler og den større Dødelighed i Mandkjønnet end i Kvindekjønnet.

Forholdet mellem Aldersklasserne er ikke ens i Kjøbstæderne og i Landdistricterne.

Af 1000 af hvert Kjøn vare i 1870:

	i Kjøbstæderne		i Landdistricterne	
	af Mandkj.	af Kvindekj.	af Mandkj.	af Kvindekj.
under 15 Aar	317,9.	290,6.	348,4.	337,4.
mellem 15 og 20 Aar .	92,8.	86,2.	94,9.	94,4.
— 20 - 60 — .	531,7.	536,7.	467,7.	472,4.
60 Aar og derover . .	57,0.	86,2.	88,9.	97,8.

Den mest fremtrædende Forskjel mellem Land og By er den Overvægt, Aldersklassen mellem 20 og 60 Aar har i Kjøbstæderne, og de andre Aldersklassers Overvægt i Landdistricterne, en Forskjel, der vel nærmest maa tilskrives den Indvandring, der finder Sted af Folk i den kraftige Alder fra Landdistricterne til Byerne, navnlig for der at søge Tjeneste som Tyende, og de bedre sanitaire Forhold i Landdistricterne, som bevirke, at disse Flere opnaae en høi Levealder end i Byerne.

Af 1000 af begge Kjøn var:	i 1850.	i 1860.
under 15 Aar	330,98.	336,93.
mellem 15 og 20 Aar .	89,98.	90,66.
— 20 - 60 — .	497,39.	491,34.
60 Aar og derover . .	81,65.	81,07.

Befolkningens Fordeling efter Næringsvei og Stilling.

I Tidsrummet mellem de to sidste Folketællinger af 1ste Febr. 1860 og 1ste Februar 1870 er der indtruffet flere Begivenheder, som man maatte antage vilde udøve en væsenlig Indflydelse paa Næringsforholdene her i Landet; vi skulle saaledes erindre om, at det var i dette Tidsrum at Næringsloven af 1857 traadte i fuld Kraft, at en ny Toldlov indførtes og Toldomraadet ved Afstaaelsen i Wienerfreden i 1864 indskrænkedes betydelig, at endvidere ingensinde tilforn Kommunikationsmidlerne have udviklet sig saa stærkt som i det sidste Tiaar; det turde af Hensyn hertil være berettiget lidt nærmere at betragte de Forandringer, der ere foregaaede i Befolkningens Fordeling efter Næringsvei og Stilling.

Af hver 1000 af Befolkningen tilhørte:

	1860.	1870.
Geistligheden og Lærerstanden	16,36.	15,12.
Civile Embedsmænd	11,36.	11,58.
Fast ansatte i underordnede Poster	12,72.	14,48.
Militairstanden: Officererne	2,29.	2,42.
— Underklasserne	9,07.	6,11.

	1860.	1870.
Privatiserende Videnskabsmænd og Kunstnere	5,95.	9,83.
Pensionister	9,97.	9,80.
Kapitalister	7,95.	11,18.
De som leve af Jordbrug	454,33.	441,93.
De som leve af Søen	27,73.	26,26.
De som leve af Producters Forædling . . .	216,45.	209,05.
De som leve af Handel	48,55.	54,80.
Dagleiere og Arbeidsfolk samt de der henhøre til Tyendeklassen uden dog at have fast Tjeneste	151,10.	159,09.
De som ikke drive nogen bestemt Næring . .	4,61.	1,62.
Almissenydende	19,97.	25,56.
Arrestanter og Fanger	1,59.	1,17.

Der skal med Hensyn til disse Tal foreløbig blot henledes Opmærksomheden paa den forholdsvise Formindskelse af dem, der leve af Jordbrug, af Søen og af Producters Forædling og paa Forøgelsen i Antallet af dem, der ere fast ansatte i underordnede Poster, privatiserende Videnskabsmænd og Kunstnere, Kapitalister, Handlende, Dagleiere og Almissenydende; i det Følgende skulle vi ved at gaae mere i det Enkelte søge nærmere at belyse de Forandringer, der have fundet Sted.

Geistlige, civile og militaire Embeds- og Bestillingsmænd med deres Medhjælpere, Familie og Tyende udgjorde i 1870 ialt 88,730 Personer, hvilket bliver 49,71 af hver 1000 af Befolkningen, mod 51,80 af 1000 i 1860. Embedsstanden som et Hele udgjorde altsaa i 1870 en mindre Andeel af Befolkningen end i 1860; denne Formindskelse skyldes væsentligst en Aftagen af de militaire Underklasser, udelades disse, viser der sig endog en lille Stigen i Embedsstandens forholdsvise Størrelse. Betragte vi særskilt Hovedpersonerne og Medhjælperne, idet vi ogsaa her udelade de militaire Underklasser, da er det forholdsvise Antal af disse steget lidt, fra 8,94 af 1000 i 1860 til 10,33 af 1000 i 1870; denne Stigen, der især skyldes en Forøgelse af „Fast ansatte i underordnede Poster" kan ikke forundre, naar man erindrer, at den stærke Udvidelse af Jernbane- og Telegraphvæsenet har nødvendiggjort en betydelig Forøgelse af Statens og andre offentlige Institutioners Tjenestepersonale.

Af hver 1000 Kvinder i Befolkningen deltoge i 1870 1,59 i Embedsgjerningen som Hovedpersoner eller Medhjælpere; der er her en

lille Tilbagegang mod 1860, da 1,92 af hver 1000 Kvinder beltog i Embedsgjerning.

De Personer, der ere beskjæftigede i de egentlige private Næringsveie, til hvilke vi henregne dem, der leve af Jordbrug, af Søen, af Industri, af Handel og af Dagleie, derunder Tyende uden fast Tjeneste, udgjorde i 1870 tilligemed deres Medhjælpere, Familie og Tyende ialt af hver 1000 af Befolkningen 891,13, altsaa næsten 9/10 af hele Befolkningen, i 1860 var deres Tal en Ubetydelighed større, de udgjorde da 898,16 af hver 1000.

Til den vigtigste og talrigste af disse Klasser, Jordbrugerne, henhørte i 1870 ialt 788,735 Personer, eller 441,93 af hver 1000 af Befolkningen; i 1860 udgjorde de 454,33 af hver 1000. Antallet af Hovedpersoner, der ere Jordbrugere, er i Forhold til Befolkningen tiltaget; men disses Husstand, saavel Tyende som Personer udenfor Tyendeklassen, er formindsket. Formindskelsen i Tyendeklassen synes dog tildels kun at være tilsyneladende og at være begrundet i den Omstændighed, at Jordbrugerne nu mere end tidligere erstatte faste Tjenestefolk med Dagleiere.

Af de enkelte Klasser af Jordbrugere er den betydeligste „Proprietairer og Gaardmænd", der i 1870 omfattede 469,892 Personer, hvoraf 66,575 vare Hovedpersoner, næsten forbleven uforandret i Antal i det sidste Tiaar, saavel naar man betragter Hovedpersonerne alene, som naar man medtager deres Medhjælpere og hele Husstand; i Forhold til Befolkningen er derfor denne Klasse aftagen fra 288,48 af 1000 i 1860 til 263,28 af 1000 i 1870. Derimod er Antallet af Husmænd steget temmelig betydelig; i 1860 fandtes af Husmænd 51,824 Hovedpersoner, i 1870 63,884 Hovedpersoner, og medtages alle de Personer, der henhøre til deres Husstand, viser det sig, at til Husmandsklassen henhørte i 1860 ialt 202,499 og i 1870 ialt 246,660 Personer eller i 1860 126,5 og i 1870 138,2 af hver 1000 af Befolkningen. Antallet af Indsiddere og Aftægtsfolk med deres Husstand er ligeledes steget fra 44,507 Personer i 1860 til 49,142 Personer i 1870; men da denne Tilvæxt omtrent svarer til Tilvæxten i den samlede Befolkning, udgjorde de i 1870 omtrent den samme Andeel af Befolkningen som i 1860, imellem 27 og 28 af hver 1000.

Jordbrugernes Klasse er selvfølgelig talrigst i Landdistricterne, men vore Provinds-Kjøbstæders Character bevirker dog, at Landbruget der ofte spiller en forholdsvis ret betydelig Rolle. Omtrent 1/40 af Befolk-

ningen i vore Kjøbstæder og Handelspladser, levede i 1870 af Jordbrug, og lades Kjøbenhavn ude af Betragtningen, faaes at henved 1/20 af Kjøbstadbefolkningen levede af Jordbrug. I nogle af Kjøbstæderne, navnlig af de mindre, udgjør Jordbrugerne en langt større Deel af Befolkningen, saaledes er i Rødby og Aakirkeby 1/3, i Sandvig 1/4, i Storehedinge 1/5, i Hasle og Allinge 1/6 à 1/7 af Befolkningen Jordbrugere; iblandt de større Byer ere Jordbrugerne talrigst i Viborg og Fredericia, hvor de udgjøre omtrent 1/9 af Befolkningen.

Kvindernes Deeltagelse i Jordbruget er ret betydelig, i 1870 vare 26,394 Hovedpersoner og 558 Medhjælpere blandt Jordbrugerne Kvinder, og ialt vare 29,82 af hver 1000 Kvinder beskjæftigede paa denne Maade.

De, som leve af Søen, udgjorde i 1870 ialt 46,859 Personer, hvilket bliver 26,26 af hver 1000 af Befolkningen; i 1860 udgjorde de 44,383 Personer eller 27,73 af hver 1000, saa at altsaa denne Næringsklasse ikke er voxet saa stærkt som hele Befolkningen; det maa desuden her erindres, at de Forandringer i Kongerigets Omraade, der fandt Sted i 1864, navnlig ved at Øen Ærø henlagdes herunder, forøgede Antallet af dem, der leve af Søen; tages Hensyn hertil, vil det vise sig, at det absolute Antal af Individer, der henhøre til denne Næringsklasse, næsten aldeles ikke er tiltaget i Tiaaret 1860 til 1870. Det forholdsvise Antal af Hovedpersoner og Medhjælpere er vel ogsaa aftaget, men dog mindre end det hele Antal Personer, der henhøre til denne Næringsklasse, nemlig fra 8,70 af 1000 i 1860 til 8,55 af 1000 i 1870. Antallet af Hovedpersoner og Medhjælpere er aftaget stærkest i Landdistricterne; i Kjøbenhavn er det endog steget.

Antallet af dem, der leve af Producters Forædling (Industri), udgjorde i 1870 ialt 373,096 Personer, hvilket kun er Lidet mere end i 1860, da de udgjorde 346,446 Personer; i Forhold til Befolkningen er derfor ogsaa denne Næringsklasse aftagen fra 216,45 af hver 1000 af Befolkningen i 1860 til 209,05 af hver 1000 i 1870. Denne forholdsvise Formindskelse i Antallet af Industridrivende i det sidste Tiaar er saameget mere paafaldende, som Kjøbstadbefolkningen, hvoraf jo den større Deel naturlig er henvist til denne Næringsgren, er stegen stærkere end den øvrige Befolkning, og ved de tidligere Folketællinger i 1850, 1855 og 1860 havde det desuden vist sig, at Antallet af Industridrivende hver Gang udgjorde en større og større Deel af Befolkningen; af hver 1000 af den samlede Befolkning udgjorde de, der leve af Producters Forædling, i 1850 204,31, i 1855 211,01, og i 1860 som alt ovenfor nævnt 216,45, og betragte vi særskilt de egentlig arbeidende Medlemmer af denne Nærings-

klasse, Hovedpersonerne og disses Medhjælpere, da viser sig her den samme Bevægelse, en Stigen fra 1850 til 1860, og fra 1860 til 1870 en Aftagen, der dog er mindre end Stigningen fra 1850 til 1860. Hovedpersonerne og Medhjælperne i Industrien udgjorde nemlig tilsammen af hver 1000 af Befolkningen i 1850 74,52, i 1855 79,52, i 1860 80,65 og i 1870 77,86.

Bidrag til en nærmere Forstaaelse af den saaledes foregaaede Forandring i Antallet af Industridrivende faaes allerede ved en Betragtning af den forskjellige Maade, hvorpaa dette Forhold har udviklet sig i Byerne og i Landdistricterne.

Hovedpersonerne og Medhjælperne i Industrien udgjorde af hver 1000 af Befolkningen:

	i 1850.	i 1855.	i 1860.	i 1870.
i Kjøbenhavn	176,30.	173,97.	161,37.	146,57.
i de øvrige Kjøbstæder .	165,14.	167,15.	158,74.	149,90.
i Landdistricterne	49,66.	54,10.	57,72.	56,33.

Det sees heraf, at saavel i Kjøbenhavn som i Kjøbstæderne har Antallet af industridrivende Hovedpersoner og Medhjælpere været i Tilbagegang siden 1850, dog med Undtagelse af en lille Fremgang i Kjøbstæderne fra 1850 til 1855; og at den Tilvæxt i det samlede Antal af Industridrivende i Kongeriget, der fandt Sted fra 1850 til 1860, udelukkende skyldtes den betydelige Forøgelse af Industridrivende i Landdistricterne i dette Tidsrum. At det samlede Antal af Industridrivende i Kongeriget efter 1860 er i Nedgang, skyldes saaledes ikke en Forandring af den tidligere Udvikling i Kjøbenhavn og Kjøbstæderne, men at Tilvæxten i de Industridrivendes Tal i Landdistricterne fra 1860 af standser og endog afløses af en Tilbagegang.

Undersøge vi Forandringerne i de enkelte Industrigrene i det sidste Tiaar, viser det sig, at det i Kjøbenhavn navnlig er Bogtrykkere (jfr. dog det ved disse om Industrien i Kjøbenhavn Anførte), Bryggere, Brændevinsbrændere, Garvere og Feldberedere, Jernstøbere, Meel- og Gryn-Møllere, Naalemagere, Rebslagere og Vævere, hvis Antal er formindsket, medens derimod Antallet af Maskinfabrikanter, Sadelmagere, Smede, Skibs- og Baadebyggere og Tobaksspindere er tiltaget.

Undersøge vi Forholdet i Kjøbstæderne og Landdistricterne, da viser det sig vel undertiden, at det er de Industrigrene, som ere gaaede frem i Landdistricterne, der ere gaaede tilbage i Kjøbstæderne; dette gjælder saaledes om Dreiere, Farvere, Rebslagere og Snedkere, men langt hyppigere er det, at den samme Bevægelse finder Sted begge Steder;

stegne i Antal baade i Kjøbstæderne og Landdistricterne ere saaledes Bagere, Blikkenslagere, Bryggere, Kurvemagere, Malere, Maskinfabrikanter, Smede, Tobaksspindere og Vognfabrikanter; aftagne baade i Kjøbstæderne og Landdistricterne ere f. Ex. Brændevinsbrændere, Hjulmænd og Lysestøbere.

At der ikke fremtræder nogen bestemt Causalforbindelse mellem Forøgelsen eller Formindskelsen i Antallet af de Industridrivende i Kjøbstæderne og Formindskelsen eller Forøgelsen i Landdistricterne sees ogsaa, naar man i de enkelte Amter undersøger Forholdet mellem Antallet af Industridrivende i Amtets Kjøbstæder og i Amtets Landdistricter i 1860 og 1870; det viser sig da ingenlunde at være Reglen, at en Forøgelse i Antallet af Industridrivende i Amtets Landdistricter er ledsaget af en Formindskelse af deres Antal i Amtets Kjøbstæder og omvendt, det almindelige er derimod, at Antallet af Industridrivende bevæger sig i samme Retning baade i Kjøbstæderne og i Landdistricterne.

Betragte vi hele Landet under Et, da finde vi blandt de Industridrivende, hvis Antal er formindsket, Brændevinsbrændere, Hjulmænd, Rebslagere, Pottemagere, Vævere og desuden adskillige mindre talrige, saasom Glarmestere, Kobbersmede, Lysestøbere, Naalemagere m. Fl. Af Industridrivende, hvis Antal er betydelig forøget, kan nævnes Tobakspindere og Maskinfabrikanter.

Medens saaledes Antallet af Industridrivende aftog i Forhold til Befolkningen i Tidsrummet 1860 til 1870, tiltog derimod Antallet af dem, der leve af Handel, fra 48,55 af hver 1000 i 1860 til 54,81 af hver 1000 i 1870, og Antallet af Hovedpersoner og Medhjælpere i denne Næringsgreen tiltog fra 14,17 af 1000 i 1860 til 16,05 af 1000 i 1870. Forøgelsen i Antallet af Handlende viste sig overalt, i Kjøbenhavn, i Kjøbstæderne og Landdistricterne.

Af hver 1000 af Befolkningen levede af Handel som Hovedpersoner eller Medhjælpere:

	i 1850.	i 1855.	i 1860.	i 1870.
i Kjøbenhavn	43,29.	48,18.	52,48.	54,03.
i Kjøbstæderne (uden Kjøbenhavn)	43,17.	44,52.	48,31.	50,66.
i Landdistricterne	1,96.	2,30.	3,77.	5,03.
i hele Kongeriget	10,47.	11,90.	14,17.	16,05.

Heller ikke for de Handlendes Vedkommende har det været Reglen, at der har været en Modsætning mellem By og Land saaledes, at i de Amter, hvor Forøgelsen i de Handlendes Antal har været meget betydelig i Landdistricterne, der har den været forholdsvis lille i Amtets Kjøbstæder og omvendt; det viser sig tvertimod at være det Almindelige, at Antallet

af Handlende ligesom Antallet af Industridrivende har bevæget sig i samme Retning i Kjøbstæderne som i Landdistricterne.

Som fremhævet i Indledningen til Folketællingen af 1860 var det et Særkjende for Udviklingen af Næringsforholdene i Femaaret fra 1855 til 1860, at Antallet af Hovedpersoner steg betydelig, medens Antallet af Medhjælpere næsten forblev uforandret, saa at medens Antallet af Bedrifterne forøgedes, formindskedes deres Gjennemsnitsstørrelse. For de Industridrivendes Vedkommende har det Modsatte været Tilfældet fra 1860 til 1870; thi medens i dette Tidsrum Antallet af Hovedpersoner kun steg $3^3/_4$ pCt., steg Antallet af Medhjælpere med 15 pCt.; medens der saaledes i 1860 paa 100 Hovedpersoner kun kom 51 Medhjælpere, kom der i 1870 paa 100 Hovedpersoner 57 Medhjælpere.

For de Handlendes Vedkommende steg Antallet af Hovedpersoner og Medhjælpere fra 1860 til 1870 derimod omtrent i samme Forhold, paa 100 Hovedpersoner, der levede af Handel, kom i 1860 46 og i 1870 45 Medhjælpere.

Hvorledes Forholdet mellem Hovedpersoner og Medhjælpere har udviklet sig i de sidste 20 Aar i Kjøbenhavn, i Kjøbstæderne og i Landdistricterne, viser følgende Oversigt.

Paa 100 Hovedpersoner kom af Medhjælpere:

i Industrien:

	i 1850.	i 1855.	i 1860.	i 1870.
i Kjøbenhavn	116.	152.	131.	124.
i Kjøbstæderne (uden Kjøbenhavn)	91.	110.	98.	102.
i Landdistricterne	22.	24.	23.	30.
i hele Kongeriget	50.	58.	51.	57.

i Handelen:

	i 1850.	i 1855.	i 1860.	i 1870.
i Kjøbenhavn	51.	58.	55.	52.
i Kjøbstæderne (uden Kjøbenhavn)	69.	70.	61.	60.
i Landdistricterne	11.	13.	12.	18.
i hele Kongeriget	50.	53.	46.	45.

Det lader sig imidlertid ikke gjøre fra en Forandring i Forholdet mellem Hovedpersoner og Medhjælpere uden videre at slutte til en tilsvarende Forandring i Bedrifternes Gjennemsnitsstørrelse. Betragte vi saaledes Kjøbenhavn, da viser ovenstaaende Tabel, at det gjennemsnitlige Antal af Medhjælpere paa hver 100 Hovedpersoner er aftaget fra 1860 til 1870; men undersøge vi Forholdet lidt nøiere og gjennemgaae de enkelte Industrigrene, da viser det sig, at der for de Industrigrene, der

drives i det Store og fabrikmæssig, findes opført forholdsvis meget faa Medhjælpere; som Exempel herpaa kan det fremhæves, at der for 82 Brændevinsbrændere i Kjøbenhavn kun findes opført 50 Medhjælpere, for 6 Sukkerraffinadører 18 Medhjælpere, for 5 Porcellænsfabrikanter 10 Medhjælpere o. s. v. Grunden hertil er, at navnlig ved de mere fabrikmæssig drevne Bedrifter opføres de fleste af Arbeiderne ikke som Medhjælpere men som Dagleiere eller Arbeidsfolk. Den Stigning i Antallet af Dagleiere, der har fundet Sted fra 1860 til 1870, maa derfor antages tildels at skyldes en Forøgelse i Antallet af Medhjælpere i Industrien og Handelen. Paa Landet beskjæftiges den allerstørste Deel af Dagleierne ved Jordbruget, men i Kjøbenhavn og Kjøbstæderne vil man næppe feile meget, naar man betragter alle Dagleiere som Medhjælpere i Industrien eller Handelen, og det viser sig da, at der paa hver 100 Hovedpersoner i Industrien eller Handelen kom af Medhjælpere, Dagleiere eller andre Arbeidsfolk tilsammen:

	1860.	1870.
i Kjøbenhavn	154.	157.
i Kjøbstæderne	125.	135.

saa at der altsaa i Virkeligheden baade i Kjøbstæderne og i Kjøbenhavn kommer flere Medhjælpere paa hver Hovedperson i 1870 end i 1860.

Kvindernes Deeltagelse i Industrien og Handelen som Hovedpersoner eller Medhjælpere er forholdsvis betydelig. Af Hovedpersoner, der leve af Producters Forædling, vare i 1870 ialt 21,740, næsten ¼ af det hele Antal, Kvinder, af Medhjælpere vare derimod kun 2,031 Kvinder; det store Antal af kvindelige Hovedpersoner i Industrien skyldes imidlertid for Størstedelen den talrige Klasse af „Syersker", i hvilken der findes 17,894 Hovedpersoner og 725 Medhjælpere; i de andre Næringsgrene findes de fleste Kvinder blandt Væverne, af hvilke 3,301, og Skræderne, af hvilke 228 vare Kvinder.

I Handelen deltog i 1870 som Hovedpersoner 2,838 og som Medhjælpere 386 Kvinder; det var her navnlig blandt Traktører etc., Smaahandlere, Modehandlere og Høkere, at der fandtes mange Kvinder.

Af 1000 Kvinder deltoge som Hovedpersoner og Medhjælpere:

	i 1860.	i 1870.
i Industrien	29,19.	26,30.
i Handelen.	3,50.	3,57.

Antallet af Dagleiere og Arbeidsfolk var i 1870 ialt 87,601 Personer af begge Kjøn, de til deres Familie og Tyende hørende Personer udgjorde et Antal af 192,994 Personer. I nær Forbindelse med Dag-

leierklassen staae de Personer, der henhøre til Tyendeklassen uden dog at have fast Tjeneste, disse udgjorde i 1870 3,333 Personer; ialt henhørte altsaa til disse to Klasser 283,928 Personer eller 159,09 af hver 1000 af Befolkningen.

Antallet af Dagleiere og Arbeidsfolk har navnlig i Kjøbenhavn og Kjøbstæderne været i Stigen i de sidste 20 Aar, de udgjorde af hver 1000 af Befolkningen:

	i 1850.	i 1855.	i 1860.	i 1870.
i Kjøbenhavn	34,15.	43,88.	49,06.	59,32.
i Kjøbstæderne (uden Kjøbenhavn)	33,83.	38,97.	40,71.	48,78.
i Landdistricterne	47,80.	46,25.	44,97.	49,28.
i hele Kongeriget	44,95.	45,12.	44,82.	50,23.

At Antallet af Dagleiere og Arbeidsfolk i Landdistricterne aftog fra 1850 til 1860 og fra 1860 til 1870 steg mindre end i Kjøbenhavn og Kjøbstæderne, er maaske mere tilsyneladende end virkeligt og maa tilskrives den Omstændighed, at paa Landet Dagleiere ikke kunne adskilles fra Husmænd, hvilken Klasse som ovenfor omtalt er stegen i Antal.

Antallet af de Personer, der ikke arbeide med i nogen Næringsgren, men leve enten af egne Midler eller af Understøttelse fra det Offentlige, nemlig de Personer, der i Folketællingslisterne opføres under Rubrikerne Kapitalister og Pensionister med deres Familie og Tyende, samt Almissenydende og Fængslede udgjorde i 1870 ialt 85,140 Personer eller 47,71 af hver 1000 af Befolkningen; i 1860 udgjorde de kun 39,48 af hver 1000.

Antallet af „Pensionister" er i det sidste Tiaar tiltaget omtrent i samme Forhold som den hele Befolkning, de udgjorde i 1860 9,97 og i 1870 9,80 af hver 1000 af Befolkningen. „Kapitalister" ere derimod stegne betydelig stærkere end Befolkningen, saa at de i 1870 udgjorde 11,18 af hver 1000 af Befolkningen, medens de i 1860 kun udgjorde 7,95 af hver 1000. Saaledes som disse to Klasser opfattes i Folketællingerne komme de imidlertid til at omfatte saa forskjelligartede Bestanddele, at det bliver meget vanskeligt at see Betydningen af de Forandringer, der foregaae i Antallet af de derhen hørende Personer.

En større Interesse frembyder derimod Klassen „Almissenydende"; Antallet af disse viste sig ved Folketællingen 1870 at være 45,612 Personer eller 25,56 af hver 1000 af Befolkningen, hvilket er betydelig mere end i 1860, da de kun udgjorde 19,72 af hver 1000.

27,330 eller omtrent 60 pCt. af samtlige Almissenydende i 1870 vare Kvinder. Denne Forøgelse i Antallet af Almissenydende fra 1860 til 1870 staaer i stærk Modsætning til det Resultat, der havde vist sig ved alle tidligere Folketællinger.

Af hver 1000 Mennesker udgjorde nemlig de Almissenydende:

	i Kjøbenhavn.	i Kjøbstæderne uden Kjøbenhavn.	i Landdistrict.	i hele Konger.
Efter Folketællingen i 1834	40,20.	41,19.	34,28.	35,61.
— — i 1840	33,73.	32,34.	29,21.	29,98.
— — i 1845	31,75.	27,34.	27,69.	28,04.
— — i 1850	20,48.	22,81.	23,36.	23,03.
— — i 1855	13,46.	19,49.	21,51.	20,49.
— — i 1860	14,00.	18,79.	20,81.	17,97.
— — i 1870	19,22.	22,29.	26,91.	25,56.

Det viser sig saaledes, at der fra 1834 til 1860 overalt, saavel i Byerne som i Landdistricterne, fandt en vedvarende Formindskelse i Antallet af Almissenydende Sted, medens fra 1860 til 1870 den modsatte Bevægelse fremtraadte og Antallet overalt forøgedes. Antallet af Almissenydende steg fra 1860 til 1870 i Kjøbenhavn med 60 pCt., i Kjøbstæderne med 37 pCt., i Landdistricterne med 42 pCt. og i hele Kongeriget med 43 pCt. En Undtagelse fra Reglen danner forsaavidt Kjøbenhavn, som Stigningen i Antallet af Almissenydende her begyndte allerede fra 1855.

Det maa iøvrigt med Hensyn til Antallet af Almisselemmer erindres, at det, Folketællingen angiver, ikke er Antallet af de Personer, der i Aarets Løb have modtaget Fattigunderstøttelse, men kun Antallet af dem, der den Dag Folketællingen afholdtes (den 1ste Febr.) bleve underholdte af Fattigvæsenet, saa at tilfældige Forhold paa den Tid kunne komme til at udøve betydelig Indflydelse.

Gaae vi derefter over til at undersøge Antallet af Almisselemmer i de enkelte Dele af Landet, viser det sig først, at der i de enkelte Kjøbstæder er meget store Forskjelligheder, saavel i Antallet af Almissenydende i 1870 som i den Stigning, der har fundet Sted siden 1860; inddeles Kjøbstæderne i 4 Grupper efter deres Størrelse, sees at:

af 1000 Mennesker af begge Kjøn udgjorde de Almissenydende:

	i 1860.	i 1870.
i Kjøbstæder (uden Kjøbenhavn) med over 10,000 Indb.	20,4.	20,4.
i — — — — — 5,000 —	16,1.	22,4.
i — — — — — 2,000 —	20,4.	20,8.
i — — — — under 2,000 —	17,03.	28,4.

Ogsaa i Landdistricterne viser der sig betydelige Forskjelligheder; i Forhold til Befolkningen var der i 1870 flere Almissenydende i Øernes Landdistricter, hvor de udgjorde 29,6 af hver 1000 af Befolkningen, end i Jyllands Landdistricter, hvor de udgjorde 24,3 af hver 1000. Af de enkelte Amter var der i Forhold til Befolkningen færrest Almissenydende i Randers Amt (14,25 af hver 1000), derefter fulgte Ribe og Veile Amter; det største Antal Almissenydende fandtes i Thisted Amt (40,91 af hver 1000 af Befolkningen).

I Tiaaret 1860—1870 tiltog Antallet af Almissenydende i alle Amterne med Undtagelse af Holbæk, Svendborg, Randers og Ribe Amter, stærkest var Tilvæxten i Hjørring og Thisted Amter.

Af 1000 Mennesker af begge Kjøn udgjorde de **Almissenydende:**

	i 1860.	i 1870.
i Kjøbenhavns Amt	30,19.	38,58.
i Frederiksborg —	23,48.	34,95.
i Holbæk —	23,62.	21,77.
i Sorø —	26,69.	36,19.
i Præstø —	24,67.	32,34.
i Bornholms —	19,59.	20,95.
i Maribo —	29,64.	34,23.
i Odense —	22,09.	22,91.
i Svendborg —	22,04.	20,57.
i Hjørring —	19,75.	36,87.
i Thisted —	24,02.	40,91.
i Aalborg —	17,21.	26,94.
i Viborg —	12,77.	20,05.
i Randers —	14,94.	14,25.
i Aarhus —	13,26.	20,17.
i Veile —	14,06.	19,87.
i Ringkjøbing —	21,38.	28,75.
i Ribe —	15,10.	14,61.

Antallet af Døvstumme, Døve, Blinde og Sindssyge.

Efter Folketællingen i 1870 fandtes i Danmark:

	af Mandkjønnet.	af Kvindekjønnet.	Tilsammen.
af Døvstumme	587	511	1,098
- Døve	239	269	508
- Blinde	577	672	1,249
- Sindssyge	1,886	1,998	3,884

Der kom altsaa paa 100,000 Individer:

	af Mandkjønnet.	af Kvindekjønnet.	Tilsammen.
af Døvstumme . . .	66,64	56,53	61,52
- Døve	27,13	29,76	28,46
- Blinde	65,51	74,34	69,98
- Sindssyge	214,12	221,03	217,62

Tællingen 1870 viste, at iblandt de Døvstumme havde Mandkjønnet Overvægten, hvorimod der blandt de Døve og Blinde fandtes flest Kvinder; det Samme viste sig ved de to foregaaende Folketællinger, ligesom det ogsaa svarer til Erfaringer fra Udlandet.

Antallet af Døvstumme var i 1870 forholdsvis større end i 1860, da de udgjorde 54,7 af hver 100,000 af Befolkningen; derimod var Antallet af Døve i 1870 mindre end i 1860, da de udgjorde 36,1 af 100,000. Antallet af Blinde var en Ubetydelighed større i 1870 end i 1860, idet der da kom 67,0 Blinde paa hver 100,000 af Befolkningen.

I Sammenligning med andre Lande er Antallet af Døvstumme og Blinde i Danmark ingenlunde stort. Medens der i Danmark i 1870 kom 1 Døvstum paa 1,625 Mennesker og 1 Blind paa 1,429 Mennesker, kom der (jfr. Indledning til Folketællingen af 1855, Statistisk Tabelværk Ny Række 12te Bind, Pag. LXXVI)

	en Blind paa		en Døvstum paa	
i Preussen . . .	1,721	Mennesker	1,370	Mennesker
i Baiern	1,470	—	1,531	—
i Sachsen . . .	1,212	—	1,529	—
i Skotland . . .	1,008	—	1,340	—
i Frankrig . . .	952	—	1,299	—
i Belgien . . .	1,012	—	2,193	—
i Irland	864	—	1,517	—
i Norge	540	—	1,200	—

Af de 3,884 Sindssyge, der i Følge Folketællingen 1870 fandtes i Danmark og hvoraf de 862 vare optagne i de forskjellige Anstalter for Sindssyge, vare Forstanden berøvede:

	af Mk.	af Kk.	Tilsammen.
fra Fødselen af	760	670	1,430
fra et senere Tidspunct .	1,126	1,328	2,454

Af de 3,248 Sindssyge, der fandtes i Danmark efter Folketællingen 1860, vare Forstanden berøvede:

	af Mk.	af Kl.	Tilsammen.
fra Fødselen af	700	672	1,372
fra et senere Tidspunct . .	860	1,016	1,876

Ved begge Tællinger viste det sig altsaa, at blandt Idioterne vare de Fleste af Mandkjønnet, blandt Affindige de Fleste af Kvindekjønnet.

Det samlede Antal af Sindssyge var i 1870 forholdsvis lidt større end i 1860, det udgjorde nemlig i 1870 217,62 af 100,000 mod 202,93 af 100,000 i 1860. Antallet af Affindige er steget temmelig betydelig, fra 117 af 100,000 i 1860 til 138 af 100,000 i 1870, hvorimod Antallet af Idioter er aftaget noget, fra 86 af 100,000 til 80 af 100,000.

Medens der i Danmark kom 1 Sindssyg paa 460 Mennesker, kom der (jfr. navnlig Legoyt: La France et l'Étranger, Paris 1865):

i Baiern	1	Sindssyg	paa 942	Mennesker
i Sverig	1	—	- 935	—
i Hannover . . .	1	—	- 590	—
i Frankrig . . .	1	—	- 444	—
i Skotland . . .	1	—	- 394	—
i Sachsen	1	—	- 369	—
i Norge	1	—	- 328	—

Befolkningens Fordeling efter Religionsbekjendelse.

Af Personer, der stode udenfor Folkekirken, fandtes i 1870 ialt 15,158 eller omtrent 1 pCt. af Befolkningen — nøiagtig 0,85 pCt. I 1860 hørte 0,81 pCt. og i 1850 0,48 pCt. af Befolkningen til andre Religionssamfund end Folkekirken.

Befolkningen fordeltes i Følge Folketællingerne i 1860 og 1870 imellem de forskjellige Troesbekjendelser paa følgende Maade:

	1860.	1870.
1) Lutheranere: Folkekirken	1,587,644	1,769,583
Frimenigheder . .	180	1,209
Brødremenigheden	8	2
2) Reformerte	1,784	1,433*)
3) Methodister	42	260
4) Anglikanere	114	74

*) Heriblandt 13 Presbyterianere (i 1860 23).

	1860.	1870.
5) Baptister	2,270	3,223
6) Irvingianere	202	349
7) Kvækere	2	28
8) Romersk Katholske	1,240	1,857
9) Græsk Katholske	30	12
10) Forskjellige kristne Sekter	13	88
11) Mosaiter	4,214	4,290
12) Mormoner	2,657	2,128
13) Muhamedanere	"	1
14) Uden positiv Religion	12	63
15) Ubekjendt Troesbekjendelse	139	141

Af de 88 Personer, der i 1870 ere angivne som henhørende til „forskjellige christne Sekter", vare Ny Testamentes Bekjendere 35, Nazaræere 19, Skolelærer Jensens Menighed 15, Jesu Disciple 2, Svedenborgianer 1, Unitarier 1, Mennonit 1.

Af de 63 Personer „uden positiv Religion" have 29 i Folketællingslisterne opført sig som „Fritænkere", 1 som „Atheist", 1 som „Fornuftfilosof", 1 som „Neutral" og 31 med „ingen Troesbekjendelse".

De Religionssamfund, hvis Medlemmer ere tiltagne mest siden 1860, ere foruden Lutheranske Frimenigheder, hvoraf iøvrigt langtfra alle Medlemmer ere opførte paa Folketællingslisterne som staaende udenfor Folkekirken, Methodister, Romersk-Katholske, Baptister og Irvingianere; aftagne ere Reformerte, Anglikanere og Mormoner.

I det Efterfølgende vil med Hensyn til Landets Indbyggeres trende fornævnte Hovednæringsveie blive omtalt: I. Landboforhold; II. Industrielle Forhold; III. Handels- og Skibsfarts-Forhold (i Forbindelse hermed Fiskeridrift).

I. Landboforhold.

a. Om Hartkornet.

I Kongeriget har Skyldsætning af Jordeiendomme fundet Sted, i Aaret 1664 efter de ældre Landgildeydelser, hvorved Landet ansattes til 443,834 Tdr. Hartkorn, og i Aaret 1690 efter Opmaaling og Bonitering, hvorefter Hartkornet ansattes til 372,216 Tdr.

Ved Forordning af 24de Juni 1840, der traadte i Kraft fra 1ste Januar 1844, indførtes den nu gjældende Matriculering. Til denne, der senere er fuldendt for Bornholm og den Deel af Jylland, som ligger sønden for Kongeaaen, skete Opmaalingen og Jordboniteringen fra 1806 til 1822, men, forsaavidt det begjæredes, foretoges en Revision i 1842 og 1843. Jfr. nu ogsaa de efter 1864 foretagne Arealforandringer. Jorderne ere ansatte til Taxt i Forhold til 24 for bedste Jord, og Uniteten er 72,000 □ Alen boniteret Jord, saa at Skattebasis, en Tønde nyt Hartkorn, er $5^2/_{14}$ Td. Land til Taxten 24. Dog vedbliver den væsentligste Deel af den ældre Landskat, som Gammelskat, at udredes efter det gamle Hartkorn, hvorimod det nye Hartkorn afgiver Basis for en mindre Deel af Landskatten samt Repartitioner. For Bornholm, hvor Skyldsætningen af 1664 hidtil var den ene gjældende, er den nye Matriculering foretaget efter en Unitet af 49,600 □ Alen boniteret Jord. Paa 1 Td. nyt Hartkorn gaaer der i Gjennemsnit: i Kjøbenhavns Amt $9^1/_4$ Td. Land, i Frederiksborg Amt 12 Tdr., i Holbæk Amt $11^1/_4$ Td., i Sorø Amt 10 Tdr., i Præstø Amt $9^1/_2$ Td., paa Bornholm 12 Tdr., i Odense Amt $9^3/_4$ Td., i Svendborg Amt $10^1/_4$ Td., paa Lolland og Falster $8^3/_4$ Td., i Hjørring Amt $31^1/_4$ Td., i Thisted Amt $21^3/_4$ Td., i Aalborg Amt 28 Tdr., i Viborg Amt $27^1/_2$ Td., i Randers Amt 17 Tdr., i Aarhus Amt $10^3/_4$ Td., i Skanderborg Amt $25^3/_4$ Td., i Veile Amt 19 Tdr., i Ringkjøbing Amt $43^1/_2$ Td., i Ribe Amt

$42^1/_4$ Td. I Gjennemsnit gaaer der paa Øerne 10 Tdr. Land paa 1 Td. nyt Hartkorn, i Jylland $26^1/_4$ Td. og i hele Kongeriget $17^1/_4$ Td.

Det samlede Beløb af Hartkorn for hele Landet viser sig nu, efter Statistisk Tabelværk 3die Række 32te Bind, den 1ste April 1873 at have været*) sammenlignet med 1860 i Ager og Engs og halveret Skovskylds Hartkorn:

For Kjøbstæderne og Landdistricterne tilsammen:	i 1873, Tdr. Hartk.	i 1860, Tdr. Hartk.	Forskjel i 1873 imod i 1860, Tdr. Hartk.
Staden Kjøbenhavns Jorder	302	305	÷ 3
Kjøbenhavns Amt	21,519	21,532	÷ 13
Frederiksborg —	16,535	16,552	÷ 17
Holbæk —	24,779	24,760	+ 19
Sorø —	23,994	23,984	+ 10
Præstø —	28,615	28,602	+ 13
Maribo —	30,712	30,655	+ 57
Odense —	31,400	31,412	÷ 12
Svendborg —	27,443	26,007	+ 1,436
Øerne (uden Bornholm) ...	205,299	203,809	+ 1,490
Hjørring Amt	16,103	16,126	÷ 23
Thisted —	13,611	13,617	÷ 6
Aalborg —	18,326	18,330	÷ 4
Viborg —	19,373	19,389	÷ 16
Randers —	24,830	24,865	÷ 35
Aarhus —	24,271	24,265	+ 6
Veile —	22,321	19,675	+ 2,646
Ringkjøbing —	18,265	18,328	÷ 63
Ribe —	13,812	16,665	÷ 2,853
Jylland ...	170,912	171,260	÷ 348
Hele Kongeriget (uden Bornholm) ..	376,211	375,069	+ 1,142**)

*) I Tidsrummet fra 1860 (see forrige Udgave) til 1873 er Landets samlede Hartkorn undergaaet Forandring, foruden ved de aarlig foretagne Reguleringer, i enkelte Tilfælde ved Afgang og Tilgang i forskjellige Matriculnummeres Skyldsætning, endvidere ved særegne udvortes Begivenheder og i Henhold til den ved Fredstractaten af 20de October 1864 vedtagne Omdannelse af Landets Omraade, hvorved som bekjendt de sydligste Dele af Ribe Amt afstodes til Hertugdømmet Slesvig, medens paa den anden Side forskjellige tidligere slesvigske Districter indlemmedes i Kongeriget.

**) Det fremgaaer af denne Oversigt, at medens Hartkornet for Øerne (uden Bornholm) er bleven forøget med 1,490 Tdr., er derimod Hartkornet for Jylland bleven formindsket med 348 Tdr. Det er paa de 3 Amter Svendborg, Veile og Ribe at Territorialforandringerne som let forstaaeligt ere faldne.

b. Om Hartkornets Fordeling i Landdistricterne samt om Antallet af større Gaarde, Bøndergaarde, Huse og skyldsatte ikke bebyggede Lodder.

Af Landdistricternes Hartkorn henhører kun en mindre Deel til de større Jordbrug, hvorimod den langt overveiende Deel er fordeelt mellem mindre Jordbrug af forskjellig Art og Størrelse; dog optages den største Deel af Hartkornet af de egentlige Bøndergaarde eller Jordbrug mellem 12 og 4 Tdr. Hartkorn; mindre Gaarde paa 4—1 Td. Hartkorn, hvis Antal iøvrigt er ligesaa stort som de større Bøndergaardes, findes i langt større Mængde i Jylland end paa Øerne. Hvor stor Deel af Kongerigets Hartkorn efter den nugjældende Matricul de forskjellige Hovedklasser af Eiendomme udgjorde i Aaret 1873, sammenlignet med 1860, vil sees af følgende Fremstilling:

	1873.		1860.	
	Antal Jordbrug.	Tdr. Htk.	Antal Jordbrug.	Tdr. Htk.
Større Gaarde (paa 12 Tdr. Htk. og derover)	1,856	52,241	1,754	50,118
Bøndergaarde (fra 1 til 12 Tdr. Htk.)	70,959	273,790	69,094	278,528
Huse (med mindre end 1 Td. Htk.)	162,415	38,810	136,925	34,531
Skyldsatte, men ikke bebyggede Lodder	.....	4,491	.....	5,122
Tilsammen for Landdistricternes Hartk.	235,230	369,332	207,773	368,299

For de enkelte Amter viser der sig følgende Resultater i 1873 efter Procentangivelse i Hartkorn:

Amterne:	Større Gaarde.	Bøndergaarde.	Huse.	Skyldsatte, ikke bebyggede Lodder.
	pCt.	pCt.	pCt.	pC.t
Kjøbenhavns	17,1	73,7	7,3	1,9
Frederiksborg	11,2	74,5	11,8	2,5
Holbæk	17,8	71,3	9,4	1,5
Sorø	18,2	71,7	8,4	1,7
Præstø	18,0	72,5	7,9	1,6
Maribo	20,2	69,6	8,6	1,6
Odense	14,5	75,4	9,4	0,7
Svendborg	15,8	71,4	11,6	1,2
Øerne (uden Bornholm)	16,9	72,4	9,2	1,5

Amterne:	Større Gaarde.	Bønder-gaarde.	Huse.	Skyldsatte, ikke bebyggede Lodder.
	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.
Hjørring	12,3	71,4	15,5	0,8
Thisted	8,8	75,8	15,3	0,1
Aalborg	12,7	77,4	9,3	0,6
Viborg	8,5	79,0	12,1	0,4
Randers	13,0	78,1	7,9	1,0
Aarhus	11,0	76,7	11,4	0,9
Veile	16,1	70,3	13,0	0,6
Ringkjøbing	6,8	78,7	13,4	1,1
Ribe	5,2	78,4	13,7	2,7
Jylland . . .	10,9	76,2	12,0	0,9
Hele Kongeriget (uden Bornholm)	14,2	74,1	10,5	1,2

Med Hensyn til Besiddelsesmaaden ere de større Gaarde adskilte i 3 Afdelinger: Selveiergaarde, Arvefæstegaarde med Ret til at sælge og pantsætte samt Fæstegaarde, hvorved det dog maa bemærkes, at under Fæstegaardene ere henregnede saadanne Arvefæstegaarde, som ikke have Ret til at sælge og pantsætte, hvilke iøvrigt ikke ere meget talrige og som efter deres Beskaffenhed nærmest synes at maatte henhøre til de egentlige Livsfæstegaardes Afdeling.

Fordelingen af samtlige større Gaarde efter Besiddelsesmaaden var i 1873 følgende i hele Kongeriget undtagen Bornholm (see Bornholm):

Selveiergaarde	1,601	Gaarde	med	47,880	Tdr.	Htk.
Arvefæstegaarde med Ret til at sælge og pantsætte	208	—	—	3,641	—	—
Fæstegaarde	47	—	—	720	—	—

Efter Besiddelsesmaaden ere Bøndergaardene ligesom de større Gaarde inddeelte i 3 Afdelinger:

Selveiergaarde	53,620	Gaarde	med	190,357	Tdr.	Htk.
Arvefæstegaarde med Ret til at sælge og pantsætte . .	8,555	—	—	40,540	—	—
Fæstegaarde	8,784	—	—	42,893	—	—
Tilsammen . .	70,995	Gaarde	med	273,790	Tdr.	Htk.

Med Hensyn til den forskjellige Besiddelsesmaade vare Husene i 1873 deelte i 2 Afdelinger (Bornholm ikke her medregnet):

Selveier- og Arvefæstehuse . . . 126,115 med 31,482 Tdr.
Fæste- og Leiehuse . . . . 36,300 — 7,328 —

Idet der med Hensyn til Landboforhold paa Bornholm henvises til 3die Deel S. 588 flg., skal her dog efter de i Statist. Tabv. 3die Række 32de Bind indeholdte Tabeller over Hartkornets Fordeling d. 1ste April 1873 (Beskrivelsen af Bornholm udkom i 1872) meddeles Følgende:

Ifølge disse Tabeller udgjorde Jordskyldsætningen for hele Øen et Beløb af 8,780 Tdr. bornholmsk Hartkorn (49,600 □ Alen paa 1 Td. Htk.) eller 6,049 Tdr. almindeligt Hartkorn, hvoraf der faldt paa Landdistricterne 8,325 Tdr. bornholmsk Hartkorn (= 5,735 Tdr. almindeligt Hartkorn) og paa Kjøbstæderne 435 Tdr. bornholmsk Hartkorn (= 314 Tdr. almindeligt Hartkorn).

Fordelingen af Bornholms Landdistricters Hartkorn var i 1873 sammenlignet med 1860:

Bornholm:	1873.		1860.	
	Antal Jordbrug.	Tdr. Htk.	Antal Jordbrug.	Tdr. Htk.
Større Gaarde paa 12 Tdr. bornh. Htk. og derover	105	1,633	124	1,945
Bøndergaarde fra 1 til 12 Tdr. bornh. Htk.	1,235	5,962	1,057	5,789
Huse med mindre end 1 Td. bornh. Htk.	2,849	521	2,361	331
Skyldsatte, men ikke bebyggede Lodder .	. . . .	209	. . . .	261
Tilsammen for Landdistricternes Htk.	4,189	8,325	3,542	8,326

Forholdet mellem de enkelte Jordbrug, saavel med Hensyn til Antallet som med Hensyn til Hartkornstilliggendet, stillede sig saaledes:

	1873.		1860.	
	Antal.	Hartkorn.	Antal.	Hartkorn.
	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.
For de større Gaarde	2,5	19,6	3,5	23,4
For Bøndergaardene	29,5	71,6	29,8	69,5
For Husene	68,0	6,3	66,7	4,0
For skyldsatte, ikke bebyggede Lodder . .	. . . .	2,5	. . . .	3,1

c. Om Kjøbstadjordernes Hartkorn.

Det oftnævnte Tabelværkshefte angiver det paa samtlige Kjøbstæder i Kongeriget, uden Bornholm, den 1ste April 1873 hvilende Ager og Engs samt halverede Skovskylds-Hartkorn til	6,879 Tdr. Htk.
medens det i 1860 kun var	6,770 — —
hvilket viser en Forskjel af	109 Tdr. Htk.

Hovedgrunden til denne Forøgelse skyldes deels Tilgang til Kjøbstadhartkornet ved Territorialforandringerne i 1864: saaledes tilkom 62 Tdr. Htk. for Ærøeskjøbing og til Ribe Kjøbstads Jorder kom 3 til 4 Tdr. Htk., dels Omflytning af Hartkorn fra Landdistricter til Kjøbstaddistricter. De til Ribe Kjøbstad henhørende Jorder vare saaledes (see 5te Deel S. 241) opførte blandt Landdistricterne, indtil de siden April Skattetermin 1871 ere overgaaede til Kjøbstadens Matricul med 49. Under Frederikshavns Kjøbstads Matricul er inddraget et Areal, der tidligere betragtedes som et med Kjøbstaden forbundet Landdistrict og hvis Hartkorn udgjorde noget over 4 Tdr. Derhos ere nogle Jorder med et Hartkornsbeløb af noget over 3 Tdr. ligeledes blevne henlagte til Frederikshavns Kjøbstads Jorder fra det tilgrændsende Landsogn Flade Sogn. Til Svendborg Kjøbstads Matricul er blevet overført et ikke ubetydeligt Areal, væsentligt bestaaende af Skovstrækninger, som tidligere vare henregnede blandt Landdistricterne, men ved hvis Henlæggelse under Kjøbstadens Skatteoppebørsel dens Hartkorn er blevet forøget med over 17 Tdr. halveret Skovskylds Hartkorn. For Holstebro Kjøbstad er Skyldsætningen bleven formindsket med henimod 15 Tdr. Htk. paa Grund af at nogle Jorder, der tidligere vare anførte under Kjøbstadens Matricul, ere blevne overførte til Maabjerg Sogn. For Nykjøbing Kjøbstad i Odsherred er Hartkornet ligeledes i 1873 opført med et mindre Beløb end i 1860, idet 7 Tdr. Htk. ere overførte til Høiby Sogn. Med Hensyn til Frederikssunds Kjøbstad maa det erindres, at denne Kjøbstad tidligere var indbefattet under Udesundby Sogn og derfor ikke særskilt var opført i Matriculen, men at den nu ifølge Lov af 11te April 1867 er bleven udsondret fra Udesundby og dens Jorder ansatte med 57 Tdr. Htk. Af Hillerød Kjøbstads Tilliggende er hidtil den større Deel, under Navn af Hillerød Kjøbstads Markjorder, bleven anført i Matriculen med 33 Tdr. Htk. under Frederiksborg Slotssogn i Liunge-Frederiksborg Herred, og den mindre Deel, under Navn af Hillerød Kjøbstads Overdrev, med 27 Tdr. Htk. under Grønholt Sogn i Liunge-Kronborg Herred; men fra 1873 er Hartkornet for Kjøbstadens hele Tilliggende overført fra Landdistricternes til Kjøbstadens Matricul. Fra Frederikshavns Kjøbstads Jorders Hartkorn er

i 1873 paa Grund af Jord afgiven til Jernbaneanlæg afgaaet 1,8 Td. Htk., ligeledes fra Hjørring Kjøbstad 1 Td. Det paa Randers Kjøbstads Jorder hvilende Htk. er ifølge Indenrigsministeriets Resolution fra 1ste April 1876 blevet forøget med 10,3 Tdr., der hvile paa en Deel Eiendomme, hvoraf Skatter og Afgifter hidtil ere blevne opkrævede af Randers Amtstue, men som rettelig høre til Randers Kjøbstad. Under Aarhus Kjøbstads Commune er ifølge Kongelig Resolution af 19de Mai 1873 indlemmet et District af Viby Sogn, som ligger mellem Aarhus Kjøbstads sydlige Grændse og Hovedgaarden Marselisborgs Hovedparcel (Frederiksbjerg District c. 9 Tdr. Htk.).

d. Om Agerbruget.

I ældre Tid dyrkedes sædvanlig kun de nærmest Byerne liggende Dele af Marken, medens de fjernere Dele, der dannede Overdrev og vare bedækkede af Træer, Krat og Stene, benyttedes til Græsgang. Mod Midten af det forrige Aarhundrede begyndte Kobbeldriften fra Holsteen at vinde Indgang paa de større Gaarde, hvorved den hele eller idetmindste den største Deel af Marken afvexlende benyttedes til Kornavl og Græsgang, og da Udskiftningen i Begyndelsen af dette Aarhundrede havde fundet Sted over den største Deel af Landet, kom de fleste Overdrev under Ploven og en Art Kobbeldrift fandt ogsaa Indgang paa Bondergaardene, dog aldrig i det Omfang som i Holsteen, da Jorden her ikke giver saa godt Græs, og Korndyrkningen i de frugtbare Dele af Landet altid har været langt vigtigere end Kvægavlen. Selv paa de større Gaarde, hvor den rene Kobbeldrift var indført, følte man Ulemperne af de mange Kornmarker efter hverandre, ligesom ogsaa Jorden ved at henligge for lang Tid i Græs gav et ringe Udbytte. Nu for Tiden har man overalt forladt den rene Kobbeldrift og nærmet sig mere til et Vexelbrug. Med Undtagelse af Lyngheder og Kjær er nu næsten Alt bragt under Dyrkning og drives i en regelmæssig Drift, der, omendskjønt den er forskjellig i de forskjellige Dele af Landet, dog mere og mere nærmer sig en vis Eensformighed. I Almindelighed er Agerjorden inddeelt i 8 Skifter, hvoraf den ene Halvdeel benyttes til Korn, den anden til Græs og Brak; dog bevirker et større Tilliggende af Eng mange Forandringer heri. Et meget almindeligt Sædskifte er: Brak, Vintersæd, Byg, Blandsæd (Ærter, Vikkehavre, Kartofler og Roer), Havre og 3 Aars Kløver, hvoraf det første Aar ganske eller tildeels benyttes til Høslet og de to sidste Aars Kløver til Græsgang for Kvæget. Hos de mindre Besiddere tages ofte en Kornafgrøde mere, og saaledes er det almindelige Sædskifte paa Bondergaarde i Sjælland: Brak, Vintersæd, Byg, Ærter og Rodfrugter, Byg, Havre og 2 Aars Kløver; i dette

Tilfælde tages imidlertid sjeldnere Heelbrak, men Marken benyttes til Græs indtil midt i Juni, da den ombrakkes og behandles til Vintersæd eller besaaes for endeel med Vikkehavre. Større Undtagelser fra dette Sædskifte findes paa Lolland, Falster og Møen, hvor især hos Bønderne Kornavlen spiller en overveiende Rolle og hvor ofte indtil $^2/_3$ af Marken dyrkes med Korn og Bælgfrugter, og i de vestlige Egne af Jylland, hvor omvendt Kvægavlen er den fremherskende og ofte kun $^1/_3$ af Marken benyttes til Korn. Man finder saaledes hos de første ofte Jorden deelt i 6 Marker, der dyrkes med Brak, Hvede, Ærter, Byg, Havre, Kløver; hos de sidste 9 Marker med Brak, Rug, Byg, Havre i 1 eller 2 Aar og 4 eller 5 Aars Græsleie. Paa de større Gaarde er dog over hele Landet Driften mere eensformig, og man lægger nu selv i de bedste Kornegne megen Vægt paa Kvægavlen, ligesom ogsaa Kornavlen ved den bedre Dyrkning drives i langt større Omfang i det vestlige Jylland end tidligere.

Besætningen bestaaer i hele Landet fortrinsviis af Malkekøer; hvor disse findes udelukkende, holdes paa frugtbar Jord 1 Ko paa 3—4 Tdr. Land, men da der imidlertid næsten paa alle mindre og de fleste større Gaarde haves Tillæg af Ungkvæg, er Antallet af Malkekøer oftest ringere. Paa mange Gaarde i det vestlige og nordlige Jylland holdes Stude eller Ungkvæg som Hovedbesætning og ved Siden af kun de til Huusholdningen nødvendige Malkekøer. Paa enkelte større Gaarde, dog nu sjeldnere end tidligere, haves Faarehold af Merinosfaar og da regnes sædvanligt 8—10 Faar at kunne holdes paa samme Areal som een Ko. Det er temmelig almindeligt paa større Gaarde at holde en Faareflok af Merinosfaar ved Siden af Besætningen af Malkekøer, der da bliver forholdsviis mindre. Hos Bønderne holdes i Regelen en halv Snees Faar for Uldens Skyld, der anvendes i Huset; disse Faar ere imidlertid ikke fiinuldede, men sædvanlig en Blanding af danske Faar med engelske, der giver en Uld, der egner sig godt til Huusbrug, og som tillige have en Kropbygning, der giver kjødfulde Faar og Lam til Slagtning. Bøndernes Faarehold er dog i Aftagende, da Brugen af hjemmegjorte Stoffer aftager og man nu lægger mere Vægt paa Meierivæsenet. Kun hvor Jordbunden er meget let og Græsset ikke stærkt nok for Køer, navnlig i Hedeegnene i Jylland, danner Faarene ogsaa paa de mindre Gaarde Hovedbesætningen. Køerne fodres nu langt stærkere end tidligere og navnlig gjøres en udstrakt Anvendelse af Oliekager, som tidligere hørte til Udførselsartiklerne, men nu indføres i store Kvantiteter. Derfor er Mælkeproductionen forøget betydeligt og med den Udførselen af Smør. Sviin holdes paa alle baade større og mindre Gaarde, og ved det forbedrede Meieribrug er Svineholdet tiltaget betydeligt.

Som Arbeidsdyr bruges saa at sige overalt kun Heste, kun i enkelte Egne af Jylland anvendes Stude og hos smaa Jordbrugere Køer som Trækdyr. Paa de større Gaarde behøves i Regelen 4 Arbeidsheste for hver 100 Tdr. Land af Gaardens Størrelse; i heldige Tilfælde, hvor Gaarden er velarronderet og har kort Vei til Afsætningsstedet, kan Antallet reduceres til henimod 3, dog er dette kun undtagelsesviis Tilfældet, og Antallet er snarere større end mindre end ovenanført. Paa Bøndergaarde med et Tilliggende af i Gjennemsnit 60 Tdr. Land Middeljord holdes mindst 4 Heste, altsaa flere end paa de større Gaarde; Hestene ere imidlertid mindre og fodres ikke saa stærkt. Hvor Hestetillæg finder Sted, bliver Antallet naturligviis større, og da det er almindeligt, at der hos Bønderne holdes 1—2 Følhopper, er Antallet af Hestene paa Bøndergaardene hyppig større end det ovenanførte, men Følhoppen bruges da kun en Tid af Aaret til Arbeide.

Ved Siden af selve Agerbruget maa dog ogsaa nu bringes under Omtale Landvindingerne saavel fra Havet som fra Indsøer inde i Landet, om hvilket dog alt Underretning indeholdes foran Side 5—6 ved at referere Inspecteur Feilbergs Foredrag i det Kongelige Landhuusholdningsselskab den 13de Marts 1878. Hr. Feilberg bragte ogsaa da paa Bane de Landvindingsarbeider, der skyldtes fornemlig Naturens Hjælp, saaledes paa Østkysten af Fanø og Tipperne i Ringkjøbing Fjord samt en Landvinding i Randers Fjord. Hr. Feilberg dvælede ogsaa i sit Foredrag i Landhuusholdningsselskabet saavel ved Reguleringer af vore Vandløb som ved Drainingen. De førstnævnte vare efter Talerens Opgivende mest systematisk gjennemførte i de sjællandske Amter, hvor der ialt var indvundet 27,000 Tdr. Land, c. 2 pCt. af Sjællands hele Areal. Vigtigere endnu er Drainingen. Om denne hedder det i forrige Udgave (1860, I. S. 134): I de senere Aar har man begyndt paa enkelte Steder her i Landet at anvende det i England meget benyttede Middel til Markernes Grundforbedring, nemlig Nedlæggelsen af drains eller underjordiske Rør, som skulle bortlede alt overflødigt Vand. Der er imidlertid endnu kun paa enkelte større Eiendomme anstillet Forsøg hermed. Nu angiver Feilberg i 1878, at der paa Øerne var drainet 2,213 Tdr. Land pr. 10,000 Tdr. og i Jylland 715 pr. 10,000 Tdr. „Hvis vi vedblev med samme Hurtighed som nu, vilde vi om 20 Aar være færdige. Til Drainingen var der ialt anvendt c. 50 Millioner Kr. Føiedes hertil de ved ovennævnte Arbeider (Udtørringsarbeider, Reguleringer af Vandløb) vundne Arealer, ville disse ialt udgjøre 100,000 Tdr. Land.

II. Industrielle Forhold.

Industrien er, forsaavidt der ved denne forstaaes Forædling af Producter fornemlig ved Hjælp af Maskiner, ikke meget udviklet i Danmark, der i saa Henseende staaer tilbage saavel for vore nærmeste Naboer ved Tydsklands Nordgrændse, som end mere for vort Naboland Sverrig, ikke at tale om, at vor Industri ikke taaler nogensomhelst Sammenligning med Englands og Rhinlandenes ligesaa lidt som med Frankrigs, Sachsens og Belgiens. Søger man Grundene til denne Mangel i Landets Udvikling, vil man finde dem saavel i den Søgning efter arbeidende Hænder, der endnu er og længe vil vedblive at være fra Landbrugets Side, som deri, at Capitalerne endnu ikke ere saa talrige, at de have særlig Vanskelighed ved at finde Anvendelse. Nationens Temperament lader derhos saavel Capitalisterne skye den Anstrengelse og Risico, der er forbunden med industrielle Entrepriser, som lader Arbeideren foretrække den landlige Beskjæftigelse og Dagleierens mindre bundne Liv for Fabrikstuens slette Luft og daglige Tvang. Men ved Siden af at Fabrikdriften saaledes i Kongeriget maa staae tilbage for alle de det nærmest omgivende Lande og Landsdele, stille de tvende andre Grene af den industrielle Virksomhed, nemlig Haandværksdriften og Huusfliden, sig i flere Henseender heldigere.

Da **Huusfliden** ikke alene er af stor Betydning med Hensyn til dens practiske Resultat*), men ogsaa fordi den afholder fra Lediggang og deraf følgende Onder, har en betydelig Indflydelse paa Moralitets- og Sædeligheds-Forholdene, er det tilvisse glædeligt at kunne udtale, at denne Green af Industrien, især blandt Kvindekjønnet, endnu er af stor Betydning overalt paa Landet i Danmark. Som Huusflidsproduct maa først og fremmest nævnes de almindelige Beklædningsgjenstande af Lærred og Uldent for Bondestanden. Ved en i Aaret 1838 foretagne Optælling, og nogen senere Optælling har Udgiveren ikke kjendt, om han endog maa antage at Antallet, navnlig i Nærheden

*) Da Arbeidslønnen ikke her kan komme i Betragtning eller saa at sige næsten maa regnes for Intet, er denne Industri især af oeconomisk Vigtighed der, hvor Arbeidslønnen spiller en Hovedrolle, især naar Materialet derhos er billigt og Fabricationen meget simpel.

af Kjøbstæder, hvorom den ikke særlig grupperer sig, og især ved Kjøbenhavn er senere noget aftaget, befandtes Huusflidsvævenes Antal at være i Kongeriget:

paa Landet	17,403 Stkr.
i Kjøbstæderne	859 —
	18,262 Stkr.

eller noget over $^2/_3$ Dele af samtlige Væves Antal.

Paa Landet falder herefter en Huusflidsvæv paa hver 11te Familie, i Kjøbstæderne derimod kun een paa hver 58de Familie, ja, naar Bornholms Kjøbstæder fradrages, kun een paa hver 157de Familie.

Paa Bornholm	fandtes	en Huusflidsvæv	paa hver	2den	Familie.
I Jylland	—	—	—	9de	—
„ Sjælland	—	—	—	16de	—
„ Langeland	—	—	—	20de	—
„ Fyen	—	—	—	22de	—
„ Møen	—	—	—	55de	—
„ Lolland	—	—	—	77de	—

Væveriernes Antal angives i Stat. Tabelv. for 1870: i Kjøbstæderne med Kjøbenhavn Hovedpersoner 444 Mandfolk, 116 Kvinder, Medhjælpere 407 Mandfolk, 157 Kvinder; paa Landet 5,831 Mandfolk, 2,741 Kvinder, Medhjælpere 1,172 Mandfolk, 290 Kvinder. De henregnes her til Haandværksstanden.

Næst Bornholm har Huusflids-Spinding og Vævning meest hjemme i følgende mindre Dele af Landet: Ods Herred, Samsø, Skam Herred i Fyen, Jylland nord for Liimfjorden, Salling, Egnen omkring Aarhus, Randers og Veile. Fra flere af disse Egne afsættes saavel Lærred som Vadmel og Hvergarn (Hverkengarn, deels Linned, deels Uldent) paa de nærmeste Markeder og Torve. Med Lærredsproductionen staaer Høravlen i nøie Forbindelse, idet en stor Deel af Huusflidslærredet forarbeides af selvavlet Hør.

Medens den fornævnte Huusflidsvirksomhed fornemlig udøves af Kvindekjønnet, der næsten udelukkende spinder Ulden og Hørren samt for største Delen tillige væver den, er Uldbindingen i de jydske Hedeegne fælles for begge Kjøn. Denne Industrigreens egentlige og ældgamle Hjem er i Hammerum Herred i Ringkjøbing Amt, som endnu leverer henimod Halvdelen af sammes hele Udbytte, og det til samme stødende Lysgaard Herred i Viborg Amt, som leverer over $^1/_5$ Deel af det hele aarligen frembragte Beløb; men fra disse Herreder har Uldbindingen udbredt sig videre, fornemlig til det til Lysgaard Herred stødende Middel-

som Herred i Viborg Amt og mod Vest til Bølling Herred i Ringkjøbing Amt, samt endvidere, vel dog i mindre Grad, til Nørlyng, Fjends og Hids Herreder i Viborg Amt, til Ulvborg Herred i Ringkjøbing Amt, til Nørvangs Herred i Veile Amt og til Vrads Herred i Aarhus Amt. De forarbeidede Gjenstande bestaae især af Strømper, Sokker, Vanter, Trøier og Beenklæder, der afsættes ikke alene i Danmark men ogsaa i Tydskland. Der bruges til denne Huusflidsgreen, efter de Meddelelser, der vare givne til forrige Udgave af nærværende Skrift, henimod 300,000 Pund Uld, for største Delen af Hedeegnenes Faar. De færdige Varer (Trøier, Strømper o. s. v.) opkjøbes af Hosekræmmere, der afsætte dem i Indlandet selv, enten til faste Handlende eller paa Markederne, eller endogsaa ved at gaae fra Dør til Dør. Medens Bindepinden virker paa Jyllands Hedeegn, findes paa en anden meget forskjellig Egn, men ogsaa benævnt efter Hede, i Nærheden af Kjøbenhavn, ligesom ogsaa paa Lyø ved Fyen, Anvendelse for Naalen til kunstig Syning.

I trykte Skrifter omtales denne Huusflid første Gang i Midten af forrige Aarhundrede i Danmarks og Norges oeconomiske Magazin 3die B.; men vist er det, at Almuen i Hammerum og Lysgaard Herreder, midt i Jylland, har tilvirket Bindetøi over egen Fornødenhed i Tider, der ligge saare langt tilbage. Den første i Bindeegnen bosatte Mand, som leverede nøiere Oplysning om dens Huusflid, var Digteren Steen Steensen Blichers Fader N. Blicher, der 1795 udgav Efterretning derom i sin Topographi over Vium Præstekald. St. Blicher har flere Gange senere behandlet det samme Emne, baade 1826, medens han endnu var Præst i Thorning, da han indsendte en Afhandling derom til det Kongelige Landhuusholdningsselskab, og i 1839 i sin Beskrivelse af Viborg Amt og i sin E Bindstouw. N. C. Rom har nu ogsaa i den senere Tid omtalt enkelte Egne af den jydske Hede i sit betydningsfulde Skrift „Den danske Huusflid, dens Betydning og dens Tilstand" 1870: „I Tyregod Sogn nord for Randbøl Hede, siger han saaledes, er temmelig stort Faarehold (dog i Aftagende), hvorfor den kvindelige Huusflid nærmest sysselsætter sig med Uldens Forarbeidelse (da den sjelden sælges uforarbeidet, naar ikke Pengemangel byder det), deels til toskaftet Vadmel, brunt og blaat, deels anvendes til Mandfolkenes Underklæder, deels til Hvergarn og til Bindetøi for Husets Forbrug. Endeel, navnlig Vadmel, sælges paa Markederne til Tjenestefolk. I ældre Tid gik Folk med dette ufarvet, eller blandet med sorte Faars Uld, men nu farves alt. Til Mandkjønnets Klædedragt kjøbes kun meget lidt, alt skyldes den huuslige Flid. Som en Følge heraf drives denne af Mange deels som Bierhverv og deels som Hovednæring. Ulden spindes den første Deel af Vinteren Dag og Aften af Kvinderne, men kartes i Regelen om Aftenen af Karlene. Henad Vinteren indkjøbes Hør — som nogle dog selv avle endeel af — der spindes og væves til Hør- og Blaarlærred, hvormed Huusfliden forsyner de fleste Huse, saa at kun lidt Tvistlærred kjøbes. Nogle have endog et Stykke Lærred til Salg paa Markedet til Tjenestefolk.

Træskomageri er en Industrigreen, der i Regelen ogsaa henregnes til Huusflid, skjøndt det mere udøves som selvstændig Erhvervsgreen end i Forening med anden Syssel. Det har fortrinsviis sit Hjem i Jyllands Skovegne og det navnlig der, hvor en besværlig Transport gjør Prisen paa Bøgetræ lav. Dets Hovedsæde er saaledes de Sogne, som ligge nærmest omkring de store Skovpartier i Skanderborg Amts Indre, fornemlig Tem, Ry, Linaa, Alling og Tulstrup samt Tørrild Herred i Veile Amt og Lysgaard Herred i Viborg Amt. Productionen angives til 600,000 Par Træsko om Aaret. Nu forarbeides ogsaa Træsko paa Grev Frijs's Trævarefabrikker ved Horsens og Hinnerup. Træskomagernes Antal angives i Folketællingslisterne for 1870 til 4,300, hvoraf 4000 Hovedpersoner. De henføres her til Haandværkerne.

Nærbeslægtet med denne Industrigreen og som denne ligeledes kun henhørende til Mandfolkenes Beskjæftigelse er Forfærdigelse af Trævarer. Paa Jyllands Østkyst, især i Veile og gl. Skanderborg Amter, er der saaledes flere Egne, i hvilke endeel Huusmænd søge en Bifortjeneste ved til Salg i de skovløse Vesteregne at forfærdige alleslags Gjenstande af Træ, saasom Vognhjul, Axelstokke, Skovle, Tøirepinde, River, Grebe, Tøndebaand m. m.; ligeledes benyttes i Træskoegnen i Skanderborg Amt det Gavntræ, som bliver tilbage, naar det til Træsko tjenlige Træ er fraskaaret, til forskjellige Træarbeider af fornævnte Slags. Ogsaa vil her som beslægtet Huusindustri kunne nævnes Bindingen af Lyngkoste og end mere af Rævlingplantens lange, fine, smidige Kviste, der krybe henad Jorden mellem Lyngen, til Rævlingkoste. Disse „Limer" sælges til dem, der handle med Jydepotter og føres af dem om i Landet til Salg. I det sydostlige Sjælland drives paa nogle Steder Forfærdigelse af Tøndebaand som Huusindustri.

Rundtomkring i Danmark drives Pottemageri, navnlig for rødt Pottemagerarbeide af simpel Slags, men som Huusflidsproduct kan egentlig kun nævnes i denne Retning Forfærdigelsen af sorte Potter eller Gryder. Denne Beskjæftigelse er næsten udelukkende forbeholdt Kvinderne (Grydepiger). Fra gammel Tid af har den havt sit Hovedsæde i Varde Landsogn samt i Thorstrup og Horne Sogne i Øster-Herred, men har senere udbredt sig til flere Egne i Jyllands Vesteregn samt til Byen Vorup ved Randers.

Teglværker og Kalkbrænderier drives i hele Landet. Mange af dem, især i Jylland, ere ubetydelige, idet deres Drift enten er en Binæring eller endog en Art Huusflid, som ophører, naar den øieblikkelige Forbrug, der nærmest har fremkaldt Fabrikationen, er tilendebragt.

Kniplingsvirken er en Huusindustri, som vistnok enkeltviis vil være at træffe i Omegnen af Ribe, medens den endnu har et Hovedsæde i Hertugdømmet Slesvigs nordvestlige Deel.

I Nærheden af Vestkysten, navnlig i Nees Sogn, drives af Huusmændene en eiendommelig Huusflidsindustri, nemlig Hornskemageriet, men i det Hele taget er der paa Vestkysten af Jylland stor Hjemmeflid saasom paa Klitten mellem Ringkjøbingfjord og Havet*), paa Holmsland**), paa Strøget mellem Ringkjøbing og Nissum-Fjord, i Sognene Rindom, He, Stadil, Vedersø, Staby, Husby, Ulvborg og Thorsted***).

Endnu vil være at bemærke, at Tilberedelsen af Brød og Øl paa Landet fornemlig skeer i Husene selv, men man kan dog antage, at nu mere og mere blive disse Næringsmidler saavel kjøbte fra Byerne som ere Gjenstand for særlige Næringsgrene paa Landet.

Af stor Betydning for Huusfliden ere de Foreninger, der ere stiftede rundt omkring i Landet for at fremme samme. Blandt disse skulle nævnes særlig Dansk Huusflidsselskab, stiftet 18de Febr. 1873 i Kjøbenhavn i dette Øiemed, navnlig for at støtte Landets mindre locale Huusflidsforeninger og enkelte for Sagen virksomme Personer, ved at foranstalte Afholdelsen af Foredrag, ved Oprettelse af en Skole til Uddannelse af Lærerkræfter og en Mønstersamling af Huusflidsarbeider, ved Udlaan eller Salg af Modeller, ved at lede og lette Indkjøb af Raastoffer samt Salg af Huusflidsarbeider, ved at foranstalte Afholdelsen af Huusflidsudstillinger. Ritmester J. A. F. v. Clauson-Kaas er Selskabets Secretair og virker med nidkjær Iver for dets Formaal. See II S. 263.

*) Den danske Huusflid ved N. C. Rom S. 417 meddeler om „Klitten“: Her hersker i Reglen en almindelig Travlhed paa de almindelige Vinteraftener. En eller to Kvinder spinde i Almindelighed om Vinteraftenerne Hamp paa en Rok. Den heglede Hamp er under Spindingen løselig vundet om en Træstang, der er fastsat paa den ene Ende mod Gulvet og med den anden imod Loftet. Medens Kvinderne spinde, kan man i Regelen see Manden sysselsat med at tvinde to eller tre af de spundne Traade sammen til en tykkere stærk Traad, medens Karlene „binde“ Fiskernet. Undertiden er Karlen eller Manden beskjæftiget med at forfærdige „Tønser“, eller de alenlange Snører, hvortil Krogene ere fæstede. Naar Tønserne ere færdige, sysselsætte Mændene sig med at fastbinde Krogene paa dem med en fiin Traad, hvorefter de anbringes med en halv Favns Mellemrum paa en tykkere lang Line, som kaldes en „Kajl“.

**) Om Holmsland hedder det hos Rom S. 419: Her er det ikke uinteressant at komme ind i Bøndernes Stue en Vinteraften, thi paa de fleste Steder hersker en livlig Virksomhed. Saasnart Lyset er tændt, hente Mandfolkene et Knippe Havre- eller Rughalm, undertiden ogsaa et Bundt Riis, ind i Stuen for at bruge det til at sno Simer af, eller de binde Kurve af Straa eller kløvede Kviste. Denne Aftensyssel begynder gjerne ved Novembertid og er som oftest hele Aftenen igjennem ledsaget af en livlig Samtale eller Eventyrfortælling. Et Par Huusmænd have lagt sig efter at lave Fiskerkroge, hvis Salg til Klitboerne skaffer dem en god Biindtægt. Den kvindelige Huusflid er som sædvanlig til Husets Behov.

***) Ogsaa i disse Egne staaer det, efter Rom, godt til med Huusfliden; navnlig blive uden Undtagelse alle Tøier til Klæder for Mænd og Kvinder til Hellig og Søgn forarbeidede i Huset. Det er fortrinsviis uldne Tøier, thi Høravlen har stedse staaet tilbage i Vesteregnen ligesom ogsaa paa Heden.

End mere end Huusfliden er **Haandværksdriften** af Betydning i den indenlandske Industri. Naar en anseet statistisk Forfatter har yttret sig med Hensyn til denne saaledes: „Den danske Haandværksstand, navnlig i Hovedstaden, staaer høit i almindelig Dannelse, statsborgerlig Udvikling, technisk Dygtighed og hæderlig Stræben efter videre Udvikling. Deres Producter udmærke sig ved Soliditet, Hensigtsmæssighed, Skjønhed i Formen og en i Forhold til disse Egenskaber ikke ringe Priisbillighed" *), saa maa man lægge særlig Vægt paa denne Udtalelse, da der saavel er givet Forfatteren fortrinlig Leilighed til at lære den Stand at kjende, om hvilken han saaledes udtaler sig, som han i sine techniske Kundskaber har de fornødne Midler til at bedømme de forskjellige Haandværkeres Producter. Antallet af Mestere og Medhjælpere i samtlige Haandværker er i statistisk Tabelværk under Folketællingen anført. Her skal dog nævnes til en Sammenligning de Haandværk efter hverandre, der ifølge Folketællingen af 1870 tælle flest Hovedpersoner og Medhjælpere: Syersker vare 18—19,000, fornemlig Hovedpersoner, 17,894 Hovedpersoner, 725 Medhjælpere af Kvindekj., 4 af Mandkj. Efter dem følge i Antal Smedene (Grov-, Klein-, Nagel-, Tøi- og Ankersmede) ialt Hovedpersoner 6,669 Mdfk., 54 Kvinder, Medhjælpere 6,078 Mdfk., 1 Kv. (Af Hovedpersonerne boede 5,673 paa Landet, Medhj. 3,100). Vævere**) henved 11,200, hvoraf omtrent 9,000 Hovedpersoner, Skomagere 11,000, hvoraf 6,000 Hovedpersoner, Snedkere 9,300, hvoraf 5,000 Hovedpersoner, Skrædere 9,200, deraf 6,000 Hovedpf., Tømrere 8,000, hvoraf 5,100 Hovedpf., Murere 6,878, hvoraf 4,034 Hovedpf., Møllere***) henved 5,000, deraf 1,960 Hovedpf., Træskomagere†) 4,300, deraf næsten 4,000 Hovedpf., Bagere 3,300, deraf 1,300 Hovedpf., Hjulmænd 3,000, deraf 2,300 Hovedpf., Malere og Lakerere 2,700, deraf knap Halvdelen Hovedpf., Slagtere 2,550, deraf 1,680 Hovedpf., Bødkere 2,500, deraf 1,600 Hovedpf., Sadelmagere 2,400, deraf 1,300 Hovedpf., Steenhuggere 1,500, deraf 1,350 Hovedpf., Dreiere 1,300, deraf 800 Hovedpf., Skibs- og Baadebyggere 1,300, deraf 450 Hovedpf., Uhrmagere 1,100, deraf 770 Hovedpf., Farvere og Trykkere 901, hvoraf 402 Hovedpf., Garvere og Felberedere 860, deraf 500 Hovedpf., Blikkenslagere 860, deraf omtrent Halvdelen Hovedpf., Jernstøbere 744, hvoraf 114 Hovedpf., Bogtrykkere 744, hvoraf 149 Hovedpf.††), Teglbrændere 700, deraf 500 Hovedpf., Bogbindere 630, hvoraf 280 Hovedpf., Guldsmede 600, hvoraf 340 Hovedpf., Vogn-

*) See Grundtrækkene af den danske Stats Handels- og Industri-Statistik af V. Rothe.

**) Om disse see nu ogsaa foran under Huusflid.

***) Af Hovedpersonerne blandt Møllerne vare 1,962 Meel-, Gryn- og Riis-Møllere (deraf 103 Kvinder), 11 Oliemøllere (1 Kvinde), 3 Savmøllere, 15 Valkemøllere, 1 Beenmøllere, 3 Krudtmøllere og 1 Sennepsmøller.

†) Der henvises ogsaa her til Huusflid.

††) I Aarsb. og Med. fra st. Kgl. Bibl. angives Trykkeriernes Antal 1877—78 til 108.

fabrikanter 635, deraf 279 Hovedpf., Glarmestere 594, hvoraf 138 Hovedpf., Bryggere 584, hvoraf 358 Hovedpf., Handskemagere 562, c. 400 kvindelige, 177 Hovedpf., de allerfleste mandlige, Tobaksspindere 508, hvoraf 250 Hovedpf., Brændeviinsbrændere og Destillateurer 450, hvoraf 205 Hovedpf., Hørsvingere 450, hvoraf 400 Hovedpf., Kurvemagere 440, hvoraf 326 Hovedpf., Hattemagere 350, hvoraf 160 Hovedpf., Possementmagere 350, hvoraf 230 Hovedpf., Reebslagere 350, hvoraf 233 Hovedpf., Bundtmagere 340, hvoraf 138 Hovedpf., Kobbersmede 320, hvoraf 170 Hovedpf., Flag- og Compasmagere 251, hvoraf 155 Hovedpf., Brolæggere 244, hvoraf 204 Hovedpf., Børstenbindere 165, hvoraf 100 Hovedpf., Bøssemagere 163, hvoraf 66 Hovedpf., Naalemagere 109, hvoraf 71 Hovedpf., Parykmagere, Friseurer og Haarskjærere 104, hvoraf 83 Hovedpf. (29 kvindelige). De øvrige Haandværk ere tildeels kun af saare faa Deeltagere, saaledes af de gamle Haandværk: Blytækkere, Eddikebryggere, Filehuggere, Guldslagere og Guldtrækkere, Kandestøbere, Lysestøbere, Orgelbyggere, Plattenslagere, Sværdfegere. Af nyere skulle nævnes: Gas- og Vandmestre (13 med 3 Medhj.). Af Beretningen om Folketællingen for 1870 seer man, at til de Industridrivendes Tal regnes 373,000, medens en stor Deel af Arbeidsfolk og Dagleiergruppen med over 28,000 Indbyggere lever af Industri.

I Industrien har **Fabriksdriften** efterhaanden faaet en noget større Raadighed end tidligere; Dampkraften er stedse kommen mere frem*). Samtidig er Haandværksdriften ligesom ogsaa Huusfliden bleven trængt noget tilbage; at angive Grændsen mellem Fabrikkerne og fabrikmæssig dreven Haandværk lader sig som oftest kun vanskelig gjøre. Efter en af statistisk Bureau udgiven Oversigt findes der 1871—72 af begge omtrent 1400. I Virkeligheden fandtes der dog endeel flere: Bagerier, Bogtrykkerier, Steentrykkerier, Veir- og Vandmøller er nemlig ganske udeladte af Beregningen og ogsaa med Hensyn til adskillige andre Brancher er Oversigten meget ufuldstændig. See det i Skriftet „Statistik", udgivet af Hr. A. Petersen, Redacteur af Nationaloeconomisk Tidsskrift, herom Anførte. Af alle disse 1400 Fabrikker vare 471 anlagte før 1847, 385 i Tidsrummet 1847—57 og 574 i Perioden 1857—72 og en stor Deel af de ældre Etablissementer udvidedes i de senere Aar. Ved alle disse Fabrikker var der ansat over 30,000 Arbeidere, hvoraf dog 7,500 angives at være temporaire. Kun 54 af de 1400 Fabrikker angives at have over 100 Arbeidere, 67 havde mellem 50 og 100, 134 havde fra 25—50, 596 havde fra 5—25 og 549 havde indtil 5 Arbeidere.

*) Den første Dampmaskine kom til Danmark i 1784; i 1839 taltes i Kongeriget 23 Fabrikdampmaskiner; nu findes der flere Hundreder af Damp- og Gasmaskiner.

Et Antal af over 100 Fabrikker fandtes kun i følgende Industrigrene: Brændeviinsbrænding, Jernvarefabrication, Manufacturvarefabrication og Cigar- og Tobaksfabrication. Derefter kom Tegl- og Kalkfabrication, Brygning og Garvning, Jernvarefabrikkerne (Jernstøberier, Maskinfabrikker, der beskjæftigede det største Antal Arbeidere, nemlig 4,500). Derefter kom Manufacturvarefabrikkerne med 3,900 Arbeidere, Cigar- og Tobaksfabrikkerne med 3,200 og Handskefabrikkerne med 2,600 (hvoraf dog Halvdelen angives at være temporaire); endvidere (ligeledes med mange temporaire Arbeidere) Teglværker og Eqviperingsetablissementer. De øvrige Fabrikker angives at beskjæftige under 1000 Arbeidere. De store Bedrifter fandtes navnlig i Manufactur- og Jernvarefabricationen.

Vil man søge nærmere Underretning om vore samtlige Fabrikker, da vil denne til en vis Grad kunne findes i dette Skrifts specielle Deel, saaledes i Beskrivelsen af Kjøbenhavns Industri II S. 301 flg., i Beskrivelsen af de nærmest omkring Kjøbenhavn beliggende Sogne: Taarnby S., nu deelt, III S. 147 flg. (de Holmbladske F., Fredens Mølles F., Jacob Holm & Comp. F., Kastrup Glasværk), Frederiksberg S., S. 156 (Rubens Dampvæveri, Fajancefabrik Aluminia, Maskinværksted, Bodrofsgaards Dampmeelmølle og Bryggeri, Baierskølbryggeri Svanholm, Svanholm Maskinværksted og Jernstøberi m. fl. Fabrikker), Hvidovre S., S. 162 (Carlsberg, Ny Carlsberg, Alliance), Gjentofte S., S. 166 jfr. Suplm. (Tuborg Fabr.), Lyngby S., S. 172 (Fabrikkerne og Møllerne langs med Mølleaaen, Strandmøllen, Raadvaddam m. fl.); i Frederiksborg Amt III S. 34 flg. Usserød Klædefabrik S. 43, Strandmosegaards Teglbrænderi og Steentøisfabrik S. 38, Havreholms Papiirfabrik, Hellebæk Klæde- og Tapetfabrik, Frederiksværk med Krudtværk, Jern- og Metalstøberi, Maskinværksted, Knivfabrik, Kobbervalseværk III S. 64. Blandt de Byer, der drive større Fabrikker, derhos ogsaa de enkelte nærliggende Fabrikanlæg, skulle nævnes: Helsingør III. S. 10 (Glasværk Godthaab, Teglværk med Ringovn, 1 Cindersfabrik, 1 Klædefabrik, 1 Maskin-Tapetfabrik, 1 Maskinværksted for Agerdyrkningsredskaber, 1 Dampsavmølle, 3 Dampmeelmøller m. fl.), Hillerød, S. 27 (2 Dampbrænderier og Uldspinderier, 2 Klædefabrikker), Frederikssund, S. 30 (1 Klædefabr.), Roeskilde, S. 123 (1 Mineralvandsfabr., 1 Papiirfabr., 1 Cementfabr., 1 Dampbageri), Kjøge, S. 143 (1 Papiirfabr., 1 Klædefabr., 1 Uldspinderi, 1 Vatfabr.), Holbæk, S. 233 (3 Bomuldsvæverier, 2 Uldspinderier), Kallundborg, S. 242 (1 Maskinfabr., 1 Tøifabr. og Uldspinderi), Vedby, S. 279, (Jernstøberi, Maskinfabrik, Vognfbr.), Slagelse, S. 348 (2 Maskinfabr. og Jernstøberi, 2 Dampølbryggerier, 6 Dampbrændeviinsbrænderier, 1 Sodavandsfabrik og 2 Uldspinderier), Korsør, S. 352, (2 Kalkbrænderier med Ringovne, Cokesbrænderi m. fl.), Skjelskør, S. 358 (1 Dampmølle, 1 Dampbdvb.), Ringsted, S. 362 (1 Maskinfabr., 1 Cementfabr. m. fl.), Præstø, S. 452 (1 Bomuldsfabr.), Næstved, S. 462 (2 Klædefabr., 1 Dampmølle, 1 Dampspinderi), Maglemølle Papiirfabrik tæt ved Næstved, Vordingborg, S. 457, i hvis Landsogn S. 459 Vintersbølle Linnedvæv., Holmegaard Glasværk og Teglværk, S. 518; Bornholm: Steenbrud i Knudsker S., S. 577, Granitsteenværk i Ibsker Sogn, s. S., Steenbrud ved Nexø,

Steenkulsbrud ved Hasle og Sorthals, Kaolin Slemmeværk (?), S. 578, 16 Fajance- og Terracottafabr. i Rønne og flere Uhrfabrikker sammesteds, S. 587; Odense, IV S. 26 (Albani Baierskølbryggeri, Roesukkerfabrik, 5 Handskefabrikker, 3 Jernstøberier og Maskinbyggerier, 2 Klædefabrikker, 1 Dampmølle for kunstig Gjødning, 1 Svovlstikkefabrik, 2 Symaskinefabrikker, 2 Sæbefabrikker, 2 Bomuldsfabrikker, 6 Vognfabrikker og 1 Fabrik for pharmaceutiske, chemiske og techniske Præparater), i Nærheden af Odense Dalum Papiirfabrik, S. 65, Kjerteminde, IV S. 43 (Saltraffinaderi, Gjødningsfabrik), Assens, S. 55 (Jernstøberi og Maskinfabrik, 2 Meelmøller med Dampkraft), Svendborg, S. 169 (Saltraffinaderi, Cichoriefabrik, Baiersk Ølbryggeri, Mineralvandsfabrik, 2 Uldspinderier), Faaborg, S. 178 (2 Dampbrænderier og Gjærfabrikker, 2 Jernstøberier og Maskinfabrikker, 1 Bomuldsvæveri), Nyborg, S. 186 (4 Dampbdvb., 1 Dampbageri), Kongshøi Hammerværk, IV S. 219, Silkens Hammerværk, S. 269, Rudkjøbing, S. 291 (Dampsavmølle), Ærøeskjøbing, S. 313 (Fabrik for Centrifugalpomper), Nakskov, IV S. 339 (2 Damp-Meelmøller, 2 Jernstøberier og Maskinfabrikker), Godthaab Jernstøberi og Maskinfabrik paa Nakskov Landsogns Grund, Roesukkerfabrikken Lolland S. 393, Saxkjøbing, S. 347 (et Uldspinderi), Nykjøbing, S. 437 (3 Jernstøberier og Maskinfabrikker, 1 Dampmølle og 2 Dampbdvb.), Stubbekjøbing, S. 446 (et Jernstøberi og Maskinværksted), Hjørring, V S. 13 (3 Dampbrænderier, 1 Dampmølle med dermed forenet Dampbageri), Løkken med Dampbdvb. og Dampfarveri, V S. 85, Thisted, S. 128 (Kradsuldfabrik, Uldspinderi, Mineralvandsfabrik). Ved Vildsund en Fabrik for Agerdyrkningsredskaber og et Jernstøberi, V S. 151, Nykjøbing, S. 174 (en Stampemølle, der drives ved Dampkraft, et Uldspinderi), Aalborg, S. 231—32 (2 Dampbrænderier, 2 Dampbagerier, 1 Dampfarveri, Tøifabrik og Valkemølle, 1 Dampmeelmølle, 1 Glasværk, 1 Jernstøberi og Maskinværksted, 1 Klædefabrik og Valkemølle paa Kjærsmølle tæt ved Byen, 1 Mineralvands- og Sæbef., 1 Mineralvandsf., 1 Tændstikkefabrik, 1 Gjødningsfabrik, Aalborg Teglgaards-Fabrikker m. fl.), Nørre-Sundby, stort Brændeviinsbrænderi, V. S. 204, Ribe, S. 243 (1 Kradsuldfabrik, 1 stort Brændeviinsbrænderi, 900,000 Potter aarlig, med Studeopdrætning), Viborg, S. 337 (2 Kartefabrikker, 2 Klædefabrikker, 3 Maskinfabrikker, 1 Kradsuldfabrik, 1 Mineralvandsfabrik), Randers, S. 497 (13 Dampbrænderier, 1 Jernbanevognfabrik, 1 Damp-Sav- og Høvleværk, 2 Maskinfabrikker, 1 Cicoriefabrik, 1 Saltraffinaderi, 2 Spritfabrikker, 2 Dampvæverier og Spinderier, 1 Tændstikkefabrik, 1 Mineralvandsfabrik, 3 Handskefabrikker, 1 Savskjæreri, 1 Maskinhøvleri og Fabricat af Tagspaan, Bryggeriet Thor m. fl.), Ulstrup Dampbdvb., V. S. 452, Hobro, S. 517 (2 Dampbdvb., Ølbryggeri), Gudumlund Fabrikker, V. S. 252, Tustrup Dampbdvb., S. 281, Gunderup Dampbdvb., S. 316, Seilstrup Dampbdvb., V. S. 287, Dampbdvb. i Hesselbæk V. S. 320, Mariager, V. S. 523 (Dampbdvb., Gjødningsfabrik), Grenaa, V. S. 528 (Dampbdvb., Uldspinderi), Ebeltoft, V. S. 553 (1 Dampbdvb., 1 Dampspinderi, Klædefabrik og Farveri), Aarhus, VI. S. 16 (2 Ølbryggerier af stort Omfang, 5 Dampbdvb., 1 Fineerskjæreri, 4 Jernstøberier tillige Maskinværksteder, 1 Oliemølle, 1 Saltraffinaderi, 2 Strømpefabrikker, 4 Bomulds- og Linnedvæverier, 1 Instrumentfabrik, en Cichoriefabrik, 4 Vognfabrikker, 3 Farvefabrikker, der tillige ere Klædefabrikker, 1 Fabrik for Tilvirkning af Palmenød- og Kokosolie, 2 Symaskinefabrikker),

Damp=Sav= og Høvleværk, i Viby, nu Aarhus Sukkerraffinaderi, Chocolade=fabrik og Kradsuldfabrik; Hinnerup Cellulose=Fabrik og Træskjæreri, S. 144, Mundelstrup Gjødningsfabrik, S. 49, Horsens, S. 91, Crome og Goldschmidts Fabrikker, som tilhøre et Actieselskab, der tillige er Entrepreneur for Anvendelsen af Arbeidskraften i Horsens Tugthuus og beskjæftiger, medregnet Fangerne, i Alt omtrent 800 Arbeidere i det textile Fag, Stallknechts Maskinfabrik, Møller og Jochumsens Maskinfabrik, 1 stort Baiersk= og Hvidtøls=Bryggeri, 1 stort Kalkbrænderi med Ringovn, 2 Damp=Sæbe= og Parfumefabrikker, Christiansholms Kunstgjødnings=, Krads=ulds= og Sæbefabrik, F. C. Madsens Bomuldsvarefabrik, Trævarefabrikken Bastian, Cokesfabrik med 3 Ovne), Skanderborg, S. 99 (Dampbrænderi), Silkeborg med Papiirfabrik, Uldspinderi, Væveri, 2 Dampbrændeviins=brænderier, S. 125, Rødvigsballe Dampbrænderi, S. 138; i Tem Sogn Beenmøller med Savværk, Svovlsyrefabrik, VI. S. 166, Veile, S. 177 (3 Brændeviinsbrænderier, der ogsaa levere Presgjær, 1 Mineralvandsfabrik), Fredericia, S. 187 (1 stor Cichoriefabrik, 1 Bomuldsvæveri, 3 Tobaksfabrikker med 214 Arbeidere, 2 Jernstøberier, hvoraf 1 med Dampkraft, 1 Saltraffinaderi, 1 Tæppefabrik, 3 Dampbrænderier, der ogsaa producere Presgjær, 1 Dampvæveri med 3 Dampmaskiner, 350 Arbeidere), Greisdal Hammerværk til Forarbeidning af Leer, Spader, Skovle og andre Agerdyrkningsredskaber i Hover Sogn, S. 262, Engelsholms Klædefabrik, Randbøl Sogn, S. 262, Haraldskjær Kobberværk, Klæde=fabrik, Skovmølle Kartefabrik, alle i Skibed Sogn, S. 247, Vingsted Træsliberi, S. 246, Greis Klædefabrik, S. 234, Kolding, S. 198 (3 Damp=brænderier, 1 Mineralvandsfabrik, 1 Uldspinderi og Karteri, Slotsmøllens Anlæg for Beenmeelsfabrication, hvormed forenet Bageri og Ølbryggeri), Ringkjøbing, S. 297 (de tvende Tobaksfabrikker og 1 Jernstøberi synes kun at være smaa), Resenborg Dampbrændeviinsbrænderi, S. 322, Holste=bro, V. S. 302 (1 Dampbdvb. og Gjærfabrik, et større Jernstøberi), Clasonsborg Klædefabrik i Skarrild Sogn, Hammerum Herred, S. 371, Gjørklint Klædef., S. 503, Lemvig, S. 308 (et større Jernstøberi og et større Tobaksfabrik), Ribe, S. 431 (Giørtzs Bomuldsvæveri samt Farveri og Kattuntrykkeri, som i 1875 beskjæftigede 180 Arbeidere og producerede for 500,000 Kr., 1 Cichoriefabrik, 25—30 Arbeidere), Varde, S. 453 (Chocoladefabrik, Uldspinderi); Jested Dampbdvb. og Dampbageri, Aakjær=dals Fabrik for Træsliberi i Skanderup Sogn VI. 518.

Kjøbstæderne angives tilsammen at have havt: i 1874 188 Brænde=viinsbrænderier med en Production af 25,1 Millioner Potter, i 1875: 180 Bdvb., 26,3 M. P., i 1876: 172 Bdvb., 24,6 M. P., i 1877: 166 Bdvb., 24,7 M. P. Paa Landet produceredes der i de nævnte 4 Aar af henholdsviis 24, 24, 23, 19 Brænderier: 2,5, 2,7, 2,3 og 1,7 Millioner Potter.

Brændeviinsbrænderierne*) ere, naar det ikke om dem er oplyst at de drives ved Damp eller ved særegne Maskiner, ikke optagne blandt den ovenstaaende Angivelse om Fabrikkerne i Kjøbstæderne eller paa Landet. Saaledes ogsaa Tobaksspinderierne og Jernstøberierne.

*) Benævnelserne Dampbrændeviinsbrænderier og Dampbrænderier ere i Beretningerne brugte uden Forskiel og saaledes ere de enkeltviis ogsaa gaaede over i ovenstaaende Oversigt.

III. Handelsforhold.

a. Den indenlandske Handel.

Ingen af de Dele, hvoraf Kongeriget Danmark bestaaer, adskiller sig med Hensyn til Productionen i det Væsentlige fra det øvrige Land, idet Agerbrug og Kvægavl ere overveiende over alt andet Erhverv. Det kan derfor ikke ventes, at Afsætningen af indenlandske Varer mellem de enkelte Landsdele kan være af noget meget stort Omfang, og denne vil paa ingen Maade kunne sammenlignes med den indre Omsætning i større Stater, hvor enkelte Provindser efter deres forskjellige Naturbeskaffenhed og øvrige Forhold netop kunne producere det, hvortil andre Provindser have Trang; men ikke desto mindre er den indenlandske Handel mellem Landets forskjellige Dele, begunstiget ved disses Beliggenhed i og omkring Havet, ikke ubetydelig.

Landboerne bringe i Almindelighed deres Producter til Afsætning i de nærmeste Kjøbstæder og afhente fra disse igjen de for dem fornødne Varer. Denne saakaldte Bondehandel er for de fleste mindre Kjøbstæder og Flækker af overveiende Betydning og staaer i nøie Forbindelse med deres øvrige indenlandske Handel, idet denne fornemlig bestaaer deels i at afsætte til andre indenlandske Byer en Deel af de fra Landmanden modtagne Producter, deels i paa Tilførselsstæderne at indkjøbe fremmede Varesorter, som disse maatte have modtaget directe eller indirecte fra Udlandet. For Kjøbenhavn er Omsætningen med Landboerne af forholdsviis mindre Vigtighed, ligesom de ei heller til de øvrige Kjøbstæder kunne antages at afsætte Kvantiteter af Betydning af Landmandens Producter; derimod kræve de stor Tilførsel, saavel til eget Forbrug, som til Gjenudførsel i den udenlandske Handel, hvilken atter yder dem Udførselsgjenstande til de øvrige Kjøbstæder.

Til den indenlandske Handel, som, da næsten alle Kjøbstæder i Danmark ligge ved Havet eller ved Vande, der have Udløb deri, fornemlig drives ad Søveien og kun for en mindre Deel ad Jernbane og pr. Axe (herom savnes dog tilstrækkelige statistiske Oplysninger, jfr. det II S. 297 herom Anførte) afbenyttes over de $^3/_4$ af samtlige danske, af Private eiede Skibe, men disse udgjøre dog, da de for en stor Deel ere smaa, med Hensyn til Drægtighed kun lidet over Halvdelen af den egentlige Handelsflaade, dog maa det bemærkes, at en Mængde Baade, der ikke medregnes i denne, benyttes til den indenlandske Vareførsel.

Samlet Oversigt over Kongerigets indenlandske Skibsfart, saavel med Seilskibe som med Dampskibe i 1877, efter Stat. Tabelv. 4de Række Litr. D Nr. 1:

	Skibs-Expeditioner for Indgaaende:								
	til Kjøbenhavn fra Provinds-Kjøbstæder.			til Provinds-Kjøbstæder fra Kjøbenhavn.			til Provinds-Kjøbstæder fra Provinds-Kjøbstæder.		
	Antal.	Drægtighed.	Besætning.	Antal.	Drægtighed.	Besætning.	Antal.	Drægtighed.	Besætning.
Seilskibe:		Reg. T.	Reg. T.		Reg. T.	Reg. T.		Reg. T.	Reg. T.
Under dansk Flag:									
Skibe i alm. Fart .	3,956	91,428	60,185	3,042	67,056	25,757	7,678	158,866	74,430
Havari-Skibe og strandede Skibe . .	„	„	„	„	„	„	11	581	65
Klarerede Forbiseilere	„	„	„	350	„	279	367	„	666
Tilsammen	3,956	„	60,185	3,392	„	26,036	8,056	„	75,161
Under fremmed Flag:									
Skibe i alm. Fart .	17	1,506	270	65	2,971	404	150	5,734	759
Havari-Skibe og strandede Skibe . .	„	„	„	2	217	43	2	150	„
Klarerede Forbiseilere	„	„	„	19	„	„	67	„	159
Tilsammen	17	„	270	86	„	447	219	„	918
Ialt af Seilskibe:									
Skibe i alm. Fart .	3,973	92,934	60,455	3,107	70,027	26,161	7,828	164,600	75,189
Havari-Skibe og strandede Skibe . .	„	„	„	2	217	43	13	731	65
Klarerede Forbiseilere	„	„	„	369	„	279	434	„	825
Tilsammen	3,973	„	60,455	3,478	„	26,483	8,275	„	76,079
Dampskibe:									
Under dansk Flag:									
Skibe i alm. Fart .	1,535	209,846	65,938	2,113	274,563	83,510	2,983	163,519	9,773
Klarerede Forbiseilere	„	„	„	1,633	„	12,819	436	„	1,577
Tilsammen	1,535	„	65,938	3,746	„	96,329	3,419	„	11,350
Under fremmed Flag:									
Skibe i alm. Fart .	2	480	„	2	480	480	101	7,529	72
Klarerede Forbiseilere	„	„	„	1	„	„	11	„	16
Tilsammen	2	„	„	3	„	480	112	„	88
Ialt af Dampskibe:									
Skibe i alm. Fart .	1,537	210,326	65,938	2,115	275,043	83,990	3,084	171,048	9,845
Klarerede Forbiseilere	„	„	„	1,634	„	12,819	447	„	1,593
Tilsammen	1,537	„	65,938	3,749	„	96,809	3,531	„	11,438
Ialt Expeditioner af Seil- og Dampskibe	5,510	„	126,393	7,227	„	132,292	11,806	„	87,517

Seilskibe:	Skibs-Expeditioner for Udgaaende: fra Kjøbenhavn til Provinds-Kjøbstæder. Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.	fra Provinds-Kjøbstæder til Kjøbenhavn. Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.	fra Provinds-Kjøbstæder til Provinds-Kjøbstæder. Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.
		Reg. T.	Reg. T.		Reg. T.	Reg. T.		Reg. T.	Reg. T.
Under dansk Flag:									
Skibe i alm. Fart .	4,224	95,508	36,382	3,160	72,782	56,697	7,856	160,872	48,747
Havari-Skibe og strandede Skibe . .	„	„	„	„	„	„	8	819	26
Klarerede Forbiseilere	35	„	487	130	„	527	833	„	12,497
Tilsammen	4,259	„	36,869	3,290	„	57,224	8,697	„	61,270
Under fremmed Flag:									
Skibe i alm. Fart .	165	6,991	402	31	1,062	585	163	6,360	1,307
Havari-Skibe og strandede Skibe . .	„	„	„	1	228	„	5	736	53
Klarerede Forbiseilere	„	„	„	18	„	„	102	„	145
Tilsammen	165	„	402	50	„	585	270	„	1,505
Ialt af Seilskibe:									
Skibe i alm. Fart .	4,389	102,499	36,784	3,191	73,844	57,282	8,019	167,232	50,054
Havari-Skibe og strandede Skibe . .	„	„	„	1	228	„	13	1,555	79
Klarerede Forbiseilere	35	„	487	148	„	527	935	„	12,642
Tilsammen	4,424	„	37,271	3,340	„	57,809	8,967	„	62,775
Dampskibe:									
Under dansk Flag:									
Skibe i alm. Fart .	1,493	196,111	95,672	2,007	259,682	45,662	3,016	162,008	8,964
Klarerede Forbiseilere	2	„	86	1,410	„	10,690	369	„	1,271
Tilsammen	1,495	„	95,758	3,417	„	56,352	3,385	„	10,235
Under fremmed Flag:									
Skibe i alm. Fart .	2	480	480	2	480	„	143	9,738	46
Klarerede Forbiseilere	„	„	„	„	„	„	21	„	36
Tilsammen	2	„	480	2	„	„	164	„	82
Ialt af Dampskibe:									
Skibe i alm. Fart .	1,495	196,591	96,152	2,009	260,162	45,662	3,159	171,746	9,010
Klarerede Forbiseilere	2	„	86	1,410	„	10,690	390	„	1,307
Tilsammen	1,497	„	96,238	3,419	„	56,352	3,549	„	10,317
Ialt Expeditioner af Seil- og Dampskibe	5,921	„	133,509	6,759	„	114,161	12,516	„	73,092

b. Handelen med Udlandet.

I 1877 udgjorde Danmarks Vareomsætning med Udlandet, efter Stat. Tabelv. 4de Række Litr. D Nr. 1, en samlet Vægt af 4,002 Millioner Pund, som fordeler sig paa Indførsel og Udførsel med henholdsviis 3,087 Millioner Pund og 915 Millioner Pund. Indenfor Udførselen havde atter Udførselen af indenlandske Frembringelser en Vægt af 726 Mill. Pund og Gjenindførselen af fremmede Varer en Vægt af 189 Mill. Pund. Den beregnede Værdi af Vareomsætningen i Aaret 1877 beløb sig til 389,7 Mill. Kroner, hvoraf 225,4 Mill. Kroner falder paa Indførselen og 164,3 Mill. Kroner paa Udførselen, og af denne udgjorde Udførselen af indenlandske Varer en Værdi af 143,8 Mill. Kroner, medens Gjennemførselen af fremmede Varer beløb sig til 20,5 Mill. Kroner.

Til Sammenligning meddeles her en samlet Oversigt for Aarene 1874, 1875, 1876 og 1877:

	Vægt.					Værdi.				
	Indførsel.	Udførsel.			Samlet Vare-Omsætning.	Indførsel.	Udførsel.			Samlet Vare-Omsætning.
		Indenlandske Varer.	Fremmede Varer.	Tilsammen.			Indenlandske Varer.	Fremmede Varer.	Tilsammen.	
	Mill. Pd.	Mill. Pd.	Mill. Pd.	Mill. Pd.	Mill. Pd.	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.
1874	2,611	779	187	966	3,577	232,7	156,5	23,4	179,9	412,6
1875	2,761	812	180	992	3,753	228,2	153,7	18,4	172,1	400,3
1876	3,034	899	180	1,079	4,113	228,9	160,0	20,7	180,7	409,6
1877	3,087	726	189	915	4,002	225,4	143,8	20,5	164,3	389,7

Danmarks Vare-Omsætning med Udlandet i Aarene 1874—77, efter Tabellerne i det fornævnte Statistiske Tabelværk, forbeelte sig mellem de enkelte fremmede Lande saaledes, at af de fremmede Lande er det Tydskland og England, med hvilke Danmark staaer i den meest levende Handelsforbindelse. I ethvert af de nævnte 4 Aar omfatter saaledes Danmarks Handel med disse to Lande omtrent de to Trediedele saavel af Massen som af Værdien af samtlige Varer, der i ovennævnte Aar ere omsatte mellem Danmark og Udlandet. Tager man hvert af Landene for sig, er England i Henseende til Massen af de omsatte Varer Tydskland aldeles overlegent, hvorimod Handelen paa Tydskland i Værdi overstiger Danmarks Omsætning med England, og dette er en naturlig Følge af de Varers Beskaffenhed, som ere Gjenstand for Handelen med og navnlig Indførselen fra disse to Lande. I Omsætningen med Tydskland

er det Indførselen og i Omsætningen med England Udførselen, der har størst Betydning.

Efter Tydskland og England følge Sverrig og Norge. Omsætningen med disse to Lande er i Kvantitet større, men i Værdi betydelig mindre end Handelen paa Tydskland, og dette har ligeledes sin Grund i Beskaffenheden af de Varer, som Sverrig-Norge nærmest forsyne os med. Hvad de øvrige Lande angaaer, vise Listerne, at Omsætningen med America i 1877 er naaet op til et Beløb af 14,6 Millioner Kroner. Det kommer af Indførselen fra de forenede Stater og deraf nærmest Indførselen af uformalet Mais og Steenolie.

Fortoldningen og Told-Indtægten i Aarene 1874, 1875, 1876 og 1877:

	Fortoldning.	Toldindtægt.		
		Den ordinaire Toldindtægt.	Krigsskat.	Tilsammen.
	Pund.	Kr.	Kr.	Kr.
1874	2,415,429,434	16,339,720	1,974,952	18,314,672
1875	8,562,784,242	17,590,119	2,103,192	19,693,311
1876	2,876,720,710	17,973,301	2,189,084	20,162,445
1877	2,942,909,515	16,594,838	2,093,034	18,687,872

I Forbindelse med denne Oversigtsliste skulde her ogsaa gives en Udsigt over de Vare-Grupper, der i Aarene 1874—77 havde større Betydning i finantsiel Henseende.

	1874.	1875.	1876.	1877.
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
Sukker, Mallas og Sirup	4,451,033	4,739,086	4,961,837	4,687,230
Manufacturvarer	4,498,447	4,775,979	4,831,862	4,169,155
Kaffe	1,018,888	1,118,298	1,187,919	1,170,698
Drikkevarer	956,451	1,019,208	1,073,358	969,860
Tobak	889,494	905,893	887,160	918,055
Metaller	1,071,353	1,129,218	1,101,173	907,532
Tømmer og Træ	1,138,121	1,132,954	1,096,169	873,868
Olier og Elain etc. . . .	535,561	652,621	749,633	760,146
Steenkul	485,507	581,599	631,834	643,252
Riis	335,045	355,909	323,587	425,48[illegible]
Salt	352,529	391,793	387,048	363,895
Glasvarer	248,564	283,048	271,087	233,880
The	185,746	207,784	214,014	223,202
Frugter	146,851	163,535	162,783	182,008
Jord- og Leervarer. . . .	131,493	141,819	155,645	135,436
Ost	114,639	111,320	125,976	135,031
Krydderier og Specerier. .	122,277	129,512	125,137	133,211
Skind og Huder	93,185	113,789	127,277	125,575
Farvestoffer	120,462	136,283	135,021	122,615
Papir	100,521	130,700	118,387	113,680
Klæder	73,552	90,058	114,344	107,440
Cikorie-Rødder	93,974	113,141	126,921	106,650
Humle	127,653	113,011	103,938	106,272
Tilsammen . . .	17,291,346	18,536,558	19,012,110	17,614,178

Af denne Tabel fremgaaer derefter, at i Aaret 1877 indbragte 23 Varegrupper hver i Told og Krigsskat over 100,000 Kroner.

I Udførselen er det Landbrugs-Frembringelserne, der spille den vigtigste Rolle og af disse er det atter levende Kreaturer, Fedevarer samt Korn og Kornvarer. Tabel Side XXII og XXIII i det oftnævnte Tabelværk giver en samlet Oversigt over Indførsel, Udførsel og Overskudsudførsel heraf. Det fremgaaer af Tabellen, at Overskudsudførselen af de anførte Agerbrugsproducter i 1877 kun beløb sig til en samlet Værdi af 78,8 Mill. Kr., hvoraf 44,6 Mill. indkom ved Udførsel af levende Kreaturer, 22,2 Mill. Kr. ved Udførsel af Fedevarer og ikkun 12 Mill. Kr. ved Udførsel af Korn og Kornvarer. Beløbet er betydelig lavere end hvad den samlede Overskudsudførsel af disse vigtige Landbrugsfrembringelser i de senere Aar har indbragt Befolkningen; fra 1874 til 1876 bevægede saaledes Værdien af Overskudsudførselen sig imellem 107 og 109 Mill. Kr. Grunden til Nedgangen ligger udelukkende i at Værdien af Udførselen af

Fedevarer og af Udførselen af Korn og Kornvarer i Aaret 1877 er ikke lidet lavere end de nærmeste foregaaende Aar, samt at Indførselen af fremmede Kornvarer i 1877 er betydelig større end tidligere. Udførselsværdien af Fedevarer i 1877 udgjorde nemlig kun henimod 32 Mill. Kr., medens den fra 1874 til 1876 bevægede sig imellem 40 og 46 Mill. Kr. og Udførselsværdien af Korn og Kornvarer kun noget over 38 Mill. Kr., medens den tidligere bevægede sig mellem 42½ og 50 Mill. Kr., og hvad endelig Indførselen af Korn-Varer angaaer, er den i 1877 naaet op til et Beløb af over 26 Mill. Kr., medens den i Aarene fra 1874 til 1876 kun udgjorde mellem 10 og 13 Mill. Kr. Derimod er Udførselsværdien af levende Kreaturer i 1877 større end i ethvert af de foregaaende Aar og udgjorde henimod 49 Mill. Kroner.

Blandt Agerbrugsproductionen indtager følgelig Varegruppen levende Kreaturer den meest fremtrædende Plads. Værdien af deres Overskuds-Udførsel har siden 1869, da den beløb sig til 11,7 Mill. Kr., været uafbrudt stigende og er i Aaret 1877 naaet op til at udgjøre 44,6 Mill. Kr., eller omtrent 4 Gange saa meget som for 8 Aar siden. Tilvæxten fra 1876 til 1877 skyldes udelukkende Udførselen af Heste og Føl samt af Sviin og Grise, idet Værdien af Overskudsudførselen for Heste og Føls Vedkommende er stegen fra 3,5 Mill. Kr. til 6 Mill. Kr. og hvad Sviin og Grise angaaer fra 13,5 Mill. Kr. til 18,8 Mill. Kr. Denne Udførselsværdi for Sviin og Grise i 1877 beløber sig til over 260,000 Kr. mere end hvad der i samme Aar indkom ved Overskudsudførselen af Hornkvæg, som altid tidligere har havt Overvægten. I de nærmest foregaaende Aar var denne saaledes fra 3½ til 7½ Million Kroner større end Overskudsudførselen af Sviin og Grise.

c. Handelsflaaden.

Den hele under dansk Flag farende Handelsflaade havde den 31te December 1877 følgende Størrelse:

	Seilskibe.		Dampskibe.		
	Antal.	Register-Tons Drægtighed.	Antal.	Register-Tons Drægtighed.	Heste-Kraft.
I Kongeriget	2,966	206,966½	187	45,096½	12,654
Paa Færøerne	23	924	"	"	"
Paa Island	75	2,042	"	"	"
Paa de dansk-vestindiske Øer	27	3,268½	1	28	35
Ialt . . .	3,091	213,201	188	45,124½	12,689

eller tilsammen 3,279 Skibe af 258,325½ Reg. Tons Drægtighet. Kongerigets Handelsflaade er i Løbet af Aaret 1877 forøget med 9 Skibe, hvorimod Drægtigheden er bleven formindsket med 2,250½ Tons. Denne Formindskelse skyldes udelukkende Seilskibene, hvis Antal vel forblev uforandret, men hvis Drægtighed blev formindsket med 3,726½ Tons, medens Dampskibene ere blevne forøgede med 9 Skibe og 1,486 Tons.

Den følgende Oversigt over Størrelsen af Kongerigets Handels-Flaade ved Udgangen af Aaret 1877, for Skibe over 4 Tons*), viser at Handelsflaaden i de sidste 12 Aar har været i jevn Tiltagen.

Aar.	Seilskibe.			Dampskibe.				
	Antal.	Reg.-Tons.	Gjennemsnits-Størrelse.	Antal.	Reg.-Tons.	Gjennemsnits-Størrelse.	Heste-Kraft.	Heste-Kraft pr. Ton.
31te Marts 1866 .	2,711	152,012	56	65	6,379	98	3,755	0,59
— — 1867 .	2,673	162,008	60	77	8,499	110	4,151	0,49
— — 1868 .	2,690	164,701	61	80	9,647	121	4,566	0,47
— — 1869 .	2,758	168,290	61	84	10,127	121	4,705	0,46
— — 1870 .	2,719	168,193	62	89	10,453	117	4,981	0,48
— — 1871 .	2,648	169,515	64	87	11,980	138	5,487	0,46
— — 1872 .	2,655	173,444	65	91	15,634	172	5,748	0,37
— — 1873 .	2,629	175,657	67	109	21,602	198	6,912	0,32
— — 1874 .	2,723	185,219	68	123	27,381	223	7,176	0,26
31te Decbr. 1874 .	2,822	196,123	69	135	29,422	218	8,675	0,29
— — 1875 .	2,909	204,732	70	167	39,368	236	11,324	0,29
— — 1876 .	2,966	210,703	71	178	43,610½	245	12,340	0,28
— — 1877 .	2,966	206,966½	70	187	45,096½	241	12,654	0,28

Tilgangen og Afgangen i 1877 er fremkommen:

Tilgangen ved Nybygning her i Landet i 1877 80 Skibe, ved Kjøb fra Udlandet 56 Skibe, ialt 136 Skibe med 13,675 Tons; Afgangen ved Forlis 96 Skibe, ved Salg til Udlandet 28 Skibe, ved Ophugning 6 Skibe, ialt 130 Skibe med 16,500 Tons. Tilgangen ved Kjøb fra Udlandet, og navnlig Kjøbesummen har været betydelig mindre end de nærmest foregaaende Aar. Afgangen ved Forlis har i 1877 været betydelig større end i de nærmest foregaaende Aar, nemlig 96 Skibe med 12,946 Tons mod 66 Skibe med 7,217 Tons gjennemsnitlig for 5 Aar. Antallet af de sporløst forsvundne Skibe har været over dobbelt saa stort

*) Foruden dem fandtes i Kongeriget c. 11,000 Baade under 4 Tons.

som i det nærmest foregaaende Aar, nemlig i 1877: 34 Skibe med 4,279 Tons og 214 Mands Besætning mod 15 Skibe med 1,460 Tons og 89 Mands Besætning 1876. Af disse savnede Skibe vides imidlertid 22 at være forliste under den østlige Snee-Storm, som rasede i Nordsøen i Dagene fra den 18de til den 23de December 1876. 5 Skibe ere forulykkede ved Sammenstød med andre Skibe. 16 Skibe bleve forladte i rum Sø i synkefærdig Tilstand, hvilket derimod i 1876 kun fandt Sted med 6 Skibe.

Saaledes som ved Kjøbenhavns Beskrivelse II S. 289 findes anført, udgjorde Hovedstadens Handelsflaade den 31te December 1877 443 Skibe med 77,213 Reg. Tons Drægtighed. Foruden Kjøbenhavn havde til samme Tid følgende Pladser en Handelsflaade paa over 10,000 Reg. Tons:

Svendborg . . .	257	Skibe med	22,775	Reg.	Tons.
Fanø	160	— —	18,095½	—	—
Marstal	255	— —	14,868½	—	—
Helsingør	123	— —	12,140½	—	—
Dragør	73	— —	10,826	—	—

Nedenstaaende Tabel viser Forholdet mellem mindre og større Skibe. Det fremgaaer af den, at de mindre Fartøiers Størrelse og Antal i Løbet af 9 Aar kun er blevet ubetydeligt forøget, medens det Modsatte har fundet Sted for de større Fartøiers Vedkommende:

	Kyst-Fartøier. Over 4 til og af 50 Regist.-Tons.		Mindre søgaaende Skibe. Over 50 til og af 300 Regist.-Tons.		Større søgaaende Skibe. Over 300 Register-Tons.	
	Antal.	Reg.-Ts.	Antal.	Reg.-Ts.	Antal.	Reg.-Ts.
Den 31te Marts 1870 .	1,709	29,472	1,039	123,557	60	25,617
— 1871 .	1,646	28,559	1,022	123,632	67	29,303
— 1872 .	1,620	27,982	1,051	126,658	75	34,437
— 1873 .	1,603	27,837	1,047	126,886	88	42,535
— 1874 .	1,663	28,662	1,082	132,783	101	51,155
Den 31te Decbr. 1874 .	1,716	29,346	1,135	142,792	106	53,407
— 1875 .	1,780	30,314	1,178	151,207	118	62,578
— 1876 .	1,829	30,738	1,185	154,117	130	69,458½
— 1877 .	1,861	30,973½	1,162	151,176	130	69,913½

Den 31te December 1877 bestod Damp-Flaaden, som foran nævnt, af 187 Skibe med 45,096½ Reg. Tons og 12,654 Hestes Kraft, nemlig af:

133 Skrueskibe	med 40,527½	Reg. Tons	og 9,405	Hestes Kraft.
34 Hjulskibe	— 1,404	— —	- 3,103	— —
20 aabne Skruebaade	— 165	— —	- 146	— —

Heraf vare dog kun 117 Skibe med 41,855½ Reg. Tons og 9,853 Hestes Kraft egentlige Handels-Dampskibe i Fragt og Passagerfart, idet et Antal af 16 Dampskibe med 1,952 Reg. Tons og 1,524 Hestes Kraft vare Regjerings-Skibe i Post- og Færge-Fart, 47 Dampskibe med 673 Reg. Tons og 785 Hestes Kraft benyttedes udelukkende til Bugsering og Vandforsyning, 7 Dampskibe med 616 Reg. Tons og 495 Hestes Kraft benyttedes udelukkende til Bjergningsforetagender.

d. Skibsfarten

er alt foran omtalt for den indenlandske Skibsfarts Vedkommende. Skibsfarten paa Udlandet falder ligesom hiin i tre Afdelinger, eftersom Skibene, ved hvilke Vareomsætningen paa Udlandet besørges, ere Skibe i almindelig Fart, Havarister eller klarerede Forbiseilere.

Her gives efter Statistisk Tabelværk 4de Række Litr. D. Nr. 1 en Tabel, som viser Antallet og Bestuvningen i Aarene 1874—77 af indgaaende og udgaaende Seilskibe og Dampskibe:

Skibe i almindelig Fart:		Indgaaede Skibe.		Udgaaede Skibe.		Indgaaede Skibe og udgaaede Skibe ialt.	
		Antal Skibs-Expeditioner.	Bestuvning angivet i Reg.-Tons.	Antal Skibs-Expeditioner.	Bestuvning angivet i Reg.-Tons.	Antal Skibs-Expeditioner.	Bestuvning angivet i Reg.-Tons.
1874.	Seilskibe	15,670	741,024	14,300	153,607	29,970	894,631
	Dampskibe	5,728	305,114	5,839	200,469	11,567	505,583
	Seilskibe og Dampskibe tilsammen	21,398	1,046,138	20,139	354,076	41,537	1,400,214
1875.	Seilskibe	14,167	733,512	13,470	150,395	27,637	883,907
	Dampskibe	5,934	324,590	5,917	221,856	11,851	546,446
	Seilskibe og Dampskibe tilsammen	20,101	1,058,102	19,387	372,251	39,488	1,430,353
1876.	Seilskibe	15,684	766,490	15,052	161,984	30,736	928,474
	Dampskibe	6,169	365,870	5,522	222,777	11,691	588,647
	Seilskibe og Dampskibe tilsammen	21,853	1,132,360	20,574	384,761	42,427	1,517,121
1877.	Seilskibe	14,100	778,410	13,827	130,506	27,927	908,916
	Dampskibe	6,203	386,087	6,328	229,313	12,531	615,400
	Seilskibe og Dampskibe tilsammen	20,303	1,164,497	20,155	359,819	40,458	1,524,316

Det fremgaaer heraf, at Danmarks Vareomsætning med Udlandet ad Søveiene med Skibe i almindelig Fart har fra Aaret 1874 af været jevnt og uafbrudt stigende og er i 1877 naaet op til et Omfang af over $1^1/_2$ Mill. Reg.-Tons. Stigningen fra 1874 til 1875 og fra 1875 til 1876 skyldes saavel Indførsels- som Udførsels-Handelen, hvorimod Stigningen fra 1876 til 1877 udelukkende har sin Grund i Tilvæxten af Vare-Indførselen, idet Vare-Udførselen i 1877 er betydelig lavere end i 1876 og 1875 og kun lidet større end i 1874. Sammenligner man Seilfarten med Dampfarten, er det i Særdeleshed Dampskibsfarten, som har udvidet sig stærkt i de senere Aar. I Aaret 1877 er der saaledes ved Dampskibe omsat en Varemængde, der for Indgaaende er over 25 pCt. og for Udgaaende henimod 15 pCt. større end i 1874, hvorimod i samme Tidsrum Indførselen ved Seilskibe kun er stegen med c. 5 pCt. og Udførselen endog aftagen med over 15 pCt.

Om Gjennemsnits-Drægtigheden af indgaaende og udgaaende Seilskibe og Dampskibe i almindelig udenlandsk Fart samt om hvormeget deres Drægtighed gjennemsnitlig var bestuvet, indeholder efterstaaende Tabel Oplysning:

	Indgaaende Skibe.				Udgaaende Skibe.			
	Seilskibe.		Dampskibe.		Seilskibe.		Dampskibe.	
	Gjennemsnitlig Drægtighed.	Af Drægtighed gjennemsnitlig bestuvet.	Gjennemsnitlig Drægtighed.	Af Drægtighed gjennemsnitlig bestuvet.	Gjennemsnitlig Drægtighed.	Af Drægtighed gjennemsnitlig bestuvet.	Gjennemsnitlig Drægtighed.	Af Drægtighed gjennemsnitlig bestuvet.
	R.-Ts.	R.-Tons	R.-Ts.	R.-Tons.	R.-Ts.	R.-Tons.	R.-Ts.	R.-Tons.
1874...	53	89,7	169	31,4	56	19,3	181	19,0
1875...	57	90,5	172	31,8	56	19,3	166	22,6
1876...	54	90,4	173	31,4	56	19,3	179	22,6
1877...	61	90,3	175	35,5	61	15,4	176	20,6

Dampskibenes Gjennemsnits-Drægtighed er følgelig betydelig større end Seilskibenes og dette gjælder saavel for Indgaaende som for Udgaaende. Derimod er Dampskibenes Bestuvning mindre end Seilskibenes, hvilket igjen udelukkende skyldes den indgaaende Fart. De indgaaende Skibe, og da atter i Særdeleshed de indgaaende Seilskibe, ere stærkere bestuvede end de Udgaaende.

Efterfølgende Tabel giver en samlet Oversigt over hvorledes Danmarks udenlandske Skibsfart, forsaavidt som denne besørgedes ved Skibe

i almindelig Fart, i Aarene 1874, 1875, 1876 og 1877 fordeelte sig imellem de enkelte Lande:

Der ind- og udklareredes Skibe i almindelig Fart fra og til:	1874. Antal Skibs-Expeditioner.	1874. Besluvning angivet i Reg.-Tons.	1875. Antal Skibs-Expeditioner.	1875. Besluvning angivet i Reg.-Tons.
Færøerne	44	2,718	44	2,999
Island	206	13,443	196	13,130
Grønland	35	4,987	37	4,732
De dansk-vestindiske Øer	9	1,587	14	4,184
Norge	4,822	124,317	4,203	110,313
Sverig	17,476	296,955	17,701	302,022
Rusland	1,056	56,302	831	54,574
Østersøen	1,281	1,934	988	1,925
Tydskland:				
Preussen med Hannover	2,506	85,893	2,211	72,911
Meklenborg	203	1,723	180	1,996
Slesvig og Holsten	7,773	104,306	6,592	82,444
Lybek	1,295	23,775	904	18,264
Hamborg	225	9,480	144	7,193
Bremen	52	2,260	33	1,725
Oldenborg	"	"	"	"
Nordsøen	1	"	"	"
England	4,064	602,079	4,927	687,272
Holland	155	10,239	173	14,070
Belgien	81	9,093	97	11,202
Frankrig	60	7,297	67	10,200
Portugal og Øen Madeira	49	5,591	41	3,750
Spanien	23	3,442	19	2,702
Italien	8	1,197	4	343
Det europæiske Tyrki	"	"	"	"
Ikke europæiske Havne ved Middelhavet og det sorte Hav	"	"	"	"
Afrika	2	661	4	177
De fremmede vestindiske Øer	17	5,413	34	10,461
De forenede nordamerikanske Fristater	39	12,053	27	7,961
Det øvrige Nord-Amerika	"	"	"	"
Brasilien	17	2,898	7	901
Det øvrige Syd-Amerika	28	7,467	4	672
Ostindien, China og Sydhavet	10	3,104	6	2,230
Tilsammen	41,537	1,400,214	39,488	1,430,353

Der ind- og udklareredes Skibe i almindelig Fart fra og til:	1876.		1877.	
	Antal Skibs-Expeditioner.	Besætning angivet i Reg.-Tons.	Antal Skibs-Expeditioner.	Besætning angivet i Reg.-Tons.
Færøerne	22	1,636	31	1,733
Island	187	14,116	189	14,277
Grønland	32	4,880	33	4,707
De dansk-vestindiske Øer	11	2,583	11	2,846
Norge	4,590	106,691	3,446	90,601
Sverig	18,261	321,879	17,337	300,816
Rusland	1,000	65,025	1,389	62,402
Østersøen	1,137	1,518	1,351	2,570
Tydskland:				
Preussen med Hannover	2,648	87,629	3,174	100,406
Meklenborg	217	2,975	251	2,460
Slesvig og Holsten	7,944	103,076	7,274	101,814
Lybek	1,083	20,079	952	15,592
Hamborg	178	9,713	183	10,532
Bremen	33	1,814	35	1,398
Oldenborg	"	"	"	"
Nordsøen	14	128	"	"
England	4,644	707,812	4,399	735,262
Holland	192	25,368	96	8,258
Belgien	72	10,095	39	4,969
Frankrig	64	7,259	56	7,495
Portugal og Øen Madeira	16	1,572	29	3,056
Spanien	9	1,370	23	4,254
Italien	10	1,352	10	936
Det europæiske Tyrki	"	"	1	722
Ikke europæiske Havne ved Middelhavet og det sorte Hav	"	"	1	857
Afrika	2	"	"	"
De fremmede vestindiske Øer	15	3,977	6	843
De forenede nordamerikanske Fristater	36	11,298	119	37,527
Det øvrige Nord-Amerika	"	"	"	"
Brasilien	4	605	5	630
Det øvrige Syd-Amerika	4	1,521	12	3,340
Ostindien, China og Sydhavet	2	1,150	6	4,013
Tilsammen	42,427	1,517,121	40,458	1,524,316

Tabellerne vise, at medens Danmarks Vareomsætning ad Søveien med England har været jevnt stigende fra 1874 af, har derimod Vareomsætningen med Norge været uafbrudt jevnt aftagende. Handelen ad

Søveien i Aaret 1877 med de forenede nordamericanske Fristater har været betydelig større og Omsætningen med Holland og Belgien ikke lidet mindre end i de tidligere Aar.

Antallet, Drægtigheden og Bestuvningen i Aarene 1875—77 af Havariskibe og strandede Skibe saavel i indgaaende som i udgaaende Fart, angives for 1875 239 Seilskibe, 40 Dampskibe med samlet Bestuvning 5,873 Reg.-Tons; i 1876 273 Seilskibe, 22 Dampskibe med samlet Bestuvning 5,551 Reg.-Tons; i 1877 259 Seilskibe, 26 Dampskibe med samlet Bestuvning 4,931 Reg.-Tons.

Antallet og Bestuvningen i Aarene 1875—77 af klarerede Forbiseilere saavel i indgaaende som udgaaende Fart, saavel i Seilfart som i Dampfart, var i 1874: Seilskibe 1,185, Dampskibe 213 af samlet Bestuvning 36,291 Reg.-Tons; i 1875 Seilskibe 1,690, Dampskibe 311 af samlet Bestuvning 39,648 Reg.-Tons; i 1876 Seilskibe 1,554, Dampskibe 444 af samlet Bestuvning 36,236 Reg.-Tons; i 1877 Seilskibe 1,426, Dampskibe 675 af samlet Bestuvning 31,950 Reg.-Tons.

Forholdet, hvori fremmede Nationers Skibe i Aarene 1875—77 deeltoge i Danmarks udenlandske Skibsfart, forsaavidt denne besørgedes ved Skibe i almindelig Fart, vises af efterfølgende Tabel:

Skibe i almindelig Fart:		Indgaaede Skibe.			Udgaaede Skibe.		
		Antal Skibs-Expeditioner.	Reg.-Tons Drægtighed.	Bestuvning, angivet i Reg.-Tons.	Antal Skibs-Expeditioner.	Reg.-Tons Drægtighed.	Bestuvning, angivet i Reg.-Tons.
1875.	Danske Seilskibe . . .	6,082	333,105	282,987	5,301	321,620	103,678
	— Dampskibe . .	3,536	599,349	159,550	3,367	517,669	121,892
	Fremmede Seilskibe . .	8,085	477,320	450,525	8,169	458,495	46,717
	— Dampskibe .	2,398	422,162	165,040	2,550	465,072	99,964
1876.	Danske Seilskibe . . .	6,275	340,529	283,207	5,608	338,520	106,188
	— Dampskibe . . .	4,276	669,600	193,144	3,607	573,507	121,635
	Fremmede Seilskibe . .	9,409	507,769	483,283	9,444	502,108	55,796
	— Dampskibe .	1,893	394,559	172,726	1,915	413,593	101,142
1877.	Danske Seilskibe. . . .	6,013	355,534	298,573	5,429	338,996	87,396
	— Dampskibe. . .	4,580	707,950	221,802	4,493	688,065	145,045
	Fremmede Seilskibe . .	8,087	506,812	479,837	8,398	509,590	43,110
	— Dampskibe .	1,623	380,069	164,285	1,835	426,542	84,268

Over Halvdelen af vor Omsætning med Udlandet ad Søveien foregaaer ved Hjælp af Skibe under fremmed Flag. Dog har deres Overvægt saagodtsom Aar efter Aar viist sig mindre og mindre; i Aaret 1874

blev saaledes 57,4 pCt., i 1875 53,3, i 1876 53,6 og i 1877 kun 50,6 pCt. af den samlede udenlandske Vare-Omsætning besørget af fremmede Skibe. Det er alene i Indførsels-Handelen, at de have Overvægten, hvorimod Udførsels-Handelen i overveiende og næsten uafbrudt stigende Grad skeer under dansk Flag; i Aaret 1874 besørgedes 53,8, i 1875 60,6, i 1876 59,2 og i 1877 endogsaa 64,6 pCt. af Udførselen ad Søveien danske Skibe. I Dampskibs-Farten paa Udlandet havde i Aaret 1874 fremmede Skibe Overvægten, hvorimod i Aarene 1875, 1876 og i Særdeleshed i 1877 Forholdet er vendt om, saa at den største Vare-Omsætning foregaaer ved danske Skibe. I Seilfarten blev den overveiende Deel af Indførselen indklareret under fremmed og den overveiende Deel af Udførselen udklareret under dansk Flag.

Efter Oversigt meddeelt i Stat. Tabelv. over de i Aaret 1877 i fremmede Havne i Fragtfart ind- og udgaaede danske Skibe var der indgaaet fra fremmede Havne, med Ladning 4,230 Skibe med 879,562 Reg.-Tons Drægtighed og 2,164 Skibe uden Ladning, udgaaede fra fremmede Havne, med Ladning 4,569 Skibe med 872,643 Reg.-Tons Drægtighed og 1,611 Skibe uden Ladning.

Ved Udgangen af Aaret 1877 var der 149 danske Consulatdistricter, i hvilke der fandtes Søhavne, men fra 58 af disse er ingen Beretning indkommen.

Fiskeridrift

(Jfr. foran S. 44 Artiklen „Fisk" under Danmarks Producter af Dyreriget). Skjønt Landets naturlige Beskaffenhed fører med sig, at en ikke ringe Deel af Befolkningen enten udelukkende eller dog tildeels maa søge Erhverv ved Fiskeriet, kan det imidlertid ikke siges, at denne Næringsvei benyttes i det Omfang, som det var at vente, ihvorvel Interessen for Fiskerisagen paa forskjellig Maade stedse træder mere og mere frem; det maa tillige erindres, at flere Farvande enten paa Grund af Dybdeforholdene eller Bundarten o. desl. ikke frembyde saa gode Betingelser for et virksomt, indbringende Fiskeri som andre. Paa enkelte store Districter benyttes denne Erhvervskilde kun i meget ringe Grad, saaledes ved Lollands og Falsters Kyster, Sjællands sydlige og sydostlige Kyst, medens den paa andre Steder beskjæftiger en Mængde Personer og afgiver en betydelig Indtægt. Det er et Savn, at der her i Landet ikke meddeles en aarlig Fiskeristatistik, hverken med Hensyn til Udbyttets eller for de Næringsdrivendes Vedkommende, kun for Liimfjorden gives en saadan; i „Statistisk Tabelværk" optages under Afdelingen „De, som have deres Næring af Søen" foruden Fiskere tillige Skippere, Lodser, Færgemænd

o. A., og officielle Angivelser over de forskjellige Fiskeriers Art og Indtægt rundt om i Landet foreligge heller ikke samlede*).

Som de vigtigste Afdelinger af Fiskeriet omkring de danske Kyster, i Landets Bugter og Fjorde, eller som de kortere benævnes Fiskerier, skulle her nævnes:

Øresundsfiskeriet, af saa stor Betydning for Hovedstadens Forsyning og tillige for Forsyningen af Helsingør og de talløse Skibe, der passere Kronborg, med frisk Fisk, fra Fiskerleierne langs med Sundet, fra Kjøbenhavn af mod Nord: Skovshoved (i 1864 efter A. J. Smidth 40 Fiskere), Taarbæk (i 1864 28 F.), Skodsborg, Vedbæk, Rungsted, Sletten (i 1864 61 F.), Humlebæk (22 Fiskere i 1875), Espergjerde, Skotterup, Snekkesteen (i 1864 32 F.), Hellebæk, Aalsgaard (50 Fiskere i 1874), Hornbæk (1864, 58 F.) samt endvidere derfra mod Nordvest Villingebæk og Gilleleie (1864, 74 F., see III S. 53), Baadhavne ved de to førstnævnte, ved Humlebæk og Gilleleie, nu ogsaa ved Snekkesteen. En særegen Betydning i Sundet har Hornfiskfiskeriet, da denne Fisk paa sine aarlige Vandringer om Foraaret ind i Østersøen og om Efteraaret tilbage igjen ved Kronborg og syd derfor bliver Gjenstand for betydelig Fangst.

Fra Kjøbenhavn mod Syd nævner A. J. Smidth som Hjemsteder for Fiskeri: Kjøge (13 F.), Stevns og Faxe Herreder (75 F.), Præstø og nordre Birk (9 F.), Møen (39 F.). Om Fiskeriet fra Hesnæs paa Østkysten af Falster, see 4de Deel S. 482.

Halsnæsfiskeriet, Sildefiskeri det vigtigste, om Foraaret med Bundgarn og om Efteraaret med store Drivbaade, Afsætning af Fangsten tildeels paa selve Leierne til Prangere, deels til svenske Baadførere og Fiskere, see 3die Deel S. 67, jfr. Suplmt. S. 54**), fra Fiskerleierne langs Kattegat og Isefjord, Tisvilde (i 1864 20 F.), Liseleie (20 F.), Roddebohusene (41 F.), Kikhavn (41 F.), Lille Carlsminde, Hundested (54 F.), Lynæs (30 F.), Store Carlsminde (59 F.) og Sølager. Havne ved Lynæs og Hundested (den førstnævnte $2^1/_2$ Td. Land, hvori Baadene fra alle de omliggende Fiskerleier, c. 70, kunne rummes). Længere oppe i Isefjord findes ogsaa Fiskeri, men ikke i egentlige Fiskerleier og kun enkeltviis som udelukkende Erhverv, saaledes i Leire Herred og i Horns Herred, i Frederikssund, Jægerspriis, i Odsherred.

Fiskeriet under Bornholm fra Kjøbstæderne Rønne (efter J. J. A. Smidths Beretn. til Indenrigsm. af 1861: 46 Fiskere), Hasle (28 F.), Sandvig (29 F.), Allinge (30 F.), Svaneke (10 F.), Nexø (20 F.), og fra Fiskerleierne Aarsdale (43 F.), Gudhjem og Melsted (tilsammen 58 F.), Snogebæk (24 F.), Listad (16 F.), Saltuna (15 F.), Boelshavn (12 F.),

*) Siden Henrik Krøyers anerkjendte Værk om Danmarks Fiske (1838—53), der ogsaa indeholder mangfoldige statistiske Oplysninger, var det A. J. Smidth, som ved sine gjennem 8 Aar til Indenrigsministeriet indgivne Beretninger om Fiskeriernes Tilstand gav det første Materiale til statistisk Kundskab om Fiskeridriften. Derefter virkede i denne Retning det af H. V. Fiedler og Arthur Feddersen udgivne Tidsskrift for Fiskeri, 1866—1873, siden 1874 udkommet under Navn „Nordisk Tidsskrift for Fiskeri", idet Udgiverne supplerede sig med Sverriges Fiskeriintendant H. Widegrén og norsk Stipendiat A. Boeck. Det indeholder saavel fra Udgiverne som fra dygtige Medarbeidere, saasom Jonas Collin og den for tidlig afdøde G. Winther m. fl., værdifulde Bidrag til Belysning af Fiskeriernes Tilstand her i Landet.

**) Bruttoindtægten i 1877 er opgivet til 185,000 Kr., i 1876 til 167,000 Kr., i 1875 til 183,000 Kr. og i 1874 til 172,000 Kr.

Bækkene (12 F.), Yppernestad (9 F.), samt de mindre Arnage, Boderne, Kaas, Tein, Vang, Hellig Peders og Leuka. Af Fiskeriet paa Bornholm gives en kort Skildring III S. 584, hvorefter det fornemlig er Fiskeriet af Lax, Torsk og Sild, der her er af Betydning, Udførselen af Lax sættes til over 100,000 Pund og gaaer fornemlig over Stettin til Berlin. Den samlede Udførsel af Fisk fra Bornholm anslaaes til 240,000 Kr. aarlig. Om Fiskeriet fra Christiansø see 3die Deel S. 643.

Fiskeriet i Store-Belt har sit Hovedsæde i Kjøbstæderne Korsør (40 Baade) og Kjerteminde (50 Baade) samt i Nyborg (14 Baade) og Kallundborg (15 Baade og 10 Joller). Af andre Udgangspuncter for Beltfiskeriet, som dette Fiskeri særlig kaldes, skulle være at nævne Reersø, Skjelskør*), Agersø, Omø, Egholm, Hov paa Langeland samt Fiskerleierne Nordenhuse, Skabohuse og Lundeborg paa Fyens sydvestlige Kyst**). Endvidere Refsnæs og Samsø, fra sidstnævnte Steder for Beltfiskeriets Vedkommende dog mindre, medens Aalefiskeri, Torskefiskeri, Flynderfiskeri, Krogfiskeri og Bundgarnsfiskeri ved Refsnæs, i en Beretning fra Stedet af 14de Marts 1879 angives for betydeligt. Ogsaa ved Onsevig i Nørreherred paa Lolland og blandt Lodserne paa Albuen fandtes efter A. J. Schmidt Beltfiskere; selv end mere langveisfra komme disse til det store Møde i August, da der „drives Belt", saasom fra Bagenkop Fiskerleie paa Langelands Sydspids samt endog nede fra Vordingborgbugten (hvor Karrebæksminde har efter Smidth 9 Fiskere). Ved Store Belt maa ogsaa nævnes Fiskerne paa Hindsholm og Romsø (22 F.).

---

*) I Skjelskør var der i 1861, efter A. J. Smidths Beretning 1861, 12—14 Familier, der levede af Fiskeri i Forbindelse med andet Erhverv. Følger man Kysten syd om Øen, træffer man ogsaa kun faa Fiskerfamilier i Karrebæk, hvoraf nogle gjøre Beltfiskeriet med. Paa Smaalandene nævner Schmidt kun et Fiskerleie, Hestnæs i Aastrup Sogn ved Stubbekjøbing; fra Gjedesby og Skjælby findes dog ogsaa noget Fiskeri ligesom paa Feiø; men forøvrigt er det lollandske Fiskeri, som alt foran Side 102 anført, kun ubetydeligt.

**) Der skrives under 15de Febr. 1879 af en anerkjendt dygtig Fisker i Korsør: „Her drives Bundgarnsfiskeriet med 16 Bundgarn fra Slutningen af Marts eller Begyndelsen af April, ligesom Veirliget tillader det; i disse Garn fanges Sild, Torsk, Flynder, Makrel, Hornfisk og fortsættes dette Fiskeri i omtrent 3 Maaneder og tager siden sin Begyndelse i September og vedvarer igjen 3 Maaneder. Aalefiskeriet drives her med c. 100 Ruser og derefter i de 3 efterfølgende Maaneder. Beltfiskeriet efter Sild drives med c. 40 Baade og tager sin Begyndelse i August og vedvarer til Slutningen af October, som drives den længste Tid af Aaret af c. 100 Mennesker, som leve næsten udelukkende af dette Fiskeri. Rødspættegarnfiskeriet drives her med 14 Joller og til hver Jolle 12 Stkr. Garn af 700 Favnes Længde. Aalefangeriet skeer paa de Tider af Aaret, hvor Aalen har sat sig stille i Havbunden — fra October — til April og derefter hugges den paa Skred eller om Natten ved Lanterne. Af en Meddelelse fra Knudshoved, altsaa fra den modsatte Side af Store-Belt, gives under 6te Marts 1879 følgende mere almindelige Oplysninger og det for største Delen fra selve Fiskerne, gjennem en anseet kyndig Mand paa Stedet: Hovedfiskeriet i Store-Belt og det, hvortil selve Fiskerne sætte hele deres Fortrøstning, er Efteraars-Sildefiskeriet eller som det her kaldes Beltfiskeriet; det begynder først i August og ender først eller midt i October, efter Veirets Beskaffenhed. De Fartøier, som bruges, ere de saakaldte Beltbaade, 24—26 Fod lange, og de noget slankere byggede Joller. Sildefiskeriet opgives for den fyenske Side af Beltet saaledes Romsø 2 Joller, Kjerteminde 50 Baade, Nordenhuse 25 Baade, Skabohuse 15 Baade, Nyborg 10 Baade og 8 Joller, Kongshøi og Lundeborg 8 Baade og Hov 4 Baade. Udenfor Beltfiskeri beskjæftige Fiskerne sig i Vintertiden med Torskefiskeriet, der hovedsagelig drives med Kroge, idet kun enkelte Torskeruser drives ved og indenfor Slipshavn, men hele Torskefiskeriet er ikke ud over Byens Forbrug. Fra tidlig Foraar til seent om Efteraaret drives Rødspættefiskeriet med Sættegarn. „Disse tvende Fiskerier give dog kun en Indtægt, der gaaer fra Haand til Mund, hvorimod alle større Udgifter som Indkjøb af Proviant til Vinteren, Huusleie, Brændsel m. v. skal udredes af Beltfiskeriet." En Beretning fra Slipshavn af 10de Marts 1879 giver derhos følgende Meddelelser fra den fyenske Side af Store-Belt: „Fisketiden regnedes tidligere fra 10de August til 10de October, men nu begyndes der i Regelen i Midten af Juli Maaned, saafremt der har været Kuling af vestlig Vind og mørk Maane indtræffer." Med Hensyn til Baadenes Besætning da findes angivet for 49 Baade 98 Mænd og 49 Drenge. „Alle Fiskerbaade ere nu Dæksfartøier." I Nyborg og Omegn drives endeel Aalefiskeri, ialt 357 Ruser (c. 30 Kroner pr. Ruse). Af Smaafiskere, som fiske Torsk og Flynder, er ved Nyborg 14 Fiskere, som har hver en Jolle. Torskefiskeriet foregaaer fra September til Mai, den øvrige Tid fiskes Flynder. Af Bundgarn haves i Nyborg 2, i Skabo og Nordenhuse 10. Efter en Meddelelse fra Klintholm af 21de Marts 1879 fandtes der paa Fyens Kyst fra Kongshøi til Skaarupør 8 Beltbaade, 26 Joller, 250 Anderuser, 300 Rødspættegarn, 6 Ørteruser.

Efter en Oversigt over det aarlige Sildefiskeri i Langelandsbeltet, modtaget fra Taars Færgegaard i Slutningen af Marts 1879, drives dette fra Kramnitze (10 Dæksbaade à 4 Tons), Albuen og Langø (5 Db., 10 Kragjoller med Dæk), Nakskov (18 Kgj. med D. og mindre Joller), Taars og øvrige Kyst af Sandby S. (2 Db., 7 Kj. med Dæk), Onsevig og Nordkyst (11 Db., 10 m. Baade og Joller), Bagenkop og Langelands Østkyst (12 Db., 6 m. Baade). Ialt 91 Baade og Joller af en Værdi 62,050 Kr., med 239 Mand og omtrent 2,590 Garn til Værdi omtrent 38,850 Kr., hvormed antoges fisket 148,000 Oel Sild til Værdi omtrent 82,200 Kr. Fiskeriet drives fra de sidste Dage i August til over Midten af October.

Fiskeriet i Lille Belt er jo langt fra at kunne sammenlignes med det i Store Belt. Det er især fra Middelfart at det drives; A. J. Schmidt har givet Beretning herom i 1860 og han angiver Antallet af Fiskere til 30—40 og beretter, at her er Guds Velsignelse af Flyndere, Torsk, Sild, af Hornfisk og Makrel; men af størst Vigtighed er dog Aalen, fra Tøndershage til Treldenæs 106 Aalegaarde. Ogsaa nord for Middelfart saavel ved Strib, Veile-Fjord som end mere i Koldingfjord med Fiskerleiet Strandhusene (40 Fiskerfamilier) med rigelig Fangst af Flynder, Sild, Makrel og Aal. Ogsaa fra Fredericia drives ikke ubetydeligt Fiskeri, anslaaet i 1874 til 6000 Pund Aal og 40,000 Pund Torsk og Flyndere; tæt derved Lyng Fiskerleie. Syd for Middelfart fanges i Gamborg Bugten Marsvin, i Gjennemsnit 1100 aarlig. Endnu sydligere i Assens Tolddistrict, fra Fiskerleierne Thorøhus og Brunshus, fra Assens By og Helnæs Sogn drives Fiskeri. I Thorøhus benyttedes i 1878 af Torskeruser 1200, Rødspættegarn 514, Fiskerkvaser 11, Kvasebaade 13, Fiskejoller 26; 34 Mænd levede af Fiskeri, i Brunshus levede 18 af Fiskeri, i Assens og Helnæs tilsammen næppe det Halve hvert Sted af Fiskeri; Aalefiskeriet paa hele Strækningen betydelig. Faaborg Fiskeri kun ubetydeligt, noget større fra Fiskerleiet Kogtved Strandhuse, og ved Bagnkop Fiskerleie paa Langeland. Smidth regner Tallet af Fiskere i Sunds og Gudme Herreder for c. 50.

Fiskeriet fra Skagen ned ad Østkysten af Jylland til Lille Belt. Ifølge en Meddelelse fra Skagen af 6te Febr. 1879 om Fiskeriets Tilstand, drives dette for Tiden som Erhverv af 240 Familier og 123 ugifte Personer. Det har derhos i Aarenes Løb forandret Characteer; medens tidligere i Regelen 6 Mand slog sig sammen om en stor Baad med de fornødne Redskaber af Baad og Tove og behørig Hjælp af ældre Fiskere, Kvinder, Børn og Karle, er Baadfiskeriet nu væsentlig indskrænket til Maanederne August til December, idet Fiskeriet den øvrige Deel af Aaret hovedsagelig drives med Bakker og Garn af Enkeltmand eller To à Tre i Forening ved Hjælp af Joller. De confirmerede Drenge, der tidligere toge Tjeneste indtil Udskrivningsalderen, begynde nu i Regelen strax selvstændig Virksomhed, idet de, under de nuværende gunstige Afsætningsforhold, snart ville kunne opnaae lige saa store Indtægter som den gifte Fisker. Af store Baade havdes for Tiden 48 og af Joller 144. Udbyttet forrige Aar anslaaes til 365,000 Kroner (1000 Kr. pr. Dag), hvilket er langt under et Middelaar. Det aarlige Middeludbytte antages at udgjøre c. 450,000 Kr. eller 1200 Kr. pr. Dag.

Næst Skagen følge, som Fiskeripladser, de tvende store Fiskerleier Aalbæk og Bangsbostrand, ogsaa fra Frederikshavn drives noget Fiskeri og ligesaa fra Hirtsholmene og Sæby samt fra Læsø — Sæby er vistnok næst Skagen Danmarks betydeligste Fiskerby — omtrent $1/3$ af Byens Indbyggere, boende i en særlig Afdeling af denne, ere Fiskere. Det er Rødspætter og andre Flyndersorter (i Februar mange Helleflynder fra 2 til 15 Lpd. Stk.), Torsk (Kabliau), Kuller, Skader, Steenbidere, Langer. Afsætningen finder Sted til Aalborg, Kjøbenhavn, Norge og Sverig, nu ogsaa ad de nærmeste Jernbanelinier til Tydskland. (See 6te Deel S. 17). Desuden ned mod Syd følgende mindre Fiskerpladser: Lyngsaa, Vaarsaa, Særaa, Asaa, Gjeraa, Hov, Hals, Egensekloster, Dokkedal, Mov, Hurup, Als, Fjellerup, Treaa, Grenaa (15 Fiskere), Boeslum (18 F.), Ebeltoft (12 F.), Begtrupvig, Kaløvig, Egaa, Aarhus (16 F.*), Horsens (om Vinteren 50 Mand), Hølhuse Fiskerleie nord for Fredericia.

Fiskeriet fra Jyllands Vestkyst, fra hvis nordlige Deel Efterretningerne især lyde gunstige og det navnlig fra Egnen omkring Hirtshals, saaledes fra Eftersommeren 1878, at Flynderfiskeriet drives fra Lilleheden og Kjul indtil ud for Uggerby i en stor Maalestok, hvori ogsaa Skagboere deeltage. Der fiskes med over 60 Baade, som udelukkende drive Fiskeri med Snurrevaad. Senere, i Slutningen af October 1878, skrives atter fra Lilleheden, at Fiskerierne vedblive at give et fortrinligt Udbytte. Der fiskes daglig af c. 80 Baade, hvoraf de $3/4$ bruge Snurrevaad, og Udbyttet kan regnes til 4000—6000 Flynder om Dagen, og medens en Kattegatsflynder sjelden veier mere end et Pund, veier Vesterhavsflynderen $1\frac{1}{2}$ til 6 Pund. Imidlertid er dog Holmlandsklit og Nymindegab at betragte som Hovedstationen for Fiskeriet paa Jyllands Vestkyst, see herom 6te Deel S. 397 og S. 464. Ved at omhandle Esbjerg oplyses det ogsaa S. 481, at denne Havn vil blive fremtidigt Udgangspunct for Fiskeri og for Fiskeriproducters Befordring med Jernbanen til Hamborg**). De øvrige Punkter paa Vestkysten, hvor der finder Virksomhed i denne Retning Sted, skulle vi her nævne, idet vi gaae ud fra Skagen, saasom: Klim Strand, Torup Strand, Slettestrand, Stenbjerg, Klitmøller, Fibersted, Vangsaa, Vorupør, Øster- og Vester-Agger, Tothuse og Langerhuse i Harboøre Sogn, nogle Skibslav i Husby Sogn (see 6te Deel S. 373), Vedersø Klit, Holmlands Klit, Nymindegab (Antallet af Fiskerbaade mellem Thorsminde og Nymindegab angives 6te Deel S. 398 til 22—23 og i selve Nymindegab til 17—18), Esbjerg (6te Deel S. 481). Hjerting, Varde (6te Deel S. 453), Henne og Lønne Sogne S. 463, 464, Fanø S. 489.

*) Det hedder forøvrigt i G. Winthers Bidrag til Kundskab om Fiskeriet i Farvandet mellem Jylland, Fyen og Sjælland i Nord. Tidsk. f. F. V 2, hvilket forøvrigt ikke skildres som af stor Betydning paa de enkelte Steder, om Aarhus-Bugten: Tilstedeværelsen af den efter vore Forhold store By Aarhus med dens eget betydelige Forbrug og dens lette Forbindelse med andre Byer og ved Landdistricterne ved Jernveiene giver Fiskerne en god Leilighed til hurtig at afsætte Fangsten. Kommer hertil den gode Havn, saa er det naturligt, at Fiskeriet her blomstrer efter en Maalestok, som ellers er ukjendt i de omhandlede Farvande, uden at man dog kan kalde det betydeligt, i Sammenligning med Store Belts Fiskerierne.

**) Ifølge en nylig modtagen Meddelelse beløber den gjennemsnitlige maanedlige Vægt af fersk Fisk, som fra Esbjerg udføres til Tydskland, sig til 300,000 Pund. Disse Fisk tilføres Stedet saagodtsom udelukkende af Blankenese Fiskere. Efter en anden Angivelse benytte Blankeneserne i Fisketiden 3 Vagons daglig til deres Fisk. Et lille dansk Actieselskab med 3 Baade (tilsammen 30 Tons) fiskede dog ogsaa i 1878 paa dette Strøg. Der søges nu udvidet med en lille Damper til Transport af Fangsten.

Foruden disse Hovedgrupper af Fiskerier ved Danmarks Kyster skal endnu kun nævnes de store Fjordfiskerier i Liimfjorden og i Randersfjord med Gudenaa. Med Hensyn til den første maa være at henvise til de aarlige Beretninger gjennem Departementstidenden, hvad Laxe- og Ørred-fiskeriet m. m. i Randers Fjord og Gudenaa angaaer see Beskrivelsen af Randers 5te Deel S. 498—99. Nævnes skal dog ogsaa Fiskeriet i Odense Fjord see 4de Deel S. 60 (Eiby), S. 100 (Klintebjerg), S. 103 (Stige og Hauge) og S. 107 (N. Næraa); Fiskeriet i Ringkjøbing Fjord fornemlig fra Holmsland 6te Deel S. 398.

Ifølge den sidst aflagte Beretning om Liimfjordsfiskeriet for Aaret fra 1ste April 1876 til den 31te Marts 1877:

	Antallet af de Personer, der ernære sig ved Fiskeri		Den fulde Indtægt	Indtægter efter Fradrag af Omkostninger ved Vedligeholdelse af Redskaber.	Gjennemsnit af den fulde Indtægt.	Gjennemsnit af Nettoindtægt pr. Deeltager.
	heelt.	tildeels.				
			Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
Det samlede Aalefiskeri . .	745	1,418	242,781	206,149	c. 112	c. $95^{1}/_{2}$
— — Sildefiskeri . .	134	195	49,608	35,723	- $150^{1}/_{2}$	- $108^{1}/_{2}$
— — Torskefiskeri .	81	99	9,751	7,857	- 54	- $43^{1}/_{2}$
— — Flynderfiskeri	421	616	113,529	91,594	- $109^{1}/_{2}$	- $88^{1}/_{2}$
Hummerfiskeriet	28	19	2,884	2,404	- $61^{1}/_{2}$	- $51^{1}/_{2}$
Ravfiskeriet	„	17	308	267	- 18	- $15^{1}/_{2}$
Vildandefangst	„	45	470	380	- $10^{1}/_{2}$	- $8^{1}/_{2}$
	1,409	2,409	419,331	344,374	c. 110	c. 90

Det største Antal af Fiskere har Fur Sogn afgivet, nemlig 230. Fra Lovns Sogn have 125 Mand deeltaget i Fiskeriet, iøvrigt har Deeltagernes Tal ikke i noget Sogn naaet 100.

Der skulde her til Slutning efter Stat. Tabelv. gives en Udsigt over Udførselen og Indførselen af Fisk i Aarene 1874—77:

Fisk:	Indførsel.				Udførsel.			
	1874.	1875.	1876.	1877.	1874.	1875.	1876.	1877.
Fersk, samt Fiskerogn og Muslinger . . . ℔	124,255	82,525	141,240	81,883	3,957,124	4,064,756	4,388,095	5,515,276
Værdi Kr.	83,251	113,472	194,205	73,695	593,568	609,714	658,214	827,291
Ansjoser, Lampretter etc. ℔	317,778	268,481	274,126	313,766	20,127	43,603	18,463	27,649
Østers . . . -	4,720	26,874	28,445	8,015	1,613,914	1,215,843	1,174,763	1,302,942
Værdi Kr.	1,511	8,600	9,102	2,004	274,365	206,693	199,710	325,735
Sild, saltet ℔	17,872,046	21,217,830	11,983,004	14,676,294	9,944,109	9,086,070	7,932,480	7,266,114
Tørret og tørs. -	3,786,584	5,856,631	3,539,261	5,155,106	1,261,947	816,959	774,589	1,386,439
Andre Slags -	50,056	27,898	27,469	125,065	223,057	265,325	768,980	836,997

Det er efter Danmarks Statistik (6te Hefte S. 536) næsten udelukkende til Tydskland at Afsætningen skeer.

I en Artikel i Dagbladet af 12te Marts 1879 om Vareomsætningen med Udlandet i October Kvartal 1878 henledes Opmærksomheden paa den Fremgang Afsætningen af fersk Fisk har taget her i Landet. Saaledes medens vi for 10 Aar siden kun netop kunde forsyne os selv med Fisk, er Udførselen vedvarende stegen. En Deel af de Fisk, der udførtes, ere dog fangede af fremmede Fiskere, der lade deres Fangst udføre over Danmark, men paa den anden Side kjøbe vistnok ogsaa fremmede Fiskere og Handlende fra de danske Fiskerbaade og Fiskerkvaser samt fra selve Fiskerleierne betydelige Qvantiteter af Fisk, uden at disse komme til Beregning i vore Udførselslister, ikke at tale om at vistnok over det Dobbelte af hvad der udføres, bliver consumeret her i Landet selv som fersk, saltet, røget, hermetisk henlagt (Helt fra et Etablissement i Ringkjøbing) og tørret Fisk. Af stor Betydning for Fiskeriets Tiltagen, navnlig ved den lettede Afsætning til Udlandet, viser det stedse voxende Antal Jernbanelinier til vore Søstæder sig at være. Der skal i saa Henseende nævnes, foruden Kjøbenhavn og Helsingør, Frederikshavn, Aalborg, Randers, Aarhus, Fredericia, Nyborg og Korsør, Ringkjøbing og Esbjerg.

Danmarks Forfatning.

Kongeriget Danmark er et constitutionelt Monarchi, med arvelig Kongemagt i Henhold til Tronfølgelov af 31te Juli 1853 Art. 1 og 2, hvis Forfatning er ordnet ved den under 28de Juli 1866 stadfæstede Danmarks Riges gjennemsete Grundlov af 5te Juni 1849.

Efter denne Lov er den lovgivende Magt hos Kongen og Rigsdagen i Forening. Den udøvende Magt er hos Kongen, den dømmende Magt hos Domstolene. § 2. Den danske Folkekirke bekjender sig til den evangelisk-lutherske Troesbekjendelse og understøttes som saadan af Staten § 3.

Kongen kan, uden Rigsdagens Samtykke ikke være Regent i andre Lande. § 4. Han skal høre til den evangelisk-lutherske Kirke. § 5. Han er myndig, naar han har fyldt sit 18de Aar, ligesaa de Kgl. Prindser. § 6. Forinden Kongen tiltræder Regjeringen, afgiver han skriftlig i Statsraadet den edelige Forsikkring, ubrødelig at holde Rigets Grundlov. Af Forsikkringsacten udstedes tvende ligelydende Originaler, af hvilke den ene overgives Rigsdagen, for at opbevares i sammes Archiv, den anden nedlægges i Geheimearchivet. Kan Kongen formedelst Fraværelse eller af andre Grunde ikke umiddelbart ved Thronskiftet aflægge denne Ed, føres Regjeringen, indtil dette skeer, af Statsraadet, medmindre anderledes ved Lov bestemmes. Har Kongen allerede som Thronfølger aflagt denne Ed, tiltræder han umiddelbart ved Thronskiftet Regjeringen. § 7. Bestemmelser angaaende Regjeringens Førelse i Tilfælde af Kongens Umyndighed, Sygdom eller Fraværelse fastsættes ved Lov. Indtil saadan Lov er given føres Regjeringen i de nævnte Tilfælde midlertidig af Statsraadet. Dette skal da strax indkalde Rigsdagen, som i en forenet Samling (§ 67) tager Beslutning om, hvorledes der skal forholdes med Regjeringen, indtil Kongen kan tiltræde samme. Er der ved Thronledighed ingen Thron-

følger, vælger den forenede Rigsdag en Konge og fastsætter den fremtidige Arvefølge. § 8. Kongens Civilliste bestemmes ved Lov, den kan ikke behæftes med Gjæld. § 9. For Medlemmer af Kongehuset kunne bestemmes Apanager ved Lov; de kunne ikke uden Rigsdagens Samtykke nydes udenlands. § 10.

Kongen har med de i Grundloven fastsatte Indskrænkninger den høieste Myndighed over alle Rigets Anliggender og udøver den gjennem sine Ministre. § 11. Han er ansvarsfri; hans Person er hellig og ukrænkelig. Ministrene ere ansvarlige for Regjeringens Førelse; deres Ansvarlighed bestemmes nærmere ved Lov. § 12. Han udnævner og afskediger sine Ministre, bestemmer deres Antal og Forretningernes Fordeling mellem dem, hans Underskrift under de Lovgivningen og Regjeringen vedkommende Beslutninger giver disse Gyldighed, naar den er ledsaget af en eller flere Ministres Underskrift. Enhver Minister, der har underskrevet, er ansvarlig for Beslutningen. § 13. Ministrene kunne af Kongen eller Folkethinget tiltales for deres Embedsførelse; Rigsretten dømmer. § 14. Ministrene i Forening udgjøre Statsraadet, hvori Thronfølgeren, naar han er myndig, tager Sæde. Kongen fører Forsædet undtagen i de Tilfælde, der ere nævnte foran (§ 7 og 8. § 15). Alle Love og vigtige Regjeringsforanstaltninger forhandles af Statsraadet. Er Kongen i enkelte Tilfælde forhindret fra at holde Statsraad, kan han lade Sagen forhandle i et Ministerraad. Dette bestaaer af samtlige Ministre under Forsæde af den, som Kongen har udnævnt til Conseilspræsident. Enhver Minister skal da afgive sit Votum til Protocollen, og Beslutning tages efter Stemmefleerhed. Conseilspræsidenten forelægger den over Forhandlingerne førte, af de tilstedeværende Ministre underskrevne Protocol for Kongen, der bestemmer, om han umiddelbart vil bifalde Ministerraadets Indstilling, eller lade sig Sagen foredrage i Statsraadet. § 16. Kongen erklærer Krig og slutter Fred samt indgaaer og ophæver Forbund og Handelstractater; dog kan han ikke uden Rigsdagens Samtykke afstaae nogen Deel af Landet eller indgaae nogen Forpligtelse, som forandrer de bestaaende statsretslige Forhold. § 18. Kongen sammenkalder en ordentlig Rigsdag hvert Aar, uden hans Samtykke kan den ikke blive sammen mere end 2 Maaneder. § 19. Han kan indkalde Rigsdagen til overordentlige Samlinger, hvis Varighed han bestemmer. § 20. Han kan udsætte den ordentlige Rigsdags Møder paa bestemt Tid, dog uden Rigsdagens Samtykke ikke længere end paa 2 Maaneder og ikke mere end een Gang i Aaret indtil dens næste ordentlige Sammenkomst. § 21. Han kan opløse enten hele Rigsdagen eller een af dens Afdelinger (opløses kun eet af Thin-

gene, skal det andet Things Møder udsættes, indtil hele Rigsdagen atter kommer sammen, dette skal skee inden 2 Maaneders Forløb efter Opløsningen). § 22. Kongen kan for Rigsdagen lade fremsætte Forslag til Love og andre Beslutninger. § 23. Kongens Samtykke fordres til at give en Rigsdagsbeslutning Lovskraft. Han befaler Lovens Bekjendtgjørelse og drager Omsorg for dens Fuldbyrdelse. Har han ikke stadfæstet et af Rigsdagen vedtaget Lovforslag inden næste Rigsdagssamling, ansees det for bortfaldet. § 24. I særdeles paatrængende Tilfælde kan Kongen, naar Rigsdagen ikke er samlet, udstede foreløbige Love, der dog ikke maa stride mod Grundloven, og altid bør forelægges den følgende Rigsdag. § 25. Kongen kan benaade og give Amnesti; Ministrene kan han kun med Folkethingets Samtykke benaade for de dem af Rigsretten idømte Straffe. § 26. Kongen meddeler deels umiddelbart, deels gjennem vedkommende Regjeringsmyndigheder, saadanne Bevillinger og Undtagelser fra Lovene, som enten ifølge de før 5te Juni 1849 gjældende Regler ere i Brug eller hvortil Hjemmel indeholdes i en siden den Tid udgiven Lov. § 27. Kongen har Ret til at lade slaa Mønt i Henhold til Lovene. § 28.

Rigsdagen bestaaer af Folkethinget og Landsthinget. § 29. Valgret til Folkethinget har enhver uberygtet Mand, som har Indfødsret, naar han har fyldt sit 30te Aar, medmindre han:

a) uden at have egen Huusstand staaer i privat Tjenesteforhold;
b) nyder eller har nydt Understøttelse af Fattigvæsenet, som ikke er enten eftergiven eller tilbagebetalt;
c) er ude af Raadighed over sit Bo;
d) ikke har havt fast Bopæl i eet Aar i den Valgkreds eller den Stad, hvori han opholder sig paa den Tid, Valget foregaaer. § 30.

Valgbar til Folkethinget er, med de i § 30 a, b og c nævnte Undtagelser, enhver uberygtet Mand, som har Indfødsret, naar han har fyldt sit 25de Aar. § 31. Antallet af Folkethingets Medlemmer skal omtrent være efter Forholdet af et Medlem til 16,000 Indbyggere. Valgene foregaae i Valgkredse; deres Fordeling og Valgmaaden bestemmes ved Valgloven. Enhver Valgkreds vælger Een blandt dem, der have stillet sig til Valg. § 32. Medlemmerne af Folkethinget vælges paa 3 Aar. De faae et dagligt Vederlag, hvis Størrelse bestemmes ved Valgloven. § 33. Antallet af Landsthingets Medlemmer er 66. 12 udnævnes af Kongen, 7 vælges i Kjøbenhavn, 45 i større Valgkredse, omfattende Land og Kjøbstæder, 1 paa Bornholm og 1 af Færøernes Lagthing. § 34. Ingen kan, umiddelbart eller middelbart, deeltage i Valg af Landsthings-

mænd, medmindre han fyldestgjør de almindelige Betingelser for Valgret til Folkethinget, dog at der kun fordres Bopæl henholdsviis i en af Kjøbstæderne eller i Landdistrictet i vedkommende Landsthingskreds det sidste Aar før Valget. § 35. I Kjøbenhavn vælge samtlige Valgberettigede (§ 35) 1 Valgmand for hver 120 Vælgere, saaledes at et Overskud af 60 regnes for fulde 120. Et ligesaa stort Antal Valgmænd vælges af de Vælgere, som i det sidste Aar have været ansatte til en Skatteindtægt af mindst 4,000 Kr. Samtlige Valgmænd foretage i Forening Valget af Landsthingsmænd for Kjøbenhavn. § 36. Paa Landet vælge samtlige Valgberettigede (§ 35) 1 Valgmand i hver Sogneforstanderskabskreds. For samtlige Kjøbstæder, hvortil henregnes Frederiksberg, Frederiksværk, Marstal, Silkeborg, Løgstør og Nørre-Sundby, vælges halv saa mange Valgmænd, som der er Sogneforstanderskabskredse; hvis Valgmændenes Antal herefter ikke bliver lige, forhøies det til et lige Tal. Den ene Halvdeel af Kjøbstædernes Valgmænd vælges, i hver Kjøbstad for sig, af alle de Valgberettigede; den anden Halvdeel vælges af de Vælgere i Kjøbstaden, der i det sidste Aar have været ansatte til en Skatteindtægt af mindst 2,000 Kr. eller have svaret mindst 150 Kr. i directe Skat til Stat og Commune. Fordelingen af det hele Valgmandsantal imellem de enkelte Kjøbstæder i Forhold til deres Vælgerantal bestemmes af Regjeringen, hver Gang almindelige Valg til Landsthinget skulle foretages, dog at hver Kjøbstad faaer mindst 1 Valgmand af hver Vælgerclasse. Med samtlige Valgmænd i hver Landsthingskreds sammentræde til Valg af Kredsens Landsthingsmænd saamange af de Vælgere paa Landet, der i det sidste Aar have ydet det høieste Bidrag til Stat og Amtscommune, som der er Sogneforstanderskabsdistricter i Kredsen. § 37. Valgbar til Landsthinget er Enhver, der er valgbar til Folkethinget, naar han i det sidste Aar har havt Bopæl i Valgkredsen. § 38. Kongens Udnævnelse af Landsthingsmedlemmer skeer paa Livstid, blandt Mænd, der ere eller have været valgte Medlemmer af Kongerigets tidligere eller bestaaende repræsentative Forsamlinger. Det staaer dog hvert Medlem frit for at opgive sit Sæde i Landsthinget, ligesom han udtræder af dette, naar han kommer i det Tilfælde, at han mister sin Valgbarhed. De øvrige Landsthingsmænd vælges paa 8 Aar, dog at Halvdelen afgaaer hvert 4de Aar. Landsthingsmændene faae samme daglige Vederlag som Folkethingets Medlemmer. § 39. Valgene af Landsthingsmænd foretages efter Reglerne for Forholdstalsvalg. Valgloven fastsætter det Nærmere angaaende Valgene. § 40.

Den ordentlige Rigsdag sammentræder den første Mandag i October, dersom Kongen ikke har indkaldt den til at møde forinden. § 41. Regjeringens Sæde er Rigsdagens Forsamlingssted. I overordentlige Tilfælde kan Kongen dog sammenkalde den paa et andet Sted i Riget. § 42. Rigsdagen er ukrænkelig. Hvo der antaster dens Sikkerhed og Frihed, hvo der udsteder eller adlyder nogen dertil sigtende Befaling, gjør sig skyldig i Høiforræderi. § 43. Ethvert af Thingene er berettiget til at foreslaa og for sit Vedkommende at vedtage Love, kan og udstede Adresser til Kongen, kan til at undersøge almeenvigtige Gjenstande nedsætte Commissioner af dets Medlemmer. Disse ere berettigede til saavel af offentlige Myndigheder som af private Borgere at fordre Oplysninger meddeelte mundtligen eller skriftligen. §§ 44, 45, 46. Ingen Skat kan paalægges, forandres eller ophæves uden ved Lov; eiheller noget Mandskab udskrives, noget Statslaan optages, eller nogen Staten tilhørende Domaine afhændes uden ifølge Lov. § 47. Paa hver ordentlig Rigsdag, strax efterat samme er sat, fremlægges Forslag til Finantsloven for det følgende Finantsaar, indeholdende et Overslag over Statens Indtægter og Udgifter. (Forslag til Finantsloven og Tillægsbevillingslovene behandles først i Folkethinget). § 48. Forinden Finantsloven er vedtagen, maae Skatterne ei opkræves. Ingen Udgift maa afholdes, som ikke har Hjemmel i Finantsloven eller i en Tillægsbevillingslov. § 49. Hvert Thing udnævner to lønnede Revisorer. Disse gjennemgaae det aarlige Statsregnskab og paasee, at samtlige Statens Indtægter deri ere blevne opførte, og at ingen Udgift udenfor Finantsloven har fundet Sted. De kunne fordre sig alle fornødne Oplysninger og Actstykker meddeelte. — Det aarlige Statsregnskab, med Revisorernes Bemærkninger, forelægges derefter Rigsdagen, som med Hensyn til samme tager Beslutning. § 50. Ingen Udlænding kan opnaae Indfødsret uden ved Lov. § 51. Intet Lovforslag kan endelig vedtages, forinden det 3 Gange har været behandlet af Thinget. § 52. Naar et Lovforslag er vedtaget i det ene Thing, bliver det i den Form, hvori det er vedtaget, at forelægge det andet Thing; hvis det der forandres, gaaer det tilbage til det første; foretages her atter Forandringer, gaaer Forslaget paany til det andet Thing. Opnaaes da eiheller Enighed, skal, naar et Thing forlanger det, hvert Thing udnævne et lige Antal Medlemmer til at træde sammen i et Udvalg, som afgiver Betænkning over Uovereensstemmelserne og gjør Indstilling til Thingene. I Henhold til Udvalgets Indstilling finder da endelig Afgjørelse Sted i ethvert Thing for sig. § 53. Ethvert af Thingene afgjør selv Gyldigheden af sine Medlemmers Valg. § 54. Ethvert nyt Medlem aflægger Ed paa Grundloven, naar Gyldigheden af hans Valg er anerkjendt. § 55. Rigsdagsmændene ere ene bundne ved deres Overbeviisning og ikke ved nogen Forskrift af deres Vælgere.

Embedsmænd, som vælges til Rigsdagsmænd, behøve ikke Regjeringens Tilladelse til at modtage Valget. § 56. Saalænge Rigsdagen er samlet, kan ingen Rigsdagsmand uden Samtykke af det Thing, hvortil han hører, heftes for Gjæld, eiheller fængsles eller tiltales, medmindre han er greben paa ferſk Gjerning. For sine Yttringer paa Rigsdagen kan intet af dens Medlemmer uden Thingets Samtykke drages til Ansvar udenfor samme. § 57. Kommer den gyldigen Valgte i et af de Tilfælde, der udelukker fra Valgbarhed, mister han den af Valget flydende Ret. Det bliver nærmere ved Lov at bestemme, i hvilke Tilfælde en Rigsdagsmand, der befordres til et lønnet Statsembede, skal underkastes Gjenvalg. § 58. Ministrene have i Embeds Medfør Adgang til Rigsdagen og ere berettigede til under Forhandlingerne at forlange Ordet, saa ofte de ville, idet de iøvrigt iagttage Forretningsordenen. Stemmeret udøve de kun, naar de tillige ere Rigsdagsmænd. § 59. Ethvert Thing vælger selv sin Formand og den eller dem, der i hans Forfald skal føre Forsædet. § 60.

Intet af Thingene kan tage nogen Beslutning, naar ikke over Halvdelen af dets Medlemmer er tilstede og deeltager i Afstemningen. § 61. Enhver Rigsdagsmand kan i det Thing, hvortil han hører, med dettes Samtykke bringe ethvert offentligt Anliggende under Forhandling og derom æske Ministrenes Forklaring. § 62. Intet Andragende maa overgives noget af Thingene uden gjennem et af dets Medlemmer. § 63. Finder Thinget ikke Anledning til om et Andragende at fatte Beslutning, kan det henvise det til Ministrene. § 64. Thingenes Møder ere offentlige. Dog kan Formanden eller det i Forretningsordenen bestemte Antal Medlemmer forlange, at alle Uvedkommende fjernes, hvorpaa Thinget afgjør, om Sagen skal forhandles i offentligt eller hemmeligt Møde. § 65. Ethvert af Thingene fastsætter de nærmere Bestemmelser, som vedkomme Forretningsgangen og Ordens Opretholdelse. § 66. Den forenede Rigsdag dannes ved Sammentræden af Folkethinget og Landsthinget. Til at tage Beslutning udfordres, at over Halvdelen af hvert Things Medlemmer er tilstede og deeltager i Afstemningen. Den vælger selv sin Formand og fastsætter iøvrigt de nærmere Bestemmelser, der vedkomme Forretningsgangen. § 67.

Rigsretten bestaaer af de ordentlige Medlemmer af Landets øverste Domstol og et tilsvarende Antal af Landsthinget, blandt dets egne Medlemmer paa 4 Aar valgte Dommere. Kan i et enkelt Tilfælde ikke det fulde Antal af den øverste Domstols ordentlige Medlemmer deeltage i

Sagens Behandling og Paakjendelse, fratræder et tilsvarende Antal af de af Landsthinget sidst eller med det mindste Stemmetal valgte Rigsretsmedlemmer. — Retten vælger selv sin Formand af sin egen Midte. Opløses Landsthinget, efterat der er reist Sag for Rigsretten, beholde dog de af det opløste Thing valgte Medlemmer deres Sæde i Retten for denne Sags Vedkommende. § 68. Rigsretten paakjender de af Kongen eller Folkethinget mod Ministrene anlagte Sager. For Rigsretten kan Kongen lade ogsaa Andre tiltale for Forbrydelser, som han finder særdeles farlige for Staten, naar Folkethinget dertil giver sit Samtykke. § 69. Den dømmende Magts Udøvelse kan kun ordnes ved Lov. § 70. Retsplejen bliver at adskille fra Forvaltningen efter de Regler, der fastsættes ved Lov. § 71. Domstolene ere berettigede til at paakjende ethvert Spørgsmaal om Øvrighedsmyndighedens Grændser. Den, der vil reise saadant Spørgsmaal, kan dog ikke ved at bringe Sagen for Domstolene unddrage sig fra foreløbigen at efterkomme Øvrighedens Befaling. § 72. Dommerne have i deres Kald alene at rette sig efter Loven. De kunne ikke afsættes uden ved Dom, eiheller forflyttes mod deres Ønske, udenfor de Tilfælde, hvor en Omordning af Domstolene finder Sted. Dog kan den Dommer, der har fyldt sit 65de Aar, afskediges, men uden Tab af Indtægter. § 73. Offentlighed og Mundtlighed skal saa snart og saa vidt som muligt gjennemføres ved hele Retsplejen. I Misgjerningssager og i Sager, der reise sig af politiske Lovovertrædelser, skulle Nævninger indføres. § 74.

Folkekirkens Forfatning ordnes ved Lov. § 75. Borgerne have Ret til at forene sig i Samfund for at dyrke Gud paa den Maade, der stemmer med deres Overbeviisning, dog at Intet læres eller foretages, som strider mod Sædeligheden eller den offentlige Orden. § 76. Ingen er pligtig at yde personlige Bidrag til nogen anden Gudsdyrkelse end den, som er hans egen; dog skal Enhver, der ikke godtgjør at være Medlem af et i Landet anerkjendt Troessamfund, til Skolevæsenet svare de til Folkekirken lovbefalede personlige Afgifter. § 77. De fra Folkekirken afvigende Troessamfunds Forhold ordnes nærmere ved Lov. § 78. Ingen kan paa Grund af sin Troesbekjendelse berøves Adgang til den fulde Nydelse af borgerlige og politiske Rettigheder, eller unddrage sig Opfyldelsen af nogen almindelig Borgerpligt. § 79.

Enhver, der anholdes, skal inden 24 Timer stilles for en Dommer. Hvis den Anholdte ikke strax kan sættes paa fri Fod, skal Dommeren ved

8*

en af Grunde ledsaget Kjendelse, der afgives snarest muligt og senest inden 3 Dage, afgjøre, at han skal fængsles, og, hvis han kan løslades mod Sikkerhed, bestemmes dennes Art eller Størrelse. Den Kjendelse, som Dommeren afsiger, kan af Vedkommende strax særskilt indankes for høiere Ret. Ingen kan underkastes Varetægtsfængsel for en Forseelse, som kun kan medføre Straf af Pengebod eller simpelt Fængsel. § 80. Boligen er ukrænkelig. Husundersøgelse, Beslaglæggelse og Undersøgelse af Breve og andre Papirer maa, hvor ingen Lov hjemler en særegen Undtagelse, alene skee efter en Retskjendelse. § 81. Eiendomsretten er ukrænkelig. Ingen kan tilpligtes at afstaae sin Eiendom, uden hvor Almeenvellet kræver det. Det kan kun skee ifølge Lov og mod fuldstændig Erstatning. § 82. Alle Indskrænkninger i den frie og lige Adgang til Erhverv, som ikke ere begrundede i det almene Vel, skulle hæves ved Lov. § 83. Den, der ikke selv kan ernære sig eller Sine, og hvis Forsørgelse ikke paaligger nogen Anden, er berettiget til at faae Hjælp af det Offentlige, dog mod at underkaste sig de Forpligtelser, som Lovene herom paabyde. § 84. De Børn, hvis Forældre ikke have Evne til at sørge for deres Opdragelse, ville faae fri Underviisning i Almueskolen. § 85. Enhver er berettiget til ved Trykken at offentliggjøre sine Tanker, dog under Ansvar for Domstolene. Censur og andre forebyggende Forholdsregler kunne ingensinde paany indføres. § 86. Borgerne have Ret til uden foregaaende Tilladelse at indgaae Foreninger i ethvert lovligt Øiemed. Ingen Forening kan ophæves ved en Regjeringsforanstaltning. Dog kunne Foreninger foreløbigen forbydes, men der skal da strax anlægges Sag imod Foreningen til dens Ophævelse. § 87. Borgerne have Ret til at samle sig ubevæbnede. Offentlige Forsamlinger har Politiet Ret til at overvære. Forsamlinger under aaben Himmel kunne forbydes, naar der af dem kan befrygtes Fare for den offentlige Fred. § 88. Ved Opløb maa den væbnede Magt, naar den ikke angribes, kun indskride, efterat Mængden 3 Gange i Kongens og Lovens Navn forgjæves er opfordret til at adskilles. § 89. Enhver vaabenfør Mand er forpligtet til med sin Person at bidrage til Fædrelandets Forsvar, efter de nærmere Bestemmelser, som Loven foreskriver. § 90. Communernes Ret til selvstændig at styre deres Anliggender vil blive ordnet ved Lov. § 91. Enhver til Adel, Tittel og Rang knyttet Forret er afskaffet. § 92. Intet Lehn, Stamhuus eller Fideicommisgods kan fremtidig oprettes § 93.

Forslag til Forandring i eller Tillæg til nærværende Grundlov kunne fremsættes saavel paa ordentlig som paa overordentlig Rigsdag. Vedtages et Forslag til en ny Grundlovsbestemmelse i begge Thing, og Re-

gjeringen vil fremme Sagen, opløses Rigsdagen, og almindelige Valg foregaae baade til Folkethinget og til Landsthinget. Vedtages Beslutningen paa den nyvalgte, ordentlige eller overordentlige, Rigsdag i uforandret Skikkelse, og stadfæstes den af Kongen, er den Grundlov. § 95.

Ved at omhandle Forfatningen vil endvidere være at nævne: Lov om Valgene til Rigsdagen af 12te Juli 1867*).

Lov om Islands forfatningsmæssige Stilling i Riget af 2den Januar 1871. Forfatningslov for Islands særlige Anliggender af 5te Januar 1874. Ministeriet for Island (i Kjøbenhavn) oprettet ved Kgl. Resolution af 14de Juli 1874 i Henhold til Lov af 5te Januar 1874 §§ 2 og 62.

Det var som anført den 2den Januar 1871, efter at der ved Forordning af 8de Marts 1843 var givet Island en særlig raadgivende Forsamling under Navn af Althing, at der udkom Lov om Islands forfatningsmæssige Stilling i Riget, hvorefter: Island er en uadskillelig Deel af den danske Stat med særlige Landsrettigheder § 1. Saalænge Island ikke er repræsenteret i Rigsdagen, udøver det ingen Andeel i Lovgivningen med Hensyn til Rigets almindelige Anliggender, § 2; men derimod blev der forbeholdt i § 3 som Islands særlige Anliggender: 1. den borgerlige Ret, Strafferetten og den hertil hørende Retspleie; 2. Politivæsen; 3. Kirke- og Underviisningsvæsen; 4.

*) Landsthinget tæller 66 Medlemmer: a) 12 af Kongen paa Livstid udnævnte Medlemmer, b) 54 middelbart gjennem Valgmænd valgte Medlemmer: 1ste Kreds, Staden Kjøbenhavn 7 Medlemmer, 2den Kreds, Kjøbenhavns, Frederiksborg og Holbæk Amter, 8 Medlemmer, 3die Kreds, Sorø og Præstø Amter, 5 Medlemmer, 4de Kreds, Bornholms Amt, 1 Medlem, 5te Kreds, Maribo Amt, 3 Medlemmer, 6te Kreds, Odense og Svendborg Amter, 7 Medlemmer, 7de Kreds, Hjørring og Aalborg Amter, 5 Medlemmer, 8de Kreds, Thisted Amt samt af Viborg Amt, Kjøbstaden Skive med Herrederne Nørre, Rødding, Harre, Hindborg og Fjends og af Ringkjøbing Amt Kjøbstæderne Holstebro og Lemvig samt Herrederne Skodborg, Vandfuld, Hjerm, Ginding og Ulvborg, 4 Medlemmer, 9de Kreds, Gamle Aarhus Amt og Randers Amt samt af Viborg Amt Kjøbstaden Viborg samt Herrederne Nørlyng, Sønderlyng, Lysgaard, Hids, Hovlberg og Middelsom, 6 Medlemmer, 10de Kreds, Veile Amt og gamle Skanderborg Amt, 4 Medlemmer, 11te Kreds, Ribe Amt og af Ringkjøbing Amt Kjøbstaden Ringkjøbing samt Herrederne Hammerum, Hind, Bølling og Nørre, 3 Medlemmer, 12te Kreds, Færøerne, 1 Medlem. Folkethinget har 102 Medlemmer, alle valgte i Valgkredsene, nemlig 9 for Kjøbenhavn med Valgst. Kjøbenhavn; 5 for Kjøbenhavns Amt med Valgstederne henholdsviis, 1 Frederiksberg, 2 Lyngby, 3 Roeskilde, 4 Kjøge, 5 Leire Kro; 5 for Frederiksborg Amt med Valgstederne henholdsviis 1 Helsingør, 2 Fredensborg, 3 Hillerød, 4 Frederiksværk, 5 Frederikssund; 5 for Holbæk Amt med Valgstederne henhv. 1 Holbæk, 2 Svinninge, 3 Verby, 4 Kallundborg og Onsbjerg paa Samsø, 5 Nykjøbing; 6 for Præstø Amt med Valgstederne hhv. 1 Storeheddinge, 2 Fare, 3 Næstved, 4 Præstø, 5 Vordingborg, 6 Stege; 2 for Bornholm med Valgstederne henholdsviis 1 Rønne, 2 Aakirkeby; 5 for Maribo Amt med Valgstederne hnhv. 1 Nakskov, 2 Maribo, 3 Saxkjøbing, 4 Nykjøbing, 5 Stubbekjøbing; 7 for Odense Amt med Valgstederne hhv. 1 Odense, 2 Kjerteminde, 3 Assens, 4 Middelfart, 5 Bogense, 6 Søndersø, 7 Verninge; 7 for Svendborg Amt med Valgstederne hhv. 1 Nyborg, 2 Kværndrup, 3 Svendborg, 4 Faaborg, 5 Sønderbroby, 6 Rudkjøbing, 7 Ærøeskjøbing; 5 for Hjørring Amt med Valgstederne hhv. 1 Frederikshavn, 2 Sæby, 3 Hjørring, 4 Vreilev, 5 Halvrimme; 5 for Aalborg Amt med Valgstederne hhv. 1 Nørre-Sundby, 2 Aalborg, 3 Bælum Thingsted, 4 Brorstrup, 5 Nibe; 4 for Thisted Amt med Valgstederne hhv. 1 Bjerget i Lild Sogn, 2 Thisted, 3 Vestervig Thinghuus, 4 Nykjøbing; 5 for Viborg Amt med Valgstederne hhv. 1 Skive, 2 Viborg, 3 Levring, 4 Sønder-Vinge, 5 Løvel i Nørlyng Herred; 5 for Randers Amt med Valgstederne hhv. 1 Mariager, 2 Randers, 3 Hørning, 4 Grenaa, 5 Ebeltoft; 3 for gamle Aarhus Amt med Valgstederne hhv. 1 Odder, 2 Aarhus, 3 Skuldelev i Sabro Herred; 3 for gamle Skanderborg Amt med Valgstederne hhv. 1 Horsens, 2 Skanderborg, 3 Bræstrup; 6 for Veile Amt med Valgstederne hhv. 1 Fredericia, 2 Kolding, 3 Veile, 4 Give, 5 Bjerre, 6 Vonsild; 5 for Ringkjøbing Amt med Valgstederne hhv. 1 Ringkjøbing, 2 Lemvig, 3 Holstebro, 4 Herning, 5 Skjern; 4 for Ribe Amt med Valgstederne henholdsviis 1 Varde, 2 Esbjerg, 3 Ribe, 4 Vælke; 1 for Færøerne med Valgsted Thorshavn paa Strømø.

Læge- og Sundhedsvæsen; 5. Communal- og Fattigvæsen; 6. Veivæsen samt det stedlige Postvæsen; 7. Landvæsen, Fiskeri, Handel, Søfart og andet Næringsbrug; 8. det directe og indirecte Skattevæsen; 9. de offentlige Eiendomme, Stiftelser og Fonds.

Derefter udkom under 5te Januar 1874, Islands mindeværdige Aar, dets 1000de Jubelaar, **Forfatningslov for Islands særlige Anliggender,** efter hvis § 1: „I alle Anliggender, der i Henhold til Lov om Islands forfatningsmæssige Stilling i Riget af 2den Januar 1871 § 3 ere særlige for Island, har Landet sin egen Lovgivning og Forvaltning, saaledes at den lovgivende Magt er hos Kongen og Althinget i Forening, den udøvende Magt hos Kongen og den dømmende Magt hos Domstolene". Forøvrigt bestemmer Forfatningsloven: Kongen har den høieste Myndighed over Islands særlige Anliggender og udøver den igjennem Ministeren for Island. Den øverste stedlige Myndighed i Island overdrages under Ministerens Ansvar til en af Kongen udnævnt Landshøvding, der skal have Bopæl i Landet selv. Landshøvdingens Forretningsomraade fastsættes af Kongen. § 2. Ministeren er ansvarlig for Forfatningslovens Overholdelse. Althinget gjør for sit Vedkommende Ansvar gjældende imod Ministeren efter de Regler, som nærmere fastsættes ved Lov. § 3. Kongen besætter alle Embeder i samme Omfang som hidtil, Forandringer heri kunne skee ved Lov. Ingen kan beskikkes til Embedsmand i Island, med mindre han har den almindelige Indfødsret og derhos har godtgjort, at have opfyldt de gjældende Bestemmelser om Kjendskab til Landets Sprog. Enhver Embedsmand aflægger Ed paa Forfatningsloven. Kongen kan afskedige de af ham ansatte Embedsmænd. Deres Pension fastsættes i Overeensstemmelse med Pensionsloven. Han kan forflytte Embedsmænd, dog saaledes, at de ikke derved tabe i Embedsindtægter og at der gives dem Valget imellem saadan Forflyttelse og Afsked med Pension. § 4. Kongen sammenkalder et ordentligt Althing hvert andet Aar. Uden Kongens Samtykke kan Thinget ikke blive længere sammen end 6 Uger. Kongen kan indkalde dette til overordentlige Sammenkomster, Han kan udsætte Møderne, dog uden Thingets Samtykke ikke længere end 4 Uger og kun een Gang i Aaret. Han kan opløse Althinget og da blive nye Valg at udskrive efter 2 Maaneder og Althinget at sammenkalde til det følgende Aar. Han kan for Althinget lade fremsætte Forslag til Love og Beslutninger; Hans Samtykke udfordres til at give en Althingsbeslutning Lovskraft; Han drager Omsorg for Lovens Bekjendtgjørelse og Fuldbyrdelse. Har han ikke stadfæstet et vedtaget Forslag inden næste ordentlige Althings Samling, er det bortfaldet. §§ 5—10. I særdeles paatrængende Tilfælde kan Kongen, naar Althinget ikke er samlet, udstede foreløbige Love, der dog ikke maa stride mod Forfatningsloven og altid bør forelægges i det følgende Althing. § 11. Kongen benaader og giver Amnesti. § 12. Kongen meddeler, deels umiddelbart deels igjennem vedkommende Regjeringsmyndigheder, saadanne Bevillinger og Undtagelser fra Lovene, som ifølge de hidtil gjældende Regler have været i Brug. § 13. Paa Althinget have Sæde 30 folkekaarne og 6 kongevalgte Medlemmer, de førstnævntes Antal kan forandres ved Lov. Begge Valgene gjælde ordentligviis for 6 Aar, de kongevalgte uden Hensyn til Opløsninger. Døer eller udtræder Nogen i Løbet af Valgperioden, gjælder det nye Valg

kun for den tilbagestaaende Tid. Althinget bestaaer af tvende Afdelinger, øverste og nederste, i den første have 12, i den anden 24 Medlemmer Sæde, de Kongelige Althingsmænd i øverste Afdeling. Dennes øvrige Medlemmer vælges for flere Valgperioder. Valgret til Althinget have alle jordbrugende Bønder, Kjøbstadborgere, der betale 8 Kroners Skat, Tomthusmænd med 12 Kroners Skat, Embedsmænd med kongelig Bestalling eller som ere udnævnte af den Myndighed, hvem Kongen har overdraget saadan Ret; de der uden at være Embedsmænd have underkastet sig enten en academisk Prøve eller Afgangsexamen ved Pastoralseminariet i Reikjavik eller anden lignende offentlig Prøve, der er eller maatte blive anordnet, saafremt de ikke staae i personligt Tjenesteforhold. Derhos skal Vedkommende, for at kunne udøve Valgret, paa den Tid Valget foregaaer have fyldt 25 Aar, have et uplettet Rygte, have havt fast Ophold i Valgkredsen i 1 Aar, have Raadighed over sit Bo og ikke nyde Understøttelse af det almindelige Fattigvæsen eller have modtaget nogen saadan Hjælp, medmindre den enten er tilbagebetalt eller eftergivet. Valgbar til Althinget er Enhver, som efter det Anførte har Valgret, saafremt han ikke staaer i noget undersaatligt eller andet Tjenesteforhold til en fremmed Stat, han idetmindste i de sidst forløbne 5 Aar har havt Ophold i de til den danske Stat henhørende europæiske Lande og paa den Tid Valget foregaaer, har opnaaet 30 Aar. §§ 14—18. — Det ordentlige Althing sammentræder første Søgnedag i Juli hvert andet Aar i Reikjavik. Hver Afdeling er berettiget til at foreslaae og for sit Vedkommende vedtage Love, ligeledes kan hver af Afdelingerne indgive Adresser til Kongen, kan nedsætte Udvalg til at undersøge almeenvigtige Sager og kan der tildeles saadanne Udvalg Ret til, saavel af offentlige Myndigheder som af private Borgere, at fordre mundtlige eller skriftlige Oplysninger. Ingen Skat kan paalægges, forandres eller ophæves uden ved Lov, ei heller kan noget Island forpligtende Laan opsiges eller nogen Landet tilhørende Jordeiendom sælges eller paa anden Maade afhændes uden ifølge Lov. Ingen Udgift maa afholdes uden Hjemmel i Finants- eller Tillægs-Bevillings-Lov. Paa hvert ordentligt Althing, saasnart det er samlet, forelægges Forslag til Finantslov for Island for den følgende 2aarige Finantsperiode, først at forelægge for nederste Afdeling. Intet Lovforslag kan endelig vedtages, før det har været 3 Gange behandlet af hver Afdeling; Althinget afgjør selv Gyldigheden af sine Medlemmers Valg; ethvert nyt Medlem aflægger Ed paa Forfatningsloven. Althingsmændene ere ene bundne ved deres Overbeviisning, Embedsmænd behøve ikke Regjeringens Tilladelse til at modtage Valg; Saalænge Althinget er samlet, kan ingen Althingsmand uden Samtykke af den Afdeling, til hvilken han hører, heftes for Gjæld, ei heller fængsles eller tiltales, medmindre han er greben paa fersk Gjerning. For sine Yttringer paa Thinget kan intet af dets Medlemmer uden vedkommende Afdelings Samtykke drages til Ansvar udenfor samme. Landshovdingen har i Embeds Medfør Adgang til Althinget og er berettiget til under Forhandlinger at forlange Ordet. Ved Siden af ham kan ogsaa en Anden af Regjeringen bemyndiges til at være tilstede i Thinget og meddele samme de Oplysninger, der maatte ansees fornødne. Hver af Thingets Afdelinger for sig, saavel som det forenede Althing, vælger hver sin Formand og sin Næstformand. Ingen af Thingets Afdelinger kan tage

nogen Beslutning, naar ikke idetmindste to Trediedele ere tilstede og deeltage i Afstemningen. Enhver Althingsmand kan i den Afdeling, hvor han har Sæde, med dennes Samtykke bringe ethvert offentligt Anliggende paa Bane og derom æske Forklaring. Intet Andragende maa overgives noget af Thingets Afdelinger uden igjennem et af vedkommende Afdelings Medlemmer. Finder Afdelingen ikke Anledning til om et Andragende at fatte Beslutning, kan det henvise det til Landshøvdingen eller Ministeren. Begge Afdelingers og det forenede Althings Møder ere offentlige; dog kan vedkommende Formand, eller det i Forretningsordenen bestemte Antal Medlemmer, forlange, at alle Uvedkommende fjærnes, hvorpaa den paagjældende Forsamling afgjør, om Sagen skal forhandles i et offentligt eller hemmeligt Møde. Forretningsordenen for det forenede Althing og dets tvende Afdelinger fastsættes ved Lov. §§ 19—41. — Den dømmende Magts Udøvelse kan kun ordnes ved Lov; Domstolene ere berettigede til at paakjende ethvert Spørgsmaal om Øvrighedsmyndighedens Grændser; Den, der vil reise et saadant Spørgsmaal, kan dog ikke ved at bringe Sagen for Domstolene unddrage sig Forpligtelsen til foreløbig at efterkomme Øvrighedens Befaling. Dommerne have i deres Kald alene at rette sig efter Loven. De Dommere, som ikke tillige have administrative Forretninger, kunne ikke afsættes uden ved Dom, ei heller forflyttes mod deres Ønske udenfor de Tilfælde, hvor en Omordning af Domstolene finder Sted. Dog kan den Dommer, der har fyldt sit 65 Aar, afskediges, men uden Tab af Indtægter. §§ 42—44. — Den evangelisk-lutherske Kirke er den islandske Folkekirke og understøttes og beskyttes som saadan af det Offentlige. Borgerne have Ret til at forene sig i Samfund for at dyrke Gud paa den Maade, der stemmer med deres Overbeviisning, dog at Intet læres eller foretages, der strider mod Sædelighed eller offentlig Orden. Ingen kan paa Grund af sin Troesbekjendelse berøves Adgang til den fulde Nydelse af borgerlige og politiske Rettigheder eller unddrage sig Opfyldelsen af nogen almindelig Borgerpligt. §§ 45—47. — Enhver, der anholdes, skal snarest muligt stilles for en Dommer. Hvis den Anholdte ikke strax kan sættes paa fri Fod, skal Dommeren ved en af Grunde ledsaget Kjendelse, der afgives snarest muligt og senest forinden 3 Dage, efter at den Anholdte er fremstillet for Dommeren, afgjøre om han skal fængsles, og, hvis han kan løslades mod Sikkerhed, bestemme dennes Art eller Størrelse. Den Kjendelse, som Dommeren afsiger, kan af Vedkommende strax særskilt indankes for høiere Ret. Ingen kan underkastes Varetægtsarrest for en Forseelse, som kun kan medføre Straf af Pengebod eller simpelt Fængsel. Boligen er ukrænkelig. Huusundersøgelse, Beslaglæggelse og Undersøgelse af Breve og andre Papirer maa, hvor ingen Lov hjemler en særegen Undtagelse, alene skee efter en Retskjendelse. Eiendomsretten er ukrænkelig; Ingen kan tilpligtes at afstaa sin Eiendom, uden hvor det almene Vel kræver det; det kan kun skee ifølge Lov og mod fuldstændig Erstatning. Alle Indskrænkninger i den frie og lige Adgang til Erhverv, som ikke ere begrundede i det almene Vel, skulle hæves ved Lov. Den, der ikke selv kan ernære sig og Sine, og hvis Forsørgelse ikke paahviler nogen Anden, er berettiget til at faae Hjælp af det Offentlige, men er da ogsaa underkastet de Forpligtelser, som Lovene herom paabyde. Dersom Forældre ikke have Evne til selv at undervise deres Børn, eller dersom Børnene ere forældreløse og fattige, paahviler

der det offentlige Forpligtelse til at sørge for deres Underviisning og Opdragelse. Enhver er berettiget til ved Trykken at offentliggjøre sine Tanker, dog under Ansvar for Domstolene. Censur og andre forebyggende Forholdsregler kunne ingensinde indføres. Borgerne have Ret til uden foregaaende dertil erhvervet Tilladelse at indgaae Foreninger i ethvert lovligt Øiemed. Ingen Forening kan ophæves ved en Regjeringsforanstaltning. Dog kunne Foreninger foreløbig forbydes, men der skal da strax anlægges Sag mod Foreningen til dens Ophævelse. Borgerne have Ret til at samle sig ubevæbnede. Offentlige Forsamlinger have Politiet Ret til at overvære. Forsamlinger under aaben Himmel kunne forbydes, naar der af dem kan befrygtes Fare for den offentlige Fred. Enhver vaabenfør Mand er forpligtet til med sin Person at bidrage til Landets Forsvar efter de nærmere Bestemmelser, som herom maatte blive fastsatte ved Lov. Communernes Ret til under Regjeringens Tilsyn selvstændig at styre deres Anliggender ordnes ved Lov. Skattevæsenet ordnes ved Lov. Enhver i Lovgivningen til Adel, Titel og Rang knyttet Forret er afskaffet. §§ 48—60. — Forslag til Forandring i eller Tillæg til nærværende Forfatningslov kunne fremsættes saavel paa ordentlige som paa overordentlige Althing. Vedtages Forslaget til Forandring i Forfatningsloven af begge Thingenes Afdelinger, bliver Althinget strax at opløse og nye almindelige Valg at foranstalte. Hvis det nye Althing vedtager Beslutningen uforandret og denne faaer Kongens Stadfæstelse, har den Gyldighed som Forfatningslov § 61.

Althinget bestaaer, som anført, af 6 af Kongen udnævnte Medlemmer og af 30 valgte Medlemmer for følgende Valgkredse: 2 for N. Mule Syssel, 2 for S. Mule Syssel, 2 for Skaptafells Syssel, 2 for Rangarvalla Syssel, 1 for Vestmannøerne, 2 for Arnæs Syssel, 2 for Gullbringa og Kjosar Syssel, 1 for Reykjavik By, 1 for Borgarfjords Syssel, 1 for Myra Syssel, 1 for Snæfellsnæs og Hnappadals Syssel, 1 for Dala Syssel, 1 for Bardastrands Syssel, 2 for Isafjords Syssel med Kjøbstaden Isafjord, 1 for Stranda Syssel, 2 for Hunavatns Syssel, 2 for Skagafjords Syssel, 2 for Øfjords Syssel med Kjøbstaden Akureyri, 2 for Thingø Syssel.

Uagtet Retspleien hører til Islands særlige Anliggender, er den danske Høiesteret øverste Instants i islandske Sager og Forandring heri kan, som i Loven af 2den Januar 1871 anført, ikke skee uden Medvirkning af Kongerigets Lovgivningsmagt. Kongen udøver sin Myndighed gjennem en Minister for Island, under hvis Ansvar den øverste stedlige Myndighed overdrages til en af Kongen udnævnt Landshøvding.

———

Ved Lov af 26de Marts 1852 var der blevet oprettet et **Collegialraad for de tre vestindiske Øer** bestaaende af 16 folkevalgte og 4 kongevalgte Medlemmer og med raadgivende Medvirkning ved Lovgivningsmagtens Udøvelse i de særlige vestindiske Anliggender. Communalvæsenet bestyredes derhos efter Anordning 9de Mai 1855 ved et folkevalgt Borger-

raad paa hver af Øerne. Efter den nugjældende Coloniallov af 27de November 1863 er der derimod 2 **Colonialraad**, et for St. Croix med 13 folkevalgte og 5 kongevalgte Medlemmer og et for St. Thomas og St. Jan med 11 folkevalgte og 4 kongevalgte Medlemmer, og disse Communalraad tilkommer der baade Bestyrelsen af de communale Anliggender og Medvirkning ved Lovgivningen. Lovgivningsmagten er hos Kongen og Rigsdagen, men i de Anliggender, der udelukkende vedrøre Forhold indenfor Øernes Grændser, udøves den i Reglen af Kongen og Colonialraadet i Forening gjennem Anordninger, der skulle fremlægges paa Rigsdagen i dennes nærmest paafølgende Samling. Naar dertil maatte findes Anledning, kunne disse Forhold dog ogsaa ordnes ved sædvanlig Lov, men i saa Fald, saavelsom naar der skal gives Love for andre Øerne vedkommende Anliggender, skal dog vedkommende Colonialraads Betænkning saavidt muligt indhentes. (See Danmarks Statistik af V. Falbe-Hansen og Dr. V. Scharling 7de Hefte S. 25.)

Om **Færøernes Lagthing** efter Lov af 15de April 1854 og om Øernes Repræsentation i Folkethinget og Landsthinget, see dette Skrifts 6te Deel Side 541.

Forvaltning.

Indtil Aaret 1848 var det gjennemgaaende Collegialsystemet, der i Forvaltningen var det gjældende. Statscalenderen for 1847 nævner saaledes som de almindelige overordnede Statsforvaltningsautoriteter: det Kongelige Geheime-Statsraad, det kongelige danske Cancelli, det kongelige slesvig-holsteen-lauenborgske Cancelli, den kongelige Finantsdeputation, den kongelige Direction for Statsgjælden og den synkende Fond, det kongelige Rentekammer, det kongelige Generaltoldkammer og Commercecollegium, det kongelige Admiralitets- og Commissariats-Collegium, den kongelige Generalpostdirection, den kongelige Direction for Universitetet og de lærde Skoler, Missionscollegiet, det kongelige Statssecretariat for Naadessager, den kongelige Quarantainedirection for Danmark og Hertugdømmerne, Kvægsygecommissionen, den kongelige Direction for Landstutterivæsenet, Jernbanecommissionen, i Regelen med flere Medlemmer, nogle tillige med Committerede, med umiddelbar Indstilling til Kongen, med Hensyn til visse nærmere bestemte vigtigere Sager i Geheime-Statsraadet. Det kongelige Departement for de udenlandske Sager var ikke saaledes collegialt indrettet, det havde en Chef, en Directeur samt to Departementssecretairer, men ingen Deputerede. Det var efter Begivenhederne i Martsdagene 1848 at dette System ved Placat 4de April 1848 afløstes af det ministerielle saaledes, at de enkelte Forvaltningsgrene høre under ansvarlige Ministre, som under Kongens Forsæde danne **Statsraadet**, hvori efter den nugjældende Grundlov ogsaa Thronfølgeren tager Sæde, naar han er myndig. Ministeriets Chef er Conseilspræsidenten, der i Regelen ogsaa beklæder en af de efternævnte Ministerposter. Ved Statsraadet er ansat en Statssecretair, der som saadan fører Protocollen i Statsraadet. De i 1848 oprettede Ministerier vare: Udenrigsministeriet, Krigsministeriet, Marineministeriet, Finantsministeriet, Justitsministeriet, Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet og Handelsministeriet, hvilket sidste dog allerede bortfaldt ved Kundgjørelsen af 24de November 1848, medens Indenrigsministeriet samtidig oprettedes. Ifølge Kundgjørelse af 28de Januar 1852 dannedes et Ministerium for Slesvig og et for Holsteen-Lauenborg, og Udenrigsministeriet, Krigsministeriet, Marineministeriet og Finantsmini-

steriet bleve fælles for hele Monarchiet, saaledes at den fælles Finantsminister tillige bestyrede Kongerigets særlige Finantser. Fra 16de Octbr. 1855 til 26de Juli 1858 bestod desuden et Indenrigsministerium for Monarchiets fælles indre Anliggender, hvorunder navnlig hørte (see Statscalenderen 1856) Post-, Telegraph-, Befordrings- og Færgevæsenet, Domainevæsenet og Coloniernes Centralbestyrelse, hvortil senere kom Toldvæsenet (Statsc. 1858). **Ministerierne** ere nu følgende: Udenrigsministeriet, Indenrigsministeriet, Justitsministeriet, Kirke- og Undervisningsministeriet, Krigsministeriet, Marineministeriet, Finantsministeriet. Som foranført er der for Island ifølge Bekjendtgjørelse af 14de Juli 1874 oprettet et eget Ministerium.

Den almindelige locale Administration af Danmark foregaaer gjennem Indbeling af dette i 18 Amter, hvortil kommer Færøernes Amt, hver under en Amtmand. Underøvrigheden paa Landet er Herredsfogden eller Birkedommeren, under dem igjen Sognefogderne, som udnævnes af Amtmændene mellem de meest ansete Bønder. Underøvrigheden i Kjøbstæderne er Magistraten, der bestaaer af en af Kongen udnævnt Borgmester, hvortil i enkelte Byer kommer 1 eller 2 kongevalgte Raadmænd, som dog ved Vacance ville bortfalde. Kjøbenhavn staaer, som Byens særlige Beskrivelse udviser, udenfor Amtsindbelingen; Magistraten er her baade Over- og Underøvrighed, dog saaledes at de fleste Overøvrighedsforretninger paahvile Overpræsidenten.

Ligesom Oppebørselen af de Kongelige Indtægter, der indtil da havde været henlagte til Lehnsmændene, efter Souverainitetens Indførelse bleve henlagte til Amtsforvalterne (om disse see under Finantsministeriet) saaledes henlagdes til Amtmændene, som „Kongens Befalingsmænd", Lehnsmændenes øvrige Myndighed, og, efter at den nuværende Amtsindbeling, navnlig ved Sammenlægning af flere ældre Amter, i det Væsentligste var ordnet ved Placat 21de Juni 1794, og Kjøbstæderne, der tidligere havde henhørt under Stiftamtmændene, derved vare inddragne under Amterne, forestaa Amtmændene nu, udenfor Kjøbenhavn, som overordnede Localembedsmænd den almindelige civile Forvaltning og sortere som saadanne under Indenrigsministeriet, gjennem hvilket Ministerium disse Embeders Besættelse derfor ogsaa indstilles til Kongen. Da Kjøbstæderne, med Hensyn til de fleste Forhold, staae udenfor den almindelige Amtscommune, udnævnes ogsaa Borgmesteren i Byerne, hvor disse ere særligt ansatte som saadanne (i Helsingør, Odense, Aalborg, Randers, Aarhus) gjennem Indenrigsministeriet, og betragtes som hovedsagelig resorterende under dette, medens de øvrige Borgmestere, hvis Embeder i Regelen ere forenede med Byfogedembederne, ogsaa særlig udnævnes som saadanne. Skjønt Amtmændene, som anført, fornemlig ere administrative Embedsmænd, paaligger dem dog ogsaa Functioner henhørende til Justitien og Politiet, ligesom ogsaa Herredsfogderne, der hovedsagelig ere Dommere, tillige fungere som administrative Embedsmænd.

De enkelte Administrationsgrene, ligesom ogsaa Fordelingen af Forretningerne mellem Ministeriernes enkelte Departementer, ville finde deres Beskrivelse i den Orden, hvori de Ministerier, under hvilke de henhøre, herefter i Henhold til det Foregaaende findes nævnte.

Udenrigsministeriet.

Ifølge Allerhøieste Kundgjørelse af 24de November 1848 og Allerhøieste Resolution af 11te December s. A. henhøre under Ministeriet samtlige udenrigske Anliggender, derunder indbefattet Consulatsager samt den Handelsadministration, der umiddelbart har Hensyn til Handelens Forhold til Udlandet.

Ministeriet har foruden Udenrigsministeren en Directeur og 2 Departementssecretairer.

Danmark har for Tiden (1879) diplomatiske Repræsentanter hos følgende Stater: de forenede Stater af America, Frankrig, Italien, Rusland, Storbritanien, Sverig og Norge, Tydskland, Østerrig-Ungarn. Danske Consuler (ogsaa benævnede Generalconsuler) findes i: de forenede Stater i America, den argentinske Republik, Belgien, Brasilien, Chili, China, forenede Stater af Columbia, Frankrig, Grækenland, Hayti, Havaii-Øerne, Japan, Italien, Marokko, Mexico, Nederlandene, Peru, Portugal, Rusland, San Domingo, Schweitz, Selskabsøerne, Siam, Spanien, Storbritanien, Sverig og Norge, Tydskland, Tyrkiet, Uruguay, Venezuela, Østerrig-Ungarn.

Indenrigsministeriet,

hvis Chef er Indenrigsministeren, under hvem 2 Departementschefer, den ene tillige Generaldirecteur for Post- og Telegraphvæsenet samt Statsjernbanevæsenet.

Under dette Ministerium henhører en Mængde Anliggender, der angaae Statens almindelige Vel og oeconomiske Udvikling, saasom Communalvæsenet og det dertil nøie hørende Fattigvæsen, Næringsvæsen, Indkvarteringsvæsen, Frikjørsler, Eneret paa Opfindelser, Meddelelse af Indfødsret, Løsning af undersaatlige Forhold, Understøttelse til Industriens Fremme og overhovedet Sager vedkommende Industri og Omsætningsforhold, Sager vedkommende Grønland (Alt under 1ste Departements Contoir for Commune- og Næringssager, der ogsaa har almindelige Secretariatsforretninger for Ministeriet), Landvæsens-, Fiskeri-, private Forst- og Jagtsager, Sandflugtsvæsen, Inddæmninger og Vandafledning, Overbestyrelsen af Stutterivæsenet og Veterinair- og Landbohøiskolen samt af Redningsvæsenet, Sager angaaende Sygdomme mellem Heste og Kreaturer (1ste Departements Landvæsenscontoir), Matriculsager (1ste Departe-

ments Matriculcontoir), alle Sager angaaende de under dette Ministerium hørende offentlige Arbeider, saaledes Bygningssager, Sager angaaende de under Ministeriet henhørende Kongelige Haver, Vei-, Vandbygnings-, Digevæsens-, Færgevæsens-, Havne- og Canalsager, samt Sager angaaende Uddybning af Seilløb, Tilsyn med Børns og unge Menneskers Arbeide i Fabrikker (2det Departements Contoir for offentlige Arbeider), Post- og Telegraphvæsen (2det Departements Contoirer for Post- og Telegraphvæsenets Overbestyrelse med 2 Contoirchefer, hvoraf den ene fungerer tillige som Committeret for Postvæsenet).

Som anført ovenfor henhører **Communalvæsenet** under Indenrigsministeriet. Det var i Overeensstemmelse med Løftet i Grundloven af 1849 § 96 (den gjennemsete Grundlov § 91) at der udkom Lovbud, hvorved Communalbestyrelsernes Selvstændighed og folkelige Charakteer udvikledes yderligere. For Kjøbenhavns Vedkommende bleve de tidligere Bestemmelser i Forordning 1ste Januar 1840 forandrede i mange vigtige Henseender ved Loven om Kjøbenhavns communale Anliggender af 4de Marts 1857. Det er i Beskrivelsen af Kjøbenhavn ommeldt, hvorledes Communalbestyrelsen for denne er ordnet. Det tilføies kun, at det af Magistraten vedtagne Budget ikke behøver kongelig Stadfæstelse og at ifølge Lov af 23de December 1865 om Valg af Borgerrepræsentanter tilkommer nu saavel Valgret som Valgbarhed ved disse Valg enhver, der er valgbar til Folkethinget, naar han paa den Tid, Valglisterne affattes, er bosat i Kjøbenhavn og ved sidste Ansættelse til Indkomstskat har været ansat til at betale Skat af en Skatteindtægt af mindst 400 Kr. Ifølge Lov af 19de Febr. 1861 kan Indkomstskatten ikke ansættes høiere end 3 pCt.

I Kjøbstæderne dannedes Communalbestyrelsen ifølge Anordning af 24de Octbr. 1837 af en valgt Repræsentation i Forbindelse med enten en af Kongen valgt Magistrat (en Borgmester og nogle Raadmænd) eller Byfogden. Valgret og Valgbarheden til Repræsentationen var betinget af Borgerskab som Næringsdrivende eller Besiddelse af fast Eiendom, men heri indtraadte Forandring ved Lov af 31te Marts 1860 om Communevalg i Kjøbstæderne. Ifølge denne Lov skal Repræsentanternes Antal altid være ulige og deles i 2 Dele, hvoraf den ene er 1 større end den anden. Til den større Deel har Enhver Valgret, som er valgbar til Rigsdagens Folkething, naar han mindst et Aar har været bosiddende i Communen og svaret directe Skat til samme. For at kunne deeltage i Valg af den anden Deel af Repræsentationen kræves yderligere, at den Vedkommende hører til den Femtedeel af Communens Beboere, som i det foregaaende Aar havde udredet det største directe Skattebidrag til Communen, forsaavidt denne Femtedeel tilsammen har udredet mindst to Tredie-

dele af Communens samtlige Skatter; i modsat Fald medtages saa mange af de høiest beskattede blandt de øvrige fire Femtedele, at dette Skattebeløb naaes. Valgbar er Enhver, som er valgberettiget til den større Deel. Disse Bestemmelser om Valgene ere bibeholdte i den nugjældende Lov om Kjøbstadcommunernes Styrelse af 26de Mai 1868. Efter denne bestyres hver Kjøbstadcommunes Anliggender af et af Beboerne paa nysnævnte Maade valgt Byraad, med en af Kongen beskikket Borgmester som Formand, og der er tillagt Byraadet udstrakt Selvstændighed og Virksomhedsomraade, navnlig fordres ikke længere Amtmandens Stadfæstelse til Communebudgettet. Om Statens Tilsyn gjælde omtrent de samme Bestemmelser for Kjøbenhavn og Kjøbstæderne. Borgmesteren kan under lignende Betingelser som Overpræsidenten suspendere Byraadets Beslutninger og indstille Sagen til Indenrigsministeriets Afgjørelse, og dette Ministeriums Samtykke kræves til Forbrug af Capitalformue og lignende, saavelsom naar et høiere Skattebeløb skal udskrives end Gjennemsnittet af det samlede Beløb af communale Skatter i de 3 nærmest foregaaende Aar + en Femtedeel. Communens Regnskab skal indsendes til Indenrigsministeriets Gjennemsyn og dette kan, naar Byraadets Myndighedsgrændse er overskredet, gjøre Ansvar mod dets Medlemmer gjældende ved Domstolene.

I Landcommunerne vare ifølge Anordn. 13de August 1841 Sognepræsten og Retsbetjenten samt de, der eiede mindst 32 Tdr. Htk. og boede i Districtet, Medlemmer af Sogneforstanderskabet uden Valg, medens de øvrige Medlemmer valgtes af og blandt de Beboere, som vare Eiere eller Brugere af Grundeiendom af en vis Størrelse. Amtscommunalbestyrelsen var sammensat af Amtmanden og en af Cancelliet udnævnt Provst, de Lehnsbesiddere (dog høist 2), af hvis Lehn mindst 500 Tdr. Htk. laa i Amtet, samt 6 Medlemmer valgte deels af Eiere af de complette Sædegaarde, deels af Amtets samtlige Sogneforstanderskaber. Lehnsbesiddernes Ret til Sæde i Amtsraadet hævedes ved Lov 10de Marts 1852 og dernæst gav Lov 22de Marts 1855 nye Regler om Sogneforstanderskabernes og Amtsraadenes Sammensætning og Valg. Sognepræsten ophørte herefter at være født Medlem af Forstanderskabet, undtagen i Fattig- og Skolesager, og Retsbetjentens Stemmeret bortfaldt. Antallet af Medlemmerne skal være ulige og deles i 2 Dele, hvoraf den ene er 1 større end den anden. Valgberettigede til den mindste Deel ere alle de Beboere af Communen, som ere valgbare til Folkethinget, naar de derhos i det foregaaende Aar have udredet deres Bidrag til Communen, det være i Penge, Arbeide eller Naturalier. Den større Deel vælges af den Femtedeel af Beboerne, som i det foregaaende Aar have udredet de høieste Bidrag til de paa Hartkorn og efter Formue og Leilighed paalignede Skole-, Fattig- og Communeafgifter.

Amtsraadet bestaaer af Amtmanden som Formand og et ulige Antal (7—13) valgte Medlemmer, hvis større Deel vælges af Valgmænd, hvoraf hvert Sogneforstanderskab udnævner 1, medens den mindre Deel vælges af et Antal, ligt med disse Valgmænds, af de Eiendomsbesiddere, som ere valgbare til Folkethinget og i det sidste Aar have havt fast Ophold i Valgdistrictet samt udredet den største Afgift til Amtsrepartitionsfonden.

Disse Bestemmelser ere optagne i den nugjældende Lov om Landcommunernes Styrelse af 6te Juli 1867, dog saaledes, at Sognepræsten nu heller ikke for Fattig- og Skolesager er fast Medlem af Sogneraadet. Efter sidstnævnte Lov skal hver Sognekredses Fattig-, Skole- og Veivæsen samt øvrige communale Anliggender bestyres af et Sogneraad under Amtsraadets Tilsyn. Sogneraadets Myndighed er begrændset saaledes, at det uden Amtsraadets Samtykke ikke kan udskrive større Skat end Gjennemsnittet af Beløbet i de tre foregaaende Aar + Halvdelen eller forbruge Capitalformue eller optage betydeligere Laan eller yde Bidrag til de Fattiges Kasse, private Sygekasser og desl., eller paadrage Communen nogen vedvarende Forpligtelse, som ikke directe ifølge Lovgivningen paahviler den. Sogneregnskabet skal indsendes til Amtsraadets Eftersyn og dette kan i fornødent Fald gjøre Ansvar gjældende ved Domstolene mod Sogneraadets Medlemmer. Der tilkommer Amtmanden en lignende Myndighed til at suspendere Sogneraadets Beslutninger som Borgmesteren i Kjøbstæderne, og Sagen afgjøres da af Indenrigsministeriet. Amtsraadet bestyrer forøvrigt Amtscommunens samtlige Anliggender og om Udstrækningen af dens Myndighed og Tilsynet med dens Bestyrelse gjælder i det Hele lignende Regler som for Byraadet, saa at Amtmanden her indtager Borgmesterens Plads. Amtsraadet er, som anført, tillige overordnet Communalbestyrelse for Amtets Sognecommuner. Kjøbenhavn, Odense og Aarhus Amter ere deelte i 2 Amtsraadskredse. Antallet af Sogneraadskredse er 1070, hvoriblandt de 6 Handelspladser.

Med Hensyn til Landboforholdene kan her mærkes **Landvæsenscommissionerne**, som med dømmende Myndighed afgjøre en stor Deel Stridigheder, Landvæsenet vedkommende, navnlig saadanne, hvis Bedømmelse afhænger af de stedlige Forhold, saasom Udskiftningssager, Sager om skadeligt Vands Afledning, om Vedligeholdelsen af Hegn m. m. Ifølge Lov af 30te Decbr. 1858 beskikker Indenrigsministeriet, efter Amtsraadets Indstilling, det fornødne Antal Landvæsenscommissairer og for hver enkelt Sag sammensættes Commissionen af Amtmanden, idet denne udnævner to af Commissairerne til at afgjøre Sagen under en af Amtets Retsbetjente som Formand. De afsagte Kjendelser kunne i Reglen appelleres til Overlandvæsenscommissionen, som bestaaer af Amtmanden eller en anden af Kongen beskikket fast Formand og fire Landvæsenscommis-

fairer, der udmeldes af Indenrigsministeriet. I Kjøbenhavn træde Overſynscommissioner i Stedet for Landvæsenscommissioner, see Lov 27de Januar 1872.

Statstilſynet med private Skove, navnlig Overholdelsen af de i Forordn. 27de Septbr. 1805 givne Bestemmelser om Skovenes Fredning og Vedligeholdelse, føres gjennem forſtkyndige Tilſynsmænd, en for hver af de 10 Districter, hvori Landet i denne Henseende er deelt.

Tilſynet med Virksomheden til **Sandflugtens Dæmpning** føres af en Klitinſpecteur under Medhjælp af 4 Overklitfogder i Hjørring, Thisted, Ringkjøbing og Ribe Amter, og i disse Amters enkelte Communer findes en Sandflugtscommission bestaaende af Overklitfogden samt et Medlem valgt af Amtsraadet og et valgt af Communen, see Lov 29de Marts 1867.

For at paasee Overholdelsen af de om **Liimfjordsfiskeriet** faſtſatte Regler, see Lov af 29de Decbr. 1857 og flere senere Love, er der anſat en Controlleur med fornødent Mandskab, og af ham føres tillige Opſyn med Østersfiskeriet.

Redningsvæsenet, see Lov 26de Marts 1862 m. fl., er underlagt en Beſtyrer for Jylland og en for Bornholm. Jfr. om Redningsſtationerne 1ſte Deel S. 14 Anmærkning.

Vandbygningsvæsenet sorterer under en Directeur, som blandt Andet har Tilſyn med Digevæsenet, see Lov 23de Mai 1873 om Digearbeider paa Lolland og Falſter og Lov 10de April 1874 om Diger til Beskyttelse mod Havoverſvømmelser.

Under Indenrigsministeriet sorterer endvidere: **Det veterinaire Sundhedsraad, Veterinairphysicus, Veterinair- og Landbohøiskolen** (see III. S. 153) og **Stuttericommissionen.** Af autoriserede Dyrlæger nævnes i Statshaandbogen for 1879: 339.

I administrativ Henseende henhører **den Kongelige grønlandske Handel** i Kjøbenhavn under dette Ministerium. I Finantsaaret 1857—58 indbetaltes Handelens Udbytte med 183,965 Kr., hvoraf Afgift for Kryolith 116,409 Kr. Overskudet for 1876—77 var 168,457 Kr., hvoraf for Kryolith 111,109 Kr. Handelen beſtyres af en Directeur.

Miniſteriet har endvidere en techniſk Conſulent, en Conſulent i Jernbaneſager, en do. i Dampſkibsſager, en do. i Redningsſager og en do. i Fiskeriſager.

Post- og Befordringsvæsenet er for Kjøbenhavns Vedkommende underlagt et Overpostmesterembede, under hvilket hører et Brevpostcontoir, et Pakkepostcontoir, et Aviscontoir, et Postcontoir paa Jernbanen, Postexpeditioner paa Toldboden, Frederiksberg, Nørrebro, Østerbro og Christianshavn, 3 Overpostcontrolleurer, 8 Postcontrolleurer, 46 Postexpedienter. For Provindserne er ansat 2 Postinspecteurer, henholdsviis for Østifterne og for Jylland, samt for de enkelte Posthuse i Kjøbstæderne og paa Landet 153 Postmestere og Postexpediteurer. Ved Befordringsvæsenet, hvor det endnu findes, er ansat Opsynsmænd, i Almindelighed forenede med Post- mester- eller Postexpediteurembederne.

Foruden de nævnte Embedsmænd og Betjente er ansat en Postfører, 3 Extrapostførere og 68 Expedienter ved de bevægelige Jernbane- og Dampskibs-Postcontoirer.

Postdampskibene:

Skib.	Hestekraft.	Drægtighed.	Route.
Diana	150	144 Tons.	Kbhvn.-Færøerne-Island.
Freya	160	91 Clstr.	Korsør-Kiel.
Freyr	100	$55\frac{1}{2}$ —	Korsør-Nyborg.
Hermod	120	81 —	Korsør-Kiel.
Jylland	120	87 —	—
Sophus Danneskjold-Samsø	200		—
Eideren	200	$100\frac{1}{2}$ —	Korsør-Nyborg.
Fyen	60	$79\frac{36}{100}$ Tons.	Korsør-Nyborg.
Njord	40	$59\frac{99}{100}$ —	Masnedsund-Orehoved.
Liimfjorden	30	$65\frac{42}{100}$ —	Masnedsund-Orehoved.
Gerda, Reserveskib	70	$32\frac{1}{2}$ Clstr.	

	Antal.		
Samtlige de til Omdeling eller Udlevering ved de danske Posthuse bestemte inden- og udenrigske løse Breve udgjorde 1876—77	21,612,680,		
Pengebreve	545,589,	af Værdi	235,040,196 Kr.
Pakkesager	1,336,896,	af Værdi	39,831,180 —
		af Vægt	7,470,127 ℔
Postopkrævningsbreve	87,281,		
Udbetalte Postanviisninger	424,400,	til Beløb	14,468,675 Kr.
Udbetalte Postopkrævninger	190,229,	- —	2,698,262 —
Numerantal af affendte eller udleverede Tidender og Tidsskrifter	21,444,100.		

Med Personposten befordredes 116,662 Reisende.

Samtlige de til Omdeling eller Udlevering ved de danske Posthuse bestemte inden- og udenrigske løse Breve udgjorde 1877—78	23,633,697.		
Pengebreve	592,497,	af Værdi	230,914,132 Kr.
Pakkesager	1,387,033,	af Værdi	41,172,771 —
		af Vægt	7,440,184 ℔
Postopkrævningsbreve	104,717.		
Udbetalte Postanviisninger	479,866,	til Beløb	15,480,235 Kr.
Udbetalte Postopkrævninger	202,598,	- —	2,622,610 —
Numerantal af afsendte eller udleverede Tidender og Tidsskrifter	23,582,339.		

Med Personposten befordredes 99,412 Reisende.

Telegraphvæsenet bestyres ved en Telegraphdirecteur, under hvem et Telegraphsecretariat, et Revisions- og Bogholdercontoir, 2 Telegraphingenieurer og en Materialforvalter; Stationspersonale for Kjøbenhavn af c. 75 (1 Bestyrer, 2 Controlleurer, 8 Overtelegraphister, c. 64 Telegraphister), for Provindserne af c. 180 (deriblandt Centralstationen Fredericia 1 Bestyrer, 3 Overtelegraphister, 36 Telegraphister).

Telegraphdriften, oprettet ved Lov af 17de Marts 1852, aabnedes for offentlig Correspondance den 1ste Febr. 1854 med 69 Miil 10,600 Al. Linier og 75 Miil 9,850 Al. Ledninger; der havdes 12 Stationer og 14 Apparater. Ved Slutningen af Calenderaaret 1877 var der ialt 430 Miil 8,520 Al. Linier og 1,177 Miil 3,360 Al. Ledninger. Der havdes ialt 121 Statsstationer, deri indbefattet 3 Filialstationer i Kjøbenhavn, Hofstationerne Bernstorff og Fredensborg, som kun holdes aabne under Hs. Maj. Kongens Ophold dersteds, og Stationerne Masnedø, Halskov, Knudshoved, Sprogø og Slipshavn, der kun betjenes under Istransporten; i ovennævnte Antal er derimod hverken medregnet den paa Hammershuus værende Signalstation, hvis telegraphiske Correspondance besørges af Station Allinge, eller Postsignalstationen i Glyngøre, der udelukkende benyttes af Postvæsenet. Endvidere ere samtlige med Telegraphapparater forsynede Jernbanestationer aabne for den indenlandske offentlige Telegraphcorrespondance. Disse Stationers samtlige Antal udgjorde 119. Der fandtes saaledes ialt ved Slutningen af Aaret 1877, indbefattet Søbefæstningens Station paa Dragør og Privatstationen paa Thurø, 242 for den offentlige Correspondance aabnede Telegraphstationer. — Antallet af Morseapparaterne ved Statsstationerne udgjorde ved Slutningen af Aaret 1877 266. Antallet af det ved Statsstationerne ansatte Personale (Bude fraregnede) udgjorde 355, deriblandt som Bestyrere af mindre Stationer 59 Postembedsmænd og 30 Personer i andre Stillinger.

I det Hele er der i Aaret 1876 blevet befordret 940,655 Telegrammer med en Indtægt for Statstelegraphen af 606,920 Kr. 77 Ø. Den indenlandske Correspondance omfattede et Antal af 431,197 Telegrammer med en Indtægt for Statstelegraphen af 226,489 Kr. 2 Øre,

den mellemrigske et Antal af 276,146 Telegrammer med en Indtægt af 216,330 Kr. 23 Øre, den gjennemrigske et Antal af 233,312 Telegrammer med en Indtægt af 164,101 Kr. 52 Øre. I 1877 blev der befordret 936,559 Telegrammer med en Indtægt for Statstelegraphen af 604,488 Kr. 13 Øre. Den indenlandske Correspondance omfattede et Antal af 407,842 Telegrammer med en Indtægt for Statslegraphen af 213,591 Kr. 15 Øre, den mellemrigske et Antal af 282,085 Telegrammer med en Indtægt af 217,425 Kr. 77 Øre, den gjennemrigske et Antal af 246,632 Telegrammer med en Indtægt af 173,471 Kr. 21 Øre.

Jernbanevæsenet er ogsaa, som foranført, en Hovedgreen af de Ministeriet underlagte Sager. Jernbaner anlagdes her i Landet først ved private Kræfter, see 2den Deel S. 259 flg. om det sjællandske Jernbaneselskab. Senere ere tilkomne følgende af Private anlagte Jernbaner: den lolland-falsterske Jernbane og Maribo-Bandholm-Banen, Randers-Grenaa-Banen, Aarhus-Ryumgaard-Banen, Odense-Svendborg-Banen og den østsjællandske Jernbane (Stevns-Faxe-Banen). Silkeborg-Herning Jernbane er ogsaa en Privatbane, men Staten har overtaget Driften fra Aabningsdagen 28de August 1877.

Ved Jernbanerne ere ansatte 3 Kongelige Commissairer, henholdsviis ved de jydske Statsbaner samt Randers-Grenaa-Banen og Aarhus-Ryumgaards-Banen, ved Dronning Louises Jernbane i Fyen og Jernbanen fra Odense til Svendborg, ved de sjællandske Jernbaner, de lolland-falsterske Jernbaner og ved den østsjællandske Jernbane.

De jydsk-fyenske Statsbaner. Lov af 10de Marts 1861 om Anlæg og Drift af Jernbaner i Kongeriget (Lov af 19de Januar 1863; Lov af 11te Februar 1863; Lov af 26de Mai 1866; Contract allerhøist approberet den 18de Marts 1861); Lov af 24de April 1868 om Udvidelse af det jydske Jernbanenet (Lov af 14de Mai 1870; Contract approberet af Indenrigsministeriet den 20de Februar 1869; Contract af 3die April 1869; Contract af 19de August 1872; Contract af 7de October 1872); Lov 28de Mai 1870 om Tilveiebringelse af en Dampfærgeforbindelse mellem Fredericia og Strib samt Anlæg af en Skibsbro ved Nyborg Station; Lov 16de April 1873 om Anlæg af en fast Bro over Limfjorden samt Anlæg af en Jernbane til Ribe (Lov 10de April 1874; Contract 4de October 1873; Contract 22de November 1873).

Samtlige Baner med tilhørende Driftsmateriel tilhøre Staten. Banerne dreves oprindelig af et Actieselskab („det danske Jernbane-Driftsselskab“), men Driften er fra 1ste April 1867 at regne overtaget af Staten (Lov 14de Marts 1867; Lov 26de Novbr. 1868; Lov 9de Decbr. 1871; Lov 30te Marts 1876; Contract allerhøist approberet 14de Juni 1867). Den øverste Ledelse af Banernes Anlæg og Drift er henlagt under Indenrigsministeriet.

Banenettet omfatter følgende Strækninger: 1) En Bane fra Nyborg til Strib; 2) en Bane fra Landgrændsen ved Farris til Aalborg; 3) en Bane fra Nørresundby til Frederikshavn; 4) en Bane fra Langaa til

Struer; 5) en Bane fra Struer til Esbjerg; 6) en Bane fra Esbjerg til Lunderskov; 7) en Bane fra Skanderborg til Silkeborg; 8) en Bane fra Bramminge til Ribe.

De forskjellige Sectioner ere aabnede for Driften:

Sectionen	Aarhus—Randers . . .	7,8	M.	den 3. Septbr. 1862.
—	Langaa—Viborg . . .	5,3	-	- 20. Juli 1863.
—	Viborg—Skive	4,3	-	- 17. Octbr. 1864.
—	Skive—Struer	4,4	-	- 17. Novbr. 1865.
—	Struer—Holstebro . .	2,0	-	- 1. Novbr. 1866.
—	Nyborg—Middelfart .	10,5	-	- 7. Septbr. 1865.
—	Middelfart—Strib . .	0,6	-	- 1. Novbr. 1866.
—	Fredericia—Vambrup .	5,2	-	- 1. Novbr. 1866.
—	Fredericia—Aarhus . .	14,5	-	- 4. Octbr. 1868.
—	Randers—Aalborg . .	10,8	-	- 19. Septbr. 1869.
—	Skanderborg-Silkeborg	4,0	-	- 2. Mai 1871.
—	Nørre = Sundby—Frederikshavn	10,9	-	- 16. Aug. 1871.
—	Lunderskov—Varde . .	9,7	-	- 3. Octbr. 1874.
—	Holstebro—Ringkjøbing	6,3	-	- 31. Marts 1875.
—	Bramminge—Ribe . .	2,2	-	- 1. Mai 1875.
—	Ringkjøbing—Varde .	8,7	-	- 8. August 1875.
Hertil kommer endvidere:				
Banestrækningen mellem Vambrup og den slesvigske Grændse ved Farris		0,5	-	Overtaget af Staten den 1. Decbr. 1868.
	ialt	107,7	Miil.	

I Forbindelse med Banerne drives en Dampfærgeforbindelse mellem Fredericia og Strib og Dampskibsforbindelse mellem Frederikshavn og Gøtheborg. En fast Bro over Limfjorden er nu anlagt.

I Spidsen for Statsjernbanerne staaer en Directeur (Aarhus) og under ham en Overingenieur for nye Anlæg, en Hovedkasserer, en Overregnskabsfører, 2 Revisionscontoirer, 1 Bogholdercontoir, 1 statistisk Contoir; ved Baneafdelingen en Overbaneingenieur, 4 Baneingenieurer m. fl.; ved Maskinafdelingen en Overmaskinmester, 3 Maskinmestere m. fl.; ved Driftsafdelingen en Overdriftsinspecteur med 4 Driftsinspecteurer, henholdsviis for 1ste Section (Strækningerne Nyborg—Strib og Vambrup—Fredericia—Skanderborg) med 17 Stationsforvaltere; 2den Section (Strækningerne Silkeborg—Skanderborg, Langaa—Struer) med 24 Stationsforvaltere; 3die Section (Strækningerne Langaa—Aalborg, Nørre=Sundby—Frederikshavn) med 17 Stationsforvaltere; 4de Section (Strækningerne Struer—Esbjerg—Lunderskov) med 23 Stationsforvaltere.

Sidebaner til de jydsk=fyenske Statsbaner:

1) Silkeborg—Herning Jernbane.

Lov af 23de Mai 1873 om Anlæg og Benyttelse af forskjellige Sidebaner til de jydsk=fyenske Statsbaner. Concession af 19de September 1874. Ifølge Contract af 9/15 Mai 1877 mellem Indenrigsministeriet og Concessionshaveren, Kammerraad E. M. Møller af Ringkjøbing,

har Staten overtaget Banens Drift og Vedligeholdelse i et Tidsrum af 20 Aar fra Banens Aabningsdag.

Banens Længde udgjør 5,5 Miil.

4 Stationsforvaltere.

2) Randers—Grenaa og Aarhus—Ryumgaard Jernbanerne. (De øst-jydske Jernbaner). Randers—Grenaa-Banen. Lov 23de Mai 1873 om Anlæg og Benyttelse af forskjellige Sidebaner til de jydsk-fyenske Statsbaner. Concession af 5te Juni 1874. Banens Længde udgjør 8,83 Miil. Den eies og drives af Randers—Grenaa Jernbaneselskab, hvis Love ere approberede ved Kgl. Resol. af 4de September 1876. Banen blev aabnet for Driften den 26de August 1876.

Aarhus—Ryumgaard-Banen. Lov 4de Mai 1875 om Anlæg af Jernbaner fra Skive til Glyngøre og fra Aarhus til Ryumgaard. Concession af 12de November s. A. Banens Længde udgjør 5,18 Miil. Den eies og drives af Aarhus—Ryumgaards Jernbaneselskab, hvis Love ere approberede ved Kgl. Resolution af 3die December 1877.

3) Den sydfyenske Jernbane. Odense—Svendborg-Banen. Lov af 23de Mai 1873 om Anlæg og Benyttelse af forskjellige Sidebaner til de jydsk-fyenske Statsbaner. Concession af 20de Mai 1874. Banens Længde udgjør 6,28 Miil. Den eies og drives af det sydfyenske Jernbaneselskab, hvis Love ere approberede ved Kgl. Resol. af 17de Juli 1876. Banen blev aabnet for Driften den 12de Juli 1876.

Den lolland-falsterske Jernbane og Maribo—Bandholm-Banen. Lov af 20de November 1868 om Anlæg og Drift af en Jernbane mellem Maribo og Bandholm; Concession paa denne Bane af 8de Januar 1869. Lov af 25de Marts 1872 om Anlæg og Drift af en lolland-falstersk Jernbane; Concession paa denne Bane af 29de Marts 1873. Den lolland-falsterske Jernbane har en Længde af 11½ Miil; den tilhører og drives — sammen med Maribo-Bandholm Jernbanen, der eies af et Interessentskab og er 0,96 Miil lang — af det lolland-falsterske Jernbaneselskab, hvis Love ere approberede ved Kgl. Resol. af 7de Novbr. 1874.

Jernbanen fra Maribo til Bandholm blev aabnet den 2den Novbr. 1869, fra Orehoved til Nykjøbing paa F. den 22de August 1872 og fra Guldborgsund til Nakskov og Rødby den 1ste Juli 1874. Den 1ste October 1875 blev Jernbanebroen over Guldborgsund, hvorved Banerne paa Lolland og Falster ere satte i directe Forbindelse, aabnet for Jernbanedriften.

Veivæsenet. Ifølge Lov af 21de Juni 1867 er Veivæsenet fra 1ste April 1868 overgaaet fra Statens til Amtsraadenes Bestyrelse, dog under Ministeriets Overtilsyn. Af Ingenieurcorpset, som ifølge Kgl. Resol. af 18de September 1833 har besørget Veitjenesten for Indenrigsministeriet, er til Amtsraadene overleveret c. 168 Mile Hovedlandeveie og c. 4 Mile Hovedlandeveisgader.

De offentlige Veie ere: a) Landeveie, b) Biveie. Over Landeveiene er ved Indenrigsministeriets Foranstaltning for ethvert Amt udfærdiget Fortegnelser, som ere offentliggjorte og som kunne forandres af Ministeriet, efter vedkommende Amtsraads Indstilling.

Indenrigsministeriet fører Tilsyn med Landeveiene.

En Overveiinspecteur har Tilsyn med Landeveiene i Kongeriget og tillige det specielle Tilsyn med Landeveiene i Østifterne, hvorhos han tillige fungerer som Indenrigsministeriets techniske Consulent i Veisager.

Den jydske Kystsikkringscommission, nedsat af Indenrigsministeriet 23de Febr. 1874. Commissionens Opgave er at fremsætte Forslag til Beskyttelse af Jyllands Vestkyst mod Ødelæggelser fra Vesterhavet. Ved Commissionens Forslag er i Finantsaarene 1874—75 til 1878—79 udført en Række Beskyttelsesarbeider, derunder, tildeels som Forsøg, Anlæg af 9 Høfder (6 ved Bovbjerg og 3 ved Agger), 6 Faskinhøfder paa den nordlige Liimfjordstange, 3 mindre Strømbrydere og 15 lette Høfder paa den sydlige Liimfjordstange m. v.

De Kongelige Havne, hvilke bestyres efter Indenrigsministeriets Foranstaltning, ere Helsingørs Havn, Frederikshavns Havn, Esbjerg Havn, hvorhos ogsaa Frederik VII's Skibsfartscanal udenom Løgstør Grunde, aabnet den 13de Juli 1861, regnes herhen.

Bygningsinspecteurer, hvoraf der for Tiden er ansat 4, 2 i Kjøbenhavn, 1 i Kolding og 1 i Aarhus, ligesom ogsaa Slots- og Palaisforvalterne henholdsviis ved Christiansborg, ved Palaierne paa Amalienborg, ved Rosenborg, ved Sorgenfri, ved Frederiksborg, ved Fredensborg, ved Kronborg og ved Odense Slot, tilligemed Forvalterne ved Ministeriebygningerne samt Inspecteuren ved de Kongelige Haver (Rosenborg Lysthave, Frederiksberg Lysthave og Søndermarken, Frederiksborg Slots Haveanlæg, Sorgenfri og Odense Slotshave) sortere ogsaa under Indenrigsministeriet.

Justitsministeriet,

der forestaaes af Justitsministeren, forener foruden Tilsynet med Retsvæsenet, altsaa Retspleien i Almindelighed, Politiet, Fængsler og Straffeanstalter, flere dertil henlagte Administrationsgrene, hvoriblandt som de betydeligste skulle nævnes Medicinalvæsenet, Quarantainevæsenet, Jorde-

modervæsenet, Sager vedkommende Ægteskab, Arv og Bestyrelsen af Umyndiges Midler, Brandforsikkrings-, Brand- og Bygningsvæsen, Udskrivningsvæsenet, offentlige Stiftelser, Tilsyn med Len og Fideicommisgodser, færøiske Sager, med Undtagelse af Kirke- og Skolesager, der henhøre under Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet. Samtlige disse og flere mindre Sager ere henlagte under tvende Departementer hver med sin Departementschef.

1ste Departement.

Justits- og Politivæsenet, derunder indbefattet Fængselsvæsenet og Straffeanstalterne; Medicinalvæsenet, Quarantainevæsenet, Jordemodervæsenet, Strandingsvæsenet; Bevillinger til at opføre Skuespil m. m.; Sager vedkommende Ægteskaber, Hjemmevielser, Arv og Bestyrelsen af Umyndiges Midler; Brandforsikkrings- og Brandvæsenet; Sager vedkommende Ministeriets Organisation og Personale, samt dets Budget- og Regnskabsvæsen. Overtilsynet med Udgivelsen af Lovtidenden og Ministerialtidenden.

Under Departementet ere følgende Contoirer:

Expeditionscontoir og Contoir for Fængselsvæsenet, hvor ogsaa Sager vedkommende Straffeanstalterne behandles.

2det Departement.

(Departementschefen er tillige Lehnssecretair samt forener med sit Embede Embedet som Departementschef for det islandske Ministerium).

Herunder sorterer Udskrivningsvæsenet saavel til Hæren som til Flaaden, offentlige Stiftelser, forsaavidt de ikke henhøre under det almindelige Fattigvæsen eller Underviisnings- og Skolevæsen; Lehn og Fideicommisgodser; de færøeske Sager, dog Kirke- og Skolesager undtagne. Tvende Contoirer:

Expeditionscontoir og Udskrivningsvæsenets Revisionscontoir.

Kongeriget Danmarks øverste Domstol er **Høiesteret**, (see foran Grundlovens § 2; Instructionen 7de Decbr. 1771, Patent 10de Novbr. 1774, Kgl. Resol. 19de Febr. 1850, Lov af 8de Marts 1856, hvorefter det er paalagt Retten at angive Grundene for dens Domme), der bestaaer af en Justitiarius og 12 Assessorer foruden 11 extraordinaire Assessorer. Idetmindste 9 Assessorer skulle votere i alle Sager. Den ordinaire Procedure er offentlig og mundtlig. Ved Forordn. 25de Januar 1805 bleve de ældre Landsthing og de for visse Kjøbstæder bevilgede Raadstueretter nedlagte og istedet derfor oprettet Landsoverretter, af hvilke **Landsoverretten i Viborg** blev oprettet for Nørrejyllands 4 Stifter

(undtagen Samsø), Justitiarius og 7 Assessorer. **Lands-Over- samt Hof- og Stadsretten i Kjøbenhavn**, oprettet som Hof- og Stadsret 15de Juni 1771, forbunden med Landsoverretten for Øerne ved fornævnte Forordn. 25de Januar 1805, Justitiarius og 16 Assessorer.

Disse tvende Overretter (ligesom ogsaa Overretten paa Island) sortere umiddelbart under Høiesteret. Endvidere sortere umiddelbart under denne: **Kjøbenhavns Criminal- og Politiret** (Forordn. 28de Febr. 1845, Lov af 11te Febr. 1865), **Sø- og Handelsretten** i Kjøbenhavn (Lov af 19de Febr. 1861, Lov om Concurs af 25de Marts 1872 § 149, og Kgl. Anordning 19de Juli 1872). **Underdommerembederne** ere forenede med Underøvrigheds- eller Fogedembederne.

Underretterne ere paa Landet Herreds- eller Birkeretterne, i Kjøbstæderne Byretterne, alle beklædte af en enkelt Dommer, ialt 126 Underretsdommere, af hvilke de 47 forene Kjøbstad- og Landjurisdictioner, nemlig: i Frederiksborg Amt 3 Kjøbstadjurisdictioner, 6 Landjurisdictioner II. S. 2, i Kjøbenhavns Amt 2 Kjøbstadjurisdictioner, 5 Landjurisdictioner, S. 119 (med Kjøge Kjøbstadsjurisdiction forenet Svenstrupgaard Birk under Sorø Amt og Bjeverskov Herred samt Vallø Birk under Præstø Amt), Holbæk Amt 3 Kjøbstadjurisdictioner, 5 Landjurisdictioner, S. 229; Sorø Amt 5 Kjøbstadjurisdictioner og 7 Landjurisdictioner, S. 323; Præstø Amt 5 Kjøbstadjurisdictioner og 7 Landjurisdictioner, S. 450; i Bornholms Amt 4 Kjøbstadjurisdictioner og 4 Landjurisdictioner, S. 593—94; i Odense Amt 5 Kjøbstadjurisdictioner og 8 Landjurisdictioner, IV. S. 6; Svendborg Amt 5 Kjøbstadjurisdictioner og 7 Landjurisdictioner, S. 164; i Maribo Amt 7 Kjøbstadjurisdictioner og 10 Landjurisdictioner, S. 323; i Hjørring Amt 4 Kjøbstadjurisdictioner og 6 Landjurisdictioner, V. S. 11; i Thisted Amt 2 Kjøbstadjurisdictioner og 4 Landjurisdictioner (med Vester Han Herred forenet Øster Han Herred i Hjørring Amt), S. 113; i Aalborg Amt 2 Kjøbstadjurisdictioner og 7 Landjurisdictioner (Gislum Herred forenet med Rinds Herred i Viborg Amt), S. 202; i Viborg Amt 2 Kjøbstadjurisdictioner og 4 Landjurisdictioner, S. 326; i Randers Amt 5 Kjøbstadjurisdictioner og 5 Landjurisdictioner, S. 485; i Aarhus Amt 3 Kjøbstadjurisdictioner og 8 Landjurisdictioner, VI. S. 2—3; i Veile Amt 3 Kjøbstadjurisdictioner og 6 Landjurisdictioner, S. 171—72; i Ringkjøbing Amt 3 Kjøbstadjurisdictioner og 5 Landjurisdictioner, S. 294; i Ribe Amt 2 Kjøbstadjurisdictioner og 5 Landjurisdictioner, S. 423. (Andst og Slaugs H. under Ribe Amt forenede med Jerlev og en Deel af Brusk H. under Veile Amt).

Den executive Politimyndighed er i Kjøbenhavn hos en særlig Politidirecteur, men udenfor Kjøbenhavn er Underdommeren tillige Politimester. Lov 4de Februar 1871 indeholder Bestemmelser om Politiet udenfor Kjøbenhavn.

De Umyndiges Pengemidler bestyres ifølge Lov 26de Mai 1868 af et **Overformynderi** i Kjøbenhavn under en Kongelig Overformynder, men med 2 Afdelinger, en for indenbyes og en for udenbyes Umyndige. I Reglen forvaltes Midlerne under Massebestyrelse, saaledes at Over-

formynderiet anbringer dem i sit eget Navn og den Umyndige alene har en Fordring paa Overformynderiet. Den normale Anbringelsesmaade er Udlaan mod Pant i fast Eiendom og hermed skal iagttages, at Midlerne, saavidt muligt, udlaanes i hvert Amt i det Forhold, hvori de fra samme ere indkomne til Overformynderiet. Om Udlaanene tages Bestemmelse af Overformynderiet i Kjøbenhavn i Forbindelse med 2 af Borgerrepræsentanterne valgte Medlemmer, udenfor Kjøbenhavn i Forbindelse med en i hver Amtsraadskreds oprettet Laanebestyrelse, bestaaende af et af Justitsministeriet valgt Medlem samt et af Amtsraadet og et af Kredsens Kjøbstæder valgt Medlem. Om Overformynderiet see 2den Deel S. 327.

Straffeanstalter og Fængselsvæsenet: Christianshavns Tugt- og Forbedringshuus (see II. S. 202), Vridsløselille Forbedringshuus (see III. S. 180—81, Suplm.), Horsens Tugthuus (see VI. S. 82, Suplm.).

Ved Circulairer fra Justitsministeriet til samtlige Amtmænd bestemmes blandt Andet Følgende: Alle kvindelige Forbrydere, der ere dømte til offentligt Arbeide, afgives til Straffeanstalten paa Christianshavn; af de mandlige Forbrydere, der ere dømte til Forbedringshuusarbeide, afgives følgende til Straffeanstalten ved Horsens, nemlig:

a) de, som ere over 60 Aar gamle, b) de, som tidligere have været straffede med offentlig Arbeide, forsaavidt de ere over 30 Aar gamle, c) de, hvis Sundhedstilstand er saadan, at de ikke antages at kunne udføre det daglige Arbeide uden Hjælp eller udholde stræng Isolation eller deeltage i den fælles Underviisning, saaledes navnlig Personer, der ere i høi Grad forbrukne, eller som befinde sig i eller vides tidligere at have befundet sig i en sygelig mental Tilstand, eller hvis Syn og Hørelse i høi Grad er svækket, eller som have en anden saadan Legemslyde, at de derved blive uskikkede til at opfylde den befalede Dagsorden. Alle andre til Forbedringshuusarbeide dømte Personer afgives til Vridsløselille Straffeanstalt. Alle til Tugthuusarbeide dømte mandlige Forbrydere afgives til Straffeanstalten ved Horsens.

Udskrivningsvæsenet (Lov om Værnepligt af 6te Marts 1869) administreres ved 6 Udskrivningschefer, 1 for hver af de 6 Udskrivningskredse. 1ste for Staden Kjøbenhavn samt Kjøbenhavns og Frederiksborg Amter (Kjøbenhavn); 2det for Holbæk Amt, med Undtagelse af Samsø og hosliggende Øgruppe, Sorø, Præstø og Maribo Amter (Kallundborg); 3die, Odense og Svendborg Amter samt Veile Amt med Undtagelse af Bjerge, Hatting og Nørvang Herreder og Kjøbstaden Veile (Svendborg); 4de for Aarhus Amt med Samsø og hosliggende Øer, Ribe og Randers Amter samt Bjerge, Hatting og Nørvang Herreder og Kjøbstaden Veile (Aarhus); 5te, Viborg, Ringkjøbing, Thisted, Aalborg og Hjørring Amter (Aalborg); 6te, Bornholms Amt (Rønne). Hver af Udskrivningskredsene ere atter deelt i Lægd. Politiembedsmændene ere Lægdsforstandere undtagen i Kjøbenhavn og paa Bornholm, hvor Udskrivningschefen tillige beklæder denne Post. Bedømmelsen af de Værnepligtiges Tjenestedygtighed skeer paa Sessionerne, som bestyres af Udskrivningschefen som Formand samt

Medlemmer af Kredsens communale Repræsentanter og ordentligviis 2 Officerer. Undersøgelsen foretages i Regelen af militaire Læger.

Forretningerne vedkommende de Søfarendes Ud- og Afmønstring ere underlagte i Kjøbenhavn en Mynstringsbestyrer, i Helsingør en særlig dertil ansat Bestyrer, i Svendborg, Aalborg, Aarhus og Rønne vedkommende Udskrivningschefer, i alle andre Havne i Kongeriget de Embedsmænd, for hvem Toldklareringer foregaae; dog ere herfra undtagne de Districter paa Bornholm, hvor der før Lov af 6te Marts 1869 var ansat særegne Mynstringsbestyrere, idet disse vedblive at fungere indtil indtrædende Vacance (sidstnævnte Lovs § 64).

Medicinalvæsenet og Sundhedspolitiet sorterer, som foranført, under Justitsministeriet. Saaledes det Kgl. Sundhedscollegium i Kjøbenhavn (oprettet 13de Mai 1803, Instruction af 15de Juni 1813), der under Ministeriets Overbestyrelse skal have et vedvarende Tilsyn med Medicinalvæsenet i Kongeriget. Af de større Stats-Institutioner mærkes det Kongelige Frederiks Hospital i Kjøbenhavn (see II. S. 209), Fødsels- og Pleiestiftelsen i Kjøbenhavn (see II. S. 211), Sindssygeanstalten for Østifterne med Undtagelse af Staden Kjøbenhavn (see III. S. 551), Sindssygeanstalten for Nørre-Jylland (see VI. S. 34), Anstalten for uhelbredelige Sindssyge i Viborg (see V. S. 335, jfr. Suplm.). Quarantaine-Commissionen i Kjøbenhavn, der bestaaer af Overtoldinspecteuren i Kjøbenhavn, Stadslægen, en Borgmester og Havnecapitainen. Quarantainecommissionerne i Provindsstæderne bestaae i Regelen af Borgmesteren, Stiftsphysicus eller Stadslægen, Toldinspecteuren eller Toldforvalteren og en søkyndig Mand.

Danmark er med Hensyn til Lægevæsenet inddeelt i Physicater med disse underlagte Lægedistricter, nemlig: Sjællands nordre Landphysicat, hvorunder hører Kjøbenhavns Amt med Undtagelse af Kjøbstaden Kjøge, Frederiksborg Amt og Holbæk Amt og Lægedistricterne: Kjøbenhavns Amts nordre District (Bopæl Lyngby), Kjøbenhavns Amts søndre District (B. ved Taastrup Station), Amager med Saltholm (B. Amagerbro), Hillerød Kjøbstad med Frederiksborg District (B. i Hillerød), Helsingørs Stadsphysicat, Hirschholms District (B. Usserød), Kronborg District (B. Esbønderup), Horns Herreds District (B. Skibby), i Roeskilde og Distriet (B. Roeskilde), Frederiksværk og Halsnæs District (B. Frederiksværk), Kallundborg og District (B. Kallundborg), Holbæk og District (B. Holbæk), Nykjøbing Kjøbstad og Odsherred (B. Nykjøbing), Samsø med Tunø (B. Tranebjerg); Sjællands søndre Landphysicat, hvorunder hører Sorø og Præstø Amter samt Kjøbstaden Kjøge af Kjøbenhavns Amt (B. Næstved) med Lægedistricterne: Sorø District (B. Sorø), Skjelskør og District (B. Skjelskør), Slagelse og District (B. Slagelse), Stadslæge i Korsør, Districtslæge i Taarnborg, Vemmelev og Hemmershøi Sogne af Slagelse Herred (B. Korsør), Ringsted og District (B. Ringsted), Næstved og District (B. Næstved), Præstø og District (B. Præstø), Vordingborg og District (B. Vordingborg), Tryggevælde District (B. Storeheddinge), ved Vallø Stift (B. Vallø pr. Kjøge), ved Bemmetofte Kloster og Høistrup Gods (B. Vemmetofte pr. Faxe), paa Møen

(B. Stege), Kjøge og District (B. Kjøge); — Bornholms Physicat (B. Rønne) med Lægedistricterne: Bornholms Østre- og Nordre Herreder samt Kjøbstæderne Svaneke, Hasle, Allinge og Sandvig (B. Allinge), Bornholms Vestre og Søndre Herreder samt Kjøbstæderne Rønne, Nexø og Aakirkeby (B. Rønne); Fyens Stiftsphysicat (B. Odense) med Lægedistricterne: Stadslæge i Odense, Odense Landdistrict (B. Odense), Kjerteminde og District (B. Kjerteminde), Bogense og District (B. Bogense), Nyborg og District (B. Nyborg), Svendborg og District (B. Svendborg), Faaborg og District (B. Faaborg); Lolland-Falsters Stiftsphysicat (B. Nykjøbing) med Lægedistricterne: Maribo og Rødby District (B. Maribo), Saxkjøbing District, Stadslæge i Nakskov og Districtslæge i Landdistrictet (B. Nakskov), Nykjøbing og District (B. Nykjøbing), Stubbekjøbing og District (B. Stubbekjøbing); — Stiftsphysicatet for Aalborg og Hjørring Amter (B. Aalborg) med Lægedistricterne: Hospitals- og Stadslæge i Aalborg, Kjær Herreds District (B. Nørre-Sundby), Lægedistrictet mellem Nibe, Løgstør og Hobro (B. Farsø pr. Løgstør), Nibe og Løgstør med District (B. Nibe), det søndenfjordske Landlægedistrict i Aalborg Amt (B. Terndrup pr. Aalborg), Skagen og District (B. Skagen), Frederikshavn og District (B. Frederikshavn), Hjørring og District (B. Hjørring), Hallund District (B. Hallund pr. Brønderslev), Hvetbo District (B. Nørre-Saltum pr. Aalborg), Sæby og District (B. Sæby), Læsø (B. Byrum pr. Sæby); — Stiftsphysicatet for Viborg og Thisted Amter (B. Viborg, under Physicatet henhører Dele af Lægedistricterne i Farsø, Hobro, Randers, Frijsenborg og Silkeborg) med Lægedistricterne: Skive og District (B. Skive), Hanherredernes District (B. Elmelund pr. Fjerritslev), Thisted og District (B. Thisted), Hassing og Refs Herreders District (B. Vestervig), Thyholm og Jegindøs District (B. Hvidbjerg pr. Struer), Nykjøbing og District (B. Nykjøbing); — Stiftsphysicatet for gamle Aarhus Amt og Randers Amt (B. Aarhus) med Lægedistricterne: Aarhus, med sammes Hospital og Sygehuus (B. Aarhus), Aarhus Landdistrict (B. Aarhus), Hads Herreds District (B. Odder), Randers District og ved Hospitalet (B. Randers), Mariager og District (B. Mariager), Ebeltoft og District (B. Ebeltoft), Grenaa og District (B. Grenaa), Hobro og District (B. Hobro), Ørsted District (B. Ørsted pr. Randers), Hornslet District (B. Rosenholm), Anholt; — Stiftsphysicat for Ribe Amt (B. Ribe) med Lægedistricterne: Ribe og District samt ved Ribe Hospital (B. Ribe), Varde og District (B. Varde), Grindsted District (B. Grindsted pr. Veile), Fanø District; — Stiftsphysicatet for Ringkjøbing Amt (B. Ringkjøbing) med Lægedistricterne: Ringkjøbing og District (B. Ringkjøbing), Herning District (B. Herning), Tarm District (B. Tarm), Holstebro og District (B. Holstebro), Lemvig og District (B. Lemvig), Uglkjær (Ulvkjær) District (B. Uglkjær pr. Uglkjær Brevsamlingssted; — Stiftsphysicatet for Veile Amt og gamle Skanderborg Amt (B. Horsens) med følgende Lægedistricter: Veile og District (B. Veile), Givskud District (B. Givskud pr. Veile), Kolding og District (B. Kolding), Stadslæge i Fredericia, Skanderborg og District (B. Skanderborg), Horsens og District (B. Horsens), Silkeborg og District (B. Silkeborg), Brædstrup District (B. Brædstrup pr. Horsens), Frijsenborg District (B. Frijsenborg).

Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet.

I Spidsen for Ministeriet staaer Ministeren for Kirke- og Underviisningsvæsenet eller som han i Almindelighed benævnes Cultusministeren og under ham en Departementschef med tvende Chefer for de respective Contoirer og tillige umiddelbart under Ministeren Kongerigets Archiv, der bestyres af en Contoirchef.

1ste Expeditionscontoir

for Sager vedkommende Kirkevæsenet, saaledes Sager, der angaae den kirkelige Forfatning, de fra Landets almindelige Kirke afvigende Confessioners og Sekters Stilling, Rettigheder og Forpligtelser; Sager angaaende Geistligheden, saavel den evangelisk-lutherske Kirkes som de anerkjendte Religioners og Confessioners; de Geistliges Embeder, Pligter, Rettigheder og Indtægter; Sager betræffende offentlig Gudstjeneste og Religionsøvelse; Sager, som angaae Kirkerne og disses Indtægter; Confirmation paa Foreninger angaaende Tiender, der tilhøre Kirken og Geistligheden; Begravelsesvæsenet; Missionsvæsenet.

2det Expeditionscontoir

for hele det høiere Underviisningsvæsen, Universitetet, den polytechniske Læreanstalt, Sorø Academi, samtlige lærde Skoler, med Undtagelse af Herlufsholm Skole og Opdragelsesanstalt, de videnskabelige Realskoler i Rønne, Helsingør, Vordingborg og Slagelse; de videnskabelige Samlinger; det store Kongelige Bibliothek og Geheime-Archivet; Kunstanstalterne; det Kongelige Theater og Capel; det Kongelige Academi for de skjønne Kunster og Kunstsamlingerne; Frederiks Hospital, Fødsels- og Pleiestiftelsen samt Vaisenhuset; Bestyrelsen af det aarlige Bidrag fra Finantserne til Videnskaber og Kunster i Almindelighed, derunder ogsaa Reiseunderstøttelser; Gradmaalingen; alle Ministeriet i Almindelighed vedkommende Secretariatsager.

Kongerigets Archiv

om dette see II. S. 129.

Ved at omhandle de under Ministeriet for Kirke- og Underviisningsministeriet henlagte Embedsklasser og Institutioner, skal her først nævnes **Geistligheden**, der omfatter Landets 7 Bisk opper; Biskoppen danner i Forening med Stiftamtmanden (hvis Functioner ere henlagte til en af Stiftets Amtmænd) Stiftsøvrigheden, under hvilken især hører Tilsynet med Kirkers og fromme Stiftelsers Gods. Geistlige Embedsforseelser paadømmes i første Instants af Provsteretten, som bestaaer af Provsten og

den almindelige Underdommer, i anden Instants af Provstemødet eller Landemødet, som bestaaer af Stiftsøvrighederne og Provsterne, dog ere kun Stiftamtmanden og Biskoppen stemmeberettigede. Appel til Høiesteret. I Kjøbenhavn paadømmes disse Sager, ligeledes med Appel til Høiesteret, af en for hver Gang særlig nedsat Commission. Desuden bestaaer Geistligheden af 7 Stiftsprovster, der fungere for Biskopperne i Forfald, Provster (Districtsprovster), Sognepræster (Slotspræster), residerende Capellaner, Capellaner pro loco, personelle Capellaner, ordinerede Catecheter. Hele Landet er forøvrigt deelt i Herreder, og af disse ere i Almindelighed 2 til 3, ja indtil 5, forenede under een Provst (Districtsprovst), undertiden har denne Embedsmand dog kun eet Herred under sig. Kjøbenhavn er, foruden Hof-Slotskirken, deelt i 2 Provstier, det øvrige Sjælland i 15, Bornholm 1 og Færøerne 1, Fyens Bispedømme har 9 Provstier, Lolland-Falsters 4, Aalborg Stift 10, Viborg Stift 8, Aarhus Stift 13, Ribe Stift 8. Provsterne ere ligesom Stiftsprovsterne ogsaa tillige Sognepræster.

Samtlige Præsters (Ordineredes) Antal er c. 1,220, men af disse ere kun omtrent 1,070 Sognepræster. Sognekirkernes Antal er c. 1,715. Pastoraternes Antal falder noget nær sammen med Sogneraadskredsenes, undertiden findes dog i et Pastorat 2 Sogneraadskredse. Ved Lov af 15de Mai 1868 er der aabnet Adgang til Dannelsen af Valgmenigheder. Saadanne findes nu i Tommerup i Arts Herred, i Kjerteminde, i Ryslinge og i Veistrup i Gudme Herred, i Øster-Jølby paa Mors, paa Voring Mark i Kolt Sogn, i Bøvling, Bøvling S. Færøerne danne, som anført ved Beskrivelsen af Færøerne, et Provsti under Sjællands Biskop med 7 Præstegjæld (40 Kirker). Island danner et selvstændigt Bispedømme i Reykjavik med 19 Provstier, omtrent 170 Præstekald og omtrent 310 Kirker. Grønland, der i geistlig Henseende hører under Sjællands Biskop, har en Præst (ved Upernivik) og 4 Missionairer, ved Frederikshaab og Julianehaab, ved Godthaab, Holsteinborg og Sukkertoppen, ved Jacobshavn, Ritenbenk og Umanak og ved Egedesminde og Christianshaab. Udenfor de danske Stater ere ansatte 8 Præster for Danske, hvilke ogsaa staae under Sjællands Biskop.

Borger- og Almueskolevæsenet (Anordning af 29de Juli 1814 for Kjøbstæderne og for Landet, Forordn. 20de Marts 1844 for Kjøbenhavn) bestyres i Kjøbenhavn, som ommeldt II. S. 321 jfr. 148 flg., af en Skoledirection, der ifølge Lov af 29de Decbr. 1857 bestaaer af Overpræsidenten som Formand, en Borgmester, en af Ministeriet udnævnt Provst eller Sognepræst og Skoledirecteuren som Forretningsfører, men uden Stemme. I hvert af Kjøbenhavns Sogne føres derhos et mere almindeligt Tilsyn ved en Skolecommission. I Kjøbstæderne bestyrer Byraadet Skolevæsenets Indtægter og Udgifter og hele Regnskabsvæsen, hvorimod det nævnte Tilsyn med Underviisningen føres af en Skolecommission. Paa Landet bestyres Skolevæsenet af Sogneraadet, men saaledes, at det nærmeste Tilsyn med Underviisningen ogsaa her føres af en Skolecommission. Med de enkelte Kjøbstad- eller Landcommuners Skolevæsen føres Tilsyn af Skoledirectionen, som for hvert Provstedistrict bestaaer af Amtmanden og Provsten. Biskopperne skulle ogsaa føre Tilsyn med Skolerne og personligt undersøge deres Tilstand. Antallet af Skolelærere ved

Borger- og Almueskolevæsenet, da forrige Udgave af dette Skrift udkom (see dettes 1ste Deel S. 294), ved de deri ommeldte Skoler, nemlig Borger- og Almueskoler i Kjøbstæderne udenfor Kjøbenhavn samt almindelige Landsbyskoler ialt 2,384, var 2,691, hvoraf i Kjøbstæderne 110 Skoler med 337 Lærere og paa Landet 2,274 Skoler med 2,354 Lærere. I Beretningen fra 1867 om Almueskolevæsenet, udgivet af Cultusministeriet i 1870, angives S. 10 for Kongerigets Landdistricter ialt 2,781 Skoler, herunder indbefattet 83 Pogeskoler med særskilte Lærere eller Lærerinder, 23 Pogeskoler samt 197 Bi- og Omgangsskoler med fælles Lærere for to eller flere Skoler samt 79 Vinterskoler, der have særlig Lærere om Vinteren, medens Børnene om Sommeren søge Hovedskolerne (af de 2,781 Skoler paa Øerne 1,156, i Jylland 1,625). Ved samtlige Kjøbstæders Skoler i 1867 (S. 80) var ialt 385 faste Lærere og 54 Lærerinder samt 33 Timelærere (1 af Kvkj.). Senere er Skolernes og Lærernes Antal yderligere forøget. Nu ere Skolerne ogsaa forøgede med de saakaldte Folkehøiskoler, der for en stor Deel nyde nogen Understøttelse af Staten. Her skulde nævnes de betydeligste og særlig de, der nyde saadan Understøttelse: Aaby, Aaby Sogn, Aale, Aale S., Abbed, Stokkemarke S., Arresødal, Vinderød S., Ask, Astrup S., Askov, Veien S., Avning, Avning S., Bregninge, Horbelev S., Bornholm, Øster-Mariæ S., Broderup, Snesere S., Emdrupborg, Brønshøi S., Brønderslev, Brønderslev S., Ebeltoft, Fjellerad, Gunderup S., Frerslev, Frerslev S., Galtrup, paa Mors, Gjedved, Tolstrup S., Gjerlev, Gjerlev S., Gjøeske Folkehøiskole, Hindholm, Torslev S., Høng, Finderup S., Jandrup, Jandrup S., Karise, Karise S., Kjøng, Klank, Galten S., Kvissel, Aasted S., Lumby, Lunde S., Lundby, Lundby S., Lyngby, Lyngby S., Marielyst, ved Kjøbenhavn, Mørke, Mørke S., Oddense, Oddense S. (theoretisk Landvæsensinstitut), Ommestrup, Mørke S., Ryslinge, Ryslinge S., Rødkilde, Stege Ldsgn., Sinding, Sinding S., Skals, Skals S., Skelund, Skelund S., Skibby, Skibby S., Staby, Staby S., Stenum, Brønderslev S., Søgaard, Vamdrup S., Sønderholm, Sønderholm S., Tamdrup, Tamdrup S., Tarm, Egvad S., Testrup, Maarslet S., Torup, Simested S., Try, Dronninglund S., Tune, Tune S., Uldum, Uldum S., Vallekilde, Vallekilde S., Veistrup, Veistrup S., Vesterskjerninge, Vesterskjerninge S., Viby, ved Aarhus, Villerup, Vestervig S., Vinding, Vinding S., Virum, Lyngby S., Vrigsted, Vrigsted S., Voldby, Voldby S., Vrold, Skanderup S., Østbæk, Ølgod S.

Der skulde her, næst disse Meddelelser om Almueskolerne, disses Antal og om Almueskolelærernes Antal, gives nogle af de i den af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet i 1870 udgivne Beretning om Almueskolevæsenet i Kongeriget Danmark i 1867 indeholdte Meddelelser om Antallet paa de skolepligtige Børn. Disse vare herefter den 31te Decbr. s. A. i Kongerigets Landdistricter (herunder indbefattede Frederiksberg, Frederiksværk, Marstal, Nørresundby, Løgstør og Silkeborg Communer) ialt 200,761 skolepligtige Børn mellem 7 og 14 Aar (heraf paa Øerne 97,371 og i Jylland 103,390). Til samme Tid fandtes i Kongerigets samtlige Kjøbstæder udenfor Kjøbenhavn et Antal af 33,636 skolepligtige Børn (17,556 Drenge og 16,080 Piger), hvoraf 17,191 (51,11 pCt.)

nøde den almindelige Underviisning i Friskolerne og 1,661 (18,23 pCt.) fik en videregaaende Underviisning i de borgerlige Realskoler eller Realklasser, medens 1,516 (4,51 pCt.) besøgte de forskjellige lærde Skoler og høiere Realskoler og 8,893 (26,44 pCt.) bleve underviste i private Instituter eller i Hjemmet. Om Borger- og Almueskolevæsenet i Kjøbenhavn, see Beskrivelsen af Kjøbenhavn i 2den Deel S. 151, heri forekommer følgende Opgivelse:

I de under Skoledirectionen sorterende Skoler var der den 1ste Mai 1877 21,993 Børn. I de under andre Autoriteter hørende Skoler 2,168 Børn, ialt 24,161 Børn. Desuden vare i 1877 3,567 Børn over 7 Aars Alderen, hvilke ikke nød Skoleunderviisning, men enten bleve underviste privat eller slet ikke. Antallet af samtlige skolepligtige og skolebesøgende Børn var altsaa herefter 27,728 Børn.

Ethvert Barn over 7 Aar, som ikke undervises paa anden Maade, skal besøge de offentlige Skoler, kan udskrives naar det har fyldt 13 Aar, og skal udskrives naar det har fyldt 15 Aar, see Lov 2den Mai 1855.

De høiere Underviisningsanstalter findes omtalte ved Beskrivelsen af Kjøbenhavn Universitetet i Kjøbenhavn og den med samme i flere Henseender forbundne Polytechniske Læreanstalt ligesom ogsaa Metropolitanskolen; ved Roeskilde er omtalt Cathedralskolen, ved Hillerød Frederiksborg lærde Skole, ved Sorø Sorø Opdragelsesanstalt og Skole, ved Herlufsholm Herlufsholm Opdragelsesanstalt og Skole, ved Odense Odense Cathedralskole, ved Nykjøbing paa Falster Nykjøbing Cathedralskole, ved Aalborg Aalborg Cathedralskole, ved Viborg Viborg Cathedralskole, ved Aarhus Aarhus Cathedralskole, ved Randers og Horsens de derværende lærde Skoler, ved Ribe Ribe Cathedralskole. Endvidere er omtalt ved Rønne Realskolen i Rønne. Ved Kjøbenhavn er ogsaa nævnt de forskjellige derværende Examinationscommissioner og forskjellige Skoler, der have Dimissionsret til Universitetet, Haderslev Læreres Skole, Værnedamsveiens Latin- og Realskole, Nørrebroes Latin- og Realskole, Borgerdydsskolen paa Christianshavn, Borgerdydsskolen i Kjøbenhavn, det von Westenske Institut, H. Frischs Latin- og Realskole, Lyceum, Hauchs Latin- og Realskole; en saadan findes ogsaa i Fredericia. Tilladelse til at holde Realafgangsexamen af høiere Grad er tilstaaet: Efterslægtsselskabets Realskole i Kjøbenhavn, Helsingørs Realskole, Slagelse Realskole, Vordingborg Realskole, Odense Realskole, Svendborg Realskole, Veile Amtsskole i Kolding, Thisted Realskole, Hjørring Realskole, Fredericia Latin- og Realskole, Veile Realskole samt ovennævnte Skoler i Kjøbenhavn. Under Kjøbenhavn er derhos nævnt det Kgl. Blindeinstitut og Døvstummeinstitut, Skolevæsenet i Kjøbenhavn, de talrige private Instituter. Under Kjøbenhavn findes endvidere beskrevet: det Kongelige Geheimearchiv, det store Kongelige Bibliothek, Universitetsbibliotheket, det Kongelige Academi for de skjønne Kunster i Kjøbenhavn, det Kongelige Theater, de Kongelige Samlinger og Kunstmusæer m. m. Her vil ogsaa være at nævne de paa de respective Steder anførte Skolelærerseminarier i Jonstrup, Skaarup, Ranum og Jellinge. See endvidere 2den D. S. 155 Blaagaards Seminarium.

Af disse Institutioner har det store Kongelige Bibliothek en særegen Betydning ved den Udsigt over Danmarks aarlige Literatur, som gives i Aarsberetninger og Meddelelser, udgivne af dets Bibliothekar Justitsraad Chr. Bruun, og som grunder sig paa den Forpligtelse, der paahviler Bogtrykkerne til at indsende Exemplarer af de af dem trykte Skrifter til det store Kongelige Bibliothek og Universitetsbibliotheket. Der var efter det nævnte Skrifts sidst udkomne Hefte, 3die Binds 4de H., den 31te Marts 1878 163 Bogtrykkerne i Danmark. Der var i det da afvigte Aar afleveret 144 Aviser, 182 Tidsskrifter, 2,061 Bøger, 476 Sange og 3 Rækker Theaterplacater. Af de danske Tidsskrifter vare 18 theologiske, 4 juridiske, 9 medicinske, 12 pædagogiske, 7 politiske, 10 naturvidenskabelige, 26 technologiske og landoeconomiske; af danske Bøger hørte 154 til Theologi, 21 til Jurisprudents, 47 til Medicinen, 19 til Politik, 122 til Naturvidenskaberne, 86 til Technologi og Landvæsen, 58 til fremmed Historie og 53 til Danmarks, samt 80 til Personalhistorie, 44 til Literairhistorie, 357 til Danmarks Historie og Statistik (deraf 145 Smaaskrifter) samt 294 til Skjønliteratur. Af de til Skjønliteraturen hørende oversatte Skrifter vare 12 oversatte fra Svensk, 24 fra Tydsk, 28 fra Engelsk, 14 fra Fransk og 6 fra andre Sprog.

Krigsministeriet.

Umiddelbart under Krigsministeren staaer et Secretariat, der besørger Modtagelsen og Fordelingen af samtlige til Krigsministeriet indkomne Sager; Behandling af Sager, som af Ministeren foredrages i Statsraadet m. m.; Ministerens særlige Brevvexling; Forhandling og Brevvexling med den lovgivende Forsamling i alle Sager undtagen dem, som angaae Budgettet og Statsregnskabet; den endelige Bearbeidelse af Forslag til Love, Finantslov herfra undtagen; Behandling af Sager angaaende Krigsministeriets Ordning og Omraade, dets Embedsmænd og Bestillingsmænd, disses Ansættelse og Afgang; den endelige Bearbeidelse af samtlige organisatoriske og reglementariske Bestemmelser samt Instructioner, som angaae Hæren m. m.

1ste Departement. Sager, som angaae Hærens Commando i personel Henseende; Hærens Personel, dets Ansættelse, Tjeneste og Afgang, Brevvexling om dets Pensionering eller Invalideforsørgelse, dets Ansættelse i Civiletaten, Mandskabets Indkaldelse, Fordeling og Uddannelse; Etater og Styrkelister; Underviisningen ved samtlige Hærens Skoler; Giftermaalstilladelse, Orlov og Reisetilladelse til Udlandet; Officerer i fremmed Krigstjeneste; Udfærdigelse af Bestallinger, Afskedspatenter, Bevillinger og Reisepas; foreløbig Behandling af de Hærens Personel vedrørende organisatoriske, reglementariske og instructoriske Bestemmelser; Bearbeidelsen af Forfremmelseslister; Krigsministeriets almindelige Brevvexling, forsaavidt denne ikke angaaer det til de andre Contoirer henlagte For-

retningsomraade; Sager, som angaae de almindelige Loves Anvendelse paa Hæren; de under Krigsministeriet henhørende Værnepligtssager; Naadesbeviisninger, Decorationer, Hæderstegn, Medailler og Distinctioner; Dannelsen af Felthæren, dens Kampdygtighed i personel Henseende, dens Forsyning med Erstatningsmandskab, Depoter og Skoler (1ste Contoir).

Sager, der angaae Hærens Lønningsforhold, Oeconomi og egentlige Forpleining; særlig Forvaltning af alle de Budgetconti, hvis Enkeltheder ikke ere overdragne Forpleiningscorpset, Artilleriet, Ingenieurcorpset eller Generalstaben; Bestyrelsen af Legater og Donationer, Tilsynet med Forsørgelses- og Pensionsanstalter; Fastsættelsen af Størrelsen af de enkelte Kassebetjentes Cautioner; endelig Sammendragning og Behandling af Krigsministeriets Budget; Forhandling med Finantsministeriet og Rigsdagen om Budgettet; Udfærdigelse og Bekjendtgjørelse af Finantsloven; endelig Sammendragning og Bearbeidelse af Krigsministeriets Regnskab; Forhandling med Statsrevisionen og Rigsdagen om Statsregnskabet; Krigsministeriets Archiv (2det Contoir).

2det Departement. Sager, som angaae Hærens Beklædning og Udrustning; Hærens Krigsmateriel, Ingenieur-, Bro- og Telegraphmateriellet herfra undtaget; Forsyningen med Vaaben og Ammunition, Prøver og Forsøg vedrørende disse; Bestykning af befæstede Punkter; Vaabenfabrikker; Krudtfabrikker, m. fl.; Spørgsmaal om Vaaben og Ammunition, som midlertidig udleveres til Skytteforeninger og frivillige Corps; Hærens Train og Parker; Hærens Hesteehold og Remonteringen; Hærens Befordrings- og Transportvæsen (3die Contoir).

Sager, som angaae Indqvarteringsvæsenet saavel i Garnison som paa Cantonnementsfod; Casernernes Forsyning og Anvendelse; Sygehuusvæsenet; Landets Befæstningsvæsen; Fæstninger, herunder indbefattet Kjøbenhavns Befæstning mod Søsiden, og faste Pladser; Bygninger, Grundstykker, Eiendomme og Skydebaner, Hærens Ingenieur-, Bro- og Telegraphmateriel; Leire, deres Anlæg, Materiel og Inventar; Generalstabens militaire Recognosceringer og topographiske Maalinger (4de Contoir).

Contoiret for den militaire Klædefabrik i Usserød.

Udskrivningsvæsenet sorterer under Justitsministeriet, see 1ste Deel S. 137*).

*) Til Hæren udskrives aarligt al det tjenstdygtige Mandskab af 22 Aars Alderen, hvornæst det henføres til Linie- og Reserveafdelingen i en Tid af 8 Aar og endvidere til Forstærkningen i 8 Aar. Med Hensyn til Udskrivningen er Danmark deelt i 5 Brigadekredse, 3 vest og 2 øst for Storebelt, som hver recruterer en Brigade Fodfolk og et Rytterregiment, af Artilleriets 2 Regimenter, og 2 Bataillоner faaer den ene af hver sit Mandskab fra den østlige, den anden fra den vestlige Deel af Landet, hvorimod dets techniske Afdelinger saavelsom Ingenieurerne og Livgarden samt de ikke combattante Corpser recruteres fra hele Landet. Hvert Aar indkaldes alt det unge Mandskab, som er fundet tjenstdygtigt til egentlig Krigstjeneste, til Linieafdelingerne for at uddannes til Menige i en Tid af 4—9½ Maaneder, hvornæst de faae Hjemlov med Undtagelse af dem, der udtages for at uddannes til Undercorporaler, og det Antal Menige, der behøves til Garnisonstjenesten, og som derfor bliver ved Fanerne endnu i 9 til 12 Maaneder. Fodfolkets Liniebatailloner stiftes 2

Armeens Commando er i Fredstid ifølge Hærordningsloven af 6te Juli 1867 deelt mellem 2 commanderende Generaler, i 1ste Generalcommando, Sjælland og tilliggende Øer, og i 2den Generalcommando, Nørrejylland og Fyen. Under den østlige Commandokreds er der 2 Brigadekredse, af hvilke den første omfatter Hovedstaden, Kjøbenhavns og Frederiksborg Amter samt det halve Bornholm, den anden Holbæk, Sorø, Præstø og Maribo Amter samt den anden Halvdeel af Bornholm. Under den vestlige Commandokreds er der 3 Brigadekredse, af hvilke den første omfatter Svendborg, Odense og en Deel af Veile Amter, den anden Aarhus, Ribe, Randers og den øvrige Deel af Veile Amt, den tredie Viborg, Ringkjøbing, Thisted, Aalborg og Hjørring Amter. Hver Brigadekreds er atter deelt i 2 Halvbrigadekredse. Armeen bestaaer efter Corpsinddeling af en Generalstab, et Ingenieurcorps af 2 Ingenieur-Bataillоner, Artilleriet bestaaende af en Artilleristab, 2 Artilleriregimenter, 2 Artilleribatailloner, 2 tekniske Afdelinger, Tøihuusafdelingen og Laboratorieafdelingen. Rytteriet bestaaende af Gardehusarregimentet, 4 Dragonregimenter. Fodfolket bestaaende af 5 Brigadestabsafdelinger (1ste sjællandske Brigades Stab, 2den sjællandske Brigades Stab, Fyenske Brigades Stab, 1ste jydske Brigades Stab, 2den jydske Brigades Stab), Livgarden, Livgardens Forstærkningsbataillon; 1—40 Bataillon; Kjøbenhavns Væbning, 2 Batailloner Fodfolk, 2 Compagnier Artilleri; Bornholms Væbning, 2 Compagnier Artilleri, 1 Escadron Rytteri, 1 Bataillon i 4 Compagnier Fodfolk.

Efter Aldersordenslisten over Hærens Linieofficerer i Statshaandbogen for 1879 indeholdt denne 17 Generaler, hvoraf 5 udenfor Nummer, 66 Oberster, hvoraf 3 udenfor Nummer, 220 Ritmestere og Capitainer, hvoraf 3 udenfor Nummer, 268 Premierlieutenanter, hvoraf 7 udenfor Nummer, c. 200 Secondlieutenanter.

---

og 2 om at uddanne Aarets Tilgang af Recruter. Efter den første Uddannelse indkaldes Mandskabet senere til yderligere Øvelse efter forskjellige Regler for de forskjellige Vaaben; Fodfolkets Linie- og Reservebatailloner bringes saaledes skiftevis hvert andet Aar ved Indkaldelse af de ældre Aargange af Mandskab til en Styrke af 800 Mand i 45 og 30 Dage, og Forstærkningsbataillonerne kunne efter Loven hvert andet Aar indkalde hver 400 af 9—12 Aargang til 15 Dages Øvelse. Rytteriet indkalder hvert Aar saa meget Mandskab, at det bringer sine Linieeskadroner op til 110 Mand for 45 Dage, Reserveeskadronerne til 60 Mand for 30 Dage. Naar Hæren sættes paa Krigsfod, bringes hver af Fodfolkets 30 Linie- og Reservebatailloner saavelsom Livgardens Liniebataillon til en Styrke af 800 Mand, Rytteriets 15 Escadroner til en Styrke af 120 Mand, hvert af de 12 Feldtbatterier til en Styrke af 167 Mand, de 6 Compagnier Fæstningsartilleri hvert til 400 Mand, Ingenieurbataillonen til 500 Mand. Hæren faaer saaledes en planmæssig Styrke af 32,000 Undercorporaler og Menige, foruden hvad der anvendes bag Fronten til Arsenalerne, Forpleiningsvæsenet o. s. v. Det Mandskab, som bliver tilovers af de yngste 8 Aargange, samles i Depoter som Erstatningsmandskab for Afdelingerne. Desuden kan det endnu ældre Mandskab, der henhører til Fodfolket og Fæstningsartilleriet, indkaldes for at formere de 10 Forstærkningsbatailloner og 3 Forstærkningscompagnier, hvorhos Kjøbenhavns og Bornholms Væbninger (om disse see 2den Deel S. 232 og 3die Deel S. 594) kunne kalde deres Mandskab under Vaaben.

Hærens Underviisnings-Anstalter: Officeersskolen, Elevskolen, Ride- og Beslagskolen, Skydeskolen, Gymnastikskolen. Om disse Skoler see 2den Deel Side 152.

Garnisonssygehuse, i Kjøbenhavn (om dette, der ogsaa benyttes for Søetaten, see 2den Deel Side 211), Helsingør, Nyborg, Odense, Aarhus, Fredericia, Viborg, Aalborg.

Lægecorpset, fælles for Hæren og Flaaden, med en Stabslæge, 11 Overlæger, 24 Corpslæger.

Hærens Dyrlægecorps med en Stabsdyrlæge, 5 Overdyrlæger og 4 Corpsdyrlæger.

Remontecommissionen, bestaaende af en Oberst af Rytteriet som Formand, en Premierlieutenant af Rytteriet og en Overdyrlæge. **Den militaire Klædefabrik paa Usserød.** Om denne see 3die Deel Side 43.

Auditeurcorpset, fælles for Hæren og Flaaden, med en Generalauditeur og 7 Auditeurer.

Hærens Forpleiningscorps med en Generalintendant, Corpsets Stab, 1ste Generalcommandointendantur, 2den Generalcommandointendantur, Materialintendanturen.

Marineministeriet

staaer under Marineministeren og er deelt i 3 Afdelinger, hvoraf den første sorterer umiddelbart under Ministeren; de tvende andre har hver sin Directeur.

1ste Afdeling: Secretariat og Commandodepartement (umiddelbart under Ministeren). Foruden de almindelige Secretariatsforretninger henhøre under dette Departement følgende Sager: Ansættelse, Forfremmelse, Lønningsforhold og Afskedigelse af Flaadens Officerer, af Directeur og Underdirecteurer ved Orlogsværftet, af Embeds- og Bestillingsmænd i Marineministeriet samt af det ved Søværnet tjenstgjørende Personale, af Auditeur og Lægecorpset. Alle Commandosager. Organisatoriske og reglementariske Bestemmelser samt Instructioner, som angaae Flaaden.

Bestemmelser om Skibes Udrustning og Personalets Øvelse og Uddannelse. Udfærdigelse af Bemandingsreglementer samt Skibschefsinstructioner. Techniske og videnskabelige Anliggender med Undtagelse af dem, der henhøre under 2den Afdeling. Orlogsværftets Drift og Arbeider. Søværnets Jurisdiction. Søofficeersskolen. Reservelieutenantskolen. Søkaartarchivet. Udarbeidelse af de Departementet vedkommende Budget- og Lovforslag. Expeditioner vedkommende Lovforslags Forelæggelse og Lovenes Emanation. Samtlige Sager, der efter deres Natur ikke henhøre under de 2 andre Departementer.

2den Afdeling: Admiralitetsdepartement. Artilleri- og Matroscorpserne samt Værftsafdelingen (undtagen de derved ansatte Officerer og Fl., der ere anførte under de andre Departementer), disses Beklædning, Lønningsforhold, Hjemsendelse og Pensionering. Flaadens Underofficeersskole og Skibbygningsskole. Alt vedrørende Nyboder, Hospitalet og Asylet, Casernen og det værnepligtige Mandskab. Opmudringsarbeiderne i Flaadeleiet. Lodsvæsenet. Fyr- og Vagervæsenet. Navigationsunderviisningsvæsenet. Maskinistexamen. Det meteorologiske Institut. Optagelse af Vrag, der ere farlige for Skibsfarten. Udstedelse af Bekjendtgjørelser for Søfarende. Udarbeidelsen af de Departementet vedkommende Budget- og Lovforslag.

3die Afdeling: Commissariatsdepartement. Flaadens Oeconomie og Anskaffelser; Skibenes Proviantering. Den endelige Affattelse af Finantslovforslaget med Anmærkninger. Regnskabsførelsen og det dertil hørende Bogholderi over de til Flaaden bevilgede Pengemidler. Udfærdigelsen af alle Pengeberegninger, hvorefter Anviisninger udstedes af Finantsministeriet. Beregningen af Lønningen for Officerer, Embedsmænd og Betjente, som ikke henhøre under Orlogsværftet m. fl. St; Holmens Kirkes Anliggender vedkommende Ministeriets Patronat. Christiansø. Søqvæsthusets Bygninger og Grund. Ansættelse af Embedsmænd ved Orlogsværftets Contoirer. Intendanturpersonalet. Realisationer. Andre Sager vedrørende oeconomiske Forhold, saasom om Refusion for ydet Assistance, Embedsmænds Forpligtelse til at forsikkre Overlevelsesrente; Beregninger etc.

Kasserer- og Archivforretningerne, hvortil henhører Bestyrelsen af de separate Fonds. Understøttelseskassen. Udfærdigelsen af Kongelige Bestallinger, Afskedigelser og Certificater; Udbetalingen af Lønninger til Marineministeriets Embedsmænd og Betjente, Officerer og Læger.

Flaaden eller **Søværnet** har faaet sin Ordning ved Lov af 24de April 1868. Ifølge denne har Flaaden følgende Afdelinger: 1. et Officeerscorps, 2. et Artillericorps, 3. et Matroscorps og 4. en Værftsafdeling.

Endvidere er 5. det samlede Søminevæsen i 1878 henlagt under Søværnet. Hertil kommer da endnu 6. det til Flaadens Bemanding og den øvrige Tjeneste fornødne Antal af Menige, der tilveiebringes ved Udskrivning blandt Lægdsrullemandskabet og de saakaldte Befarne.

Liste over Flaaden.

Skrueskibe. Med Pantser.

	Kanoner.	Hestekraft. indiceret	Sat i Vandet.
Fregatter:			
Peder Skram	18.	1680.	1864.
Danmark	26.	1007.	1864.
Dannebrog*)	23.	....	1850, ombygget 1863—64.
Flydende Batterier:			
Rolf Krake	4.	750.	1863.
Lindormen	4.	1560.	1868.
Gorm	4.	1670.	1870.
Odin	10.	2260.	1872.
Helgoland	10.	beregnet 3700.	1878.
Torpedoskib:			
Tordenskjold	8.	2500.	Under Bygning.

Uden Pantser.

	Kanoner.	Hestekraft. indiceret	Sat i Vandet.
Fregatter:			
Jylland	27.	1350.	1860.
Sjælland	27.	1000.	1858.
Niels Juel	27.	900.	1855.
Corvetter:			
Dagmar	15.	800.	1861.
Heimdal	17.	750.	1856.
Thor**)	10.	650.	1851.
Skonnerter:			
Fylla	3.	500.	1862.
Diana***)	3.	500.	1863.
Absalon	3.	500.	1862.
Esbern Snare†)	2.	500.	1862.
St. Thomas	6.	1870.	1871.
Ingolf	3.	700.	1876.

*) Udgaaet af Flaadens Tal. Allerh. Resol. 15de Febr. 1875. Indrettes i 1879 til Exerceer- og Kaserneskib.
**) Udgaaet af Flaadens Tal. Allerh. Resol. 16de April 1877.
***) Er indrettet til og benyttes som Postdampskib til Island.
†) Er indrettet til Torpedoskib.

	Kanoner.	Hestekraft. indiceret	Sat i Vandet.
Kanonbaade:			
Falster	3.	510.	1873.
Møen.	3.	523.	1875.
Øresund	3.	183.	1874.
Storebelt	3.	196.	1875.
Lillebelt	3.	187.	1875.
Drogden	1.	40.	1872.

Thura, Schrødersee, Willemoës, Krieger og Marstrand (alle af Jern), hver 2 Kanoner og 170 indic. Hestekraft, Hauch 1 Kanon og 140 indic. Hestekraft.

Damptorpedobaade . . . . 3 Stkr.

Hjulskibe.

Dampskibet Slesvig (Jern*)	12.	570.	1845.
— Hekla	7.	530.	1842.
— Geiser	8.	430.	1844.

Seilskibe.

	Sat i Vandet.
Fregat:	
Dronning Marie, Logisskib	1824.
Kutter:	
Agnete	1868.
Barsko**)	—

Ro-Flotillen:
Kanonjoller . . . . 8 Stkr.

Transportfartøier:

Transportbaade (Jern)	20	—
Damptransportjolle „Fremad“ . .	1	—
Lastdragere	3	—
Vandskonnert	1	—
Fyrskibe	11	—

Flaadens Officeerscorps bestaaer af: 1 Admiral, der er Chef for Corpset, Flaadeinspecteur og Generalinspecteur for Signalvæsenet, 15 Commandeurer (hvoraf 1 Chef for Orlogsværftet, 1 Jagtcapitain hos Hans Majestæt Kongen, 1 Directeur i Marineministeriet, 1 Adjutant hos Hans Majestæt Kongen, 1 Chef for Sominevæsenet, 1 Chef for Søtransportvæsenet og 1 Chef for Søofficeersskolen), 34 Capitainer (hvoraf 1 Chef for Flaadens Underofficeersskole og Kasernecommandant, 1 Eqvipagemester paa Orlogsværftet, 2 fungerende Contoirchefer i Marineministeriet, 1 Tøimester, 1 Fyr- og Vagerinspecteur, 1 Chef for Sømineafdelingen, 1 Officeer

*) Bestemt til Hs. Majestæt Kongens allerhøieste Brug.
**) Tilhører Søofficeersskolen.

ved Søofficeersskolen, 1 ved Søkortarchivet, 1 Adjutant hos Admiralen og 1 hos Chefen for Orlogsværftet), 47 Premierlieutenanter (1 Bestyrer af Flaadens Compasvæsen, 1 Adjutant hos Marineministeren, 1 Næstcommanderende ved Krydstoldvæsenet, 1 Undertøimester, 2 Inspections-Officerer ved Orlogsværftets techniske Afdeling, 1 ved Artillericorpset og 2 ved Eqvipagen, samt 2 Officerer ved Søofficeersskolen), 16 Secondlieutenanter, c. 100 Reservelieutenanter (hvoraf fortiden kun 4 til Tjeneste; Resten hjemsendt). Udenfor Nummer er 1 Commandeur (fortiden Marineminister), 1 Capitain og 2 Premierlieutenanter.

Søofficeersskolen, oprettet 1ste Mai 1869, med 1 Chef, 3 subalterne Officerer, 15 Lærere og 1 Inspecteur, der tillige er Regnskabsfører og Haandskriver hos Chefen. Skolen tæller fortiden 13 Cadetter og 18 Elever, hvoraf 1 Cadet, og 3 Elever udenfor Nummer.

Orlogsværftet commanderes af en Commandeur af Flaaden som Chef. Han har Overtilsyn med Værftet og Flaadens Materiel; det paa Værftet tjenstgjørende Personale er ham underlagt i Alt vedrørende den militaire Commando og Jurisdiction samt Skik og Orden paa Værftet.

Under Orlogsværftet sorterer:

et Artillericorps, der bestaaer af: 1 Capitain af Flaaden som Tøimester og Chef for Corpset, 1 Undertøimester, 1 Inspectionsofficeer, 2 Tøihuuslieutenanter, 104 Underofficerer af 1ste Klasse (f. T. 1 vacant) og 30 Underofficerer af 2den Klasse (f. T. 21 vacante);

et Matroscorps, som bestaaer af: 1 Capitain af Flaaden som Chef for Corpset og som tillige er Takkelmester samt Chef for Værftscorpset og Politicorpset, 2 Skippere, 75 Underofficerer af 1ste Klasse (f. T. 1 vacant) og 24 af 2den Klasse (f. T. 14 vacante);

en Værftsafdeling, hvortil hører:

a. et Haandværkercorps, som bestaaer af: 1 Directeur for Skibsbyggeriet, Maskin- og Bygningsvæsenet, 2 Underdirecteurer for Skibsbyggeriet og Maskinvæsenet (Bygningsvæsenet bestyres for Tiden af en Capitain af Ingenieurcorpset under Directeuren), 2 Skibbygmestere, 1 Mester ved Maskinværkstedet, 1 Smedemester, 1 Snedkermester, 1 Tømmermester, 12 Maskinmestere, 6 Undermestere, 13 Mestersvende, 25 Kvarteermænd, 35 Formænd, 200 Skibbyggere, 64 Smede (f. T. 1 vacant), 70 Maskinsvende (36 vacante), 36 Snedkere, 10 Seilmagere, 20 Tømmermænd (5 vacante) og 40 Fyrbødere; desuden haves i en særskilt Afdeling som overcomplette 67 Haandværkere;

b. et Værftscorps, bestaaende af 1 Brandmester, 1 Justitssergeant, 8 Værftsunderofficerer og 110 Værftsarbeidsmænd;

c. et Politicorps bestaaende af 1 Assistent, 20 Betjente og 2 Reservebetjente; de to sidstnævnte Corps underlagte Eqvipagemesteren som Chef;

d. et Contoirpersonale bestaaende af: 1 Contoirchef, 1 Controlleur, 1 Hovedmagasinsforvalter, 1 Bogholder, 1 Constructeur, 1 Underconstructeur, 3 Fuldmægtige, 1 Fabrikskriver, 15 Assistenter og 26 Skrivere;

et Forpleiningscorps, bestaaende af: 1 Overintendant, 2 Intendanter og 3 Reserveintendanter (f. T. 2 vacante).

Fra 1ste April 1878 er det active og passive Søminevæsen samlet under Marineministeriets Bestyrelse og underlagt Chefen for Orlogsværftet. Søminevæsenet forestaaes af en Commandeur af Flaaden som Chef med 2 Afdelingschefer (1 Capitain af Flaaden for Flaadens Sømineafdeling og 1 Capitain af Ingenieurcorpset for 1ste Ingenieurbataillons Sømineafdeling); desuden er f. T. til Tjeneste ved Afdelingerne 4 Premierlieutenanter af Flaaden, 2 Premierlieutenanter af Ingenieurcorpset og 1 Secondlieutenant af Flaaden.

Under Chefen for Orlogsværftet sorterer endvidere:

Værftscommissionen, bestaaende af Chefen for Orlogsværftet, alle eller nogle af Værftets techniske Embedsmænd og andre Teknikere, 5 Officerer af Flaaden og en Secretair;

Søetatens Caserne med 1 Capitain af Flaaden som Commandant (tillige Chef for Underofficeersskolen);

Flaadens Underofficeersskole i 2de Afdelinger med den anførte Chef, 7 faste Lærere og de fornødne Underofficerer; Skolen tæller fortiden 12 Elever i ældste og 50 i yngste Afdeling; Skibbygningsskolen, der er underlagt Directeuren ved Orlogsværftet som Chef, har Inspecteur og 6 Lærere og tæller f. T. 20 Elever i 2 Afdelinger, hvoraf 4 ere betalende Elever.

Endvidere directe under Marineministeriet:

Generalinspecteuren for Søartilleriet er tillige Chef for Hærens Artilleri.

Forfremmelsesraadet for Flaadens Officeerscorps med Chefen for Officeerscorpset som Formand, 3 Commandeurer og 2 Capitainer; ved Forfremmelse til Commandeurer udgjør Raadet, foruden Formanden, 3 Commandeurer og ved Forfremmelse til Capitainer, foruden Formanden, 1 Commandeur og 2 Capitainer.

Sømineсommissionen, der bestaaer for Flaadens Vedkommende af Flaadeinspecteuren, Chefen for Søminevæsenet, Underdirecteuren ved Maskinvæsenet og Chefen for Flaadens Sømineafdeling, for Hærens Vedkom-

mende af Generalinspecteuren for Ingenieurtropperne, Chefen for 1ste Ingenieurdirection, Chefen for Kjøbenhavns Søbefæstning og Chefen for 1ste Ingenieurbataillons Sømineafdeling.

Sominevæsenets Constructions-Commission, bestaaende af Chefen for Sominevæsenet og Cheferne for begge Sømineafdelingerne.

Lægecorpset, der er fælles for Flaaden og Hæren med en Stabslæge som Chef, 1 Overlæge, 4 Corpslæger og 4 Reservelæger.

Justitsvæsenet, bestaaende af Overadmiralitetsretten (Directeurerne i Marineministeriet, Generalauditeuren, 2 Høiesteretsassessorer, en Justitssecretair) og Søetatens combinerede Ret (1 Commandeur, 2 Capitainer, 2 Premier- og 1 Secondlieutenant af Flaaden som Assessorer samt 1 Auditeur).

Geistligheden og Holmens Kirke med en Sognepræst, 2 residerende Capellaner og 2 Catecheter; Directeurerne i Marineministeriet og Sognepræsten ere Kirkens Værger.

Søkaartarchivet med 1 Directeur, som tillige er Generalinspecteur over Søetatens Chronometre, 1 Capitain af Flaaden som subalterne Officeer, 1 Assistent og Regnskabsfører, 1 Kobberstikker, 1 Kobbertrykker og 2 Tegnere; Marinens Bibliothek med en Regnskabsfører.

Meteorologisk Institut med 1 Bestyrer og 1 Underbestyrer.

Nyboder med en Commandant. Om Nyboder see 2den Deel S. 23, 34.

Søetatens Hospital i Nyboder med en Direction af 3 Medlemmer, hvoriblandt Stabslægen og Nyboders Commandant, staaer saavel i Krigstid som under Fredsforhold til Krigsbestyrelsens Raadighed, for at benyttes til Reservehospital for de militaire Etater og har ogsaa som saadan næsten aarligt været benyttet. Ved Hospitalet er ansat en Inspecteur, og Sognepræsten ved Holmens Kirke er Sygetrøster.

Marinens Cassations-Commission, bestaaende af Commandanten i Nyboder, det lægekyndige Medlem af Bestyrelsen for Garnisonssygehuset i Kjøbenhavn, Garnisonssygehusets Overlæger og vedkommende fungerende Læge.

Navigationsvæsenet med 1 Directeur, 1 Meddommer ved Styrmandsexamen og Examinator og Meddommer ved Prøven i Maskinlære ved Styrmandsexamens 3die Afdeling.

Maskinistexamenscommissionen med en Formand, der tillige er Examinator.

Lodsvæsenet har 4 Overlodsdistricter.

Sjællands Overlodsdistrict med en Overlods i Kjøbenhavn, Lodsinspecteurer ved Helsingørs Lodseri (tillige Lodsoldermand ved Hornbæks Lodseri), ved Dragørs Lodseri og ved Kjøbenhavns Lodseri; Lodserier, foruden de nævnte, findes i Frederiksjund, Holbæk, Hornbæk, ved Kallebodstrand og Langebro, i Kallundborg, i Karrebæksminde, i Kjøge, i Korsør, paa Masnedø, i Roeskilde, Rødvig, Roneklint, Rørvig, Skjelskør, Spodsbjerg og paa Tærø.

Lollands-Falsters og Møens Overlodsdistrict:

Overlodsen for Sjællands District i Kjøbenhavn er ogsaa Overlods her; Lodserier ved Albuen, paa Bogø, Fæmø, ved Gjedserodde, Grønsund, Gulborgsund, Nakskov, Nykjøbing, paa Nyord, ved Nysted og Stege.

Jyllands Overlodsdistrict; Overlods i Aarhus.

Lodserier i Aalborg, ved Tyborøn Canal, Kolding, paa Endelave, i Fredericia, i Frederikshavn, i Bangsbostrand og paa Hirtsholmene, i Grenaa, Hals, Horsens, Langøre paa Samsø, paa Læsø, i Løgstør, ved Mariager-Fjord, i Ribe, i Nykjøbing, ved Randers Fjord, i Skagen, Sæby, Thisted, ved Veile Fjord og i Esbjerg.

Fyens og Langelands Overlodsdistrict, Overlodsen for Jyllands District er tillige Overlods her.

Lodserier: i Assens, Bogense, Faaborg (Dyreborg), Kjerteminde, Marstal, Middelfart, Nyborg, ved Odense Fjord (Midskov), Odense Canal (Stige), i Rudkjøbing, ved Svendborg Vestresund og ved Svendborg Østresund.

Fyr- og Vagervæsenet med en Fyr- og Vagerinspecteur, der er en til denne Tjeneste commanderet Officeer af Flaaden, samt en Fyringenieur. Fyrene ere nævnte foran 1ste Deel S. 16—18.

Christiansø med en Forvalter, Skolelærer og Læge (see 3die Deel S. 642—644).

Finantsministeriet.

Under dette er nu henlagt Finantsernes Centralbestyrelse, Skattevæsenet, Coloniernes Centralbestyrelse, Statistisk Bureau, Finantsministeriets Regnskabs-Revision og Decision, Finantshovedkassen, Livsforsikrings- og Forsørgelsesanstalten af 1871, Bestyrelsen for Pensioneringen af Militairetaternes Underklasser samt Invalideforsørgelsen. Disse Forretningsgrene ere atter fordeelte under følgende Departementer og Contoirer:

Finantsernes Centralbestyrelse.

1ste Departement.

Secretariatsforretninger. Almindelige Finantssager, Sager vedkommende Budgettet, Møntvæsenet, den endelige Bearbeidelse af Love og disses Udfærdigelse. Behandlingen af Sager angaaende Skattevæsenet, Livsforsikkrings- og Forsørgelsesanstalten af 1871 og det statistiske Bureau, forsaavidt de afgjøres af Finantsministeren — Pensionsvæsenet og det fra det ophævede Statssecretariat for Naadessager overtagne Understøttelsesvæsen, Behandlingen af Sager om Pensionering af de militaire Underklasser og Invalideforsørgelsen, forsaavidt de afgjøres af Finantsministeren — Bestyrelsen af og Bogføringen over Statsactiverne og Udfærdigelsen af de samme vedkommende Expeditioner og Anviisninger. Sager, der vedrøre Indløsning af Byggefrihed paa Grundene indenfor Demarcationslinien om Kjøbenhavn paa Sjællands Side saavelsom den øvrige endnu ikke tilendebragte Gjennemførelse i Loven af 6te Juli 1867 — Domaine-, Skov- og Jagtvæsenet.

Forretningerne ere i den Orden, hvori de ere nævnte, fordeelte mellem de 4 Contoirer:

Secretariatet, Contoir for Pensionssager, Contoir for Statsactiverne og Expeditionscontoir for Domainesager.

Domainerne bestaae 1) af de saakaldte Kongelige Godser, hvis forrige Fæstegods er overladt til Arvefæste mod en Afgift, medens Hovedgaardene ere bortsolgte. De ere deelte i Districter, og Oppebørslerne ere overdragne forskjellige Embedsmænd, i Regelen Amtsforvalterne; Districterne ere Kjøbenhavns District, Amager Land, Frederiksborg og Hirschholm Districter med Frederiksværks Gods, Kronborg District, Odsherred District, Jægerspriis Gods, Bornholm, Frederiksgave Gods, Baadesgaards Gods paa Lolland, Falsters Gods, Silkeborg Gods, det forrige Bjørnsholms Gods, Kolding Oppebørselsdistrict, Ribe Amtstuedistrict, Ærø District m. m. see S. 164; og 2) af de Kongelige Skove ialt 78,136 Tdr. Land, hvoraf 25,759 Tdr. under 1ste Overførsterinspection med følgende det underlagte Skovriderdistricter: 1ste, 2det, 3die, 4de, 5te og 6te Kronborgske Skovriderdistricter, Tisvilde-Frederiksværk Skovriderdistrict og Odsherreds Skovriderdistrict; — 2den Overførsterinspection, 23,167 Tdr. Land, med følgende det underlagte Skovriderdistricter: 1ste og 2det Frederiksborgske Skovriderdistricter, Hirschholmske Skovriderdistrict, 1ste Kjøbenhavnske Skovriderdistrict, Jægersborg Dyrehave, Ermelunden, Ordrups Krat og Charlottenlund (2,099 Tdr. Land), der sorterer umiddelbart under Overførsteren, 2det Kjøbenhavnske Skovriderdistrict, Falsters Skovriderdistrict og Bornholms Skovriderdistrict; — 3die Overførsterinspection, 29,210 Tdr. Land, med de underlagte Skovriderdistricter: Silkeborg Skovriderdistrict, 5,205 Tdr. Land, Buderupholms Skovriderdistrict, 3,359 Tdr

Land, Viborgske Skovriderdistrict*), 7,614 Tdr. Land; Palsgaards Skovriderdistrict**), 4,986 Tdr. Land, Randbøl Skovriderdistrict***), 1,718 Tdr. Land, Feldborg Skovriderdistrict†), 3,910 Tdr. Land, Stenderup Skovriderdistrict††), 2,418 Tdr. Land.

2det Departement.

Alle Udgifts- og Indtægtsordrer paa Finantshovedkassen og Localkasserne, saavel for de civile som de militaire Ministeriers Vedkommende; Contrabogholderi over Lønninger, Fixa, Pensioner og Understøttelser af Statskassen — Bogholderi over Statens Indtægter og Udgifter, Affattelse af Statsregnskabet og Behandlingen af de samme vedrørende Sager — Bestyrelsen af Bogføringen over Statsgjælden og Udfærdigelsen af de samme vedkommende Expeditioner og Anviisninger, Udstedelsen af Obligationer for nye Laan eller for ældre Statsforskrivninger, der indleveres til Ombytning, Notering af Obligationstransporter og hvad der vedkommer Indskrivningsbøgerne — Samtlige Staten vedkommende udenlandske Betalinger og Omsætning i fremmede Valuta; Bestyrelse af Reservefonden, Opbevaring af Deposita for Embeds-Cautioner vedkommende de civile Ministerier.

Forretningerne fordeelte mellem 4 Contoirer:

Contoir for Anviisningsvæsenet, Statsbogholdericontoir, Statsgjældscontoir, Contoir for udenlandske Betalinger.

Skattevæsenet.

Herunder henhører det directe Skattevæsen, Told- og Brænderiafgift samt det øvrige indirecte Skattevæsen og Sager vedkommende Klasselotteriet. Samtlige disse Brancher forestaaes af en for Finantsministeren ansvarlig General-Directeur for Skattevæsenet.

Under ham: Expeditionscontoir for Skatte- og Stempelsager, hvor tillige behandles de Klasselotteriet vedkommende Sager, Expeditionscontoir for Toldsager.

Directe Skatter: Skatter paa Jorden havde allerede været anvendte i Valdemarernes Tid, men en fast Ordning af de herhenhørende

*) Vindum Skov, Havredal Plantage, Stendal Plantage, Ulvedal Plantage, Viborg Plantage og Kompedal Plantage, Graamose Parceller.

**) Palsgaard, Snabegaard og Velling Skove, Langebjerg Plantage samt de nye Skovanlæg ved Hastrup og Glusted Sande.

***) Gjøddinggaard Plantage, Tykhoi Krat, Smedstrup Krat, Frederikshaabs Plantage.

†) Nordre og Søndre Feldborg Plantage, Sjørup Plantage og Vesterkjær.

††) Forben i Haderslev Amt.

Forhold skete først efter Enevældens Indførelse ved Matriculeringerne i 1664 og 1688 (see foran Hartkornet)*). Under Frederik den Tredie behandledes al Jord eens med Hensyn til Beskatningen, men under Christian den Femte gav man Hovedgaardene den tidligere Skattefrihed tilbage. Skatte=

*) Ved Affattelsen af Fortegnelserne over Jordeiendommenes Skyldsætning benyttedes den gamle geistlige Inddeling efter Sognene som Grundlaget for Landets Inddeling, den saakaldte Matrikelinddeling. Sognene ordnedes igjen efter Herreder, der atter henførtes under de imidlertid indførte Amter. Anledningen hertil laa nærmest i, at ved Opmaalingen til den ældre Matrikels Ansættelse bleve Commissairerne befalede at henvende sig gjennem Herredsprovsterne til Præsterne (jfr. Instruction for Commissairerne over Landmaalingen i Danmark af 16de April 1681 og Resol. af 27de Mai s. A. m. fl. a.). Med Hensyn til den ved Forordn. af 24de Juni 1840 paabudte nugjældende Matrikel fulgtes ogsaa den samme Inddeling i Sogne, Herreder og Amter. Denne Inddeling er saaledes egentlig den geistlige Inddeling, som den bestod 1680—1690 (da den ældre Matrikel udarbeidedes og approberedes); men ved at sammenligne de ældre og nyere Matrikelfortegnelser over Herrederne sees det dog, at der paa nogle Steder er taget Hensyn til senere foretagne Forandringer med Hensyn til Herredernes Omfang af Sogne. Forsaavidt denne Inddeling (see dette Skrifts første Udgave I S. 228) ikke sjelden i topographiske Skrifter og paa Kort fremhæves som en saakaldet almindelig Inddeling, der skulde have bevaret sig uforandret fra den ældre Tid af, synes dette mindre grundet, da den uagtet sin historiske Charakteer egentlig kun er bleven en vilkaarlig Inddeling, der i mange enkelte Puncter afviger fra andre Inddelinger og næppe har nogen selvstændig Betydning i administrativ Retning. Saalænge den imidlertid bibeholdes i Matriklens Bøger, er det vel naturligt at følge den ved Hartkornsangivelserne for større Dele af Landet; den er derfor ogsaa bleven optaget i Statistisk Tabelværk, i de fleste af vore Kort, saaledes ogsaa i Oberst Klingseys Kort til nærværende Skrift samt i dettes saavel første som anden Udgave. Af andre Kort, hvor Matrikelinddelingen er benyttet, skulle ogsaa nævnes Videnskabernes Selskabs Kort, Generalstabens Kort, de saakaldte Amtskort udgivne af det Kgl. Steentrykkeri og vor fortjente Mansas Kort. Disse sidste have ved Siden af Stifts=, Amts= og Sogneinddelinger tillige i forskjellige Kortudgaver givet Inddelingerne efter Jurisdictionsdistricter og efter Lægedistricter. Mansa giver nu ogsaa paa sit senest udgivne Kort „Kort over Danmark til Skole= og Kontorbrug af Oberst J. H. Mansa, 1878" de gamle Provindsnavne, navnlig for Nørre=Jyllands Vedkommende de gamle Sysselnavne, der tilligemed Herrederne — Danmarks maaskee oprindeligste Grundinddeling — der tyder paa en Udledning af det oldnordiske her (Hundrede, et stort Hundrede = 120). Disse gamle Inddelinger findes i Valdemars Jordebog. Dette for Landets ældre Topographi saa vigtige Aktstykke er egentlig en Fortegnelse over de Kongelige Jordegodser og Indtægter af hele Riget, affattet 1231 og udgivet med Anmærkninger af Langebek og Suhm i Scriptores rerum danicarum Tom. VII. S. 507 flg. Nu har O. Nielsen, Dr. phil., Archivar, 1873 udgivet Liber census Daniæ, Kong Valdemar den Andens Jordebog, medens de forskjellige Forhold, der behandles i Jordebogen, kort forinden vare gjorte til Gjenstand for en grundig Undersøgelse af Joh. E. H. R. Steenstrup i hans Studier over Kong Valdemars Jordebog 1ste Afdeling. Med Hensyn specielt til Sysselinddelingen findes nu ogsaa et Skrift af Dr. O. Nielsen „Bidrag til Oplysning om Sysselinddelingen i Danmark".

friheden, som hidtil havde havt en personlig Characteer, blev nu knyttet til Hovedgaarde med mindst 200 Tdr. Htk. Bøndergods inden 2 Miles Afstand fra Hovedgaarden og blev saaledes nærmest en Præmie for samlet Jordegods. Ved Forordningen af 1ste October 1802, der paalignede nye Skatter paa alle faste Eiendomme i Danmark, indførte Regjeringen et nyt System, idet den lod Beskatningen ramme alle uden Undtagelse. Forordningen 15de April 1818 samlede Skatterne paa Jorden til en samlet Landskat, der bestemtes til 6 Rdlr. af hver Tønde priviligeret Htk. og til $8^1/_3$ Rdlr. af hver Tønde upriviligeret Htk. (Skovskyld altid liig $^1/_2$ Td. Hartkorn Ager og Eng). I denne Landskat skete Nedsættelse for 3 Aar ved Frd. 10de Januar 1823 paa Grund af de for Landeiendomsbesidderne saa høist ugunstige Tider, hvilken Nedsættelse stadig fornyedes, indtil den i 1850 bestemtes til 72 Sk. for priviligeret og 1 Rdlr. 4 Sk. for upriviligeret Htk. Bornholm havde særskilt Skatteregulering og særlig Matriculering (see Bornholm). Ved Frd. 24de Juni 1840 befaledes det, at den nye Matricul skulde træde i Kraft fra 1844 og at fra samme Tidspunct Landskatten skulde deles i Gammelskat efter den ældre Matriculs Hartkorn og Landskatten efter det nye Hartkorn. Gammelskatten, som blev en fast Byrde paa Eiendommene, bestemtes til 5 Rdlr. pr. Td. priviligeret Htk. og 6 Rdlr. 80 Sk. pr. Td. upriviligeret Htk. Heri er ved Lov af 20de Juni 1850 om Udjevning af Forskjel mellem priviligeret og upriviligeret Hartkorn skeet den Forandring, at Gammelskatten nu er 6 Rdlr. 80 Sk. pr. Td. gammelt Hartkorn.

Gammelskatten udgjorde i 1877—78 efter det sidst aflagte Statsregnskab (see herefter Side 167 Anm.)		5,001,002 Kr.
og af de øvrige directe Afgifter (see s. S. Anm. 3)		
Landskat og Ligningsskat (1 Rd. 84 Sk. pr Td. Ager og Eng)		1,717,000 —
Ligningsskat af Kjøbstæderne (variabel)		
af Kjøbenhavn	105,291 Kr.	
af de øvrige Kjøbstæder	109,938 —	
		215,229 —
Bygningsafgift:		
a) af Landbygninger	503,244 Kr.	
b) af Kjøbenhavn	800,730 —	
c) de øvrige Kjøbstæder	723,053 —	
		2,027,027 —
Og dertil Rangskat (efter Fradrag af Omkostninger)		58,537 —
Ialt . . .		9,018,795 Kr.

De directe Skatter oppebæres af Amtsforvalterne, der ogsaa besørge flere andre Oppebørsler, og er Landet deelt i følgende Amtsforvalterdistricter eller Amtstuedistricter: Kjøbenhavns District, Roeskilde District, Frederiksborg District (med Filial i Esrom), Holbæk District (med Filial i Kallundborg og i Nykjøbing), Slagelse District, Præstø Amts sjællandske District (i Vordingborg), Møens District (i Stege), Bornholm (i Rønne), Odense District, Assens District, Svendborg District, Maribo District (med Filial i Nykjøbing p. F.), Aalborg District, Hjørring Di-

strict, Thisted District, Viborg District, Aarhus District, Skanderborg District, Randers District, constitueret for Ebeltoft District, Holstebro District (med Filial i Ringkjøbing), const. for Varde District, const. for Ribe District, Veile District, const. Oppebørselsbetjent for Kolding Herred.

Indirecte Skatter — Skatter, som hvile paa en Handling, der antages at vise Skatteevne. De svares ikke, som de directe Skatter, paany efter en vis Tids Forløb, men kun engang for alle af samme Handling; de gjentages derimod saa ofte Handlingen gjentages. De kunne til en vis Grad siges at være frivillige, idet Skatteydelsen beroer paa, om man vil foretage den beskattede Handling; det sees let, at man ofte fornuftigviis ikke kan undslaa sig derfor*). — Til denne Art Skatter maa henregnes 1. Skatter paa Omsætningen a) Stempelpapiirsskatten, b) Afgift af Arv, c) Afgift af overdragne Eiendomme. 2. Forbrugsskatter a) Indførselstold og Stempelafgift af Spillekort, b) Skibsafgift, c) Brændeviinsafgift, d) Afgift af Handelsreisende. 3. Sportler a) Retssportler, b) Departementssportler.

Med Hensyn til Toldvæsenet og de dermed forenede Afgifter er Danmark deelt i 3 Overtoldinspectorater: for Kjøbenhavn med Dragør og Vedbæk, for Østifterne og for Nørrejylland, under hvilket Landtoldgrændsen (Lov af 23de Mai 1873) og Grændsegendarmeriet. Endvidere mærkes Krydstoldvæsenet under en Krydstoldinspecteur og et Hoved-Skibs-Registrerings- og Maalingscontoir i Kjøbenhavn. Under de 3 Overtoldinspectorater sortere en talrig Embedsetat af Toldinspecteurer, Toldkasserere, Toldforvaltere, Toldcontrolleurer og Toldassistenter, ialt c. 580.

Klasselottericollecteurerne og Stempelpapiirsforhandlerne ere ogsaa paa en vis Maade Oppebørselsbetjente, ligeledes Retsbetjentene og Contoirembedsmændene i visse Contoirer med Hensyn til Rets- og Departementssportler, samt endelig ogsaa Post-, Jernbane- og Telegraphbetjente (om disse see under Indenrigsministeriet).

Coloniernes Centralbestyrelse er forenet under samme Chef med Finantsernes Centralbestyrelse og har sit eget Contoir, Colonialcontoiret.

Ifølge den foran nævnte Colonialloy af 27de Novbr. 1863 og Lov af 19de Novbr. 1864 har St. Thomas med St. Jan og St. Croix hver sit Colonialraad. For alle 3 Øer en Gouverneur, der har Sæde i Colonialraadene og er Chef for den vestindiske Hærstyrke, 2 Compagnier. Paa St. Croix er en Præsident, der tillige er Vicegouverneur for de dansk-vestindiske Øer. St. Thomas har en Toldintendant, de to Byer paa St. Croix Christianssted og Frederikssted hver en Toldforvalter, foruden flere Embedsmænd og en Landsoverret med en Overdommer.

*) Gad, Statistik S. 192.

Finantsministeriets Regnskabs-Revision og Decision.

1ste Revisionsdepartement.

Ifølge Allerhøieste Resolution af 25de Juni 1860 er under dette Departement henlagt den Revision, som tidligere henhørte under Indenrigsministeriets 3 Revisionscontoirer samt efternævnte 4 Revisionscontoirer under Justitsministeriet, nemlig Revisionscontoiret for Skifterne og offentlige Stiftelsers Midler, de 2 Revisionscontoirer for Umyndiges Midler samt Revisionscontoiret for islandske, færøeske og grønlandske Regnskaber. Endvidere er i Henhold til Allerhøieste Resolution af 24de August 1860 under Departementet henlagt Revisionen af Regnskaber vedkommende Rednings- og Quarantainevæsenet samt Havnevæsenet med Undtagelse af Regnskaberne for de af Toldvæsenet oppebaarne Havnepenge, hvilken Deel af Havneregnskabernes Indtægtsside fremdeles indtil videre behandles i Generaldecisoratet for det indirecte Skattevæsen. Regnskaberne for Rednings- og Quarantainevæsenet decideres af Departementschefen, hvorimod Havneregnskaberne decideres i Indenrigsministeriet. Ifølge Allerhøieste Resolution af 17de August 1870 henlagdes under Departementet den hidtil under Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet hørende Revision. Ifølge Allerhøieste Resolution af 30te Septbr. 1870 er Departementets 3die Contoir, hvori Overformynderiregnskaberne revideredes, inddraget paa Grund af Bestemmelserne i Lov af 26de Mai 1868 om Umyndiges Midler, og er ved samme Allerhøieste Resol. det tidligere under Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet hørende Revisionscontoir indordnet i Rækkefølgen af Contoirerne under Departementet som dets 3die Contoir. Ved Allerhøieste Resolution af 25de November 1876 er det ældre andet Revisionscontoir under Departementet fra 1ste Januar 1877 inddraget, da Revisionen af de islandske Regnskaber er gaaet over til det Islandske Ministerium, og ere de tidligere under det andet Contoir iøvrigt hørende Sager henlagte under tredie Contoir og under det ældre fjerde Contoir, som derefter er benævnet 2det Revisionscontoir, Alt fra 1ste Januar 1877. Ved Allerhøieste Resol. 22de Marts 1872 er Departementets Navn, der tidligere var Revisionsdepartementet for Kongeriget, forandret til 1ste Revisionsdepartement. Departementschefen har endvidere Decisionen af følgende Regnskaber, der revideres af særegne Revisorer: de af Contoiret for udenlandske Betalinger aflagte Regnskaber vedkommende Indtægter, Udgifter og Omsætninger for Statskassen og Reservefonden, samt Regnskabet vedkommende den under Bestyrelsen for de militaire Underklassers Pensionering og Invalideforsørgelsen henlagte Søgvæsthuusfond. — Departementet ansees som hørende under Finantsministeriet, navnlig forsaavidt Ansættelse og Afskedigelse af Departementets Personale angaaer, hvorimod iøvrigt ingen Forandring skeer i de hidtil bestaaende Regler

angaaende Forretningernes Fordeling under de forskjellige Ministerier, saaledes at altsaa navnlig hver Minister for sit Vedkommende fremdeles underskriver Qvittancer for de Regnskaber, som vedrøre de ham underlagte Interesser, og afgjør de afgivne Regnskabs-Decisioner, som paaankes for ham.

1ste Revisionscontoir.

Revisionen af Amtstuernes, Kjøbenhavns Magistrats og Kjøbstadsøvrighedernes Regnskaber over Skatter og Afgifter til Statskassen.

2det Revisionscontoir.

Revision af Regnskaber for Stiftelser og Legater til Fattige, Regnskaberne vedkommende Veterinair- og Landbohøiskolen, Controllen med Fiskeriet i Limfjorden, det mosaiske Troessamfunds Fælleskasse, Regnskaber for Stempletpapir, for Afgifter til Statskassen af Skiftevæsenet og Retsforhandlinger og for Passer samt for Mulcter og Bøder m. m. Revision af Skiftedesignationerne, af Regnskaberne for Straffeanstalterne og Helbredelsesanstalterne for Sindssyge, af Regnskaberne for Contoirudgifterne ved Retterne samt af de færøeske og grønlandske Regnskaber. Endelig modtages her de aarlige Indberetninger til Indenrigsministeriet om de offentlige Stiftelser og disses Midler, som staae under Øvrighedens umiddelbare Bestyrelse, samt om de for dem aflagte Regnskabers Revision.

3die Revisionscontoir.

Revision af Regnskaberne for Universitetet, den polytechniske Læreanstalt, Sorø Academi, de lærde Skoler med Undtagelse af Herlufsholm, Realskolen i Rønne, Seminariefonden, Blindeinstitutet, Døvstummeinstitutet, det store Kongl. Bibliothek, det Kongl. Theater og Capel, Kunstsamlingerne m. m. og for de egentlige Familiestiftelser og Legater.

2det Revisionsdepartement.

Ved Allerhøieste Resolution af 24de Juli 1876 er det bestemt, at Generaldecisoratet for Postvæsenets Regnskabsvæsen benævnes „2det Revisionsdepartement". Hertil er henlagt Revision og Decision af samtlige Post-, Befordrings- og Færgevæsenet vedkommende Regnskaber, samt Telegraphvæsenets Regnskaber (med Undtagelse af Depechegebyrregnskaberne, der revideres under Telegraphdirectoratet), den anordnede Kassecontrol, Berigtigelse af Cautioner for Regnskabsbetjente, Affattelse og Revision af Afregninger med fremmede Postbestyrelser og med indenlandske og fremmede Jernbaneselskaber. En senere Udvidelse af dette Departements Forretningsomraade er ved fornævnte Kgl. Resol. 24de Juli 1876 forbeholdt nærmere Allerhøieste Afgjørelse.

Under 2det Revisionsdepartement hører Postvæsenets Revisionscontoir.

Generaldecisoratet for det indirecte Skattevæsen med en Generaldecisor og følgende Revisionscontoirer:

1ste Told-Revisionscontoir,
2det Told-Revisionscontoir,
Kjøbenhavnske Toldrevisionscontoir.

Finantsministeriets almindelige Revisionscontoir.

Revision af Jordebogsregnskaberne, Skovkasseregnskaberne, Skov- og Ved-Regnskaberne samt Forstrands-Regnskaberne, Finantshovedkassens Regnskab, Klasselotteriets Regnskab, forskjellige Tiende-, Material- og Inventarie-Regnskaber, Regnskabet over de det statistiske Bureau til Contoirudgifter anviste Summer, samt Regnskabet over Summen til almindelige Udgifter ved Finantsernes Centralbestyrelse; Regnskabet over Statsinventarierne samt over Bygningsinventarierne ved de Kongelige Slotte. Endelig foretages i dette Contoir Tal-Revisionen af de jydsk-fyenske Statsbaners Regnskab, medens den kritiske Revision udføres i Indenrigsministeriets Contoir for offentlige Arbeider og den locale Revision under selve Jernbanebestyrelsen i Aarhus.

De militaire Ministeriers Revision og Decision.

Revision og Decision af samtlige Hæren vedkommende Regnskaber og Berigtigelse af Cautioner for Regnskabsbetjente ved samme.

Revision og Decision af samtlige Søværnet vedkommende Regnskaber; Contraberegning og Notering af alle Penge-Reqvisitioner fra Marineministeriets Commissariats-Departement; den anordnede Kasse-Control; Bogføring over alle Inventariesager ved Flaaden, Orlogsværftet, Søofficeersskolen og de øvrige Skoler og Indretninger.

1ste og 2det Revisionscontoir behandle de Hæren, 3die Revisionscontoir de Søværnet vedkommende Regnskaber.

Herunder 3 Revisionscontoirer: 1ste, 2det og 3die.

Sluttelig nævnes som henhørende under Finantsministeriet:

Det statistiske Bureau.

(Kgl. Resol. 10de Septbr 1875). Bestyres af en Bureauchef.

Bestyrelsen for Pensioneringen af Militairetaternes Underklasser samt Invalideforsørgelsen:

Statskassens Tilskud har i 1876—77 udgjort 659,327 Kr. 82 Øre. De til Bestyrelsen henlagte specielle Fonds Capitalformue udgjorde den 31te Marts 1877, efter Fradrag af dens Passiva, 4,061,457 Kr. 87 Ø. Den overordentlige Fonds Capitalformue udgjorde til samme Tid — efterat den i Lov af 20de November 1876 § 24 foreskrevne Tilbagelevering til Centralcomiteen af sammes i den overordentlige Invalidefond i Henhold til § 35 i Lov 9de April 1851 indlemmede Midler havde fundet Sted — 158,840 Kr. 40 Øre.

Bestyrelsen har en administrerende Directeur, 2de Medlemmer i Sager vedkommende den almindelige og overordentlige Invalidefond, en Contoirchef og Bogholder, en Underbogholder og en Kasserer.

Finantshovedkassen

med en Hovedkasserer, en Controlleur og 5 Fuldmægtige.

Livsforsikkrings- og Forsørgelsesanstalten af 1871.

Anstalten er oprettet ved Lov af 18de Juni 1870 med det Formaal at byde Landets Indbyggere Adgang til under Statens Garanti at tegne Livsforsikkringer eller Forsørgelser paa saa billige og lidet bebyrdende Vilkaar som muligt. Den har i sig optaget de tidligere, af Staten garanterede Anstalter, nemlig „Livrente- og Forsørgelses-Anstalten af 1842“ og „Livsforsikkrings-Anstalten i Kjøbenhavn“, da disse med Udgangen af 1870 ophørte at tegne nye Forsikkringer. Anstaltens Formue udgjorde den 31te Decbr. 1876 32,261,237 Kr. 82 Ø.

Bestyrelsen bestaaer af 5 Medlemmer, af hvilke En er Forretningsfører. Denne bestyrer alle løbende Forretninger, og Breve eller andre Udfærdigelser fra Bestyrelsen udgaae i Reglen med hans Underskrift alene.

Den almindelige Enkekasse,

med en administrerende Directeur, en Kasserer og en Kassecontrolleur.

Kassen blev oprettet ifølge kongelig Fundation af 30te August 1775, og afløste den under 22de Mai 1739 under kongelig Garanti oprettede Pensionskasse for Landmilitairetatens Enker og Børn, der det følgende Aar blev gjort almindelig for alle Stænder.

Den er forlængst insolvent, og Statskassen maa derfor yde den det til Pensionsbetalingerne nødvendige Tilskud. (For 1877—78 Vedkommende beløb dette sig til 306,968 Kr.)

	Antal.	Pensioner.
De eventuelle Enker udgjorde d. 31te Marts 1878	810.	205,004 Kr.
De aktuelle — — — — —	1620.	485,430 —

Efter en Sandsynlighedsberegning vil Kassen ophøre at virke Aar 1920, da den yngste Interessent vil have naaet en Alder af 100 Aar.

Forinden her meddeles det sidst aflagte Statsregnskab for 1877—78 skulde til Sammenligning med samme ligeledes meddeles de tvende foregaaende Aars Regnskaber for 1875—76 og 1876—77:

Indtægt.	1875—76. Kr.	1876—77. Kr.
Overskud af Domaineindtægter	1,822,104	1,809,783
Renter af Statsactiver	4,681,860	4,394,150
Directe Skatter	8,214,274	8,544,278
Indirecte Skatter:		
Stempelpapirsintrader	2,585,842	2,432,013
Afgift af Arv	875,753	1,008,490
Afgift af overdragne Eiendomme	700,605	675,380
Rets- og Departementssportler	1,870,414	1,892,740
Told- og Brændeviinsintrader	24,713,437	24,190,771
Overskud af Post- og Telegraphvæsenet:		
Postvæsenet	198,639	70,841
Telegraphvæsenet	687	÷ 19,491
Overskud af Klasselotteriet	816,749	853,920
Indtægt af Færøerne samt de dansk-vestindiske Øer:		
Færøerne	52,121	51,045
De dansk-vestindiske Øer	25,000	25,000
Adskillige Indtægter	972,702	1,232,098
Indtægt ved Forbrug af Formue og Stiftelse af Gjæld:		
Tilskud af Reservefonden	2,435,532	"
Tilskud af Activer	1,498,059	1,343,819
Indbetaling paa Cautionssummer	800	800
Afdrag paa Bestillingsmænds Lønninger til deres Alderdomsforsørgelse	29,485	28,498
Tab ved Møntoperationer	"	÷ 1,517,489
Ialt . . .	51,494,063	47,016,646
Udgift.		
Hans Majestæt Kongens Civilliste	1,000,000	1,000,000
Det Kgl. Huses Apanager	442,544	427,424
Rigsdagen	298,992	369,395
Statsraadet	96,536	94,616
Statsgjældens Forvaltning:		
Indenlandsk Gjæld	6,862,853	6,731,087
Udenlandsk Gjæld	1,012,014	849,237
Pensionsvæsenet:		
Det almindelige Pensionsvæsen	2,856,140	2,784,783
Tilskud til de militaire Underklassers Pensionering og Invalideforsørgelsen	639,652	659,328
At overføre . . .	13,208,731	12,915,870

	1875—76.	1876—77.
	Kr.	Kr.
Overført . . .	13,208,731	12,915,870
Udenrigsministeriet	360,022	351,619
Indenrigsministeriet	1,364,968	1,428,802
Justitsministeriet	2,119,804	2,166,118
Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsen. . .	993,355	943,056
Krigsministeriet	8,764,195	8,816,718
Marineministeriet	4,345,338	4,820,165
Finantsministeriet:		
Toldvæsenet	1,892,217	1,991,738
Øvrige Udgifter	933,883	942,984
Island	110,200	111,200
Andre overordentlige Statsudgifter	3,119,180	4,881,835
Til Erhvervelse af Formue og Afdrag paa Gjæld Statsgjældens Afbetaling:		
Indenlandsk Gjæld	127,365	10,119
Udenlandsk Gjæld	4,645,127	4,799,880
Til offentlige Arbeider til Fremme af den almindelige Samfærsel:		
Jernbanevæsenet	4,022,072	3,535,324
Øvrige Udgifter	218,773	502,341
Til forskjellige Arbeider og Udredelse af Laan og Forskud	617,014	1,311,654
Ialt . . .	46,842,244	49,529,423

Det sidst aflagte Statsregnskab, for Finantsaaret 1877—78, opgjort i Henhold til midlertidig Finantslov for Finantsaaret 1877—78 af 31te Marts 1877, foreløbig Lov om Indtægts- og Udgiftsbevilling indtil Finantslov for Finantsaaret fra 1ste April 1877 til 31te Marts 1878 er given af 12te April 1877, midlertidig Finantslov for Finantsaaret 1877—78 af 8de November 1877, Lov om Forlængelse af den ved midlertidig Finantslov for Finantsaaret 1877—78 af 8de November d. A. givne Bevilling af 20de December 1877 samt Lov om Tillægsbevilling for Finantsaaret 1877—78 af 30te Marts 1878. Offentliggjort i Henhold til Allerhøieste Resolution af 4de October 1878.

Indtægt.	Bevilling.	Regnskab.
	Kr.	Kr.
Overskud af Domaineindtægter	1,653,531	1,469,683[1])
Renter af Statsactiverne	4,689,256	4,136,315[2])
Directe Skatter	8,873,700	9,018,795[3])
Indirecte Skatter:		
Stempelpapirsintrader	2,260,000	2,340,941
Afgift af Arv	750,000	1,198,616
Afgift af overdragne Eiendomme	600,000	574,776
Rets- og Departementssportler	1,990,000	1,986,678
Told- og Brænderiintrader m. m.	24,380,000	22,562,435[4])
At overføre . . .	45,196,487	43,288,239

1) Hovedsummen af Jordebogs- og Jagtafløsningsafgifter fordeler sig paa Districterne saaledes: Kjøbenhavns District 60,440 Kr., Amager Land 1,606 Kr., Frederiksborg D. 195,629 Kr., Kronborg D. 106,397 Kr., Hirschholm D. 23,906 Kr., Odsherreds Gods 35,887 Kr., Jægerspriis Gods 4,236 Kr., Frederiksværks Gods 14,376 Kr., Bornholms Land 121,764 Kr., Vaadesgaards Gods 21,466 Kr., Falsters Gods 3,943 Kr., Frederiksgave og Flenstofte Godser 792 Kr., Bjørnsholm, Lundgaard og Padkjær Godser 1,447 Kr., Silkeborg Gods 6,602 Kr., den forhen under Hald Domaine hørende Non Mølle 480 Kr., Kolding Oppebørselsdistrict 17,965 Kr., Ribe Amtstuedistrict 3,179 Kr., Ærø District 40,505 Kr., Afgifter af Jorder ved Rødby, Nysted, Maribo, Nykjøbing p. F. og Hjørring 12,722 Kr.; Vindeby, Vammen, Rødding og Herredskirke Kongetiender 3,270 Kr. Kirkeindtægter (Brøndbyøster, Brøndbyvester, Herstedøster, Maalev, Ballerup, Farum, Slagslunde, Hornbæk, Hirschholm, Thorup, Melby, Kregome, Rødby, Frederikskirke) 5,190 Kr., Østersregalet 242,000 Kr. Forstrandsindtægter 20,956 Kr. Tipperne i Ringkjøbing Fiord 17,667 Kr. foruden flere andre Indtægter. Mærkes maa det dog, at der igjen hvile Udgifter paa de fleste af disse Indtægter.

2) Rente og Udbytte af Reservefondens Activer 1,798,932 Kr. Overskud af den grønlandske Handel 183,965 Kr., Overskud af Usserød Klædefabrik 54,269 Kr., Overskud af Frederiksværk Krudtværk 22,195 Kr., Overskud fra Driften af de jydsk-fyenske Jernbaner 1,219,302 Kr., Renter af de i Danmark, Island og Færøerne udestaaende blandt Activerne optagne Fordringer hos Communer eller Private 780,860 Kr., Renter af de slesvigske Activer 80,772 Kr., Renter af de holsteenske Activer 4,369 Kr., Renter af de i Vestindien udestaaende Fordringer 40,147 Kr., Renter af det St. Croix Fællessukkerkogerier i Henhold til Lov af 25de Febr. 1876 ydede Laan m. fl.

3) Gammelskat i Henhold til Frdn. af 24de Juni 1840 og Lov af 20de Juni 1850 om Udjevning af Forskjellen mellem priviligeret og upriviligeret Hartkorn samt Lov af 29de Marts 1867 angaaende Skyldsætningen af de i Henhold til Fredstractaten af 30te October 1864 i Kongeriget indlemmede forhen slesvigske Districter samt om de i Forbindelse dermed staaende Skatteforhold 5,001,002 Kr. Landskat, efter ovennævnte Lovbestemmelse, samt Ligningsskat efter Lov af 20de Juni 1850 om Ophævelse af flere ældre Skatter m. v § 5 og ovennævnte Lov af 29de Marts 1867 § 3 jfr. Lov om Møllenæringen af 14de April 1852 § 9 samt Lov om Hærens Districtsheste af 26de Mai 1868 § 4 og Lov om Tilveiebringelse af Heste til Bornholms Væbning af 12te Febr. 1872 1,717,000 Kr. Ligningsskat af Kjøbstæderne, efter Lov af 20de Juni 1850, om Ophævelse af flere ældre Skatter m. v. §§ 3 og 4, samt ovennævnte Lov af 29de Marts 1867 § 9 215,229 Kr. (af Kjøbenhavn 105,291 og af de øvrige Kjøbstæder 109,938 Kr.). Bygningsafgift, efter Frdn. 1ste Octbr. 1802 og 17de April 1816 samt Lov af 16de April 1873 a) af Landbygninger 503,244 Kr., b) af Kjøbenhavn 800,730 Kr., c) af de øvrige Kjøbstæder 723,053 Kr. Rangskat efter Fradrag af Oppebørselsudgifter 58,537 Kr.

4) I 1876—77 udgjorde disse Indtægter: 24,190,771 Kr., i 1875—76: 24,713.437 Kr., i 1874—75: 22,634,050 Kr., i 1873—74: 20,765,163 Kr., i 1872—73: 19,631,759 Kr., i 1871—72: 18,821,867 Kr., i 1870—71: 17,798,489 Kr., i 1869—70: 17,364,088 Kr., i 1868—69: 18,118,214 Kr., i 1867—68: 17,138,912 Kr. Vil man nævne Toldstederne efter den Orden, hvori de have ydet Bidrag til Hovedsummen, da følge de efter Statshaandbogen saaledes: Kjøbenhavn (14,467,251 Kr.), Aarhus (893,634 Kr.), Aalborg (837,368 Kr.), Odense (577 655 Kr.), Randers 483,536 Kr.), Horsens (346,191 Kr.), Kolding (282,783 Kr.), Faaborg (256,038 Kr.), Fredericia (282,922 Kr.),

	Bevilling.	Regnskab.
	Kr.	Kr.
Overført . . .	45,196,487	43,288,239
Overskud af Post- og Telegraphvæsenet:		
Postvæsenet	426,252	392,480
Telegraphvæsenet	20,215	÷ 20,640
Overskud af Klasselotteriet	820,000	758,868
Indtægt af Færøerne samt de dansk-vestindiske Øer:		
Færøerne	50,810	50,520
De dansk-vestindiske Øer	25,000	25,000
Adskillige Indtægter	1,187,822	1,033,619
Indtægt ved Forbrug af Formue og Stiftelse af Gjæld:		
Tilskud af Activer	1,407,269	1,366,000
Indbetalinger paa Kautionssummer	4,000	600
Afdrag paa Bestillingsmænds Lønninger til deres Alderdomsforsørgelse	42,400	35,885
Af de i Finantsaaret 1875—76 inddragne vestindiske Creditbeviser er paany sat i Circulation	. . . .	25,660
	49,180,255	46,956,231
Udgift:		
Hans Majestæt Kongens Civilliste	1,000,000	1,000,000
Det Kongelige Huses Apanager	422,384	422,384
Rigsdagen	200,000	322,552
Statsraadet	94,616	94,616
Statsgjældens Forrentning:		
Indenlandsk Gjæld	6,718,523	6,690,475
Udenlandsk Gjæld	671,300	666,475
Pensionsvæsenet:		
Det almindelige Pensionsvæsen	2,706,280	2,702,327
De militaire Underklassers Pensionering	291,050	319,604
Tilskud til Invalideforsørgelsen	343,282	330,768
Udenrigsministeriet	368,312	368,841
At overføre . . .	12,815,747	12,918,042

Helsingør (243,740 Kr.), Svendborg (231,993 Kr.), Veile (207,171 Kr.), Slagelse, Ringsted og Sorø (168,342 Kr.), Roeskilde (159,596 Kr.), Nyborg (119,429 Kr.), Nykjøbing p. F. (119,429 Kr.), Thisted (115,339 Kr.), Holbæk (112,066 Kr.), Hjørring (112,032 Kr.), Nakskov (111,543 Kr.), Nestved (111,519 Kr.), Viborg (105,997 Kr.), Hobro (101,491 Kr.), Korsør (97,978 Kr.), Vandholm (90,192 Kr.), Ribe (83 976 Kr.), Silkeborg og Skanderborg (82,443 Kr.), Varde (76,861 Kr.), Assens (71,412 Kr.), Rudkjøbing (70,376 Kr.), Frederikshavn (70,263 Kr.), Holstebro (69,524 Kr.), Kjøge (63,679 Kr.), Nykjøbing p. M. (61,662 Kr.), Skjelskør (61,072 Kr.), Rønne (58,796 Kr.), Kallundborg (57,830 Kr.), Esbjerg (53,688 Kr.), Stege (50,009 Kr.), Ribe (49,571 Kr.), Hillerød (49,232 Kr.), Vordingborg (48,001 Kr.), Bogense (40,374 Kr.), Nykjøbing i S. (39,482 Kr.), Præstø (37,969 Kr.), Stubbekjøbing (35,519 Kr.), Kjerteminde (25,955 Kr.), Saxkjøbing (23,524 Kr.), Storeheddinge (22,544 Kr.), Frederikssund (22,349 Kr.), Ebeltoft (19,423), Fanø (19,003), Mariager (17,569), Nysted (16,401), Svaneke (15,945), Frederiksværk (14,623), Sæby (14,302), Rødby (9,953), Allinge (6,553), Skagen (3,459).

	Bevilling.	Regnskab.
	Kr.	Kr.
Overført . . .	12,815,747	12,918,042
Indenrigsministeriet	1,509,624	1,406,919
Justitsministeriet	2,317,817	2,256,982
Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet . .	920,026	924,238
Krigsministeriet	8,701,560	8,780,416
Marineministeriet	5,147,370	4,727,107
Finantsministeriet:		
Toldvæsenet	2,001,489	1,943,926
Øvrige Udgifter	1,006,276	952,025
Island	109,200	108,832
Andre og overordentlige Statsudgifter	4,528,696	4,069,872
Til Erhvervelse af Formue og Afdrag paa Gjæld:		
Statsgjældens Afbetaling:		
Indenlandsk Gjæld	200,000	11,619
Udenlandsk Gjæld	1,829,500	1,826,146
Til offentlige Arbeider til Fremme af den almindelige Samfærdsel:		
Jernbanevæsenet	2,488,165	1,692,955
Øvrige Udgifter	649,581	507,089
Til forskjellige Arbeider og Udredelse af Laan og Forskud	1,844,429	1,754,239
	46,069,480	43,880,407

Indtægt	Kr.	46,956,231
Udgift	—	43,880,407
Større Indtægt	Kr.	3,075,824
Tillagt den i Statsregnskabet for Finantsaaret 1876—77 anførte Regnskabsbeholdning d. 31te Marts 1877	—	22,738,967
Giver Regnskabsbeholdning ved Udgangen af Finantsaaret 1877—78	Kr.	25,814,791

Statsgjældens Beløb den 31te Marts 1878 var . . . . Kr. 174,423,745 *)

*) For det foregaaende Aar 1877, 31te Marts, angives Statsgjælden til 176 Mill. Kroner. Til samme Tid beløb efter Professor Falbe-Hansens Opgivelser i nationaloeconomisk Tidsskrift Statens Activer sig til 86 Milloner Kroner, medens Staten eiede Jernbaner, der havde kostet c. 67 Mill. Kr. samt Domainer og andre faste Eiendomme til Værdi af over 80 Millioner Kroner. Tilsammen c. 233 Mill. Kr., altsaa betydelig mere end Statsgjælden. medens Communernes Formuesstatus ogsaa, efter en Opgiørelse fra 1870, viste sig at være god, idet de eiede i contante Beholdninger, Obligationer og faste Eiendomme Værdier til et Beløb af 27 Millioner Kr. Det kan heller ikke efter Prof. Falbe-Hansens Formening antages, at Communernes Status siden 1870 væsentlig har forringet sig. Herefter vil man faae ud, at Statens og Communernes Formue kan antages at overstige deres Gjæld med omtrent 100 Mill. Kroner.

Den bestod af følgende Poster:

Indenlandsk Gjæld:

1. bunden eller uopsigelig fra Creditors Side:

til 5 pCt.		22,400 Kr.
- 4½ —		14,960 —
- 4¼ —		9,050 —
- 4 — (hvoriblandt indskrevne Capitaler 79,842,353 Kr., Cuponsobligationer 72,163,500 Kr., Huuscreditkassen 1,806,400 Kr. og Tontinen af 1792 727,272 Kr.)		155,891,010 —
- 3¾ —		58,883 —
- 3½ —		1,050 —
- 3 —		519,547 —
		156,516,900 Kr.

2. opsigelige eller paa Afdrag:

til 5 pCt. Afdrag paa Bestillingsmænds Lønninger til deres Alderdomsforsørgelse	175,482 Kr.	
- 4 — (hvoriblandt Kautionssummer 42,230 Kr.)	185,880 —	
- 3½ —	14,538 —	
- 3 —	2,351 —	
uden Renter	140 —	
		378,391 Kr.
3. Gjæld, hvoraf Livrenter svares		2,078,805 —
Indenlandsk Gjæld den 31te Marts 1878		158,974,096 Kr.

Udenlandsk Gjæld:

til 4 pCt. Laan i England af 1850—61, £ 332,000, à 18¼ Kr.	6,059,000 Kr.	
- 4 — Dansk = engelske Obligation., udst. ifølge Lov af 10. Marts 1861 § 4, £ 299,900, à 18 Kr.	5,398,200 —	
At overføre	11,457,200 Kr.	158,974,096 Kr.

	Overført . .	11,457,200 Kr.		158,974,096 Kr.
til 4	pCt. Gjæld i Holland	1,618,500 —		
- 4	— Gjæld i Brabant	1,419,550 —		
- 4	— — i Hannover	186,250 —		
			14,681,500 Kr.	
- $3^1/_2$	— — i Holland	634,650 —		
- $3^1/_2$	— — i Brabant	133,500 —		
			768,150 —	
Udenlandsk Gjæld den 31te Marts 1878				15,449,650 Kr.
			Tilsammen . . .	174,423,746 Kr.

Statistisk-topographisk Beskrivelse

af

Kongeriget Danmark

ved

J. P. Trap.

Anden Udgave.

Anden Deel.

Forlagt af Forlagsbureauet i Kjøbenhavn.

(O. H. Delbanco. G. E. C. Gad. Gyldendalske Boghandel. C. C. Lose.)

Thieles Bogtrykkeri.

1879.

Statistisk-topographisk Beskrivelse

af

Kongeriget Danmark.

Anden Deel.

Staden Kjøbenhavn.

Indholdsfortegnelse.

Anden Deel.

Kort og Afbildninger.

Den Sjællandske Øgruppe.

Denne indbefatter foruden Hovedøen, efter hvilken den her benævnes, de trende større Øer, Møen, Samsø*) og Amager, samt efternævnte mindre: Ovrø i Isse-Fiord, Hesselø i Kattegattet, Seierø og Nexelø i Seierø-Bugten, Reersø, Sprogø, Agersø og Omø i Store-Belt, Masnedø, Farø, Bogø, Tærø og Langø i Vordingborg-Bugten, Nyord ved Møen og Saltholm ved Amager, foruden flere endnu mindre. Samtlige disse Øer, der ere omgivne af eller beliggende i Østersøen, Sundet, Kattegattet, Store-Belt, Vordingborg-Bugten og dennes Udløb Ulfsund, samt i disse Haves og Havdeles Bugter og Fjorde, have et Fladeindhold af 133,37 geogr. □ M.

Heraf udgjør Sjælland $124\frac{3}{5}$ □ M., Møen $3\frac{3}{5}$ □ M., Amager med Saltholm $1\frac{1}{3}$ □ M., Samsø 2 □ M. og de øvrige mindre Øer $1\frac{2}{3}$ □ M.

Sjælland, den vigtigste og største af alle de danske Øer, ligger mellem 54° 57′ 35″ og 56° 07′ 40″ n. B. og 0° 0′ 0″ og 1° 42′ 40″ v. L. fra Kjøbenhavns Meridian. Største Længde fra Gilbjerghoved til Stammenakke $17\frac{1}{2}$ M., største Brede fra Kjøbenhavn til Refsnæs $14\frac{1}{2}$ M.

Efter „Folketallet i Kjøbstæderne og Landsognene i Kongeriget Danmark efter Tællingen den 1ste Februar 1870" var Arealet samt Folketallet i Sjælland (med Øerne Amager, Ovrø, Seierø, Samsø, Agersø og Omø):

	Areal g. □ M.	Folketal: 1870.	1860.	1840.	1801.
Kjøbenhavn	0,24.	181,291.	155,143.	120,819.	100,975.
Provindskjøbstæderne	2,03.	51,719.	46,160.	33,627.	22,021.
Landdistrictet	126,93.	389,816.	359,207.	296,734.	211,048.
	129,20.	622,826.	560,510.	451,180.	334,044.

*) Denne regnes her, nærmest med Hensyn til dens administrative Forening med Sjælland, til den herombhandlede Ømasse.

Sjælland, et i det Hele bølgeformigt og skovrigt Land, er næsten overalt frugtbart, men dette dog mindre i enkelte Rullesteenssandet tilhørende Egne, saasom omkring Søgruppen i Landets nordostlige Hjørne, flere Steder ved Isse-Fjorden og i det Hele paa det mellem denne og Kattegattet udskydende Odsherred, og paa flere Høidestrækninger i Landets Midte. Fladt er Sjælland kun paa den saakaldte „Hede" imellem Kjøbenhavn, Kjøge og Roeskilde, paa Stevns, i Flakkebjergherrederne mod Sydvest og tildeels den vestlige Deel af den mellem Sundet og Roeskilde-Fjord udskydende Halvø.

Med Hensyn til Høideforholdene kan Sjælland sammenlignes med et tagformigt Legeme (see Capt. E. Madsens Fremstilling i Tidsskr. f. Landoec. 4. R. 5. 6. S. 516 flg.), hvis Rygning har Sammenstødslinie mellem den nordre og den søndre Skraaning af omtrent 3/4 Miils Længde fra Høbjerg, 265', ved Landeveien mellem Roeskilde og Ringsted, Øst for Iydstrup, medens dens andet Endepunkt er Skovbakke 362', et høit Punkt inde i Leerbjerg Skov, Nord for Skjoldenæsholm. Fra denne Bakke udgaaer dog ikke det sydvestre og det nordvestre Hovedvandskjel umiddelbart; der findes nemlig her to kjedelformede Fordybninger, omgivne af en Mængde høie Banker, og det er først efter at have dannet Væggene om disse Fordybninger, at Vandskjellene træde frem som Skillelinier mellem Aaerne paa den nordre, vestre og søndre Skraaning. I eller tætved disse kjedelformede Fordybningers Vægge, i Skovegnene Nord for Skjoldenæsholm finde vi deels Sjællands høieste Punkt Gyldenløves Høi 402', deels adskillige andre fremtrædende Toppe.

Det sydøstre Hovedvandskjel taber, efter at have fjernet sig lidt fra Høbjerg, hurtig sin fremtrædende Characteer. Det synker til omtrent 100' paa flere Steder i Nærheden af Skoven Humleore, saaledes hvor det følger den paa det Smalleste knap 100 Alen brede Aas, paa hvilken Jernbanen er anlagt mellem de to store langstrakte Mosestrøg, som gjennemstrømmes paa den ene Side af Kjøge Aa, paa den anden af et Tilløb til Langesø. Vandskjellet hæver sig derpaa igjen til en Høide af 190' i Egnen om Tersløv, stiller som en meget fremtrædende Høideryg ved Gisselfeld Apothek 245' mellem Søtorup Sø og Ulse Sø, gaaer gjennem Kongsted til Gavevænge Skov, hvor Sjællands næsthøieste Punkt Kobanke 391' ligger, skjæres derpaa af Vordingborg Landevei i en Høide af 345', gaaer igjennem det meget bakkede Togeskov Oredrev, hvor den høieste Top er 379', tager derpaa en mere sydlig Retning forbi Snesere, Hammer, Lundby, Ubby og Ørslev, træder stærkt frem i de tre Kulsbjerge 339', 296' og 264', danner den høie Egn Øst for disse, og ender saa ved Kalvehave.

Det nordøstre Hovedvandskjel gaaer fra Høbjerg ved Iydstrup gjennem Skovene Nord for Borup, i en Egn, der vel er noget flad, men tillige i det Hele taget høitliggende, saaledes at der ofte forekommer Strøg paa henved 200'. Det høieste Punkt her er Maglehøi ved Reersløv 221'. Fra Vindinge, forbi Hedehuse, Høie Taastrup og Ballerup til Gladsaxe er Vandskjellet derimod sjælden over 100'. Det er her desuden oftere afbrudt af Sænkninger med Moser, fra hvilke der findes Afløb til begge Sider, saaledes Hove Aa og Vandløbet gjennem Ballensbæk Mose, Tilløbet gjennem Søndersø til Værebro Aa og et Tilløb til Damhus Sø. Ved Gladsaxe træder Vandskjellet ind i Egnen mellem Søndersø og Furesø,

har nu større Høide, 150–180', gaaer igjennem Skoven Ganløse Ore og danner ved Ganløse Eged en ved sin Naturskjønhed udmærket kjedelformet Fordybning, der frembringer en Adskillelse mellem de to af Bastrup Sø mod Øst og Buresø mod Vest udfyldte Dalstrøg; dens Vægge ere skarpe Aase med bratte Fald. Derfra gaaer Vandskjellet atter i en flad, men ofte over 200' liggende Egn, forbi Lynge, Lillerød til Frederiksborg Store Dyrehave, hvor Jordsmonnet begynder at antage de stærkt vexlende Former, der bidrage saa meget til at give Nordsjælland sin udmærkede Skjønhed. I Frederiksborg Skandsebakke 256' naaer Vandskjellet den største Høide i denne Egn, gaaer derfra gjennem det ved yderst forvredne Bakkeformer udmærkede Karlebo Ovredrev gjennem Grønholt Vang, forbi Fredensborg og Langerød, gjennem Nyrup Hegn og det i en særdeles høi Grad bakkede Helsingørs Ovredrev til Kronborg Pynt. Den sædvanlige Høide i hele det sidstnævnte Strøg er 150—200'.

Det nordvestre Hovedvandskjel gaaer fra de førnævnte kjedelformede Omslutninger i Skovene ved Skjoldenæsholm gjennem det meget knudrede Jordsmon i Egnen Øst for Kirke-Eskildstrup, hvor Stedstrup Bjerg 326' hæver sig som en mægtig Kulle, forbi Grønnebjerg Gaard, Bukkerup og Kvarmløse til Lunderød i Egnen Nord for Tølløse, stadig med en Høide af 180—200'. Her dreier det mod Vest, og samtidig antage de Bakker, som det følger, stærkt fremtrædende Former, hvilke med faa Afbrydelser vedligeholde sig, saa langt det nordvestre Vandskjel strækker sig, indtil den yderste Pynt af Refsnæs. Den hele Egn om Vandskjellet udmærker sig vel mindre ved sin absolute Høide over Havet, derimod ved en usædvanlig Rigdom paa Kuller, der have meget steile Sider og indbyrdes ere adskilte ved dybe Dale. Egnen udmærker sig tillige ved sine bratte Fald fra Vandskjellet og dets Udløbere mod Dalene paa begge Sider, især mod Halleby Aa; Udsigten fra Bakketoppene bliver herved særdeles viid. Af Udløberne fra Vandskjellet er der flere, som fortsætte sig langt som mægtige Høiderygge med samme Udseende som Hovedstokken; kun et eneste Sted findes en betydelig Sænkning i Vandskjellet, nemlig det dybe, smalle Skaar Sydvest for Skarre Sø. Det første store Bakkestrøg, som Vandskjellet naaer, efter som førnævnt at have vendt sig mod Vest, er Grøntved Ovredrev. Her ere Bakkerne særdeles storformede, talrige, adskilte ved dybe og snevre Kløfter. Idet Bakkerne kun ere græsbevoxede, blive de stærke Hældninger meget iøinefaldende. Den høieste Top er Mørkemose Bjerg 335'. Fra Grøntved Ovredrev gaaer Vandskjellet forbi Søndersted og Kongsdal til Knøsen ved Skamstrup 316'. Her vender det sig mod Nordvest, gaaer tæt forbi Østenden af Skarre Sø, stedse kjendeligt udhævet ved en Mængde Kuller, gjennem Stokkebjerg Skov, naaer i Bakkerne ved Bjergsted 275', i Rævebakke ved Saltofte 256', og gaaer tilsidst forbi Værslev og Tømmerup ud paa Refnæs, hvor det endnu ved Nyrup naaer 205'.

Det sydvestre Hovedvandskjel viser sig som en fremtrædende Rygning af 250 Fods Høide Vest for Valsølille, naaer i Aasbjerg ved Høed 274', har paa Strækningen forbi Allindelille og Ordrup endnu ofte Høider mellem 200 og 240'; derpaa bliver det lavere, samtidig med at det bliver mindre kjendeligt i det med mange Smaabakker opfyldte Jordsmon ved Flinterup, Ebberup og Bjernede. Her er Høiden kun omtrent 150', og ved Nordkanten af Tuelsø synker den endog til 110' i en Sænkning, der

kun er lidet hævet over Søens Vandspeil. I Egnen Vest for Tuelsø og Sorø Sø danner Vandskjellet et mere gjennemskaaret Jordsmon med adskillige temmelig fremtrædende Toppe, saaledes Bavnebakke ved Pedersborg 198′, Fagerbjerg ved Haverup 236′, Banken ved Oldenberg Gaard 268′, Lerbjerg i Plessens Ovredrev 277′; men dette ophører i Lorup Skov udfor Nordenden af Tystrup Sø, og Vandskjellet viser sig nu kun utydeligt i de flade Strøg ved Gyldenholm, Gimlinge, Hyldested, Venslev og Sønder Bjerge, hvor Høiden sjælden naaer over 100′, stundum kun 50′. Vandskjellet ender paa det flade Stigsnæs.

Ved de her skildrede fire Hovedvandskjel deles Sjælland i fire Skraaninger. Den østre er paa Grund af Kystliniens store Udstrækning fra Nord til Syd, og fordi Vandskjellene, der begrændse den, nogenlunde følge Kystens Bugtninger, lang og smal med korte Vandløb. Den nordre Skraaning faaer sit særegne Præg ved de dybtindskaarne Vige, Issefjord og dens Forgreninger, der trænge ind til kun en ringe Afstand fra Midten af Sjælland, medens der dog bliver Plads nok til enkelte længere Vandløb. Den vestre og den søndre Skraaning ere begge af temmelig regelmæssig trekantet Form og have hver et stort Vandløb, Halleby Aa og Suusaa.

Betragter man Høideforholdene i de Dele af Skraaningerne, der ligge fjernere fra Hovedskjellene, da har den østre Skraaning omkring de smaa Vandløb, der flyde ud mellem Sjælland og Møen og i Præstø Fjord et temmelig bakket og gjennemskaaret Land og i Egnen Nordvest for Præstø Fjord, op imod det Strøg, hvor Vandskjellet har betydelig Høide, findes et stærkt fremtrædende Bakkeparti, hvis høieste Top Mørkebjerg 373′, der er bedækket med Skov, sees meget vidt. Lidt længere nordpaa rager Faxe Kalkbjerg 245′ frem som en særdeles storformet Banke, hvis Fald imod Sydost naaer næsten i en eneste jævn Skraaning lige til Stranden. Med dette Punkt ender det sydlige Sjællands bakkede Egne, og vi træffe nu i den østlige Skraaning indtil Nord for Kjøbenhavn kun temmelig jævne Flader, saasnart vi have fjernet os kun et ringe Stykke fra Vandskjellet, undtagen Nordøst for Bregentved, hvor Dalby Bakke 198′ fremtræder som en Udløber, der hæver sig betydeligt over de omgivende flade Strøg. Størst Udstrækning naae disse i Stevns, hvor der indtræder det eiendommelige Forhold, at Landet er høiest tæt ved Klinten og fra denne skraaner svagt imod Vest, ned imod Stevns Aa. Den største Høide i denne Egn er Møllebanke ved Sigerslev 150′. Selve Klinten er høiest ved Stevns Fyr 131′. Oftest er Landets Høide ikke lidet under 100′ i stor Udstrækning paa begge Sider af Stevns Aa. Fladest viser det sig maaske ved Turebyholm, der øformig omsluttes af 2 Grene af Tryggevælde Aa, som navnlig her har et meget svagt Fald, saa at Vandet næsten er stillestaaende. Ved Tryggevælde, hvor Aaen forener sig med Stevns Aa, ligger Vandspeilet endog kun 5′ over Havet. I den Rand, der saaledes omgiver Stevns mod Syd og Øst, findes en Sænkning til kun 23′ Nord for Vemmetofte i en Mose, hvis Afløb mod Nord er Stevns Aa og mod Syd Kildeaa. Idet Mosestrøg uafbrudt ledsage begge disse Vandløb, fremtræder Stevns som en ved de naturlige Forhold afsondret Deel af Sjælland. De flade Strøg afbrydes i Nærheden af Kjøge Aa af Udløbere, der paa begge Sider af Aaen gaa temmelig langt frem mod Stranden og give Egnene her et mere vexlende

Udseende. Paa Aaens Sydside fremtræder en betydelig Høideryg, der strækker sig fra Tersløv over Hegnerup 194′ og Lidemark 185′ henimod Bjæverskov. Mest bakkede ere dog Strøgene paa Aaens Nordside omkring Kløvested Skov og Dalby Skov, ved Valore, hvor Valore Banke 189′ er det høieste Punkt, og ved Lille Ladager. Egnen om Egby er meget uregelmæssig bakket, derhos udmærket ved skarpt fremtrædende Aase, der følge Kjøge Aa fra dens Udspring indtil Spanager, forekomme paa den nordre Side af Mosen Egbysø samt Syd for Egby (Bittenbjerg 130′) og endelig igjen nærme sig Kjøge Aa ved Lellinge. Fra denne Egn og indtil Nord for Kjøbenhavn er den østre Skraaning atter flad („Heden"). Større Afvexlinger i Jordsmonnet begynde først med den Udløber, der fra Gladsaxe gaaer frem imod Øst som en søndre Begrændsning af det Bækken, hvis Bund indtages af Furesø, Bagsværd Sø, Lyngby Sø og Mølleaa. De høieste Punkter i denne Udløber eller i dens Nærhed ere Tinghøi ved Mørkhøi 162′, Ræveskovs Banke ved Lyngby Landevei 117′, ved Dyrehave Gaard 176′, Fortunen 160′, Ulvebakken i Jægersborg Dyrehave 145′, ved Eremitagen 120′. Overgangen til dette mere bakkede Jordsmon dannes af Valby Bakke 98′ og Bakkerne ved Bellehøi og ved Brønshøi 120′.

Paa den nordre Side er Mølleaas Bækken begrændset af et Vandskjel, der frembringer en meget bakket og knudret, af Mosehuller og Smaasøer opfyldt Egn. Her forekomme ogsaa betydeligere Høider, saaledes Korsbjerg ved Bregnerød 201′, Aasebakke i Rudeskovs Nordvesthjørne 264′, Høibjerg i Rudeskovs Sydøstspids, Sandbjerg udenfor Østsiden af den samme Skov 271′. En Forgrening gaaer gjennem Søllerød 180′ og danner Gelsbakke 154′.

Den nordre Skraaning deles ved Isefjord og dens Forgreninger i 3 store Dele af temmelig forskjelligt Udseende, nemlig selve Isefjords Bækken og de Vest og Øst for dette liggende Hældninger, der vende ud mod Kattegat. Isefjords Bækken deles atter ved det lange Næs, som udgjør Horns Herred, i en østre Deel, der omslutter Roeskilde Fjord, og en vestre, der omslutter den egentlige Isefjord med Lammefjord (hvoraf nu c. 7,500 □ Alen ere tørlagte) og Holbæk Fjord. Den nordre Skraaning bliver ved disse mange Afsnit meget uregelmæssig. Skillelinien mellem det nordøstligste Afsnit og Isefjords Bækken gaaer ud fra Skandsebakken ved Frederiksborg, gjennem Gripskov, hvor den naaer en Høide af 240′, og hvor Fruebjerg 207′ fremtræder paa en Forgrening, forbi Maarum, Sletelte, Helsinge, Aagerup til Kysten ved Salgaards Høi 157′, derfra mod Vest gjennem Tisvilde Hegn 188′ og over det lave Meelby Overdrev ud paa Halsnæs, som det opfylder yderst imod Vestkanten med et meget uregelmæssig knudret Bakkestrøg, hvis høieste Top Spodsbjerg er 130′. Affnittet Nordøst for dette Høidestrøg er kun undtagelsesviis fladt, hyppigst bakket og knudret. Det faaer et charakteristisk Præg derved, at Vandskjellene mellem Vandløbene ikke tabe i Høide ud imod Kysten, som ellers sædvanligt. Tvertimod strække de sig hyppig langs med Stranden med en temmelig betydelig Høide; dette bevirker deels, at der i hele Affnittet ofte forekommer en usædvanlig høi Kyst, saaledes ved Odinshøi 133′, ved Nakkehoved Fyr 130′, ved Gilbjerg Hoved 70′ (Gilbjerg 106′) og fremfor noget andet Sted, som før nævnt, ved Salgaards Høi, deels at Vandene fra de

ved Stranden liggende Strøg hyppig først maa søge ned til det Indre, for der at samle sig i Gurre Sø (85'), i Esrom Sø (30') eller i Søborg Sø (8'), inden de gjennem et stundum kunstig fordybet Aaleie finde Udløb til Havet. Den nordøstlige Deel af Isefjords Bækken udgjør et Strøg, hvis Vande paa tilsvarende Maade samle sig i Arresø (10'). Da tillige det Yderste af den ovenfor nævnte Stillelinie, mellem Salgaards Høi, Tisvilde og Halsnæs følger Kysten paa samme Maade, som Vandskjellene i det østlige Affnit, og endelig, da Strøget om Arresø har samme Beskaffenhed som dette, synes det at bero paa en af Hoideforholdene uafhængig Tilfældighed, at Strøget om Arresø nu maa henregnes til Isefjords Bækken. Alt synes at tale for, at Arresøs oprindelige Udløb er at søge i Meelby Ovedrev, og at Isefjords Bækken fordum har været begrændset af et Vandskjel, der gaaer frem fra Sydvesthjørnet af Gribskov, gjennem det sjælden over 100' hævede Strøg ved Hilderødsholm, Harløse, Skjævinge, Lille og Store Havelse, og derpaa viser sig som et fremtrædende Høidedrag med stærkt Fald baade mod Roeskilde Fjord og Arresø. Her naaer Maglehøi 225'; Høidedraget ender med Skrænterne mod Frederiksværks Kanal udfor Arresødal. Som en naturlig Fortsættelse hæve sig paa den anden Side af Kanalen Bakkerne ved Vinderød 145', der ligeledes ende med brat Fald og ligge som et Forbjerg ud imod Meelby Ovedrev. Syd for Arresø omkring de Vandløb, der løbe ud i Roeskilde Fjord, findes kun lavere Egne med mange Moser, mellem hvilke meget storformede, foroven afflaDede Bakker, dog uden betydeligere Høide, træde frem. Saadanne Bakker ligge næsten øformigt omsluttede af Moserne i Nærheden af Værebro Aa ved Hove, Søsum, Viksø, Steenløse og Steenlille. Disse eiendommelige Forhold have i gammel Tid, saalænge Egnen endnu for største Delen var bedækket med Skov, dannet en fuldstændig Labyrint af Adgangene til de inderst liggende Banker. De høieste Punkter her ere Steneknold 180' og Skyhøi 158' ved Jørlunde, samt Kong Svends Høi 140' ved Maaløv. En særlig mærkelig Form frembyder den steile, af et dybt Skaar gjennembrudte Aas Strø Bjerg 122', der har en Udstrækning af ikke meget under 1 Miil i Længden. Strøget nærmest om Roeskilde er stærkt skraanende ned imod Fjorden, da Hovedvandskjellet her kommer Fjorden meget nær. Ogsaa Vest og Sydvest for Roeskilde, omkring Leire Aa og dennes Tilløb, er Egnen stærkt bakket, idet den opfyldes af Forgreninger fra det høie Vandskjel, der danner Horns Herred. Fra Ryggningen ved Skjoldenæsholm gaaer dette gjennem Valborup Skov, forbi Buskekro til Egstalle Bjerg 300' og videre forbi Kirke Saaby. Herfra tager Høiden betydeligt af, alt som Vandskjellet fortsætter sig gjennem Horns Herred, og kun et fremragende Punkt findes, nemlig Julianehøi ved Svanholm 222'. Af Forgreningerne fra dette Vandskjel danne nogle anselige Bakkepartier, saaledes mellem Skullerupholm og Ledreborg, hvor Bakkerne naa en største Høide af 250' og stundum ere adskilte ved dybtliggende Kløfter og Søer, mellem Rydgaard og Bramsnæs Bugt, hvor det høieste Punkt er 202', ved Ferslev og Venslev, hvor Mørkebjerg naaer 201', og ved Jægerspris, hvor Thyrahøi er 151'. Vest for Hornets Vandskjel findes der vel endnu nogle temmelig bakkede Strøg, navnlig langs med Stranden ved Bramsnæs Bugt og Holbæk Fjord; paa Tudsenæs forekommer der enkelte høie, aleneliggende Kuller (Bavnehøi 198'); men i det Hele taget faaer Egnen

dog nærmest sit Præg ved de store Mose- og Engstrøg, der udbrede sig omkring Tudse Aa og Gislinge Aa samt Svinninge Aa med Tilløb. Inderst i den sidstnævnte Aas Bækken, omkring Hjembæk, danne Udløbene fra Hovedvandskjellet dernæst et meget bakket Strøg (Lysebjerg 250'). Endvidere indeholder det Vandskjel, der danner Ods Herred, meget fremragende Høider. Det forlader Hovedvandskjellet Nord for Skarre Sø ved Banken Knolden 304', gaaer forbi Snærtinge og Særslev (Snærtinge Bjerg 230') bliver derpaa lavere, naaer snart igjen ved Vallekilde i Tingberg 173', afbrydes saa af en dyb Sænkning (til kun 8') ved Dragsholm, og hæver sig derpaa steilt i det mægtige Bakkeparti, hvis Top er Veirhøi 385'. Den Deel af Odsherred, som ligger Nord for dette Parti, frembyder en rig Afvexling af lave, flade Strøg med Moser og Heder og Bakkerygninger af anselig Høide, saasom Lundebjerg ved Grævinge 260' og Staarup Banke 195'. Egnen Vest for Oddens Vandskjel er lav og flad omkring Bregninge Aa, omkring Saltbæk Vig og ved Stranden; iøvrigt er den opfyldt af temmelig knudrede Hældninger.

Den vestre Skraaning er i sin nordlige Deel i det Hele taget lav og flad, navnlig omkring Halleby Aa, hvor milevide Strækninger ere dækkede af Aamosen, samt paa de fleste Steder i Nærheden af Tudeaa. Hist og her forekomme dog enkelte betydelige Rygninger. Nord for Halleby Aa findes Bakkepartiet mellem Udby, Rørby og Uggerløse (Tinghøi 155'); tæt ved Storebelt hæver sig Urhøi 155'. Syd for Halleby Aa træffes en mægtig Rygning i Egnen Øst for Tissø. Den begynder ved Ruds Vedby med flere storformede Banker, saaledes Snarebanke 220', naaer derpaa i sin Fortsættelse mod Nord stedse betydeligere Høide og Mægtighed, indtil den i Kløveshøi hæver sig til 317'; endnu ved Katterup er den 270'. Fra denne Rygning er der et særdeles stærkt Fald saavel mod Tissø (6'), som mod Aamosen og Halleby Aa. Et andet mærkeligt Bakkeparti er Blæsinge Banker ved Slagelse-Kallundborg Landevei. De naa vel kun en største Høide af 185', men idet de falde meget brat mod Tudeaa, hvis Vandspeil ved deres Fod kun ligger 40' over Havet, danne de, sete fra Sydsiden, et særdeles fremtrædende Bakkeparti, medens de derimod paa Nordsiden kun hæve sig 20—30' over det nærmestliggende Strøg. Et særdeles fremtrædende, men aleneliggende Punkt, er den store Kulle Sobjerg 209', Sydøst for Ruds Vedby. Syd for Tudeaa gaaer der en høi Rygning ud fra Hovedvandskjellet i Plessens Oredrev, gjennem Andvordskov Skov, i hvis nordre Udkant Wæterbjerg naaer 310', Syd om Slagelse, forbi Slotsbjergby, hvor Hadshøi 296' er det mest fremtrædende Punkt, og derpaa med aftagende Høide til lidt Syd for Lundforlund. Idet Vorby Aa flyder tæt nedenfor Vestsiden af denne Rygning i en Høide af kun 3—12' over Havet, bliver Faldet ned imod Aaen usædvanlig steilt. I den sydligste Deel af Skraaningen findes det høieste Punkt ved Boslunde 155'. Iøvrigt er hele Egnen kun lidet bakket.

Den søndre Skraaning har i Egnen Vest for Tystrup Sø, Bavelse Sø og Susaa i det Hele taget den samme Charakteer som den tilgrændsende Egn mod Vest. Den bestaaer af temmelig flade Strøg, der sjælden hæve sig over 100', undtagen i det Vandskjel, der skiller Saltø Aa fra Susaa, og som paa Strækningen fra Lorup Skov, forbi Næblerød, Fuglebjerg, Høibjerg ned imod Øllerup ofte naaer 150—170', hvilken

Høide Egnen dernæst beholder næsten paa hele Strækningen ud imod Tystrup Sø. Da denne har sit Vandspeil paa kun 22 Fod, bliver Faldet ned imod Søen meget steilt*). Af fremragende høiere Punkter findes kun faa. Som saadanne kunne nævnes Menstrup Bjerg 135′ og Kolsbjerg ved Øllerup 146′. Det Øvrige af den søndre Skraaning frembyder temmelig afvexlende Forhold. Den Deel af Skraaningen, der ligger Nord for Suusaa mellem Aversi og Tystrup Sø, er i sin Helhed en af Sjællands høieste Egne. Kun nogle mindre Strækninger hist og her tæt ved Vandløbene ligge lavere end 100 Fod; men der er ingen fremragende Toppe. Idet Susaa selv ligger temmelig lavt (50—30′), og idet de store Tilløb Ringsted Aa og Alsted Aa komme fra Søer, der heller ikke ligge høit, nemlig Gyrstinge Sø (74′), Langesø (72′), Sorø Sø (111′) og Tuelsø (107′), forekommer der vel stærke Hældninger tæt ved Vandløbene, men foroven er Jordsmonnet i Reglen afflabet. De største Høider Syd for Langesø findes omkring Ringsted 190′, ved Sigersted 190′, og omkring Alsted 226′. Nord for Langesø forekomme ogsaa høit liggende Strøg, selv i kun ringe Afstand fra Søen, derhos mere gjennemskaarne Egne; her ligger Helgebjerg ved Haraldsted 234′. Paa den sydlige Side af Suusaa fremtræder en vidtstrakt Rygning, der med Hensyn til Mægtighed og Toppenes Høide er en af de betydeligste i Sjælland. Den udgjør paa en mindre Strækning selve Suusaas østre Vandskjel, derpaa udbreder den sig i den Bugtning, som Suusaa danner. Høidestrøget forlader det sydøstre Hovedvandskjel i Togeskov Ordrev, gaaer forbi Sparresholm, hvor det tæt ved Gaarden naaer 371′, forbi Dysted, hvor Dysted Høi naaer 370′ og Atterbakke 328′, Nørre Tvede og Bonderup, gjennem Kalby Ris, forbi Herlufmagle og Herlufslille, gjennem Tybjerg Skov, forbi Orup, Sandby og Tyvelse. Intetsteds i hele dette Strøg er der lavere end 150—60′, undtagen i den Sænkning, gjennem hvilken den saakaldte Torpe Canal er ført; hyppig er der over 200′. Betydelige Høider forekomme paa Udløberne fra denne Rygning i Nærheden af Suusaas Udspring, i Egnen om Vester Egede, saaledes Globebanke 370′, Boserup trigonometriske Station 371′, Vindhøi 330′, alle beliggende tæt ved Landeveien mellem Rønnede og Næstved i et særdeles bakket Strøg, hvis sandede Jordlag indeholder dybe Huller uden Vand eller Mose, en Form af Jordsmon, der ellers næsten ikke findes paa Sjælland. I samme Egn forekommer blandt Udløberne fra Hovedvandskjellet ikke mindre betydelige Høider, saaledes Svenderup Banke 365′, Borup Bavnebakke 310′. Hældningen fra hele denne Egn ned imod den kun paa omtrent 120′ beliggende Gisselfeld Hovmose, i hvilken Suusaa flyder, er det bratteste, der nogensteds forekommer i Sjælland, naar der er Tale om en større Strækning. En anden temmelig fremtrædende Udløber gaaer fra Herlufslille som en stor aasformig Høiderygforbi Glumsø i Retning mod Næsbyholm. Det høieste Punkt i den findes i kun ringe Afstand fra Næsbyholm ved den tidligere saakaldte Eneste Bøg 222′. Nedenfor hele det nysnævnte bakkede Jordsmon udbreder der sig paa begge Sider af Suusaa udstrakte, særdeles flade Strøg, som for en stor Deel ere opfyldte af Moser, der

*) Tystrup Sø udmærker sig ved sin forholdsviis betydelige Dybde, omtrent 40′.

alt omtrent fra Hæsede ligge i en Høide af under 100 Fod. Syd for Suusaas Bækken fremtræder den mærkelige, over 1 Miil lange, skarpt begrændsede Aas mellem Mogenstrup og Næstved. Dens største Høide er 187'. Den danner en udpræget Skillelinie mellem det bakkede Land mod Nord og det flade Land med store, meget lavtliggende Moser, hvilket Syd for denne Aas forekommer i hele den øvrige Deel af den søndre Skraaning. Selv den lange Halvø Knudshoved danner ikke nogen Undtagelse, idet den er meget lav og flad, i Reglen kun 20—30' høi, og kun i nogle faa knoldede Bakker i dens vestligste Deel henved 50'.

Sjællands vigtigste Aaer ere:

Suus-Aa (Nisse-Aa, Stor-Aa, Næsby-Aa), der udspringer sydvest for Faxe i Nærheden af Kongsted, omflyder Tybjerg Herred, optager Afløbene fra flere i Landets Midte liggende Søer (Valsølille-, Lange- og Gyrstinge-Søer, Tuel- og Sorø-Søer), bliver seilbar ved Næsby, gjennemstrømmer Tjustrup- og Bavelse-Søer, løber forbi Herlufsholm og gjennem Nestved og falder efter et Løb af 11 Mile ved Karrebæksminde i Vordingborg-Bugten;

Halleby-Aa (Aamose-Aa) har sit Udspring fra den foranmeldte høie Egn ved Skjoldnæsholm, flyder i vestlig Retning gjennem den store Aamose, optager Afløbet af Skarre-Sø, gjennemstrømmer Tiis-Sø og falder efter et Løb af 7 Mile i Store-Belt;

Mølle-Aa (Lyngby-Aa) udspringer ved Uggeløse, gjennemstrømmer Bure-, Badstrup-, Farum- og Fure-Søer, driver forskjellige Møller og Fabrikker og falder efter et Løb af 5 M. i Sundet;

Mindre betydelige ere:

Riv-Aa, som flyder mod Øst i Sundet, Strømølle-Aa og Værebro-Aa mod Vest i Roeskilde-Fjord, Leire-Aa og Kornerup-Aa mod Nord i Roeskilde-Fjord, Tudse-Aa mod Nord i Holbæk-Fjord, Svinninge-Aa m. N. gjennem den inddæmmede Lammefjord i Holbæk-Fjord, Bregninge-Aa mod N. V. i Saltbæk-Viig, Hemmershøi-Aa (Vaarby-Aa) i Forening med Tude eller Næsby-Aa m. V. i Store-Belt, Tryggevælde-Aa m. N. i Kjøge-Bugt, Kjøge-Aa m. Ø. i samme Bugt.

Sjælland havde forhen 3 Canaler: den Næsbyholmske eller Danneskjoldske, 4 Fod dyb, fremstaaet ved at fordybe og udvide Suus-Aaens Løb, anlagt af Grev Danneskjold-Samsø for Brændetransportens Skyld i Aaret 1812; Esrom Canal, 5 Fod dyb, anlagt 1805, ligeledes for Brændetransportens Skyld, fra Esrom-Sø til Dronningemølle ved Kattegattet; Frederiksværks Canal, anlagt i Aaret 1716 for at bortlede Vandet fra Arre-Sø, hvis Udløb var stoppet af Flyvesand, driver en Deel af Fabrikkerne ved Frederiksværk, men nu er denne sidste den eneste opretholdte Canal (See Danmarks Statistik af Falbe-Hansen og V. Scharling 1. S. 23).

De vigtigste Indsøer i Sjælland ere: Arre-Sø, 3/4 □ M. stor; tidligere en Bugt af Kattegattet, kun lidet dyb; Esrom-Sø, 1/3 □ M., Gurre-Sø; Sjæl-Sø; Badstrup-Sø; Farum-Sø; Fure-Sø, 1/4 □ M., alle i den nordostlige Deel af Landet; Klinte-Sø, mod Nordvest; Skarre-Sø mod Vest; sydligere den 3/8 □ M. store Tiis-Sø; de fornævnte Søer, der have Afløb gjennem Suus-Aa, Valsølille-Sø, Lange-Sø, Gyrstinge-Sø, Tuel-Sø, Sorø-Sø, Tjustrup-Sø og Bavelse-Sø.

Gjennem Sjælland gaae følgende Jernbaner:

Den vestsjællandske Jernbane fra Kjøbenhavn til Korsør. .	14,71 M.
Den nordsjællandske Jernbane fra Kjøbenh. til Helsingør .	7,98 —
Sidebanen Hellerup til Klampenborg	0,75 —
Den sydsjællandske Jernbane fra Roeskilde til Masnedsund	11,98 —
Nordvestbanen fra Roeskilde til Kallundborg.	10,53 —
	45,95 M.

Banen fra Kjøbenhavn til Roeskilde aabnedes d. 27de Juni 1847; Banen til Korsør d. 27de April 1856; Banen til Klampenborg d. 22de Juli 1863; Banen til Lyngby d. 1ste October 1863; Banen til Helsingør d. 9de Juni 1864; Banen til Masnedsund d. 4de October 1870; Dobbeltsporet mellem Kjøbenhavn og Roeskilde d. 19de October 1874 og Banen til Kallundborg d. 30te December 1874. Kjøbenhavns nye Banegaard toges i Brug d. 14de October 1864. Chausserede Landeveie gaae mellem Kjøbenhavn og Korsør (14¼ M.), mellem Kjøbenhavn og Helsingør (6 M.), mellem Fredensborg og Helsingør (1¾ M.), mellem Kjøbenhavn og Hillerød (4½ M.), mellem Roeskilde og Kallundborg (10 M.) og mellem Vordingborg og Roeskilde Kro (10½ M.).

I geistlig-administrativ Henseende henhører denne Øgruppe til Sjællands Stift (der tillige omfatter Bornholm og Færøerne), dog bemærkes at Samsø hører under Aarhuus Stift, og at Øen Bogø med Farø hører under Lollands-Falsters Stift.

I verdslig-administrativ Henseende er Sjælland og de øvrige foran nævnte større og mindre Øer deelt i **Staden Kjøbenhavn** og 5 Amter: **Frederiksborg Amt, Kjøbenhavns Amt, Holbek Amt, Sorø Amt** og **Præstø Amt**.

Om Samsø og Møen med tilliggende mindre Øer see forøvrigt 3die Deel S. 316 og 555 flg.

Staden Kjøbenhavn.

I.

Dens første Opstaaen og dens Fremskridt indtil vor Tid.

Som de fleste Kjøbstæder er Kjøbenhavn fremstaaet af en Landsby. Denne, der alene bar Navnet Havn, Hafn, har sandsynligst ligget i Egnen omkring Frue Kirke, der var til saa langt vi kunne gaa tilbage og da var Sognekirke ikke alene for Havn, men tillige for de omkringliggende Landsbyer, Valby, Solbjerg, Nyby, Vigerslev og Serridslev. Af disse indbefattede Solbjerg og Nyby den nordlige Deel af det nuværende Frederiksberg Sogn og Serridslev laa mellem Jagtveien og Nørsøen, medens dens Mark mod Syd stødte sammen med Kjøbenhavns og vel for en stor Deel havde fælles Fædrift med denne paa visse Udmarker, navnlig mellem Sortedamssø og Rosbæk Mølle, der er det samme som Gammel Bartov paa Strandveien. Disse Landsbyer vedbleve meget længe at søge Kjøbenhavns Kirker og udgjorde Kjøbenhavns Birk til langt ind i det 17de Aarhundrede.

Da Havn altsaa var en Kirkeby, kan man være sikker paa, at den allerede har indtaget den vigtigste Plads blandt Landsbyerne i denne Deel af Sokkelunds Herred paa den Tid Kirkevæsenet organiseredes i Landet, eller sidste Halvdeel af det 11te Aarhundrede. At dette ikke har haft sin Grund i dens Bønders Dygtighed som Agerdyrkere, men i dens Beliggenhed ved en god Havn, sees af, at da den første Gang omtales af indenlandske historiske Kilder, fremtræder den med sit nuværende Navn Køpmannæhafn, der er Samtidens Form for Saxos latinske „vicus qui mercatorum portus nominatur". I Navnet Kjøbmændenes Havn paa en Landsby ligger, at det var et Sted, hvorhen fremmede Kjøbmænd til visse Tider pleiede at søge. Det rige Fiskeri i Øresund har sikkert fremkaldt et Fiskemarked i Lighed med hvad der skete paa Fiskerleierne paa Skaanes Vestkyst og paa det navnkundige sjællandske Haløre-Marked, som man i den nyere Tid, men med Urette, har gjort til det samme som det, der holdtes i Kjøbenhavn. Kjøbenhavns Marked vil man iøvrigt ikke finde omtalt i noget Kildeskrift førend længe efter at den var bleven Kjøbstad.

Markedet har selvfølgelig staaet langs Stranden, og Kongen, der eiede Havn, har taget Leie af de Boder, som Kjøbmændene her opførte. Men talrigst vare Boderne paa den Plads, hvor Nikolai Kirke nu staaer. Stranden har paa dette Sted gaaet op til Dybensgade, og her var altsaa et bredt Vand mellem Fastlandet og Gammelholm, hvilket længe bevarede Navnet Gamlebodehavn, Havnen, der gik op til det Sted hvor de gamle Boder stod, i Modsætning til de nyere Boder, der gik nærmere op imod Gammeltorv, og som bleve af mere Vigtighed, da Kjøbstaden var bleven oprettet. Ved at grave i Grunden har man ogsaa her fundet Levninger af et gammelt Bolværk. Imellem Holmensgade og Nikolaigade findes saaledes under Jorden en Steensætning af 4 til 5 Fods Tykkelse og 5 Fods Høide, dannet af raa Steen, og i de store Kampesteen er indsat Jernringe i en 5 til 6 Alens Afstand, øiensynlig i det Øiemed, at Skibe kunde bindes fast derved. Udenfor denne Steendæmning ligger den faste Strandbund i en Dybde af 3 til 4 Fod under dagligt Vande, og under den derover værende Opfyldning har man fundet Rester af gamle Baade. Steensætningen gaaer fra Nord til Syd under Viingaardstræde og lille Kongensgade. I Dybensgade har man fundet et lignende Bolværk mellem Nellikegade og Holmensgade, hvoraf vi altsaa seer, at Stranden har gaaet meget høit op over nu bebyggede Strækninger. Ogsaa Gammelholm, der i ældre Tid hed Bremerholm, har sikkert ogsaa været et Fiskerleie for de fremmede Kjøbmænd, om vi end ikke kunne antage, at Bremerne, der have givet den Navn, have søgt hertil førend det 13de Aarhundrede. Landsbyen Havn nævnes iøvrigt kun faa Gange i Historien, første Gang i Aaret 1043, da Svend Estridsen i et Søslag ved Aarhuus var bleven overvunden af Magnus den Gode. Han flygtede da med Levningerne af sin Flaade til Sjælland, men Magnus satte efter ham og fandt ham med faa Skibe liggende ved Havn (þar sem heitir í Höfn), hvorpaa der fulgte en kort Kamp, der endte med, at Svend flygtede op paa Land.

I over 120 Aar derefter nævnes Havn aldeles ikke, men Aaret 1167 gav den en Betydning, der stadig er tiltaget i de 700 Aar, der ere forløbne siden den Tid. Det var nemlig i dette Aar, den norske Erling Skakke ankom med en Flaade for at gjøre Landgang, men Biskop Absalon opstillede sig med Sjællænderne paa Strandbredden og forhindrede saaledes Landets Plyndring. Samme Aar byggede Biskop Absalon en Borg paa Slotsholmen, hvilken da var meget mindre end nu, og det er denne Borg, der er Oprindelsen til Kjøbenhavns Slot*). Absalons Borg gjorde denne Deel af Sjælland frit for Sørøvere, da den ikke alene beherskede Indløbet i Havnen men ogsaa Havet i stor Omkreds.

Slottets Opførelse af Absalon staaer i Forbindelse med en Gave af Jordegods, med hvilken Kong Valdemar I., uvist hvilket Aar, men rimeligviis kort iforveien, havde belønnet denne sin Ven og Fædrelandets trofaste Forsvarer; den bestod foruden af Havn af alt Kongens Gods i den sydvestlige Deel af Sokkelunds, det gamle Støvnæs Herred, eller, som et senere Diplom udtrykker det, det halve af Herredet. Da Havnens Indløb var blevet sikkret af Borgen, ombannede Biskop Absalon Lands=

*) Navnene Axelhuus og Steileborg forekomme aldrig som Slottets Navn undtagen hos nyere Forfattere; castrum de Hafn er altid den latinske Benævnelse.

byen Havn til en Kjøbstad og omgav den med Mure, hvilket sees at være fuldbragt 1171, idet Saxo da omtaler den som „Urbs Absalonica“, der kun kan oversættes som Absalons befæstede Stad.

Det er vel ikke meget, man veed om Stadens ældste Tid, men en omhyggelig Iagttagelse af forskjellige senere Fænomener kan dog oplyse adskillige Ting. Stranden har gaaet meget høiere op end nu. Bolværk, Baade og Ankere ere saaledes fundne under Nr. 4 i Raadhuusstræde, Nr. 11 i Badstuestræde og under en Eiendom i Vimmelskaftet, ligesom Stranden har gaaet over Høibroplads og Amagertorv op i Kjøbmagergade. Det er sandsynligt, at sidstnævnte Gade i den ældste Tid omtrent har været Grændsen mod Øst, men at Grændsen mellem Nørre- og Vesterport altid har været paa samme Sted som den nu tildeels nedrevne Vold. Den nye Kjøbstads Torv var omtrent det samme som nuværende Gammeltorv, men gik mod Nord til Frue Kirke og Bispegaarden. Den sydlige Deel af Nørregade, der oprindelig heed Saltboderne, Klædeboderne, Skovbogade, hvis oprindelige Navn er Suderboderne eller Skoboderne, ere opstaaede ved at de Boder, der paa Markederne opførtes paa Torvet, efterhaanden ombannedes til faste Boliger. Ud fra Gammeltorv gik de ældste Gader, Vestergade og Nørregade, samt mod Øst Tydskemannegade (nuværende Vimmelskaft). Da Kjøbstaden blev oprettet, er nemlig den egentlige Havns vigtigste Deel bleven mod Vest og de fremmede Kjøbmænd, der vistnok mest vare Tydskere, have flyttet deres Boder op imod Torvet, fra hvilket de paa det gamle Sted, ved Gamlebodehavn, vare i temmelig stor Afstand. Idet der efterhaanden ogsaa her er opstaaet faste Pakhuse langs Stranden, fik den Gade, hvori disse laa, efter dem Navnet Tydskemannegade. Graabrødrekloster, der anlagdes 1238 paa nuværende Graabrødretorv, var vistnok da den yderste Bebyggelse mod Øst*).

Den nye Kjøbstad tog hurtig til. Allerede ved Aar 1209 oprettede Biskop Peder Sunesen et Kollegiatkapitel ved Frue Kirke, og indrettede ved dette en høitidelig Gudstjeneste, ligesom det i høi Grad bidrog til at haandhæve Biskoppens aandelige Myndighed. Ikke længe efter opstod 2 nye Kirker, St. Peders og St. Clemens; den sidste laa i den vestlige Ende af nuværende Frederiksberggade ud mod den daværende Stadsgrav. Stranden voxede stadig ved Opfylding, og der kom en Tid, da Tydskemannegade ikke længer var Strandgade, men da det nuværende Læderstræde og Kompagnistræde, hvilke oprindelig heed Ladbrostræde, førte til en Skibsbro, Ladbro, der vel har gaaet et langt Stykke langs Stranden, men sikkert har været hvor nu Raadhuusstræde er mellem Kompagnistræde og Magstræde. Saaledes var Forholdet endnu i Slutningen af det 14de Aarhundrede. Paa den Tid var foruden Amagertorv en stor Deel af Høibroplads ogsaa opfyldt og derved Forbindelse tilveiebragt med Omegnen omkring Nikolai Kirke.

Nikolai Kirke nævnes allerede 1261, men laa da vistnok udenfor Byens Befæstning. Den er formodentlig opstaaet for Fiskemarkedets Skyld,

---

*) Helligaandsklostret, der her ligesom i andre Stæder tillige var Sygehuus, var endeel yngre, fra de sidste Aar af det 13de Aarhundrede; Byens to andre Klostre derimod, St. Claræ og Carmeliternes Kloster (see Walchendorfs Collegium), havde kun en ganske kort Tilværelse da de først stiftedes henimod Slutningen af den catholske Periode, det første 1497 af Kong Hans og Dronning Christine, det sidste 1517. St. Claræ Kloster erindres endnu i Klareboderne. Navnet St. Jørgens Sø bærer endnu Mindet om det St. Jørgens Hospital for Spedalske, som laa udenfor Byen.

der er holdt umiddelbart i dens Nærhed; Nikolai Sognemænd ydede ikke som de andre Indbyggere Korn, men Fisk i Tiende. Østen for Kirken, men endnu 1298 adskilt fra Kirkegaarden ved en Grav, laa en stor Gaard Østergaard, der har været som en Slags Lystgaard eller Avlsgaard til Slottet; det er samme Eiendom som den senere Viingaard i Vingaardstræde, men dens Grund strakte sig vistnok oprindelig langt forbi Østergade, der sikkert er ført over denne og derved har skilt den fra en anden Eiendom, der hørte til Slottet, nemlig Hushaven, der laa mellem Pilestræde, Grønnegade og Møntergade. 1290 befæstedes Staden paa ny og da maa det antages, at den østlige Grændse er flyttet saaledes, at Egnen omkring Nikolai Kirke er kommen indenfor Befæstningen. Denne Befæstning, der vedblev, med enkelte smaa Forandringer, i sit gamle Omfang lige til Christian IV's Tid, gik fra den gamle Nørreport for Enden af Nørregade henimod Gothersgade, saaledes at den overskar det nuværende St. Gertrudstræde og fulgte Gothersgade fra Slippen, medens den sydlige Side af Lille Brøndstræde og dens Fortsættelse til Møntergade var Voldgade; derpaa gik den imod Enden af Østergade og overskar nuværende Grønnegade. Lidt indenfor den nuværende Husrække paa Kongens Nytorv gik Grændsen til Viingaardstræde, hvor en gammel Mantelmuur gik i Øst og Vest langs Stranden. Paa det sidste Sted forandredes Forholdene i det 16de Aarhundrede, idet meget af Stranden blev opdæmmet. Mellem Nørre- og Vesterport var samme Grændse som i den nyere Tid, men fra Vesterport mod Syd gik Muren langs den nuværende Huusrække paa Halmtorvet til Vartov, hvor den endte i et Taarn, der da gik ud mod Stranden. Fra dette Taarn til Vandkonsten var endnu i Christian IV's Tid alene et Plankeværk langs Stranden.

Det er ikke muligt at forfølge Byens Udvikling i det enkelte, men Gaderne omkring Gammeltorv bleve først bebyggede, og her i Nærheden stod ogsaa Byens 3 ældste Sognekirker. Endnu henimod Reformationstiden var der store Haver langs Voldene, ligesom der Nord for Krystalgade, tidligere Skidenstræde, der gaaer hvor fordum „Byens Rende" løb, lige til Nørreport næppe vare bebyggede Gader, uden alene Nørregade. Østen for Kjøbmagergade laa en stor ubebygget Strækning, Rosengaarden, der tilhørte Byen. Fra Midten af det 15de Aarhundrede begyndte man at udstykke den til Byggegrunde, efterat St. Gertruds Kapel, der stod paa nuværende Kultorv, mellem Pustervig og Hausergade, var bygget til at holde Sjælemesser for Forbrydere. Rosengaarden omtales endnu af Peder Plade som et i fordums Tid berygtet Sted og her boede blandt andre Rakkeren. Men da der blev Trang til Byggegrunde, blev der lagt Gader gjennem Rosengaarden, og derved opstod efterhaanden Kvarteret Østen for Kjøbmagergade og Norden for Møntergade, hvis Bebyggelse maa ansees for fuldendt ved Slutningen af det 16de Aarhundrede.

Sønden for Rosengaarden laa, som omtalt, Huushaven, Slottets Kaalgaard, der af Kong Hans skjænkedes til Klare Kloster, der nedlagdes ved Reformationen, men hvis Bygninger længe stod og bl. A. brugtes til Mønt, hvorefter Møntergade og Gammelmønt fik Navn; den sidste Gade lagdes i Slutningen af det 16de Aarhundrede gjennem denne Grund. Sønden for Østergade blev egentlig først bebygget under Frederik I. Omkring Viingaarden, der oprindelig var adskilt fra Nikolai Kirkegaard

ved Vand, laa i det 16de Aarhundredes Begyndelse en stor Grund, der tildeels brugtes som Lysthave til Slottet; den blev for en stor Deel bebygget af Frederik I., idet han anlagde Lille Kongensgade, „Kongens lange Boder", til Bolig for sine Betjente, og endeel af Viingaardstræde bebyggedes ligeledes med Boliger for Kongens Skibsfolk og Tømmermænd. Andre Grunde i Viingaardstræde bleve bortsolgte, og flere af Beboerne paa dets sydlige Side fik Tilladelse til at opdæmme Grund af Stranden bagved deres Eiendomme. I Løbet af det 16de Aarhundrede opdæmmedes Stranden mellem Dybensgade og Holmens Canal og her opstod en aaben Plads, der senere i samme Aarhundrede benyttedes til Urtegaard for Slottet.

Med Hensyn til Bymarken fik denne en betydelig Udvidelse under Frederik I., idet denne Konge 1525 og Roeskilde Domkapitel 1527 afstod Byen Serridslev Mark. Denne By var bleven øde i Beleiringen 1523 og dens Mark gik maaskee lige til Sortedamssø og Peblingesø, skjønt Kjøbenhavn fra gammel Tid havde haft Ret til Græsning paa Fælleden indtil Rosbæk (gammel Vartov). Den egentlige Bymark havde til den Tid deels været indskrænket til Jorden indenfor Søerne, der iøvrigt var af betydelig Størrelse, da hertil hørte alle Grundene Østen for Gothersgade, der laa udenfor Voldene, deels til Vesterfælled, der havde samme Grændse som nu mod Valby Mark. Udenfor St. Jørgens Sø laa St. Jørgens Gaard med tilhørende Avlsgaard, men dens Jorder, der gik op imod nuværende Frederiksberg By, det gamle Solbjerg, vare i en tidlig Tid vistnok afstaaede til denne Stiftelse af Kjøbenhavn.

Husene vare i Byens ældste Tid vistnok for største Delen af Træ, ligesom vi ogsaa fra Tydskland have bestemte Efterretninger om, at der endnu i det 14de Aarhundrede i mange Byer næsten alene var Træhuse. Et Dokument fra Kjøbenhavn for 1385 taler ogsaa om at et Huus i Tydskemannegade skulde „tømres". Senere bleve klinede Vægge almindelige og disse afskaffedes først 1520, da der kom kgl. Befaling om, at alle Huse ud til Gaderne skulde opføres af Bindingsværk. Endnu 1549 maatte man forbyde Fjælegavle og befale, at de øverste Etager i Husene skulde være leerslagne ligesom de nederste. Fjæletage omtales endnu 1464, men ud til Gaden bleve mange Huse i Løbet af det 15de Aarhundrede tækkede med Tegl, og dette tiltog efter Reformationen saaledes, at man vel kan antage, at næsten alle Straatagene vare afskaffede ved Slutningen af det 16de Aarhundrede. Allerede i det 14de Aarhundrede omtales grundmurede Huse, der kaldtes Steenhuse, men disse vare dog Undtagelser, og det nævnes altid udtrykkeligt, naar et Huus var Grundmuur. Saadanne vare selvfølgelig, foruden Kirkerne, Klostrene og geistlige og verdslige Standspersoners Boliger; enkelte af saadanne Bygninger have endnu overlevet Stadens mange Ildebrande. Nr. 11 paa Graabrødretorv er saaledes en af Graabrødreklosters Bygninger, Consistoriebygningen paa Universitetet er et Stykke af Sjællands Bispops Gaard, Begravelseskapellet ved Helligaands Kirke er en Levning af Helligaands Hospital, og langt ind i dette Aarhundrede stod endnu Erkebispens Gaard paa Østergade imellem Halmstræde og St. Jørgensgade. Af de gamle Fæstningsværker findes endnu det ved Voldens Udgravning fremdragne „Hanetaarn" udfor Larsleistræde, der vistnok er en Levning af Befæstningen 1290.

Medens Byens Tiltagen omtales i Tidsrummet før Reformationen, skulde det dog ei heller forbigaaes at nævne Begivenheder, der have virket i modsat Retning uden at det dog næppe vil være muligt at paavise den Tilbagegang, som de have fremkaldt. Aar 1248, under Kong Erik Plovpenning, blev Staden i Krigen med Hansestæderne bestormet og indtaget af Lybækkerne. De afbrændte Byen og bortførte meget Bytte, hvoraf Kongen, der ilede til Undsætning, dog tilbagetog en Deel tilligemed 4 Skibe. Kjøbenhavns Indtagelse af den rygiske Fyrste Jermer (Jarimar II.) fandt Sted i April 1259. Han kom ind i Byen paa det Sted som senere kaldtes „Jermers Gab“ og „Jermers Skandse“ og indtog Slottet, som han nedbrød; 1368 indtoge og ødelagde Hansestæderne Byen til Hævn for Erobringen og Ødelæggelsen af Visby. Det skal ogsaa tilføies som Ulykker, der have ramt Byen og sat dens Udvikling tilbage, at den i Aarene 1511 til 1654 ikke mindre end 19 Gange hjemsøgtes af Pest og pestagtige Sygdomme. De to Beleiringer, Hovedstaden udholdt i Følge dens Vedhængen ved Christian II. 1523—24 af Frederik I. og 1535—36 af Christian III., hvor begge Gange kun Hungersnøden tvang til Overgivelse, maae heller ei glemmes, naar der er Tale om hvad der i Perioden før Reformationen kan have hæmmet Kjøbenhavns Udvikling.

Der gives her et Kort over Kjøbenhavn ved Aar 1500 efter Dr. O. Nielsens Kjøbenhavn i Middelalderen.

I Tiden nærmest efter Reformationen er den stærkt begyndte Udparcellering af Rosengaarden og af Hovedstrækningerne langs Voldene fortsat, saaledes at der ved det 16de Aarhundredes Slutning næppe fandtes mange Haver ud til Gaderne, men selvfølgelig nok bagved Gaardene; det var dog oftere Tilfældet, at Husene laa noget tilbage med en Haveplads foran ud til Gaden i Husets Brede, men de større Havepladser til Gaderne forsvandt. Ligeledes blev den store Grund, der tilhørte St. Klare Kloster, ogsaa efterhaanden bebygget, meest med Smaahuse, og Gader som Gammelmønt og Regnegade opstod. Endvidere opdæmmedes af Stranden betydelige Stykker af det Sund, der var imellem Bremerholmen og Viingaardstræde og Nikolai Kirkegaard, som det ovenfor er omtalt; 50 Aar efter Reformationen var der opdæmmet saa meget, som der indtil Holmens Canals Udfyldning for faa Aar siden var fast Jord, altsaa al Jord mellem Dybensgade og Holmens Canal. Denne Grund vedblev imidlertid til ind i Christian IV's Tid at være en aaben Plads, men den blev først 1608 og følgende Aar omgivet af Fæstningsværker, hvis Vold stod paa samme Sted som nu Huusrækken ved Holmens Canal.

I Christian III. og Frederik II's Tid opdæmmedes Stranden ogsaa i Havnens vestlige Deel, og Gader som Magstræde og Snaregade opstode paa den opfyldte Grund. 1581 lod Christoffer Walkendorf „opmure det skjønne Veierhuus, som er bygget udi Stranden, som ingen havde tænkt eller troet, at der skulde have nogen Tid kunnet staa Huus derpaa“. Denne Bygning, der blev nedreven 1857, er ikke den eneste Bygning, Walkendorf lod opføre som Statholder i Kjøbenhavn. Han omsatte Havnen og Volden mellem Øster- og Nørreport med store Kampesteen, byggede Hvælvinger i Vester- og Nørreport, opførte Stadens Værtshuus, „Lækkerbidsken“, paa Amagertorv, Taarne paa Nikolai- og Helligaands Kirker, lod Kirkerne tække med Kobber o. s. v.

Norreport
Str. fra Norreport til S. Gertrud
Byens Ende
Norregade
Tegl gaarden
S. Peders K.
Str. bag Degnens Gaard
Kantors Gaard
Kannikestræde
Sælands Biskops Gaard
Universitetet
Frue K.
Antonii Klosters Have
Jermers Taarn
S. Peders Str.
Gamle Raadhusstræde
Ebelholt Klosters Gaard
Lasse Bjørnsens Stræde
Klædebodene
Skoboderne
Vombadstuen
Gammel torv
Torben Billes Gaard
Raadhus gaard
Vestergade
S. S. Klemensstr.
Helligkorsstr.
L. S. Klemensstr.
S. Klemens K.
Kattesund
Hestemollen
Vandmøllestr.
Kompagnistr.
Andvorskov Klosters Gaard
Vandmöllen
Söndergade
Vesterport
Vandmølletaarn

1 Str til Knud Skrivers Gaard, Sadevan
2 Str til Birgitte Allers Gaard
3 Str til Lonporten
S Klare Kloster
Kødmangerboder
Gronnegade
Antonistr
Galternes Gaard
Østerport
Østergade
Vingaarden
Helliggeisthusstr
Helligaands Hospital
Göyernes Gaard
Amagertorv
Fisketorv
Tydske Kompagni
S Kirkestr
Erkebispens Gaard
S Nikolaj K
L Kirkestr
Rosenkrantz ernes Gaard
Højbro
Skarnholmen
Slots holmen
KJØBENHAVN
ved Aar 1500.

Idet vi nedenfor under eet ville omtale Inddragelsen af flere udenbys Jorder indenfor Voldene, ville vi først nævne de andre Udvidelser under Christian IV.

Efterat der efterhaanden var opdæmmet Grund paa Sydsiden af Slotsholmen, opførtes 1604 Tøihuset og Aaret efter Proviantgaarden, imellem hvilke der var aabent Vand til en Havn for Krigsskibene. Det er fra denne Tid af at omstaaende Prospect af Kjøbenhavn efter Pontoppidans Origines Hafn. er taget. Man seer paa denne baade Proviantgaarden og Tøihuset samt den mellem dem liggende Havn, saaledes som den endnu var der, indtil den for faa Aar siden blev opfyldt. Dernæst blev Land indvundet Øst for Proviantgaarden, hvor Kongen i Aarene 1622—40 opbyggede Børsen. Idet Slotsholmen saaledes var rykket Amager et stort Stykke nærmere, kunde Kongen begynde Anlæget af den ny By paa Amager, som efter ham blev kaldt Christianshavn. Denne er ogsaa for en stor Deel grundet paa Opfyldning. Paa en ældre Tegning sees, at der paa Amagersiden, omtrent hvor Brogade nu er, var en lang Steenbro ud i Stranden, hvorfra var Færgefart til Kjøbenhavn. Christianshavns Anlæg med Fæstningsværker begyndtes 1618, dens første Privilegier udstædtes 14de April 1619, men der hengik lang Tid inden den blev af nogen betydelig Størrelse. Til Forbindelse med Christianshavn, der bevarede sin communale Selvstændighed til 1674, anlagde Kongen Knippelsbro, der blev færdig 1620*).

Ogsaa Norden for Slotsholmen blev der opdæmmet i denne Konges Tid. Vesten for Høibro, hvor Slotskirken staaer, og længer mod Vest laa Skarnholmen, der 1641 var landfast med Slotsholmen; i dette Aar skjødedes en Grund her til Islandsk Kompagni og i de følgende Aar Grunde til flere andre, ligesom der paa den egentlige Slotsholm, navnlig under Frederik III., opbyggedes mange private Bygninger, som Christian VI. igjen kjøbte 1731 til Anlægget af Christiansborg Slot.

Silkegade lod Kongen anlægge 1620, paa en ham tilhørende Grund, med 14 Boliger paa hver Side til de kgl. Silkevævere, men disse Huse bleve igjen bortsolgte fra 1628 af.

Som det endnu er Tilfældet i de fleste Provindsbyer, maatte enhver nogenlunde velstaaende Borger selv have sin Urtegaard, og da Grundene indenfor Voldene bleve udlagte til Gader, søgte man udenfor Portene. Christian III. havde 1546 selv givet Anviisning paa en Udflytning, idet han da lod indrette en Begravelsesplads udenfor Nørreport til dem, der døde i en da regerende Pest, og 1565 opbyggedes et Begravelsescapel, hvis Grundsteen kom tilsyne, da Jorden for faa Aar siden planeredes.

Frederik II. tillod 1ste October 1567 Magistraten, da Mange begjærede at faae Haver og øde Jorder udenfor Byen tilkjøbs, at afhænde af disse, „dog saa at ordentlig skulle afmaales og skikkelige Gader og Stræder der imellem forordineres og lægges, og hvem dennem kjøber skulle føre derpaa god Kjøbstedsbygning med Huse, Tegltag og Plankeværk“. I den Forstad, der nu efterhaanden opstod, navnlig udenfor Nørreport, var imidlertid intet Polititilsyn, og Kongen søgte at afskaffe

---

*) Knippelsbro heed længe officielt Amagerbro eller Varebro, men fik nuværende Navn af den [illegible] Raadmand Hans Knip paa Christianshavn, der 1633 havde kjøbt et Huus ved Enden af Broen, der tidligere havde været Toldbod.

Hafnia Anno 1618.

1. Slottet. 2. Raadhuus. 3. Frue Kirke. 4. Petri Kirke. 5. Universitetet. 6. Hellig=Giæstes Kirke. 7. Ros[illegible] 8. Nicolai Kirke. 9. Gl. Øster Port. 10. Reberbane. 11. Bremerholm. 12. Slotsplads. 13. Tøihuus. 14. Løngang[illegible]roen.

„den megen utilbørlige Handel med Drukkenskab, Løsagtighed, Tyveri, Manddrab og anden adskillig Maade", idet han paabød 1584 at Huuseierne skulde opgive Leierne for Magistraten og forbød dem at indtage „løse og letfærdige Folk". 1587 forbød Kongen endog andre end gamle Folk, med et godt og ærligt Rygte, at bo i Forstaden, og disse maatte ikke tage Logerende til sig; men da dette Forbud siden oftere gjentoges, sees det at det frugtede lidet. Hele Strækningen mellem Søerne og Voldene var saaledes udstykket i større og mindre Haver og mange Borgere havde opført Lysthuse og Avlsgaarde, hvori det var nødvendigt at have Tilsynsmænd; desuden fandtes der ikke faa Boder, lange eenetages Bygninger til Smaafolk med særlig Indgang for hver Familie, i Lighed med hvad man endnu seer i Nyboder. Pladsen indenfor Voldene var bleven for snæver, da man endnu ikke havde lært at bygge i Veiret, og det var umuligt at skaffe Plads til den stadig stigende Folkemængde uden ved Udflytning.

I Aaret 1606 kjøbte Christian IV. 39 Haver udenfor Byen, mellem Øster- og Nørreport, af hvilke nogle maa have været meget store, en kostede 3000 Daler. Ved at undersøge hvad der siden viste sig at tilhøre Kronen sees det, at disse Haver indbefattede saa godt som al den Jord, der laa indenfor Sortedamssøen og dens Afløb til Stranden, altsaa bl. A. hele det siden saakaldte Ny Kjøbenhavn. Kongens første Bestemmelse var Anlæget af Rosenborg Slot og Have, der allerede blev paabegyndt samme Aar. Den øvrige Grund blev henliggende tildeels ubenyttet i adskillige Aar. Men omtrent ved Aar 1620 fattede Kongen en storartet Plan til Byens Udvidelse og Befæstning, der vilde være bleven af stor Betydning, hvis Forholdene havde tilladt den at komme til fuldstændig Udførelse. Søerne skulde efter denne være Byens Grave og al Jorden indenfor disse skulde udstykkes og bebygges efter en vis Plan. 1619 fik han af Magistraten Skjøde paa Leersø, Peblingesø og St. Jørgens Sø, „saa og en Dam her sammesteds ved Navn Sortedam", i Mageskifte for Ordrup Sø og 3 Fiskedamme ved gammel Vartov, men han forbeholdt sig alene Fiskeriet i de nævnte Søer, idet han udtrykkelig udtalte, at de skulde være og blive Byens Grave. Aaret efter gav Kongen Byen videre Nyvangen, en Deel af Emdrup Mark, i Mageskifte for Kalvehaven, der var den Mark, der strakte sig Sønden for St. Jørgens Sø, ind imod Byen og lige til Stranden, altsaa det meste af nuværende Vesterbrogade og tilstødende Gader. Det bliver saaledes væsenlig kun Strækningen mellem Peblingesø, den sydlige Deel af Sortedamssø og Byen, der da ikke eiedes af Kongen.

1622 boede i Forstaden udenfor Nørreport 163, udenfor Vesterport 110 Familier; paa det sidste Sted var det væsenlig enkelte lange Boder tæt udenfor Porten, der da vare beboede, medens Bebyggelsen udenfor Nørreport strakte sig gjennem en halv Snes Stræder. J. L. Wolf beretter, at 1614 „er Forstaden udenfor Vesterport for Kjøbenhavn bygget"; denne Bebyggelse maa have haft en hurtig Fremgang, naar der 8 Aar efter kunde bo her saa mange Familier, som foran er nævnt, men det er sikkert at denne Forstad har ligget umiddelbart udenfor Porten, mange Huse endog hvor den nuværende Vestervold staaer. Allerede 1622 var Kongen betænkt paa Opførelsen af en Kirke for Forstæderne, hvis Præstekald han forenede med Hvidovre. Den nye Kirke, der laae ikke langt fra Sorte-

damssøen, blev dog først indviet 1628, da dens Bygning trak i Langdrag. Omkring denne Kirke har Beboelsen formodentlig meest samlet sig i de nærmeste Aar. Udenfor Østerport var paa samme Tid ogsaa en lille Forstad, i hvilken 1620 nævnes bl. A. St. Anne Stræde og den brede Gade, begge Oprindelsen til de nuværende Navne St. Anne Plads og Bredgade, om de end ikke ganske have gaaet paa samme Sted. Udenfor Vesterport vise sig de første Spor af Kongens Plan til en ny Bebyggelse i et Skjøde af 20de April 1639 paa en Grund „fra den ny Vei, Hans Majestæt naadigst vil lade fundere, og over til den alfare Vei, som nu bruges, og langs ud med den Tværvei, som skal gaa fra den ny Vei og til den gamle Vei". Af en Række Skjøder, hvorved Christian IV. og især Frederik III. afhændede Grunde udenfor Vesterport, sees, at den gamle Vei er Gamle Kongevei, der fik Navnet Roskildegade, at den ny Vei var nuværende Vesterbrogade, der fik Navnet Beltgade, og at Tværveien er Farimagsvei, der da hed Amagergade. En større Grund blev dog ikke bortsolgt, nemlig Tivolis og den gamle Banegaards Grund, der først 1869 afhændedes af Statskassen til Kommunen; denne Grund fik under Frederik III. Navnet Dronningens Enghave og blev siden henlagt til Kjøbenhavns Rytterdistrict, hvorved den i communal Henseende kom til at høre under det senere oprettede Frederiksberg Sogn. Ved Kgl. Resolution af 9de Februar 1867 ere nu nogle Parceller af Dronningens Enghave og nogle Grunde ved Gl. Kongevei i Frederiksberg Sogn fra 1ste April s. A. indlemmede i Staden Kjøbenhavn.

Efter at Kongen havde endt sin Deeltagelse i Trediveaarskrigen, var det navnlig han begyndte at sætte den nye Befæstning i Værk, der først begyndte 1629. Søerne gjordes til Stadens Grave, og Udenværker satte dem i Forbindelse med hinanden og med Stranden. Ladegaardsaaen ledédes saaledes omkring den 1621 anlagte Ladegaard, der var forsynet med Grave og Volde som en anden Herregaard, og gjennem den senere saakaldte Rosenaa udenom St. Jørgens Sø og ud i Stranden, saaledes at den løb foran en Vold med Bastioner. Rosenaaens Løb i Krumninger var endnu synlig for 30 Aar siden, og Spor af en Bastion med foran løbende Grav sees endnu ved Lille Istedgade. Adgangen over Peblingebroen forsvaredes af Ravnsborg Skandse, der endnu omtales under Beleiringen 1658—59, og ved Enden af Sortedamssø, saaledes at Veien gik igjennem Gaardspladsen, byggedes Ny Vartov Hospital 1625—30 i Form af et Kastel, hvilket ogsaa oftere omtales under Beleiringen. Fra Vartov førte igjen en Vold med Bastioner med Sortedamssøens Afløb som Grav ud til Stranden og fulgte denne indtil det allerede af Christian IV., men i en ufuldkommen Skikkelse opførte Kastel. Dette sidste Stykke blev dog senere færdigt end det øvrige*).

Om Kongen nu har meent, at denne Befæstningsmaade ikke var tilstrækkelig betryggende eller han endog aldeles har opgivet den, vides ikke, men fra 1639 og navnlig 1644 af begyndte han at lægge en Vold og Grav fra Nørreport udenom Rosenborg og til Kastellet, paa samme Sted som den tildels endnu staaende; ved Adelens Understøttelse blev dette

*) Pontoppidan omtaler at Prinds Christian ikke yndede denne Befæstning og anfører af et Brev af 1642 fra ham til Korfits Ulfeld: „Jeg haver fornemmet, at Hans Majestæt haver afstukket det Værk udenfor Byen. Det var godt, om man hørte manges Mening, som forstod det".

Anlæg færdigt 1650. Dette Anlæg var af en umaadelig Betydning for Byen, der herved fik en Leilighed til Udvidelse, som der vistnok haardt trængtes til. Østerport blev altsaa nedreven og flyttedes 1647 ud til den nye Vold og samtidig begyndte Kongen at afhænde Grunde, først dem, paa hvilke de gamle Fæstningsværker laa, siden udenfor disse. Først solgtes de Grunde, der nu kaldes Holmens Canal og da kaldtes „ved Holmens Port"; flere Grunde østenfor „Hotel du Nord" og de i Række dermed staaende Gaarde solgtes ogsaa, men bleve siden udlagte til Kongens Nytorv. Gothersgade, hvis sydlige Side for en stor Deel er anlagt paa den gamle Vold og Grav, heed fra først af Ny Kongensgade og nævnes første Gang 1651. Da Nørrevold forlængedes, flyttedes Nørreport 1656 længer mod Nord udfor Frederiksborggade, der blev en Fortsættelse af den gamle Mikkel Vibes Gade, og 1651 begyndte man at sælge Grunde i denne Gade, Tornebuskegade og Rosenborggade.

29de Mai 1650 var der givet de første Privilegier for dem, der vilde bygge i den ny By, idet de fik Skattefrihed og Toldfrihed for Bygningsmaterialier i 12 Aar, og de, der opfyldte Stranden paa de Steder, som hed Kongens og Dronningens Dam, Kongens, Dronningens og Prindsens Canal, i 15 Aar og Bolværksfrihed. En Plan, der endnu er til, var udarbeidet til den nye Bebyggelse med snorlige Gader og flere Torve, hvis Indrettelse ikke blev iværksat. Disses Navne toges for en stor Deel af Kongens Titler, saaledes Danmarks-, Norges-, Venders- og Gothersgade o. s. v., Danmarks-, Norges- og Venders-Torv, desuden Kongens-, Dronningens- og Prindsensgade. Ogsaa udenfor den nye Østerport var udlagt Gader, og her nævnes saaledes Bornholmsgade, Strandgade, Jyllandsgade, Søgade o. s. v.

Allerede Christian IV. havde haft Planen til en Bebyggelse af den nye Stad. 1636 sluttede Kongen Overeenskomst om Opførelsen af 100 Boliger ved St. Anna Bro til sine Baadsmænd, hvilket er den første Grundlæggelse af Nyboder. 1640 begyndte han paa en ny Kirke, den saakaldte St. Anna Rotunda, der var bygget i rund Form med 12 Gavle, efterat Kongen havde opgivet at bygge en Kirke paa det Sted, hvor Klare Kloster stod, til hvilken Grundvolden var lagt 1611. St. Anna Rotunda laa hvor nu Sølvgadens Kaserne findes. Den blev aldrig fuldt færdig og blev nedbrudt efter Beleiringen. Endvidere omtales allerede 1627 den nye Bygning ved St. Anne Bro, der dog endnu 1634 ikke var færdig; hermed menes den nye Toldbod, som Kongen lod opbygge paa en Grund i Stranden og forsyne med Skandser. Idet han 1645 lod sænke nogle Skibe i Dybet, kunde han skaffe en ny Grund, paa hvilken et Bolværk byggedes; paa Amagersiden blev et Blokhuus opført og imellem dette og Toldboden anlagdes en Bom, for at hindre Skibe i at løbe ind i Havnen uden Told. Dette sees ogsaa paa en Grundtegning fra 1648. Naar nu hertil kommer det første Anlæg af Kastellet, som Kongen allerede paatænkte at opføre 1625 og som fuldendtes 1645, kan det vel siges, at Christian IV. har gjort betydelige Skridt til Bebyggelsen af den nye By.

Uagtet de ovenfor nævnte nye Gader udtrykkelig nævnes i de kgl. Skjøder, saa overdrog Frederik III. sin berømte Ingenieur Henrik Ruse at lægge en ny Plan for den nye Stad, efter hvilken denne Deel af Byen væsenlig har faaet det Udseende, den har den Dag idag, ligesom Gaderne

fik andre Navne end efter den ældre Plan; dog beholdt man enkelte af de gamle, som Gothersgade og Norgesgade, hvis Oprindelse man nu ikke ret kan forstaa, naar man ikke mindes, at de kun ere Dele af et ikke gjennemført System. Ruses Plan gjennemførtes med stor Strenghed 1663 og Befolkningen var saa vred paa ham, at han under Kongens Fraværelse 1662, efter en Optegnelse, ikke turde vise sig paa Gaderne. Hertil bidrog ogsaa Opførelsen af det nye Kastel, der ogsaa var hans Værk og som forskjellige Deputationer bønfaldt Kongen om at afstaa fra, idet man ansaa det for en Trusel mod de Kjøbenhavn saa nylig givne Friheder. Paa den store Plads Østen for Bredgade opførte Kongen det 1689 nedbrændte Amalienborg Slot (egentlig Sofie Amalienborg) med en stor Have. Af dette Slot gives her en Afbildning.

Endnu under Beleiringen gik Stranden op til Slotsholmens vestre Side, men efter denne begyndte man paa Kraft paa en Inddæmning saaledes, at kun en Canal adskilte Slotsholmen fra det nye Kvarteer.

Det ældre Amalienborg.

Allerede inden 1670 udstædte Kongen Skjøder paa flere Grunde her, men det varede flere Aar inden de bleve bebyggede. 1674 findes paa et Kort her afsat de nuværende Gader, med Navnene Kurfyrste-, Kardinal-, Abbed-, Munke- og Keisergade, men de nuværende Navne ere dog trængte igjennem omtrent ved denne Tid. Oprindelig fik det nye Kvarteer Navnet Frederiksholm, men Kalleboderne blev det folkelige Navn, der holdt sig saa længe det mindedes, at Jordsmonnet var fremvoxet af Kallebod-Strand. Af de 3 nye paralelt løbende Gader, der fremstode her, kaldtes den ene Stormgade til Minde om at de Svenske i Stormen den 11te Februar 1659 der havde gjort det haardeste Angreb. Henimod det 17de Aarhundredes Slutning synes den hele Strækning at have været bebygget, og blandt de Mænd, der indlagde sig Fortjeneste ved at bidrage

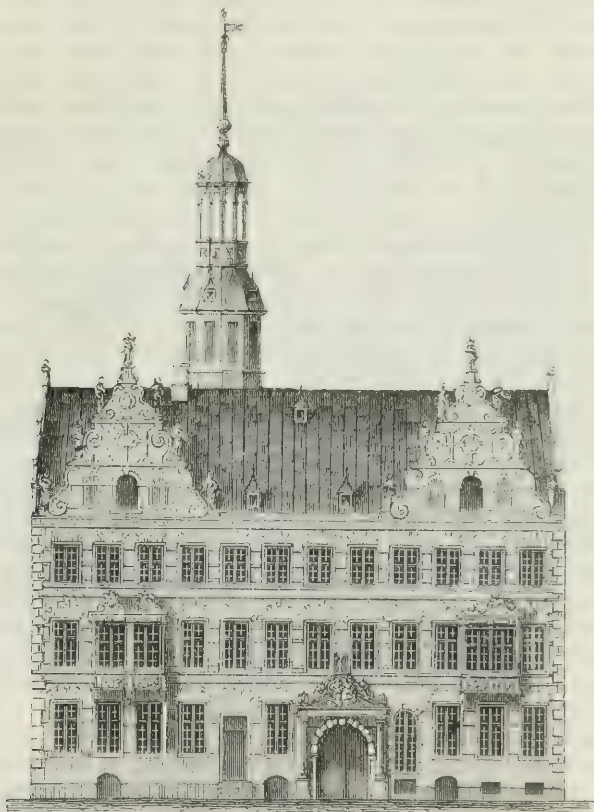

Den Schoustrupske Gaard,

opført 1616 af Raadmand Mathias Hansen.

til Stadens Udvidelse paa denne Kant, maa nævnes den kjøbenhavnske Borger Vigandt Michelbecker, som lod flere Tomter bebygge i den Gade, som indtil langt ind i vort Aarhundrede kaldtes Vigandtsgade, nu Ny Vestergade*).

Blandt Udvidelser fra Slutningen af Christian den Fjerdes og fra Frederik den Tredies Tid maa her ogsaa nævnes tvende Bygningsrækker nær ved Børsen, Nybørs, anlagt i samme Retning som Børsen, og parallelt med denne, da adskilt ved en Grav, en Række større Bygninger, hvoraf endnu tvende bære Aarstal fra hiin Tid, nemlig Grosserer J. Adolphs

En Gaard med Taarn. (Den marivinske Families Gaard, forlængst ombygget.)

Gaard, med den daværende Eier Feltmarskalk Schacks Vaaben 1666, og Sukkerraffinaderiet 1657. Ogsaa blandt disse Gaarde er den Grosserer Grønbeck i vor Tid tilhørende Gaard med sin særlige Bindingsværks Svalebygning, afbildet i forrige Udgave af dette Skrift, nu nedrevet for at give

*) Selv eiede han en anseelig Gaard paa den Plads, hvor nu Prindsens Palais ligger, i hvilken de under Christian V. indkomne reformeerte holdt deres Gudstjeneste, forend deres Kirke opbyggedes.

Plads for den nye Christiansgade, beliggende mellem fornævnte Schackske Gaard og Grosserer Adolphs øvrige betydelige Eiendomme.

Idet der saaledes indenfor Voldene var givet Byen Leilighed til en Udvidelse, der syntes at kunne være tilstrækkelig for Aarhundreder, gjordes der en Indskrænkning i Eiendomsretten udenfor Voldene, der først er hævet i de senere Aar. Før Beleiringen 1658 bleve Forstæderne aldeles nedbrudte og opbrændte, for at de ikke skulde yde Fjenden Skjul, og efter denne udstædte Kongen, 4de Juni 1661, et Rescript, ifølge hvilket al Jord imellem Søerne og Voldene skulde være ubebygget, da det modsatte kunde være til Skade for Fæstningen. Udenfor Sortedamssøen opstod derpaa, især fra 1669 af, den Række Huse, der nu kaldes Blegdamsveien, og som tjente deels til Blegepladser, deels til Urtehaver. 28de Januar 1682 forbød Kongen at bygge Huse udenfor Byen 2000 Alen nær Voldene, dog maatte de allerede staaende Bygninger blive ved Magt; af den Grund er altsaa Blegdamsveiens Bebyggelse vedbleven. Naar der dog efterhaanden fremvoxede enkelte Huse indenfor Søerne, saa kunde dette kun skee ved kgl. Bevilling. Udenfor Peblingesøen fremstod især i Christian V's Tid Blaagaard og under Christian VI. Solitude, der var store Landsteder med prægtige Haver. Under 27de Juni 1755 tillod Kongen at bygge Huse ikke som før alene paa 1 Etage af Bindingsværk, men som Enhver vilde, og næste Aar udvidedes Byggefriheden ydermere. Denne Tilladelse havde sin Grund i at man havde i Sinde at skyde Fæstningsværkerne ud i Række med Søerne i Samklang med Christian IV's Plan. Men dette kom ikke til Udførelse og ved Reskript af 3die Marts 1798 kunde det kun tillades at bygge indenfor en Linie, der var trukken noget udenfor Søerne, paa den Betingelse, at Husene skulde nedbrydes i Krigstid, eller i en Afstand af 1000 Alen fra Fæstningens Glacis. Ved kgl. Resolution af 2den Mai 1810 lagdes Demarkationslinien ud til Jagtveien.

Fæstningsværkerne udvidedes yderligere under Kong Christian V., især derved at Christianshavns Vold forlængedes fra Porten lige indtil Havnens Ende og forsynedes med 9 Bastioner, af hvilke den sidste endnu bærer Stifterens Navn og kaldes i daglig Tale Qvintus. Indenfor disse udvidede Fæstningsværker begyndte denne Konge ogsaa Opførelsen af den nye Kirke kaldet Vor Frelsers, som han fuldførte 1682. Omtrent samtidig udvidedes ogsaa selve Christianshavn, der kun strakte sig indtil Baadsmandsstræde. Under samme Konges Regjering fik endeel Familier af den reformerte Bekjendelse, efter det nantiske Edicts Igjenkaldelse, Tilladelse til at nedsætte sig i Kjøbenhavn og fik deres egen Kirke*).

Medens Kjøbenhavn saaledes tiltog i Størrelse og vistnok ogsaa opnaaede en tættere Bebyggelse i dens ældre Dele, og navnlig i Kong Christian den Fjerdes Tid modtog mange architektoniske Prydelser gjennem private Bygninger, opførte i den af Kongen selv paaviste og derfor efter ham kaldede Stiil, ligesom senere ogsaa i Kong Frederik den Tredies Tid i

---

*) I Pontoppidans Origines Hafnienses S. 423—24 nævnes som de første franske Flygtende, der 1685 stiftede den fransk-reformeerte Menighed: Frideric Charles Comte de Roye de la Rochefaucault, Monsieur Rambouillet de la Sabliere, Danty, les Junies, Girmay, Friederich Henry Marqvis de la Forest, Henry de Cheusies, Susanet, des loges de la Pottrie, de Buy, du Perron, la Fosiée, Rizet, Abr. de Lys, Th. Colas, Drelincourt, Terial, Daniel Schalk, Denis Piengart, Jean Grimpret, Jaqves Vallon, Nicols, du Mor, Philippe Beaucourt, Jean Lineseer, Henry de Moor Fra Holland og Tydskland, tilføies der, kom tillige nogle reformeerte Familier. Medens saavidt vides ingen af de nævnte franske Familier have bevaret sig her, have af hine flere endnu deres Hjem i Kiobenhavn.

Bindingsværksbygninger i den saakaldte Consolstiil med Svalegang, af hvilke Bygninger her gives nogle Afbildninger efter dette Skrifts forrige Udgave*), møde vi i Kong Frederik den Fjerdes Tid tvende Begivenheder, der ikke kunde Andet end standse Byen i dens Udvikling. I Aaret 1711 udbredte sig en smitsom utvivl pestagtig Sygdom, som fra Riga og Danzig var bragt til Helsingør og derfra greb om sig i det øvrige Sjælland og som efter Danske Atlas (II. 71) skal i Kjøbenhavn have borttaget 22,500 Mennesker. Hoffet forlod Kjøbenhavn, og vi vide at Mænd som Holberg ogsaa drog bort. Ikke mindre ødelæggende var den store Ildebrand, som i Aaret 1728 traf Hovedstaden. 1640 Bygninger bleve ødelagte, deriblandt 4 af Stadens Kirker, Studie-

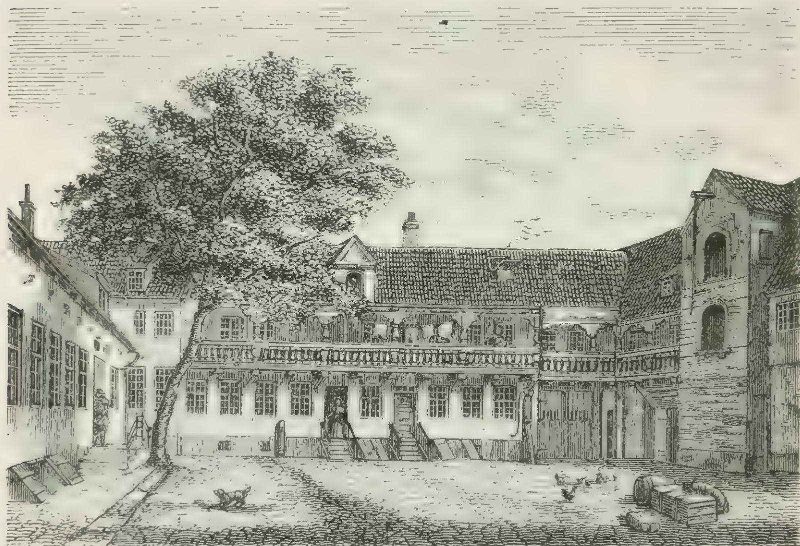
En Bindingsværksgaard med Svale.**)

gaarden, med de til Universitetet hørende Collegier og Professorboliger samt Universitetsbiblioteket og mange andre offentlige Bygninger og Ind-

*) Til denne Slags Bygninger henhørte vistnok for en Deel de talrige Gaarde som Adelen i Christian den Tredies, Frederik den Andens og Christian den Fierdes Tid beiad i Kiøbenhavn og som af Pontoppidan i Origines Hafnienses angives til over 100 (hvoraf Familien Bille 6 og Rosenkrantzerne 5), men som nu alle ere forsvundne. Kun 3 a 4 af de Familier, der da nævnes som Eiere, existere endnu, medens (mærkeligt nok, jfr. dog nu „Den gamle danske Adels Fald og begyndende Opløsning under Frederik III. af Dr. phil. J. A. Fredericia i Maanedsſt. „Det nittende Aarhundrede“ af G. og E. Brandes, Mai 1877) de øvrige Adelsslægter, der da nævnes som Eiere af Gaarde i Kiøbenhavn, ere uddøde, saaledes Slægterne Grubbe, Trolle (dog endnu i Sverrig) Walkendorf, Gyldenstierne, Parsbjerg, Gøye, Krumpen Lykke, Thott (endnu i Sverrig i Mandslinien og her i en Sidelinie paa Kvindesiden), Glob, Ulfeld, Oxe, Skram, Friis, Brokke, Rud, Pors, Basse, Hvidtfeldt, Marsvin, Lunge, Glambek, Sinkel, Rønnov, Daa m. fl.

**) Gaarden i sin Tid tilhørende den spanske Gesandt Conde de Rebouèdo, Forfatter af flere Skrifter blandt andre en Reiseerindring fra Danmark. „Silvæ Danicæ“ laa vistnok oprindelig udenfor

retninger. Imidlertid reiste den afbrændte Deel af Byen i faa Aar sig atter af sin Aske. Ved at bevillige Alle, der bebyggede de øde Gaarde, Fritagelse for Afgifter i et vist Antal Aar, søgte Regjeringen at lette Grundeierne en Byrde, der var saameget mere trykkende, som man først nogle Aar efter Branden (1733) ved Oprettelsen af en Assurancekasse søgte at forekomme at Gaardeiernes Tab ikke skulde blive altfor føleligt, om en lignende Ulykke atter skulde indtræffe. Det tillodes endvidere Alle at bryde Steen paa Saltholmen og Stevns Klint til Brug ved de øde Tomters Bebyggelse. De offentlige Bygninger reiste sig ogsaa snart, og

En Bindingsværksgaard med Svale. (Den grønbækske Gaard.)

tildeels i bedre Form og Bygning end de afbrændte, saaledes Universitets-Bygningerne, den latinske Skole, Raadhuset, Trinitatis, Helliggeistes og den reformeerte Menigheds Kirker; men fremfor alle disse udmærkede sig den ved L. Thurah gjenreiste Frue Kirke sig.

Her gives en Grundtegning af Kjøbenhavn fra Tiden omkring 1660.

Det skal, ved at omtale Christiansborg Slot i det Følgende, blive nærmere omtalt, hvorledes Kong Frederik IV. tildeels ombyggede det

---

Østerport. Den eiedes og beboedes i vor Tid af Conferentsraad (senere Geheimeraad) Collin og kaldtes derefter den Collinske Gaard og særligt hos Digterne „den gamle Gaard".

Alt skifter om paa Tidens Bud,
Alt kommer og forsvinder
„Den gamle Gaard" er slettet ud,
Staaer kun i „gamle Minder".

H. C. Andersen.

Fru Rahbek kaldte den „den spanske Gaard" saaledes som Udgiveren meddeelt af Geheimeraad Collin. Nu indtager en høi Gaard foran i Bredgaden og Conditorgaarden i Store Strandstræde dens Plads. Inde i Gaarden findes endnu en Steen med Grev Rebouèdos Navn og Vaaben. (Det sad tidligere ud til Store Strandstræde i den nu ombyggede Bindingsværks Bygning.) Billedet er efter en Tegning af Heinrich Hansen.

J.P. Trap
Ladegaarden
Ramsborg
Vartan
St. Petri K.
Rosenborg
St. Anna K.
Vor Frue K.
Trinitatis K.
Dronningens
Enghave
Raadhuset
H. Geist K.
Nyboder
Projecterede
Citadellet
St. Nicolai K.
Gader
Slottet
Slotsholmen
Holmens K.
Christians
havn
Frelsers K.
KJOBENHAVN FRA FREDERIK DEN TREDIES TID
Grundtegningen omtrent fra 1660.
meddelt af afdøde G. F. Lassen

gamle Slot i Kjøbenhavn, og end mere, hvorledes Grundstenen af Kong Christian VI. blev lagt til det nyere, efter denne Konge benævnte Slot, 21de April 1733, medens Indvielsen alt foregik 26de Novbr. 1740. Derved blev Staden Kjøbenhavn forsaavidt indskrænket, som man havde nedrevet mange Beboelsesbygninger for at give Grunden til Slottet den fornødne Udvidelse. Det er alt foran ommeldt, at 1689 nedbrændte Amalienborgs ældre Slot. Den hele omliggende Plads havde derefter henligget ganske ubebygget, naar alene undtages det Stykke, hvorpaa Garnisons Kirke var opført. Den Deel af Pladsen, der laa Kirken nærmest, var beplantet og tjente til en Spadsereplads for Stadens Indbyggere; den øvrige Deel, der vendte ud mod Castellet og Toldboden, brugtes derimod som en Mynster- og Exerceerplads for Garnisonen. Ved et Rescript af 12te September 1749 erklærede Kong Frederik V., at det var hans Villie at lade hele denne Strækning bebygge, og det i et dobbelt Øiemed, deels til Stadens Forskjønnelse, deels til de Handlendes Tarv, for hvilke det maatte være bekvemt at have deres Boliger liggende i Nærheden af Havnen og Toldboden. De af Stadens Indbyggere, der agtede at benytte sig af Kongens Tilladelse til at bygge, fik ved samme Rescript Løfte om Fritagelse for Indkvartering i 30 Aar, endvidere lovedes dem Opførelse af en Kirke i Nærheden. Der reiste sig nu en Mængde Palaier og anseelige Huse, saaledes Lindencrones (af Kridtsteen fra Stevns) paa Hjørnet af St. Annæ Plads og Bredgaden, Berkentins (Schimmelmannske) Palais, Bernstorffs (Arveprindsens), Dehns, senere Reventlowske, derefter Prinds Frederik af Hessens (nu udstykket), der alle stode med Forhusene paa den opfyldte Canal om det gamle Amalienborg, og de 4 Palaier paa Amalienborg (det Moltkeske, Schackske (oprindelig Løvenskjoldske), Levetzowske og Brockdorffske*). Ikke en eneste af disse Pragtbygninger, som Datidens — den nyere tydske — Adel opførte i en forbausende kort Tid, besiddes nu af de Familier, af hvilke de bleve opførte. Man vedblev at kalde denne Deel af Byen Amalienborg; at boe paa „Amalienborg" betød ikke at have Bolig paa et af de Palaier, der nu kaldes Amalienborg, men kun at boe i den Deel af Byen, der var anlagt paa det afbrændte Slot Amalienborgs Grund. Paa den anden Side af Bredgade laae det Laurvigske Palais, der strakte sig lige til Marmorpladsen. Paa den modsatte Side af Tværgade laae Desmercières Gaard (nu Hotel Phoenix), hvis Have gik ud til Tværgaden og optog næsten hele den ene Side af denne op til St. Kongensgade. Dronningens Tværgade var lukket ved Rosenborg Have, idet Kronprindsessegade da endnu ikke var anlagt, hvilket først skete Aar 1800. Rosenborg Have var langt anseeligere end nu, idet den, foruden Kronprindsessegade, tillige indbefattede den Plads, som Exerceerhuset og Exerceerpladsen nu indtage. De 4 Palaier paa Amalienborg lagdes i de fire af en Ottekants Sider adskilte ved Gader. Pladsen prydedes siden med Kong Frederik den Femtes Statue til Hest, som udførtes paa det asiatiske Compagnis Bekostning af den berømte franske Kunstner Sally og efter endeel Aars Arbeide omsider op-

*) Af andre Bygninger, opførte af den Tids høie Adel, skulle nævnes: det Danneskiold-Samsøeske Palais, siden ombygget af Thott, nu Reedtz-Thottske Palais, Geheimeraad Grams Gaard, nu Hotel d'Angleterre, det Lerchenske, nu en Deel af Ministerialbygningerne, det Holstein-Holsteenborgske, nu Hotel du Nord, det Knuthske ved Frederiksholms Canal, nu ombygget, det Holstein-Ledreborgske, siden naturvidenskabelig Museum, nu Landbygningernes Brandforsikring.

sattes i Aaret 1771. Midt under Festlighederne i Anledning af den oldenborgske Stammes trehundredaarige Regjering i Danmark og Norge lagde Kong Frederik den Femte Grundstenen til den nye Kirke, som i det nævnte Rescript var lovet Frederiksstadens Beboere. Efter den af Bygmesteren Jardin lagte Plan skulde Kirken opføres af norsk Marmor i Form af en Rotunde; men Arbeidet, som først for Alvor begyndte 1760, standsede allerede efter 18 Aars Forløb, og i vore Dage sees kun en liden ikke fuldført Deel af den begyndte Pragtbygning.

Til denne korte Skildring af Byen fra Frederik den Femtes Tid skulde der endnu tilføies efter afd. Professor L. Holsts interessante Skrift Kjøbenhavn og Kongerigets Kjøbstæder for omtrent 100 Aar siden (1862): „Dengang havde Kjøbenhavn saa godt som ingen Forstæder og var altsaa allerede forsaavidt langt mindre end nu; men desuden laa der inde i Byen store Strækninger ubebyggede, navnlig gjaldt dette om den østlige Deel, ligesom der fandtes langt flere og større Haver indenfor Voldene end nu. Trekanten mellem Citadellet, Volden og Rigensgade, omtrent til Tulipan- og Elefantgade, var ikke bebygget; den kaldtes Grønland og anvendtes tildeels til Exerceerplads. Langs Toldbodveien fra Bredgaden af laae der to store Trekanter, som vare overladte til en botanisk Have, der bestyredes af Oeder" (den store Vedbende paa Toldboden er vistnok endnu fra den Tid). Det er fra denne Tid af at her gives en Grundtegning af Kjøbenhavn. En gunstig Tid for Kjøbenhavn og for dens Udvidelse var dog alt begyndt, da henimod Slutningen af Aarhundredet Kongehuset og Hovedstaden ramtes af de tvende Ulykker Christiansborg Slots Brand, den 26de og 27de Februar 1794, og den endnu vigtigere og i Statens Tilstand mere indgribende, som i det følgende Aar i Løbet af 3 Dage, den 5te, 6te og 7de Juni, ødelagde næsten en Trediedeel af Staden eller 943 Huse. Ilden udbrød i Delleharen paa Holmen, en Bygning hvor der gjemtes endeel til Flaadens Brug hørende Tømmer og Brænde. Magazinerne paa Holmen og Admiralitetets Bygninger antændtes strax og Nicolai Kirkes Taarn var allerede angrebet af Luerne faa Timer efter. Samme Dags Aften og den efterfølgende Nat brændte den hele søndre Side af Amagertorv og Vimmelskaftet og om Middagen den 6te Juni gik Ilden fra Knabrostræde over Nygade og antændte Husene paa begge Sider af Skovbogade; om Eftermiddagen angrebes Gammeltorv, Nytorv, hvor Waisenhuset og Raadhuset ødelagdes, og naaede om Morgenen den 7de Juni Volden; ogsaa endeel af de ved samme liggende Bygninger bleve et Offer for Luerne. Først efter at man havde grebet til at nedrive nogle gamle Bindingsværks-Huse paa Hjørnet af Teglgaardstræde og Volden, satte man Ilden Grændser i denne Udkant af Staden, og paa de andre Steder, hvor den endnu havde Magt, blev den ogsaa samme Dag standset. Den afbrændte Deel af Staden opbyggedes dog i langt kortere Tid, end man havde kunnet vente. Herfra maa dog undtages Nicolai Kirke, af hvilken her gives en Afbildning efter Thurahs Hafnia hodierna, „med Hensyn til ind- og udvortes Zirater den første og fornemste i Staden", der forblev uopført*). De nye Bygninger, der

*) Blandt de berømte Mænd, der hvilede under Kirkens Gulv, vare den kjække Generallieut. Niels Rosenkrantz, som faldt ved Helsingborg 1676, Generallieut. Johan Ranzau, der udmærkede sig ved Rameliers og Oudenarde, samt Christian den Fjerdes Bygmester Hans Steenvinkel den yngre,

KJOBENHAVN

PAA FREDERIK DEN FEMTES TID CA 1750.

Dams Sö
Østerport
Grön Land
Citadellet Frederikshavn
Nyboder
Rosenborg Slot og Have
Frederiks Kirke
Amalienborg
Kongens Nytorv
Flaadens Leie
Ny Holm
Gammelholm
Knippels Bro
Christiansholm
Christians havn
Christianshavns Fort Amager
G E R
M

reiste sig efter den store Ildebrand i 1795, overgik endnu i høiere Grad end ved forrige større Ildebrande de ældre i Form og Soliditet, navnlig blev Grundmuur det aldeles overveiende nu, og medens før Ildebranden Husene i Kjøbenhavn kun havde 2 à 3 Etager foruden Kjælderen, fik den i det afbrændte District 3 à 4 Etager, hvilket ogsaa efterhaanden udvidede sig til de øvrige Districter, noget mindre dog paa Christianshavn, indtil nu i de nyere Dele af Byen, saaledes navnlig Gammelholm og Volt-

St. Nicolai Kirke.

kvartererne samt i flere Gader udenfor samme, 5 Etager foruden Kjælderen er det overveiende.

og Stiftamtmand over Lolland Cornelius Lerche til Nielstrup † 1680 (over Rosenharp og denne Epitaphier). Desuden, anføres i Hafnia hodierna, „have adskillige af de adelige Familier i Landet i denne Kirke deres Hvilested, som Gersdorffer, Schacker, Ranzower, Heger, Wiber, Parsberger, Lindenower, Friser, Ulfeldter, Fiurener o. fl. og er blandt andet mærkværdigt, at den [illegible], fordum Gouverneur i Sverrige, Hr. Steen Stures Moder og Søster, som døde i Kjøbenhavn anno 1524 af Pesten, ligger paa den nørre Side af Kirkegaarden under en flet [illegible] steen begravede". Paa Kirkegaarden hvilede ogsaa Hans Egede † 1758.

I Slutningen af forrige Aarhundrede og Begyndelsen af dette opstod under de daværende for Kjøbenhavn gunstige Handelsforhold ogsaa en Række af Pragtbygninger, som Datidens rige Handelshuse lode opføre tildeels ved den fortjente Professor Harsdorff, saaledes det saakaldte Erichsenske Palais paa Kongens Nytorv, Rybergs Gaard i Store Kongensgade, senere Prindsesse Julianes Palais, nu forlængst ombygget, Peschiers Gaard ved Holmens Canal; nu Landmandsbanken, men ogsaa disse Gaarde, der adskilte sig fra hine den nyere Adels Palaier ved at de tilhørte i Stilen Renaissancen, medens Palaierne vare Rococoen nærmere, ere som anført paa andre Hænder.*)

De mange for Danmark, og især for Hovedstaden ulykkelige Begivenheder, som indtraf ved dette Aarhundredes Begyndelse, hæmmede Kjøbenhavns Udvidelse i en meget betydelig Grad og for en meget lang Tid. Ved Bombardementet i 1807 bleve foruden Frue Kirke og Universitetet c. 300 Bygninger ødelagte, og mange Familier maatte flytte fra Byen, ved Freden i 1814 formindskedes Kjøbenhavns Befolkning endvidere ved de Normænd, som tidligere paa Grund af Norges Forbindelse med Danmark havde havt Ophold i den fælles Hovedstad. Dertil kom, at Pengeforholdene, de lave Priser paa Landets Udførselsproducter, og flere forskjellige Omstændigheder havde lammet hele Handelsvirksomheden, hvorfor der manglede den fornødne Kraft til hurtigt at bøde paa de mange Tab. Der hengaaer derfor en lang Periode, hvori der slet ingen Udvidelse sker, og hvori hele Byggevirksomheden hovedsageligt indskrænkede sig til Gjenopførelsen af de ved Bombardementet ødelagte private og offentlige Bygninger, hvad der først naaes omtrent i 1830, da den samlede Bygningsmasse opnaaer samme Størrelse, som den havde inden 1807, og endnu i de følgende 10 Aar er den aarlige Forøgelse kun ringe, men omtrent fra 1840 begynder den at voxe i et stedse stigende Forhold, saa at der snart føles Trang til nye Byggepladser. Fæstningsvolden maatte nemlig betragtes som den bebyggede Byes Grændse. Udenfor Volden (paa Broerne og paa Blegdamsveien) fandtes ganske vist en Deel Bygninger, men det var for største Delen lave eenetages Huse, da Territoriet af Hensyn til Fæstningsværkerne var underkastet saa betydelige Indskrænkninger i Henseende til Bebyggelsen, at Opførelsen af almindelige Byhuse var umulig. Da derfor Befolkningen voxede hurtigt i Fyrgetvverne, kunde Trangen til flere Beboelsesleiligheder alene tilfredsstilles derved, at enhver ledig Plads indenfor Voldene blev optaget, at ældre Huse bleve ombyggede og fik flere Etager, at Tagetager indrettedes til Beboelse m. m. Dette Forhold vedvarede indtil 1852.

Om en egentlig Udvidelse af Byen, er der saaledes i Aarhundredets første Halvdeel ikke Tale, og der kan overhovedet kun paavises faa Foretagender, der have havt nogen stor Indflydelse paa Byens Udseende. I 1800 fremstod, som foran berørt, Kronprindsessegade paa den af Kongen skjænkede Grund af Rosenborg Have**), i 1810 Hauserpladsen, 1815

*) Den af Harsdorff paabegyndte Retning i Formen for private Bygninger fandt Eftertølgere i den nærmeste Tid. Vi have saaledes Gaardene Nytorv 5 og 7, Gammeltorv 18 og 22, Nygade 7, Vimmelskaftet 47, Amagertorv 11, Høibroplads 21, Kongens Nytorv 6.

**) I Adressecontorets Efterretninger af 23de Juli 1800 hedder det: „Den 21de August opraabes ved Auction den Deel af den Staden af Hans Majestæt skjænkede Grund af Rosenborg Have til en ny Gades Anlæg fra Gothersgaden op mod Sølvgaden saaledes indrettet, at Gaden stilles fra

fuldføres Raad- og Domhuset, 1817 Metropolitanskolen, 1826 indvies den gjenopførte Slotskirke, 1828 Christiansborg Slot, 1829 Frue Kirke, 1833 indvies det mosaiske Troessamfunds Synagoge, 1836 fuldendes Universitetsbygningen, 1842 det katholske Capel, 1843 indrettes Tivoli paa en Deel af Glaciet, 1846 opføres Hippodromen, senere ombannet til Folketheatret, Casino samt Kjøbenhavns Amts Thing- og Arresthuus, 1848 fremkommer Nicolaigade, efter at Forholdene omkring Nicolai Kirke ere bleve omordnede, samme Aar tages Thorvaldsens Museum i Brug.

Ved Lov af 6te Januar 1852 vedtoges, at en Linie langs Søernes indre Side og fra Sortedamssøens østlige Hjørne ad Citadelsveien til Øresund samt fra St. Jørgens Søes sydostlige Hjørne til Kallebodstrand, og paa Amager en Linie, der hovedsagelig følger Kjøbenhavns Grunds Grændse, skulde være Demarcationslinie for Fæstningen, saaledes at Terrainet udenfor samme fik fuldkommen Byggefrihed, medens de tidligere Indskrænkninger fremdeles vedbleve at hvile paa Terrainet mellem Demarcationslinien og Fæstningsværkerne. Herved blev den bebyggede Byes gamle Grændse brudt og dette blev i Løbet af nogle faa Aar efterfulgt af en Række Foranstaltninger, der have frembragt meget væsentlige Forandringer i Byens Udseende. Aaret 1852 er derfor, som alt foran berørt, et mærkeligt Vendepunkt i Kjøbenhavns Udviklelseshistorie.

Der fremkom strax en meget stærk Bebyggelse af det udenbyes Territorium, og den er fortsat til Nutiden med usvækket Kraft, idet den kun har været underkastet de sædvanlige Standsninger, der fra Tid til anden finde Sted i Byggeriet, naar der i nogen Tid er bygget mere end der er Trang til, og naar der indtræder trykkede Pengeforhold. Uagtet der senere er opstaaet andre store Byggepladser, Nyboder og Gammelholm, er det dog paa Terrainet udenfor Søerne, at den allerstørste Deel af Byens forøgede Befolkning har fundet Boliger. Et Beviis derpaa haves deri, at Befolkningen udenfor Voldene, som i 1850 var omtrent 7,300, i 1870 er voxet til omtrent 42,000, medens den indre Deel af Byen i samme Tidsrum er forøget med omtrent 17,000 Mennesker. Ogsaa for Frederiksberg og Sundbyerne paa Amager havde den nævnte Lov stor Betydning, og disse Byers stærke Tilvæxt skriver sig fra samme Tidspunkt.

At paavise den Orden, i hvilken de forskjellige Dele af det udenbys Territorium blev indtaget til Bebyggelse, er vanskeligt, da den saare sjelden var samlet enkelte Steder. Der blev bygget hist og her ved Hovedveiene og ved de allerede existerende Sideveie, der senere ere gaaede over til at blive Gader, der blev i nogle faa Aar paabegyndt mange nye Gader; men der blev i hver enkelt Gade kun bygget nogle faa Huse om Aaret, saa at der hengik en Aarrække før den fremtraadte med alle en almindelig Gades Kjendemærker, og i længere Tid frembød Bebyggelsen et temmeligt uordentligt Udseende. En medvirkende Aarsag hertil var, at Øvrigheden i de første Aar manglede ved Lovgivningen begrundet Ret til at have Indseende med de nye Gaders Anlæg, hvilket den senere har opnaaet, og den kan nu forhindre Fremkomsten af Gader, der ikke staa i

Haugen ved en Indhegning og at Forhusene i den nye Gade vende mod Haugen og Baghusene samt Gaardspladsene derimod grændse til Adelsgadens Baghuse og Grunde, ligesom ogsaa den saakaldte Sorte Christians Krog vil blive forlænget til at løbe i den nye Gade". Sorte Christians Krog var et Tracteursted med en stor Have langs med Kongens Have.

en passende Forbindelse med de allerede existerende Gader. Bebyggelsen har saaledes været meget spredt, og endnu i dette Øieblik er der kun faa Egne i de ydre Distrikter, der have fuldstændig By-Charakteer. Den hele udenbys Bebyggelse truer med at skabe saare ensformige Kvarterer, Gaderne faa sjelden mere end den ved Loven fastsatte mindste Brede af 20 Alen, og Husene ikke under den bestemte største Høide af 25 Alen. saa at de fleste Gader faa stor indbyrdes Lighed, hvilket ydermere forøges derved, at der i Forhold til Terrainets Udstrækning kun findes faa offentlige Bygninger, der ved deres monumentale Construktion afbryde de private Bygningers Ensformighed, hvorhos det tillige hører til Sjeldenhederne at Beboernes Livsstilling paatrykker de enkelte Kvarterer et særligt Præg. Selvfølgeligt ville Hovedveiene, nemlig Vesterbrogade, Nørrebrogade og Østerbrogade bevare et livligt Udseende, men udenfor disse kan en udpræget Eiendommelighed næppe paavises andre Steder end i Rosenvænget, hvor der findes et smukt Villakvarteer, og som Modsætning dertil har man nævnt den Egn, som i det populære Sprog vel endnu kaldes Rabarberlandet ved Ladegaardsaaen og Nordvestvei, hvor samtlige Huse beboes af en forholdsviis fattig Befolkning.

Det udenbys Territoriums spredte Bebyggelse har hidtil og vil i lang Tid yde den ubestridelige Fordeel, at Luft og Sol ikke udelukkes fra Husene, saaledes som det saa hyppig finder Sted i den indre By, men den store Afstand fra Byens Midtpunkt og fra Forretningslivet er en væsenlig Ulempe for mange Mennesker, og da derfor nye Arealer indenfor Voldene overgaves til den private Bebyggelse, bleve de hurtigt tagne i Brug.

Nyboder og Gammelholm have vel altid hørt til Byen, forsaavidt de laa indenfor dens Grændser, men maatte dog paa Grund af deres eiendommelige Stilling under de militaire Myndigheder mere betragtes som fremmede Enklaver, og deres Salg til privat Bebyggelse maa derfor betegnes som en Udvidelse af Byens Territorium, navnlig gjælder det for Gammelholm, der formedelst den afsluttede Beliggenhed var ubekjendt for Størsteparten af Kjøbenhavns Beboere.

Nyboder afgav i Aarene 1854—57 det Terrain, som ligger mellem Gernersgade, store Kongensgade, Bryggerlængen og Borgergade, og i 1862—73 ere de Grunde solgte, som ligge mod Adelgade, Ny Kronprinsessegade, Klerkegade, Fredericiagade og nogle mindre Gader. For Øieblikket ere Forholdene i Nyboder temmelig uregelmæssige, da der er fulgt en Plan, som idetmindste i Hovedtrækkene angiver den fremtidige Bebyggelse, medens der endnu er betydelige Rester af de gamle Gader, som skulle nedlægges. Denne Plan gaaer ud paa at der skal anlægges en ny Gade, nemlig Ny Kronprinsessegade, at Adelgade skal danne en gjennemgaaende retlinet Gade, og at adskillige ældre Gader skulle forsvinde. De nye Bygninger ere hovedsagelig indrettede med mindre Leiligheder for Folk af Middelklassen og for Arbeiderbefolkningen, dog har Nyboder ogsaa afgivet Plads til nogle fremtrædende Bygninger: Kjædeselskabets Bygning, Frimurerlogens Bygning, Hambros Bade- og Vaskeanstalt og St. Pauls Kirke, hvilken sidste er lagt i Forlængelsen af Adelgade, der nu udvides til en aaben Plads, som omslutter Kirken.

Ved Lov af 15de April 1859 bestemtes, at de Flaaden tilhørende Etablissementer paa Gammelholm skulde over-

føres til Nyholm og at Grunden med den hosliggende Botaniske Have skulde overgives til Bebyggelse. Planen for denne er udarbeidet af Etatsraad, Professor Meldahl og da den ikke alene omfatter den oprindelige Gammelholm, men ogsaa Botanisk Have og desuden har bragt de nye Gader i en organisk Forbindelse med de tidligere existerende Bygninger, er Navnet „Gammelholm" paa en naturlig Maade gaaet over til en Betegnelse for det hele Terrain, der ligger mellem Holmens Canal, Kongens Nytorv, Nyhavn og Havnen, og er ogsaa benyttet ved den communale Inddeling, Gammelholms Rode. I 1861 sælges den første Grund, og nu i 1877 kan Planen forsaavidt betegnes som gjennemført, som alle Gader ere anlagte, men der er dog usolgte Byggepladser ved Heibergsgade, Peder Skrams Gade og Herluf Trolles Gade, medens de øvrige Gader ere bebyggede.

Bygningerne paa Gammelholm ere gjennemgaaende indrettede med store Leiligheder for den velhavende Middelstand, og det fortjener at bemærkes, at efterat det i en lang Aarrække var noget usædvanligt at de private Bygninger i Kjøbenhavn fik et smukt og tiltalende Ydre, er der i Reglen ved de her opførte Bygninger i høi Grad taget kunstneriske Hensyn. Beliggenheden tæt ved Havnen og nær Byens Midtpunkt har bevirket, at her er samlet en stor Mængde Handelscontorer, og det er umiskjendeligt, at Gammelholm vil blive et stærkt søgt Sted for den større Handelsvirksomhed. Nationalbankens Bygning er opført paa Gammelholms Grund, ligeledes i Hovedsagen det kgl. Theater. Den kgl. Møntbygning, som tidligere laa omtrent paa samme Sted som nu, er ombygget. En fremtrædende Bygning, der tildeels maa betegnes som offentlig, er Navigationsskolen, ligeledes skulle Studenterforeningens og Handelshuset M. E. Grøn & Søn's Bygninger nævnes blandt dem, som tiltrække sig særlig Opmærksomhed.

Hidtil er kun omtalt Forandringer, der ere en Følge af at nye Territorier ere blevne indlemmede under den almindelige Bebyggelse, men de sidste Aar have ogsaa været rige, navnlig i Forhold til Aarhundredets første Halvdeel, paa Foretagender, der gaa ud paa en Omdannelse af de ældre Tilstande, hvorved væsentlige Dele af Byen have faaet et forandret Udseende. Havnens Omdannelse har havt en ikke ringe Betydning. Pladsen mellem Børsbygningen og de i Forlængelsen af denne liggende private Bygninger paa den ene Side og Cancellibygningerne med disses Fortsættelse paa den anden Side var tidligere optaget af Nationalbankens Bygning, af Slotsholmsvagten og af en Canal, men er, efter at Banken og Vagten ere nedrevne og Canalen opfyldt, blevet omdannet til Slotsholmsgade, der kan siges at være fuld opstaaet i 1867. Fra denne er Christiansgade blevet ført til en foran Tøihuset ved Opfyldning i Havnen fremkommen Plads. En lignende Plads er dannet Syd for Frederiksholms Canal, og Syd for Langebro er ved Opfyldning fremkommet et stort Terrain, der blandt andet indeholder en Tømmergrav, til hvilken Tømmerpladserne skulle henlægges og hvor ogsaa et Kvægtorv skal finde Plads, men endnu er Ordningen ikke fuldkommen færdig. Endelig er Refshaleøen fremkommet og har givet Plads til Burmeister & Wains Maskin- og Skibsbyggeri.

En meget fremtrædende Forandring er foregaaet ved den Virksomhed, som er udfoldet af det kjøbenhavnske Byggeselskab, hvis bygningskyndige Leder Etatsraad, Prof. Mel-

dahl er. Peder Madsens Gang førte fra Østergade, hvor Adgangen skete gjennem en Port, til Grønnegade, den havde en Brede af 5—6 Alen, var bebygget med særdeles usle Huse og frembød i det Hele overordentlig slette hygieiniske Forhold, hvorfor Communalbestyrelsen besluttede at bringe Offre for en Forbedring, og den tiltraadte et af Byggeselskabet stillet Forslag, hvorved denne Foranstaltning blev sat i Forbindelse med en ny Bebyggelse af de tilstødende Grunde. Selskabet erhvervede da foruden samtlige Bygninger i Peder Madsens Gang tillige Husene, der omsluttede Prammandens Gang, Hotel d'Angleterres store Grund og Hovedvagtens Bygning; over dette Terrain bleve Ny Østergade og Hovedvagtsgade udlagte, og der fremstod da i Aarene 1873 til 76 det hele Complex af Bygninger, deriblandt Hotel d'Angleterre, som ved deres smukke Architektur i høi Grad har forskjønnet dette Kvarteer. Byggeselskabet, som i samme Tidsrum ogsaa har opført de smukke og storartede Bygninger ved den yderste Ende af Gothersgade, Frederiksborggade og Vendersgade, er den eneste Forening, der har existeret i Kjøbenhavn med det Formaal at bygge Huse, bestemte til almindelig Bortleie, og den her nævnte Bebyggelse er derfor, dog med den Undtagelse, som strax skal nævnes, det eneste Exempel paa, at en heel Gade er blevet bebygget af en enkelt Bygherre.

Den Undtagelse, hvortil nys blev antydet, danner Arbeidernes Byggeforening, der bygger smaa til 2 Familier indrettede Huse, der efter bestemte Regler tilfalde Foreningens Medlemmer, først til Leie, senere til Eie. Dens Virksomhed har hidtil kun været lidet iøinefaldende, skjønt den har bygget meget, men paa forskjellige Tider, i Krusemyntegade, ved Olufsvei og Øster Allee, ved Øster-Farimagsgade og udenfor Kjøbenhavns Grund, men der er intet Spørgsmaal om, at Foreningens uafbrudte Virksomhed, der synes at have en lang Fremtid for sig, vil give enkelte Distrikter en særlig Eiendommelighed. Mellem Øster-Farimagsgade og Øster-Søgade har den bebygget 3 ved Siden af hinanden liggende Gader, Hallinsgade, J. A. Schwartz's Gade og Voldmestergade, og der vil komme adskillige flere, saa at der fremkommer et heelt Kvarteer, der nærmest faaer Lighed med den tilbageblevne Deel af Nyboder.

Da der ved Lov af 6te Januar 1852 blev givet fuldstændig Byggefrihed til hele Terrainet udenfor Søerne, var derved Fæstningsværkernes Skjæbne afgjort, og det var derefter kun et Tidsspørgsmaal, naar de skulde falde og det hele Areal mellem Søerne og Voldgaden overgives til Bebyggelse. Det skete i 1867, men der var dog allerede forinden truffet forskjellige Foranstaltninger, hvorved Byen paa en Maade havde erobret Dele af Fæstningsværkerne. Paa Grund af den stærke Færdsel, der opstod mellem den nye ydre By og den gamle indre By, bleve de gamle Fæstningspassager for smalle, Portene maatte forsvinde og Nørreport (den anseeligste og høiest hvælvede, opført 1671) alt i Sommeren 1856, Vesterport og Østerport samt Amagerport nogle faa Aar senere, Vesterport 1859 (af førstnævnte Port gives her en Afbildning), Vandværket, Communehospitalet, Jernbanegaardens Bygninger opføres. Den endelige Bestemmelse om Terrainets Bebyggelse skete ved Lov af 6te Juni 1867, som dog kun omfatter Arealet fra Kallebodstrand til Østerbrogade, men ikke Citadellet og ikke Amagersiden,

hvor Forholdene endnu ere saaledes, som de ordnedes ved Lov af 6te Januar 1852. Loven af 6te Juni 1867 bestemmer for de private Grunde, at der skal foretages en Taxation, som viser hvormeget de forøges i Værdi ved at faa Byggefrihed, og naar Eieren til Statskassen betaler Halvdelen af denne Forøgelse, faaer han Ret til at opføre Bygninger; for Fæstningsværkernes Arealer bestemmes, at Regjeringen bemyndiges til at sælge dem til Kjøbenhavns Commune, herfra var dog undtaget det til Botanisk Have udsete Areal paa 21 Tdr. Land. Taxationen afsluttedes i 1869, og i de følgende Aar have de fleste Grundeiere afløst Byggeservituten; Salget

Nørreport.

til Communen afsluttedes ved en Contract af 29de Oktober 1869, hvorefter Fæstningsværkerne fra Kallebodstrand til Østerbrogade bleve Communens Eiendom fra d. 30te Juni 1870 og Vederlaget fastsattes saaledes, at Communen betaler til Statskassen en Sum af 720,000 Kroner, som udredes i 10 Aar med 36,000 Kr. halvaarlig, giver Afkald paa aarlige Ydelser af Statskassen til Beløb af 79,658 Kroner og overtager Udredelsen af en aarlig Afgift af 12,000 Kr. Det hele Areal er der i den communale Inddeling givet Navn af Voldkvartererne, Vestervold-, Nørrevold- og Østervold-Kvarteer. Communalbestyrelsen vedtog en Plan for Terrainets Benyttelse, hvilken under 25de Septbr. 1872 fik Kongelig Stadfæstelse. Den første Bygning, nemlig Voldkvarterernes Skolebygning paabegyndtes i 1870. I 1871 begyndte Jordarbeidet ved Botanisk Have, i 1872 toges fra Communens Side fat paa Voldenes Sløifning, og derefter er der med Kraft arbeidet paa Planens Gjennem-

førelse; Gothersgade, Frederiksborggade, Jernbanegade, Nørre- og Øster-Søgade ere anlagte i deres fulde Udstrækning, Nørrevoldgades og Østervoldgades Udvidelser ere foretagne paa store Strækninger, en Deel af Vendersgade er anlagt, Havepartiet ved Nørrevoldgade er under Arbeide, Botanisk Have er fuldført. Det er Partiet mellem Vesterbrogade og Botanisk Have, der først er taget for, og de fleste Gader, som skulle være her, ere enten færdige eller dog paabegyndte. Karreen mellem Vesterbrogade og Jernbanegade er fuldkommen bebygget, Gothersgade og Frederiksborggade i Hovedsagen bebyggede, og i den yderste Deel af Vendersgade er der opført en Række Huse. Ved Nørresøgade, Nansensgade, og ved den mellem disse anlagte H. C. Andersens Gade har der fundet en stærk Bebyggelse Sted.

Hidtil ere de territoriale Forandringer, som Byen er undergaaet i de sidste 25 Aar, blevne anførte. De ere saa storartede, at de give et tydeligt Vidnesbyrd om Byens betydelige Fremgang i denne Periode, men der er ogsaa et andet Vidnesbyrd i saa Henseende, nemlig de mange offentlige Bygninger og Foretagender, som ere fremkomne, af hvilke her skal nævnes: Universitetet har opført det chemiske Laboratorium, Universitetsbibliothekets Bygning, det astronomiske Observatorium, den zoologiske Musæumsbygning, den botaniske Haves Musæumsbygning. Af Kirker og Bygninger til gudelige Forsamlinger er fremkommet St. Johannes Kirke, St. Stefans Kirke, St. Pauls Kirke, St. Jacobs Kirke (under Arbeide), St. Mathæus Kirke (paabegyndt), den luthersk apostoliske Kirke (p. Frederiksberg S.'s Grund), Methodistkirken, Kristus Capellet, Almindelig apostolisk Kirke (Irvingianernes Kirke), Catholsk St. Knuds Kapel, den lutherske Missions Bygning. Hospitaler: Communehospitalet, Øresunds Hospitalet, Epidemihospitalet (under Arbeide), St. Josephs Hospital. Særlige communale Foretagender: Vandværket, Gasværket (et nyt Gasværk er under Arbeide), et udbredt Kloaksystem og mange Skolebygninger. En Mængde velgjørende Stiftelser ere opførte. Af andre fremtrædende Bygninger nævnes: Blindeinstitutet, Bygningerne paa Toldboden, Jernbanegaarden, Nationalbankens Bygning, Frimurerlogens Bygning, Søkortarkivets Bygning og det kgl. Theater, ved hvis Opførelse Kongens Nytorv fik en betydelig Udvidelse.

Ved Udførelsen af disse mange offentlige Bygninger ligesom og ved de talrige private Bygninger i de nyere Dele af Byen fulgtes det Forbillede, som alt i Thorvaldsens Museum var givet af M. G. Bindesbøll (1800—1856) „som var den første, der brød med alle Fordomme, og idet han hævdede Ligeberettigelsen af alle skjønne Former aabnede Veien for Kunstnernes individuelle Dom". Som Særkjende paa vor Tids, de sidste 20 Aars Bygningskunst i Kjøbenhavn kan fremhæves, at der har været en Eklekticisme fremherskende hos alle Kunstnere. Der er ikke noget bestemt Princip, efter hvilket Formerne gives; men hver Kunstner har valgt det af Fortidens eller Nutidens Bygningsformer, som stod hans Stemning (eller Ideal om man saa vil) nærmest i det Øieblik, da han skulde vælge eller føde sit Project. Vi see derfor en stor Variation af Former bragt i Anvendelse dels af den enkelte Kunstner, dels af en Flerhed af kunstneriske Kræfter. Hovedmassen af vore Nybygninger fremtræder dog i Renaissanceformer. Ved de enkelte Bygningers Omtale ville de Bygmestere, som

have givet Planen til disse blive nævnte, saaledes Herholdt ved Universitetsbiblioteket, ved Bankbygningen og ved Studenterforeningens Bygning, Chr. Hansen ved Communehospitalet og Observatoriet, Meldahl ved Blindeinstitutet, Idiotanstalten, Navigationsskolen og Møntbygningen, medens vi alt have foran nævnt, hvorledes han som bygningskyndig Leder har medvirket til en Række af Byggeforeningens udførte Bygninger og dette saavel i Ny Østergade og ved den forrige Hovedvagt som paa Voldkvarterernes Terrain og under Samvirken med de dertil engagerede Architekter Dahlerup, Fenger, Ove Petersen, V. Petersen og F. Jensen, hvilke ogsaa særskilt ville blive at nævne ved større af dem udførte Bygningsarbeider saasom den nye Theaterbygning (Dahlerup, O. Petersen), det nye Hotel d'Angleterre (Dahlerup), den nye Kirke paa Østerbro, Facaderne i Hovedvagtsgade (Fenger), Toldbodens nye Klareringscontor, Byggeforeningens Anlæg paa Søtorvet (V. Petersen), Ny Østergade (O. Petersen), Nørre-Søgade (Jensen). Vi skulle endvidere alt her for paa et Sted at sammenfatte de betydeligste Bygningsværker i og ved Kjøbenhavn i de sidste 20 Aar ogsaa nævne Industriudstillingsbygningen og Sparekassen (V. Klein), Johanneskirken (Th. Sørensen), St. Paulskirken (Gnudtzmann), Diaconisseanstalten (H. J. Holm), Frimurerlogen (Tvede).

For derefter saavidt mulig at vise Tidsfølgen for de forskjellige Foretagender, gives herefter en Oversigt, der for Grupper paa 5 Aar, angiver hvad der samtidig er udført:

1850—54. Der gives fuldstændig Byggefrihed til hele det Areal, som ligger udenfor Søerne, og Bebyggelsen af de udenbyes Kvarterer begynder, men holder sig endnu i Hovedsagen til de allerede existerende Veie og af disse navnlig til Vesterbrogade og Nørrebrogade; desuden bygges der mod Blaagaardsgade, Korsgade, Fælledveien og nogle andre Steder. Af nye Gader blive vel flere paabegyndte, men St. Hans Gade og de Veie, som ligge udenfor Jagtveien, nemlig Gormsgade, Allersgade, Dagmarsgade og Thorsgade ere de eneste, i hvilke der fandt en saadan Bebyggelse Sted, at deres Fremkomst kan henføres til denne Periode.

1855—59. I de ydre Kvarterer tager Bebyggelsen meget stærkt til og breder sig over et stort Territorium. Der bygges ved nysnævnte Gader, ved andre ældre Veie som Gamle Kongevei, Vesterfælledvei, Værnedamsvei, Blegdamsvei, Jagtvei, Møllegade, Strandveien, Østerbrogade samt ved mange nye Gader, paa Vesterbro ved Viktoriagade, Valdemarsgade, Gasværksvei, Badevei, Absalonsgade, Dannebrogsgade, Oehlenschlægersgade, Frydsvei, Amerikavei, Istedgade; paa Blaagaardsjordene ved Dosseringen, Evaldsgade, Slotsgade, Stengade, Smedegade, Murergade, Tømrergade, Vesselsgade; ved Parcelvei, Frederik den VII's Gade, Meinungsgade, Læssøesgade, Prinds Jørgens Gade, Sortedamsgade, Øresundsgade, Ryesgade udlægges og Rosenvænget opstaaer. — Den Deel af Nyboder, som begrændses af Gernersgade, store Kongensgade, Bryggerlængen og Borgergade bebygges. — Gasværket og Vandværket fuldføres; Universitetets chemiske Laboratorium bygges.

1860—64. Bebyggelsen foregaaer spredt ved alle de ydre Gader, og der kan ikke paavises noget Sted, hvor den fortrinsvis har fundet Sted. Af nye Gader kan nævnes Batterivei, Sibbernsvei, Aagade, Nord-

vestvei, Ryesgade (fortsat). — I Nyboder begynder Salget af Grunde i 1862, men Bebyggelsen falder dog egentlig først i den næste Periode. — Paa Gammelholm sælges den første Grund i 1861 og Terrainets Omdannelse og Gadernes Anlæg begynder, men der bygges kun ved Holmens Canal og Niels Juels Gade. — St. Johannes Kirke, Universitetsbiblioteket, Universitetets astronomiske Observatorium, Communehospitalet bygges.

1865—69. Alle de fjerne Gader modtage en meget stærk Bebyggelse. Paa Vesterbro opstaaer Saxogade, desuden begynder Opførelsen af mindre Bygninger paa Terrainet udenfor den gamle Jernbanevold. Paa Nørrebro Baggesensgade, Fiskergade, Gartnergade, Kapelvei, Ravnsborggade, Thorupsgade og Knudsgade. — I Nyboder bygges meget, navnlig mod Fredericiagade, desuden ogsaa mod Klerkegade, Ny Kronprindsessegade, Adelgade og Meriansgade. — Paa Gammelholm skrider Bebyggelsen meget stærkt frem; Havnegade, Holbergsgade, Holmens Canal, Niels Juels Gade og Tordenskjoldsgade modtage mange Bygninger. — Knippelsbro ombygges (aabnes 31te August 1869), Slotsholmsgade og Christiansgade fremstaa. — Det bestemmes, at Voldkvartererne skulle overgaa til Bebyggelse, der foretages Taxation af de private Grundes Værdiforhøielse, Kontrakt med Communen om Fæstningsterrainets Salg afsluttes. — Methodist-Kirken (indv. 7de Jan. 1866), Katholsk St. Knuds Capel (indv. 1ste Novbr. 1867), Christus-Capellet (indv. 13de Octbr. 1867), Universitetets zoologiske Musæumsbygning (aabnes 16de Novbr. 1870), den nye Frimurerloge (indv. 6te Octbr. 1868).

1870—74. Bebyggelsen af Byens ydre Egne tager meget stærkt til, men som Regel bestaaer den i Udfyldning og Fortsættelse af de alt fremkomne Gader. Bagergade, Todesgade, Nygaardsvei, Olufsvei, Petersborgsvei, Ravnsborg Tværgade, Fredensgade fremstaa. — I Nyboder fuldføres paa det Nærmeste den nuværende Bebyggelse, og den finder i disse Aar især Sted ved Fredericiagade, Ny Kronprindsessegade og Salviegade. — Paa Gammelholm blive særdeles mange Huse fuldførte, saavel ved de alt paabegyndte Gader som ved Heibergsgade, Peder Skrams Gade, Cort Adelers Gade, Herluf Trolles Gade og Nyhavn. — Peder Madsens Gang og Prammandens Gang forsvinde, Ny Østergade og Hovedvagtsgade fremstaa. — Fæstningsterrainet overgaaer til Communen, Bebyggelsesplanen for Voldkvartererne stadfæstes af Kongen, Voldens Sløifning og de nye Gaders Anlæg paabegyndes, adskillige Bygninger fuldføres mellem Jernbanegade og Vesterbrogade, ved Nørresøgade, Nansensgade, Nørrevoldgade, Vendersgade og Øster-Farimagsgade. — Nationalbankens Bygning (tages i Brug 16de Mai 1870), Almindelig apostolisk Kirke, St. Stefans Kirke, Theaterbygningen (aabnes ved en Festforestilling 15de October 1874), Botanisk Have anlægges.

1875—77. De fjerne Egnes Bebyggelse er ikke saa betydelig som i den tidligere Periode. Nogle nye Gader, hvis Anlæg var begyndt i Slutningen af forrige Periode, blive næsten fuldstændig bebyggede, nemlig Bangertsgade, Skyttegade, Tjørnegade, Vævergade, Jægergade, endvidere fremkomme Helgesensgade, Rosendalsvei, St. Stephansgade ud mod Stadens yderste Grændse mod Nord tæt ved Løgten Kro, endvidere Landscronegade ved Østerport, endnu i 1877 dog kun 2 Huse. — I Nyboder har ingen Bebyggelse fundet Sted. — Paa Gammelholm kunne Havne-

gade og Niels Juels Gade betragtes som fuldførte, men iøvrigt har Bebyggelsen ikke været ret stor. — Bygningskomplexet ved Ny Østergade og Hovedvagtsgade fuldendes. — I Voldkartererne fortsættes Bebyggelsen ved de tidligere nævnte Gader, og desuden fuldføres nye Bygninger i Frederiksborggade, Gothersgade, Rømersgade, Linnésgade, H. C. Andersens Gade, Øster-Søgade, Voldmestergade, Hallinsgade og J. A. Schwartzes Gade. Nu maa ogsaa nævnes Skjoldsgade ved Østerallee. — St. Josephs Hospital (aabnet 1ste Juli 1875) og St. Pauls Kirke (indv. 18de Febr. 1877), det østre Gasværk, Epidemihospitalet og St. Jakobs Kirke paabegyndes (Grundst. lagt 4de Septbr. 1876), det nye Vaisenhuus (indv. 1ste Mai 1875), det nye Børnehospital (grundlagt 1877).

Kjøbenhavn har i det sidste 1/4 Aarhundrede faaet en Udvidelse og er undergaaet Forandringer som ingensinde tidligere, og det er selvfølgelig Befolkningens Forøgelse, som er den væsentligste Grund dertil. I 1850 var Folkemængden 129,696, i 1870 naaede den 181,291 og nu i 1877 kan den ikke være under 215,000, altsaa en Forøgelse af henved 100,000 Mennesker, og medregner man de omliggende Communer, navnlig Frederiksberg, hvad man maa, naar man vil have et anskueligt Billede af Kjøbenhavns Fremgang, kommer man til en Forøgelse af over 125,000 Mennesker. Det har følgelig været nødvendig at skaffe Boliger til Befolkningen, der repræsenterer en ret anselig By, og dette maatte fremkalde betydelige Forandringer, men disse ere større end der svarer til den forøgede Befolkning. I Henseende til Bygninger og Foranstaltninger, som tjene almindelige Formaal, var Byen overmaade fattig ved Aarhundredets Midte, og der var meget at indhente. Gasværk, Vandværk, Kloaksystem maatte indrettes, Hospitaler maatte opføres, samtlige offentlige Skolebygninger ere fremkomne, og paa mange ikke communale Omraader har der været meget at udføre, Bygninger til videnskabelige Øiemed, Kirker, velgjørende Stiftelser m. m. Dernæst er den Maade, hvorpaa Udvidelsen er foregaaet, af eiendommelig Art. Hvis Fæstningsværkerne ikke havde existeret, og Bebyggelsen kunde være udgaaet direkte fra Byens indre Kjerne, vilde den bebyggede By langtfra have naaet det Omfang, som den har faaet, der vilde efterhaanden være fremkommet fuldt bebyggede Kvarterer, saaledes som det er skeet paa Gammelholm. Den største Part af Bebyggelsen spredtes over et saa stort Territorium, at man med temmelig stor Sikkerhed kan forudsige, at den i en uoverskuelig Fremtid i Hovedsagen vil falde indenfor de nu indtagne Grændser. Den bebyggede Bys Areal er blevet langt større end nødvendigt for den forøgede Befolkning, og nu, da der er tilveiebragt nogenlunde Forbindelse mellem Byens forskjellige Dele, idet de nye ydre Kvarterer ere voxede temmelig sammen og ere blevne forbundne med den indre Kjærne, er der fremkommet en By af et i Forhold til Folkemængden meget betydeligt Omfang. Det er blevet den nuværende Generation forbeholdt at bestemme Kjøbenhavns fremtidige Udseende i alle dens væsentligste Træk; Citadellet med dens tilhørende Territorium er det eneste store Areal, som er overladt Fremtiden urørt, men iøvrigt ere Grundtrækkene for Gadenættet paa hele Arealet indtil Jagtveien og Falkoneralleen blevne fastslaaede.

Staden Kjøbenhavn.

II.

Stadens Beliggenhed, dens Udstrækning og Grændser, Størrelse, Bestanddele, Bebyggelse, Torve og Pladser, Gader, Inddeling efter Kvarterer og Roder, Havnen, Orlogsværftet, Fæstningsværker, Tøihuus.

Staden ligger, under en nordlig **Brede** af 55 Gr. 41 Min. 14 Sec. (Kjøbenhavns Observatorium) og østlig **Længde** fra Ferro*) af 30 Gr. 14 Min. 47 Sec., ved en imellem Øerne Sjælland og Amager fra Sundet løbende, smal, men dyb, Strøm, med den større Deel, det egentlige Kjøbenhavn, paa Østkysten af Sjælland og den mindre Deel, Christianshavn, paa Nordvestpynten af Amager.

Veilængden ad de ældre Postveie er (i danske Miil) fra Kjøbenhavn til Frederiksborg 4½ M., t. Helsingør 6 M., t. Roeskilde 4 M., t. Kallundborg 14 M., t. Korsør 14¼ M., t. Kjøge 5¼ M., t. Nestved 11 M., t. Vordingborg 12¼ M.; t. Nykjøbing p. Falster 16¼ M.; t. Nakskov 23½ M.; t. Nyborg 17¾ M., t. Odense 21½ M., t. Assens 26¾ M., t. Skagen 54¼ M., t. Frederikshavn 49¼ M., t. Hjørring 47 M., t. Aalborg 40¾ M., t. Viborg 36½ M., t. Randers 30¾ M., t. Aarhuus 26 M., t. Skanderborg 29 M., t. Horsens 31¾ M., t. Veile 32 M., til Fredericia 28¾ M., til Kolding 30¼ M., t. Thisted 48¾ M., t. Ringkjøbing 44 M., t. Ribe 37¾ M. (See dette Skrifts første Udgave II. S. 5.) Fra Kjøbenhavn udgaaer **Jernbanelinier** til Klampenborg, Helsingør, Kallundborg, Korsør og Masnedsund. Den vestsjællandske Jernbane, fra Kjøbenhavn til Korsør, har en Længde af 14,71 M., den nordsjællandske, fra Kjøbenhavn til Helsingør 7,98 M. Sidebanen til denne fra Hellerup til Klampenborg 0,75 M., den sydsjællandske Jernbane fra Roeskilde til Masnedsund 11,98 M., Nordvest-

---

*) Medens Længden for Kjøbenhavn angives efter Ferros Meridian, er derimod Længden for de andre Stæder i Danmark bestemt efter Kjøbenhavns Meridian.

banen fra Roeskilde til Kallundborg 10,53 M. Disse Jernbaner forbindes igjen ved Dampskibslinier med den lolland-falsterske Jernbane, 11½ M., og den dermed forenede Maribo-Bandholm Bane (0,96 M.), med den sydfynske Bane (Odense-Svendborg Banen), 6,28 M., med Randers-Grenaa Banen, 8,83 M., med de jydsk-fyenske Statsbaner 107,7 M. (Aarhus t. Randers 7,83, Langaa t. Viborg 5,3, Viborg t. Skive 4,3, Skive t. Struer 4,4, Struer t. Holstebro 2,0, Nyborg t. Middelfart 10,4, Middelfart t. Strib 0,6, Fredericia t. Vamdrup 5,2, Fredericia t. Aarhus 14,5, Randers t. Aalborg 10,8, Skanderborg t. Silkeborg 4; Nørre-Sundby t. Frederikshavn 10,9; Holstebro t. Ringkjøbing 6,3, Ringkjøbing t. Varde 8,7, Varde t. Esbjerg 2,3; Bramminge t. Ribe 2,2, Esbjerg t. Lunderskov 7,4) med Silkeborg-Herning Banen 5,42 M. — **Den omtrentlige Afstand ad Søveien** er (i geogr. Miil) fra Kjøbenhavn til Rønne p. Bornholm 24 M., t. Christiania 65 M., t. Øtheborg 32 M., t. Landskrone 3¼ M., t. Malmø 4 M., t. Ystad 16 M., t. Stockholm 100 M.; t. Petersborg 170 M.; t. Stettin 40 M., t. Berlin (over Stettin) 58 M.; t. London 180 M. (men over Flensborg—Husum 150 M.); t. Paris (over Kiel—Hamborg—Cøln) 185 M. — **Den omtrentlige Afstand i lige Linie** regnes at være (i geogr. Miil) fra Kjobenhavn t. Færøerne 170 M.; t. Island 250 M.; t. Grønland 300 M. og t. Vestindien 1080 M.

Kjøbenhavns Udstrækning gaaer mod Nord paa Strandveien til Stedet „Slukefter" (Slukefter Kro selv hører til Staden, Reisestalden til Gjentofte Sogn; til Gjentofte District hører endvidere Tuborg Fabrikker med tilhørende Havn — jfr. Lov 4de Mai 1875 — men Tuborg Arbeiderboliger ligge paa Kjøbenhavns Grund), paa Lyngby-Veien til „Vangegaard", og paa Nørrebroes Vei til Hylte-Bro ved Stedet „Løgten"; mod Vest paa Roeskilde-Landevei lidt forbi Stedet „Sorte Hest"; og mod Syd paa Amager til Frelserens Kirkegaard, hvor Bommen nu er anlagt (Amager Fælled, hvor Artilleriet har sine Øvelser, hører ikke til Byen). Veiviseren for 1877 angiver S. 30 Kjøbenhavns Communes **Grændser** nærmere saaledes: Øst for Strandveien ligger Grændsen i Gammel Vartovs sydlige Skjæl. Vest for Strandveien ligger den længere nord paa, nemlig ved den nordlige Side af Slukefter, og derefter gaaer den i omtrent lige vestlig Retning, skjærer Hellerup Banegaard, hvis Hovedbygning ligger paa Byens Grund, indtil omtrent 1400 Alen fra Strandveien, hvorpaa den dreier lige mod Syd og naaer i en uregelmæssig Linie til Leersøen, som den gjennemskjærer paa langs ad Midtlinien. I den nævnte Deel findes dog en Enclave, som hører til Gjentofte Sogn, nemlig Lille Tuborg og Norgesminde. Fra den sydlige Ende af Leersøen dannes Grændsen af Aaløbet, som forener Leersøen med Ladegaardsaaen, og dernæst af denne og St. Jørgens Søes vestlige Kant, fortsættes derefter ad gamle Kongevei, Værnedamsveien, Frederiksberg Allees Sydside fra Eiendommene ved Vesterbrogades Nordside, skjærer sidstnævnte Gade omtrent ved Sammenstødet ved Rahbeks Allee, følger langs dennes Sydside til et Stykke udenfor Bryggeriet, dreier derpaa lige mod Syd og omslutter Vesterfælled. Nogle smaa Enclaver, som høre til Frederiksberg Sogn, ligge ved Gamle Kongevei og Tømmerpladserne. Paa Amager ligger Byens Grændser lige syd for Frelserens Kirkegaard og gaaer der-

fra i lige Linie mod Øst til Øresund, mod Vest høre kun Nr. 2—16 til Byen, hvorimod Fælleden, hvor Artilleriet holder Øvelser, som foranført hører til Amtet ligesom ogsaa nogle smaa Enclaver. Staden begrændses efter Sognene mod Nord af Gjentofte Sogn, mod Nordvest af Brønshøi Sogn, mod Vest af Frederiksberg og Hvidovre Sogne, og mod Syd af Taarnby Sogn paa Amager. Frederiksberg Sogns Bydistrict (see 3die Deel S. 152—53) gaaer som en Kile ind i Kjøbenhavns udenbyes Grund og begrændses mod Nord af Ladegaards-Aa, mod Øst af de tvende Bassiner, der tidligere, da de vare samlede, havde Navn af St. Jørgens Sø og endnu i daglig Tale kaldes saaledes, og mod Syd af en Linie, der gaaer midt ad gamle Kongevei og Værnedamsveien (Frederiksberg Allees søndre Side indtil Rundelen hører til Kjøbenhavn) og derfra op mod Gjæstgivergaarden „Sorte Hest" (Mærket er lidt vest for denne) tværtover Rahbæks Allee Vesten for Vogelius's Ølbryggeri*).

Staden indenfor den gamle Voldlinie omfatter de to Hoveddele, **det egentlige Kjøbenhavn** og **Christianshavn**, der ligge respektive paa den vestlige og den østlige Side af Havnen, hvorover Forbindelsen finder Sted ved to Broer, Knippelsbro og Langebro. Medens Benævnelserne, Gammel- og Ny-Kjøbenhavn, Frederiksstad, der i flere geographiske og topographiske Skrifter anvendes for at betegne Byens Udvidelse til forskjellige Kanter i Tidernes Løb, slet ikke kjendes i det daglige eller offentlige Liv, ere derimod enkelte særskilte Dele af Byen bekjendte under særlige Navne. Slotsholm, hvorpaa Christiansborg Slot ligger tilligemed Ministerialbygningerne og Børsen, er omgivet af Havnen og en seilbar Canal, hvorover fem Broer danne Forbindelsen med den øvrige Deel af Kjøbenhavn, ligesom Knippelsbro gaaer derfra over Havnen til Christianshavn. Gammelholm, hvorpaa ligeledes, endnu da den første Udgave af nærværende Skrift udkom (1858), en Deel af Marinens Værksteder var beliggende og som var omgiven af Havnen og en Canal, hvorover en Bro, er nu, efter at Canalen er opfyldt og Grunden bortsolgt, en egen Bydeel med brede og smukke Gader. Af offentlige Bygninger ligger her Nationalbanken, Navigationsskolen og Mønten. Nyboder, som i Byens nordøstlige Udkant vel staaer i umiddelbar Forbindelse med de øvrige Gader, danner ved sine mange snorlige Gader og sammenhængende lave Rækker af Vaaningshuse for Søetatens faste Mandskab ligesom en egen By. Flere af disse Bygninger ere bortsolgte til Private, der have opført høie og anselige Bygninger i Stedet; her findes ogsaa den nye St. Pauls Kirke og den nye Frimurerloge. Nord for Byen, adskilt derfra ved en smal Esplanade („Grønningen") og omgivet med Vold og Udenværker ligger Castellet Frederikshavn tæt ved Indløbet fra Sundet til Havnen. Paa den anden Side af Havnen ligger Nyholm tilligemed flere mindre Holme, hvor hele Orlogsværftet nu er anlagt, og er ved Canaler adskilt fra Christianshavns Nordside.

---

*) Det er en Følge heraf at Beskrivelsen af Frederiksberg Slot, Frederiksberg Have og Søndermarken, Veterinair- og Landbohøiskolen, den zoologiske Have, Haveselskabets Have, Diaconissestiftelsen, Idiotanstalten paa Gamle Bakkehuus, Kjøbenhavns Sygehjem, de Clasienske Boliger m. m. maa søges under Frederiksberg Sogn. Ladegaarden og Kjøbenhavns Fattiggaard ligge egentlig ogsaa paa Frederiksberg Grund, men da de høre under Kjøbenhavns Fattigvæsen og tillige ere henlagte under Kjøbenhavns Politijurisdiction, finde de deres Beskrivelse under Kjøbenhavn.

En særlig Deel af Kjøbenhavn danner nu **Voldkvartererne** eller Fæstningsterrainet mellem den gamle By og Søerne, udenfor disse begynde **de udenbyes Kvarterer** eller Forstæderne, for hvilke endnu, i hvert Fald i daglig Tale og i Betegnelser paa Breve, gjælder Inddelingen Nørrebro, Vesterbro og Østerbro.

Nu har man efter Tabelværk til Kjøbenhavns Statistik Nr. 1 (Septbr. 1876) følgende Inddeling af Staden Kjøbenhavn:

Byen indenfor Voldene a) den ældre Deel, b) den nyere Deel; Voldkvartererne; de udenbyes Kvarterer, idet man til den ældre Deel af Byen indenfor Voldene henregner ikke alene den Deel af Staden, der hidindtil er bleven betegnet som den gamle By, samt tillige Christianshavn, men ogsaa den tidligere som den ny By (se foran) betegnede Bydeel, altsaa begge St. Annæ Kvartererne med Undtagelse af Nyboder og Citadellet Frederikshavn, det vil sige Alt indenfor Voldene, hvis Charakteer ikke væsentlig er forandret siden 1861, medens til den nyere Deel af Byen er henregnet de Dele af Staden indenfor Voldene, der væsentlig ere blevne bebyggede og matrikulerede efter 1861, nemlig Gammelholms Rode og Nyboders Rode samt en Deel af Nyholms Rode (Refshaleøen). Voldkvartererne, der ere fremkomne ved Kjøbenhavns Nedlægning som Fæstning (see foran Side 37, 38) og omfatte Terrainet mellem de gamle Voldes indre Linie og den ved Lov af 6te Januar 1852 fastsatte Demarcationslinie, danne paa en naturlig Maade en Gruppe for sig, og endelig ere de udenbyes Kvarterer, der ligge udenfor denne Demarcationslinie og falde sammen med hvad tidligere benævnedes Forstæderne, ligeledes opførte som en Gruppe for sig.

Staden Kjøbenhavns hele Territorium udgjør efter „Statistiske Oplysninger om Kjøbenhavn" 4000 Tdr. Land, hvoraf Arealet indenfor den ældre Voldlinie 800 Tdr. Land, Arealet udenfor den ældre Voldlinie 3,200 Tdr. Land. **Om Arealets Bestanddele efter Beliggenhed og Anvendelse** gjøres her følgende Meddelelser:

I. De 800 Tdr. Land indenfor Voldlinien deles saaledes:
   A. Den bebyggede By 557 Tdr. Land. Deraf paa Sjællands Side (det egentlige Kjøbenhavn) 441 Tdr. Land, paa Amagers Side (Christianshavn) 116 Tdr. Land.
   B. Havnen mellem Toldboden og Estakaderne 78 Tdr. Land. Herom see særlig Beskrivelse nedenfor.
   C. Orlogsværftet og Flaadens Leie 165 Tdr. Land. Herom see særlig Beskrivelse nedenfor.

II. De 3200 Tdr. Land, som ligge udenfor Voldlinierne deles saaledes:
   A. Voldkvartererne — Vestervoldkv., Nørrevoldkv., Østervoldkv. see nedenfor — 620 Tdr. Land. Deraf bebygget Terrain 20—30 Tdr. Land, Fæstningsterrain omtrent 80 Tdr. L. (ikke sløifede Volde og Grave), det nye Haveanlæg ved Nørrevoldgade 12 Tdr. L., botanisk Have 22 Tdr. L. (deraf kun 17 3/5 med Haveanlæg), Communehospitalet 13 Tdr. L., Jernbanegaard 22 Tdr. L., Søer 98 Tdr. L., (Sortedamssø 49, Peblingesø 22, St. Jørgens Sø 27), Kirkegaarde 18 Tdr. L. (Holmens Kfg. 9,

Garnisons Kkg. 9), Citadellet 90 Tdr. L., Vandværket med Filtrene 6 Tdr. L.

B. De ydre Kvarterer 2580 Tdr. Land. Heraf kan regnes

A. som indtaget til Bykvarterer c. 200 Tdr. Land, nemlig a) udenbyes Vester-Kvarteer c. 80 Tdr. og b) udenbyes Klædebo 120 Tdr.,

B. spredt Beliggenhed (dog saa tæt at den landlige Charakteer er forsvunden) i de ydre Kvarterer c. 300 Tdr. Land, ialt bebygget c. 500 Tdr. Land.

C. Til Agerbrug og Dyrkning af Kjøkkenurter kan antages at blive anvendt 1050 Tdr. Land, deraf a) communale Jorder, der bortleies, 730 Tdr. Land, saasom Vesterfælled 140 Tdr. L., Ryvangen 53 Tdr. L., Vognmandsmarken 169 Tdr. L., Slagtervænget 35 Tdr. L., Raadmandsmarken 63 Tdr. L., Havremarken 35 Tdr. L., Amagerfælled (den Deel, der benyttes af Militairetaten, under Amtet) 39 Tdr. L., Kløvermarken 124 Tdr. L., Fladerne 35 Tdr. L. og forskjellige spredte Arealer 37 Tdr. L. b) Private tilhørende Arealer 320 Tdr. Land.

D. Fællederne, som benyttes af Militairetaterne og tillige udleies til Græsning 270 Tdr. Land, nemlig Nørrefælled 67 Tdr. L., Blegdamsfælled 127 Tdr. L., Østerfælled 76 Tdr. L.

E. Kirkegaardene 52 Tdr. Land, nemlig Assistentskirkegaard 47 Tdr. L., Mosaisk Kkg. 2 Tdr. L. og Frelserens Kkg. 3 Tdr. L.

F. Fæstningsværkerne ved Christianshavn 160 Tdr. Land.

G. Leersøen, nu udtørret af Communen, udleiet til Pileplantning, forsaavidt den ligger paa Kjøbenhavns Grund, 45 Tdr. Land.

Flere Arealer, der ikke ere komne under Beregning i de forannævnte A—G skulle her dog endnu nævnes, saaledes betydelige Opfyldninger udenfor Tømmerpladsen og det vestre Gasværk (c. 30 Tdr. Land), Jernbanerne og Veiene (see Stat. Tabelv. V. 166 og 167, de offentlige Veie med tilhørende Andeel i Grøfter og Diger angives her til 117 Tdr. Land), flere større industrielle Bedrifter udenfor den mere samlede Bebyggelse, saasom Kalkbrænderierne, Svineslagteriet, Bryggeriet og Teglværket Aldersro m. fl., begge Gasværker med deres Havne; ei heller ere Kirkerne i de ydre Kvarterer, der alle ligge udenfor de samlede Bebyggelser, saasom St. Johannes Kirke, St. Stephans K., den nu under Bygning værende St. Jacobs K. og den paabegyndte St. Mathæus Kirke i Valdemarsgade, komne under Beregning her til Areal, ligeledes ei heller de tvende Hospitaler Kvarantainehospitalet og Epidemihospitalet. Flere af disse Arealer ville dog blive nærmere omtalte paa sine Steder, hvor de vedkommende Institutioner forekomme og yderligere Materiale derved blive givet til en samlet Oversigt over Anvendelsen af Kjøbenhavns Areal.

Staden har nu følgende (see Tabv. til K. S. Nr. 1) **offentlige Pladser og Torve:** i Byen indenfor Voldene: Amagertorv, Amalienborg Plads, Christianshavns Torv, Fisketorv ved Gl. Strand, Plads ved Frederiksborggade, Gammeltorv, Graabrødre-

torv, Halmtorv, Hauserplads, Høibroplads, Kongens Nytorv, Frue Kirkeplads, St. Pauls Kirkeplads, Kultorvet, Nytorv, Slotspladsen, St. Annæ Plads, Søtorvet, St. Hans Torv, Triangelen, Torvet ved Trommesalen (istedet for dette vil nu snart træde Kvægtorvet), Pladsen ved Tøihuset, Vandkunsten og Vesterbroes Torv*). Flere af disse indtage et betydeligt Areal: Kongens Nytorv (omtrent 6 Tdr. Land) er Stadens største og smukkeste Plads, omgiven af flere offentlige og private anseelige Bygninger og forbunden med tretten tilstødende Gader. Førend Byens Udvidelse paa denne Kant var den en udenfor den gamle Øster-Port beliggende Strækning under Navn af Hallandsaas. Kong Christian den 5tes Rytter-Statue (støbt i dobbelt Legemsstørrelse i Bly) er siden Aaret 1688 opstillet i dens Midte. Statuen, som i lang Tid var omgivet af tre Rader Træer, der borttoges i Aaret 1747, er nu igjen bleven indhegnet med Plantninger. Det nye Theater med sin rige Architektur samt Holbergs og Oehlenschlægers Statuer og det ogsaa i Henseende til Bygningsform anseelige og smukke, nyt opførte Hotel d'Angleterre give denne Plads forøget Anseelse, ligesom den ogsaa har faaet en Udvidelse ved den Plads, hvorpaa det ældre Theater tidligere stod. Frederiks-pladsen eller Amalienborg er omgiven af fire symmetrisk byggede Palaier, og har siden Aaret 1771 været prydet med en i Bronce støbt smagfuld Rytter-Statue af Kong Frederik den 5te, under hvem den omliggende Deel af Byen væsentligst blev bebygget. St. Annæ Plads (hvor fordum et St. Annæ Kapel laa) blev i Aaret 1850 planeret og i Midten beplantet med en Allee, som fører fra Bredgade ud til Havnen. Gammeltorv, som er det ældste i Byen, er siden Ildebranden forbundet med Nytorv til een Plads, som næst Kongens Nytorv er den største og smukkeste, hvortil otte Gader føre. Her er Stadens Hoved-Axeltorv. Paa Gammeltorv findes et i 1609 indrettet Vandspring, omgivet med et Jerngitterværk; paa Nytorv ligger Raad- og Domhuset. Graabrødretorv (hvor fordum et Graabrødre-Kloster laa) er nu et Torv med Slagterboder (paa denne Plads stod fra 1663 til 1841 en Skamstøtte for Corfits Ulfeld, hvis Gaard tidligere laa her). Høibroplads, som indtil Branden 1795 optoges af et Par smalle Stræder med Bygninger, er nu næsten forenet med Amagertorv. Slotspladsen ligger paa Slotsholmen foran Christiansborg-Slot, i hvis Nærhed Ministerialbygningerne og Børsen ere beliggende. Nu prydes Pladsen ved Kong Frederik den Syvendes Rytterstatue i Bronce af Bissen (høitidelig indviet 6te October 1873) og det den omgivende smukke Haveanlæg. Paa Pladsen mellem Frue Kirke og Universitetet findes nu Buster i Bronce af J. P. Mynster (af Stein), J. F. Schow og C. E. F. Weyse (af Bissen). Endnu skal nævnes den lille runde Plads, der omgiver Frihedsstøtten, til hvilken Grundstenen blev lagt af Kronprinds Frederik paa hans Bryllupsdag den 31te Juli 1792 og som reistes efter N. Abildgaards Tegning i Efter-

*) Torvehandelen er saaledes fordeelt: Gammeltorv og Nytorv Kjød, Flæsk, Fierkreaturer, Sædevarer, Kartofler, Smør, Ost; Høibroplads Træfrugter, Bær, Blomster, Havevæxter, Grentsager, grønne Træer, Juletræer; Halmtorvet Hø, Halm, Fourage; Kultorvet Tørv, Brænde, Trækul, Riiskoste; Fisketorvet ved gl. Strand Fisk, Søkvr, vilde Fugle; Christianshavns Torv alle fornævnte Gjenstande; Vesterbroes Torv alle fornævnte Gjenstande; Torvet ved Trommesalen Heste, Hornkvæg, Faar, Sviin. Pladsen foran Assistentshuset benyttes af de Personer, hvem det er tilladt at drive en ringe Handel med visse Varer.

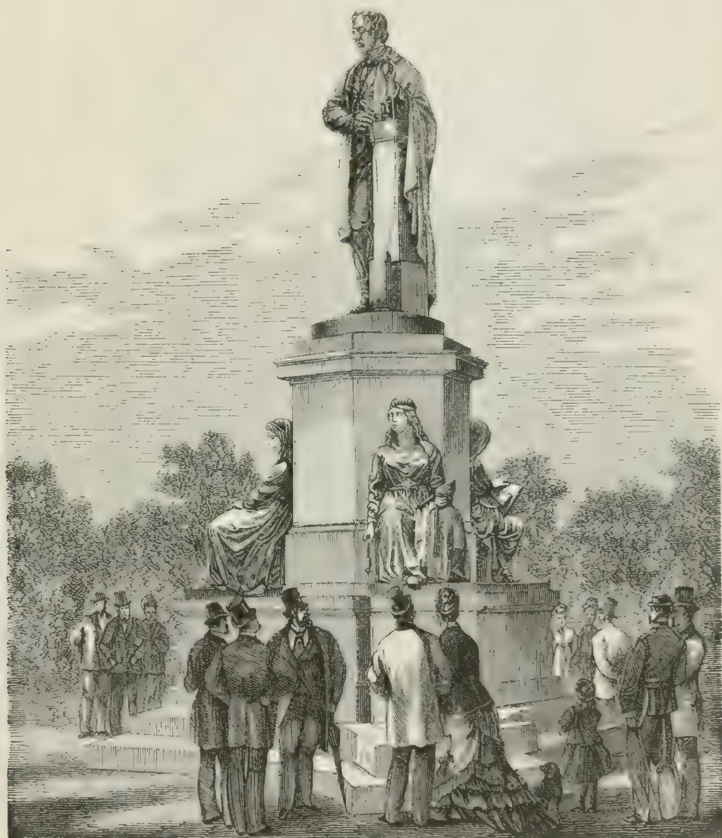

Frihedsstøtten.

aaret 1797. Den har en Høide af omtrent 24 Alen og bestaaer af en Obelisk af bornholmsk Sandsteen paa et Fodstykke af norsk Marmor.

Thomas Thaarup har givet Indskrifterne, der minde om Bondestandens Frigivelse ved Kronprinds Frederik med hans trofaste Hjælpere C. F. Reventlow, A. P. Bernstorff og C. Colbjørnsen. Billedstøtterne, forestillende Troskaben, Tapperheden, Fædrelandskjærligheden og Bondefliden, ere den første af Wiedewelt, den sidste af Weidenhaupt, de tvende andre af Dajon. Af Frihedsstøtten gives her en Afbildning

Som en af de offentlige Pladser, der omgive Monumenter, skal her endnu nævnes Anlæget ved Nørrevoldgade. Her afsløredes den 25de September 1876, i Overværelse af Hans Majestæt Kongen, Hans Majestæt

H. C. Ørsteds Monument.

Kong Georg af Grækenland og H. K. H. Kronprindsen, Monumentet over Electromagnetismens Opfinder Hans Christian Ørsted, udført i Bronce af Jerichau. Ogsaa af dette Monument gives her en Afbildning.

(De fritstaaende Statuer af Christian IV. og Tycho Brahe ville særligt blive nævnte ved Rosenborg og det astronomiske Observatorium.

Ligeledes ville ved Beskrivelsen af Theatret blive at nævne de ved dette opstillede Statuer af Holberg og Oehlenschlæger. Kong Frederik den Sjettes Monument i Frederiksberg Have er nævnt under Frederiksberg.)

I Kjøbenhavn findes et Antal af c. 310 (i 1860: 210) **Gader, bebyggede Veie og Stræder,** hvoraf 23 paa Christianshavn, 18 i Voldkvartererne og c. 110 i de udenbyes Kvarterer.

Af Hovedstadens **Gader** have vi alt i det Foregaaende omtalt saavel de korte og krumme, tildeels snevre i den gamle By (see saaledes ogsaa Kortet fra Aar 1500), som de lige Gader i Christian den Fjerdes Christianshavn samt i hans Nyboder og endvidere de lige og tillige lange i Frederik den Femtes Frederiksstad med de mange Palaier, som dengang omgave Frederikspladsen, senere Amalienborg. Vi have ogsaa nævnt mange nye og for største Delen lige Gader med 6 Etagers Huse i Voldkvartererne, paa Gammelholm og der hvor Peder Madsen og Prammanden før havde deres Gange. Vi skulle nu kun endnu henlede Opmærksomheden paa nogle af de længste Gadelinier, der gjennemskjære Stadens hele Territorium, saaledes Linien fra Stadens yderste Grændse mod Nordvest ved Løgten Kro til Havnen, Nyhavns yderste Spids, med den indtil 0,3 Miil lange Nørrebrogade, den paa det Nærmeste 0,2 M. lange, nu forlængede Gothersgade, hvortil endnu kommer c. 1000 Alen for Kongens Nytorv og Nyhavn; paa en anden Linie af ikke langt fra samme Længde, nemlig fra Sortehest, omtrent hvor Rahbæks Allee begynder, til Esplanaden ved Castellet, finde vi ogsaa af Byens længste Gader Vesterbrogade 0,25 M. (foruden at den strækker sig udenfor Stadens Grund til Frederiksberg Bakke) og Bredgaden, 0,1 M., mellem hvilke Halmtorvet, Frederiksberggade, Gammeltorv, Nygade, Vimmelskaftet, Amagertorv, Østergade og Kongens Nytorv. En tredie Linie gaaer fra Amagerbro over Christianshavns Store og Lille Torvegade, over Knippelsbro, Slotsholmsgade, Slotspladsen, Høibro, Høibroplads, Kjøbmagergade, Kultorvet, den nu forlængede Frederiksborggade, indtil den mellem Søtorvets palaiagtige Bygninger forener sig med den førstnævnte Gadelinie og med den vi herefter skulle nævne, fra Havnen gjennem Frederiksholms Canal, Raadhuusstræde, Ny Torv, Gammeltorv, Nørregade og Vendersgade. Af Søtorvet gives her en Afbildning. Her skal endnu til Slutning fremhæves trende blandt de Kjøbenhavnske Gadelinier, der dog endnu ikke ere fuldendte, men som alle have en betydelig Fremtid for sig, saaledes den gamle Voldlinie, der ved sin Oprindelse, sin Bredde og sine Trærækker nærmest har en Lighed med en Boulevard; en anden Linie, der har en vis Lighed med denne, vil gaae langs Peblinge- og Sortedams-Søs indre Side og vil finde en Fortsættelse forbi Døvstummeinstitutet og Blindeinstitutet ud mod Havet; en tredie Linie har alt fundet sit Udtryk i Havnegaden og vil, naar den kommer til at brede sig langs med den udvidede Havns hele Udstrækning fra Gasværket til ind paa Langelinie, som en storartet Quai, maaskee blive ogsaa den vigtigste med sine Rækker af Skibe ligeoverfor Kjøbmandshuse og store Pakrum samt Toldexpeditions-Localer, nu snart for en større Deel gjennemskaaret af en Jernbane.

Medens vore Torve og Pladser nu begynde at faae forøget Betydning som Omgivelser for offentlige Monumenter, er dette kun i ringe

Prospect af Sotorvet i Vinteren 1879.

Grad Tilfældet med Hensyn til vore Gader, hvilke kun paa enkelte Steder fremvise steenhugne Indskrifter paa tilstødende Mure. Vi skulle dog nævne her disse faa Indskrifter, saameget mere som de gjælde Mænd, der høre til vore betydeligste. I Lille Fiolstræde læses saaledes paa en Muur en nyere Indskrift: „Ludvig Holberg havde her sin Embedsbolig som Professor ved Universitetet fra den 21de Januar 1740 indtil sin Dødsdag den 28de Januar 1754". Paa et Huus i Grønnegade læses paa en Steen mellem den øverste og næstøverste Etage:

Bertel Thorwaldsen fødtes her
19de November 1770.

Neden under findes hans Portraitmedaillon.

Studiestræde Nr. 6 (Polytechniske Læreanstalt):

Hans Christian Ørsted
boede her

som Professor ved Universitetet fra October 1824 til sin Dødsdag den 9de Marts 1851.

Kronprindsessegade Nr. 36: Her boede C. E. F. Weyse fra 1825 til sin Dødsdag, den 8de October 1842.

Gammeltorv Nr. 27:

Søren Aabye Kierkegaard
boede her fra sin Fødsel 5te Mai 1813 til 7de April 1848.

Endnu skal nævnes Indskriften i Porten til Gaarden Nr. 28 i Kronprindsessegade: Denne Gaard tilhørte i 40 Aar L. N. Hvidt. Her døde han d. 16de Marts 1856, og her boede i sine sidste 10 Aar A. S. Ørsted, død 1ste Mai 1860.

Til en Oversigt skulde her efter Tabelværk til Kjøbenhavns Statistik Nr. 1. 1876 gives Antallet af matrikulerede bebyggede og ubebyggede Eiendomme:

	Antal.	Antal.	Areal i Tdr. Land.
Private			
Bebyggede . . .	4,983.		
Ubebyggede . . .	„	353.	$270\frac{371}{14000}$.
Kongelige			
Bebyggede . . .	83.		
Ubebyggede . . .	„	6.	$41\frac{6086}{14000}$.
Communale			
Bebyggede . . .	57.		
Ubebyggede . . .	„	52.	$1,154\frac{7522}{14000}$.
Andre offentlige			
Bebyggede . . .	57.		
Ubebyggede . . .	„	5.	$66\frac{9154}{14000}$.
Milde Stiftelser			
Bebyggede . . .	79.		
Ialt . . .	5,259.	416.	$1,532\frac{9132}{14000}$.

Hvad Antal af Leiligheder i private Eiendomme angaaer, da angiver Tabelværk til Kjøbenhavns Statistik disse saaledes:

Antal af Leiligheder:

	Forhuus.			Side- eller Baghuus.			Summa.
	Alene til Beboelse.	Til Beboelse og Næringsbrug.	Alene til Næringsbrug.	Alene til Beboelse.	Til Beboelse og Næringsbrug.	Alene til Næringsbrug.	
Byen indenfor Voldene							
a) den ældre Deel.	15,159	2,799	2,333	6,831	117	2,820	30,059
b) den nyere Deel	2,194	230	218	718	9	192	3,561
Voldkvartererne	488	73	84	256	3	158	1,062
De udenbyes Kvarterer	11,147	930	391	2,990	45	1,292	16,795
Summa. . .	28,988	4,032	3,026	10,795	174	4,462	51,477

Staden Kjøbenhavns Inddeling.

Kjøbenhavns ældste Inddeling var vistnok efter Fjerdinger, hvilket fremgaaer af Benævnelsen Fjerdingsmænd, der nævnes lige til 1493 (See Kjøbenhavn i Middelalderen af Dr. O. Nielsen, S. 123 flg.); de byttede ved den Tid Navn og kaldes Rodemestere. Ændringen af Navnet til Rodemester hænger efter Dr. Nielsens Formening sammen med at Benævnelsen Fjerding som Stadens Inddeling ophørte, idet der i Slutningen af det 15de Aarhundrede paa Grund af Byens Udvidelse opstod en ny Inddeling, som Navnet Fjerding ikke vilde passe til; Kvartererne fik da Navnet Rodemaal*).

Efter Rodemesternes Skraa af 1606 (See Prof. Rasmus Nyerup Kjøbenhavns Beskrivelse S. 92) var Byen deelt i 8 Rodemaal eller Kvarterer, nemlig Øster-, Vester-, Nørre-, Strand-, Snarens-, Klædebo-, Frimands- og Kjøbmager-Kvarterer og for hver vare tvende svorne Rodemestere, som udnævntes af Magistraten og havde deres Oldermand, som de maatte være hørige og lydige. Deres Pligt var at holde Mandtal over Indbyggerne, ligne Skatter og Indkvartering, indkræve Skat, tilsige til Byens Arbeide. De havde ogsaa visse Pligter ved Brandtilfælde.

Da Kjøbenhavns Borgervæbning, som før havde staaet under Magistraten, efter Beleiringen 1663 blev oprettet som et særskilt Corps under

*) Frimands Kvarteer har endnu Navn efter Hans Frimand Rodemester 1506—10. Om Snarens Rodemaal, nu Snarens Kvarteer, har faaet Navn fordi Erland Jonsen Snare boede her og havde store Eiendomme, eller fordi han ogsaa var Fierdingsmand, vides ikke. Dr. Nielsen antager dog det sidste for sandsynligst.

en Stadthauptmand og deelt i 10 Compagnier hvert under sin Capitain, blev denne Compagniinddeling vistnok bragt i Forbindelse med Inddelingen i Kvarterer. Byen var jo alt dengang forøget med St. Anna Kvarteer, ligesom den senere forenedes med Christianshavn.

I Ludv. Holbergs „Dannemarks og Norges geistlige og verdslige Staat“ (1749) meddeles S. 293 angaaende Kjøbenhavns Inddeling i Kvarterer: „Saavidt den Militaire Disciplin angaaer haver Stads-Hauptmand Myndighed over Borgerskabet at udnævne Under- og foreslaae Hans Majestæt Ober-Officerer; Staden er inddeelt i 12 Kvarterer, nemlig: Nørre, Klædebo, Frimands, Kjøbmager, Øster, Strand, Snarens, Vester, Rosenborg, St. Anna Østredeel, dito Vestredeel og Christianshavns Kvarterer“. Det sees jo i hvert Fald heraf, at Inddelingen i Kvarterer har omfattet Væbningen; men det bemærkes dog ogsaa i samme Skrift, at der af hvert Kvarteer udnævnes 2 Borgere som Rodemestere til at indkræve Skatter. Denne Inddeling i 12 Kvarterer, der maatte betragtes som Byens Hovedinddeling, vedblev indtil Aarhundredets Udgang; Professor Rasmus Nyerups „Kjøbenhavns Beskrivelse“ (1800) har en egen Paragraph, som omhandler „Byens Kvarterer“, hvori til Indledning anføres: „Som Byen med Hensyn til det borgerlige Militair er deelt i 12 Compagnier, saa er den i Henseende til Matriculeringen, Skatteerlægning og den egentlige Municipalforfatning inddeelt i 12 Kvarterer. I hver af Byens 12 Afdelinger, tilføies senere, er der beskikket 2 saakaldte Rodemestere, til at forfatte Mandtalslister og indkræve Skat. Selve Inddelingen i Roder er som det alt heraf sees af senere Oprindelse. Det bemærkes endvidere hos Nyerup, at i tidligere Tider har Vesterbro hørt til Vester Kvarteer og Nørre- og Østerbro til Klædebo Kvarteer; men de have i nyere Tid faaet deres egne Rodemestere. Senere opstod paa denne Maade tvende Kvarterer, nemlig det 13de Kvarteer, Udenbyes-Vester-Kvarteer og 14de Kvarteer, Udenbyes-Klædebo-Kvarteer. Saaledes var Inddelingen da forrige Udgave af nærværende Skrift udkom (1858). Den efterfølgende Inddeling i 17 Kvarterer er fremstaaet ved Tilføining (Raadstueplacat 5te Juli 1871) af de 3 Voldkvarterer: Vestervold-Kvarteer, Nørrevold-Kvarteer og Østervold-Kvarteer paa det forrige Fæstningsterrain. Samtidig bleve de fleste Kvarterer deelte igjen i Underafdelinger, der fik det gamle Navn Roder.

Staden er herefter deelt i 17 Kvarterer og de tolv af disse igjen i Underafdelinger, der kaldes Roder, ialt 45.

Øster Kvarteer: Nicolai Rode og Gammelholms Rode.

Strand Kvarteer: Slotsholms Rode og Gammelstrands Rode.

Snarens Kvarteer.

Vester Kvarteer: Raadhusets Rode og Kalleboderues Rode.

Nørre Kvarteer: St. Peders Rode og Bispegaardens Rode.

Klædebo Kvarteer: Universitetets Rode og Synagogens Rode.

Frimands Kvarteer.

Kjøbmager Kvarteer: Pilestrædets Rode og Hovedvagtens Rode.

Rosenborg Kvarteer: Trinitatis Kirkes Rode og Reformeert Kirkes Rode.

St. Annæ Øster Kvarteer: Nyhavns Rode, Marmorkirkens Rode, Amalienborgs Rode, Frederiks Hospitals Rode og Toldbodens Rode.

St. Annæ Vester Kvarteer: Gothersgades Rode, Frimurerlogens Rode, Kongens Haves Rode, Garnisons Hospitals Rode og Nyboders Rode.

Christianshavns Kvarteer: Frederiks Kirkes Rode, Frelsers Kirkes Rode, Amagerbroes Rode og Nyholms Rode.

Vestervold Kvarteer.

Nørrevold Kvarteer.

Østervold Kvarteer.

Udenbyes Vester Kvarteer: Gammel Kongeveis Rode, Gasværkets Rode, Skydebanens Rode, Sorte Hests Rode, Enghaveveis Rode, Vesterfælled Rode og Kvægtorvets Rode.

Udenbyes Klædebo Kvarteer: Blaagaards Rode, Kirkegaards Rode, Havremarkens Rode, Ravnsborgs Rode, St. Hans Rode, Fælled Rode, Blegdams Rode, Østerbroes Rode, Strandveiens Rode og Leersøens Rode.

De nævnte Roder samt de i Roder ikke inddeelte Kvarterer omfatte følgende Dele af Staden (Antal af bebyggede Eiendomme og derhos offentlige og communale Bygninger og milde Stiftelser i hver Inddeling, anførte efter Tabelværk til Kjøbenhavns Statistik Nr. 1 Tabel V. Septbr. 1876):

Nicolai Rode: Den Deel af Øster Kvarteer, der indesluttes af Østergade, Kongens Nytorv, Holmens Canal, Størrestræde, Ved Stranden og Høibroplads. De bebyggede Eiendommes Antal er 270. Af offentlige og communale Eiendomme samt af milde Stiftelser findes: Nicolai Arbeidshuus, Nicolai Vagttaarn, Slagterboderne, Asylet af 28de Mai.

Gammelholms Rode: Den Deel af Øster Kvarteer, der indesluttes af Størrestræde, Holmens Canal, Kongens Nytorv, Nyhavn og Havnegade. 120 b. E., Kgl. Theater, Charlottenborg, Mønten, Havnecontoir, Holmens Kirke, Nationalbanken, Høkerstiftelsen.

Slotsholms Rode: Den Deel af Strand Kvarteer, der indesluttes af Frederiksholms Canal og Havnen. 33 b. E., Christiansborg Slot, Staldmestergaarden, Ministeriebygningerne, Geheimearchivet, det store kongl. Bibliothek, Tøihuset, Proviantgaarden, fhv. færøisk Pakhuus, fhv. Bryghuus, kgl. Smedie og Vognremise, Havnecontoir, Børsen, Thorvaldsens Museum.

Gammelstrands Rode: Den Deel af Strand Kvarteer, der indesluttes af Gammelstrand, Høibroplads, Amagertorv, Hyskenstræde og Naboløs. 56 b. E., Petersens Jomfrukloster.

Snarens Kvarteer, der er omgivet af Nybrogade, Raadhuusstræde og Gammel Torv, Klædeboderne, Skoubogade, Vimmelskaftet, Hysken-

stræde og Naboløs. 147 b. E., Assistentshuset, Fribolig for trængende Medlemmer af mosaisk Troessamfund.

Raadhusets Rode: Den Deel af Vester Kvarteer, der indesluttes af Gl. Torv, Nytorv, Raadhuusstræde, Vandkunsten, Løngangsstræde, Vestervoldgade, Halmtorvet og Vestergade. 154 b. E., Raad-, Dom- og Arresthuus, Stadens Materialgaard, Vartov.

Kalleboderne s Rode: Den Deel af Vester Kvarteer, der indesluttes af Frederiksholms Canal, Vandkunsten, Løngangsstræde, Vestervoldgade og Havnen. 104 b. E., kgl. Staldgaard, kgl. Hømagazin, Kaserne, dertil hørende Hømagazin, Civiletatens Materialgaard, Garnisons Materialgaard, Prindsens Palais, Universitetslaboratoriet, Harboeske Frueklofter, Stiftelse for gamle Haandværksmestre, Garverlaugets Stiftelse, Melchiors Stiftelse.

St. Peders Rode: Den Deel af Nørre Kvarteer, der indesluttes af St. Pederstræde, Nørrevold og Nørregade. 87 b. E., Petri Kirke, Petri Skole, Petri Præstebolig og forenede Kirkeskoler, Walkendorffs Collegium, Budolphi Kloster, Pelts Stiftelse, Frederik den Sjettes Asyl, Frue Sogns Arbeidshuus og Communeskole.

Bispegaardens Rode: Den Deel af Nørre Kvarteer, der indesluttes af Nørregade, Gl. Torv, Vestervold og St. Pederstræde. 128 b. E., Bispegaarden, Polytechnisk Læreanstalt, Nissens Stiftelse, Petri Kirkebetjentbolig.

Universitetets Rode: Den Deel af Klædebo Kvarteer, der indesluttes af Nørregade, Krystalgade, Store Kjøbmagergade, Skindergade og Klædeboderne. 60 b. E., Universitetet, Metropolitanskolen, Professorgaarden, Frue Kirke, Stiftsprovstebolig, Trinitatis Kirkes Præstebolig, Regentsen, Borchs Collegium, Ehlers Collegium, Mørchs Stiftelse, Soldins Stiftelse, Søsterlig Velgjørenhedsselskab og Friskolen for Drengebørn af det mosaiske Troessamfund.

Synagogens Rode: Den Deel af Klædebo Kvarteer, der indesluttes af Nørregade, Nørretorv, Nørrevoldgade, Tornebuskegade, St. Gjertrudstræde, Kultorvet, Lille Kjøbmagergade og Krystalgade. 137 b. E., Synagogen, Frue Sogns Fattigskole, Meyers Minde, Heymanns Stiftelse, Lene Frænkels Stiftelse.

Frimands Kvarteer, der er omgivet af Amagertorv, Vimmelskaftet, Skovbogade, Skindergade og Store Kjøbmagergade. 151 b. E., Helliggeistes Kirke og Capel samt Kirkebetjentboliger, Lærredsboder, Postgaarden, Slagterboder.

Pilestrædets Rode: Den Deel af Kjøbmager Kvarteer, der indesluttes af Østergade, St. Kjøbmagergade, Klædeboderne, Møntergade, Gammelmønt og Christenbernikovstræde. 164 b. E., Carolinestiftelsen.

Hovedvagtens Rode: Den Deel af Kjøbmager Kvarteer, der indesluttes af Gothersgade, Kongens Nytorv, Østergade, Christenbernikovstræde, Gammelmønt og Møntergade. 166 b. E., Povl Fechtels Hospital.

Trinitatis Kirkes Rode: Den Deel af Rosenborg Kvarteer, der indesluttes af Gothersgade, Møntergade, Klareboderne, Store Kjøbmagergade, Landemærket og Slippen. 140 b. E., Trinitatis Kirke, Hambros Vaskeri og Badeanstalt.

Reformeert Kirkes Rode: Den Deel af Rosenborg Kvarteer, der indesluttes af Gothersgade, Slippen, Landemærket, Lille Kjøbmagergade, Kultorvet, St. Gjertrudstræde, Tornebuskegade og Nørrevoldgade. 126 b. E., Reformeert Kirke med 2 Skoler og Præsteboliger, Communeskole, Asyl i Gothersgade.

Nyhavns Rode: Den Deel af St. Annæ Øster Kvarteer, der indesluttes af Norgesgade, St. Annæplads, Havnen og Nyhavn. 127 b. E., Garnisonskirke, Toldcontoir.

Marmorkirkens Rode: Den Deel af St. Annæ Øster Kvarteer, der indesluttes af Norgesgade, Fredericiagade, Store Kongensgade og Kongens Nytorv. 87 b. E., Marmorkirken, Garnisonskirkens Præstebolig.

Amalienborgs Rode: Den Deel af St. Annæ Øster Kvarteer, der indesluttes af St. Annæplads, Norgesgade, Fredericiagade, Amaliegade og Ny Toldbodgade. 51 b. E., de 4 Palaier paa Amalienborg, Palaiet i Amaliegade, Arveprindsens Palais, Almindelig Hospital.

Frederiks Hospitals Rode: Den Deel af St. Annæ Øster Kvarteer, der indesluttes af Fredericiagade, Store Kongensgade, Toldbodvei og Amaliegade. 52 b. E., Frederiks Hospital, Fødsels- og Pleie-Stiftelsen, Chirurgisk Academi, Kaserne i Fredericiagade, Husarkaserne, Staldofficiantbolig, Catholsk Kirke, Opfostringshuset.

Toldbodens Rode: Den Deel af St. Annæ Øster Kvarteer, der indesluttes af Toldboden og hvad der ligger øst for Ny Toldbodgade. 25 b. E., Kjøbenhavns Toldcontoirer, Meteorologisk Institut, Almindelig Hospital.

Gothersgades Rode: Den Deel af St. Annæ Vester Kvarteer, der indesluttes af Gothersgade, Store Kongensgade, Dronningens Tvergade og Kronprindsessegade. 221 b. E., Abel Cathrines Stiftelse, Tømmersvendenes Stiftelse, mosaisk Troessamfunds Stiftelse.

Frimurerlogens Rode: Den Deel af St. Annæ Vester Kvarteer, der indesluttes af Dronningens Tvergade, Store Kongensgade, Fredericiagade, Rigensgade, Sølvgade og Kronprindsessegade. 237 b. E., Frimurerlogen, Kjædens Bygning, Communeskole, Hambroes Vaskeanstalt, Vinterfeldts Stiftelse, Treschows Stiftelse, Trøstens Bolig, Vognmandsforeningen, Urtekræmmernes Stiftelse.

Kongens Haves Rode: Den Deel af St. Annæ Vester Kvarteer, der indesluttes af Kronprindsessegade, Sølvgade, Nørrevoldgade og Gothersgade. 4 b. E., Areal 223,898 □ Al. for Kongens Have, Rosenborg Slot, Gardekasernen, Brandvæsens Depot.

Garnisons Hospitals Rode: Den Deel af St. Annæ Vester Kvarteer, der indesluttes af Sølvgade, Rigensgade og Østervoldgade. 30 b. E., Kaserne, Garnisonshospital, Varedepot, Methodistkirken, Kvindelig Velgjørenhedsselskab, Værtshuusholderstiftelsen, Stokhuset.

Nybo ders Rode: Den Deel af St. Annæ Vester Kvarteer, der indesluttes af Fredericiagade, Store Kongensgade, Ny Østergade, Østervoldgade og Rigensgade. 96 b. E., St. Pauls Kirke, Børnehospital, Lorentzens Stiftelse, Caroline Amalies Asyl, Kongelige Nyboder.

Frederiks Kirkes Rode: Den Deel af Christianshavn, der indesluttes af Havnen og Canalen. 170 b. E., Frederiks Kirke og Graverbolig, Havnecontoir, Grønlandske Handel, Artillerikaserne, Kaserne i Bildersgade, Bombebøssen og Foreningen for Oprettelse af Sømandsboliger.

Frelsers Kirkes Rode: Den Deel af Christianshavn, der indesluttes af den anden Side af Canalen. 231 b. E., Frelsers Kirke, Tugthuset, Kvindefængsel (fhv. Veterinairskole), Artilleriets Magazinhuus, Kvæsthuset, Friskole, Skole, Frelsers Arbeidshuus, Asylet, Sømandsstiftelse, Treschows Stiftelse.

Amagerbroes Rode: Den Deel af Christianshavns Kvarteer, som ligger udenfor Fæstningsværkerne. 18 b. E., Frelsers Kirkegaard, Børnehuuskirkegaarden.

Nyholms Rode: Den Deel af Christianshavn, der omfatter Orlogsværftet. Hertil regnes dog ogsaa Revshaleøen, Lynetten og Forterne.

Vestervold Kvarteer. 59 b. E., Ridehuset, Beslagskolen, Materialgaarden, Vandværket, Vagtbygning ved Ryssensteen, Lighuus ved Langebro. Til dette Kvarteer hører ogsaa Industriudstillingsbygningen og Tivoli.

Nørrevold Kvarteer. 67 b. E., Observatoriet, Botanisk Have, Commune-Hospital, Commune-Skole, Vaisenhuset, Irvingiansk Kirke, Frederik den Syvendes Stiftelse.

Østervold Kvarteer. 65 b. E., Citadellet med Kirke, Vagtbygning, Kasernebygninger, Øster Ravelinsbygning, Døvstummeinstitutet, Blindeinstitutet, Søetatens Kirkegaard, Garnisons Kirkegaard, Kjøbenhavns nye Børnehospital (under Bygning).

Gammel Kongeveis Rode: Den Deel af Udenbyes Vester Kvarteer, der indesluttes af Gammel Kongevei, Værnedamsvei, Vesterbrogade og Vestervold Kvarteer. 61 b. E., Snedkersvendenes Stiftelse.

Gasværkets Rode: Den Deel af Udenbyes Vester Kvarteer, der indesluttes af Vesterbrogade, Absalonsgade, den nedlagte Jernbane og Vestervold Kvarteer. 128 b. E., Heymanns Stiftelse, Mundts Stiftelse, Skrædderlaugets Stiftelse, Skipperlaugets Stiftelse, Skomagersvendenes Stiftelse, Typographernes Stiftelse, Asylet.

Skydebanens Rode: Den Deel af Udenbyes Vester Kvarteer, der indesluttes af Vesterbrogade, Absalonsgade, Oehlenschlægersgade og den nedlagte Jernbane. 92 b. E., Skydebanen.

Sorte Hests Rode: Den Deel af Udenbyes Vester Kvarteer, der indesluttes af Vesterbrogade, Frederiksberg Allee og Frederiksberg Sogn. 37 b. E.

Enghaveveis Rode: Den Deel af Udenbyes Vester Kvarteer, der indesluttes af Vesterbrogade, Rahbeks Allee, Frederiksberg Sogn, den nedlagte Jernbane og Oehlenschlægersgade. 101 b. E. En Deel

af Vesterfælled, St. Mathæus Kirke (under Bygning), Etatsraad Suhrs og Hustrues Stiftelse for Grosserere og Grossererenker.

Vesterfælled Rode: Den Deel af Vesterfælled, som ligger udenfor den nedlagte Jernbane.

Kvægtorvets Rode: Den Deel af Udenbyes Vester Kvarteer, der indesluttes af den nedlagte Jernbane, Vestervold Kvarteer, Kallebo-derne og Vesterfælled. 9 b. E., Enighedsværn, Gasværket.

Blaagaards Rode: Den Deel af Udenbyes Klædebo Kvarteer, der indesluttes af Nørrebrogade, Slotsgade, Gartnergade, Ladegaards-aaen og Peblingesøen. 240 b. E., Christuscapellet, Hjorths Stiftelse, Ulrichsens Stiftelse, Thorups Stiftelse, Muursvendefribolig, Alderstrøst.

Kirkegaards Rode: Den Deel af Udenbyes Klædebo Kvarteer, der indesluttes af Jagtvei, Nørrebrogade, Slotsgade, Gartnergade og Ladegaardsaaen. 196 b. E., St. Josephs Hospital, Malernes, bestandig borgerlig Forenings, Bagerlaugets, Grøns Stiftelser, Assistentskirkegaarden.

Havremarkens Rode: Den Deel af Udenbyes Klædebo Kvarteer, der indesluttes af Jagtvei, Nørrebrogade, Ladegaardsaaen og Aaløbet fra Løgten til denne. 38 b. E., St. Stephans Kirke, Havremarken.

Ravnsborgs Rode: Den Deel af Udenbyes Klædebo Kvarteer, der indesluttes af Nørrebrogade, Sortedamssø, Læssøesgade, Blegdamsvei og Fælledvei. 85 b. E., Arbeidsanstalt, Thinghuus, Communeskole, Garverlaugets Stiftelse og Skrædersvendebroderskabets Stiftelse.

St. Hans Rode: Den Deel af Udenbyes Klædebo Kvarteer, der indesluttes Nørrebrogade, Fælledvei, Blegdamsvei, Øster-Alle, Nørre-Allee og Møllegade. 50 b. E., St. Johanneskirke, Communeskole, Bræstrups Stiftelse, Bryggerforeningen Fremtidshaab, Blegdamsfælled, Epidemihospital.

Fælled Rode: Den Deel af Udenbyes Klædebo Kvarteer, der indesluttes af Nørrebrogade, Møllegade, Nørre-Allee og Jagtvei. 79 b. E., Nørre-Fælled, Communeskole, Asyl, Sadelmagernes Stiftelse.

Blegdams Rode: Den Deel af Udenbyes Klædebo Kvarteer, der indesluttes af Læssøesgade, Sortedamssø, Østerbrogade og Blegdamsvei. 115 b. E., Asyl, Urtekræmmerstiftelse, Børne- og Tjenestepigehjem, Manufacturhandlerstiftelse.

Østerbroes Rode: Den Deel af Udenbyes Klædebo Kvarteer, der indesluttes af Classens Vei, Østerbrogade, Øster-Allee, Jagtvei, Øresundsgade og Stranden. 209 b. E., Østerfælled, Slagtervænget, Strandriderhuset, Ilias Minde.

Strandveiens Rode: Den Deel af Udenbyes Klædebo Kvarteer, der indesluttes af Lyngbyvei, Jagtvei, Øresundsgade, Stranden og Stadens Grændse mod Gjentofte Sogn. 91 b. E., Ny Gasværk, Øresunds Hospital, Vognmandsmarken og Ryvangen.

Leersøens Rode: Den Deel af Udenbyes Klædebo Kvarteer, der indesluttes af Nørrebrogade, Jagtvei, Lyngbyvei og Leersøen. 142 b. E., Brudesengsmarken og Raadmandsmarken.

Kjøbenhavns Inddelinger efter Sogne, Politikredse og Valgdistricter ville finde Omtale i Afdelingen om Stadens Administration.

Kjøbenhavns Havn, Orlogsværftet og Flaadens Leie.

Havnen dannes af en Arm af Havet, der skjærer sig ind imellem Øerne Sjælland og Amager og vesten om denne sidste Ø forbinder Østersøen med Sundet. Havnens Hovedretning er Nord og Syd. Der findes ingen regelmæssig Ebbe og Flod, dog er Vandstanden idelig underkastet Forandring ved Vind- og Veirforholdene i Nordsøen, Skagerak og Østersøen. Af 100 Dage løber der Søndenstrøm i 66 Dage, Nordenstrøm i 30 Dage og i 4 Dage er der stille Vande. Strømmens Retning betegnes paa samme Maade som Vinden, saa at Søndenvande sætter Nord i og Nordenvande Syd i. Med Søndenvande følger i Reglen faldende Vande. I Maanederne Marts, April og Mai samt i den første Halvdeel af Juni er Vandstanden som Regel under daglig Vande, og næsten i hvert Døgn i denne Tid synker Vandspeilet en eller flere Gange til mindst 12" under daglig Vandstand; i sidste Halvdeel af Juni samt i Juli og August Maaned er Vandstanden i Reglen over daglig Vande, og i den øvrige Tid af Aaret, fra September til Udgangen af Februar, er Vandstanden meget uregelmæssig snart over og snart under daglig Vande, dog ere Svingningerne kun undtagelsesviis over $1^{1}/_{2}$ à 2 Fod paa den ene eller den anden Side af Nulpunktet. Om ogsaa en Vandstand af 30" og derover under eller over daglig Vandstand iagttages næsten hvert Aar en Gang i Maanederne Januar, November og December, hænder det dog kun med 3 à 5 Aars Mellemrum, at Vandet falder eller stiger 50" under eller over daglig Vande. Den laveste Vandstand, som er observeret i de sidste 15 Aar, er 52" under og den høieste 56" over daglig Vande. Disse store Vandstands-Variationer ere kun meget kortvarige.

Det ældste Kort over Kjøbenhavns Havn, som findes paa det kgl. Søkaart-Arkiv, er fra Slutningen af forrige Aarhundrede, fra Aaret 1794, da Byens Handel var paa sit Høidepunkt. Dybderne paa dette Kort angive et c. 200 Fod bredt Løb fra Toldbodbommen og ned til noget sønden for Nyhavn, farbart for Skibe af indtil 20 Fods Dybgaaende. Herfra og ned til hvor den nuværende Knippelsbro findes var Midten af Havnen farbar for Skibe af indtil 18 Fods Dybgaaende. En Række Duc d'Alber vare drevne i c. 17 Fod Vand, 200 Fod fra den nuværende Indfatning omkring Flaadens Leie. De større Skibe lossede mellem disse Duc d'Alber, idet Bolværkerne paa Byens Side, der vare satte i 4 à 5 Fod Vand med 10 Fod Vand udenfor, ikke tilstedede umiddelbart Anlæg. Ved de store Handelspladser paa Christianshavns-Siden vare Bolværkerne satte i c. 10 Fod Vand, og Grunden skraanede jevnt af ud til 18 Fods Curven, der kun laae 50 à 80 Fod fra Bolværkerne. Den nordlige Deel af Havnen imellem Knippelsbro og Langebro havde en

Dybde af c. 14 Fod med c. 12 Fod Vand ved Bolværkerne paa Christianshavns Siden. Den sydostlige Deel af Bassinet, imellem disse to Broer, var optaget af den saakaldte Havfrugrund*), hvorpaa der kun fandtes 3 à 4 Fod Vand. Vesten og sønden om Havfrugrunden gik et 12 Fod dybt Løb, varierende i Brede fra 100 til 250 Fod, der strakte sig midtveis ud imellem Langebro og Estacaderne ved Ryssensteens Bastion; herfra strakte sig et smalt og bugtet Løb med 6 à 8 Fod Vand, i en Længde af c. $1^1/_4$ Miil, gjennem Kallebod-Strand ud til Kjøgebugt.

I denne Tilstand med Hensyn til Dybderne og med de tilstedeværende Bolværksconturer blev Havnen henliggende i de næste halvtredsindstyve Aar, idet det Knæk, Landets Handel fik i Begyndelsen af indeværende Aarhundrede, ikke absolut nødvendiggjorde nogen Forbedring af de tilstedeværende Forhold. Dog blev der i Aarenes Løb foretaget nogen Uddybning ved Toldbodens Bolværk, saa at Skibe indtil 14 Fods Dybgaaende kunde lægge ind til dette, ligesom ogsaa Havnen i sin Heelhed, saavidt som de Uddybningsredskaber, Tiden raadede over, tillode det, blev oprenset for det Mudder, der tilførtes Havnen fra Afløbene fra Gader og Gaarde, samt for det Sand, der sattes ind i Havnen af Strømmen og bundfældtes. Dampskibstrafikkens begyndende Udvikling i Fyrretyverne bragte imidlertid hurtigt for Dagen, at der var en følelig Mangel paa Bolværksplads tilstede. For at afhjælpe denne blev ved Havneforvaltningens Foranstaltning Anlæget udfor St. Anna Plads, tillige med den dermed i Forbindelse staaende Dampskibsbro ved Kvæsthusgaden og den med Anlæget i Forbindelse staaende nødvendige Uddybning af Havnen paa dette Sted, udført i Aarene 1848—50; men herved blev man staaende indtil den i Slutningen af Halvtredserne stærkt tiltagende Skibsfart bevirkede, at der reistes stærke Klager over den tilstedeværende Mangel ikke alene paa Bolværksplads, men ogsaa paa Oplagspladser ved dybt Vand, ligesom ogsaa Skibenes tiltagende Størrelse og større Dybgaaende gjorde, at man i høi Grad følte, hvor utilstrækkelig Havnens Vanddybde var i sin Heelhed. I Erkjendelse af disse Manglers Tilstedeværlse fik Grosserer Andersen under 21de October 1859 Concession paa en af den engelske Ingeniør Murray udarbeidet Plan til en Udvidelse af Kjøbenhavns Havn imod Syd med et 20 Fod dybt og 120 Fod bredt Løb igjennem Kallebod-Løbet til Kjøgebugt. Da der imidlertid stillede sig uovervindelige Hindringer i Veien for denne Plans Iværksættelse, uagtet Planen søgtes realiseret med kun en Bundbrede i Løbet af 60 Fod, blev Havneforvaltningen i Aaret 1862 af Indenrigsministeriet beordret til at udarbeide en Plan til Kjøbenhavns Havns Forbedring, og denne af Havneforvaltningen, navnligen Havnecapitainen, Capitain Garde og den daværende Havnebygmester Capitain Lüders, udarbeidede Plan blev derefter lagt til Grund for de fremtidige Arbeider i Havnen. Planen, hvis Udførelse paabegyndtes i 1865, vil i sin Heelhed tilligemed flere senere vedtagne Arbeider være fuldført i de nærmest kommende Aar med Undtagelse af en meget betydelig resterende Uddybning af Inderreden, heri indbefattet Bortgravningen af Grunden Ryggen til 22 Fods Vanddybde.

---

*) Saaledes kaldet efter Figuren paa en Steenstøtte anbragt paa denne Grund, see foran Prospectet over Kjøbenhavn fra 1618.

Kjøbenhavns Indrered mellem Toldboden og Burmeister & Wains Skibsbyggeri samt Lynetten og Trekroner.

Uagtet Planen saaledes ikke endnu er færdig i sin Heelhed, have de alt udførte Arbeider dog været af et saadant Omfang, at de i Forbindelse med de Arbeider, der for Tiden ere under Udførelse, have omdannet Farvandet i og omkring Kjøbenhavns Havn i en saadan Grad, at det har antaget den Form og Skikkelse, som væsentlig vil karakterisere det, naar Arbeiderne ere helt færdige.

Den Deel af Farvandet i og omkring Kjøbenhavn, som danner Kjøbenhavns Havn i en videre Forstand, falder hovedsagelig i 2 Dele:

1. Inderreden og 2. den egentlige Havn.

1. Inderreden dannes af den Deel af Farvandet Nord for Toldbodbommen, som ligger Syd for en Linie dragen fra det Punkt paa Kysten, hvor Staden Kjøbenhavns Grund nordefter ophører, til Kosten paa den sydostlige Side af Grunden „Stubben" og Vest for en Linie derfra til Østsiden af Batteriet Trekroner. Det er imidlertid kun den søndre Deel af dette Farvand, der ligger Syd for en Linie fra Ny-Kalkbrænderi til Trekroner, i Læ af Grunden Stubben, som i betydeligere Omfang benyttes til Opankring af Skibe, væsentlig saadanne, som komme ind til Kjøbenhavn for at proviantere, indtage Kul eller modtage Ordrer. Denne sidste Deel af Inderreden har en Længde fra den ovennævnte Linie fra Ny-Kalkbrænderi til Trekroner at regne og indtil Toldbodbommen af c. 6000 Fod og den indbefatter et Vandareal, med indtil 6 Fods Vanddybde, af c. 300 Tønder Land geometrisk Maal, hvoraf de c. 100 Tdr. ville have en Vanddybde af 22 Fod, naar Grunden Ryggens Bortgravning til denne Dybde er fuldført. Paa Grund af sin store Rummelighed og gode Ankergrund frembyder Inderreden en fortrinlig Stoppeplads for forbiseilende Skibe. Af Dampskibe alene anløbes Inderreden aarlig af 1000 til 1200.

2. Den egentlige Havn strækker sig i sin nuværende Skikkelse fra Toldbodbommen til Gasværket, med et mindst 200 Fod bredt Løb med en Dybde i den nordlige Deel af 22 Fod og i den øvrige Deel af 20 Fod med 18 à 16 Fod ved de Bolværker, der vende ud til Hovedløbet. Længden af Bolværkerne ud imod Hovedløbet udgjør c. 17,000 Fod. (Den samlede Længde af Bolværker i Havnen, i Canalerne og i de private Vandbassiner paa Christianshavn samt paa Revshaleøen udgjør omtrent 47,000 Fod). Ved de tvende Broer, Knippelsbro og Langebro, deles Havnen i 3 Hoveddele, nemlig: a) fra Toldbodbommen til Knippelsbro, b) fra Knippelsbro til Langebro og c) fra Langebro til Gasværket.

a) Den nordre Deel af Havnen fra Toldbodbommen til Knippelsbro, med Begrændsning imod Flaadens Leie, har en Længde af c. 5,670 Fod og en Brede, der varierer fra 280 Fod syd for Toldbodbommen til 450 Fod udfor Kvæsthuusgaden, udfor Nordenden af Havnegade og nord for Knippelsbro; i Sveiet udfor Nyhavn er Breden dog c. 600 Fod. Paa Byens eller Sjællands Siden indskjærer sig fra Havnen Nyhavns-Kanal*), i en Længde af c. 1,330 Fod og med en Gjennemsnitsbrede af c. 80 Fod. Vanddybden i Kanalen er tiltagende udefter fra 8 til 14 Fod. I Aarene

*) Gravet i Aaret 1672.

1874—75 opførtes en Løftebro over Nyhavns Canal mellem Holbergsgade og Toldbodgade. Arealet af denne Deel af Havnen med Nyhavns-Canal medregnet udgjør c. 50 Tdr. Land geometrisk Maal.

b) Den mellemste Deel af Havnen fra Knippelsbro til Langebro har en Længde af c. 1,800 Fod og en Gjennemsnitsbrede af c. 380 Fod; den mindste Brede er tæt Syd for Knippelsbro c. 285 Fod og den største tæt Nord for Langebro c. 450 Fod. Vandarealet er c. $11^1/_2$ Tdr. Land, med 20 Fod Vand paa de 5 og fra 16 til 18 Fod paa Resten. Havfrugrunden er saaledes bortskaffet siden 1865. De ovennævnte 2 Dele af Havnen forbindes desuden ved 2 Canaler, hvoraf den ene, „Slotsholmscanalen" skjærer sig ind i det egentlige Kjøbenhavn og den anden, „Christianshavns-Canalen" gjennemskjærer Christianshavn paa Amager. Slotsholmscanalen har en Længde af c. 3,900 Fod fra Børsens søndre Gavl at regne til Canalens Munding ved Tøihuset, dens mindste Brede er c. 70 Fod og dens Vandareal udgjør c. $6^1/_4$ Tdr. Land. Canalen overskjæres af 5 faste Broer, Tøihusbroen eller Prindsensbro, Marmorbroen, der danner Hovedindkjørslen til Christiansborg Slotsgaard, Stormbroen, Høibro og Holmensbro. Canalen indenfor Broerne er kun tjenlig til Anlæg for Baade og mindre Fartøier. I Indløbet ved Holmens Kirke er der c. 7 Fod Vand, iøvrigt varierer Vanddybden fra 12 til 7 Fod. Ved Høibro foregaaer Fiskehandelen, idet der vesten for denne er opført tvende Fiskergange til Anlæg for de mindre Fiskerbaade, der fra de omliggende Fiskerleier bringe Fisk til Byen. De større Fiskekvaser have Anlægsplads tæt norden for Knippelsbro, paa begge Sider af Havnen; det paastaaes, at Fisken bedst holdes levende paa dette Sted i Havnen.

Christianshavns Canal har med sine Sidegrene en Længde af c. 5,000 Fod og en Gjennemsnitsbrede af c. 60 Fod, tiltagende til c. 110 Fod i den nordligste Ende. Vandarealet udgjør c. $5^1/_4$ Tdr. Land og Vanddybden varierer fra 16 til 7 Fod. Over Canalen med sine Sidegrene fører for Tiden 3 faste Broer, Børnehusbroen, Snorrebroen og Vildersbro. Disse 2 sidste Broer skulle i den nærmeste Fremtid ombygges som bevægelige Broer.

c) Gasværksløbet strækker sig fra Langebro sydefter i en Længde af 4,640 Fod, med en Brede ved Langebro af c. 300 Fod og i selve Løbet af 200 Fod. Ved Gasværket er dannet en Svaiebassin i en Længde af c. 500 Fod ved at Løbets Brede er udvidet til 400 Fod. Løbet er beskyttet mod Tilsanding ved en smal Dæmning. Dybden i Løbet og ved Bolværket er 20 Fod, dog er der kun 12 og 16 Fod Vand ved Bolværket sønden for Langebro og hen forbi Rysensteens Varmtvands Badeanstalt. Fra denne Deel af Havnen fører et 72 Fod bredt Indløb ind til et, til Tømmergrav bestemt Bassin, c. 1,070 Fod langt og c. 300 Fod bredt, altsaa indeholdende c. $5^3/_4$ Td. Land med en Vanddybde af 7 Fod. Mellem Estacaderne paa Amagersiden og Langebro findes endvidere et Vandareal paa c. $3^1/_4$ Td. Land med en Dybde af fra 5 til 10 Fod. Dette Areal benyttes næsten udelukkende til saavel offentlige som private Badeanstalter. Hele denne Deel af Havnen indbefattende Svaiebassinet og Arealet, der benyttes til Svaining, men Tømmergraven ikke medregnet, indeholder c. $23^1/_4$ Td. Land geometrisk Maal.

Foruden de her nævnte offentlige Vandarealer findes ved Havnen i umiddelbar Forbindelse med denne forskjellige i privat Eie værende Vand-

arealer, tilsammen af c. 10 Tdr. Lands Størrelse. Hele Vandarealet, offentligt og privat, i den egentlige Havn med dens Sidegrene, Tømmergraven fraregnet, kan saaledes anslaaes til c. 107 Tdr. Land.

Ligesom Dybderne i Havnen ikke undergik nogen væsentlig Forandring til det Bedre fra Slutningen af forrige Aarhundrede indtil Midten af indeværende Aarhundrede, saaledes undergik heller ikke Redens og Havnens Landconturer nogen Forandring i den samme Tidsperiode, og de Handels- og Oplagspladser med tilhørende Pakhuse, som da fandtes, forefandtes i næsten uforandret Skikkelse, da Arbeiderne i Henhold til Planen til Kjøbenhavns Havns Forbedring paabegyndtes i Aaret 1865. I Forbindelse med de omfattende Uddybningsarbeider dannedes der forskjellige Landarealer med den optagne faste Fyld. Paa Inderredens Østside dannedes der saaledes en betydelig Landdannelse paa Revshalegrundens Sydende, hvorved vandtes Beskyttelse for de opankrede Skibe imod østlige Vinde og for Isgang. Landdannelsen bliver fortsat hen til Lynetten, efterladende kun et 50 Fod bredt Løb, som østlig Udseiling for et c. 700 Fod langt og c. 350 Fod bredt Bassin med 10 Fod Vand, som vil blive dannet imellem Lynetten og den fuldførte Revshaleøs Nordgrændse. Af det alt dannede Land paa Revshalegrunden kjøbte i Aaret 1872 Actieselskabet Burmeister & Wains Maskin- og Skibsbyggeri c. 10 Tdr. Land, hvorpaa det nuværende storartede Værft for Jernskibsbygning anlagdes med 4 Byggebeddinger og 2 Ophalingsbeddinger af de største Dimensioner. Foruden af Revshaleøen og Lynetten beskyttes Inderredens østlige Side længere imod Nord af Batteriet Trekroner, anlagt i 1713 og senere forbedret og udvidet. Inderredens vestlige Landgrændse er Langelinie. Tæt sønden for denne ligger nordre Toldbodplads med en anselig Bygning, som foruden Toldlocaler og Telegrafstation indeholder Havnevæsenets, Lodsvæsenets og Færgevæsenets Contoirer og Localer. Alt i Aaret 1846—48 opførtes de nuværende Granitlandingstrapper, af Staten, Communen og Havneforvaltningen i Forening, men den da lagte Plan for hele Toldbodpladsens Regulering blev først, efter at være omarbeidet, fuldført i Aarene 1867—69 ved Havnevæsenet.

I Søndre Toldbodplads skar der sig indtil Slutningen af forrige Aarhundrede en Canal ind, der nu er opfyldt. Toldbodpladsen er dernæst i den sidste Tid bleven betydelig forøget ved Inddragelsen af et Kjøbenhavns Fattigvæsen tilhørende Terrain ud imod Amaliegade „lille Kjøbenhavn" kaldet; paa dette Terrain er der opført en stor ny Toldcontoir-Bygning med tilhørende Veierboder for grov og fiin Vægt, gjennem hvilken al Expedition af toldpligtige Varer foregaaer; denne Bygning toges i Brug i Aaret 1876. (Denne og den forannævnte Bygning paa den nordre Toldbodplads findes nærmere beskrevne nedenfor.)

Af de i Henhold til Havneplanen af 1862 vedtagne Arbeider udførtes den nu dannede Deel af Revshaleøen i Aarene 1868—1873; Gammelholms Qvai anlagdes i Aarene 1866—70, Qvaien foran Kongens Bryghuus og Grynmøllen ved Langebro i Aaret 1866, Qvaien syd for Langebro mellem denne og Rysensteens Badeanstalt i Aarene 1867—68, Gasværksløbet og Qvaien ud til dette paabegyndtes i 1870 og bliver

fuldført i 1877, sidstnævnte Qvai vil dog først kunne benyttes i Trafikens Tjeneste, naar de fornødne Gade- og Vei-Anlæg ere foretagne paa det Kjøbenhavns Commune tilhørende opfyldte Areal langs Løbet. Ind fra Gasværksløbet skjærer sig, som alt anført, et til Tømmergrav bestemt stort Bassin, Bolværksætningen i dette fuldførtes i Aarene 1874—75; over Indløbet til denne Tømmergrav fører en Bro, opført i Aarene 1875—76. I 1877 er der paabegyndt et betydeligt Arbeide ved Udvidelsen af Dampskibsbroen ved Kvæsthusgade; Broen vil blive forlænget med 400 Fod og derhos i sin hele Længde udvidet til sin dobbelte Brede, ligesom ogsaa Bolværket foran St. Annaplads og Kvæsthuusgade vil blive rykket frem, saaledes at det kommer til at danne en lige Linie fra Hjørnet ved Nyhavns Canal at regne. Naar dette Arbeide saavelsom Uddybningen af Vandarealet og Sætning af nyt Bolværk foran saakaldte „Larsens Plads", der fra 1ste Januar 1877 at regne overgik i Havnevæsenets Eie, i de nærmest kommende Aar (senest i Begyndelsen af 1880) er fuldført, vil Længden af offentlige Bolværker ved dybt Vand i den gamle Deel af Havnen blive betydeligt forøget.

Hvad angaaer den historiske Udvikling af Havnen indtil det Tidspunkt, da det første samlede Kaart over Kjøbenhavns Havn i sin Helhed haves, da kan denne nærmest kun følges gjennem de Oplysninger, der kunne faaes af de kongelige Donationsbreve, ved hvilke Opfyldninger af Vandarealer i Havnen ere blevne tilladte. Indtil Christian den 4de inddrog Christianshavn under Staden, fandt Havnens Udvikling udelukkende Sted paa Sjællandssiden af Løbet mellem Amager og Sjælland; i det 17de Aarhundrede paabegyndtes Dannelsen af store private Pladser paa Christianshavns Siden af Løbet, navnlig de nærmest Knippelsbro liggende Pladser, Asiatisk Compagnies Plads, den saakaldte Schimmelmanns Plads og Sukkerhuus (Vestindiske og Guineiske Compagnies Plads, ved 1747, nu Halberstads Plads), og Fabritius's Plads. I Løbet af det 18de Aarhundrede fik Christianshavn derefter sin nuværende Form ud imod Strømmen, idet der, naar man gaaer ud Nord fra, i Aaret 1735 gaves Andreas Bjørn Tilladelse til at opfylde det Areal, som nu danner de 3 Pladser, Grønlandske Handels-Plads, Krøyers Plads (Nybergs Plads) og Vilders Plads (Handelskompagniets Plads); i Aaret 1748 gaves der von Osten Tilladelse til at danne en Plads med 1 Brohoved og en Havn til Skibsbyggerværft paa den nordlige Side af det sydlige Udløb af Christianshavns Canal, i Forbindelse med Fabritius's Plads (denne Plads kaldtes efter de forskjellige Eiere: Hasters Plads, ved 1794, Jensens Plads, tydsk Plads, Holms Plads m. m.), og i 1745 og 1748 gaves der Rebslagermester ved Holmen, Appleby, Tilladelse til at danne den Plads, der efter ham endnu stadig kaldes Applebys Plads. Ud imod Christianshavns Canal, mellem Christianshavns Vold og daværende almindelig Handelscompagnies Plads (Bjørns, Vilders, Krøyers Plads) gaves der i Aarene 1766 og 1768 Agent Bodenhoff Tilladelse til at opfylde et stort Areal grundt Vand. Den af Bodenhoff dannede Plads udgjorde senere en Deel af Orlogsværftet (fra 1800 til 1832), i 1832 solgtes den af Marinen til Hambro; Pladsen kaldes snart Bodenhoffs Plads, snart

Hambro's Plads; den eies nu af A. N. Hansen & Co. I 1776 gaves der Pramlauget Tilladelse til at opfylde et grundt Band bag Christiansholm; ved denne Opfyldning lagdes Grunden til Dannelsen af den Deel af Orlogsværftets Areal, som nu kaldes Arsenaløen.

I Løbet af det syttende Aarhundrede vare vistnok en Deel Opfyldninger foretagne paa Sjællands-Siden af Løbet, navnlig paa Partiet for for Knippelsbro og i Omegnen af Kongens Nytorv; som alt berørt udgravedes Nyhavns Canal i Aaret 1672.

I Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, 1706, gaves der ved kgl. Resolution Tilladelse til Dannelsen af en Række Tømmerpladser fra Kvæsthuset til Toldboden, altsaa til Opfyldning af det Terrain, som ligger mellem Ny Toldbodgade og Havnen. Der var imidlertid ingen stor Lyst hos Tømmerhandlerne til at benytte disse Pladser og allerede i 1707 gaves der Tilladelse til, at Pladserne maatte benyttes til anden Brug end det oprindelig bestemte. Pladserne skiftede derefter stadig Eiere og paa en stor Deel af dem opførtes der Pakhuse; alle de paa dette Terrain nu værende Pakhuse ere saaledes opførte inden forrige Aarhundredes Udgang. Det nordligste af disse Pakhuse kaldtes dengang Vestindiske Compagnies Pakhuus, dette Navn har det endnu bevaret, men det udgjør nu en Deel af Toldbodens Pakhuusbygninger ligesom det næste Pakhuus Kieler Pakhuus; det Pakhuus, som nu eies af J. T. Suhr og Hustru C. Faldis Stiftelse, eiedes dengang af Huset de Coninck; det nuværende „blaa Pakhuus" (Brødr. Rubow) eiedes da af Etatsraad Duntzfeldt, ved 1779 af Grønlandske Handel; de saakaldte Korntørrings-Magaziner (Firmaet Rées Sønner) vare dengang de kongelige Oplags- og Korntørrings-Magaziner (ved 1779 Østersøisk Handels-Pakhuus); baade blaa Pakhuus og Korntørrings-Magazinerne finde nu en udstrakt Anvendelse som Oplagshuse. De saakaldte „Larsens Pladser", ved 1799 Østersøisk Comp. Plads, tilhørte i og omkring 1780 Grønlandske Handel, hvem der i 1780 gaves Tilladelse til at anlægge en Bradbænk sønden for Frederiksgade; denne Bradbænk er atter bortgravet i 1877; som alt ovenfor berørt eies de nu af Havnevæsenet. Som private Grunde, der grændse til Havnen, skulle her endnu nævnes: Christiansholm, i 1866 frasolgt Nyholm, Pakhusene ved Kvæsthuusgade, tilhørende den Suhrske Stiftelse og Firmaet H. Puggaard & Comp. og, mellem Knippelsbro og Langebro, Sukkerraffinaderiet Phønix og Grosserer J. D. S. Adolphs Plads.

Af de tvende føromtalte Broer, der forbinde Byens 2 Dele Kjøbenhavn og Christianshavn indbyrdes, er Knippelsbro den ældste; den opførtes 1620 for Enden af Nybørs. Efterhaanden som Forbindelsen mellem de to Dele af Byen blev livligere og som Benyttelsen af Farvandet sønden for Knippelsbro blev større og større, traadte Nødvendigheden af, at den gamle Bro afløstes af en ny, tydeligere frem, og efter længere Tids Forhandling vedtoges det i Aaret 1867, at der skulde opføres en hel ny Bro for Enden af Børsgraven, der i den Anledning skulde opfyldes, og over til lille Torvegade. Tegning til Broens Konstruktion gaves af Firmaet Burmeister og Wain, og Broen opførtes derefter af dette Firma for Kjøbenhavns Havnevæsen og Communen, der begge deltoge i Omkostningerne ved samme, i den korte Tid af 15 Maaneder, fra 1ste Mai 1868 til 1ste August 1869, med en Bekostning af 747,400 Kroner. Den nye Bro, der er en Løftebro, bygget af Jern, hviler paa 2 Land- og 2 Strompiller; den har

en Gjennemseilingsaabning paa 55′ og en Brobrede af 30′; Broklappernes Aabning og Lukning skeer ved en Bevægelses-Mekanisme indrettet til enten at aabnes ved Haandkraft eller ved Vandtryk fra Stadens Vandværk; Aabningen og Lukningen tager ved Haandkraft alene 98 Secunder og ved Vandtryk alene fra 28 til 54 Secunder; Haandkraft bruges kun i stærkt Frostveir eller under andre extraordinaire Omstændigheder. Den anden af de to Broer, Langebro, er opført 1686 ved Enden af Vestervoldgade, den blev ombygget i 1851 og senere igjen repareret og tildeels ombygget i 1875—76; ved den sidste Ombygning flyttedes Seilaabningen ud i Midten af Hovedløbet og udvidedes fra 32 til 42 Fod, Brobanen udvidedes med et Fortog paa hver Side af Kjørebanen til 23 Fod paa den faste Deel af Broen og til 16 Fod paa Klapperne.

Foruden det alt omtalte store Jernskibsbyggeri paa Nershaleøen findes der forskjellige private Skibsbyggerier paa Krøyers Plads, Asiatisk Kompagnies Plads, tydsk (Holms) Plads og Bodenhoffs Plads; paa de 3 første Pladser findes Ophalingsbeddinger. Samtlige disse Værfter drives af Actieselskabet „de forenede Oplagspladser og Værfter“, der eier de tre førstnævnte Pladser og som fra 1ste Januar 1877 at regne tillige er Eier af saakaldte Gl. Dok (bygget 1739, solgt af Staten til Kjøbenhavns Havnevæsen i Aaret 1872 og af dette i 1877 til det nævnte Actieselskab). Foruden de her nævnte Skibsværfter findes et mindre Reparationsværft nord for Langelinie (Skibsbygger Lautrup) samt nogle Baadebygger-Værksteder.

Orlogsværftet og Flaadens Leie (Kortplan VIII og IX) findes ved den nordøstlige Deel af Havnen, adskilt fra denne ved en Række af Flydebroer og Bomme. De til Flaaden hørende Værksteder, Magaziner og andre Anlæg ere anbragte paa fire Holme, der ere indvundne ved Opfyldning paa de lave Grunde, der i sin Tid have dannet den naturlige Beskyttelse for Havnen. De strække sig i Retning Syd til Nord, fra Christianshavn til Inderreden, ere omgivne af farbare Canaler, og indbyrdes forbundne ved Broer. Et Net af Jern-Sporveie letter Forbindelsen mellem de forskjellige Anlæg, og fører flere Steder til Kraner ved Bolværkerne. Vand- og Gasledning findes over hele Værftet fra Stadens Vandværk og Gasværk. Mod Syd er Forbindelsen ved en Bro med Christianshavn, mod Øst med Veien langs Christianshavns Vold, og mod Nord findes en lang Bro, hvoraf en Deel er en fast Dæmning, kaldet Elephanten, og Resten en Pælebro, der fører til Bomløbet ved Havnens Nordende. Denne Bro danner Grændsen mellem Flaadeleiet og Inderreden, og i denne findes en Aabning, kaldet Nyløb, forsynet med en Flydebro, for Gjennemgang af Flaadens Skibe.

Det samlede Landareal udgjør 1,145,300 Qvadratalen eller 81,8 Tdr. Land. Deraf er dog en stor Deel ubebygget, og dette gjælder navnlig om den sydligste Holm, Arsenaløen, med et Areal af 333,900 Qv. Alen. Det er sandsynligt at man vil anvende den største Deel af denne Holm til derpaa at opføre Boliger for Søvæsenets faste Mandskaber.

Vandarealet af Flaadens Leie udgjør 691,000 Qv. Alen. Dybden i Nyløb og i den nordlige og vestlige Deel af Flaadeleiet er 22 à 24 Fod. Skibene ligge fortøiede ved Pælebygninger, der ere nedrammede i Grunden.

Den nordligste af Holmene, Nyholm, er den ældste. Dens Anlæg blev alt begyndt i Slutningen af det syttende Aarhundrede, og det første Orlogsskib, som byggedes der, Dannebrog paa 94 Kanoner, afløb 1692. Det var dette Skib, der under den heltemodige Ivar Hvidtfeldts Kommando sprang i Luften i Kjøgebugt den 4de October 1710, under Kamp med Fjenden. Ved den nordlige Grændse af Nyholm er Batteriet Christianus Sextus, hvor Flaget vaier, som saluteres af Krigsskibe paa Reden, og hvorfra Salutter besvares. I Nærheden heraf er Hovedvagten. Tæt ved Flagstangen findes en Mindestøtte for Capitain Schrødersee, der under Slaget paa Kjøbenhavns Red den 2den April 1801 gik ud fra dette Sted for at tage Commando af Orlogsskibet Indfødsretten, hvis Chef de Thura var falden, men selv faldt strax efter at være kommen ombord i Skibet.

Paa Nyholm foregaaer Bygning af Skibe. Der findes i dette Øiemed tre Beddinger til Bygning af Skibe, og en Ophalingsbedding med Dampkraft, til Reparation og Eftersyn af mindre Skibe; et Værksted med de fornødne Ovne, Esser og Arbeidsmaskiner til det siden 1864 indførte Jern-Skibsbyggeri; Oplægningsloft, Arbeidshuse og Oplagshuse til Planker og Egetømmer. Fyrretømmer opbevares i Vandet i dertil indhegnede Tømmergrave. Paa Nyholm findes endvidere Skibsbygningsskoler, nogle Contorer og Localer for det active Torpedovæsen, til hvilket nu opføres en særskilt Bygning.

Syd for Nyholm ligger Fredriksholm, hvor følgende Anlæg have Plads: Et Maskinværksted til Reparation af Flaadens Dampmaskiner; en stor Smedie, bygget 1862, med tre Damphammere, hvoraf den sværeste er paa 10,000 Pund, et Valtseværk til Omarbeiden af gammelt Jern, Ovne til Hammere og Valtseværket, 31 større og mindre Smedeesser, alle med mechanisk Blæst, og andre Redskaber til Behandling af Jern; et Værksted dannet ved Damp, til Behandling af Træmateriale, nemlig Saugning, Høvling, Dreining og til Udførelse af Snedkerarbeide; Baadebyggeri med Oplagshavn til Flaadens Fartøier; Tømmerværksted for Vedligeholdelse af Værftets Bygninger, et Bødkerværksted, et Seilmagerværksted og et Takkelværksted til Forfærdigelse og Eftersyn af Skibenes Takkelage. Ved Holmens vestlige Side er Hovedmagazin, Takkelmagazin og Oplagshuse for Mers og Rundholter; ved den nordlige og østlige Side Oplagshuse for Kanonjoller, Fartøier, Træmaterialier og andre Gjenstande. Midt paa Holmen nogle Oplagshuse og en Contoirbygning, hvor den største Deel af Værftets Contoirer ere samlede.

Vest for Fredriksholm ligger Dokkeøen, med den i 1858 fuldførte murede Dok til Skibes Reparation. Den har i Slusen en Brede af 58 Fod og en Dybde af 19½ Fod, og kan modtage Skibe af indtil 260 Fods Længde; ved denne er en Dampmaskine til Udpumpning, samt Arbeids- og Oplagshuse. Tæt syd for Dokken er en Damptran til at løfte 100,000 Pd. Paa denne Ø findes endvidere Oplaget af Flaadens smaa Kanoner, Skibenes Ankere, Søartilleriets Contorer og Underofficeersskolen.

Paa den sydligste Holm, Arsenaløen, findes Flaadens Arsenal, til Opbevaring af Artillerimateriel og Haandvaaben, Laboratorium, Træinsætmagazin og Oplagshuse for nogle af de mindre Jern-Dampskibe og Troppe-Transportbaade, der bringes op i Husene og ud af disse ved Hjælp af

en flydende Dok. Værftets Hovedindgang, navnlig for al Kjørsel til Værftet, er ad Broen ved Arsenaløens Sydside, ved hvilken er anbragt et Vagthuus. Den største Deel af Haandværkerne begive sig imidlertid til Værftet over Toldboden og den lange nordlige Bro. I dette Øiemed lukkes Bomløbet paa visse Tider af Dagen, og et Vagthuus med Mynstringslocale er anbragt ved Indgangen.

Til Indkvartering af de indkaldte Værnepligtige haves et dertil indrettet gammelt Krigsskib, der har sin Plads ved Elephanten.

Udenfor Værftet henhører desuden under Flaaden: Søkaartarchivet i Nærheden af Toldboden, Søkvæsthusets Bygninger paa Christianshavn med Embedsbolig for Værftschefen og Kaserne for Underofficerselever og for de Værnepligtige, der gjøre Landtjeneste; Krudttaarne inden Christianshavns Volde, i Enveloppen, og ved Østkysten af Amager og endelig Boliger i Nyboder for en Deel af Værftets Embedsmænd og Betjente og en Deel af Flaadens Underofficerer og faste Mandskab.

Stadens Befæstning mod Landsiden, Søbefæstningen, Tøihuset, Proviantgaarden.

(Kortplan VII, VIII, IX og X).

Stadens Befæstning mod Landsiden dannedes, da første Udgave af dette Skrift udkom, af en vidtløftig Jordvold, der med i Alt 25 Bastioner indesluttede Kjøbenhavns og Christianshavn Fæstning, omgiven af en Fæstningsgrav samt flere mindre Udenværker paa det udenfor liggende Glacis. Volden er, som en Følge af Byens Udvidelse paa forskjellige Kanter, især fra Begyndelsen indtil den sidste Halvdeel af det 17de Aarhundrede bleven betydeligt forøget og forbedret, og var forøvrigt ved Havnen, der gaaer igjennem Byen, deelt i to sammenhængende Voldlinier. Kjøbenhavns Vold mod Sjællandssiden bestod af 13 Bastioner*) fra Ryssensteens Bastion ved Kallebodstrand til Grønlands Bastion ved Øster-Port paa Byens Nordside, og Christianshavns Vold mod Amagersiden havde 12 Bastioner**) der, som anført, ere bestemte til at bevares, fra Kallebod-Bastion ved Kallebodstrand til Bastionen Qvintus ved Sundet. Paa begge Sider af Kallebodstrand ved det søndre Indløb til Havnene er der opført to murede Udenværker, Ryssensteens og Kallebod Kikkurv (i daglig Tale forvanskjet til „Kjøkkenkurv"); ligesom der ved Havnens nordre Indløb fra Sundet var anlagt et muret Udenværk ved Toldboden ligeoverfor Batteriet Sextus paa Nyholms Nordpynt ved Sundet. Som alt foran er ommeldt ere Bastionerne omkring Kjøbenhavn (Christianshavn ikke dertil medregnet) bestemte til Sløifning, og dette er alt udført med en Deel af disse. De tilbageværende Bastioner be-

*) Ryssensteens, Holks, Gyldenløves, Schacks, Helmers, Hahns, Ahlefeldts, Stadsoberstens, Rosenborg, Qvitzows, Peuclers, Rosenkrantzs og Grønland.

**) Kallebod, Eenhiørnings, Panthերets, Elephantens, Løvens, Ulrichs, Prindsesse Sophie Hedevigs, Prinds Vilhelms, Prinds Carls, Prinds Frederiks, Charlotte Amalies, Christianus Qvintus.

nyttes endnu som Spadseregange og ere tildeels satte i Forbindelse med nye Anlæg paa den gamle Fæstningsgrund. Nord for Byen imellem Kjøbenhavns Vold og Sundet er **Castellet Frederikshavn** anlagt som en særskilt Fæstning, der i Forbindelse med **Søbefæstningen** danner et Værn for den ydre Havn. Castellet, som indeholder foruden Kirken, Commandantbolig og nogle Magazinbygninger 6 sammenhængende Rækker af lave Kasernebygninger for Garnisonens Mandskab, er omgivet af en Jordvold med 5 Bastioner samt Fæstningsgrav, og har mod Landsiden desuden en bedækket Vei med en Grav, der ved en smal Esplanade adskilles fra Byen, og paa Nordsiden omgives af et Glacis med Udenværker; mod Søsiden gaaer ogsaa en lav Yder-Vold, „Lange-Linie" kaldet, langs med Sundet. Fra Castellet føre to Porte ud igjennem Volden, hvoraf den ene, Sjællandsporten, vender mod Esplanaden ind til Byen, og den anden, Norgesporten, mod Nord ud til Landet; ad „Lange-Linie," som fra Esplanaden gaaer udenom Castellet ud til Landet, er Veien ikke aaben for enhver Færsel. Castellets Volde ere beplantede med Linde- og Kastanie-Træer, der danne behagelige Spadseregange, hvorfra man har en viid Udsigt, deels over Sundet med Sverrigs Kyst i Baggrunden, deels over den nærmeste Omegn. I Castellet har nu siden 1875 Byens Hovedvagt havt sin Plads.

Kjøbenhavns Søbefæstning dannes af en ydre Linie af fire Søforter paa den vestre Side af Kongedybet, langs Randen af Amagers Landgrund samt paa den Odde af denne, Revshalen, der rager frem mod Nordost imellem Kongedybet og Inderreden, samt af en indre Linie af Batterier og Fæstningsværker paa Sjællands og Amagers Kyst. Af de fire Søforter er det nordligste, Trekroner, det største og ved sin Beliggenhed det vigtigste, idet det ligger paa Spidsen af Revshalen og forsvarer det smalle Indløb til Inderreden, Kroneløbet, mellem Revshalen og Sjællands Landgrund, Stubben; Fortet, som er bygget i Aarene nærmest efter 1786, som deeltog med stor Virkning i Slaget den 2den April 1801, uagtet det dengang endnu ikke var heelt færdigbygget, har faaet sin nuværende Skikkelse i Aarene 1865—67. Det har Form af en Lunette med en stærk Afstumpning af Saillanten, der optages af en kasematteret Bygning med Belægningsrum for en Deel af Besætningen og to Etager Kanoner, en i Kasematter og en paa Platformen, medens Facerne, den nordre vendende mod Kroneløbet, den søndre mod Kongedybet, saavelsom Flankerne og Struben kun frembyde svært bestykkede aabne Batterier; Havnen i Fortet har en Vanddybde af 8—9 Fod. Paa Kasematbygningen staaer Trekroners Fyrtaarn med Blinkfyr af 4de Orden, 30 Fod over Havfladen, med Blink hvert tredie Minut, synligt 2¼ Mile tilsøs; paa Fortets nordre og søndre Side vil derhos i den nærmeste Fremtid blive opstillet to Ledefyr for Seiladsen i Kongedybet. Fortet Lynetten, ligeledes paa Revshalen omtrent 800 Alen indenfor Trekroner, har kun aabne Batterier, der beskyde den nordre Deel af Kongedybet og flankere Trekroner. Den søndre Deel af Kongedybet beherskes af det c. 3300 Alen søndenfor Trekroner beliggende lille og ikke kasematterede, men stærkt bestykkede Mellemfort, bygget 1860—63, og af det samtidigt med dette 1859—63 opførte, endnu omtrent 1600 Alen sydligere beliggende Hovedfort Prøvestenen, som er fuldstændigt kasematteret, saa at dets to

under en meget stump Vinkel sammenstødende Facer og dets to kortere Flanker overalt frembyde to Etager Kanoner, en i Kasematten og en under aaben Himmel paa Platformen; begge de sidste Forter have Havne for Kanonbaade og lignende Fartøier af indtil 6—7 Fods Dybgaaende. Søbefæstningens indre Linie dannes af et Batteri ved Ny Kalkbrænderi, som secunderer Trekroners nordre Face, Castellets to Søfronter med den foranliggende Enveloppe, Huths Batteri og Langelinie, som behersk Inderreden, Batteriet Christianus Sextus paa Nordenden af Nyholm, hvilket nu efter at de foranliggende Bygninger paa Revshaleøen for en Deel have maskeret det, egenligt kun er et Salutbatteri, og endelig Strickers Batteri paa Amagers Kyst noget sydligere end Prøvestenen, hvilket Fort det er bestemt til at understøtte mod en Fjende, som sydfra maatte forsøge at staa ind i Kongedybet. Alle Søbefæstningens Forter og Batterier staae i telegrafisk Forbindelse indbyrdes. Søbefæstningen i sin Heelhed er underlagt en Chef, der tillige er Chef for den til sammes Besætning bestemte og paa Forterne garnisonerende 1ste Artilleribataillon.

Allerede ved Aar 1600 har der muligviis, udenfor Byens egentlige Befæstning, ved Krabbelykken existeret et Steenbatteri til Beskyttelse for Flaadens daværende Leie. Senere anlagde Christian den Fjerde et Blokhuus i Indløbet til Havnen, maaskee paa den lille Grund overfor Toldboden, som nu Bommens Vagt staaer paa. Da Christian IV. i Aarene nærmest før sin Død udvidede Kjøbenhavns Fæstning mod Nord til det Omfang, den har haft endnu i vore Dage, og begyndte Anlæget af Castellet, fik Havneforsvaret en Forstærkning, der forøgedes under Frederik III. ved Ombygningen af Castellets Søfronter, under Christian V. ved Fortsættelsen af Christianshavns Volde uden om Nyholm, under Christian VI. ved Anlæget af det efter ham benævnte Batteri paa Nordenden af Nyholm; fra Christian VII. Tid skriver sig Anlæget af Huths Batteri nord for Langelinie og Strickers Batteri paa Amager. De allierede Flaaders Beskydning af Kjøbenhavn 1700 havde imidlertid, hvor virkningsløs den end var, viist Ønskeligheden af en mere fremskudt Befæstning til Afværgelse af Bombardement. Foreløbig hjalp man sig med 1712 at danne et Slags Forter ved at grundsætte nogle gamle Orlogsskibe (deraf et ved Navn Trekroner, et andet ved Navn Prøvestenen) paa Spidsen af Revshalegrunden, noget udenfor det nuværende Trekroner, og paa Amagergrunden, strax sønden for det nuværende Fort Prøvesteen, hvilke Anlæg imidlertid snart forfaldt; endnu findes Bundstederne af de gamle Skibe især tydeligt ved Prøvestenen. Danneskjold-Samsø foreslog Anlæget af en Række Jordbatterier ude i Søen, men man kom ikke længere dermed end til Indpælingen og Opfyldingen af Lynetten i Aarene 1766—67. Et efter den Tids Forhold storartet Project til Anlæget af en Række Søforter førte til Anlæget af Trekroner, som begyndtes 1786, men først i Aarene 1822—28 byggedes færdigt, forsaavidt som det fik sin endnu bevarede ydre Beklædningsmur af Granit og Sandsteen. 1801 maatte man hjælpe sig med at fortøie en Række kasserede Orlogsskibe eller Blokskibe i den Linie, hvor der burde have været Søforter. Aaret efter greb man paany til den Udvei at danne et Slags Søbatteri ved at grundsætte nogle gamle Orlogsskibe paa samme Sted, hvor det gamle Prøvesteen havde staaet; det sløifedes først 1828.

Uagtet Spørgsmaalet om Kjøbenhavns Befæstning mod Søsiden stadigt blev ved at trænge sig i Forgrunden for Enhver, hvem Landets Forsvar laa paa Sinde — 1846 blev der endog gjort en svag Begyndelse til Realisationen af et Projekt om fra Lynetten at føre en sammenhængende Dæmning med enkelte Batterier sydefter langs Randen af Kongedybet — var det dog først 1857, at Sagen førtes videre. Regjeringen forelagde Rigsraadet et Lovudkast om hele Monarchiets Befæstningsvæsen, og uagtet dette Udkast mødte den selvsamme feige Ulyst til at offre noget Alvorligt paa Fæstningsanlæg, der paa en saa skjæbnesvanger Maade har været eiendommelig for vort Fædreland i de sidste 200 Aar, fik Ministeriet det dog ved at gjøre det til et Cabinetsspørgsmaal sat igjennem, at der under 31te Marts 1858 udkom en Lov om Kjøbenhavns Befæstning mod Søsiden, ved hvilken det bestemtes at denne skulde iværksættes med en Bekostning, der var anslaaet til 3,800,000 Rdlr. Planen var foruden at forbedre Trekroners Anlæg at bygge fire nye Søforter, alle kasematterede, nemlig et større Fort sydligst tæt ved det gamle Prøvesteens Plads, trende noget mindre Forter imellem dette og Trekroner og endelig et lille Fort nordvest for Trekroner paa Grunden Stubben omtrent ud for Gamle Kalkbrænderi; de tre Forter søndenfor Trekroner langs Randen af Kongedybet havde naturligviis det Formaal at beherske dette Farvand; Fortet paa Stubben ydede i Forbindelse med Lynetten Trekroner et Flankeforsvar og tjente tillige til at beherske et Seilløb for mindre Skibe tværs over Stubbegrunden, det saakaldte Skudeløb. De ved Loven af 31te Marts 1858 besluttede Arbeider bleve det følgende Aar satte i Gang, men den projecterede Søbefæstning blev aldrig fuldført i sin Helhed. Ikkun det sydlige Fløifort, det nuværende Prøvesteen, blev bygget færdigt efter den oprindelige Bestemmelse; dets Nabofort, det nuværende Mellemfort, lod man staa som et aabent Batteri, og de to øvrige Forter bleve aldrig begyndte; Sagen var den, at den imidlertid begyndte Udvikling af Artilleriet, betegnet ved Indførelsen af Riffelkanonerne, førte paa den Tanke, at man til at beherske Kongedybet ikke vilde behøve et saa stort Antal af de nye riflede, som der var projecteret af de gamle glatløbede Kanoner, at det derimod var ønskeligt at have Midler til at lægge et eller maaske to tidligere ikke paatænkte Forter paa Middelgrunden hinsides Kongedybet for derfra at beherske Hollænderdybet, hvorfra man i Fremtiden maaskee kunde vente et Bombardement iværksat mod Staden. Den Svækkelse, Forsvaret led ved, at de to nordligste nye Forter opgaves, bødede man paa ved at give Trekroner en tidligere ikke paatænkt Kasematbygning i Saillanten, hvilken blev opført 1865—67, samt ved at udvide Anlæget paa Lynetten noget udover det oprindeligt bestemte Maal. De bevilgende Myndigheder gik med største Beredvillighed ind paa at indskrænke Søbefæstningens Omfang fra det oprindeligt fastsatte, ingenlunde overvættes store Maal, men Regjeringen har senere ikke kunnet formaa Rigsdagen til at bevilge Midlerne til den Udvidelse af Befæstningen ud paa Middelgrunden, som Artilleriets og Pandserskibenes Udvikling med hvert Aar gjør mere nødvendig, saafremt Landets Hovedstad ikke skal være udsat for Beskydning fra en Søstyrke, som enhver af de store Sømagter kan sende hertil med faa Dages Varsel. Det er kun lykkedes de vexlende Regjeringer at formaa Rigsdagen til Bevillinger til de nødtørftigste Foranstaltninger til at forøge de existerende Søforters passive Modstandskraft i Forhold

til Artilleriets bestandigt voxende Ødelæggelsesevne, og til at give dem en tarvelig Bestykning efter Nutidens Fordringer.

Kjøbenhavns Tøihuus (Kortplan X-G-11) indtager paa lidet nær det hele sydlige firkantede Hjørne af Slotsholmen. Det benyttes til Opbevaring af en større Deel af Hærens Reservekrigsmateriel, til Fabrikation af enkelte til Hærens Forsyning hørende Krigsmaterieldele, til Locale for Artilleriets Administration og endelig til Opbevaring af forskjellige Samlinger, navnlig da den historiske Vaabensamling, Artilleriets Model- og Instrumentsamling samt dets Bibliothek. Midtpunktet for det hele Bygningscomplex dannes af den af Christian IV. opførte Tøihusbygning „Lange Tøihus" (1), der allerede i Aaret 1604 antages at være taget i Brug og som, om end med nogen Afbrydelse efter en Ildebrand i 1647, dog kan antages siden hint førstnævnte Tidspunkt at have været benyttet efter sin Hovedbestemmelse som Opbevaringssted for Krigsmateriel. Den nederste, gjennem hele Bygningens Længde gaaende overhvælvede Etage, der har en Længde af henved 500 Fod til en Brede af henved 80 Fod, benyttes til Opbevaring af Feltartillerimateriel, den første Etage til Opbevaring af Haandvaabenmateriel, de øvrige 4 (Lofts) Etager til Opbevaring af forskjelligt Krigsmateriel; de mod Tøihusgade vendende Endepartier af Hvælvingen og af første Etage optages af den historiske Vaabensamling, hvilken senere vil blive at beskrive blandt Samlingerne.

Gaarden foran Lange Tøihus falder i 2 Dele: den lange og den korte Tøihusgaard, af hvilke den lange danner Hovedforbindelsen mellem Indkjørslen i Tøihusgade og Tøihuspladsen ved Havnen, medens den korte løber langs med det kongelige Bibliotheks Bygning. Denne sidste ligger paa en tidligere under Tøihuset hørende Grund, hvilket ogsaa har medført, at Hovedadgangen til Tøihuset fra denne Side er beliggende i den nuværende Bibliotheksbygning; endnu indtil 1861 benyttedes den nederste Etage af denne Bygning til Seletøimagasin for Artilleriet. I den korte Gaard findes, tildeels langs den ene Side af et nu opfyldt firkantet Havnebassin, Artilleriets Administrationsbygninger (2) med dets Archiv, Bibliothek og Modelsamlinger; i selve Gaarden og langs dennes Sider findes endeel af de til den historiske Vaabensamling hørende Kanoner m. m.; i den lange Gaard findes Tøihusets Værksteder (3), opførte under Christian VII., navnlig for Istandsættelse af Artillerimateriel; en Muur fra disse til Bygningerne i den korte Gaard afgrændser den lange Gaard til den mod lange Tøihus vendende Side; denne Muur havde tidligere paa sin anden Side det nævnte nu opfyldte Havnebassin „den indre Tøihusgaard", som benyttes dels til Oplagsplads for Materiel, dels til Indskydningsplads for Haandvaaben og dels til Arbeidsplads. Paa de andre Sider af den indre Tøihusgaard findes Hærens Geværfabrik (4), opført i 1867 tildels ved Omdannelse af nogle til den forhenværende Proviantgaard hørende Bygninger. Ud til Havnen findes et gammelt Magazin: „Bageribygningen" (5) med overhvælvede Underrum, der oprindelig have ligget ved Havnen; Bygningen har tidligere været benyttet som Bageribygning paa Proviantgaarden, medens Hvælvingerne nu benyttes til Arbeidslocaler for Affutagefabrication og til Magazinering af Vogne og deslige, de øvrige Etager navnlig til Opbevaring af Hærens Reserve-

Prospect af Christiansgaden med Toihuset, Proviantgaarden og J. Adolphs Pakhus.

beholdninger af Sadel- og Seletøi. Mellem Bageribygningen, Geværfabrikken og Værkstedsbygningen findes en „Værkstedsgaard", hvorfra en Sporvei fører til „Tøihuspladsen", tidligere kaldet „Søbatteriet", og til Havnekranen.

Mellem Bageribygningen og Christiansgade ligger Artillerichefens Have.

Tøihuspladsen har foruden Tøihusets Vagtbygning (6) forskjellige Magazineringsbygninger, hvoraf den betydeligste er det saakaldte „gamle Bryghus" (7) med 2 Hovedetager og ikke mindre end 5 Loftsetager; denne Bygning er vistnok en af Stadens ældste, sandsynligen i 1607 ombygget til sin nuværende Skikkelse; den nederste Etage er overhvælvet.

Mellem gamle Bryghus og lange Tøihus ligger „Tøihusafdelingens Contorbygning" (8) og bag denne i 3 Rækker forskjellige „Vognskure" (9) med tilhørende 3 „Vognskursgaarde" samt Tøihusafdelingens „Kuglegaard" og Have, der støder umiddelbart op til Staldmestergaarden, hvor tidligere Artilleriets Chef i en lang Aarrække har haft Tjenestebolig.

Det hele Areal, som Tøihuscomplexet for Tiden indtager, er 97,500 □ Alen, hvoraf noget over $^{1}/_{3}$ optages af Magazinerings- og Arbeidsbygninger.

Af Hovedadgange til Tøihuset findes 1 som nævnt mod Tøihusgade, 1 mod Christiansgade (fra hvilken Tøihuset er skilt ved et Jerngitter), og 4 mod Canalen; af andre Adgange findes 2 mindre mod Canalen, 1 fra den korte Tøihusgaard til Proviantgaarden, 1 fra Værkstedsgaarden sammestedshen og endelig 1 fra Vognskursgaardene til Staldmestergaarden. Samtlige Adgange ere enten som Regel aflukkede eller under Bevogtning.

Proviantgaarden er som foranført anlagt af Kong Christian den Fjerde og har sit Navn efter dens Bestemmelse at være Oplagssted for Proviant til Flaaden. Endnu til for 10 til 12 Aar siden modtog Flaadens Mandskab Naturalforpleining herfra; men efter at denne Forpleiningsmaade var hævet, modtog den en forandret Bestemmelse og blev henlagt under Indenrigsministeriet, der bortleier en Deel deraf til Private, medens der er givet den øvrige Deel efternævnte Anvendelse.

Bygningen har foruden Kjælderrum 4 Etager, hvoraf 2 Loftetager, af disse er Kjælderrummet overhvælvet ligesom ogsaa den hele første Etage. En Deel af Kjælderrummet er optaget af Maskin- og Kulrum for det til Generalstabens ovenover værende Localer nødvendige Varmeapparat; 1ste og 2den Etage og tildeels 1ste Loftsetage afgive Contoir- og Archivlocaler for Generalstaben, 1ste Loftsetage tillige Archivlocale for Krigsministeriet; paa 2den Loftsetage findes Generalstabens photographiske Atelier og sammesteds i Bygningens sydligste Ende findes Gradmaalingens Observatorium. Ogsaa er siden 1834 en stor Deel af første og anden Etage og senere af Kvisten anvendt til Locale for Rentekammerarchivet.

Staden Kjøbenhavn.

III.

Stadens offentlige Bygninger og Institutioner.

Stadens Kirker og tilhørende Kirkegaarde.

Vor Frue Kirke er den første af de Kjøbenhavnske Kirker, hvis Tilværelse kan bevises af sikkre Documenter og da navnlig ved et Brev, Absalon udstedte som Erkebiskop (altsaa imellem 1177 og 1201)*). Det synes endog at fremgaae af Brevet, at Vor Frue Kirke paa den Tid var Byens eneste Sognekirke. Som Kirkens Stifter nævnes i Capitlets Necrologium Absalons Efterfølger paa Roeskilde Bispestol fra 1191 til 1214 Peder Sunesøn, hvilket har Hentydning til at han gjorde Kirken til en Collegiat-Kirke ved at stifte et saakaldet Collegiat-Capitel (eller et mindre Domcapitel), der noget senere bestod af 6 Kanniker med en Prælat, som var Decanus. Kannikerne nøde Indtægterne af de dem tillagte Præbender (Gods eller Tiender), men besørgede saa Gudstjenesten i Frue Kirke og i Stadens øvrige Sognekirker (St. Nicolai, Peders og Clemens Kirker), samt Brønshøi og Rødovre, for det meste dog ved Hjælp af Vicarer (hvoraf senere de residerende Capellaner opstode). En Indskrift udenpaa Kirken før 1728 mældte om en Kirkens Ombygning i 1316, efterat den 4 Gange tilforn var bleven ødelagt af Ildebrand, altsaa er vel da den store Mursteens-Kirkebygning opført, hvis ærværdige Udseende (i det Væsentlige) blev bevaret i henved 500 Aar, og som med sit mægtige Taarn og høie

*) Dette Brev lyder saaledes: Absalon Dei gratia Archiepiscopus Lundensis, Sveciæ Primas. apostolicæ sedis Legatus, universis comparochianis de Hafnis salutem & dilectionem paternam; Relatu patris vestri spiritualis & pastoris Eskilli videlicet percepimus unanimi consensu & pia devotione, tertiam partem vestræ decimæ de annona vos omnes contulisse ecclesiæ beatæ Mariæ ad constructionem & decorem domus Dei. Ne igitur a voto pietatis & bono proposito cuiqvam resilire liceat, hanc paginam sigillo nostro corroboramus præcipientes, qvatenus de cætero nullus vestrum decimam prædictam subtrahere præsumat, nisi præelegerit a catholica communioni privari. Valete. Pastor, Dr. H. F. Rørdam siger i Vor Frue Kirkes Historie S. 8 flg. (Kjøbenhavns Kirker og Klostre i Middelalderen): Dette Brev er i flere Henseender mærkeligt, det viser os Kjøbenhavn som en agerdyrkende By, da det er Kirketienden, hvorom der er Tale, det giver Oplysning om hvorledes Tienden blev indført i Danmark, nemlig ved mindelige Overeenskomster. Præsten Eskil, der giver Erkebiskoppen Underretning om Tiendeforeringen, er den første kjøbenhavnske Præst vi kjende og vi gjenfinde i ham uden Tvivl den Eschillus Presbyter, hvem Absalon i sit Testamente skjænkede sin forede Kappe (cappa forata qvæ est in castro de Haffn).

Spir overskuede Byen og en vid Omegn. Rimeligviis havde Taarnet fra først af Gavle til alle 4 Sider, ligesom endnu Taarnet paa flere samtidige Kirker i Nordtydskland, f. Ex. Mariekirken i Wismar, hvis Chor, idetmindste udvendig, har Lighed med Frue Kirkes, som det var ligetil 1807. Taarnet fik i Aaret 1514 et høit pyramideformigt Spiir, som skal have været over 100 Alen høit og var omgivet af 4 mindre paa Hjørnerne. Indvendig havde Kirken, foruden Hovedskibet, 4 Sideskibe, af hvilke de 2 yderste vare temmelig lave. I det 15de Aarhundrede havde Capitlet 2 Prælater (Decanus og Cantor) og 12 Kanniker, af hvilke nogle senere holdt Forelæsninger ved det 1478 stiftede og 1ste Juni 1479 med en Fest i Frue Kirke indviede Universitet. Endeel billedstormende Almuesmænd og Borgere under Anførsel af den bekjendte Borgmester Ambrosius Bogbinder anrettede store Ødelæggelser i Kirken, 3die Juledag 1530; det gik især ud over Helgenbilleder og Altere, af hvilke Kirken havde idetmindste 45, foruden Høialteret, som var prydet med kunstigt Billedskjærer-Arbeide og meget rigt forgyldt, og som kun med Nød og Næppe undgik Forstyrrelsen. Efter Reformationen blev Capitlet ophævet, og dets Indtægter tildeels tillagte Universitetet, som fik Patronat over Kirken. Derimod blev Sognet udvidet, da man nedlagde de 2 Sognekirker St. Peders og St. Clemens Kirker. Sin Forrang fremfor Landets og Byens andre Kirker hævdede Frue Kirke fremdeles; i den kronedes samtlige Konger og Dronninger af den oldenborgske Stamme indtil Souverainitetens Tid, fra Christian den 1ste til Frederik den 3die. Den 2den Septbr. 1537 indviede Dr. Joh. Bugenhagen her i Kirken de 7 første evangelisk-lutherske Biskopper, og fra den Tid foretoges Bispe-Ordinationer her, saavelsom Universitetsfester og andre Solenniteter. Paa Christian den 3dies Tid undergik Kirken en Hovedreparation; Høikirkens Hvælvinger fik „en kunstig Maling,“ adskillige Ornamenter bleve anskaffede af Nyt; istedetfor de mange katholske Altere fik Kirken efterhaanden en tarvelig Erstatning i malede og forgyldte Pulpiturer, Epitaphier i Rococo-Stil, o. s. v. Orgelet blev 1675 sat i god Stand og forbedret med nye Orgelpiber, „hvoraf“, efter Jonges Beskrivelse, „nogle vare saa store, at en Mand kunde staae inden i en af dem, saa at dette Orgelværk næppe havde sin Lige nogensteds; ja, dets Lyd og Klang var saa overmaade stærk, at Kirkemuren rystede derved, hvorfor Organisten sjelden turde bruge det med alle sine Orgelpiber.“

Endeel i Krigen under Kong Hans, i den nordiske Syvaarskrig og Kalmarkrigen tagne Faner og Standarter hang efter gammel Skik oppe under Høikirkens Hvælvinger, indtil Christian den 4de lod dem flytte til Tøihuset. Samme Konge lod paa det store Taarn opsætte et nyt Spiir, af 114 Alens Høide og tækket med 96 Skpd. Kobber; de 4 mindre Spiir paa Hjørnerne bleve noget efter nedtagne.

Mangfoldige udmærkede Mænd, saavel Adelige som Uadelige, Geistlige og Professorer, vare begravne i denne Kirke. Her anføres kun de allervigtigste.

Tilhøire fra Indgangen under Taarnet var det Danneskjold-Laurvigske Capel (Epitaph. af Quilinus), som efter Ildebranden 1728 blev istandsat af Grev Danneskjold-Laurvig. Deri hvilede: Frederik den 3dies Søn: Ulr. Fredr. Gyldenløve, Statholder i Norge, † 1704. I det Danneskjold-Samsøeske Capel tilvenstre fra Indgangen: Grevinde

Sophie Amalie Moth. Christian den 5tes Sønner: Generalfeltmarschal-Lieutenant Chr. Gyldenløve, † 1703 og General-Admiral Ulr. Chr. Gyldenløve, † 1719. I Kirken vare fremdeles begravne: Christian den 4des Sønner: Generallieutenant Ulr. Chr. Gyldenløve, som døde under Kbhvns. Beleiring 1658, og Hans Ulrik Gyldenløve, † 1645.

Ved Chorets Omgang havde Kort Adeler, † 1675, sin Grav med et af de anseeligste og kostbareste Epitaphier i Danmark; det var 16 Alen høit og 8 Alen bredt. Fremdeles: Admiral Otto Rud, † 1565, Rigs-Admiralen Jørgen Vind, der faldt 1644 i den svenske Krig; Generalfeltmarschal Axel Urup, † 1671; General Poul de Løvenørn, † 1740; Rigshovmesteren Peder Oxe, † 1575; Cantsleren Joh. Friis til Hesselager, † 1570; Rigshofmester Christopher Walkendorf til Glorup, † 1601; Cantsleren Christian Friis til Borreby, † 1616. Nærved Daaben var det Holstein-Ledreborgske Capel, hvori blandt Andre hvilede Grev Joh. Ludvig Holstein til Ledreborg, † 1763.

I Chorets Omgang laae alle Sjællands Stifts Biskopper efter Reformationen, fra Peder Palladius til Ludvig Harboe, alene med Undtagelse af Biskop Peder Hersleb (begraven i Holmens Kirkes Capel). Endelig de allerfleste af Universitetets Professorer, samt en Mængde andre lærde og fortjente Mænd: Finkerne, Bartholinerne (Epitaph. af Wiedewelt), Wormerne, Vindingerne, Chr. Longomontanus, Oluf Borck, † 1690 (i hvis Begravelse tillige, efter hans egen Bestemmelse, Alumner paa Borcks Collegium skulde nedsættes, saalænge der var Plads), Peder Hansen Resen, † 1688 (Præsident i Kjøbenhavn; hans Ligsteen er til endnu og havde i lang Tid Plads i Universitetsgaarden foran Consistorie-Bygningen, men den er nu ført tilbage til Kirken og er indmuret i den lukkede Omgang udenom Choret), Ole Rømer, † 1710, Peder Horrebow, Marcus Wøldike, † 1750, o. fl. Otto Sperling den ældre, (den berømte Læge, Ulfeldts Ven, som i 17 Aar holdtes i Fængsel i Blaataarn, hvor han døde 1687), Peder Kylling (kgl. Botanicus, † 1696), Geheimeraad Matthias Moth, † 1719, Conferentsraad Niels Slange, † 1737, Jakob Langebek, Geheimearchivar, Udgiver af Scriptores rerum danicarum, † 1775, den lærde Orientalist, Conferentsraad, Professor Johan Christian Kall, † 1775. Nævnes maa ogsaa Wiedewelts Monument over Etatsraad, Borgmester J. P. Suhr, † 1785, hvilket Ramdohr (Studien S. 166) roser for ædel Simplicitet.

I Kjøbenhavns store Ildebrand 1728 antændtes Taarn-Spiret og styrtede ned paa Kirken, som derved afbrændte; dog blev endeel af Choret skaanet, saavelsom det saakaldte Hopnerske Capel (St. Rochi Capel), med endeel Epitaphier. Den 11te Septbr. 1731 lagde Christian den 6te Grundstenen til Kirken, som blev indviet den 30te April 1738.

Da ovennævnte Dele af Kirken indlemmedes i den nye Bygning, blev denne fordetmeste opført i den gamle Stil, saa at Høikirken og Choret med deres røde Mure og blaa Steentag hævede sig op over Lavkirkens Halvtag, der løb heelt rundt omkring Kirken og Choret. Den hele Bygning var 140 Alen lang; til Høikirkens Tagryg var 50 Alen; Chorets Tag var noget lavere, men med et temmelig høit Spir. Ind-

vendig havde Kirken 2 lave hvælvede Sidegange; det høie lyse Hovedskib blev af 14 Piller fordeelt i 3 Gange. Pontoppidan yttrer om Kirkens Indre: „det Perspectiv, der falder igjennem den ganske Arcade, er et af de længste og herligste, som jeg mindes at have seet i nogen Kirke." Kong Christian den 6te skaffede imidlertid Kirken en fortrinlig Prydelse, da han paa det store Taarn (hvis Muur blev forhøiet 10 Alen over Vægtergangen) lod opføre det berømte (kobbertakte og rigt forgyldte) Spiir, der var et af de høieste og skjønneste i Europa og kunde sees i 6 Miles Afstand. Over Taarnmuren hævede det sig 123 Alen, men nede fra Jorden 197 Alen; den 19 Alen høie Fløistang (med de 3 forgyldte Kroner) blev 1755 gjort 6 Alen kortere, saa at Taarnhøiden nu blev ialt 191 Alen (omtrent dobbelt saa høi som det nuværende Taarn). Gehrd. Vinc. Lerche gav Tegningen, men Generalbygmesteren L. de Thurah ledede Opførelsen 1741—45. Et Klokkespil eller Sangværk var anbragt i Spiret, kjøbt 1743 af St. Nicolai Kirke. Ved Bombardementet 1807 sank Kirken i Gruus; en Brandraket antændte Spiret (den 5te Septbr.), der styrtede ned over Kirken. I Begyndelsen af Aaret 1808 udnævntes Conferentsraad C. F. Hansen til Kirkens Bygmester, en Mand, der havde en afgjort, kun altfor lidet Hensyn tagende, Kjærlighed til græsk og romersk Bygningskunst, og han fik frie Hænder og Lov til aldeles at forandre Kirkens Form og gjenopføre den i nyere Stil. Dette skete i Aarene 1811—1829. Grundstenen til det nye Alter blev lagt den 1ste Novbr. 1817, og d. 7de Juni 1829 blev Bygningen indviet. Med Hensyn til enkelte Dele af Kirken skal man her indskrænke sig til at bemærke, at foran Hovedindgangen er en dorisk Portal med 6 Søiler anbragt; det er aabenbart det heldigste Parti af Bygningen, men passer ikke med Kirkens simple og store Muurflade og det svære Taarn, som nu dækkes af et næsten fladt Tag med et stort forgyldt Kors. Istedenfor Hvælvinger har Kirken nu et buet Træloft (der bæres af 28 Colonner af Træ), med fiirkantede Vinduer; Choret er en Halvrunding uden Vinduer paa Siderne.

Følgende Thorvaldsens Mesterværker pryde Kirken: I Portalens Frontespice: Johannes den Døber prædiker i Ørkenen (i Terracotta*). Indenfor Søilerne: Jesu Indtog i Jerusalem (Gibs-Basrelief). Inde i Kirken: Christus og de 12 Apostle (i Marmor); Døbefonten (i Marmor); Vandringen til Golgatha (Gibs-Basrelief); Daabens og Nadverens Sacramente, Basreliefs i Marmor, ligesom: Barmhjertigheden og Skytsengelen, anbragte ved de 2 Fattigblokke.

I Sidegangene findes Monumenter over Biskop Fredr. Münter, Prof. Jens Møller (udførte af Prof. Freund), Biskop J. P. Mynster, Stiftsprovst, Confessionarius Paulli samt 3 oliemalede Portraiter af Stiftsprovst Mynster, Stiftsprovst, Confessionarius Tryde og af Kirkens Bygmester Conferentsraad Hansen, malede af Gertner, Marstrand og Jensen. Paa en Piedestal findes en Broncebuste af Thorvaldsen. Fra den ældre Kirke findes nu ogsaa en Marmorbuste af

*) Figurerne ere nu blevne huggede i Marmor og skulle opstilles istedetfor Terracotta Figurerne, der have lidt af Vind og Veir. Johannes-Figuren er udført af Chr. Freund, Figurerne til Høire for denne af E. Evers, A. V. Saabye, Th. Stein, C. Hartmann, C. H. Bentzen; til Venstre af L. Prior, C. Olsen, C. Peters (de 2 Drenge ikke færdige), V. Bissen, Th. Stuckmann.

Bisskop, Dr. theol. H. Bornemann (1646—1710), der sandsynligviis har henhørt til et større Monument over denne Geistlige, samt endvidere Mindetavler over Cantsler Christian Friis til Borreby og dennes Hustru Fru Mette Hardenberg til Skjoldemose, over Lægen og Oldgrandskeren Ole Worm, over Danmarks Riges Hofmester Christoffer Valckendorf til Glorup, over Peder Oxes Hustru Fru Mette Rosenkrands og over Cort Sivertsen Adeler. (See Historiske Minder i Frue Kirke i Kjøbenhavn af T. Hindenburg, i Dagbladet for 25de Novbr. 1870). Af Kirkens Indre ligesom af dens Ydre samt af Portalen gives her Afbildninger.

Det Ydre af Frue Kirke.

Kirken har et fortræffeligt Orgel.

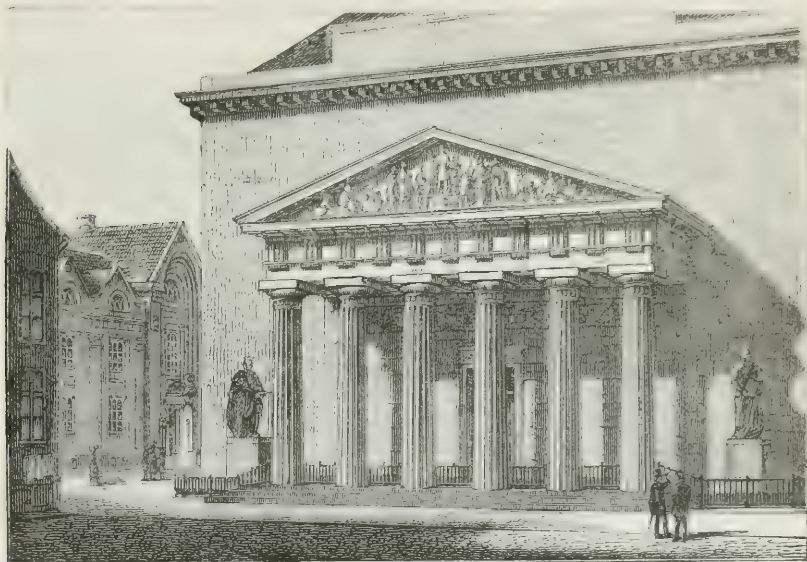
Udenfor Kirken er der, ved Siderne af Portalen, i Aarene 1859 og 1861 opstillet Broncestatuer i omtrent dobbelt Legemsstørrelse af Moses og David, henholdsviis af Bissen og Jerichau.

Det er med Rette yttret i Anledning af disse Statuers Opstilling: „Det var en smuk Tanke, der ledede Værgerne for Vor Frue Kirke til at opstille Billedstøtter af det gamle Testamentes Bærere foran Indgangen til Kirken. Moses og David foran en christen Kirke antyde symbolsk, at Veien til de Christnes Samfund og Frelsen ved Jesum Christum er gaaet igjennem den gamle Pagt med det Folk, som midt i Hedenskabet bevarede Troen paa den levende og sande Gud. Lovgiveren og Psal-

Frue Kirkes Indre.

misten ved Indgangen, Døberen over den, den dobbelte Apostelrække i Kirken og Frelseren ved Høialteret minde Menigheden om Christendommens Gang paa Jorden." Det er med ikke mindre Ret udtalt, at det er disse Thorvaldsens herlige Arbeider, hvortil kommer det herlige Basrelief Christi Gang til Golgatha, Daabsengelen, Tavlerne paa Sidevæggene og Englehovederne langs med Galerierne samt den ædle Simpelhed i selve Kirkeskibets Form, der gjør Frue Kirke, hvad det Indre angaaer, til en af de smukkeste Kirker i Christenheden.

Portalen af Frue Kirke.

Den forrige Kirkegaard omkring Kirken er nu brolagt; Assistents-Kirkegaard udenfor Nørre-Port. Her hviler: Veterinairskolens Stifter P. C. Abildgaard, † 1801, med Monument udført af Dajon efter Tegning af den Afdødes Broder N. Abildgaard, J. S. Augustin, † 1785, Cancellisecretair, Medlem af Videnskabernes Selskab, den første Mand af nogen Anseelse og Stilling, der valgte Assistentskirkegaarden til sit Hvilested, Monument af Wiedewelt*), G. L. Baden, † 1840, historisk og statsoeconomisk Forfatter, N. E. Balle, † 1816, Sjællands Biskop, P. G. Bang, † 1861, Justitiarius i Høiesteret, fhv. Minister, C. A. E. Bræstrup, † 1870, Overpræsident, fhv. Minister, H. V. Bissen, † 1868, Prof., Billedhugger, Monument af den yngre Bissen, F. C. Bornemann, † 1861, Prof. juris, P. O. Brøndsted, † 1842,

*) Augustins Levnetsbeskrivelse (af R. Nyerup) og Mindesmærke ere de første i det af Lahde udgivne Værk „Mindesmærker", der ogsaa indeholder Levnedsbeskrivelser og Monumenter over Geheimeraad A. G. Carstens, † 1795, O. J. Samsøe, dramatisk Forfatter, † 1796, Lægen A. N. Aasheim, † 1800, Provst paa Regentsen, Prof. A. C. Hvid, † 1788, Tyge Rothe og Karen Bjørn, begge † 1795, Geh.-Legationsr. F. Avemann, † 1800, M. C. Preisler, Skuespillerinde, † 1797, F. K. Trant, † 1798, Deputeret i Toldkammeret, C. Waage, † 1791, Raadm og Grosserer, P. C. Abildgaard, P. Tutein, † 1799, Fabrikant, G. Nielsen, † 1797, Conferentsraadand, Haandbibliothek, J. Zoega, † 1788, Finantsdeputeret.

Etatsraad, Prof. i Archæologi, Mon. af Bissen, S. Dreier, Prof. i Botanik, † 1842, H. N. Clausen, Professor, fhv. Minister, † 1877, C. Ewald, † 1866, Generalmajor, H. E. Freund, † 1840, Billedhugger, Mon. af Bissen og G. C. Freund, J. D. Herholdt, † 1836, Etatsraad, Prof. med., N. L. Høyen, † 1870, Prof., Kunsthistoriker, J. W. Hornemann, † 1841, Professor i Botanik, A. Kall, † 1821, Prof. i Græsk og Historie, Monument af Wiedewelt, S. Kierkegaard, † 1855, Dr. philos., J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, † 1850, Prof. juris, G. L. Lahde, † 1833, Kobberstikker, C. F. E. Larsen, † 1859, Marinemaler, J. E. Larsen, † 1856, Justitiarius i Høiesteret, Fr. Liebmann, † 1856, Professor i Botanik, P. de Løvenørn, † 1826, Contreadmiral, W. N. Marstrand, † 1873, Directeur for Kunstacademiet, Historiemaler, D. G. Moldenhaver, † 1823, Overbibliothekar, J. P. Mynster, † 1854, Sjællands Biskop, Poul M. Møller, † 1838, Prof. i Philosophi, R. Nyerup, † 1829, Prof. i Literaturhistorie, O. C. Olufsen, † 1827, Prof. i Statsoeconomien, dram. Forfatter, N. M. Petersen, † 1862, Prof. i de nordiske Sprog, R. Rask, † 1832, Professor i de østerlandske Sprog, Monument efter Tegning af Bindesbøll, N. L. Reiersen, † 1795, Etatsraad, Legatstifter, O. J. Samsø, † 1796, dramatisk Forfatter, Monument af Dajon, L. C. Sander, † 1819, Prof., dramatisk Forfatter, J. F. Schouw, † 1852, Professor i Botanik, M. Vahl, † 1804, Professor i Botanik, W. C. Zeise, † 1847, Professor i Chemi, E. C. Werlauff, † 1872, Prof. i Historie og Bibliothekar, H. C. Ørsted, † 1851, Conferentsraad, Directeur for den polytechniske Læreanstalt. Endvidere den fhv. Minister, Kammerherre C. F. Simony, † 1872, Conferentsraad T. Algreen-Ussing, † 1872, Architekt, Prof. J. H. Nebelong, † 1871, Stadsbygmester, Prof. N. S. Nebelong, † 1871.

Helliggeistes eller **Helligaands Kirke**. I de fleste Kjøbstæder fandtes i Middelalderen saakaldte Helligaandshuse, hvor Syge bleve pleiede af et geistligt Broderskab. I Kjøbenhavn indrettedes allerede i det 13de Aarhundrede et saadant Helligaands-Hospital („Helliggesthuus"); Konger og fyrstelige Personer berigede det, og Christian den 1ste udvirkede 1474 varelig Tilladelse til at indføre Augustins Klosterregel blandt Hospitalsbrødrene og omdanne det til tillige at være et Slags Vaisenhuus. Kirken, der allerede nævnes 1449 og sikkert var meget ældre, blev ombygget 1469, en stor, men som det synes taarnløs Bygning. 1530 forordnede Frederik den 1ste, at Klosteret skulde alene være Hospital, og at St. Jørgens og St. Gjertruds Hospitalers Renter eller Indkomster skulde tillægges dette almindelige Hospital. Efter Reformationen blev Hospitalets Kirke gjort til Sognekirke, tildeels istedenfor den nedbrudte St. Clemens Kirke i Kattesund. Aarstallet 1538 paa Chorets nordre Væg vidner om de i den Anledning foretagne Istandsættelser og Forandringer. Efterhaanden modtog Kirken flere Forbedringer; i Aarene 1582—83 fik den paa Rigens Hofmester Christopher Walkendorfs, samt Sognefolkets Bekostning sit nuværende Taarn, der 1594 blev prydet med et smukt Spiir, og fik 1613 af Christian den 4de et Sangværk af 19 Klokker, som hver hel og halve Time spillede et Psalmevers. I Aaret 1650 kjøbte Kirken den Bygning af det gamle Kloster, der fra den vestre Ende af Kirken strækker

sig imod Nord; her var vistnok Sygestuen efter 1474, og fra 1539 til 1554 stod en Deel af Universitets-Bibliotheket her. Nu blev dette Klosterhuus, den 3die August 1651, indviet til et Begravelsescapel, som det endnu er. Ogsaa denne Kirke brændte 1728, og hedder det, at Sangværket var af Organisten blevet stillet saaledes, at det, medens Luerne omspændte Kirken og Taarnet, spillede den Psalme: „Vreden din afvend, Herre Gud, af Naade.“ Kirken blev dog snart istandsat og indviet den 30te November 1732. To anseelige Portaler i Renaissance-Stil vare blevne skaanede i Ildebranden; men kun den største af dem, som bærer Christian den 4des Navnetræk og Aaret 1620, er nu i Behold. Kirkens

Helliggeistes Kirke.

udvendige Længde er 88 Alen; ved den nordre Side staaer Taarnet, som efter Branden kun fik et mindre, lanterneformigt Spir, der hæver sig 21 Alen over Taarnmuren; hele Taarnet er omtrent 80 Alen høit (men ikke 102 Alen, som Jonge anfører). Indvendig deles Kirken ved 2 Rader ottekantede Piller i 3 lige høie Skibe, men temmelig lavspændte Hvælvinger. Choret, med tresidig Afslutning, har Hvælvinger uden Piller. Alteret er af Marmor, med et Maleri af Krock, malet 1727, forestillende Christi Himmelfart, Frederik den 4des Portraitmedaillon, o. s. v.; det stod tilforn i det af Frederik den 4de indrettede Slotscapel paa Kjøbenhavns Slot, men da dette blev nedbrudt af Christian den 6te, skjænkede han dets Alter til denne Kirke. Ny Prædikestol. Nyt Orgel fra 1876,

af Orgelbygger Olsen. Paa Chorets nordre Væg hænger Adam Müllers bekjendte Maleri: Luther paa Rigsdagen i Worms, foræret Kirken i 1837 af Kunstforeningen i Kjøbenhavn. Der findes ogsaa et Maleri i Kirken forestillende Hans Tausen, der prædiker i Viborg, malet af A. C. Thomsen, skjænket Kirken af afd. Pastor Bloch-Suhr. Ligcapellet har 4 fritstaaende Piller med 2 Rækker Hvælvinger. Mange Adelsmænd, men især en Mængde „anseelige Borgere" (Borgmestere, Raadmænd, o. a.) valgte her deres Hvilested; men de fleste ældre Monumenter ere ødelagte. Den ved Souverainitetens Indførelse virksomme Præsident Hans Nansen blev begravet her, saavelsom hans Sønnedatter Catharina Griffenfeld, som døde 1672, 16 Aar gl. Et nyere Epitaphium er sat over Chr. P. Getreuer, Hofmaler † 1780 og Hustru Maria Riis, Stiftere af de Getreuerske

Helliggeistes Kirkes Capel.

Stiftelser. Den sidste katholske Bisp Joachim Rønnow blev begravet i Kirken; en i Capellets Muur ved Kirkens nordre Side indmuret Ligsteen foregives, vistnok med Urette, at være hans. Ved den nymodens Restauration, som Kirken undergik 1845—46, led især det gamle Capel mange vilkaarlige Forandringer baade udvendig og indvendig; Kirken fik overalt Trægulv, alle Monumenter og Ligstene borttoges; Pillerne maltes gule og Hvælvingerne blaa. I Aaret 1855 er Kirkegaardsmuren paa de 2 Sider bleven nedbrudt og et smukt Jernstakit kommen istedet. Blandt de paa Kirkegaarden ved Kirken hvilende maa nævnes Archæologen, Rector ved Vor Frue Latinske Skole (nu Metropolitanskolen) Islænderen Skule Thordarson Thorlacius (1741—1815), den theologiske Prof. Børge Riisbrigh, † 1809, og 4 Medlemmer af den oprindelig norske Familie Linde med Inscriptioner op mod Kirkemuren (Arved Christian Linde, født i Norge 1683. „Jeg var betroet uden at stille Borgen for mig

Kongens og Landets Penge, død 1762" — Gabriel Linde, født 1715, tjente 3 Konger i 48 Aar og blev nedsat her 1791 — Conrad Daniel Linde, 1754—1826. „Jeg var betroet ligesom min her nedlagte Fader og Farfader Kongens og Landets Penge i 56 Aar og efterlod kun den nedarvede Formue — Johan Gabriel Linde, Sønnesønssøn af Arved Christian Linde, Conferentsraad, 1781—1864, tjente i 64 Aar 4 Konger.

Assistents-Kirkegaard udenfor Nørre-Port. Her hviler: N. Abildgaard, † 1809, Directeur for Kunstacademiet, Genremaler, B. H. F. Abrahamson, † 1812, Capitain i Artilleriet, Forfatter, C. A. Ancker, † 1857, Legatstifter, O. Bang, Geheimeconferentsraad, Dr. med., † 1877, A. F. Bergsøe, † 1854, Professor i Statsoeconomi, J. F. Clemens, † 1831, Kobberstikker, N. Dajon, † 1824, Billedhugger, O. Dalsgaard, † 1798, Etatsraad, Legatstifter, C. W. Eckersberg, † 1853, Directeur for Kunstacademiet, Gjenremaler, Chr. Fenger, † 1845, Conferentsraad, Professor i Chirurgi, L. N. Hvidt, † 1856, fhv. Minister, Bankdirecteur, Jens Juel, † 1802, Portraitmaler, N. T. H. Jørgensen, † 1847, Kgl. Skuespillerinde, J. H. Koch, † 1860, Conferentsraad, Bygningsdirecteur, M. A. Koefoed, † 1838, Etatsraadinde, Legatstifterinde, F. L. E. Kunzen, † 1817, Kgl. Capelmester, M. Lange, † 1866, Overpræsident i Kjøbenhavn, F. L. B. Lindgreen, † 1842, Kgl. Skuespiller, Finn Magnussen, † 1847, Geheimearchivar, J. H. Mundt, † 1859, Borgmester, Legatstifter, A. A. Müller, † 1844, Historiemaler, P. E. Müller, † 1834, Sjællands Biskop, C. Gundelach Møller, † 1845, Prof. i Chirurgi, J. Møller, † 1833, Professor i Theologi, C. E. Reich, † 1865, fhv. Minister, Chef for Høiskolen, Oberstlieut., Emilie Rosing, † 1811, Kgl. Skuespillerinde, Tyge Rothe, † 1795, theol. og philos. Forfatter, og Hustru Karen Bjørn, † 1795, C. F. Rottwitt, † 1860, Conseilspræsident, Amtmand, Monument af Rosenfalk, A. G. Rudelbach, † 1862, Præst, theol. Forfatter, C. A. Sass, † 1867, Etatsraad, Grosserer, Legatstifter, A. G. Stage, † 1845, Kgl. Skuespiller, H. Stephensen, † 1851, Viceadmiral, Edv. Storm, † 1794, Skoleforstander, Digter, C. Sørensen, † 1861, Sættemaskinens Opfinder, Cl. Tode, † 1806, Prof. med., Digter, C. Winsløv, † 1834, Kgl. Skuespiller, Geheimeraadinde M. Wærn, † 1812, Legatstifterinde.

Af Kirken saavelsom af Capellets Indre gives paa de foregaaende Sider Afbildninger.

Trinitatis Kirke (Hellig Trefoldigheds Kirke). Grundstenen til denne Kirke blev lagt den 7de Juli 1637 af Kong Christian den 4de. Som Muurmester nævnes en Jørgen Scheffel; men den egentlige Bygmester eller den, der gav Tegningen, har næppe været nogen Anden end Kongen selv. Netop 20 Aars-Dagen efter indsatte man den sidste Steen; men Aaret iforveien, Trinitatis Søndag 1656, var Kirken bleven indviet ved Biskop Hans Svane. Den 6te Juli 1658 gav Kongen Universitetets Professorer jus patronatus til Kirken, der oprindelig var bestemt til en Universitets-Kirke, men Aar 1683 blev gjort til en ordentlig Sognekirke. I Kjøbenhavns Ildebrand 1728 afbrændte Kirkens Tag og Overdeel, med Universitetets kostbare Bogsamling og Instrumenter (hvoriblandt Tyge

Brahes mærkelige Himmel=Globus, 3 Alen i Gjennemsnit, af Træ, men belagt med en Messingplade, hvorpaa 1000 Fixstjerners Positioner vare angivne); men Piller og Hvælvinger modstode Ilden, saa Kirken var istand inden 3 Aars Forløb og indviedes paany den 7de October 1731. Paa den østre Ende af Taget staaer et lidet Træ=Klokketaarn. Kirkens udvendige Længde (foruden Taarnet) er 86 Alen; indvendig 81 Alen lang og 29 Alen bred. De smukke Hvælvinger bæres af 14 slanke ottekantede Piller, i 2 Rækker. 8 Vinduer paa hver Side, 17 Alen høie, forsyne Kirken med rigeligt Lys. Den restaureredes paany i 1834—35 og har for faa Aar siden atter under Ledelse af afd. Stadsbygmester Nebelong undergaaet en Hovedreparation, som har gjort den til en af Hovedstadens smukkeste Kirker og navnlig har skilt den af med de vanprydende lukkede Pulpiturer. Ved Chorets nordre Væg staaer det prægtige, efter Ildebranden restaurerede, Marmormonument over den fra Svenskekrigen 1658—60 hæderlig bekjendte Feltherre Hans Greve af Schack til Schakkenborg, død 1676. Af andre her begravne Adelige mærkes Joachim Gersdorff, Rigshofmester, siden Drost, under Frederik den 3die, † 1661, og hans Svigersøn Geheimeraad Jørgen Bjelke, Overstcommanderende i Norge under ovennævnte Krig, † 1696; Grev Mogens Frijs, den første Greve til Frijsenborg, † 1675; Henrik v. Støcken, Rentemester, † 1681, C. C. v. Støcken, Admiral, † 1713, J. H. v. Støcken, Etatsraad, Gesandt i Holland, † 1709, G. C. v. Støcken, General, † 1727, J. C. v. Kørbitz, Marskal, Stiftamtmand i Sjælland, † 1682. Af Videnskabsmænd: den høitfortjente lærde Islænder Arne Magnussen, † 1730, den lærde Hans Gram, † 1748; Geheimeraad Bolle Villum Luxdorph, † 1788; Genealogen og Heraldikeren Terkel af Klevenfeldt, † 1777 (Epitaph. med hans Portraitmedaillon); Etatsraad Jørgen Elers, Stifteren af det Collegium, som bærer hans Navn, † 1692. Paa Kirkegaarden, ved hvis østlige Ende findes et Liigcapel, hviler tæt ved Kirken Digteren Johannes Ewald, som blev jordet her den 23de Marts 1781; en flad Steen dækker hans Grav; paa den læses Navnet, Fødsels= og Dødsaar og disse Ord: „Hans Sange høres med Beundring af hver, som agter Smag, Dyd og Religion, og ere udødelige som han selv." Nærved Ewald hviler ogsaa en anden Digter, Joh. Herm. Wessel, † 1785, over hvem Selskabet Wesselsminde har sat et Mindemærke, hvori er gjengivet de bekjendte Stropher af Baggesen:

Graad smelted hen i Smiil naar Wessels Lune bød,
Men Glædens Smiil forsvandt i Taarer ved hans Død*).

Legatstifteren Fred. Theod. Hurtigkarl, † 1828, Professor i Lovkyndigheden ved Kjøbenhavns Universitet, hviler ogsaa her paa Kirkegaarden, ligeledes en anden Velgjører Glarmester Christian Hauschildt, † 1834, paa begges Grave findes Mindesmærker. Endelig findes en Mindestøtte over Præsten Jens Hornsyld, † 1840, og dennes Hustru. En stor

*) Selve Gravstedet lader sig ikke bestemt paavise. Kirkebogen indeholder ingen Oplysning og ingen Nulevende kjender Pladsen. Graver Selstrup, † 1835, mente af Faderens Paaviisning nøiagtigt at vide Stedet, hvilket han beskrev med de Ord: lidt til Venstre for Ewalds Grav, naar man kommer fra Kjøbmagergade hen mod Kirken og tæt ned til Muren, altsaa lige ved den østre af Kirkens to vageste Hjørnepiller (J. H. Wessels samlede Digte udg. af J. Levin, S. CXL øverst).

slad Steen ligger over Claude Rosset, St. Hans Hospitals Velgjører. Kirkegaarden er nu i 1877 tildeels omlagt og forandret til en beplantet Vei, der fører ind mod den Hambroske Vaske- og Badeanstalt.

Assistents-Kirkegaard udenfor Nørre-Port. Paa denne hviler: Chr. Bastholm, † 1819, Confessionarius, theologisk Forfatter, F. J. Frøhlich, † 1860, Concertmester, Componist, V. T. Galeotti, † 1817, Balletmester, H. P. Hansen, † 1861, Etatsraad, Bankdirecteur, M. M. Hassing, † 1863, Prof., Læge, M. Kall-Rasmussen, † 1863, Prof., Registrator i Geheimearchivet, J. C. Krieger, † 1824, Contre-admiral, C. S. Købke, † 1848, Genremaler, C. E. Levy, † 1865, Prof., Dr. med., P. Malling, † 1865, Prof., Architekt, P. Neu-

Trinitatis Kirke.

hausen, † 1828, Malermester, Legatstifter, J. V. Paulli, † 1865, Confessionarius, Stiftsprovst, Mich. Rosing, † 1818, kgl. Skuespiller, J. S. Saxtorph, † 1840, Prof. med.

Ved Kirkens vestre Ende staaer Christian den 4des vidtberømte Bygningsværk „Rundetaarn." Det bestaaer af en ydre og en indre Rundmuur (eller huul Cylinder), med Hvælvinger imellem, som danner en Sneglegang næsten heelt op til Taarnets flade Tag, der omgives af et sirligt Jernrækværk. Sneglegangen er saa bred, at ikke blot Keiser Peter den Store kunde ride op og ned ad den, men hans Gemalinde Katharina kjørte op i Taarnet i en Vogn med 4 Heste for. Taarnhøiden er 111 Fod til Gesimsen, Rækværket 4 Fod 3 Tommer høit; Gjennemsnittet af Taarnet er 48 Fod 4 Tommer. Paa Taarnets Ydermuur findes en Indskrift og nogle sindbilledlige Fremstillinger, der tilsammen betyde: Doctrinam et

justitiam dirige Jehovah in corde coronati regis Christiani Qvarti. 1642. Observatoriet, der tidligere var oven paa Taarnet, er nu, efterat Observatoriet paa Volden er opbygget, borttaget. Runestenene, der fandtes opsatte i Taarnet, ere nu flyttede til Musæet i Prindsens Palais.

Af Kirken med Taarnet gives paa forrige Side en Afbildning.

St. Petri Kirke. Denne Kirke var sikkert til allerede i det 13de Aarhundrede, og af Gader, som hørte dertil, nævnes Raadhuusstræde (ɔ: det nuværende Studiestræde), Nørregade, noget af Gammeltorv, Lars-Bjørnstræde, St. Pederstræde, Saltboderne (den sydligste Deel af Nørregade) o. s. v. foruden den nedlagte Landsby Serridslev. Efter Reformationen blev Sognet lagt til Frue-Kirke, og Kirken stod nu længe øde og blev brugt til „Gjethuus", hvor man støbte Klokker og Kanoner. Men i Aaret 1586 tillod Frederik den 2den, at de tydske Indbyggere i Kjøbenhavn, der i nogle Aar havde benyttet St. Claræ Klosterkirke, maatte herefter bruge St. Petri Kirke, som nu altsaa istandsattes, og især forbedredes af Christian den 4de, der lod det gamle Taarn „renovere, forhøie (udentvivl det Stykke ovenover den nuværende Væglergang) og forbedre", og forsynede det med et 60 Alen høit skifertakt Spir. 1728 afbrændte Kirken, men istandsattes snart og indviedes paany d. 2den Septbr. 1731. Taarnet blev forsynet med 4 gode Klokker, men fik kun et lidet Kugelspir, indtil man i Aar 1756—57 opførte det nuværende høie sirlige Spir (72 Alen over Taarnmuren, men 124 Alen fra Jorden), hvortil Brandmajor og Hoftømmermester Boye Junge gav Tegning. Det er tækket med 62 Skpd. Kobber og kostede over 20,000 Rdlr., hvoraf Kong Frederik den 5te gav de 12,000. Ved Kjøbenhavns Bombardement lede Kirken og Capellet meget og bleve saa ramponerede, at Menigheden maatte holde sin Gudstjeneste i Helliggeistes Kirke, indtil Petri Kirke endelig i Aarene 1815—16 blev sat i Stand igjen og aabnet til Gudstjeneste 5te Søndag efter Trinitatis 1816. Kirken er en Korskirke, udvidet under Christian den 5te, sandsynligviis imod Nord, da den fra Nord til Syd har 4 Rækker Hvælvinger, der bæres af fritstaaende Piller. Altertavlen er, ligesom Prædikestol, Orgel og Døbefont, ny efter Ødelæggelsen 1807, med Maleri af Prof. Lund: Christi Opstandelse. I Choret hænge 2 Malerier: Jesus i Gethsemane og Jesu Himmelfart, malede af Krock. Et Epitaphium af Wiedewelt over Faderen Justus Wiedewelt, Epitaphium over Kirkens Velgjører Joh. Lassenius, † 1692, Professor, Sognepræst ved Kirken. Kirken er restaureret i 1865, ved hvilken Leilighed endeel gamle Pulpiturer bleve nedtagne; den fik nye Stole m. m. Af Kirkens Ydre gives her en Afbildning. To store Gravcapeller ere tilbyggede Kirken, det gamle og det nye; de ere restaurerede efter Branden 1728, hvorom 2 Marmortavler med Indskrift give Oplysning; de ere nu indmurede heelt nede ved Jorden paa hver Side af Indgangen, siden man for omtrent 30 Aar siden afbrød de smukke Frontespicer, hvor de havde en passende Plads. Mange berømte og i forskjellige Henseender fortjente Mænd hvile her og under selve Kirken samt i „Urtegaarden"; vi anføre: Michael Wibe, Geheimeraad, Justitiarius i Høiesteret, † 1690, Poul Moth, Livlæge, † 1670, den rige Kjøbmand under Christian IV. Joh. Braem, Directeur for det ostindiske Compagni, † 1646, Christopher Gabel, † 1673,

Kammerskriver, Rentemester, Statholder i Kjøbenhavn, Christian Siegfried v. Plessen, † 1723, Skatmester, Overkammerherre hos Prinds Georg, Rentekammer=Præsident under Christian VI., og hans Søn Carl Adolph v. Plessen, † 1758, Overkammerherre hos Prinds Carl og hos Prindsesse Sophie Hedevig, Johan Sigismund Schulin, † 1750, Medlem af Geheime=Conseillet, Lehnsgreve, Henrik Stampe, † 1789,

St. Petri Kirke.

Geheimestatsminister, berømt Retslærd, Henrik Hjelmstjerne, † 1780, Justitiarius i Høiesteret, berømt Bogsamler, Kirkens Bygmester B. Junge, Hofapotheker J. G. Becker og flere af Familien, Erik Pontoppidan, † 1764, Biskop i Bergen, Procantsler ved Kjøbenhavns Universitet, Udgiver af en Deel af danske Atlas (i „Urtegaarden," hvor ogsaa Biskop Fredr. Münter, † 1830, og hans Fader B. Münter, Præst ved St. Petri Kirke, og Søster Digterinden Fr. Brun, ligesom ogsaa Conferentsraad M. C. G. Lehmann og Hustru F. L. Beck, Orla Lehmanns

Forældre, hvile, medens Kjøbmanden Geheimeraad Brun hviler i et særligt Capel). I det store Capel hviler endvidere: Dr. og Prof. H. G. Masius, Hofprædikant, † 1709, Grev M. G. Rosencrone, † 1811, og Hustru født Hjelmstjerne, † 1838, Brødrene Albrecht og Sebastian Petersen, Stiftere af Petersens Jomfrukloster, General Huth, † 1806. Etatsraad Weise, † 1730, Etatsraad, Prof. B. Möllmann, † 1778, Bankcommissair, Legatstifteren A. Pelt, † 1780, nævnes ogsaa blandt de her Begravede, alle med Anførelse af de over dem satte Monumenter af Wiedewelt. Endelig Forfatterinden Charlotte Dorothea Biehl, † 1788, Oversætterinde af Don Qvixote. Paa Kirkegaarden ud mod Nørregade hviler Etatsraad Weinwich, † 1829, og hos ham hans Datter, Legatstifterinden A. C. Weinwich, † 1877.

Kirkegaard omkring Kirken; Assistents-Kirkegaard denfor Nørre-Port. Paa denne hviler: A. H. Baggesen, † 1865, Generalmajor, stat. Forfatter, A. G. Carstens, † 1795, Cancellidirecteur, fh. Theaterdirecteur, Forfatter, Monument af Wiedewelt, D. F. Eschricht, † 1863, Etatsraad, Prof. i Physiologi, L. L. Jacobson, † 1843, Professor, Læge, Fr. Kuhlau, † 1832, Prof., Componist, H. Ladiges, † 1805, Sukkerraffinadeur, Legatstifter, C. F. Schmidt-Phiseldech, † 1832, Conferentsraad, historisk og philosophisk Forfatter, A. Weidenhaupt, † 1805, Billedhugger, J. C. v. Westen, † 1841, Skoleforstander, J. Wiedewelt, † 1802, Billedhugger.

Menigheden bestaaer af de tydsktalende Indbyggere i det egentlige Kjøbenhavn uden Hensyn til deres Bopæl i Byen.

Vor Frelsers Kirke. Det ny anlagte Christianshavns Indbyggere søgte i Begyndelsen Holmens Kirke, indtil Kong Christian den 4de i Aarene 1639—40 foreløbig lod opføre et tarveligt Guds Huus, en simpel Trækirke, som stod noget sønden for den nuværende Kirke, paa Hjørnet af St. Annægade og Prindsessegade, hvor nu Eiendommen „Rolighed" ligger. Denne Kirke benyttedes i 56 Aar, til den nye Kirkes Indvielse 1696, og blev saa 12 Aar efter solgt for 462 Rdlr. Til den nuværende Frelsers Kirke lagde Kong Christian den 5te Grundstenen den 19de Octbr. 1682, og Arbeidet fortsattes med Iver og stor Bekostning (tildeels formedelst den lave og sumpige Grund) i 14 Aar, til 19de April 1696, da den høitideligt indviedes. Den Mand, der gav Tegning og ledede Opførelsen, var Kongens Generalbygmester Lambert von Haven, som tilvisse har stor Ære af denne Bygning, der udvendig som indvendig udmærker sig ved en ædel og reen Bygningsstiil. Den er desuden en god og solid Bygning; dens Tagconstruction holdes for at være et Mesterværk.

Kirken er en Korskirke, 90 Alen lang, 75 Alen bred, men med Udbygninger imellem Korsene, saa at dens Grundform danner et Slags Ottekant. Indvendig bæres den store Hvælving af fire fritstaaende Piller; imellem disse og Sidemurene ere endnu 14 Hvælvinger, tildeels prydede med Stukkaturarbeide.

Naar man træder ind i dette høie lyse Kirkerum, møder Øiet strax det anseelige og prægtige Alter, der er opført af forskjellige Slags Marmor og iblandt andet fremstiller Vor Herre i Gethsemane og Engelen hos ham; begge af italiensk Marmor. Prædikestolen er efter Tegning

Vor Frelsers Kirke.

af Prof. Harsdorff. Orgelet har sjælden smukt Billedskjærerarbeide og er iøvrigt et af de største og fortrinligste i hele Landet. Døbefonten er kostbar, med Alabast-Basreliefs.

I en tilmuret Begravelse under Orgelet hviler Grevinde v. Viereck samt hendes 1 Aar gl. Søn Frederik Gyldenløve*).

Kirken fik i Aarene 1852—53 en ret tilfredsstillende indvendig Restauration. En herlig Prydelse har Kirken i sit Taarn med det prægtige høie Spiir (siden 1807 det høieste i Danmark). Først under Frederik den 5te fik man gjort Udveie til Spirets Opførelse (1749—50), efter Tegning af Generalbygmester Lauritz de Thura. Øverst paa Taarnmuren anbragtes de 4 Evangelister af Steen i overnaturlig Størrelse; derfra hæver Spiret sig først i Ottekant, siden rundt med en Spiralgang udenom og øverst en stor Kugle, 4 Alen i Gjennemsnit med Frelserens 5 Alen høie Billed med Seirsfanen. Spiret er overalt tækket med Kobber; men den tilforn saa prægtige Forgyldning blev ved sidste Reparation ombyttet med guul Maling. Taarnets Høide er 73½ Alen, Spirets 90½ Alen, ialt 144 Alen.

Stor og smuk Kirkegaard omkring Kirken; ny Assistents-Kirkegaard udenfor Nørre-Port. Paa denne hviler Digteren H. C. Andersen, † 1875.

Af Frelsers Kirke gives her en Afbildning.

Holmens Kirke. Paa denne Kirkes Plads stod i Christian den 4des Tid et Huus, der brugtes til Ankersmedie, Mønt, o. s. v., og den Ende, hvor Choret nu er, tjente til Bolig for Smedemesteren og i nogle Aar til Toldbod. Det var denne Bygning, som Kong Christian i Aaret 1619 lod indrette til en Kirke for „alle dem, som betjene Hans Majestæts Flaade, Tøihuus, Bryggers, Bagers, Bødkerhuus, Smedien og Staldene“: men da Kirken snart ikke kunde rumme Tilhørerne, lod Kongen den, 1639—41, hvilket sidste Aarstal staaer paa Hovedportalen, udvide ved 2 Udbygninger eller Capeller, hvorhos Choret blev ombygget, og Spiret flyttet fra den østre Ende, hvor det før var, og sat midt over Korset af Kirken.

Kirken er, som anført, en Korskirke, 82 Alen lang og 26 Alen høi til Tagryggen med et ottekantet gjennembrudt Spiir i Renaissancestiil. Altertavlen og Prædikestolen have rigt Billedskjærerarbeide, som man antager af Billedskjærer Abel Schrøder fra Næstved. Nu er Kirken restaureret i 1872—73. Den tidligere saa mørke Kirke med dens lukkede Pulpiturer og den særegne Blanding af Inventarium fra Christian den Fjerdes Tid og i Rococostiil er nu forandret til et smukt lyst Rum med aabne Pulpiturer, der ligesom Stolene paa Gulvet ere deels af Egetræ, deels egetræesmalede, med hvidt Loft og Vægge, der ere malede i en let

*) Elisabeth Helene v. Viereck, Datter af den preussiske Gesandt v. Viereck, født 4de Mai 1679, blev ophøiet til Grevinde og fik Antvorskovs Gods 6te Septbr. 1703, blev hemmelig viet til Kong Frederik IV. samme Aar, døde 27de Juni 1704 efter at have født en Søn, ovennævnte F. Gyldenløve. Ifølge Thurahs Hafnia hodierna blev der sat følgende Indskrift ved Gravstedet:

Ein großer König hat vor andern mich geliebet,
So mich zuerst erfreut, dennoch zuletzt betrübet;
Dann als ich kaum zur Welt des Leibes Frucht gebracht,
Hab ich dadurch die Bahn zum Tode mir gemacht.
Die Lieb ist mit mir aus ein Gräflich Kind allein.
Das mag von meinem Glück und Unglück Zeuge sein.

graa Farve. Udvendig er den gamle Kalkpuds borttaget, saa at de oprindelig røde Steen, hvoraf Kirken tildeels er bygget, ere komne frem, medens den øvrige Deel af Bygningen, der er opført af gule Steen, er bleven malet rød som hiint, ligesom endvidere Jerngitterværket og Portene udenfor Kirken ere blevne malede. I det Indre er alt ældre Inventar, der er blevet bibeholdt, blevet restaureret og fra flere Sider har Kirken modtaget værdifulde Gaver af Forskjellige til dens Brug. Ved Anbringelsen af Christian den Fjerdes Kongeport fra Roeskilde, paa Nordostgavlen, har Kirken vundet et Smykke, som betydelig forbedrer dens Udseende. Kirken har som bekjendt ogsaa faaet en Skriftestol i Korsurtegaarden.

I Kirken findes følgende Epitaphier: over Viceadmiral Jørgen Bjørnsen, † 1683, og Hustru, over Familien Hoppe, saaledes Vice-Admiral Iver Hoppe, † 1693, Generaladmiral Lieutenant Peter Hoppe, † 1776, Etatsraadinde Elisabeth Hoppe født Holst, † 1773, over hende særligt et lidet Marmormonument af Wiedewelt. Ved Siden af dette et Monument af Thorvaldsen med dennes bekjendte Gruppe Natten, hvorunder med ophævede Metalbogstaver læses Cæcilia Catharina Falsen født Høyer, død XV. Februar MDCCCXVI. (Hun var en Datter af Provst Høyer ved Holmens Kirke, gift med Capitain senere Admiral Falsen) F. Thaarup har tilføiet i sin korte Beskrivelse af Holmens Kirke som en Mærkværdighed, at Mesteren til dette udmærkede Kunstværk som ungt Menneske (den 15de April 1787) blev confirmeret i den Kirke, hvor det nu staaer opreist, og af den Mand, til hvis Datters Minde det der er hensat.

I Kirken er et Maleri af Dorph „Christus velsigner Børnene“, skjænket af Pastor L. A. Varburg.

Foran Alteret ligger den lærde Frederik Rostgaard (død 1745) og Hustru Conradine Revenfeld begravet. I den søndre Ende af Kirken ere begravne Proviantskriver Hans Hansen Osten og Hustru Abel Cathrine von der Wisch (død 1676), Stifterinden af „Abel Cathrines Boder“ i Kjøbenhavn.

Fra Chorets søndre Side strækker sig langs Canalen det anseelige og lyse Ligcapel, som er opført i Aaret 1705, i italiensk Stiil. I sammes østre Ende er Niels Juels Grav, med det prægtige Marmor-Mindesmærke, hvorpaa i Basreliefs sees hans vigtigste Seirvindinger (ved Rødsand 1659, Gulland 1ste Mai 1676, Bornholm 7de Mai 1676, Øland 1ste Juni 1676, Kolberg Reed 1ste Juni 1677, Kjøge Bugt 1ste Juli 1677, Rygen 7de Septbr. 1678); under Heltens Brystbillede læses Th. Kingos bekjendte Vers:

„Staae Vandringsmand og skue en Søehelt an i Steen,
Og est du selv en Flint, ær da hans døde Been.
Thi det er Herr Niels Juel, hvis Marv og Been og Blod
Med fyrig Hierte for sin Konges Ære flod;
Hvis Manddoms Drifter i saa mange Søeslag staaer,
Og giennem Hav og Luft og Land med Ære gaaer.
En Mand af gammel Dyd og Dansk Oprigtighed,
Af Ja og Ney, og hvad man godt og ærligt veed;
Hans Siel den er hos Gud, hans Been i denne Grav,
Hans Navn i Minde, mens der findes Vand i Hav.“

I Indelukket foran dette Monument staae 4 Liigkister, nemlig Niels Juels, † 1697, hans Hustrues Margrete Ulfelds, † 1703, hans Søns Knud Juels, † 1709 og Gregers Juels, † 1731. Paa den vestlige Side af Capellet findes: Marmortavle over Dr. Peder Jespersen, Kgl. Confessionarius, † 1714, Monument over Bisp Peder Hersleb, † 1757, et Marmormonument over G. C. Greve af Haxthausen, † 1802, Marmormonument over G. Kloumann, Etatsraad, Bryggerhuusforvalter, Bankcommissair og Directeur ved asiatisk Compagni, † 1752, med Hustru, Marmorplade over „to Brødre af eet Liv" Andreas Lüders, † 1727, Cabinetssecretair hos Kong Frederik IV., og Peter Lüders, † 1730, Cabinetssecretair i 23 Aar hos Dronning Louise, Epitaphium over Alexander Ross, Generalkrigscommissair, † 1792, Monument for Peder Tordenskjold af Prof. Dajon. I en Marmormedaillon Brystbillede, og derunder Indskriften:

Helten Peder Tordenskjold
Viceadmiral.
Ham nævnede hans Konge med Hæder, hans Medborgere med Glæde, hans Fjender med Skræk. Danmarks Aarbøger bevare hans Daad.
Frederik den Sjette satte ham dette Minde.

Sarcophagen, som staaer herunder, er af sort Marmor og har forhen, efter hvad der berettes, udgjort en Deel af Frue Kirkes Alterbord. Paa Liigstenens Side Navnene: Dynekilen, Marstrand, Elfsborg.

Paa den østlige Side af Capellet findes 3 Epitaphier: over Henrik Gerner, † 1787, der som Skibsconstructeur, ved sit Pompeværk i Dokken, ved sine technologiske og mathematiske Indsigter og ved sin Virksomhed for Kunstflidens Fremme erhvervede sig et berømmeligt Navn i Fædrelandets Historie, over J. Frauen, Kgl. Confessionarius, † 1736, og over Hofcantor Janus Ibsen, † 1758, med Hustru.

Ved den nordlige Ende af Capellet et kostbart Marmormonument over Niels Benzon til Vaar, Geheimeraad, Kammeradvocat, med Hustru, † 1708. Desuden findes i Capellet tvende nyere Mindetavler over Overkammerherre Hauch, † 1838, med Hustru og over Geheimeraad, Udenrigsminister Krabbe Carisius, † 1845.

Af Kirken gives her en Afbildning.

Paa den forrige Kirkegaard, der gaaer ned mod Canalen, men som nu i 1877 er omdannet til et Haveanlæg, findes endnu nogle mindre Mindesmærker, saaledes over Peter Borndran, Conferentsraad, Deputeret i Rentekamret og for Finantserne, † 1822, og Hustru, over Cornelius Wleugel, Divisionschef, † 1833, med Hustru, over H. C. Sneedorff, Contreadmiral, Chef for Landcadetacademiet, yndet Digter, † 1824, over J. Wadum, Committeret i Rentekamret, † 1804. Assistentskirkegaard udenfor Østerport (anlagt allerede 1666). Her findes Gravhøien over Heltene fra 2den April 1801. Paa en med Graner beplantet Høi, fra hvis ene Side hæver sig en Sandsteensobelisk med den simple Indskrift:

De faldt for Fædrelandet den 2den April 1801

og igjen derunder

Medborgeres Erkjendtlighed reiste dem dette Minde.

Den vedbendebekrandsede Støtte hviler paa et Fundament, paa hvis Forside der læses

Den Krands, som Fædrelandet gav,
Den visner ei paa faldne Krigers Grav.

Foran Høien i en Halvcirkel, der strækker sig fra Syd til Nord, omtrent som Defensionslinien var udlagt, findes opreist saa mange Kampestene, som der var faldne Officerer. I hver Steen er saavel den Faldnes som Skibets Navn indhugget, saaledes: Maanedslieut. Jensen paa Prøvesteen, M. L. Johansen paa Jylland, Pr.-Lieut. Hauch paa Kron-

Monumentet paa Holmens Kirkegaard over Heltene fra 1801.

borg og M. L. Bohne paa Kronborg, Lieut. Wulff paa Dannebrog og Lieut. Ebel (af Land-Et.) paa Dannebrog, M. L. Wedelee paa Sjælland, M. L. Willumsen paa Charlotte Amalie, Capitain Thura paa Indfødsretten, Capitain Schrødersee paa Indfødsretten og M. L. Cortsen paa Indfødsretten (Anordningen af Mindesmærket er af Lahde, Billedhuggerarbeidet af Wiedewelt). Af Mindesmærket gives her en Afbildning. Paa Kirkegaarden hviler

Prospect af Holmens Canal med den nye Bro, Holmens Kirke og Studenterforeningen.

endvidere: Steen Andersen Bille, † 1833, Admiral, Geheime-Statsminister, „Helten fra Tripolis", C. C. Zahrtmann, † 1853, Admiral, fhv. Minister, Monumenter af Bissen over Fregatten Jyllands Fører i Kampen ved Helgoland 1864, Orlogscapitain P. C. Holm og over den paa Christian den Ottende 1849 faldne Capitainlieut. Chr. Krieger. Commandeur P. N. Sølling, Bombebøssens Stifter, † 1827, hviler under en simpel Marmortavle. Af Civile hvile her: H. Puggaard, † 1866, Grosserer og Legatstifter, O. Lehmann, † 1870, fhv. Minister, C. A. Bluhme, † 1866, fhv. Conseilspræsident, Udenrigsminister, C. P. G. Leuning, † 1867, Justitsminister, J. L. Heiberg, † 1860, Theaterdirecteur, Digter og hans Moder Fru Gyllembourg, J. C. Ryge, † 1842, Dr. med., Kgl. Skuespiller. Endvidere hvile her Lægerne N. S. Thal, † 1853, C. C. Withusen, † 1853, J. P. Ipsen, † 1863, og S. A. V. Stein, † 1868; Malerne J. L. G. Lund, † 1867 og M. C. V. Rørby, † 1848: Forfatteren, Prof. F. Høegh-Guldberg, † 1852, Forstanderen for Veterinairskolen Erik Viborg, † 1822, Major S. L. C. Rosen, falden ved Dybbøl 1864; fra den seneste Tid Geheimeraad, Generalauditeur H. J. Koefoed, † 1870, Conferentsraad, Bankdirecteur Haagen, † 1871, Componisten, Prof. H. Rung, † 1871, Admiral Dahlerup, † 1872, Conferentsr. T. Algreen-Ussing, † 1872, Confrd., fhv. Minister C. N. David, † 1872, og nu Digteren Christian Winther, † 1876.

Den Herre Zebaoths Kirke eller **Garnisons-Kirken.** I Aarene 1704 til 1706 (den indviedes 24de Marts 1706) lod Frederik den 4de denne Kirke opføre, hvortil Stenene toges fra det 1689 ved Ildebrand ødelagte Amalienborg Slot. Det er en Korskirke, 68 Alen lang og 44 Alen bred. I Midten af forrige Aarhundrede var der Tale om, at Kirken skulde forsynes med Taarn og Spir; men det blev ikke til noget, og den har saaledes endnu sit lille Taarn med en Kuppel. Indvendig er Kirken ret lys og pyntelig, med gibset Loft. Altertavlen, af sort og hvidt Marmor, er et Arbeide af „Kongens Steenhugger" Didrik Gercken. Den er skjænket af Hans Benzon til Sohngaardsholm (død 1715), som er begravet under Choret. I Kirkens Ydermuur er indmuret Broncemindetavler over Malerne Eckersberg og Lundbye; paa Kirkegaarden hviler den bekjendte Skibsværftseier Lars Bilder, der testamenterede 1/2 Million Rdlr. til offentlig Brug og efter hvem en Gade og en Plads paa Christianshavn have Navn. Af Kirken gives paa omstaaende Side en Afbildning.

Assistents-Kirkegaard udenfor gamle Østerport, taget i Brug under Pesten 1711 og udvidet betydelig 1851. Denne er, mere end Holmens Assistentskirkegaard, særlig afbenyttet af den militaire Klasse og det navnlig efter de sidste Krige; mange Faldne og som Følge af deres Saar Bortgangne hvile nu, de Menige ofte i lange Rækker, paa denne Kirkegaard. Ligefor Indgangen fra Østerbro er opreist et Mindesmærke over Olaf Rye (Heltens Brystbillede i Bronce af Bissen paa en Piedestal af poleret Kampesteen) reist af det Corps, der bar hans Navn med det Vidnesbyrd

Høisind og Retsind bar han i Brystet
Og under Graahaar Kæmpernes Kraft.
Drog han tilbage, var det med Hæder,
Stormed han fremad, var det til Seir.

Ved Indgangen fra den modsatte Side findes en Obelisk ligeledes af poleret Steen midt imellem de lange Rækker af Soldatergrave til Minde om de i de tvende slesvigske Krige Faldne, reist af de danske Vaabenbrødre i Kjøbenhavn. Blandt de her Jordfæstede skulle særlig nævnes: Generalgouverneur i Vestindien, Generallieut. L. Oxholm, † 1827, og i samme Gravsted hans Søn Generalmajor, Overkammerherre W. T. Oxholm, † 1876, Generallieut., Grev v. d. Schulenburg, † 1828, Generallieut. J. H. Hegermann-Lindencrone, † 1849, Generalmajor, fhv. Krigsminister C. J. Flensborg, † 1852, Generallieut., Overceremonimester, fhv. Theaterchef J. C. Holstein, † 1853, Oberst J. H. G. Irminger, † 1854, Oberst J. T. Ræder, † 1855, Oberst-

Garnisonskirken.

lieut. T. Jessen (Batteriet Jessen), † 1857, Oberstlieut. V. Würtzen, † 1858, Generallieut. H. C. G. F. Hedemann, † 1859 (Monument af Bissen), Generallieut., fhv. Krigsminister J. S. Fibiger, † 1861, Generallieut. C. D. E. Schlegel, † 1864, Generallieut. O. Krabbe, † 1864, Oberst G. H. Lasson, † 1864, Oberst M. O. B. Hveberg, falden paa Dybbøl, General G. D. Gerlach, † 1865, General C. J. de Meza, † 1865, Generallieut. J. P. T. Ræder, † 1869, Generallieut. C. A. Schepelern, † 1870, Generallieut. N. C. Lunding, † 1871, Generallieut., fhv. Krigsminister C. F. Hansen, † 1873, Oberst, fhv. Krigsminister A. F. Tscherning, † 1874. Her skal endnu tilføies, at den 6te Mai 1877 afsløredes paa denne Kirkegaard, tæt ved Olaf Ryes Støtte et Mindesmærke over Helten fra Dybbøl Premierlieutenant Johan Andreas Peter Ancker, † 1876, „Venner og Vaabenfæller satte ham dette Minde“. Af den lærde Stand og Kunstnere have ogsaa Flere

valgt deres Hvilested her, af hvilke skulle nævnes C. J. Boye, død under Choleraen 1853, Provst og Præst ved Garnisonskirken, dramatisk Forfatter, A. N. de Saint-Aubain, † 1865, Forfatteren af „Lykkens Yndling" og „Gamle Minder" m. m., J. P. Frydendahl, † 1836, en af Danmarks største comiske Skuespillere, og den der i dramatisk Kunst og det i samme Kunstart i hvert Fald stod ham meget nær, C. N. Rosenkilde, † 1861.

Af Monumentet paa Garnisons Kirkegaard over de Faldne i 1848 og 1864 gives her en Afbildning.

Monumentet paa Garnisons Kirkegaard over de Faldne i 1848 og 1864.

Frederiks Kirke. De tydske Indbyggere paa Christianshavn havde allerede i Frederik den 3dies Tid faaet en tydsk Prædikant, som hver Søndag holdt Middagsprædiken i den danske Kirke (Vor Frelsers Kirke) og hveranden Søndag Froprædiken; men under Frederik den 5te fik Menigheden, paa indgiven Ansøgning, ikke blot Tilladelse til at bygge sig en Kirke paa Christianshavn, men ogsaa en meget rigelig Understøttelse dertil, idet der ved Kongens Gave, Collecter, Lotterier og Afgift af

Embeds-Bestallinger indkom over 80,000 Rdlr. En heldigt beliggende Byggeplads for Enden af Strandgaden valgtes, og Kongen lagde Grundstenen den 12te Juni 1755. Arbeidet blev ledet af Hofbygmester, Oberst Eigtved; 1759 indviedes Kirken, som dog først 10 Aar efter fik sit smukke Taarn (beklædt med Sandsteen, ligesom Kirkens Hovedfacade) med kobbertakt Spir, opført efter Tegning af Hofbygmester Anthon. Taarnets Høide er 69½ Al., Spirets 42½ Al., ialt 112 Al. Indvendig er Kirken en meget lys og rummelig Fiirkant med gibset Træloft. Under

Frederikskirken.

Kirkegulvet er indrettet en Mængde store og luftige Gravhvælvinger; her hviler vor berømte Historiker Peter Frederik Suhm (død 7/9 1798) og hans Hustru Catharina Angel samt Sønnen Ulrik Frederik Suhm (død som Barn), alle i Marmorkister. Epitaphium over Peter Appelby, Rebslagermester ved Holmen, der 1759 anlagde Skibsbyggerværftet, under Choret hviler Anton Henrich v. Moltke, Overhofmester hos Dronning Juliane Marie, † 1792, med Hustru født Rosenkrantz, † 1798, samt Datter Sophie, Enke efter Iver Rosenkrantz-Levetzau, J. Rostrup, † 1792, alle i Marmorkister. Monument af Wiedewelt over Kammerherre,

Commandeur H. G. Krog. Paa Kirkegaarden, der støder op til Kirken, hviler Billedhuggeren C. F. Stanley, † 1813 og N. H. Masmann, Præst ved Frederikskirken, som den 4de Mai 1800 stiftede de Søndagsskoler, der endnu bære hans Navn, † 1810. Den 5te Juli 1797 blev Danmarks berømte Førsteminister Grev Andreas Peter Bernstorff bisat i Frederiks tydske Kirke (hans Liig flyttedes senere derfra til Familie-Begravelsen i Drei Lützow i Meklenborg), fulgt af Kronprinds Frederik.

Af Frederiks Kirken gives paa foregaaende Side en Afbildning.

Citadellet Frederikshavns „Slotskirke." Navnet skal hidrøre fra Frederik den 3dies Plan at bygge et Slot her. Ved Castellets Fuldførelse i Aaret 1663 blev en Kirke for Garnisonen indrettet i den nordre Ende af den saakaldte Artilleristok, hvor nu Præsteboligen er.

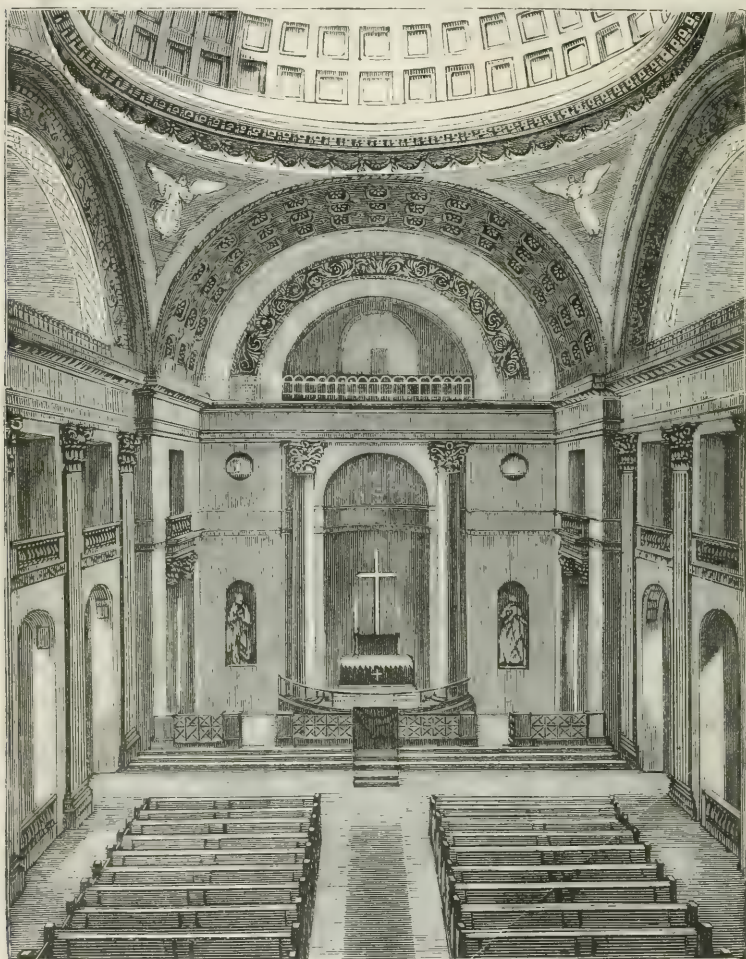
Den nuværende Kirke opførtes af Frederik den 4de i Aarene 1703—1704 (den indviedes den 26de November 1704). Det er en temmelig lille aflang-firkantet Bygning med et Taarnspir midt paa Taget.

Christiansborg Slots-Kirke. Da Kong Christian den 6te istedetfor det gamle Slot opbyggede det pragtfulde Christiansborg Slot i Aarene 1733 til 1740, blev Kirken opført som en særskilt Bygning ved Slottets nordre Side og indviedes den 27de Novbr. 1740. Denne Kirke, som blandt Andet smykkedes ved 24 fritstaaende Piller af hvidt carrarisk Marmor, der bar de øverste Stole, samt et dristigt Loftmaleri af Krock, forestillende Opstandelsen og Dommedag, blev tilligemed Slottet ødelagt ved Ildebrand den 26de og 27de Febr. 1794. Under Kong Frederik den 6te gjenopbyggedes, tilligemed Slottet, ogsaa Kirken, der paany indviedes paa den 1000aarige Jubelfest for Christendommens Forkyndelse i Danmark d. 14de Mai 1826. Kirken, der er smukt udstyret, men med mindre Pragt end den forrige, bestaaer af en aflang Fiirkant, der ved faste og fritstaaende Piller adskilles fra Sidegangene, og over Hovedskibet hæver sig en halvrund Kuppel, der hviler paa en muret Cylinder paa Midten af det flade Kobbertag. Dens Portal af fire joniske Søiler med Fronton vender ud mod Slotspladsen; den er ved en lav Mellembygning forbunden med Slottets nordre Fløi. I den forrige Slots-Kirke modtoge Kong Christian den 7de og Dronning Caroline Mathilde den høitidelige Salving den 1ste Mai 1767, og i den nuværende Kirke forrettedes kort efter dens Indvielse Kong Frederik den 7des Confirmation den 21de Mai 1826. Slotskirken er prydet med de 4 Evangelisters Statuer, modellerede i Gips: Lucas af Freund (et ældre Arbeide), Mathæus af Stein, Johannes af Peters og Marcus af Conradsen (disse 3 udførte i de sidste Aar). I Sidegangene findes Basreliefs, udførte af Borup, Holbæk og fl.

Af Kirkens Indre gives paa omstaaende Side en Afbildning.

St. Johannes Kirke. En Pest, som hjemsøgte Kjøbenhavn 1546, gav Anledning til Anlægget af en Kirkegaard tæt udenfor Nørreport, paa hvilken et lidet Capel blev opført 1566, hvilket var den første Kirkebygning udenfor Portene. Dette Capel nedbrødes imidlertid 1628, efterat

en ny grundmuret Kirke med Spiir var bleven færdig 1625. Den blev imidlertid allerede 1658 nedbrudt for ikke at tjene Fjenden til Ly under Beleiringen. Først i 1856—61 opførtes igjen en Kirke udenfor Voldene. Det var fornemlig frivillige Gaver, der gav Midler til Kirkens Opbyggelse, hvoriblandt maa især nævnes Pastor emeritus Ravns Gave paa 9000 Rd.

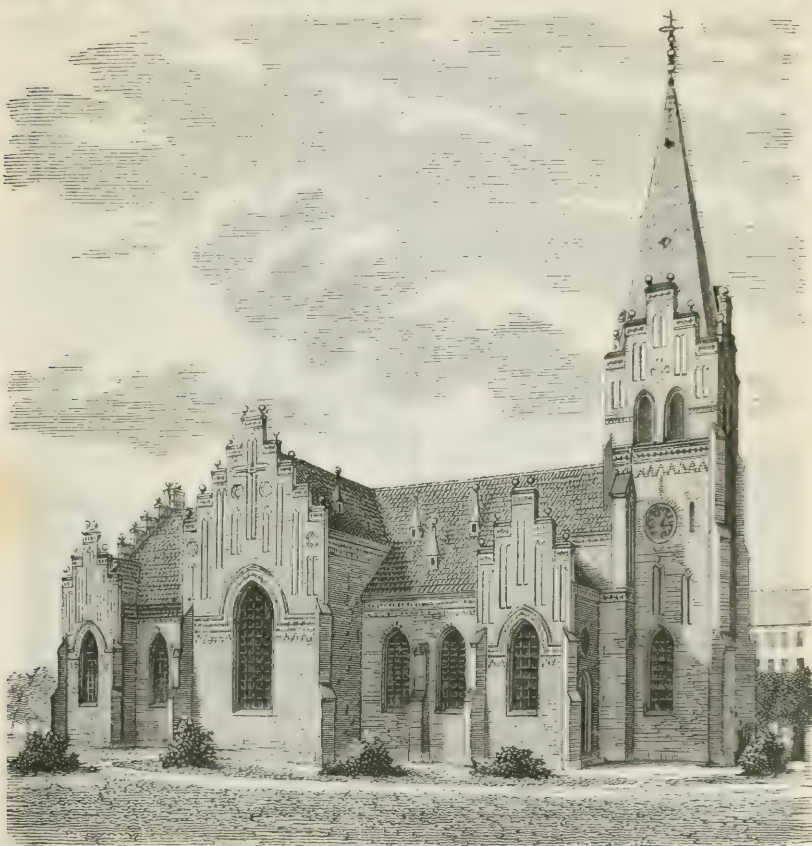

Christiansborg Slotskirkes Indre.

Med Regjeringens Approbation tilstodes der en Byggegrund paa Blegdamsfælled paa 36,000 □ Alen. Bygmesteren var Architekt Th. Sørensen. Hvælvet Korskirke i gothisk Stil med Taarn. Længde 82 Alen, Brede 42 Alen 15 Tommer, Korset $29^1/_2$ Alen, Skibets Høide 30 Alen, Taarnet 78 Alen. Grundstenen lagdes den 20de Juni 1856 af Kong Frederik VII. med følgende Ord: „Saa har jeg lagt Grundstenen til denne Kirke,

til Ære for Gud, til Opbyggelse for Menigheden." Det var 100 Aar siden at nogen Kirke var bygget i Kjøbenhavn (Frederikskirken paa Christianshavn), saa at Deeltagelsen for denne den Gang saa sjældne Handling viste sig levende i alle Klasser. Kongen var ogsaa tilstede ved Kirkens Indvielse d. 25de August 1861 ved Sjællands Biskop Dr. Martensen.

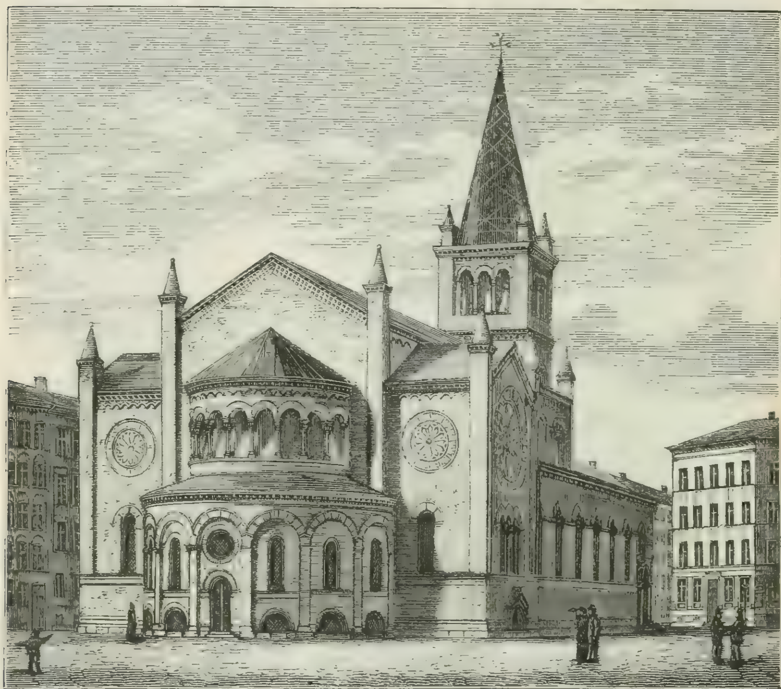
Af Kirken gives her en Afbildning.

St. Johannes Kirke.

St. Pauls Kirke, der indviedes af Biskop Martensen i Kongens Nærværelse, 18de Februar 1877, og saaledes er Kjøbenhavns nyeste Kirke, er opført efter Tegning af Architekt Gnudtzmann. Den c. 6000 □ Alen store Grund i Adelgadens Forlængelse, paa hvilken Kirken staaer, er skjænket af Staten, Kjøbenhavns Communalbestyrelse har viist sin Interesse ved meget betydelige Tilskud, nemlig 30,000 Kr. i 1868, 20,000 Kr. i 1872 og 40,000 Kr. i 1875, af Trinitatis Kirkes Midler er der afgivet 10,000 Kr. som Grundkapital, og Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegn har laant Kirken 40,000 Kr. paa billige Vilkaar. Resten af den til Opførelsen medgaaende Sum c. 240,000 Kr. er indkommen ved Indsamlinger

og Collecter, idet nu afdøde Etatsraad Stoltenberg for sit Vedkommende alene har skjænket 50,000 Kr. til Øiemedet. Grundstenen nedlagdes af Hs. Maj. Kongen den 1ste Novbr. 1872. Kongen har skjænket Kirken den som Alterbillede et tidligere i Frederiksberg Slotscapel værende Maleri af Krock, forestillende Nadverens Indstiftelse. Magistraten har skjænket de fra den nedlagte Nicolai Kirke opbevarede Kar. Ogsaa fra andre Sider er der tilflydt den smukke Gaver, saaledes af Stiftsprovst Rothe og Frue Prædikestolen, af Justitsraad F. S. Bang og Frue et antikt udskaaret Billede

St. Pauls Kirke.

af Egetræ forestillende Korsfæstelsen, af Steenhugger Kronstrøm en Marmordøbefont, af Hassel & Teudt to Gascandelabre. Kirken er prydet med et stort, firkantet, 43 Alen høit Taarn og derover et Spiir med et Kors; Spiret og Korset ere 27 Alen høie. Kirkebygningen er 84 Alen lang og 32 Alen bred. Dens Indre er holdt i Basilika-Stilen; Midtskibet dannes af en 27 Alen høi Hal, hvis Sider hvile paa slanke, polerede Granitsøiler med Kalksteens Kapitæler og Fodstykker, og hvis flade Loft er decoreret med mørkt-brogede Forsiringer. Ovenover Søilerækken findes paa hver Side en Frise, hvis Ornamenter afbrydes ved Portræthoveder af de tolv Apostle. De to Sideskibe ere 11 Alen høie og have ligeledes fladt Loft. Det halvrunde, høiere liggende Chor slutter sig gjennem en mægtig Bue til Midtskibet. Chorets Hvælvinger ere decorerede i blaa Grund med hvide Stjerner, og bag Alteret findes i en Bue følgende

Skriftsted anbragt: „Jesus siger: Jeg er Sandheden og Livet". I Choret findes to Gallerier, og paa den modsatte Side af Kirken, hvor Orgelet er anbragt, findes der ligeledes et Galleri paa hver Side af dette. Kirkens Indre, der rummer 1600 Pladser, gjør i det Hele et smukt og opløftende Indtryk.

Af Kirken gives paa modstaaende Side en Afbildning.

St. Stephans Kirke (paa Hjørnet af Lygteveien og Havremarksveien) er opført af Architekt Knudsen for frivillige Gaver. Den har Taarn og Spiir og er forøvrigt i romansk Stiil, opført af røde Muursteen. Grundstenen blev lagt 18de Juni 1873, indviet 26de December 1874.

Af Kirken gives her en Afbildning.

St. Stephans Kirke.

En Kirke er under Opførelse paa Østerfælled ved Strandveien. Grundstenen blev nedlagt den 4de September 1876 af Hs. Maj. Kongen. Den skal bære Navnet St. Jakobskirken. Paa Pladen, der blev nedlagt under Grundstenen, staaer: Aar 1876 den 4de September nedlagde Kong Christian den Niende i sin Regjerings 13de Aar Grundstenen til **St. Jakobskirke**, Gud til Ære og Menigheden til Velsignelse. Af de til Kirkens Opførelse nødvendige c. 160,000 Kroner er til denne Dag indkommet omtrent 125,000 Kroner, 40,000 fra Kjøbenhavns Commune, Resten ved frivillige Gaver. Grundstykket, hvorpaa Kirken staaer, er Gave af Krigsministeriet og Kjøbenhavns Commune i Forening. Den Herre, som hidtil har hjulpet, han hjælper fremdeles. Bygningsformen

er engelsk Gothik udviklet gjennem vort Lands Bygningsmateriale. Architekt Fenger.

En Afbildning af denne Bygnings Ydre gives her.

Ogsaa paa Vesterbro (Valdemarsgade) er der nu paabegyndt, ved Architekt Fenger, Opførelsen af en ny Kirke, hvilken alt er omtalt foran S. 58 øverst. En Afbildning gives paa modsatte Side.

Tre af Stadens offentlige Stiftelser have egne Kirker, nærmest bestemte for disse Stiftelsers særegne Menigheder, i hvilke der dog holdes offentlig Gudstjeneste.

St. Jakobs Kirke.

Vartov Hospitals Kirke blev, efterat Hospitalet i Aaret 1666 var henflyttet til den nuværende Gaard, først indrettet midt i den ene Hovedfløi ud mod Løngangsstræde, der i Aaret 1725 blev ombygget fra Nyt. For at faae Plads til Udvidelse af Hospitalsstuerne, opførtes ved Enden af den nævnte Længe en særskilt Kirkebygning, der indviedes den 11te Juni 1755.

Almindelig Hospitals Kirke blev, efterat Hospitals-Bygningen var opført i Aarene 1766—1768, indviet den 9de April 1769. Medens Hospitalet i Aarene 1775 til 1785 var henflyttet til den ene Fløi af

Kasernebygningen ud mod Sølvgaden, var en Kirkesal indrettet i denne Bygning. Efterat Hospitalet var kommet tilbage til sin oprindelige Bygning, indrettedes Kirken igjen i den midterste Deel af Hovedbygningen ind mod Gaarden, og indviedes i Aaret 1786. Til Udvidelse af Sygestuerne borttoges i Aaret 1800 en betydelige Deel af Kirkens Rum, som derved fik en forandret Indretning.

Abel Cathrines Stiftelse har en Kirke i en særskilt Bygning inde i Gaarden; den blev indviet i Aaret 1752.

Den nye Kirke paa Vesterbro.

Stadens **to Fængsels-Capeller** benyttes alene til Gudstjeneste for Straffe-Anstalternes Lemmer. **Capellet i Stadens civile Arresthuus** blev, efter Raad- og Domhusets Gjenopbyggelse, indviet den 2den Juli 1815, og offentlig Gudstjeneste holdtes her indtil den 20de Novbr. 1843, men fra den Tid alene for Arrestanterne. I **Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset** paa Christianshavn, hvis forrige Kirke i den mod Torvet vendende Hovedfløi i Aaret 1817 blev ødelagt ved Ildebrand, holdes Gudstjeneste for Fangerne i en af Fængselsstuerne.

Flere fra Folkekirken afvigende Troessamfund have deres egne Kirker.

Den reformerte Menigheds Kirke blev opført i Aaret 1688, efterat Christian den 5tes Dronning Charlotte Amalie havde formaaet at skaffe sine Troesfæller beskyttende Privilegier til deres Ophold her i Landet. Kirken indviedes den 10de Novbr. 1689; den ødelagdes ved Ildebranden i 1728, men blev ved Collecter her og i reformerte Menigheder i Udlandet istandsat og paany indviet den 4de Marts 1731. Dens Bygning, som har et Spiir paa Midten af Taget, er opført i reen og simpel Stiil og uden indre Prydelser. Flere af Menighedens ældste Medlemmer ere

Den reformerte Kirke.

begravne i Kirken; men Ligstenene over dem bleve ved en Reparation for nogle Aar siden borttagne. Af den reformerte Kirke gives her en Afbildning.

Paa Kirkegaarden hviler Vice-Admiral Johan Olfert Fischer, der førte Over-Commandoen i Slaget paa Rheden den 2den April 1801.

Methodistkirken (i Rigensgade) er væsentlig ved Tilskud fra Amerika bygget i 1864—65 (Grundstenen lagt 18de Mai 1864, indviet 7de Januar 1866) af Architekt F. Jensen. Den er architektonisk rigt udstyret med

talrige Søiler og Pilastre samt med et Spiir. Kjælderlocalet bruges til Skole for Menighedens Børn. Af Methodistkirken gives her en Afbildning.

Christuscapellet (ved Baggesensgade paa Nørrebro) er opført 1867 af det kjøbenhavnske Baptistsamfund. Det gjør baade i sit Ydre og sit Indre et venligt Indtryk. I Overeensstemmelse med Sectens Lærdomme findes der et større Daabsbassin i samme.

Methodistkirken.

Den catholsk-apostoliske Menigheds Kirke (paa Hjørnet af Ladegaardsveien og af Gaden langs Peblingesøen) er opført i 1870—71 i engelsk gothisk Stiil efter Tegning af Architekt Belcher. Gjennem Hovedporten kommer man ind i en lille Forhal, til Høire i hvilken Indgangen er til Baptisteriet. Midt for Hovedindgangen er Høialteret og i en ved Søiler fra Skibet adskilt Udbygning paa Sidevæggen tilhøire Sidealteret; ligeoverfor det paa den venstre Langvæg Prædikestolen. Det usædvanlig høie skiferdækkede Trætag danner i Kirkens Indre smukke Buer.

Af denne Kirke gives paa omstaaende Side en Afbildning.

Den anglicanske Menighed har et i en Privatbygning i Store-Kongensgade indrettet Capel, hvor der holdes offentlig Gudstjeneste.

Den evangelisk-lutherske Frimenigheds Kirke (paa Vodroffsvei i Frederiksberg Sogn) er indviet d. 19de August 1877. Det er en Kors-

kirke i Rundbuestiil med et lidet Taarn. Orgel. Architekterne G. Jensen og A. Johansen.

Det romersk-catholske Capel blev under det Østerrigske Gesandtskabs Beskyttelse opført i Aaret 1765 i Bredgade. Under Christian den 8de fik Menigheden Tilladelse til at bygge sig en større Kirke (dog uden Taarn). Kirken opførtes i byzantisk Stil efter Professor Hetschs Tegning, og blev indviet i Aaret 1842 og høitidelig consacreret d. 8de Septbr. 1865. Kirkens Apsis blev i 1864 og 1865 decoreret ved Settegast med Oliemalerier al fresco, som fremstille i det nederste Felt: i Midten Madonna som „Alma Redemptoris Mater“, paa Epistelsiden Kong Knud den Hellige, Abbed Vilhelm af Eskildsø og St. Birgitte, paa Evangelie-

Den catholsk-apostoliske Menigheds Kirke.

siden St. Ansgar, Hertug Knud Lavard og St. Kjeld. Det øverste Parti er en Fremstilling af Treenigheden og Christus med Korset og det aabne Hjerte omgiven af de tolv Apostle tronende i Skyerne og prydede, hver med sit charakteristiske Emblem. Sidealteret paa Nordsiden er prydet med et smukt Mariabillede af Kuppelwieser. Ansgarius's Alter paa Sydsiden. Paa Væggene ere anbragte de 14 Stationsbilleder af via crucis og et Billede i Legemsstørrelse af St. Joseph med Jesusbarnet. Facaden er prydet med 5 Statuer af Metal og har Indskrift Christo Redemptori sacrum.

Af denne Kirke gives paa modstaaende Side en Afbildning.

Det russiske herværende Gesandtskab har et lidet **græsk-catholsk Capel** i Store Kongensgade Nr. 45.

Catholsk St. Knuds Capel (Ny Kongensgade Nr. 17 over Gaarden) er indviet 1ste Novbr. 1867. Det har en tarveligere kunstnerisk Udstyrelse. Crucifixet med Marie- og Johannes-Statuen over Alteret er et smukt Arbeide, og ogsaa her gives en via crucis.

Det Mosaiske Troessamfund havde i Slutningen af forrige Aarhundrede to særskilte større Synagoger, hvoraf den ene i Læderstræde brændte 1795. Senere blev en ny Synagoge opført i Krystalgade for samtlige mosaiske Troesbekjendere og indviedes den 12te April 1833. Bygningen, der er opført i et Slags orientalsk Stiil af Professor Hetsch, danner en aflang Fiirkant, 46 Alen lang, $35^1/_2$ Alen bred; og er ind-

Det romersk-catholske Capel.

vendig 24 Alen høi. Det flade Loft er, ligesom overhovedet Bygningens Indre, rigt og smagfuldt forsiret.

Af det mosaiske Troessamfunds Synagoge gives paa omstaaende Side en Afbildning.

Den mosaiske Kirkegaard paa Nørrebro er allerede anlagt 1694. Af dem der hvile her skulde nævnes: Legatoren, Banquier, Hofraad D. A. Meyer, † 1813, Lægen S. M. Trier, † 1863, Etatsraad M. L. Nathanson, lang Tid Redacteur af Berlingske Tidende, høit fortjent af de danske Jøders sociale Stilling og Dannelses-Udvikling, † 1868.

De Kjøbenhavnske Kirkers Masseformuer vare efter Tabelværk for Kjøbenhavns Statistik Nr. 2 ved Udgangen af 1876:

Helligaands Kirkes Midler	236,906	Kr.
Vor Frue Kirkes Midler	161,957	—
Vor Frue Kirkes extraordinaire Bygningsfond	33,600	—
Vor Frelsers Kirkes Midler	81,900	—
Holmens Kirkes Midler	58,142	—
Trinitatis Kirkes Midler	40,129	—
Frederiks Kirkes Midler	33,300	—
St. Johannes Kirkes Midler	23,400	—
Garnisons Kirkes Midler	5,500	—
St. Pauls Kirkes Midler	2,672	—
St. Stephans Kirkes Midler	1,900	—
St. Petri Kirkes Midler	45,181	—
Fransk Reformert Kirkes Midler	82,516	—
Synagogens Fond	1,530	—
	808,633	Kr.

Det Mosaiske Troesiamfunds Synagoge.

Ved at slutte Afsnittet om de Kjøbenhavnske Kirker skal her endnu efter Tabelværk for Kjøbenhavns Statistik Nr. 2 meddeles i Uddrag IV. **Legater i kirkelige Øiemed,** Legater til Kirken som saadan, a) Katholsk Menighed: Holzförsters L. til katholsk Kirke, 1791, 4,000 Kr.; Werner og Laubs L. til samme, 1806, 2,200 Kr.; Viinhandler Biancos L. t. Kirkekassen, 1811, Rente 531 Kr.; le Maires

L. t. Kirken, 1813, 4,200 Kr., Grev Yoldi's L. t. Kirken med Forpligtelse til Vedligeholdelse af et Gravsted, 1851, 10,000 Kr.; b) til mosaisk Troessamfund: Wilhelmine Calmers L. til Synagogen, 1839, 4,000 Kr.; Justitsraad S. A. Eibeschütz L. til Synagogens Vedligeholdelse, 1853, [illegible],000 Kr.; B. Levins L. t. Synagogen, 1861, 718 Kr.; R. Simonsen, f. Hahns L., 1869, 400 Kr. **Legater til Kirkens Functionærer:** a) det Iversenske L., Renten lægges til Capitalen (500 Rd.) indtil der findes en Sognepræst eller Capellans Enke ved Helliggeist Kirke, som kan være trængende, 1717, 4,500 Kr.; det Brockske L., opr. 1796 af Grosserer N. Brock, til Præsterne og Kirkebetjente ved Frelserens K., 6,234 Kr.; Legatet for evangelisk-christelig Læres Udbredelse, opr. 1797 af Ghrd. Chr. Brandt, Renten af 5,000 Rd. anvendes til Præmie for de mest opbyggelige Prædikener i populairt Sprog, og kunne samtlige Sognepræster, residerende og personelle Capellaner i Danmark concurrere, 10,000 Kr., under Cultusministeriet; det Rolfske L. for Enker efter Capellaner ved Trinitatis K., 1839, 7,660 Kr.; Sognepræst N. G. Blædels L., i Anledning af hans 25aarige Embedsvirksomhed, 1874, 5,000 Kr.; St. Stefans Præstelønningslegat, oprettet 1876 af Byggecomiteen for Kirken, 20,000 Kr.; b) St. Petri Menighed: Prediger Institut, opr. 1667, 1672 af T. Lente og P. Kalthof til Petri Menigheds Præster, 1,824 Kr.; Gräberwitwen Institut, opr. 1773 af J. Nørager til Graverenker i Menigheden, 5,698 Kr.; Predigerwittwen Inst. til Præsteenker i Menigheden, opr. 1773 af indsamlede Gaver, 4,812 Kr.; c) til Reformert Menighed: Frøken de la Meynordres L. til Præsteenker i Menigheden, naar saadanne ikke findes, til Kirken, 20,000 Kr.; Etatsraad F. de Coninck og Hustrues L.: 1) Renten tilfalder Præsteenker og, hvis saadanne ikke findes, Præsten ved fransk reformert Menighed, 2) Renten tilfalder Præsten, 1805, 1) 32,000 Kr., 2) 20,000 Kr.; Agent C. Wewers L. til Pension fra Præsteenker i tydsk reform. Menighed, 1825, 6,000 Kr.; Geheimeraad Desmercieres L.: 1) til Præsten ved den fransk reform. M., 2) til Cantoren ved samme, 1802, 1) 400 Kr., 2) 100 Kr.; d) til Katholsk Menighed: Gamle Legater og Generallieut. v. Stöckens Grundskat, see nedenfor Legater for trængende Personer i Almindelighed; Viinhandler Biancos L. til Præsterne ved katholsk K., 1811, 610 Kr. i Rente; Grev Yoldis L. til Præsterne ved katholsk K., 1851, 2,000 Kr.; Grosserer G. Ryans L. til Præsterne ved katholsk K., 1861, 5,000 Kr.; Frk. Kozlowskis L. t. den første Præst ved kath. K., 1871, 5,000 Kr.; e) til mosaisk Troessamfund: Heymann Gersons L., Renten af 1,250 Rd. tilfalder Samfundets Præst, 2,585 Kr.; Justitsraad S. A. Eibeschütz L. til Samfundets Præst som Tillæg til hans Gage, 1853, Rente 200 Kr.; Justitsraadinde Eibeschütz L. til samme Anvendelse og af samme Størrelse; Wulf Moses Goldschmidts L. til Samfundets Præst, 1859, Rente 220 Kr. **Legater til Menigheden som saadan.** Mosaisk Troessamfund. Herunder en Mængde Ligningsbidrag til det mosaiske Samfunds Kasse, hvoraf som større Bidrag skulle nævnes: Justitsraad Eibeschütz og Justitsraadinde Eibeschütz Bidrag paa 15,000 og 5,000 Kr., J. R. Henriques L. paa 2,000 Kr. og Daniel Jacobsens paa 2,000 Kr. Tabelværket indeholder ogsaa en Mængde for største Delen smaa Legater,

som udbetales til Medlemmer af den mosaiske Menighed, for Læsning af Bønner paa Testators Dødsdag, til Begravelsesselskabet og til Gravsteders Vedligeholdelse.

Her skal sluttelig endnu nævnes paa dette Sted nogle **Legater i forskjellige religieuse Øiemed:** Madam Qvists Legat, Renten af Capitalen 450 Rd. tildeles Præsten og Organisten ved Vartov til Afholdelse af en Kirkehøitidelighed hvert Aars 31te October, 1822, 1200 Kr., under Magistratens 1ste Afd.; Legat til taknemlig Erindring om Biskop J. P. Mynster, oprettet 1865 af Geheimeconferentsraad Treschow, 8000 Kr., under Directionen for det Treschowske Pengefideicommis; Pastor Zurstrassen og Hs. Legat, Rente af 1,500 Rd., til Kirkebrug i den katholske Kirke, 1853, 3,200 Kr.

Kjøbenhavns Universitet og dertil hørende Institutioner, Kjøbenhavns lærde Skoler og øvrige Underviisningsanstalter.

Kjøbenhavns Universitet stiftedes af Kong Christian den Første den 4de October 1478 og indviedes den 1ste Juni 1479. Det havde først sit Locale i Domcapitlets Skole paa Frue Kirkegaard. Allerede i Aaret 1479 fik dog Universitetet til Brug Stadens gamle Raadhuus, der laae paa Hjørnet af Nørregade og det daværende Raadhuusstræde (sidenefter kaldet Studiistræde), hvor nu Bispegaarden er beliggende, og det vedblev at benytte denne Bygning indtil efter Reformationens Tid. Universitetet synes imidlertid i det første Tidsrum efter sin Stiftelse neppe at være blevet meget besøgt af Studerende og kun at have udøvet en ringe Indflydelse paa den aandelige og videnskabelige Dannelses Udvikling her i Landet. Først efterat Protestantismen var bleven indført, lykkedes det Christian den Tredie at hæve Universitetet til nogen større Betydning, og under den 10de Juni 1539 gav han det en ny „Fundats og Ordinants." Paa samme Tid fik det i Mageskifte med dets forrige Bygning, der nu bestemtes til Bolig for Sjællands Biskop, ved Kongens Gave et nyt og rummeligere Hjem i den de forrige katholske Bisper tilhørende Gaard, der indtog en stor Deel af den samme Grund, som Universitets-Bygningerne nu i over 300 Aar have indbefattet. De gamle Bygninger undergik dog allerede inden deres Benyttelse til den nye Bestemmelse betydelige Forandringer, og fik senere forskjellige Forbedringer og Udvidelser. En fuldstændigere Indretning af Bygningen foretoges derimod først af Kong Christian den Fjerde, som opførte fra Nyt af den østlige Længe, Studiigaardens egentlige Hovedbygning, beliggende paa samme Plads som den nuværende Sollennitetssal, hvorefter den nye Universitets-Bygning indviedes 26de Juni 1601. Den aandelige Bevægelse, som vaktes ved Reformationen, fremkaldte ogsaa en gavnlig Virksomhed for Universitetet, og ved de danske Kongers beskyttende og gavmilde Omsorg gjennem det 16de og 17de Aarhundrede modtog det forskjellige forbedrede Indretninger og rige Gaver

af Jordegods og Tiender, Professorernes Antal forøgedes og videnskabelige Samlinger dannedes, ligesom ogsaa mange fædrelandssindede Privatmænd fremmede dets Formaal ved Stiftelsen af Legater for de Studerende. Efterat denne Universitetets Fremskriden imidlertid var aftaget noget i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, standsedes dets Virksomhed paa en voldsom Maade, da næsten alle dets Bygninger og en stor Deel af dets Samlinger i den store Ildebrand 1728 lagdes i Aske. Allerede 1732 vare imidlertid Bygningerne atter gjenopførte, og Christian den Sjette gav paa samme Tid, den 31te Marts 1732, Universitetet dets 3die Fundats, som indførte en ny Tingenes Orden, deels i Henseende til Universitetslærernes oeconomiske Stilling og deres Pligter, deels med Lærefagene og Examina, deels med Beneficierne. Den seneste endnu gjældende Fundats er af 7de Mai 1788, hvori dog flere Lovbud have gjort væsentlige Forandringer.

Atter i Aaret 1807 undergik Universitetet ved Kjøbenhavns Bombardement en sørgelig Ødelæggelse, dog ikke af saa stort Omfang som ved den tidligere Ildsvaade.

Først i 1831 paabegyndtes Gjenopførelsen af den nye Universitetsbygning og fuldførtes efter fem Aars Forløb ved Stadsbygmester Professor Malling. Den nyopbyggede Studiigaard, (hvis Hovedbygning vender ud til Pladsen ved Frue Kirke, og er 2 Etager foruden Kjælder, 110 Al. lang, med et høit Midtparti, hvortil en Tværbygning ind til Gaarden støder op), blev den 13de October 1836 høitidelig indviet i Kong Frederik den Sjettes Nærværelse. I denne nye Bygning, til hvilken man stiger op ad en bred Steentrappe til Hovedindgangen (over denne en Ørn og Indskriften „Coelestem adspicit lucem") er der en 24 Alen lang, 22½ Al. bred og 20½ Al. høi Forhal, der er prydet med Vægmalerier af den græske Mythologie og Decorationer udførte af Constantin Hansen og Hilcker*), samt med tvende Statuer først i Gibs, nu, ved de Studerendes Sammenskud og ved andre Gaver, i Marmor, forestillende Athene og Apollo, af Prof. Bissen. Til Forhallen støder (i Tværbygningen) Solennitetssalen 34½ Al. lang, 22 Al. bred og 21½ Al. høi. Man kommer ind i den gjennem en decoreret Metaldør**), Væggene ere decorerede af

---

*) Malerierne ere følgende: I. Sidevæggen til Venstre: 1) nærmest Vinduet: Athenes Fødsel; 2) nærmest Bagvæggen: Apollo Orakelgiveren og Præstinden Pythia. Over disse paa blaa Grund a) Skibet Argos Bygning (Athene underviser Skibsbyggeren); b) Hefæstos i sit Værksted, Thetis træder ind for at bede om Vaaben til Achilles og modtages af Charis, c) Dædalus forfærdiger Vinger for at slippe ud af Labyrinthen, Ikarus staaer ved hans Side. Forneden en Frise med grøn Grund deelt ved Lisener i to Partier: a) Muserne, b) Hippocrenes Nympher med Pegasus. II. Bagvæggen: 1) i Midten: Prometheus danner Mennesket af Leer, Athene besjæler Leret; 2) til Venstre: den lænkede Prometheus lytter til Apollos profetiske Sang; 3) til Høire: Prometheus's Befrielse ved Herakles. Ovenover disse: a) i Midten Psyches Optagelse i Olympen, b) t. V. Selene kjører Maanens Vogn, c) t. H. Helios kiører Solvognen. Nedenunder Fortsættelse af Frisen, deelt i tre Dele: a) Orpheus's Tilbagekomst, b) Psyches Nedgang i Underverdenen, c) Herakles Tilbagekomst med Cerberus. III. Sidevæggen til V.: nærmest Bagv.: Apollo fulgt af Nike tvistes om Besiddelsen af Attika. Ovenover dem: Bellerophon paa Pegasus dræber Chimære, b) Kampen mellem Lapether og Centaurer, c) Chiron, Achilles's Opdrager. Nedenunder Fortsættelsen af Frisen: a) Apollo, forviist fra Olympen, spiller for Hyrderne, b) Argonauterne lande paa Øen Bebryke, hvor Pollux overvinder Amykos. IV. Loftemaleri: Aurora spreder sine Roser, Morgenstiernen (Lucifer) flygter. Lisenerne paa Bagvæggen have deres Motiver af Bachus og Ceres Mytherne, de to Lisener paa Sidevæggene hentyde til Okeanos og Thetis, Saturn og Rhea.

**) Paa hver udvendig Side af denne findes en Tidstavle, der gjengives her:
1475. 19de Juni, Pavelig Tilladelse for Kong Christian I. at stifte et Universitet.
1479. 1ste Juni, Universitetets Indvielse. Dets Statuter stadfæstes af Erkebiskoppen.
1536. Universitetets Gjenoprettelse ved Reformationens Indførelse. Den catholske Bispegaard indrettet til Universitetsbygning.
1539. 10de Juni, Ny Fundats for Universitetet af Kong Christian III.
1569. 2den Juli, Communitetets Stiftelse af Kong Frederik II.

Hilder, hvilken Decoration skal tjene som Ramme for større Billeder; kun to ere endnu færdige, nemlig Marstrands Billede forestillende at Kong Christian den Første overleverer Kjøbenhavns Universitets Fundats i Frue Kirke (1. 6. 1479) og Blochs Maleri forestillende hvorledes Hans Tausen hindrer det ophidsede Folk fra at lægge Haand paa den catholske Biskop Joachim Rønnow foran Bispegaarden. Omtrent en Trediedeel af hele Salens Høide er paa alle Vægge udskaaret Egetræes Paneel, hvori ligeledes skal indsættes Billeder i Træsnit, nu alt de af Universitetet fortjente Konger: Christian I., Christian III., Frederik II. og Christian IV. Overst et Galeri for Musik og for Tilskuere. Forøvrigt ere Bygningens Hovedetager anvendte til Auditorier og en Deel af Kjælderen indtil videre til Opbevaring af Naturalie-Samlinger.

Den indre Studiigaard, som paa de to Sider indesluttes af de nye Universitets-Bygninger, er paa de andre Sider omgivet af ældre Bygninger, Consistoriihuset og Communitetsbygningen.

Consistoriihuset, som danner den nordre eller indre Sidefløi, er en lav Eenetages Bygning, der uforandret under de øvrige Bygningers Omskiftelser er bleven bevaret som en Levning af den gamle catholske Bispegaard, og har gjennem Tidernes Vexlinger beholdt sin Anvendelse som Forsamlingssted for Consistorium. Det bestaaer af en Sal med et Par hvælvede Sidekamre samt to hvælvede Kjældere.

Communitetsbygningen, der er den vestre Sidefløi, som vender ud mod Nørregade, 2 Etager høi, 155 Alen lang, er en Deel af Universitetsbygningen, saaledes som den opførtes efter Branden 1728. Den ældste Bygning opførtes strax, efterat Communitetet, hvorefter den bærer Navn, var blevet oprettet den 2den Juli 1569 af Kong Frederik den Anden, som skjænkede en Deel Jordegods til 100 Studenters frie Bespiisning. Spiisningen, som Studenterne modtoge i Communitetsbygningen, ophørte allerede 1736 og istedetfor den er traadt et Stipendium. I Communitetsbygningen, der ikke længere staaer i Forbindelse med Stipendiet, er nu Bolig for 2 Professorer samt Communitetets og Universitetets Contoirer og Archiver, m. m.

I Communitetsbygningen er ogsaa det mineralogisk-geognostiske Museum (aabent for Publikum Fredag 12—2). Universitetets ældre mineralogiske Museum modtog betydelige Gaver baade af Mineralier og Legater i Aaret 1810 af Grev Joachim Godske Moltke til Grevskabet Bregentved, hvorefter det benævnes Grev Moltkes Universitetet tilhørende mineralogisk-geognostiske Museum. I 1851 indlemmedes deri Kong Christian

---

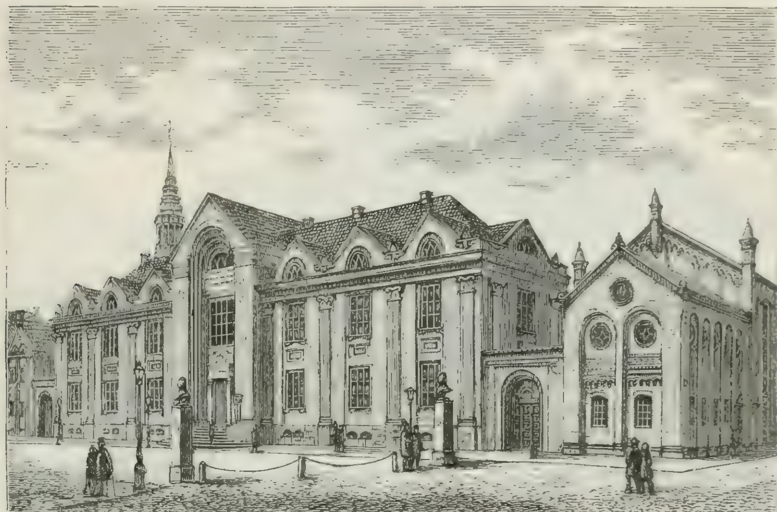
1601. 26de Juni, Indvielse af en ny Universitetsbygning under Kong Christian IV.
1623. 1ste Juli, Regentsens Indvielse.
1728. 20—22de October, Universitetets Bygninger fortæres ved Hovedstadens Brand.
1731 27de Novbr., | Indvielse af den gjenopførte Communitetsbygning under Kong Frederik
1732. 4de Decbr., | IV.
1732. 31te Marts, Universitetets Reform.
1777. 25de Juni, Universitetets nye Fundats. Forbedret Indretning af Communitet og Regents ved Kong Christian VII.
1788. 7de Mai, Udvidelse og Reform af Universitetet ved ny Fundats.
1807. 2—5te September, Ødelæggelse af Universitetets Bygninger ved Hovedstadens Bombardement.
1836. 13de October, Indvielse af den gjenopførte Universitets-Bygning.
1859. 16de Februar, aabnes Universitetets chemiske Laboratorium.
1861. September, toges det nye astronomiske Observatorium i Brug.
1861. November, aabnedes Universitetets nye Bibliothek.

VIII. private Samling og i 1860 Mineralsamlingen fra det Kgl. naturhistoriske Museum i Stormgaden.

Desuden indeslutter Universitetsfiirkanten endnu en Professorbolig og et mellem Communitetsbygningen og Museumsbygningen opført Auditorium til Brug ved den naturvidenskabelige Undervisning.

Af Universitetsbygningen gives her en Afbildning.

Det chirurgiske Academi. Efter at dette var stiftet som en særskilt Læreanstalt i 1785 (den smukke Bygning i Renaissancestiil er opført af Prof. Meyn), blev det, efter at det bestandig havde maattet vige for det

Universitetet med Bibliotheket.

medicinske Facultet ved Universitetet, i 1842 fuldkommen indlemmet i Universitetet, saaledes at Academiet og Facultetet forenedes til et fælles lægevidenskabeligt Facultet, i hvilket begges Lærere skulde indtræde. Academiets Bygning med alt deri værende blev Universitetets Eiendom, og efter at Bygningerne i de senere Aar ere udvidede og det physiologiske Laboratorium opført paa Academiets Grund, findes nu det lægevidenskabelige Lægeapparat samlet her. Her findes saaledes Universitetets zootomisk-physiologiske Museum, det physiologiske Laboratorium, det normal-anatomiske Museum, den pathologisk-anatomiske Samling, den chirurgiske Instrumentsamling, den pharmacologiske Samling.

Af det chirurgiske Academi gives paa omstaaende Side en Afbildning.

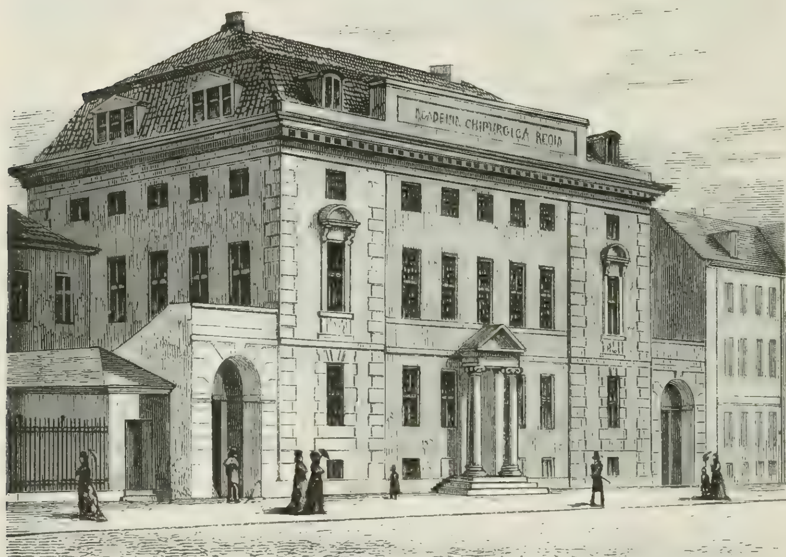
Ifølge Statshaandbogen for 1878 var der ansat følgende **Universitetslærere:**

i det theologiske Facultet 5 Professorer i Theologi;
i det rets- og statsvidenskabelige Facultet 5 Professorer i Lov-

kyndigheden, 1 Professor i Statsoeconomi og Statistik, 1 Professor i Statsoeconomi;

i det lægevidenskabelige Facultet:

1 Professor i chirurgisk Clinik (tillige Overlæge ved det Kgl. Frederiks Hospital), 1 Professor i Physiologi, 1 Professor i medicinsk Clinik (tillige Overmedicus ved det Kgl. Frederiks Hospital), 1 Professor i normal Anatomi, 1 Professor i almindelig Pathologi og pathologisk Anatomi (tillige Overmedicus ved det Kgl. Frederiks Hospital), 1 Professor i Fødselsvidenskab samt Børne- og Fruentimmersygdomme (tillige Overaccoucheur ved den Kongl. Fødselsstiftelse), 1 Professor i Pharmacologi, 1 Professor i Retslægevidenskab og offentlig Hygieine (tillige Overlæge

Det chirurgiske Academi.

ved Communehospitalet), 1 Lector i Chirurgi (tillige Overlæge ved det Kgl. Frederiks Hospital), 1 Lector i pathologisk Anatomi og de til dette Fag henhørende Afsnit af den almindelige Pathologi;

i det philosophiske Facultet:

1 Professor i den classiske Philologi, 2 Professorer i Philosophi, 1 Professor i de indisk-orientalske Sprog, 1 Professor i den græske og romerske Philologi og Archæologi, 2 Professorer i Historie, 1 Professor i semitisk-orientalsk Philologi, 1 Professor Rostgardianus i Historie og nordiske Antiqviteter, 3 normerede Docenter henholdsviis i tydsk, fransk og engelsk Sprog og Literatur, 7 extraordinaire Docenter henholdsviis i slavisk Sprog og Literatur, i nordisk Philologi, i islandsk Historie og Literatur, i Kunsthistorie, i den sammenlignende Sprogvidenskab, i nordisk Philologi og i classisk Philologi;

i det mathematisk-naturvidenskabelige Facultet:
1 Professor i Zoologi, 1 Professor i Physik (tillige Directeur for den polytechniske Læreanstalt), 1 Professor i Mathematik, 1 Professor i Mineralogi, 2 Professorer i Chemi, 1 Professor i Botanik, 2 extraordinaire Docenter i Zoologi, 1 extraordinair Docent i Mathematik, 1 holder Forelæsninger over Geographi og 1 over Botanik.

Universitetets Consistorium bestaaer af 16 Medlemmer, af hvilke 11 — 2 af det theologiske, 2 af det rets- og statsvidenskabelige, 2 af det medicinske, 3 af det philosophiske og 2 af det mathematisk-naturvidenskabelige Facultet — indtræde efter Anciennitet, men de øvrige 5 efter Valg. Valget, der gjælder for 5 Aar, foretages af den academiske Lærerforsamling mellem samtlige normerede Professorer.

Til at give Bidrag til at vise Freqventsen og Antallet af de Studerende ved Universitetet og Examiner m. m. gives her efter C. Goos „Aarbog for Kjøbenhavns Universitet, den polytechniske Læreanstalt og Communitetet", Kjøbenhavn 1875 og 76 følgende Oversigt:

Adgangsexaminer:

	1872.	1873.	1874.	1875.
Ved selve Universitetet	15	7	13	14
Ved Afgangsexamen fra Metropolitanskolen og de private Latinskoler i Kjøbenhavn	77	62	52	64
Ved Afgangsexamen fra det øvrige Lands lærde Skoler	108	93	96	149
Tilsammen	200	162	161	227

Hertil skal endnu føies for 1875 10 Studerende, der i dette Aar have taget Afgangsexamen fra Reikjavik Skole. I 1876 var efter den udkomne Fortegnelse Antallet paa dem, der toge Adgangsexaminer, 168.

Almindelig Philosophisk Examen, Embedsexaminer:

	1872.	1873.	1874.	1875.
Almindelig philosophisk Examen	175	160	141	142
Theologisk Examen	49	39	43	44
Fuldstændig juridisk Examen	37	34	30	22
Statsvidenskabelig Examen	13	7	4	„
Lægevidenskabelig Examen	56	50	48	30

Ved forøvrigt, angaaende Universitetet, at henvise til dette Skrifts almindelige Deel, skulle her nævnes nogle af

de vigtigere med dette i umiddelbar Forbindelse staaende Stiftelser og Indretninger, deels for særlige videnskabelige Øiemed, deels til Understøttelse af Studerende:

Universitetets zoologiske Museum. Det er nu noget over 200 Aar siden, at man begyndte at samle naturhistoriske Gjenstande her i Danmark; først da Kong Frederik III. 1650 oprettede Kunstkammeret, blev der ogsaa Plads for sjeldne Naturalier; disse bleve ved Ole Worms Død 1654 forøgede med dennes Naturaliesamling. Kunstkammeret bestod i henved 200 Aar og bleve da deelt i forskjellige Samlinger, ved hvilken Leilighed dets naturhistoriske Gjenstande bleve afgivne til det Kongelige naturhistoriske Museum. Alt forinden havde Universitetet faaet sit „anatomiske Theater“, hvori ogsaa den sammenlignende Anatomi var repræsenteret (denne Videnskab stod da paa et forholdsviis høit Trin hos os ved Th. Bartholin og Steno). Snart fik ogsaa Universitetet ved private Gaver (af Th. Finkes Arvinger og H. og D. Fiurens Samlinger) sit „Naturalkammer“, som indrettedes i et Værelse ovenover „det anatomiske Huus“ omtrent paa samme Sted, som Museumsbygningen nu staaer. 1728 brændte begge disse Musæer. Først 1740 gjordes der atter en Begyndelse til en naturhistorisk Samling og den blev 1772 forenet med den i 1759 oprettede „kongelig dansk Natural Huusholdnings-Samling“ paa Charlottenborg, og blev der nu indrettet et nyt Locale i Communitetsbygningen der hvor det mineralogiske Museum nu har sit Hovedlocale. Mineralogen Brünnich omtaler dette Universitetets andet Naturaltheater som en meget anseelig Samling*). Imidlertid oprettedes der anden Gang en større naturhistorisk Samling udenfor Universitetet i den holsteinske Gaard i Stormgaden. Her var det at den ældre Reinhardt lærte og virkede i 40 Aar (—1845). Da han fra 1814 tillige var Professor i Zoologi ved Universitetet, var Ledelsen af begge Musæer vel samlet paa hans Haand, men hans Hovedvirksomhed var dog i Stormgaden. Vel sørgede han efter Evne ogsaa for Universitetssamlingen, især efter at denne, da de Moltkeske Legater vare begyndte at tilflyde Universitetet regelmæssigere, kunde udfolde en fyldigere Virksomhed i dette „det grevelige Moltkeske, Universitetet tilhørende zoologiske Museum“. Som Professor i Zoologien og Bestyrer af denne Samling efterfulgtes Reinhardt af daværende Lector i Naturvidenskaberne ved Sorø Academi J. Steenstrup, alt da bekjendt ved sine naturvidenskabelige Afhandlinger om Naaletræernes Forekomst i vore Moser, om Forskjellen mellem Fuglenes Træk og Fiskenes Vandringer, om Tørvemoserne i det nordlige Jylland, om Forplantning og Udvikling gjennem vexlende Generationsrækker (1842) og Undersøgelser om Hermaphroditismens Tilværelse i Naturen (1844). Steenstrup udviklede i disse Stillinger stort Liv og Virksomhed og frembragte interessante og betydelige videnskabelige Resultater, de ældre videnskabelige Kræfter forbleve ved Musæet i Stormgaden. Nu var da Danmark atter i Besiddelse af to aldeles adskilte zoologiske Samlinger, tilsammen udstyrede med ikke faa Midler og Kræfter, uden at der var nogen principiel Forskjel i deres Plan og Retning, Spørgsmaalet laa da nær om deres Forening. Sagen

*) „De af Naturaltheatrets Samlinger, som henhøre til Dyreriget, have i disse Aar naaet en saadan Fuldkommenhed, at de tilsammen tagne kan regnes blandt de meest fuldstændige i Europa“.

kunde maaskee endda have trukket længe ud, hvis ikke den fuldstændige Mangel paa Plads i begge Musæer samt den meget utilfredsstillende Beskaffenhed af en Deel af disse Localer havde gjort Tilveiebringelsen af en ny Bygning til en uopsættelig Nødvendighed. Da fulgte Loven af 29de December 1862 om Museernes Forening. (Jfr. C. F. Lütken „Universitetets nye zoologiske Museum" i Ill. Tid. Nr. 343.)

Musæet, beliggende i Krystalgaden, er opført i 1863—69 af Etatsraad Christian Hansen, af røde Muursteen i Rundbuestiil. Det bestaaer af 4 sammenbyggede Fløie, der omslutte et rectangulairt Rum 40 Alen langt og 16—17 Alen bredt, hvoraf er dannet en høi og glasdækket Hal. Denne optager Museets meget store Dyrformer, nemlig Skeletterne af større tildeels uddøde Dyrarter. De 4 Fløie have foruden en høi Kjælder 3 Etager, hvoraf den øverste og nederste ere 7 Alen høie, den mellemste, Mezaninen, 5 Alen. Pattedyr, Fugle og Krybdyr, Skelet- og Knokkelsamlinger indbefattede, have Plads i den øverste Etage — de større Skeletter dog, som anført undtagne, i Stueetagen. Fiske og hvirvelløse Dyr, med Undtagelse af Insecter, Tusindbeen og Edderkopper, der have Plads i Mezaninen, hvor der forøvrigt ogsaa findes Arbeidsværelser, et Contoir, Archiv, et mindre Bibliothek og mindre Auditorier for specielle Forelæsninger. 2 af Museets Betjente have Bolig i Kjælderen; her er ogsaa Rum til grovere Rensningsarbeider, Dampkjedel for Varmeapparatet og Brændselsrum. Da Udstopningen af de store Pattedyr fordrer meget høie og lyse Localer, ere tvende saadanne af 7 Alens Høide og med Lys fra Taget indrettede paa Loftet. Hvaldyrene ere forblevne i Kjælderen under Universitetets Solennitetssal. „Dette Locale egner sig godt til et Cetaceum. Naar alle vore Skatte af Hvaldyrskeletter og Cranier ere blevne samlede og opstillede, ville vi have et Cetaceum, som intet andet Land i Europa har noget tilsvarende til, ei heller i lang Tid vil faae Mage til. Det forstaaer sig selv, Danmarks og dets Bilandes Beliggenhed begunstiger denne Samling; men paa Grund af disse Begunstigelser kan man atter sige, at Videnskaben stiller bestemte og større Fordring til Danmark og dets Museer". See „den nye Bygning for Universitetets zoologiske Museum" af et Brev fra Prof., (Etatsraad) J. Steenstrup, i Tidsskriftet Fremtiden for 1865. Efter denne Prof. Steenstrups Beskrivelse og efter Ill. Tidende gives paa omstaaende Sider tvende Afbildninger af Musæet.

I „Kortfattet Veiledning for Besøgende i Universitetets zoologiske Museum i Krystalgade" gives følgende Oversigt:

Stueetagen. Hallen: Skeletter af større Pattedyr*).

*) Til høire for Indgangen findes, foruden et Skelet af Læderskildpadder (Sphargis coriacea), for Resten lutter store Drøvtyggere (Pecora), hvoriblandt fremhæves to Giraffer (Camelopardalis giraffa) og to Rensdyr længst bagtil, Dromedar (Camelus dromedarius) og Kamel (Camelus bactrianus) i Midten; fremdeles Elsdyr, Bisonoxe (Bos bison), Yakoxe (Bos grunniens); to næsten fuldstændige Skeletter af den uddøde Uroxe (Bos urus), opgravede af Tørvemoser her i Landet; endelig allerforrest et meget smukt Skelet af den uddøde Kæmpehjort (Cervus giganteus) fra Irland.

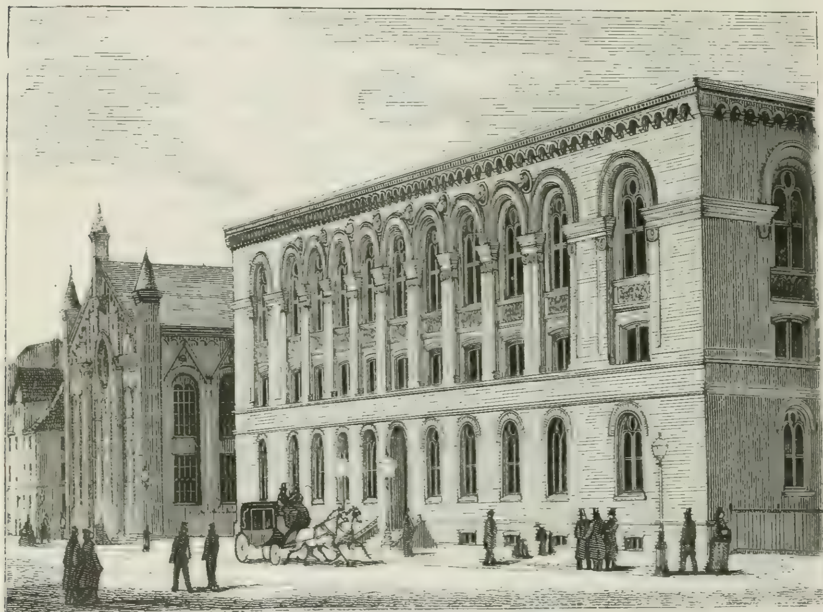
Til venstre for Indgangen findes endnu nogle Drøvtyggere, navnlig store Antiloper (Oryx leucoryx, Bubalis mauritanica, Oreas canna og Portax tragocamelus) og Lama; fremdeles Skeletter af de store Tykhude: Flodhest (Hippopotamus amphibius) forrest i Midten, og Næsehorn (Rhinoceros javanicus) i Hjørnet til venstre, to Skeletter af den asiatiske Elefant (Elephas asiaticus), en Afstøbning af Hovedet og af enkelte Dele af Kæmpeskildpadden (Colossochelys) fra Sivalik-Bjergene.

Galleriet omkring Hallen: større udstoppede Pattedyr og større udstoppede Fiske samt Fiskeskeletterne.

Værelserne 1—7*): Bløddyr-, Straaledyr- og Orme-Samlingen.

Værelserne 8—12: Fiske.

Mellemetagen. Værelserne 14 og 29—32 samt Galleriet udenfor de sidstnævnte: Leddedyr-Samlingen. Værelset 16 samt det tilstødende Galleri paa begge Sider: Samlingen af danske Dyrlevninger fra den forhistoriske Tid.

Det zoologiske Museums Ydre.

Øverste Etage. Galleriet paa begge Sider af Hovedtrappen indtil den østre Sidetrappe: Skeletter af Padder, Krybdyr, Fugle og Pattedyr. Det nordre og vestre Galleri: den danske Fuglesamling. Værelserne 38 og 39: Padde- og Krybdyr-Samlingen. Værelserne 40—45: den systematiske Fuglesamling. Værelserne 45 og 46 samt 34 og 35: Pattedyr-Samlingen. Værelserne 36 og 37: den palæontologiske Samling af Levninger fra Fortiden af Pattedyr, Fugle, Krybdyr og Padder.

---

*) Værelset 1. (Conchylier.) Universitetets rige conchologiske Samling omfatter nu, foruden den for sin Tid meget betydelige Moltkeske Samling og dennes senere Forøgelser, ogsaa den Spenglerske Samling samt Kong Christian VIII's partikulære conchologiske Kabinet, som af H. M. Kong Frederik VII. blev overladt til Staten. Det er til Erindring om denne sidste overordentlige Berigelse, at Christian VIII's Buste (som ung Prinds) er stillet midt i det Locale, der indeholder den væsentligste Deel af hans Samlinger, og som er udstyret med de Skabe, hvori disse stode paa Amalienborg.

Kjælderen under Universitetsbygningen: Hvaldyr-Samlingen (Cetaceum)*).

Det zoologiske Museums Indre.

Museet bestyres af Professoren i Zoologi ved Universitetet og Inspecteurerne (2) ved Museet, som til dette Øiemed danne et Museumsraad,

*) Den tør sikkert siges at være en af de allerstørste, som for Tiden gives, og tæller ikke færre end 70 Skeletter, omtrent 80 Hovedskaller og mange enkelte Skeletdele; der findes 8 fuldstændige Skeletter af fem forskjellige Bardehvaler og de vigtigste Dele af Skelettet af en sjette Art; af Tandhvaler haves 29 Arter opstillede i fuldstændige Skeletter

Af de 70 ovennævnte Skeletter hidrøre de 24 og deriblandt de fleste Skeletter af de store Bardehvaler fra det forrige, under afdøde Etatsraad Eschrichts Bestyrelse staaende Zootomisk-Physiologiske Museum og skyldes den utrættelige Energi, hvormed han (i denne Retning kraftigt understøttet af den daværende Inspecteur over Syd-Grønland, afdøde Capitain Holbøll) samlede et stort Materiale til Hvaldyrenes Studium; de øvrige 46 Skeletter hidrøre deels fra det forrige Kgl. Naturhistoriske Museum, deels ere de erhvervede efter dettes Forening med Universitetets Museet.

under Tilsyn af Consistorium og Overbestyrelse af Kirke- og Undervisningsministeriet. Museet er, efter Statshaandbogen, deelt i 3 Afdelinger: 1ste Afdeling Pattedyr, Fugle, Krybdyr og Padder samt den Lundske*) palæontologiske Samling; 2den Afdeling: Fiske, Orme, Bløddyr, Straaledyr og Protozoer, og 3die Afdeling: Insecter, Edderkopper, Tusindbeen og Krebsdyr samt den Westermannske Insectsamling (skjænket af Grosserer Westermann.

Den botaniske Have. Aar 1600 havde Kjøbenhavn alt en botanisk Have (den medicinske Have) paa Studiegaarden dog af ringe Omfang. Den bestod dog indtil Oeder ved Midten af forrige Aarhundrede flyttede den, som alt foran er omtalt, til Trekanten mellem Amaliegaden, Toldbodveien og Havnen. 1788 finde vi den i Haven bag Charlottenborg og her blev den indtil vor Tid, da vi have seet den aabnes for Publicum d. 9de October 1874 paa et større og i alle Henseender fordeelagtigere Terrain. Da Fæstningsværkerne skulde nedrives, var det en ligefrem Følge, at man søgte Plads for den nye Have der, medens den ældre Haves Grund udlagdes til Gader tilligemed Gammelholm. Det er den afdøde botaniske Gartner Weilbachs Fortjeneste at have paaviist Nødvendigheden af den botaniske Haves Flytning, og da Fæstningsværkerne skulde nedrives, var det en ligefrem Følge, at man søgte Plads for den nye Have der. Som Mænd, der have gjort sig fortjente af Anlæget selv, maa i Særdeleshed nævnes Capitain, Brygger Jacobsen, der har gjort Udkastet til Værthusene, Landskabsgartner Flindt, der har givet Udkastet til Anlæget, og Slotsgartner Rothe. Havens $17^3/_5$ Tdr. Land (4 Gange den gamle Have)**) ere beliggende mellem Observatoriet og Communehospitalet. I Hjørnet mod den gamle Gothersgade er Hovedindgangen og Portnerboligen og ikke langt derfra ud mod den nyere Deel af Gothersgaden er nu en Musæumsbygning, hvori der er Rum til Forelæsninger, til Bibliothek, Gjemmesteder for Herbarier, Studielocaler o. s. v.

Tæt ved denne Bygning falder Øiet strax paa Lægeplanternes Kvarteer ligesom ogsaa de tvende Kvarterer for de eetaarige og de toaarige Planter. Man seer let det Hensigtsmæssige i denne Anordning med Hensyn til Forelæsningerne. I det Indre af Haven finder man især mindre Planter, hvorimod der langs Yderkanterne er plantet Træer, som ere ordnede familieviis, saaledes ved Voldgaden og der omkring Naaletræer, Birk, El o. s. v., mod Nordvest (ved Gartnerboligen) Eeg og Bøg og mod Nordøst (tæt ved Medhjælperboligen) Pile og Popler. Omtrent i Midten af Haven ligger en slangeformet Dam, der faaer Vand fra Sortedamsø og i hvilken er Aakander og lignende haardføre Vandplanter. I Forbindelse med denne Dam er et Parti udfyldt med Tørvejord og her findes de i Moserne voxende Planter.

En anden Hoveddeel af Havens Indre dannes af 2 Høie, lidt over 20 Alen over Dammens Vandspeil, de ere tildeels Levninger af den paa det forrige Glacis værende Bastion. Paa Toppen og Skraaningerne ere

*) P. W. Lund, berømt dansk Naturforsker og Zoolog, bosat mange Aar i Brasilien. Af hans Skrifter ere de vigtigste hans Undersøgelser over de uddøde Pattedyr, der i den tertiaire Tid beboede Brasilien og hvis Knokler findes i nogle Huler i dette Land. Det er hans Samlinger i denne Retning, der ere opstillede i Museet.

**) Deraf Vandbasinet $1^3/_5$ Tdr. Land, Veie og Gange c. 3 Tdr. Land, Værthuse $^5/_{11}$ Tdr. Land, omtrent ligesaa meget til de øvrige Bygninger, Forsøgshave m. m.

Botanisk Have, Communehospitalet, Observatoriet.

Steenpartierne, der ere tilplantede med Alpeplanter. Særlig Vægt er der lagt paa at tilveiebringe hensigtsmæssige Værthuse og tillige at lade disse fremtræde med Virkning i Omgivelserne. Det er tildeels derfor man saavidt muligt har ladet dem udgjøre et samlet Hele, der terrasseformigt hæver sig. Hovedmassen dannes af en 150 Alen lang Bygning af Glas og Jern, der i den øverste Række er deelt i 5 Afdelinger*) og i den nederste i 7. Midtpartiet i den øverste Række er en Rundbygning, der er 25 Alen høi og 48 Alen i Tvermaal. Denne Rundbygning udgjør Palmehuset. I dette og det tilgrændsende Rum har man samlet en Deel af de til den tropiske Zone hørende Planter, hvoriblandt særlig kan nævnes Koglepalmerne, der her ere repræsenterede i en sjælden riig Samling**). De syv øvrige af de plantegeographiske Riger, hvori Jorden er bleven inddeelt, og som man vil søge at repræsentere i den nye Botaniske Have (see Beretning omdeelt til Rigsdagens Medlemmer i 1870), finde deres Fremstillere i de andre Værthuse, saaledes den nyhollandske Flora, hvis eiendommelige Plantevæxt væsentlig stemmer overeens med den, som i den ældre (eocene) Tertiairtid var udbredt over Europa og andre Lande og i hvis skyggeløse Skove de høie Træers Blade ere stillede verticalt istedetfor horizontalt***); den capiske Flora med sit lyngagtige Præg; Middelhavslandenes Flora med sin stedsegrønne Trævæxt og med en Deel Arter af Slægter, der for største Delen høre hjemme i den tropiske Zone (Myrten, Lauren, Figen og en enkelt Palmeart) og mange Halvbuske; det høimexicanske Rige med det regnløse Clima (Kaktus, de stive Lilietræer, Agaver, Fourcroya), de 4 sidstnævnte Floraer i Værthuse om Vinteren, om Sommeren i det Frie; den arctisk-alpine Flora, der har en særlig Interesse derved at Island og Grønland høre dertil, har sine Fremstillere paa Steenhøiene. Den nordamericanske Flora, der frembyder en i flere Henseender ganske ualmindelig Interesse, idet den indeholder en langt større Rigdom paa Træer og Buske, 3—400 Arter, end nogen anden Flora paa samme Bredegrader, af disse nogle, der tilhøre Slægter, der ellers kun voxe i meget varmere Lande (Cypresser, Tulipantræer, Bælletræer), medens den tillige tjener til at give en levende Forestilling om den Plantevæxt, som i en tidligere Periode (den miocene Afdeling af den tertiaire Tid) dækkede Europa, idet nemlig de palæontologiske Forskninger have godtgjort, at Plantevæxten i Nordamerica i alle væsentlige Træk har bevaret samme Charakteer, som den havde i hine Forverdenens Skove, saa at endog enkelte Arter have overlevet de store Omvæltninger, som Jorden siden den Tid har undergaaet. Denne Plantevæxt er fremstillet paa det flade Terrain i det nordvestlige Hjørne af Haven, mellem Kvarteret for Lægeplanterne paa den ene Side og Eeg og Løv paa den anden.

---

*) De 5 Afdelinger i dette Huus betegnes saaledes: a. for Palmer og flere tropiske Enfrøbladede planter, b. for tropiske Tofrøbladplanter, c. for capiske og nyhollandske Planter, d. for Planter fra Middelhavslandene o. s. v., e. for andre middelvarme Planter. Endvidere i den lavere Terrasse f. for tropiske Orchideer, Bregner og techniske Planter, g. for Saftplanter og Græsarter, h. og i. mindre Værthuse, k. Aquarier, l. Forsøgshuse.

**) Denne Plantefamilie har i en tidligere Jordperiode (Steenkulsperioden) været langt mere udbredt end nu, hvor den er indskrænket til det sydlige Africa og Nyholland, medens kun nogle faa findes i America og paa de vestindiske Øer.

***) Til dette Rige hører ogsaa den mægtige Plante Eucalyptus globulus.

En særlig Afdeling for sig i Haven er Kvarteret for indenlandske Planter, beliggende i Dybden af Haven omkring den lille Mose ved Søens østlige Viig; der er Størstedelen af de i Danmark vildtvoxende urteagtige Arter anbragt terrasseformig i systematisk Orden, omgiven af en Steensætning, paa hvilken Slyngplanter af Klyngeslægten ere plantede.

De Opgaver, der ere stillede Haven, ere først og fremmest af reent videnskabelig Natur (see foranførte Beretning til Rigsdagens Medlemmer), og navnlig afgiver den de fornødne Hjælpemidler til Forelæsninger, Øvelser og Underviisning, leverer Materiale til Universitetslærernes og Fagmændenes Undersøgelser og Arbeider og overhovedet understøtter Universitetet i at befordre den botaniske Videnskabs Fremvæxt. Ved Siden deraf har Haven den Opgave at være et folkeligt Dannelsesmiddel, idet den saa vidt muligt gjør det Belærende, Dannende og Forædlende i Kjendskabet til Planteverdenen tilgjængeligt endog for dem, der mangle alle Forkundskaber.

Veiviseren i Haven af J. Lange inddeler denne i efterfølgende Dele: A. Arboretet: „De haardføre Træers og Buskes Antal, som ere bestemte til at findes i Haven, beløber sig omtrent til 1200 Arter. Frilandstræerne ere fordeelte over det Hele i systematisk Orden, for saa vidt at enhver naturlig Familie eller (for større Familiers Vedkommende) i det Mindste enhver Slægt har faaet anviist Plads i en Gruppe. Kun enkelte større Slægter (Eg, Løn, Ask, Hvidtorn) ere deelte i to Afdelinger af plantegeographiske Hensyn, saaledes at den ene Gruppe indeholder Nordamericas, den anden den gamle Verdens Arter af vedkommende Slægt, dog stedse i hinandens umiddelbare Nærhed. Derimod er den systematiske Ordning ikke gjennemført saa strengt, at Familierne følge efter hinanden nøiagtigt i samme Rækkefølge som i Systemet; men enhver af disse er der tildeelt den Plads, som ifølge Familiernes Størrelse, dens Virkning i landskabsgartnerisk Henseende og dens Fordringer til Jordbundsbeskaffenhed, Lys m. v., der maatte ansees for den heldigste. Arboretet indtager omtrent 8 Tdr. Land. B. Afdelingen for perennerende Urter. De Arter, som overvintre ved underjordiske Knopper og hvis Antal i Haven, for saa vidt de ere udplantede, er omtrent 2350 (paa et Areal af $^{3}/_{7}$ Tdr. Land). Disse Bede, der ligesom Trægrupperne ere spredte mellem Græsplainerne over den største Deel af Haven, følge ikke i en fortløbende systematisk Orden efter hverandre, men have dog faaet saadan Plads, at de til hine Familier hørende Grupper af træagtige og urteagtige Planter ere anbragte i Nærheden af hinanden, dog ere nogle Familier anbragte paa Steenhøiene, for saa vidt denne Plads er den fordeelagtigste. C. De eet- og toaarige Urters Afdeling (ovenfor omtalt) $^{21}/_{56}$ Tdr. Land med 900 etaarige og 350 toaarige Arter; D. Afdelingen for medicinsk-techniske Planter $^{1}/_{5}$ Td. Land med 500 Arter (ligeledes ovenfor omtalt). E. De indenlandske Planters Kvarteer c. $^{1}/_{2}$ Td. Land med 900 Planter (omtalt foroven).

Den Statue af Kong Frederik V., der nu har fundet Plads i Haven og tidligere stod først i den Botaniske Have ved Amalienborg og siden i Læsesalen i Haven ved Charlottenborg, er af Hartmann Beeken, † 1 82.

Det astronomiske Observatorium indrettedes oprindelig paa Rundetaarn i en lille Bygning af samme Form som Taarnet, men forandredes senere 1778—80, medens der tillige opførtes et Observatorium paa en af

Voldens Bastioner, men da disse efterhaanden viste sig ufyldestgjørende, afløstes de af en ny selvstændig Observationsbygning, opført 1859—61 efter Tegning af Etatsraad, Bygningsinspecteur Chr. Hansen, paa den forrige Rosenborg Bastion, nu med Nord ud mod den botaniske Have, ind mod Rosenborg prydet med en Statue i Bronce af vor store Astronom Tycho Brahe. Observatoriets Midtparti, der krones af en kobberdækket Dreiekuppel paa 24 Fod i Diameter, omslutter en Pille, der bærer Refractoren. Paa begge Sider af Midtpartiet ligge to lavere Meridianværelser, det ene med Meridiankredsen, det andet med forskjellige Instrumenter til Brug for de Studerende o. s. v. Til Observatoriebygningen stode 2 Huse med Boliger for den astronomiske Professor og Observatoren.

Af det astronomiske Observatorium gives her en Afbildning.

Det astronomiske Observatorium Statuen af Tycho Brahe.

Universitetets chemiske Laboratorium, hvortil den oprindelige Plan var lagt af afdøde Professor E. A. Scharling, og som blev bygget efter Tegning og under Ledelse af afdøde Justitsraad Nebelong, er beliggende i Ny Vestergade Nr. 11 og blev indviet den 16de Februar 1859. I Forhuset er der Boliger for Laboratoriebestyreren, den ene Assistent og en Betjent, hvorimod de egentlige Laboratoriumslocaler findes i den store Mellem- og Sidebygning.

Dette Laboratorium, som var indrettet til at afgive Arbeidsplads for nogle og fyrretyve Studerende, kunde allerede faa Aar efter dets Opførelse ikke afgive den fornødne Plads til det stigende Antal Studerende, og da Prof. Julius Thomsen i Aaret 1866 havde overtaget Laboratoriets Bestyrelse, foreslog han derfor at foretage en gjennemgribende Ombygning

af Laboratoriets Indre, som dernæst blev gjennemført i Sommerferierne 1867 og 68, og hvorved der uden stort pecuniært Offer, men ved en hensigtsmæssigere Benyttelse af Rummet efterhaanden blev tilveiebragt Arbeidsplads for 100 samtidigt arbeidende Studerende. I de senere Aar har ogsaa Tilgangen af Studerende været saa stor, at samtlige Pladser have været optagne, og i Foraarssemestret 1878 har man endog maattet indrette nogle nye interimistiske Pladser.

Laboratoriets vigtigste Localer ere nu følgende: en Forelæsningssal med Forstue for 150 Tilhørere, 4 store Arbeidslocaler for Begyndere, 2 Arbeidsværelser for Viderekomne, 2 for Assistenterne, 2 for Bestyreren og en Sal for Samlinger og Instrumenter, hvilke Rum alle findes i Bygningens tvende Hovedetager, medens der i Kjælderen findes Dampkjedelrum og Localer for Materialier, Redskaber, Brændsel o. s. v. Forelæsningssalen og samtlige Arbeidslocaler ere forsynede med kraftige Ventilationsapparater og talrige Arbeidsskabe.

Laboratoriets Personale bestaaer af Bestyreren, 4 Assistenter og 2 Betjente. De Studerende forberede sig i Reglen til den lægevidenskabelige Forberedelsesexamen, den pharmaceutiske Examen og den polytechniske Examen i anvendt Naturvidenskab og i Chemi, medens et ringere Antal uddanner sig i andre Studieretninger eller i videregaaende Omfang.

Universitets-Bibliotheket, og det dermed forenede Classenske Bibliothek, der nu har sit Locale i den for det i 1857—61 efter Etatsraad Herholdts Plan og Tegning (mellemitaliensk-romansk-gothisk Muursteensform) opførte smukke og hensigtsmæssige Bygning tæt op til Universitetet, indbefatter henimod 240,000 Bind, foruden 4,000 Manuscripter, aabent for Udlaan og Tilbagelevering af Bøger hver Søgnedag 11—2 og for de Læsende 11—3. Universitetets ældste Bibliothek, som oprindelig opstod ved Privates Gaver, fik 1539 for en Deel Plads i „Helliggeistes Kloster," og 1543 i S. Rochi Capel i Frue Kirke, men blev 1605, da Christian den Fjerde skjænkede Universitetet sin egen Bogsamling, henflyttet til Studiigaarden, og i Aaret 1657 fik det et nyt Locale paa Loftet over Trinitatis Kirke, hvor det (bestaaende af c. 35,000 Bind) brændte 1728 tilligemed Kirken. Det nuværende Bibliothek skylder for en stor Deel sit Omfang til flere betydelige Gaver af Private, blandt hvilke især maa nævnes Statsminister Grev Joachim Godske Moltke, der i sit Testamente fastsatte, at Universitetsbibliotheket skulde afkjøbes dets Bøger af naturhistorisk Indhold (af hvilke en stor Deel vare skjænkede det i Aaret 1788 af den berømte Naturforsker O. F. Müller) og disse forenes med hans egen rige, af hans Fader Grev Adam Gottlob Moltke grundlagte Samling og danne en særegen Afdeling af Bibliotheket, til hvis Complettering han tillige henlagde 400 Kr. aarlig; Professor Arne Magnussen, der 1730 skjænkede 2000, fornemlig islandske Haandskrifter, til hvis Udgivelse det arnemagnæanske Legat paa 55,000 Kroner fornemlig er bestemt; Dr. N. Wallich sendte Bibliotheket 1818, deels fra sig selv, deels fra det engelsk-ostindiske Compagni en kostbar Samling af ostindiske Værker og forøgede 1820 hin Gave med en ny Sending; Etatsraad, Kammerer Schou, der i 1822 skjænkede sin betydelige Samling af danske juridiske Skrifter tilligemed Renten af 6000 Kroner til Complettering af disse og til Bibliotheket i Almindelighed. En vigtig Samling har Bibliotheket i de af Professor Rask fra Østerlandene hjembragte

Haandskrifter. Af nyere Forøgelser mærkes: Assessor Pharmaciæ Møllers Gave af naturvidenskabelige og pharmaceutiske Skrifter og det ophævede chirurgiske Academies Bibliothek tilligemed det med samme forenede Classenske Literaturselskabs Bibliothek samt det forrige Communitets-bibliothek og endvidere det polytechniske Instituts og Pastoralseminariets Bogsamlinger. Til Anskaffelse af indiske og hebraiske Skrifter har Justitsraad Eibeschütz legeret Bibliotheket en Capital. En Samling engelsk

Universitetsbibliothekets Indre.

Literatur (særlig omfattende Folkeviser og desl.) er skjænket af Justitsraad Bang i Privatbanken. Nu har i 1867 Bibliotheket modtaget en af sine betydeligste Forøgelser, idet det af Generalmajor J. F. Classen stiftede og i den af Geheimeraad P. H. Classen opførte Bygning i Amaliegade opstillede Classenske Bibliothek paa c. 30,000 Bind henhørende især til Geographi, Landbofag og Naturhistorie, indlemmedes i Universitetsbibliotheket (dog fradraget de under Landbofaget hørende Værker), som tillige fra Fideicommisset modtager en aarlig Sum til de nævnte Literaturfags Forøgelse. Forøgelsen af Bibliotheket stammer dog ogsaa fra Indkjøb

underhaanden og paa Auctioner og vistnok end mere ved de Frieexemplarer, som det fra Midten af forrige Aarhundrede var paalagt Kjøbenhavns Bogtrykkere, fra 1821 samtlige Kongerigets Forlæggere og fra 1832 samtlige Kongerigets Bogtrykkere at afgive til Bibliotheket. Blandt Bibliothekets literaire Sjeldenheder kunne nævnes de eneste complette Exemplarer af Riimkrøniken, trykt 1495, og af den ældste Samling af Kæmpeviserne, trykt i Ribe 1591.

Statistiske Oplysninger om Staden Kjøbenhavn, 1ste H., giver følgende Meddelelser om Benyttelsen af Universitetsbibliotheket:

	1869.	1871.	1873.	1875.
Antal af Udlaansdage . .	263	265	263	268
— af udlaante Bind .	16,848	16,388	15,713	c. 14,500

Besøg paa Læsestuen var i 1870: Dage 270, Besøgende 8,535, Bøger 20,388; i 1872: D. 270, B. 7,288, B. 14,469; i 1875: D. 269, B. 7,154, B. 16,080.

Paa Grund af Fællesskab i videnskabelige Formaal omhandles herefter, skjønt de henhøre umiddelbart under Ministeriet: det store Kongelige Bibliothek og det Kongelige Geheime-Archiv.

Det store Kongelige Bibliothek. Christian III. indrettede allerede et Bibliothek og var vistnok den første danske Konge, som havde havt et saadant. Bibliothekaren ved samme var Hans Thomsen Guldsmed (Aurifaber). Det nuværende Bibliothek er stiftet af Kong Frederik III. 1665 lagde han Grunden til den Bygning paa Slotsholmen (hvori ogsaa Kunstkammeret og Arsenalet havde Plads*), hvor samme endnu befinder sig og som blev taget i Brug 1673. Kongens arvede Bogskat var kun ringe, men snart udvidedes den anseeligt. Rigsdrosten Joachim Gersdorff skjænkede 1661 ved Testamente sin Bogsamling; snart efter kjøbte Kongen Lauritz Ulfelds og L. Scavenius's (5,840 Bind og 38 Haandskrifter). Den lærde Meibom var Bibliothekar i de 10 Aar til 1663; efter ham fulgte Peter Schumacher. Bibliotheket voxede hurtigt, deels ved Kjøb, deels ved Gaver. Fra Island erhvervedes ved B. Sveinsson og T. Thorfason gammel nordisk Literatur og 1663 kjøbtes Tyge Brahes trykte og utrykte astronomiske Observationer; hele Bibliotheker kjøbtes ogsaa, saaledes E. Puffendorfs og Høiesteretsassessor Chr. Reitzer's med mange historiske Hovedværker og vigtige Haandskrifter. Det angives nu til 40,000 Bind. Da blev det 1697 befalet Alle og Enhver, der lader Noget trykke, at afgive til Bibliotheket 5 (senere 3 nu 2) Exemplarer. A. Hoier havde som Bibliothekar (1729—30) gjort forgjæves Forsøg paa at faae Bibliotheket aabnet, men først den lærde Hans Gram lykkedes dette. I hans

*) Mars, Ler, Ars var Udtrykket for denne særlige Forening.

Bibliothekartid gjordes 1732 betydelige Indkjøb paa Auctionen efter Grev Chr. Danneskjold-Samsø, der 1726 paa Auctionen efter Fr. Rostgaard havde tilkjøbt sig vigtige Værker og sjeldne Haandskrifter. Ved Grams Død († 1748) havde Bibliotheket 70,000 Bind. 1749 naaedes en stor Tilvæxt ved det forrige gottorpske Bibliothek. Efter G. Schiønning († 1780) erhvervedes vigtige Norske Skrifter og Haandskrifter; men den betydeligste Tilvæxt skete dog først 1785 efter Grev O. Thott, deels ifølge dennes Testament (4,154 Haandskr., 6,159 Incunabler og Palæotyper) ved Gave og deels ved Kjøb. Under Møllmann, der fulgte Gram som Bibliothekar, var Offentligheden gaaet tilbage og naaede ikke igjen noget Fremskridt i denne Henseende under de efterfølgende Schlegel og Eriksen. Først under D. G. Moldenhawer (1788—1823) blev i 1793 Bibliotheket aabnet for Alle og Enhver. Uagtet Grev Thotts store Gave var der dog efter ham at sælge 116,000 Bind foruden 15,000 Disputatser, hvoraf det Kgl. Bibl. kjøbte over 60,000 Bind. Yderligere Indkjøb skete efter Luxdorph, Kofod-Ancker, H. Gerner, Martfeldt, Stampe, Rottbøll, Holstein til Ledreborg m. fl. Høiesteretsadvocat Uldalls betydelige Haandskriftsamling skjænkedes til Bibl. 1803, og en endnu større, A. Kalls, kjøbtes. Af danske Sager havde Høiesteretsjustitiarius H. Hjelmstjerne en, man kunde sige, fuldstændig Samling. Hans Svigersøn Grev Rosencrone skjænkede denne 1807 til Bibliotheket; dette fik ogsaa i dette Tidsrum P. F. Suhms Bibliothek paa 100,000 Bind, som 1796 blev ham afkjøbt for en forholdsviis ringe Livrente. Doubletternes Antal var nu steget til 50,000 og med 30,000 af disse blev Bibliotheket ved Christiania Universitet grundlagt. Ved Moldenhawers Død blev E. C. Werlauff Bibliothekar. Ogsaa under ham var der stadig Tilvæxt, saaledes ved Moldenhawers egen Disposition, ved Prof. Weyses Gave af musicalske Arbeider, ved Afleveringer fra Geheimearchivet, Langebeks Collectanea til Danmarks Historie og Topographi, ialt 303 Fascikler. Vigtigere endnu var den Berigelse, Bibliotheket fik ved den Skat af Haandskrifter i Pali-Sproget og i Singalesisk, som R. C. Rask hjembragte fra Indien i 1823. Hertil kom endnu hvad Rask ved sin Død, 1832, efterlod i Sanskrit, Pali og Singalesisk, omtrent 60 Haandskrifter paa Palmeblade og 40 paa Papir tilligemed hans omfattende lingvistiske Apparat til næsten alle europæiske og asiatiske, gamle og nye Tungemaal. Senere har Bibliotheket ogsaa modtaget J. Baggesens, N. M. Petersens, Allens og flere Andres literaire Efterladenskaber. Justitsraad F. S. Bang har af sine mange literaire Sjældenheder, som han med saa stor Liberalitet meddeler derhen, hvor han troer de kunne finde deres rette Plads, skjænket det en meget betydelig Samling af classisk Musik. Den nuværende Bibliothekar, Justitsraad Bruun, der 1862 fulgte efter Justitsraad Bølling, udgiver „Aarsberetninger" fra Bibliotheket. I den sidste af disse findes følgende Meddelelse om Finantsaaret 1875—76: Den danske Afdeling. Afleveringen fra Bogtrykkerne har stillet sig saaledes: I Kjøbenhavn have 46 Bogtrykkere indsendt 19 Aviser, 114 Tidsskrifter, 1,355 Bøger, 302 Sange, 3 Theaterplacater. 102 Bogtrykkere udenfor Kjøbenhavn have indsendt: 105 Aviser, 34 Tidsskrifter, 578 Bøger, 202 Sange. I Alt er saaledes indkommet fra 148 Bogtrykkere: 124 Aviser, 148 Tidsskrifter, 1,933 Bøger, 504 Sange, 3 Theaterplacater.

Det ommeldes i samme Hefte af Aarsberetningerne, at der i 1874 og 1875 foretoges en Optælling af Bøgerne, hvorefter der i Afdelingen for fremmed Literatur var . . . . 329,393 Nr.
i den dansk-norske Afdeling . . . . 118,234 —

Ialt . . . 447,627 Nr.

foruden 17,720 Bd. eller Fascikler Haandskrifter. Hertil kommer en Mængde Afbildninger af Personer og Steder, Kort, Prospecter, Kunstblade. Desforuden Samlingerne af Musik. Lægger man endvidere hertil det sidste Aars Tilvæxt, vil 500,000 i Slutningen af 1877 være et Tal, der snarere er for lille end for stort.

Her skal endnu nævnes nogle enkelte Samlinger og enkelte Bøger i Bibliotheket, der tilbyde særlig Interesse, saaledes: den rige Samling af de ældste i Danmark trykte Bøger; den ældste er fra 1482, da Johan Snell i Odense trykte en latinsk Beskrivelse af G. Caorsin over Beleiringen af Rhodos; en stor Samling af Kobberstik, især Portraiter, af væsentlig national Betydning, som er dannet af Conferentsraad, Stempelforvalter F. A. Müller, efter hvis Død 1796 den mod en aarlig Livrente til hans Datter kjøbtes af Kongen. Samlingen udgjør 4,500 Blade i 25 Bind; den fortsættes ved den aarlige Aflevering af Lithographier og ved Kjøb. Blandt Haandskrifter: Graagaasen, fra Midten af det 13de Aarhundrede, Hovedhaandskr. til den ældre og yngre Edda fra Slutningen af 13de Aarhundrede, Flatøbogen fra Slutningen af 14de Aarhundrede; af særligt Hensyn til de tidligere Eiere have følgende Haandsk. Interesse: Justinus skjænket Sorø af Absalon, et græsk Testamente, som har tilhørt Griffenfeld, og i hvilket han paa Munkholm har skrevet med en Naal, da det var ham forbudt at skrive med Pen.

Bibliotheket eier Portraiter af Kloppstock og Suhm, malede af Juel, en Marmorbuste af Hjelmstjerne, udført af Thorvaldsen, et Basreliefportrait i Marmor af F. A. Müller, udført af Wiedewelt.

I Bibliothekets Forhal findes to store i Steen udhugne Figurer med Aarstallet 1503. De forestille Kong Hans og Dronning Christine, og stode i sin Tid i Slotsgaarden ved Opgangen til Riddersalen. 1731 bleve de flyttede herhen. Man seer ogsaa af Kongens Billede hvor mærkelig den Feiltagelse var at antage dette for et Billede af Christian I.

Statistiske Oplysninger for Staden Kjøbenhavn, 1ste Hefte, indeholder følgende Tavle om Benyttelsen af det store Kongelige Bibliothek:

	1/4 1870 til 31/3 71.	1/4 1871 til 31/3 72.	1/4 1872 til 31/3 73.	1/4 1873 til 31/3 74.	1/4 1874 til 31/3 75.
Bibliotheket aabnet Dage. .	280	275	279	279	274
Udlaanet beløb sig til Bind	10,130	9,040	8,438	7,745	7,838
Læsesalen benyttedes af . . .	6,618	7,082	7,757	7,747	7,498
Til disses Brug fremtoges Bind	17,773	23,420	23,437	22,565	21,149

Bibliotheket er aabent hver Søgnedag for Udlaan fra Kl. 11—2 og Læsesalen fra 10—3.

Det var det midterste Stokværk, som i sin Tid blev indrettet til Bibliothek i en eneste Sal, 125 Alen lang, 18 Alen bred, men kun 9 Alen høi; Gulvet belagt med sorte og hvide Marmorfliser; rundt om Salen gaaer et Galleri, der bæres af Søiler; Decorationen Guld og hvidt. Dette er saaledes endnu, og det vilde endnu gjøre et rigt Indtryk, saafremt der ikke imellem Søilerne var anbragt Reoler. Kunstkammeret afgav sit Locale i 1825, Arsenalet sit 1861; allerede 1781—85 var tilføiet en Tilbygning i 3 Etager efter Tegning af Harsdorff.

Næst efter det store Kongelige Bibliothek skal her nævnes en Institution af videnskabelig Betydning, der ligesom dette sorterer umiddelbart under Ministeriet og ligesom dette i sin Tid var umiddelbart under Kongen betroet Peter Schumacher. **Det Kongelige Geheime-Archiv** havde først Plads paa Slottet i Kjøbenhavn, siden paa Rosenborg. I dette Archiv optoges hvad Kongen eiede eller erhvervede af ældre Archivalier: Levningerne af de gamle Rigsarchiver paa Kallundborg og Kjøbenhavns Slotte, det erobrede gottorpske Archiv, det gamle Cantsler-Archiv o. fl., hvorved Kongens Archiv tillige blev en Art af Gammelt Rigs-Archiv. Aar 1720 blev Geheime-Archivet flyttet til dets nuværende Bygning, mellem Ministerialbygningen og Bibliotheket, som dertil var opført under Kong Frederik IV. Det har været blandt Landets betydeligste Mænd, at Geheimearchivarerne stedse have været valgte. Vi skulle, næst P. Schumacher, nævne Th. Bartholin, Arne Magnussen (begge dog kun med Titel Archivsecretair), Fr. Rostgaard, Hans Gram, J. Langebek, G. J. Thorkelin, Finn Magnussen, † 1847, nu den Kgl. Historiograph C. F. Wegener, under hvem Geheime-Archivet, der siden sin Oprettelse havde staaet i nærmest Forbindelse med Cantsleren eller Cancelliet, nu efter Ministerialforfatningens Organisation blev underlagt Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet, kun at den Deel deraf, der er det nyere Kongelige Huusarchiv, forblev som hidtil umiddelbart under Kongen. Det har været den nuværende Archivars store Fortjeneste at have fremmet Archivets videnskabelige Afbenyttelse, samtidig bleve Localerne udvidede, nye Registraturer udarbeidede, betydelige Forøgelser kom til, trykte Aarsberetninger udkom, hvilke tillige indeholde hidtil utrykte Aktstykker. Adgangen til Geheime-Archivets Benyttelse tilstaaes af Cultusministeriet, Contoiret er i denne Henseende aabnet hver Søgnedag fra Kl. 11—1.

Endvidere vil her være at nævne:

Kongerigets Archiv. Er dannet ved en Forening af det forrige danske Cancellis og det forrige Rentekammers Archiver, af hvilke det første gaaer tilbage til Middelalderen, og det andet blev oprettet i 1660. Som en Følge heraf omfatter det forenede Archiv nu alle de civile Ministeriers (undtagen Udenrigsministeriets) samt alle de ældre civile Regjeringscollegiers Archiver, danske Cancellis Archiv dog kun tilbage til Aaret 1750. Archiverne havde først deres Localer i den gamle Cancellibygning, der laa ved Canalen, ligefor Slotsporten, tæt ved Holmens Bro. I Aaret 1721, efter Opførelsen af den nuværende Cancellibygning, flyttedes de tilligemed Cancelliet og Rentekammeret til denne Bygning, hvor de endnu befinde sig. De optage nu, foruden hele den oprindelig til Archiv indrettede Stueetage i Bygningens 3 Fløie, tillige 3 Etager i den til-

stødende Proviantgaardsbygning. Tilladelse til at benytte Archivet meddeles af Ministeriet for Kirke- og Undervüsningsvæsenet; dog kunne foreløbige Undersøgelser i Regelen anstilles strax. Aabent Kl. 11½—3½.

Af Hensyn til det Nærstaaende i Emnet gives her en Beskrivelse af **Søkaart-Archivet.** Ved Kongel. Resolution af 25de Oktober 1784 blev der oprettet et „Søcharte-Archiv" og daværende Capitainlieutenant P. Løvenørn udnævnt til dets Directeur. I den ham under 27de December s. A. meddeelte Instrux bemyndiges han til fra Søetatens Archiv og Admiralitets-Contoiret at bekvirere sig udleveret alle derværende Søkaart, saavel trykte som tegnede, samt hvad andre Tegninger og Papirer dertil maatte henhøre*). (Instruxen findes trykt i Archiv for Søvæsenet, 2den Række, 9de Bind, Pag. 120, i en Afhandling om „Søkaart-Archivet", der fandtes iblandt afdøde Admiral Zahrtmanns efterladte Papirer). Det paalagdes ham at tage en eller flere Copier af Søkaartene og især de particulaire over Havne, for at kunne medgives Skibene. Een til to Officerer bleve beordrede til Assistance og i 1785 tillige 2 Kadetter. Foreløbigt blev Regleringscommissionens Samlingsværelse paa Gammelholm anviist ham til Locale, men senere henflyttedes Archivet til en mindre Bygning paa Gammelholm, tætved Gamle Dok og paa ældre Kaart kaldet gamle Trunk, hvor det forblev til 1827.

Hidtil havde de Søfarende maattet seile efter de 100 Aar gamle hollandske Søkaart af van Keulen, og de første stukne danske Søkaart, der udkom, var et af Høeg i 1769 over Nordsøen og et af Lous samme Aar over Kattegattet og vare kun lidet forbedrede hollandske.

Det første Kaart, der blev stukket i Søkaart-Archivet og udkom 1787, var et Kaart over Shetlandsøerne, hvortil Løvenørn selv fra Søen af havde gjort adskillige Observationer, men for Udgifterne maatte han selv staae i Forskud.

I 1790 afkjøbte Admiralitetet Professor Lous hans Privilegium paa Udgivelsen af Kaart over Kattegat samt Sundet og Belterne, til Fordeel for Archivet, og til Forbedring af disse Kaart blev der fra 1790 til 1807 foretaget Opmaalinger uden dog at følge nogen samlet Plan; senere ere de udkomne i mange og forbedrede Oplag. Af andre større Gaver har Søkaart-Archivet i 1815 af en Anonym faaet skænket 2000 Rd. til et bedre Kaart over Nordsøen og i 1827 skænkede Rentekammeret Archivet 7 Plader til et samlet Atlas over de islandske Kyster, der vare tegnede og stukne i Archivet, ledsagede af nautiske Beskrivelser, fra 1818—22 og grundede sig paa en fra 1800 til 1818 foretagen Opmaaling og Triangulation af Islands Kyster.

Et andet større Arbeide, der ogsaa udførtes i Archivet fra 1790 til 1803, var 7 Kaart med tilhørende nautisk Beskrivelse over den norske Kyst fra Trondhjem til Frederikshald og grundet paa en nautisk Undersøgelse af den nævnte Strækning i Aarene 1789—1800. Disse Kaart have indtil de senere Aar været de eneste publicerede over denne Strækning, indtil den norske Regjering for nogle Aar siden har paabegyndt en ny omhyggelig Opmaaling af denne Kyst med dens Skærgaard og udgivet

*) Disse Kaart og Papirer bleve derved reddede ved den store Ildebrand i 1795, hvorved Admiralitets-Bygningen heelt nedbrændte, men Søkaart-Archivet skaanedes.

forbedrede Kaart over den, hvilket nu er fuldført fra Christiania til Stat, saa at der kun mangler Strækningen fra Stat til Trondhjem.

Ved Søkaart-Archivets Stiftelse betalte Admiralitetet alle Lønninger til Archivets Personale, men ved Resolution af 1ste October 1814 blev det bestemt, at Søkaart-Archivet skulde betale Directeurens Honorar samt de halve Lønninger til Personalet og senere ved Kongl. Resolution af 5te Februar 1832 de fulde Lønninger fra d. 1ste Januar s. A. at regne, samt bidrage til Udgifterne ved Opmaalingerne. Endelig blev det ved Kongl. Resolution af 17de Marts 1840 bestemt, at Archivet i Fremtiden for Overskuddet af dets Indtægter skal forsyne Marinen med Kaart, Bøger, Instrumenter og Søuhre, saa at disse ei længere skulle forvolde Marinen nogen Udgift.

Ved Admiral Løvenørns Død d. 16de Marts 1826 var det bestemt at skaffe Søkaart-Archivet et bedre Locale i det daværende Søkadet-Academi paa Amalienborg, hvilket dog ei kom til Udførelse, da Søkadet-Academiet blev flyttet. Under hans Efterfølger, daværende Capitainlieutenant Zahrtmann, der ved Kongl. Resolution af 10de September 1826 blev udnævnt til Directeur for Søkaart-Archivet, efter hans Hjemkomst fra et Togt til Vestindien, fik Archivet sit eget Locale i en ny, 25 Alen lang og 16 Alen bred, 2 Etager høi Bygning, der i 1827 opførtes, tildels paa den i 1795 nedbrændte Admiralitets-Bygnings Fundament, paa en Grund imellem Holmens Kirke, Gammelholm og Størrestræde, der gratis overlodes Archivet af Admiralitetet. Den kostede 12,298 Rd. 19 Sk. at opføre, hvilken Sum, efter Resolution af 10de September 1827, rentefrit skulle forstrækkes Archivet af Admiralitetet og efterhaanden afdrages af dets Overskud, men ved Kongl. Resolution af 5te Februar 1832 bestemtes det, at der skulde betales lovbestemte Renter af den resterende Byggesum, stor til Rest 8,798 Rd. 19 Sk. Sølvmynt. Imidlertid udvidedes Virksomheden og Samlingerne forøgedes efterhaanden saameget, at det blev nødvendigt at paaføre Bygningen en tredie Etage, hvilket udførtes i 1851 og 52 med en Bekostning af 10,516 Rd. 10 Sk. Alle disse Summer ere efterhaanden blevne udbetalte til Marinens Bestyrelse af Archivets Midler.

Da Gammelholm blev fraflyttet af Marinen og bebygget, blev der ogsaa Spørgsmaal om at faae Pladsen ved Holmens Kirke ryddet og Søkaart-Archivet fjernet, og efter mange forskjellige Projecter og Forslag blev der endelig af Krigsministeriet ved Overleveringsforretninger af 13de Juli og 31te August 1872 og 13de August 1875 overladt Marineministeriet en Grund i Esplanaden til en ny Bygning for Søkaart-Archivet og det meteorologiske Institut, hvilken blev opført i 1872 og 73 og taget i Brug i 1874, hvorefter den gamle Archiv-Bygning blev nedrevet. Bygningen, der er opført i Renaissancestiil af Architekt Vilhelm Petersen, er 50 Alen lang, 22 Alen bred og har Kjælder og 3 Etager, hvoraf c. $^1/_3$ benyttes af det meteorologiske Institut. Bygningen er opført paa en omfattende Pilotering. Der var bevilget til Bygningen 61,000 Rd. foruden 9,000 Rd. til Inventarium og 6,000 Rd. til et Jerngitter omkring Grunden, hvilke Summer ikke ere overskredne og hvortil Søkaart-Archivet har ydet alle sine opsamlede Midler til Beløb 57,530 Rd.

Af den nye Bygning for Søkaartarchivet og det meteorologiske Institut gives paa en følgende Side en Afbildning.

Marinens Søuhre, der tidligere bleve opbevarede og passede af Uhrmager Urban Jürgensen, bleve ved dennes Død i 1830 overflyttede til Archivet og i 1853 blev ligeledes Marinens Bibliothek, der hidtil havde været opbevaret i et Locale i Marineministeriets Bygning paa Gammelholm, overflyttet til Archivet og underlagt Directeuren, daværende Capitainlieutenant Rothe, der efter Admiral Zahrtmanns Død den 15de April 1853, under 14de Mai s. A. var udnævnt til hans Efterfølger. Directeuren for Søkaartarchivet er tillige Generalinspecteur for Flaadens Chronometre.

Til Kaartenes Forbedring blev i 1827 paabegyndt en systematisk Opmaaling af de danske Farvande grundet paa trigonometrisk bestemte Punkter iland, og denne blev fortsat med 1 til 2, ja et enkelt Aar endog med 3 Seil-Fartøier indtil 1848, da de bleve afbrudte ved Krigen. De ere senere, i 1856, optagne med 1 Dampskib og 1 Jagt og stundum med 2 Dampskibe og fortsatte aarlig med Undtagelse af Krigsaaret 1864. Grundet paa disse Opmaalinger er der udgivet en fuldstændig Samling Kaart i stor Maalestok over alle de danske Farvande med tilhørende Beskrivelse, den danske Lods, hvilke stadig have vundet større Udbredelse, som fremgaaer af nedenanførte Liste paa trykte Kaart*).

Her skal ogsaa endnu nævnes **Staden Kjøbenhavns Raadstuearchiv**, beliggende i Kjøbenhavns Raadstues Kjælderetage. Det ældre Raadstuearchiv brændte i Stadens store Ildebrand 1728, saa man nu savner de gamle Raadstueprotokoller, Regnskaber og mange andre vigtige Kilder til Stadens Historie. Dog frelstes en værdifuld Samling af Privilegier, af hvilke det ældste er fra 1275, og enkelte andre Ting, navnlig en stor Deel af P. Resens Samlinger. Senere er der ogsaa tilkommet flere mindre Archiver, saa der dog ikke findes saa ganske faae Oplysninger om Stadens Historie ogsaa før den nævnte Ildebrand. Fra Archivet udgives paa Communalbestyrelsens Bekostning den store Kildesamling til Oplysning om Kjøbenhavns ældre Forhold „Kjøbenhavns Diplomatarium“ af Dr. O. Nielsen, hvoraf hidtil 3 Bind ere udkomne. (Om Archivets Historie findes Oplysning i en Afhandling af samme Forfatter i „Danske Samlinger“, 4de Bind, S. 234—49.)

Næst efter disse Bibliotheker og Archiver skal her endnu til en Oversigt nævnes følgende, der ikke ere offentlige, om de endog ere aabnede for visse Stænder eller større Kredse.

Det Kongelige Haandbibliothek indtager for Tiden 6 Værelser i Christiansborg Slots nederste Mezzaninetage. Dets Tilbliven skyldtes Kong Frederik V., der ønskede en saadan mindre Haandsamling, uafhængig

*) Til de nævnte Tider er efterfølgende Antal Kaart blevne trykte: 1814 2.110 Blade, 1832 2,815 Bl., 1840 4,133 Bl., 1852 6,369 Bl., 1862 9,020 Bl., 1874 12,564 Bl. det største Antal, 1877 9,700 Bl. Archivets Eiendele indbefatte: c. 800 ældre og nyere originale Opmaalingskaart, c. 2,100 Bind og Hefter Forlagsartikler, 100 Stkr. store stukne Kobberplader, 220 Stkr. mindre stukne Kobberplader, 61 Uhre, 1 Passageinstrument, 6 Theodolitter, 36 Cirkler og Sextanter, 55 Kikkerter, 14 Barometre, 7 Sympissometre, 17 Aneroid Barometre, 47 Thermometre, 9 kunstige Horizonter, 8 Stationspointere saavelsom en Mængde mindre Instrumenter, der alle medgives Skibene. Endvidere har Archivet: 1 Pantograf, 1 Guillocherapparat, 1 Forstaalingsapparat til Kobberplader, 2 Trykkerpresser.

I Archivet haves henimod 15,000 Blade, trykte Landkaart og Søkaart, udvexlede med de forskjellige Landes Søkaart-Archiver.

af det Store Kongelige Bibliothek, og, allerede som Kronprinds, havde samlet betydelige Bidrag dertil. Ved Slotsbranden 1794 fortæredes imidlertid de rige Skatte, der dengang fandtes der, og det lykkedes først efterhaanden, navnlig ved Foreningen af flere kongelige og høifyrstelige Privatsamlinger at bringe Bibliotheket paa Fode igjen, saa at det nu udgjør c. 25,000 Bind, med et rigt Udvalg af Værker, henhørende til den nyere historiske og æsthetiske Literatur, i forskjellige Sprog, hvortil kommer en mindre, men udvalgt Kortsamling. Af særlig Interesse er Dronning Juliane Maries Atlas, i 37 Foliobind, bestaaende af ældre Kort, Planer og Prospekter, og svarende nærmest til det nu paa det Store Kongelige Bibliothek opbevarede, saakaldte „Frederik den Femtes Atlas". Ligeledes findes i Bibliotheket en Deel Tegninger, Silhouetter og Manuskripter af historisk Interesse, vedrørende Kongehuset og dets Omgivelser, til forskjellige Tider, efter 1772.

Bibliotheker, der tilhøre Statsinstituter: Landbohøiskolens Bibliothek, omtrent 7,000 Bind (paa Frederiksberg Grund); Garnisonsbibliotheket c. 11,000 Bind, hvoraf 143 indbundne Atlasser; Officeersskolens Bibliothek (paa Frederiksberg), c. 10,000 Bind; tilnærmelsesviis af samme Størrelse ere Generalstabens, Artilleriets, Ingenieurcorpsets samt Marinens Bibliotheker, Metropolitanskolen har ogsaa et anseeligt Bibliothek (7,020 Bind foruden 3,760 Programmer, Cataloger og desl.). Hertil kommer endnu følgende Bibliotheker for enkelte Videnskabsgrene saasom Kunstacademiets B. (see Kunstacademiet), botanisk Haves B., Statistisk Bureaus B. m. fl.

Bibliotheker, der tilhøre private Foreninger og Selskaber: Athenæums Bibliothek, c. 50,000 Bind, Studenterforeningens Bibliothek c. 20,000 Bind, Arbeiderforeningens Bibliothek c. 20,000 Bind, Industriforeningens B., 5—6000 B., Pædagogisk Selskabs Bibliothek.

Af større Betydning end hvert især af disse ikke offentlige Bibliotheker er dog **det Bibliothek som Conferentsraad, Geheimearchivar, Prof. Wegener har samlet** i en dertil af ham selv opført Bibliotheksbygning, med henimod 40,000 Bind, tilvisse den betydningsfuldeste Bogsamling i Danmark næst det store Kgl. Bibliothek og Universitetsbibliotheket, saavel ved selve Bøgernes Indhold, ved deres systematiske Ordning, de enkelte Exemplarers Fortrinlighed (alle Exemplarer planerede) og ved Udstyrelse i Indbinding m. m. Næst Conferentsraad Wegeners Bibliothek maa Lehnsgreve Moltkes vistnok ansees som den betydeligste private Bogsamling i Kjøbenhavn, om den endog ikke naaer det Halve af hiin.

I Forbindelse med Beskrivelsen af Universitetet og de dermed forenede eller i nøie Forbindelse staaende videnskabelige Instituter, skulle her nævnes de 4 til Bolig for Studenter henlagte Collegier, Communitetet og de til Universitetet saavelsom Understøttelse til Studeringer som til videnskabelige Reiser henlagte Stipendier og Legater, altsaa først

De 4 Collegier.

Regentsen, eller Collegium regium, er stiftet af Kong Christian IV. i Aaret 1623 til en Bolig for 100 Studenter. De, der faae Communitetsstipendiet, have Ret til Bolig paa Regentsen, saasnart Pladsen tillader det, og nyde da tillige Regentsstipendiet af 8 Kroner maanedlig.

Walkendorfs Collegium, stiftet ved Gavebrev af 16de Juli 1595 af Rigshofmester Christopher Walkendorf til Bolig for 16 fattige Studenter. Hver af Alumnerne nyder et Stipendium af 48 Kr. aarlig og Inspector desuden en halv Portion. Pladserne paa dette, ligesom paa de to næstnævnte Collegier, tilstaaes paa 5 Aar, dog saaledes, at i disse afgaaer den Tid, Vedkommende i Forveien maatte have havt Bopæl paa Regentsen eller andre Collegier.

Collegium medicеum, skjænket af Oluf Borch, Assessor i Høiesteret og Professor i Medicin og Philologie, ved Fundation af 29de Juli 1689, til Bolig for 16 „fattige, gudfrygtige og lærde Studiosi". Foruden fri Bolig nyder hver af Alumnerne ifølge Kongl. Resol. 14de Juli 1850 80 Kr. og Inspector desuden et Tillæg af 28 Kr. aarlig.

Ehlers's Collegium, stiftet af Etatsraad Jørgen Ehlers, Assessor i Høiesteret og Kammercollegiet, ved Fundats af 29de Novbr. 1691, for 16 Studerende. Foruden fri Bolig nyde disse hver 60 Kr. og Inspector tillige et Tillæg af 20 Kr. aarlig. Foruden disse 16 Pladser er der i Aaret 1837 indrettet Pladser paa Collegiet for 8 Alumner, hvilke dog intet Stipendium nyde. Ved allerhøieste Resol. 15de Febr. 1856 er det bestemt at disse Pladser ogsaa kunne bortgives til theologiske Studerende, der endnu ikke have underkastet sig Embedsexamen.

Med Universitetet er endvidere forbundet det saakaldte **Communitet,** stiftet af Kong Frederik den 2den, som henlagde en Deel Gods i Sjælland og paa Falster og flere Tiender i Sjælland til en Stiftelse, af hvis Indkomster der skulde gives 100 fattige Studenter fri Kost Middag og Aften. Spisningen ophørte allerede 1736 og istedetfor den er traadt et Stipendium, der ifølge Reglementet af 11te Februar 1848 sammenholdt med Kongl. Resolution 23de Februar 1853 bestaaer af 130 Portioner à 24 Kr. maanedlig, der kunne nydes i 4 Aar. Den umiddelbare Bestyrelse af Stipendiet udøves af en vedvarende Bestyrelsescomitee af 3de Professores consistoriales, nemlig 2de af det theologiske og 1 af det rets- og statsvidenskabelige Facultet. Den overordnede Bestyrelse har Consistorium. Ansøgningerne forelægges Bestyrelsen af Regentsprovsten, til hvem de indgives. Stipendiet bortgives i September og Marts Maaneder og regnes resp. fra 1ste Septbr. og 1ste Marts.

Her skal endnu, efter Tabelværk for Kjøbenhavns Statistik 2, anføres i Tidsfølge **Legater under Universitetet,** I. **til videnskabelige Institutioner,** II. **for Studerende og Videnskabsmænd** og III. **Reisestipendier.** De ere alle henlagte under Universitetet (Consistoriet), naar der anderledes er bestemt for enkelte Legaters Bestyrelse, er dette særligt anført.

I.

Thomas Fuirens Stipendium, oprettet 1658, 1) til naturhistorisk og mineralogisk Museum, 2) til den physiske Instrumentsamling,

stort for 1 og 2 1,172 Kr. hvert. Lic. juris Høpners Stipendium, 1,675 Kr., Renten af 1,200 Kr. til Universitetets Bibliotheks-Conto og af 400 Kr. til Famulus bibliothecæ. Professor E. Bartholins og Anna Finckes Legat, 2,400 Kr., til botanisk Haves Conto. Professor Arne Magnussens og Hustrues Stipendium, oprettet 1730, Fundats 1760, Renten af Capitalen, 13,356 Rdl., benyttes til Udgivelsen i Trykken af Stifterens efterladte Haandskrifter, Udgivelsen af Skrifter, der angaae de nordiske Antiqviteter, Historie eller Sprog og Understøttelse til 2 islandske Studenter, som deeltage i nævnte Arbeider, stort nu 67,900 Kr. Biskop Trellunds Legat til Bibliotheket, 1735, stort 12,000 Kr. Fred. Rostgaards Stipendium, 1736, Capitalen 4,000 skal voxe til 32,151 Rd. Deraf skal atter Renten af de 26,000 Rd. anvendes til Lønning for et Professorat i Historien og nordiske Oldsager ved Universitetet (Professor Rostgardianus). Ved Ministeriets Skrivelse af 15de Juli 1858, for Anvendelse af Renterne fra 11te Juni 1859 at regne, bestemtes Renternes nuværende Anvendelse saaledes, at Renten af 26,000 Rd. anvendes for den nævnte Professor, af 1,000 Rd. til Universitetsbibliothekaren og Indkjøb af Bøger til Bibliotheket og Renten af Resten 5,151 Rd. til Professorer, Studenter m. m. (Jfr. II.), Rostgaards Stip. stort nu 55,212 Kr. Fru Else Magdalene Bartholins Legat til Universitetsbiblotheket, 1762, stort 1,304 Kr. Det Rømer-Bartholinske Stipendium, opr. 1762 af Ole Rømers Enke, E. M. Bartholin og Etatsraad Thomas Bartholin, til astronomiske Instrumenter at bekoste, st. 1,940 Kr. Domus regiæ stipendium, stiftet 1766 af Communitetets Midler i Anledning af Christian VII. og Caroline Mathildes Indtog, Renten til Universitetsbibliotheket, stort 1,089 Kr. Geheimeraad Luxdorphs Legat, 1783, til Universitetsbibliotheket, stort 787 Kr. Statsminister Otto Thotts Stipendium til Universitetet (Renten af 2,500 Rd. Universitetsbibliothekaren, Renten af 1,200 Rd. Universitetsbibliotheket. Begge Summer fradrages det Thottske Reisestipendium, oprindelig 10,000 Rd. See nedenfor). Enkedronning Juliane Maries L., 1787, Renten af Capitalen 10,000 Rd., afgives til Universitetet som Bidrag til Lønnen for Professor artis obstetriciæ. Stor 16,813 Kr. Prof. Kratzensteins Legat, 1789, Halvdelen af Renterne tilfalder den physiske Instrumentsamling, Halvdelen Professor physices, stort 24,000 Kr. Bibliothekar Elerts L., 1790, til Universitetsbibliothekaren og til at føre Protocol over indkjøbte Bøger, stort 5,998 Kr. Justitsraad Kølpins L., 1796 og 1800, til Universitetsbibliotheket, stort 5,400 Kr. Geheimeconferentsraad Bülows L., 1812, Renten af Capitalen, 4,000 Rd., anvendes til Lønning for en Docent i botanisk Blomstertegning, til Tegnematerialets Anskaffelse, til Localets Opvarmning og til botanisk Haves Vedligeholdelse, stort 8,854 Kr. Etatsraad J. H. Schous Legat til Bibliotheket, 1822, Renten af Capitalen, 3,000 Rd., anvendes deels til Vedligeholdelse og Forøgelse af Etatsr. Schous til Universitetet sammen med Capitalen stiftede Bogsamling, deels til Oplæg til Forøgelse af Capitalen, st. 8,655 Kr. Hofraad David Amsel Meyers Stipendium, 1822, Renten af 10,000 Rd. anvendes til Anskaffelse og Vedligeholdelse af et anthropologisk Museum, af 3,000 Rd. til botanisk Have, st. 27,360 Kr. Prof., Dr. med. Vedel Simonsens L., 1836, Renten udbetales til Universitetsbibliotheket, den ene Halvdeel til Bogindkjøb, den anden til Lønning for en Assistent, st.

4,400 Kr. Enkefru Gertrud Marie Neves, født Gudmansens, Legat, 1843, til Gravsteds Vedligeholdelse, derefter til Universitetet, st. 1,163 Kr.

Grev J. G. Moltkes Legater til Universitetet, oprettet ved Fundats 7de Januar 1845: 1) af Renterne af 10,000 Rd. anvendes Halvdelen til at fremme det zoologisk-mineralogiske Museums Tilvæxt, den anden Halvdeel til Honorarer for naturhistoriske Forelæsninger. 2) Halvdelen af Renterne af 20,000 Rd. anvendes til Præmie for en naturhistorisk Afhandling, til Medhjælp for Bestyreren af det zoologiske Museum og til Understøttelse for naturhistoriske Studerende, den anden Halvdeel af Renterne, sammenlagt med Renterne af 12,500 Rd., anvendes til det zoologisk-mineralogiske Museum. 3) 5,000 Rd. anvendes til Dannelse og Fremvæxt af et Reservefond. Hver Gang 5,000 Rd. er fremkommet, tages ny Bestemmelse om deres Anvendelse. 4) Renten anvendes til Universitetsbibliotheket, nemlig 10,000 Rd. til Indkjøb af naturhistoriske, af 5,000 Rd. til Indkjøb af philologiske og af 2,500 Rd. til Indkjøb af naturhistoriske Bøger. Legaternes Størrelse ultimo 1876: 1) 20,000 Kr., 2) 85,247 Kr., 3) 16,735 Kr., 4) 35,250 Kr. Besidderen af Grevskabet Bregentved deeltager med Universitetet i Bestyrelsen.

Etatsraadinde Wads Legat, 1865, til det Zoologiske eller Mineralogiske Museum, st. 600 Kr. Brockman, Fuiren og M. Mules L., sammensat af 2 Brokmanske, 2 Fuirenske og 2 Muleske Legater. Ifølge Universitetsdirectionens Rsl. 20de Febr. 1838 anvendes Renten af c. 6,000 Kr. til Universitetsbibliothekaren, af c. 600 Kr. til Universitetsbiblioteket og af c. 1,000 Kr. til mathematiske Observationer. Stort c. 7,600 Kr. Christian den Syvendes L., til botanisk Have, st. 10,080 Kr. Legaternes Overskudsfond, til at dække mulige Tab ved Udlaan og dsl., st. 15,123 Kr. Hertil kommer endnu Professor Berggreens Legat, 1876, st. 2,800 Kr., til Musikere, der have virket for Kirke- og Folkesangen.

II.

Det Frisiske Stipendium, opr. 1584 af Universitetspatron Johan Friis til Hesselager, Renten af 3,000 Rd. deles mellem 6 fattige Studerende, Renten af 500 Rd. tilfalder Stipendiets Ephor, st. 13,355 Kr., med Tilvæxt, stiftet af Frederik Friis til Hesselager, 2,000 Rd. til 4 fattige Studenter, nu kun 1,000 Kr. Dr. og Prof. medicinæ Thomas Finckes Stipendium, 1619, 1) Renten af 700 Rd. uddeles til 6 Studerende, 2) Renten af 300 Rd. til 4 Professorer, undtagen 2 Rd. til den, der har cistam medicam i Gjemme. Størrelse, 1) 2,571 Kr., 2) 1,103 Kr. Stipendium decollatæ virginis, stiftet 1623 i Anledning af et adeligt Fruentimmers Henrettelse. Renten af Capitalen 500 Rd. tilfalder fattige Studenter. De af Missionscollegiet antagne grønlandske Seminarister, der have Plads paa Regentsen, have Forret til dette Stipendium. Stort 965 Kr. Professor theologiæ, Bisp Jesper Brochmands Stipendium, 1641, 2,000 Rdl. Species, til en theologisk Studerende, med Tilvæxt, stiftet 1713 af Prof. Hans Steenbuck, 509 Rd., til den, der faaer Brochmands St., nu tilsammen 5,185 Kr.

Rigsraad Christen Skeels Stipendium, 1647, Renten af 7,500 Rd. tilfalder Studerende. Ved Universitetsdirectionens Resl. 27de Novbr. 1835

fastsattes, at Renterne af den daværende Capital, tilhørende det Scheelske Stipendium for Studerende, 25,100 Rd., skulde fordeles saaledes, at Renten af 4,000 Rd. anvendes til Capitalens Forøgelse, indtil der kan dannes en ny Stipendieportion à 40 Rd. aarlig og til Anvendelse for Disputanter. Renten af 1,000 Rd. tilfalder Ephorus og Renten af Restbeløbet Studerende. Stort ialt 65,000 Kr.

Brochmands Enkes Stipendium, opr. 1654 af Sille Tønnesdatter, Enke efter Jesper Rasmussen Brochmand, Renten af 500 Rd. for 3 fattige Studerende, nu forenet med Brochman, Fuiren og Mules St. Dr. med. Th. Fuirens Stipendium, 1658, Renten af 2,000 Rd. tilfalder en medicinsk eller philologisk Studerende, st. 4,690 Kr.

Dr. med. Henrik Fuirens Stipendium, 1660, Renten af Capitalen 500 Rd., tilfalder 3 Studerende, Stifterens Familie Fortrinsret, st. 1,042 Kr. Det Medeanske Stipendium, opr. 1663 af Mette Winstrup, Enke efter Prof. theologiæ Niels Pedersen, til 2 Studenter, st. 865 Kr. Skulesens St., opr. 1663 af Biskop Thorlak Skulesens Arvinger, til en islandsk Student, st. 600 Kr. Lic. juris Hans Hopners Stipendium, 1675, til syge Studenter, st. c. 15,580 Kr. Ifølge Universitetsdirectionens Resolution af 29de Mai 1838 anvendes Renten af 11,720 Kr. til Universitetet (saakaldte Residentspenges Capital) af 1,930 Kr. til syge Studerendes og in subsidium til Huusarme og af andre 1,930 Kr. til Mandatarius d. e. Ephorus. Det Fossiske St., opr. 1675 af Magdalene Foss, Thøger Lassens Hustru. Renten af Capitalen, 2,000 danske Kroner, tildeles Studenter af Legatstifterens Familie og Sønner af Professorer. Enhver fuld Legatportion er ifølge Consistoriums Skrivelse af 31te Marts 1853 paa 600 Kr. og er ordentligviis hvert 5te Aar et Hvileaar. Stort 48,109 Kr. Justitsraad, Høiesteretsassessor Lassons Stip., til en Student fra Randers Skole, 1679, Capitalen oprindelig 325 Rd., nu 930 Kr. Prof. theol. Chr. Nolds og Hustrues St., 1683, Renten af Capitalen, 600 Rd., uddeles til 2 fattige Regentsianere, st. 1,158 Kr. Sognepræst Jens Jostsøns St., 1687, Renten af Capitalen, 1,000 Slettedaler, tilfalder fattige Studenter i Kjøbenhavn; tilfalder de af Missionscollegiet antagne grønlandske Seminarister, naar de have Plads paa Regentsen, st. 1,287 Kr. Klokker Niels Dahlgaards St., 1687, 1710, Renten af Capitalen, 300 Slettedaler, tilfalder en Regentsalumnus fra Aalborg, Thisted eller Herlufsholm, st. 573 Kr. Prof. Poul Windings St., 1694, til tvende Regentsianere, st. 515 Kr. Fru Anna Fincke og hendes Søn Prof. E. Bartholins St., 1696, Renten af Capitalen, 600 Kr., tilfalder Regentsalumner, Renten af 782 Kr. Ephorus. Grønbechs St., opr. 1706, af Rector i Kjøge G. og Hustru, Renten af Capitalen, 2,022 Rd., tilfalder i lige Dele 4 Studenter i Kjøbenhavn, Ephorus oppebærer en Stipendieportion, st. 4,522 Kr. D. Tonboes (født Lottrup) St., Renten af Capitalen, 400 Rd., tilfalder fattige Studenter, st. 727 Kr. Det Cosmianske St., opr. 1715 af Student Cosmus Budolph Mortensen, Renten af Capitalen, 300 Slettedaler, tilfalder en Studerende, st. 386 Kr. Bircherods St., opr. 1718 af Prof. i Philos. Bircherod og Hustru E. M. Lemvig; 600 Rd. af Capitalen skal staae til Fremvæxt indtil den bliver 1,250 Rd. Renten deraf tilfalder fattige Studenter, dog at Renten af 100 Rd. tilfalder Stipendiets Ephor. 700 Rd. af Capitalen — hvoraf

Halvdelen staaer til Fremvæxt indtil de 700 Rd. ere voxede til 1,200 — anvendes derefter: for 1,000 Rdlrs. Vedkommende til Trængende af Familien (efter hvis Uddøen Renten tilfalder 2 fattige theologiske Studerende), for 100 Rdlrs. Vedk. en syg Student og for 100 Rdlrs. Vedk. Stipendiets Ephor. Stor nu 13,647 Kr. Stipendium Masio-Rostgardianum, opr. 1736 af Prof. theol. H. G. Masius og hans Søns Enke Conradine Sophie Rostgaard. Renten af Capitalen, 535 Rd., tildeles 4 Regentsalumner. Stor 969 Kr. Fr. Rostgaards St., 1736, Renten af Capitalen skal anvendes som Stipendium for Regentsalumner m. m. (jfr. Rostgaards St. foran). Ifølge Ministeriets Skrivelse af 15de Juli 1868 er bestemt, at Renten af 640 Rd. skal anvendes til 2 Stipendier for Regentsalumner, af 860 Rd. til Belønning for en Afhandling, af 1000 Rd. til hele Stipendiecapitalens Fremvæxt, af 2,651 Rd. til Professorernes Distributs, dog at der af denne sidste Rente afgaaer 20 Rd. til Ephorus. Stor 13,051 Kr. Prof. theol. H. Steenbuchs St., 1740, Renten tilfalder en theologisk Candidat, dimitteret fra Kjøge (nu en af Kjøbenhavns lærde Sk.), st. 966 Kr. Stipendium Lautrupium Buchwaldianum, opr. 1744 af Etatsraad H. C. Lautrup og Hustru A. M. Buchwald. Renten af 1,500 Rd. anvendes til Stipendium for fattige Studenter, st. 4,768 Kr. Stipendium anonymi, opr. 1745 af B. Bluhme og F. J. Reuss, Renten af 300 Rd. til 2 theologiske Studenter paa Regentsen, st. 545 Kr. Griis's Legat til Distribution, opr. 1749 af Etatsraad, dansk Minister i Holland N. Griis, Renten af 3,000 Rd. Courant, tilfalder Studerende, saaledes at 12/15 tilfalde Studerende, 1/15 syge Studerende og 2/15 Ephorus, st. 5,550 Kr. Bings Stip., opr. 1749 af Etatraad, Dr. med. Bing. Renten anvendes 1) til Professorernes Distributs, 2) til 10 Regentsalumner, 3) til 4 andre Studerende, 4) til syge Studerende, 5) til Ephoren. Størrelse: 1) 160 Kr., 2) 400 Kr., 3) 240 Kr., 4) 497 Kr., 5) 100 Kr. Holbergs Legat, opr. 1754 af Ludvig H., til Professorernes Distribution, st. 2,000 Kr.

Klokker Gluds Stipendium, 1755, Renten af 1,000 Slettedaler anvendes til Understøttelse for 2 Regentsalumner, st. 1,211 Kr. Rosborgs Stip., opr. 1756 af A. C. R., født de Voss, Renten af 5,000 Rd. tilfalder 8 theologiske Studerende, st. 9,890 Kr. Wissings St., opr. 1762 af H. W. til Odden, Renten af 2,500 Rd., tilfalder trængende Studenter. Ifølge Consistoriums Skrivelse 7de Juni 1871 deles Renten af 10,000 Kr. mellem 2 trængende Studenter af Familien i 4 Aar, Renten af 2,000 Kr. tildeles en Professors Søn ligeledes i 4 Aar, hvert 5te Aar er Hvileaar, i hvilket Renten oplægges til Forøgelse af Stipendiernes Størrelse og Antal, Ephorus 1,000 Kr., st. 14,396 Kr. Det Rømer Bartholinske Stip., opr. 1762 af Else Magdalene Bartholin, for astronomiske Studerende, st. 3,052 Kr. Etatsraad, Dr. med. B. J. Buchwaldts Stip., 1763, for en medicinsk Studerende, st. 7,700 Kr. Prof. J. O. Bangs Stip., Renten af 434 Rd. tilfalder 2 theologiske Studerende paa Regentsen, st. 788 Kr. Domus regiæ Stipendium, opr. 1766 af Communitetets Midler, for to theologiske Studenter paa Regentsen, st. 2,180 Kr. Prof. theol. P. Holms Stip., 1766, Renten af 400 Rd. tilfalder to theologiske Studerende paa Regentsen, st. 727 Kr. Biskop Herslebs Legat for en theologisk Student, 1767, nu understøttes heraf en islandsk Student, st. 1,095 Kr. Lilliendahlske

Legat, opr. 1773 af dansk Consul i Bordeaux de L., Renten af 6000 Kr. til Professorernes Distributs, af 2,000 Kr. Ephorus, st. 8000 Kr. Conferentsraad O. F. Müller og Hustrues L., 1774, Renten af 200 Rd., tilfalder en Regentsalumnus, st. 363 Kr. Provst J. v. Havens Stip., 1778, Renten af 1,000 Rd. tilfalder en Studerende helst af Familien, st. 1,816 Kr. Stampes Stip. til Walkendorffs Collegium, 1790, til Inspecteuren paa Collegiet, st. 400 Kr. Justitsraad Ulballs Stip. til Ehlers Collegium, 1791, Rente af 300 Rd. Courant tilfalder den ældste Alumnus paa Collegiet, som studerer Lovkyndighed, Politik eller Oeconomi, st. 600 Kr. De Thottske Catalogers Stip., opr. 1792 af Overskuddet ved Salget af Cataloget ved afd. Statsminister Otto Thotts Bibliothek og Myntsamling, Renten af Capitalen, 950 Rd., tilfalder en gammel fattig Student, st. 1,750 Kr. (Stampes Legat, opr. 1794 af Geheimeraadinde Stampe, Rente af 400 Rd., til en Studerende, st. 2,698 Kr., under Cultusministeriet). Prof. Obelitz Legat, 1798, for den ældste Alumnus paa Walkendorffs Coll., st. 198 Kr. Stampes Stipendium for fattige Studenter, opr. 1800 af Geheimeraadinde Stampe, Rente af 5,000 Rd. tilfalder fattige Studenter, Familie foretrækkes, Ephorus nyder R. af 200 Rd., st. 9,768 Kr. Det Beenfeldt-Lichtenbergske Legat, opr. 1805 af Kammerherre B. og Frue, født Lichtenberg, Renten udbetales med 100 Rd. aarlig til en Præstesøn fra Voer Herred, som dimitteres fra Horsens Skole, stort i Rente 200 Kr. Etatsraad, Professor Riisbrighs Legat, til Walkendorphs Coll., 1805, Renten deles mellem 2 Alumner, st. 643 Kr. Conferentsraad, Prof. Engelstofts L. til Indkjøb af Bøger, 1810, Renten af 600 Rd., til en trængende Student, st. 458 Kr. Professor Jens Smiths Legat til Walkendorffs Collegium, 1812, Renten af 400 Rd. til en Alumnus paa Collegiet, st. 177 Kr. Dr. phil., Stiftsphysicus J. Eichels Stipendium, 1815; efter at Testators Søsters Descendenter ere uddøde, tilfalder Renten af Capitalen, 4,000 Rd., en Studerende, st. 47,169 Kr. Adjunct Mülertz Legat, 1815, st. 293 Kr., uddeles sammen med Engelstofts L. til samme Formaal.

Hurtigkarls Stipendium, oprettet 1821 af Etatsraad, Professor juris F. T. Hurtigkarl; 1) Renten af 15,750 Rd. deles mellem 10 Studerende, deraf 6 juridiske; 2) Renten af 15,750 Rd. tildeles efter benævnte Personers Død 10 Studerende uden Hensyn til Faget; 3) Renten af 15,750 Rd. anvendes med 200 Rd. til Understøttelse for en Student, som paa Grund af uforudsete ulykkelige Tilfælde trænger til en øieblikkelig Understøttelse og med Resten til Anskaffelse af Bøger til trængende juridiske Studerende. Størrelse: 1) 32,079, 2) 31,647, 3) 31,647.

Grev J. G. Moltkes Legat til Universitetet, oprettet 1822 af Geheimestatsminister Joachim Godske Greve af Moltke til Bregentved. Renten af Capitalen, 50,000 Rd., deles lige mellem 10 Sønner af Embedsmænd, som have Abgangsexamen med bedste Grad og fortsætte deres Studier. Størrelse 100,000 Kr. Legatet ligger under Besidderen af Grevskabet Bregentved, men Consistorium paaseer at Renten uddeles til trængende Studerende.

Hofraad Daniel Amsel Meyers Stipendium, 1822, Renten af 7,000 Rd. tilfalder 2 medicinske Studenter og to andre Studerende uden Hensyn til Faget, st. 14,000 Kr. Etatsraad J. H. Schous Legat til

Collegium mediceum, 1824. Renten af Capitalen, 1,000 Rd., tildeles med $^4/_5$ to Alumner paa Collegiet, $^1/_5$ af Renten oplægges til Dannelse af nye Portioner. For Tiden uddeles 3 Portioner, st. 3,538. Districtschirurg H. F. Müllers Stip., 1828. Renten af 2,000 Rd., tildeles 3 Aar ad Gangen 2 chirurgiske Studerende, st. 4,000 Kr. Secretair Groths Stip., 1829, Renten af 600 Rd., til Bedste for Regentsen, st. 1,200 Kr. Mallings Stipendium, opstaaet 1829 som Overskud af Fonden til en Medaille for Statsminister Ove Malling i Anledning af hans Embedsjubilæum. Renten af 1,840 Rd. tildeles Stipendiater eller Gratister, som dimitteres til Kjøbenhavns Universitet fra Viborg Cathedralskole; st. 4,254 Kr. Hjemfaldne Oplagspenges Fond, 1830, nu 13,800 Kr., anvendes til Understøttelse for Studerende. Professor, Dr. med. G. Rahlffs Stip., 1833, Rente af 7,500 Rd. tilfalder 2 medicinske Studenter af Stifterens Familie, st. 15,000 Kr. Det Ingestrup-Lundske Stip., opr. 1834 af Sognepræst F. M. Lund og Hustru. Efter nogle benævnte Personers Død tilfalder Renten en trængende Student, st. 10,730 Kr. Controlleur ved Enkekassen J. L. Eskildsens Legat til Walkendorffs Collegium, 1835, 1,000 Kr. til Collegiets Have. Etatsraad Estrups Legat til Walkendorffs Collegium, 1836, Renten af 1,000 Rd. tildeles med 30 Rd. en Alumnus paa Collegiet, medens Resten af Renten oplægges til Opl æg for at danne nye Portioner, st. 2,717 Kr. Stipendium Bentzenianum, 1842, Renten af 535 Rd. tildeles Studenter fra Frederiksborg Skole, Rector Bendtsens Disciple have Fortrinet, st. 1,400 Kr. Organist Hobolts Legat, 1843, Renten af 1,500 Rd. tilfalder hvert Aar 3 Studenter, som have staaet sig godt ved Examen artium. Rector Suhrs Legat, 1845, Renten af 625 Rd. til en Student fra Vordingborg Skole, Rector Suhrs Familie har Fortrinsret, Renten tilfalder nu en Student fra Vordingborg, st. 2,236 Kr.

Smiths Stipendium, ved Fundats 24de Septbr. 1852 oprettet af Assessor i Politiretten J. L. Smith, til Understøttelse for Studerende med 6 Portioner à 500 Rd. til Candidater og Viderekomne, med 12 Portioner à 300 Rd. ligeledes til Candidater og Viderekomne, med 13 à 200 Rd. til Studenter (samtlige Stipendier i eet eller flere Aar ad Gangen), st. 532,856 Kr.

Brødrene F. og M. Hammerichs Legat, oprettet 1854 af Mag. artium, Pastor Fr. Hammerich og Mag. artium, Prof. Martin Hammerich, Renten af 5,000 Rd. tilfalder 4 Studerende fra de slesvigske lærde Skoler, fortrinsviis Jurister, samt anvendes til Legatets Fremvæxt, st. 11,200 Kr. Peter Petersen Alsingers Stipendium, opr. 1854 af Pastor emeritus C. F. L. Petersen, til en Student, st. 3,000 Kr. Conferentsraad N. L. Schiønnings Legat for trængende Studerende til Indkjøb af Bøger, 1855, 41,200 Kr., efter en benævnt Persons Død tilfalder to benævnte Personer 2,000 Rd., Renten af Resten anvendes til Bogindkjøb for trængende Studerende. Overauditeur Julius Skrikes L., 1858, Renten af 1,500 Rd., anvendes til Understøttelse for Studerende af det rets- og statsvidenskabelige Facultet, stort 100 Kr. Geheimeconferentsraad F. W. Treschows Legat, 1861, Renten af 10,000 Rd. anvendes til aarlig Understøttelse for 4 unge Studenter, som fortsætte deres Studier ved Kjøbenhavns Universitet, nemlig en Theolog,

en Jurist, en Mediciner og en Philolog, stort i Rente 700 Kr., under Directionen for det Treschowske Pengefideicommis. Urtekræmmer O. S. Wads Legat, 1861, for 2 theologiske Studenter, Familien foretrækkes, st. 5,000 Kr. Garvermester Erik Jonsen Bergs Legat, 1862, efter en benævnt Persons Død tilfalder Renten to trængende Studerende ved Kjøbenhavns Universitet, der ere Sønner af Haandværkere i Kjøbenhavn, st. 4,359 Kr., under Mag. 1. Afd. Enkefru Christiane Marie Frises, født Gunst, Legat, 1863, efter forskjellige benævnte Personers og deres Livsarvingers Død tilfalder Renten nogle unge Studerende, st. 28,764 Kr., under Mag. 1. Afd. Det Rønnenkampske Legat, oprettet 1867 af Kammerherreinde Jessy Caroline Rønnenkamp, født Howden, for Elever af den polytechniske Læreanstalt som Bidrag i Bøger, Penge og Instrumenter, st. 10,000 Kr., under Læreanstaltens Direction. Geheimeconferentsraad F. W. Treschows L., 1868, Renten af 1,500 Rd. tildeles en theologisk Student, 3 Aar ad Gangen, under Cultusministeriet. Det Gyldendal-Deichmannske Stipendium, opr. 1870 af Enkefru Deichmann, Renten af 5,000 Rd. uddeles til 2 Studenter, fortrinsviis Sønner af Boghandlere, st. 10,000 Kr. Professor H. N. Clausens Boglegat 1871, Renten af 5,320 Rd. anvendes til Indkjøb af theologiske Bøger for theologiske Studerende, st. 11,200 Kr. Overlærer A. Sibberns L., 1871, Renten af 800 Rd. tildeles en Student, dimitteret fra Sorø, st. 1,600 Kr. Adjunct John Aschlunds L., opr. 1872 af Fru Dagmar Aschlund, Renten af 1,100 Rd. tilfalder en theologisk Student, fortrinsviis af den Aschlundske Slægt, st. 2,200 Kr. Overlærer Leths L., opr. 1873 af Herlovianere, til Understøttelse for en Student fra Herlufsholms Skole, til hans Studeringers Fremme, st. 2,800 Kr., under Herlovianersamfundet. Frederik Fabricius Legat, opr. 1873 af en af F. F.'s Venner, Renten af 2,500 Rd. anvendes til Understøttelse for to Alumner paa Regentsen, st. 5,000 Kr. Fru Cathrine Sophie Cecilie Petersens Legat, opr. 1874 af Bogholder L. W. Petersen, Renten af 2,000 Rd. tildeles danske Kvinder, som uddanne sig til Læger, subsidiairt der iøvrigt uddanne sig videnskabeligt, st. 4,054 Kr. O. Bangs Jubilæumslegat, opr. 1875 af den danske Lægestand, Renten tildeles en medicinsk Student, som har bestaaet den lægevidenskabelige Examens første Deel med 1ste Characteer, under iøvrigt lige Betingelser have Geheimeraad Bangs Descendenter Fortrinet, st. 3,400 Kr. Carl Melchiors Legat, opr. 1876 af Enkefru Melchior, født Rist, efter to benævnte Personers Død tilfalder Renten hvert 3die Aar en medicinsk Candidat med bedste Charakteer, som agter at nedsætte sig som practiserende Læge i Danmark, st. 6,000 Kr. Bochenhofers L. til Distributsen, opr. af Universitetsbogtrykker B., st. 2,125 Kr. Brochmands, Fuirens og Mules L., sammensat af 2 Brochmandske, 2 Fuirenske og 2 Muleske Legater, Renten af 500 Rd. til 3 Studenter, st. 1,000 Kr.

Grosserer Niels Brock og Hustru Lene Bredahls L., 1796, Renten af 10,000 Rd. Courant (udlagt i Boet med 16,860 Rd.) anvendes til en Grossererskoles Bygning. Ifølge Kgl. Resol. 27de Octbr. 1857 anvendes Halvdelen af Renten til Navigationsskolen for Elever, der underkaste sig Styrmandsexamen, under Grosserersocietets Comiteens Formand og tvende Ældste.

Endvidere følgende Legater til det mosaiske Troessamfund, alle under Repræsentationen for Samfundet, Moses Amsel Meyers L., 1782, for en talmudisk Studerende, st. i Rente 677 Kr.; Isaac Jacobs L., 1789, Renten tilfalder 2 talm. Stud., desuden anvendes et Beløb til Leie af Værelse, Brændsel og Bøger for de Studerende og et Beløb til Fondens Forøgelse, Renten st. 1,355 Kr. R. A. Unnas L., 1798, Renten tilfalder 3 talm. Stud., og et Beløb anvendes til Leie af Værelse, Brændsel og Bøger for de Studerende, st. i Rente 2,822 Kr. Hezilea Meyers Legat, 1814, Renten tildeles en talm. Stud., st. i Rente 78 Kr. H. J. Goldschmidts L., 1825, Renten tilfalder 2 jødiske Studerende ved Universitetet, st. i Rente 180 Kr. Hofraad G. Gersons L., 1827, for to jødiske uformuende Studenter ved Universitetet, st. i Rente 392 Kr. Justitsraad S. A. Eibeschütz L., 1853, for to jødiske Studenter, st. i Rente 600 Kr. Fru Jacobine Heymann, født Meyers, Mindelegat, 1874, st. 10,400 Kr.; Renten skal hvert Aar tildeles en Dreng eller et ungt Menneske af den mosaiske Tro, naar han er udtraadt af Skolen og uddanner sig ved polytechnisk Læreanstalt, technisk Institut, Universitetet, Kunstacademiet eller andre lignende Anstalter her eller i Udlandet.

III. Reisestipendier*).

De Winstrup-Resenske Reisestipendier, oprettede 1613, 1634, 1685 af Biskop P. J. Winstrup, Biskop H. P. Resen og Prof. juris P. J. Resen, Renten af Capitalen 3 Gange 1,000 Rd. Species, tildeles en og samme (theologiske) Student, som Reisestipendium, st. 8,056 Kr. Finckes Stip., opr. 1619 af Dr. og Prof. med. Th. Fincke, Renten tildeles en medicinsk og philosophisk Studerende til Udenlandsreise, st. 7,341 Kr. Rosenkrantzs Reisestipendium, opr. 1622 af Rigsraad Holger R., Rente af Capitalen 2,500 Rd. Species, tilfalder theologiske Studerende som Reisestipendium (der skal søges tilveiebragt 2 Portioner af Reisestip. à 320 Rd. og Portioner à 40 Rd. til hjemkomne Stipendiater), st. 37,387 Kr. Det Lassonske Reisestipendium, opr. 1679 af Justitsraad Peder L. og Hustru Johanne Pedersdatter, Renten anvendes til Reisestipendium for Studerende, med Fortrinsret, under iøvrigt lige Betingelser, for Legatstifternes Paarørende, dernæst for Personer, der ere fødte i Legatstisternes Fødeby Randers, st. 26,313 Kr. Fletschers Legat, 1762, Renten anvendes til Understøttelse for en reisende Student, st. 7,450 Kr., under Cultusmin. Etatsraad, Prof. med. Buchwaldts Stip., 1763, Renten anvendes til Understøttelse for en medicinsk Studerende eller til Reisestipendium for en medicinsk Candidat paa 2 Aar, st. 8,025 Kr. Apotheker Cappels Reisestipendium, 1780, tildeles pharmaceutiske og medicinske Studerende til Fremme af det chemiske Studium, Stipendiet uddeles for 3 Aar ad Gangen, deels til medicinske deels til pharmaceutiske Candidater, som Reisestipendium, st. 27,007 Kr. Thotts

*) Nogle af disse Stipendier ere vistnok ikke for Studerende alene, men man har dog antaget, at Reisestipendierne, saaledes som ogsaa skeet er i Tabelværket, bør angives samlede. Naar Stipendiet ikke hører under Universitetet, angives dette ved hvert især.

Reisestipendium, oprettet 1783 af Statsminister Otto Thott, Renten tilfalder to naturvidenskabelige eller oeconomiske Studerende som Reisestipendium, st. 26,805 Kr. Stampes Reisestipendium, opr. 1807 af Statsminister Henrik Stampe og Hustru, Renten af 3,000 Rd. tildeles en Student til Reisestipendium, Renten af 200 Rd. Ephorus, ifølge Consistoriets Resolution af 4de Mai 1844 anvendes Renten af 2,000 Kr. til Hovedcapitalens Fremvæxt, Renten af 400 Kr. til Ephorus og af den øvrige Capital til Reisestipendium for en juridisk Candidat, st. 21,860 Kr. Institut for Metalarbeidere, opr. 1807 af Stadthauptmand Conradt, Renten anvendes til Reiseunderstøttelse for Metalarbeidere, under det techniske Selskabs Best., st. 11,600 Kr. Carstensens Reisestipendium, opr. 1820 af Dr. med. K. N. Carstensen og Hustru, Renten tilfalder en medicinsk Student som Reisestipendium, st. 14,343 Kr. Hurtigkarls Stipendium, opr. 1821 af Etatsraad, Prof. juris Hurtigkarl, Renten af 15,750 Rd. tilfalder en juridisk Candidat som Reisestipendium, st. 31,890 Kr. Capitain og Malermester Bruun og Hustru Johanne Christianes Legat til Reisestipendium for flittige og agtværdige Haandværkere og Industridrivende, opr. 1855 af Capt., Malerm. B., efter benævnte Personers Død tildeles Reisestipendierne paa 4 à 500 Rd. til de Nævnte, det tilføies at de skulle boe i Kjøbenhavn, st. 57,850 Kr.

Det Ancherske Legat til Reisestipendier for Kunstnere, opr. 1857 af Proprietair Carl Andreas Ancher og Hustru Augusta Frederikke, født v. Schoultz, Renten uddeles i 4 aarlige Reisestipendier, to Portioner til Malere eller Billedhuggere, 1 Portion til Digtere og 1 til Componister, st. 182,765 Kr., under Cultusministeriet. Det Starckske L., opr. 1858 af Dr. med. J. F. C. Starck, Renten tildeles en medicinsk Student eller Candidat som Reisestipendium, st. 14,338 Kr. Malermester Achens L., 1869, Renten anvendes til Reiseunderstøttelse for Malere, Lakerere, Snedkere, Billedskjærere samt Tømrere og Murere, der have fyldt det 22de Aar, st. 6,800 Kr., under det techniske Selskabs Bestyrelse. Det Stoltenbergske L., opr. 1874 af Etatsraad St., til Reiseunderstøttelse for yngre talentfulde Kunstnere, st. 37,000 Kr., under Kunstacademiet.

Den polytechniske Læreanstalt. Et af Prof. Ursin i Slutningen af 1827 til Kongen indgivet Forslag om Oprettelsen af en polytechnisk Skole, nærmest svarende til de tydske „Gewerbsschulen", gav Anledning til Nedsættelse af en Comite til Overveielse af denne Sag. I sin Betænkning fraraadede Comiteen en Skole i saa indskrænket Omfang og anbefalede Oprettelse af en til de polytechniske Skoler i Paris, Wien og andre Steder svarende Underviisningsanstalt. Dette Forslag bifaldtes, Plan dertil blev udarbeidet og et Kgl. Rescript af 27de Januar 1829 bestemte Oprettelsen af den polytechniske Læreanstalt.

Efterat de nødvendigste Bygningsforandringer vare foretagne ved en Professorgaard i St. Pederstræde (Matr. Nr. 106) og Stueetagen i den tilstødende Professorgaard i Studiestræde, som forøvrigt i 1824 var tildeelt H. C. Ørsted, efterat et provisorisk Reglement var fastsat og Be-

styrelse og Lærere med Ørsted som Directeur vare udnævnte, indviedes Læreanstalten paa en høitidelig Maade den 5te November 1829, hvorefter Underviisningen strax begyndte. Denne havde til Formaal at meddele unge Mennesker med de fornødne Forkundskaber en saadan Indsigt i Mathematik og experimental Naturvidenskab og Færdighed i Brugen af denne Indsigt, at de kunde blive fortrinlig brugbare til visse Grene af Statens Tjeneste, og til at forestaae industrielle Anlæg.

Fagene vare Mathematik, Chemi, Physik, Maskinlære, Technologi og Naturhistorie (Geognosi, Botanik og Zoologi) hvorover der holdtes Forelæsninger, og hertil kom Underviisning i Tegning og praktiske Øvelser i de chemiske Laboratorier og i Maskinarbeide i de dertil indrettede Værksteder.

Der aabnedes Alle Adgang til at benytte Underviisningen, men for at tage polytechnisk Examen, som deeltes i to sideordnede Afdelinger, maatte Vedkommende være Examinand, hvortil der, med mindre han havde bestaaet den philosophiske Examen ved Universitetet eller Officeersexamen, fordredes en særegen Forberedelsesprøve; denne blev senere indskrænket til en Prøve i Mathematik, idet der for at stædes til denne Adgangsexamen, krævedes, at Vedkommende havde underkastet sig den udvidede Forberedelsesexamen ved Universitetet eller en tilsvarende offentlig Prøve. De, som have bestaaet Afgangsexamen til Universitetet i mathematisk-naturvidenskabelig Retning, ere ifølge Lov af 1ste April 1871 Examinander. Foruden den fuldstændige polytechniske Examen kan der aflægges Prøver i enkelte Fag.

Allerede i Løbet af det første Cursus kom der et nyt Fag til nemlig descriptiv Geometri. I 1833 bestemtes en Examen for Møllebyggere, som skulde aflægges ved Læreanstalten. I Tiden fra 1849 indtil 1858, da Landbohøiskolen blev oprettet, gaves der Underviisning og holdtes Examen i Landbrugsfagene.

En vigtigere Udvidelse af Underviisningsgjenstandene fik Læreanstalten 1857, da der begyndtes paa de til Civilingenieurfaget henhørende Lærefag, i den første Tid ved Hjælp af Sammenskud fra ældre Polytechnikere, hvorved Underviisning i Vei- og Vandbygningsfagene indførtes, og Underviisning i Landmaaling og Nivellering, som tidligere vel allerede var begyndt, blev fastslaaet. Der blev derefter ordnet en 3die Afdeling af polytechnisk Examen, nemlig Ingenieurfaget, som blev optaget i det i 1860 bekjendtgjorte nye Reglement.

En Underviisning og Prøve for Architekter i flere Fag begyndte i 1865, men er allerede tildeels bortfaldet og ophævet fuldstændigt med Finantsaaret 1878—79. Dog blev der i Anledning af Architekternes Underviisning indført en ny Forelæsning, nemlig over Opvarmning, Ventilation, Vandledning og Bortledning af Vand fra Byer og Huse, som uagtet det ikke er et Examensfag flittig besøges af Polytechnikerne.

Endelig blev der i 1872 fastsat Bestemmelser om Examen for „examinerede Chemikere", hvilken dog nærmest maa betragtes som en partiel Examen i anvendt Naturvidenskab.

Fra først af varede et Underviisningscursus i 2 Aar, men det blev efterhaanden forlænget, saa at det nu for de forskjellige Afdelinger af Examen varierer fra $2\frac{1}{2}$ til $4\frac{1}{2}$ Aar. Cursus begyndte indtil 1872 kun hvert andet Aar, men efter den Tid hvert Aar efter Sommerferien.

Det af Oberst Conradt i 1807 stiftede Institut for Metalarbeidere blev i 1833 henlagt under Læreanstalten, indtil det i 1859 blev forbundet med det techniske Institut, og det følgende Aar blev Undervisningen i Læreanstaltens mechaniske Værksteder hævet. Til Universitetet er Læreanstalten paa mange Maader knyttet, og Universitetet har ved flere Leiligheder ydet Bidrag til Læreanstalten og dens Undervisnings Fremme. Den physiske Samling er fælles for begge Institutioner, det samme gjælder Forelæsninger over Chemi, Geognosi m. m., ligesom ogsaa tildeels de chemiske Øvelser, og de fleste Universitetslærere, hvis Fag falde sammen med Læreanstaltens, undervise ogsaa ved denne. Af Communitetets Midler ydes aarlig et betydeligt Bidrag deels til Fripladser deels til Stipendier. Kammerherreinde Rønnenkamp, f. Hovden, har i 1867 stiftet et Legat paa 10,000 Kr., hvis Rente tilfalder Elever af Læreanstalten.

Benyttelsen af Undervisningen har stadig havt god Fremgang, idet dog Elevantallet i 1849—1858, da Landmændene ogsaa søgte Læreanstaltens Undervisning, steg betydeligt og ikke var fuldt saa stort i de nærmest følgende Aar, men steg derpaa atter, og i den sidste halve Snees Aar er Elevantallet voxet til over det dobbelte, saa at det nu er 200—250.

Det Læreanstalten indrømmede Locale var fra Begyndelsen temmelig indskrænket, saa at det allerede i 1834 blev nødvendigt at skaffe Udvidelse ved at leie Stuen og Kjælderen i Nabohuset (i St. Pederstræde Matr. Nr. 105), indtil Nabohuset til den modsatte Side, der alt tidligere var kjøbt, i 1839 blev nedrevet, og Læreanstalten udvidet med Tilbygning paa denne Grund. Ved H. C. Ørsteds Død fik Læreanstalten hans Bolig, 1ste og 2den Sal i Bygningen til Studiestræde til Benyttelse, og endelig bleve i 1860 Nabostederne i St. Pederstræde Matr. Nr. 108 og 109 nedrevne og bebyggede, ligesom ogsaa den samtidige Nedlæggelse af Værkstederne skaffede et betydeligt udvidet Locale. Dog har Udvidelsen ikke været tilstrækkelig paa Grund af den saa stærkt forøgede Freqvens, som har fremtvunget forskjellige mindre heldige Foranstaltninger, saasom Indretning af et Loft til Tegnelocale, og af et physisk Samlings Værelse til Auditorium. Da nu tillige de oprindelige Bygninger vare indrettede til Privatboliger, som med indskrænkede Pengemidler maatte omdannes til Localer, der stillede heelt derfra forskjellige Krav, og endvidere udvidedes ved successive smaa Tilbygninger, som skulde rette sig efter det Forhaandenværende, ere Læreanstaltens Localer i det Hele daarlige og svare ikke til de Fordringer, der bør stilles til dem, og trænge desuden nu paa Grund af det store Antal Elever til en betydelig Udvidelse.

Ifølge Statshaandbogen for 1878 havde Læreanstalten 19 Lærere, hvoraf 1 tillige Directeur, 3 tillige med denne Medlemmer af Bestyrelsen (1 i mechanisk Technologi, 2 i Physik, 2 i Mathematik, 1 i Mineralogi, Geognosi og Jordbundslære, 2 i Chemi, 2 i Vand-, Vei- og Jernbanebygning, 1 i teknisk Mechanik og Maskinlære, 1 i Zoologi, 1 i descriptiv Geometri, 1 i Landmaaling, 1 i Opvarming, Ventilation etc., 1 i analytisk Chemi for Architekter, 1 i technisk Chemi, 1 i Tegning, 1 i Botanik, 1 i borgerlig Bygningskunst. Det har en physisk Instrumentsamling, flere Laboratorier og Værksteder, der ere aabne for Elever.

Statistiske Oplysninger om Staden Kjøbenhavn 1ste Hefte, giver følgende Oplysninger om Examiner ved Læreanstalten:

	1872.	1873.	1874.	1875.
Adgangsexamen i Mathematik	32	33	30	36
Examen i anvendt Naturvidenskab . . .	4	5	1	1
— i Mekanik	"	"	"	2
— i Ingenieurfaget	2	2	6	6
Prøver i enkelte Fag	1	1	3	2

Her skal endnu tilføies Underretning om et under Marineministeriet hørende videnskabeligt Institut:

Meteorologisk Institut er oprettet i April 1872. Før denne Tid vare de meteorologiske Interesser blevne varetagne af det Kgl. danske Videnskabernes Selskab og det Kgl. danske Landhusholdningsselskab.

Der blev ved Oprettelsen overdraget Institutet et dobbelt Hverv, nemlig deels at organisere en daglig telegraphisk Veirtjeneste, deels at undersøge de klimatologiske Forhold i Landet; i den første af disse Retninger maatte Alt organiseres fra Nyt af, i den anden overtog Institutet vel fra Landhusholdningsselskabet et værdifuldt Grundlag, men det maatte dog meget omdannes og navnlig betydelig udvides. Institutets Udvikling er derfor kun skredet gradvis fremad og kan endnu ikke ansees som endelig afsluttet.

Veirtjenesten gaaer ud paa ved Telegraphens Hjælp daglig at tilveiebringe saadanne Oplysninger om Veirforholdene i Nordeuropa, at Institutet bliver i Stand til deraf at udarbeide en Veiroversigt, der ikke alene tydeliggjør Hovedtrækkene i de faktiske Forhold, men tillige tillader at drage Slutninger med Hensyn til de sandsynlige Forandringer i disse, der nærmest forestaae. Til denne Hensigt modtager Institutet hver Formiddag fra 8 Stationer i Indlandet (Skagen, Vestervig, Fanø, Herning, Samsø, Kjøbenhavn, Bogø og Hammershus) og fra 26 Stationer i Udlandet (3 i Storbritannien, 3 i Norge, 4 i Sverig, 2 i Rusland, 7 i Nordtydskland og 7 i Frankrig) telegraphiske Meldinger om Tilstanden af Lufttrykket, Varmen, Fugtigheden, Vindens Retning og Styrke samt den faldne Nedbør, gjældende for samme Dags Morgen Kl. 8. De saaledes modtagne Oplysninger indlægges paa dertil indrettede Kaart, hvorved Oversigten væsentlig lettes, og Exemplarer af saadanne Kaart med tilhørende Tabel og Text ophænges paa flere Steder i Kjøbenhavn f. Ex. paa Toldboden og Børsen omtrent Kl. 1½ Formiddag, samt aftrykkes i et af de større Dagblade om Aftenen; til flere Punkter i Provindserne afsendes telegraphisk en Veiroversigt i Ord.

Den climatologiske Undersøgelse af Landet er i Hovedsagen baseret paa Frivillighed. Staten har kun som et fast Grundlag, hvortil det øvrige Iagttagelsessystem kan støtte sig, oprettet et mindre Antal vel udstyrede og lønnede Stationer.

Ved Begyndelsen af 1878 var der i Kongeriget i Virksomhed: 82 Stationer til Iagttagelse af Varmeforholdene og 137 Stationer til Iagttagelse af Nedbørsforholdene, hvilket omtrent giver en Varmestation for hver 8½ Kvadratmiil og en Nedbørstation for hver 5 Kvadratmiil.

Paa det aldeles overveiende Antal af disse Stationer er det ikke alene Jagttagelserne der anstilles frivilligt, men Instrumenternes Anskaffelse og Vedligeholdelse er ogsaa bekostet af Private; derimod besørger Institutet deres Indkjøb og Kontrolering samt forsyner Observatorerne med de fornødne Anvisninger og Lister og beregner hele det ved Jagttagelserne indvundne Materiale. De opnaaede Resultater offentliggjøres deels i detaillerede Maanedsoversigter, der ledsages af oplysende Kaart og Tegninger, deels i Aarbøger, der udgives med dansk og fransk Text, og som foruden større climatologiske Bearbeidelser tillige indeholde Stationernes originale Jagttagelser deels in extenso, deels som Aarsoversigter.

Foruden i selve Kongeriget har Institutet et Antal deels lønnede, deels frivillige Stationer i Bilandene, saaledes 5 paa Færøerne, 7 paa Island, 6 i Grønland og 3 i Vestindien; iblandt disse maa særlig fremhæves den meteorologiske Station i Upernavik, der er den nordligste paa Jorden. Resultaterne af Jagttagelserne i Bilandene offentliggjøres ligeledes i Aarbøgerne.

Søfaartarchiv og Meteorologisk Institut.

For at give et Begreb om, hvilket omfattende Materiale der bearbeides i Institutets klimatologiske Afdeling, kan det anføres, at der aarlig modtages og beregnes over 500,000 Jagttagelser fra Kongeriget og henved 200,000 Jagttagelser fra Bilandene.

Det er sluttelig paatænkt at oprette en tredie Afdeling af Institutet, der skulde overtage Bearbeidelsen af Havets Meteorologi saavel i de Farvande, der nærmest omgive Danmark, som paa de Strækninger af Nordatlanterhavet, der omfatte Farten paa Grønland og Island, ligesom

den ogsaa skulde organisere Undersøgelser af Havets Varme og Saltholdighed baade i Overfladen og i Dybden.

Contoir i Esplanaden (Søkortarchivet) er aabent 9—4, Søndag og Helligdage 9—12.

Af det Meteorologiske Institut og Søkaartarchivet gives paa foregaaende Side en Afbildning.

Lærde- og Real-Skoler i Kjøbenhavn, umiddelbart under Kultusministeriet.

Metropolitanskolen (forhen Vor Frue Skole eller Kjøbenhavns Latinskole) er omtrent af samme Alder som Kapitlet eller fra Begyndelsen af det 13de Aarhundrede. Den stod tidligere imellem Frue Kirkegaard og Skindergade og fik omtrent 1548 en ny Bygning paa den Plads, hvor den stod til 1807, eller lidt øst for den Grund hvor nu „Trøstens Bolig“ staaer, tildeels paa Bekostning af de tre Sognekirker, Frue, Helliggeistes og Nikolai Kirker. Skolen fik ved Kgl. Rsc. af 19de Septbr. 1817 sit nuværende Navn. Den er opført af Conferentsraad C. F. Hansen. Ved Slutningen af Skoleaaret 1876—77 149 Disciple

Kjøbenhavns Borgerdydskole, Bredgade 32, stiftet 1786, 277 Disciple.

Christianshavns Borgerdydskole, Wildersgade 5, stiftet 1795, 298 D.

Det v. Westenske Institut, Nørregade 41, 162 D.

Frischs Latin- og Realskole, Store Kongensgade 54, 118 D.

Haderslev Læreres Skole, Løngangsstræde 21, 196 D.

Hauchs Latin- og Realskole, Vesterbrogade 25, 167 D.

Neves (Mariboes) Latin- og Realskole, Frederikholms Canal 6, 189 D.

Nørrebroes Latin- og Realskole, Baggesensgade 5.

Schneekloths Latin- og Realskole, Værnedamsvei 13, 397 D.

Efterslægtselskabets Realskole, Østergade 54, 481 D.

Borger- og Almueskolevæsenet i Kjøbenhavn. Herom indeholder den i September 1877 udkomne Beretning for 1876 Følgende: Det har i det nævnte Aar været opnaaet at gjennemføre den Forbedring af Stadens offentlige Skolevæsen, hvortil Forarbeidet blev udført af en for et Par Aar siden nedsat Commission af Medlemmer af Stadens communale Autoriteter, Lærere og andre sagkyndige Mænd, hvilken Reform navnlig bestaaer i en Indskrænkning af Elevantallet i Skolernes enkelte Klasser, en Forøgelse af de ugentlige Underviisningstimer og andre Foranstaltninger af umiddelbar Betydning for Underviisningen, samt derhos i en Omordning af Lærernes Lønningsforhold, hvorved fornemlig de ældre Lærere ere blevne heldigere stillede.

Staden har:

I. Offentlige Skoler, som underholdes af Communen:

a. Betalingsskoler, som yde Bidrag i Skolepenge:

1. Østre Betalingsskole. Sølvgade Nr. 16. 21 Lærere, 19 Lærerinder, 630 Drenge, 529 Piger.

2. Vestre Betalingsskole. Suhmsgade Nr. 4. 23 L., 17 L., 635 Dr., 610 P.
3. Skolen i Nørre-Allee. Nørre-Allee Nr. 3. 21 L., 14 L., 495 Dr., 472 P.
4. Frelserens Sogns Skole. Prindsessegade Nr. 28. 14 L., 8 L., 316 Dr., 230 P.
5. Nørre-Voldkvarterets Skole. Nansensgade Nr. 26. 18 L., 21 L., 676 Dr., 602 P.

b. Friskoler, hvor Underviisningen er aldeles gratis:

1. Vestre Friskole. Larsleistræde Nr. 9. 19 L., 13 L., 389 Dr., 409 P.
2. Østre Friskole. Hindegade Nr. 9. 20 L., 22 L., 743 Dr., 719 P.
3. Friskolen paa Nørrebro. Hjørnet af St. Hanstorv og St. Hansgade. 14 L., 19 L., 403 Dr., 459 P.
4. Frelserens Sogns Friskole. Prindsessegade Nr. 28. 17 L., 13 L., 471 Dr., 350 P.
5. Nørrevolds Friskole. Nørrevold Nr. 30. 12 L., 15 L., 296 Dr., 286 P.
6. Charlottegadens Friskole. Charlottegade. 17 L., 11 L., 449 Dr., 468 P.
7. Extraskolen. Ny Kronprindsessegade Nr. 4. 1 Lærer, 27 Dr. 25 P.
8. Skolen paa Almindeligt Hospital. 1 Lærer, 7 Dr., 3 P.

II. Andre Skoler, som ganske bestaae ved egne Midler:

1. De forenede Kirkeskoler. Nørregade Nr. 37. 12 L., 4 L., 133 Dr., 134 P.
2. Opfostringshusets Skole. St. Kongensgade Nr. 108. 9 Lærere, 88 Dr.
3. Vaisenhusets Skole. Nansensgade. 14 L., 6 L., 290 Børn.
4. Det søsterlige Velgjørenhedsselskabs Skole. St. Kannikestræde Nr. 13. 5 L., 4 L., 51 P.
5. Det kvindelige velgjørende Selskabs Skole. Naboløs Nr. 4. 4 L., 2 L.
6. Den Kongelige Belønningsskole. H. C. Andersens-Gade Nr. 14. 4 L., 2 L., 33 Dr., 33 P.
7. Velgjørenhedsselskabets Skole. Dronningens Tvergade Nr. 40. 2 L., 2 L., 40 Piger.
8. Friskolen i Dronningensgade. Dronningensgade Nr. 67. 1 L., 5 L., 46 Piger.
9. Den Catholske Menigheds Kirkeskole for Drenge. Fredericiagade Nr. 15. 6 Lærere, 32 Dr.
10. Den hellige Josephs Søstres Skole. Sammesteds. 2 L., 5 L., 13 Dr., 56 P.
11. Den hellige Josephs Søstres franske Skole. Toldbodveien Nr. 14. 8 Lærerinder, 4 Dr., 41 P.

12. Den mosaiske Friskole for Drenge. Skindergade Nr. 14. 11 Lærere, 69 Dr.
13. Do. for Piger (Carolineskolen). Pilestræde Nr. 48. 6 L., 6 L., 60 Piger.

III. Skoler, som for en Deel bestaae ved egne Midler eller understøttes af Selskaber:

1. Petri Drenge-Realskole. Graabrødretorv Nr. 8. 11 L., 1 L., 135 Dr.
2. Gratistskolen*). Springgade Nr. 7. 10 L., 1. L., 211 Dr., 81 P.
3. Drenge-Asylskolen. Larsleistræde Nr. 11. 9 Lærere, 44 Dr.
4. Pige-Asylskolen. Nørregade Nr. 24. 5 L., 9 L., 74 Piger.
5. Døttreskolen i Kjøbenhavn af 1791. 9 L., 10 L., 118 Piger.
6. Døttreskolen til Frederik den Sjettes Minde. Admiralgade Nr. 18. 10 L., 11 L., 134 Piger.
7. Døttreskolen paa Christianshavn. Strandgade Nr. 23. 7 L., 5 L., 50 Piger.
8. Christianshavns kvindelige Velgjørenheds-Skole. St. Annagade Nr. 39. 6 L., 6 L., 45 Piger.
9. Petri Drenge-Kirkeskole. St. Pederstræde Nr. 3. 10 Lærere, 337 Dr.
10. Petri Pigeskole. St. Pederstræde Nr. 4. 8 L., 6 L., 306 P.
11. Tydsk Reformeert Skole. Aabenraa Nr. 29. 5 L., 1 L., 25 Dr., 24 P.
12. Den catholsk-apostoliske Menigheds Kirkeskole. Gyldenløves-Gade. 4 L., 2 L., 22 Dr., 17 P.
13. Den catholske Skole ved St. Knuds Capel. Ny Kongensgade Nr 17. 4 Lærere, 20 Dr.

IV. Private Skoler, som bestaae alene ved Elevernes Skolebidrag:

a.	1	(Fru Jacobsens høiere Pigeskole) under egen autoriseret Bestyrelse		71	Børn.
b.	12	under St. Pauls Sogns Skolecommission		1120	—
c.	5	— Trinitatis Sogns	—	166	—
d.	6	— Garnisons Sogns	—	370	—
e.	20	— Frue Sogns	—	2048	—
f.	15	— Helliggeistes Sogns	—	1117	—
g.	11	— Holmens Sogns	—	637	—
h.	6	— Frelserens Sogns	—	369	—
i.	12	— Vesterbroes Sogns	—	886	—
k.	21	— Johannes Sogns	—	1624	—
	109	Skoler.		8408	Børn.

*) Denne Skole er oprettet af Agent Hans Holck (1726—83). Han fremlagde 1775 sin „Plan til en Gratistskole for honnette men evneløse Børn" og det lykkedes ham at samle Penge dertil. Skolen eier sin egen Bygning. Der findes 30 Gratistpladser, af hvilke H. M. Kongen besætter Halvdelen.

Af disse private Skoler ere flere meget betydelige baade ved den Høide, hvortil Underviisningen er bragt, og ved Lærernes og Elevernes Antal, saaledes, foruden fornævnte Fru Jacobsens, under b): Nyssums Realskole, 48 Drenge; Clausens do., 220 Dr.; A. Schmidts Borgerskole, 301 Dr., 37 Piger; Bondesens Forberedelsesskole for Drenge, 131 Dr.; under e): Melchiors Borgerskole, 536 Dr.; de danske Vaabenbrødres Skole, 442 Dr.; Comtesse Th. Moltkes Borgerskole, 224 Piger; Fr. Jessens Forberedelsesskole for Drenge 271; Prof. Krebs Forberedelsesskole for Drenge 112; under f): Vindings og Hammers Borgerskole, 137 Dr.; under g): Fr. Wedersøes Pigeskole 139; Fru Bjerrings høiere Pigeskole, 97; under h): Fru Schous Pigeskole 91; under i): Vesterbroes Borger- og Realskole, 148 Dr.; Istedgadens Borgerskole, 202 Dr.; Fr. M. Kruses høiere Pigeskole, 123; under k): Realskolen paa Nørrebro, 236 Dr.; Halvorsens Borgerskole for Piger og Drenge, 73 Dr., 43 Piger; Østerbroes Borgerskole, 85 Dr., 91 Piger; Jagds Borgerskole, 133 Dr., 108 Piger; Fru Løbners høiere Pigeskole, 96; Nørrebroes Døttreskole, 154; Fr. M. Worms Borgerskole, 118 Piger. Sluttelig skal her endnu særlig nævnes Frk. Zahles høiere Pigeskole, hvilken i Beretningen er opført med 208 Piger. Den er imidlertid nu flyttet til Nørrevoldgade, hvor Frk. Zahle har ladet opføre en smuk og anseelig Skolebygning med Indskrift efter Psalmerne: „Hvis Herren ikke bygger Huset, arbeide Bygningsfolkene forgjæves. Hvis Herren ikke bevarer Staden, vaage Vægterne forgjæves".

Det samlede Antal Skoler og Elever ved Udgangen af 1876 var følgende:

5	offentlige Betalingsskoler	5,195 Børn	
6	offentlige Friskoler	5,584 —	
1	Skole paa Almindelig Hospital	10 —	
			10,789 Børn
13	Skoler, som bestaae ved egne Midler		1,128 —
14	Skoler, som for en Deel bestaae ved egne Midler		2,060 —
109	private Skoler med		8,408 —
148	Skoler.		22,385 Børn *)

(I 1875 147 Skoler med 21,799 Børn.)

Ifølge de Skoledirectionen fra samtlige Skoler i Staden tilstillede Skolelister var Antallet af de besøgende Børn den 1ste Mai 1877:

I de under Directionen sorterende Skoler	21,993 Børn
I de under andre Autoriteter sorterende Skoler	2,168 — **)
	24,161 Børn.

Paa de iaar (1877) indkomne Schemata ere anførte . . 27,588 Børn.

Af disse vare 3,567 Børn over 7 Aars Alderen, hvilke ikke nød Skoleunderviisning, men enten bleve underviste privat eller slet ikke. Lægger man til disse 3,567 de 24,161 skolebesøgende Børn, vil Antallet af samtlige skolepligtige og skolebesøgende Børn blive 27,728.

*) I 1875 var Mariboes Real- og Latinskole optagen blandt Skolerne i Frue Sogn; her er der udeladt, og da den ved Aarets Udgang havde 195 Elever, maa til ovenstaaende 22,385 lægges 195; derved voxer Tallet til 22,580, saa at Forøgelsen i det bliver 781 Elever.

**) Eleverne af det Kongelige Blindeinstitut, det Kongelige Døvstummeinstitut, Kellers Institut for Døvstumme og af Theaterskolen ere herunder indbefattede.

Samtlige paa Schemata opførte Børn ere angivne at henhøre til følgende Religionssamfund: 26,812 Lutheranere, 58 tydske Reformerede, 12 franske Reformerede, 11 Anglicanere, 4 græske Catholiker, 126 romerske Catholiker, 10 Baptister, 20 Mormoner, 1 af den Evangeliske Frimenighed, 50 Catholsk-Apostoliske, 454 Jøder.

Foruden de lærde Skoler og de dermed forenede Realskoler, der staae directe under Cultusministeriet, samt Skolerne, der høre under Kjøbenhavns Magistrat, findes i Kjøbenhavn (og i Frederiksberg Sogn) følgende **Læreanstalter:**

Officeerskolen for Hæren, paa Frederiksberg Slot, oprettet 1ste Mai 1868, indrettet paa Slottet fra 1ste Mai 1869, har 4 Klasser, den yngste for Underofficerer, der uddannes til Secondlieutenanter, den næstyngste og den næstældste for Secondlieutenanter, der uddannes til Premierlieutenanter, og den ældste for Officerer, der ønske at uddanne sig videre.

Elevskole for Hæren, paa Frederiksberg Slot, oprettet den 1ste Mai 1868.

Af Skoler ved Hæren maatte endvidere nævnes:

Ride- og Beslagskolen, Vestervoldgade Nr. 8.

Skydeskolen, traadt i Virksomhed den 1ste Novbr. 1869. (Kaserne i Pantherens Bastion paa Christianshavn 1869, alle Skydebanerne ere paa Amager.)

Gymnastikskolen i Stokhuusgaden.

Søofficeerskole for Flaaden, i Nyboder, er oprettet 1ste Mai 1869 og har 2 Klasser.

Underofficeersskole for Flaaden paa Orlogsværftet, begyndt 1ste October 1869. 2 Klasser.

Skibsbygningsskolen paa Orlogsværftet, 2 Afdelinger, sorterer under Marineministeriet.

Foreningen til Søfartens Fremme, stiftet 1ste August 1844 med det Formaal at fremme god nautisk Praktik, nyttig nautisk Kundskab, unge Søfarendes Dannelse og overhovedet Alt, hvad der findes tjenligt til Søfartens Bedste. **Kjøbenhavns Navigationsskole** og **Skolen for Maskinister** sortere under Foreningen og bestyres af denne. Foreningen eier Eiendommen Nr. 23 i Havnegade, der almindelig benævnes **Navigationsskolen** (af denne gives paa modstaaende Side en Afbildning). Etatsraad Meldahl er dens Bygmester. Den fuldendtes 1865 og indviedes 1ste September s. A. Bygmesteren har i alle Hovedtræk brugt venetiansk Forrenaissance (Palazzo Vendramin Calergi).

Paa dette Sted skal nævnes Kjøbenhavns 6 **Handelsacademier** for Meddelelse af Kundskaber i Handelsfaget, Grüners (Kaarup) Kongens Nytorv Nr. 6, S. Langkjær (Admiralgade 12), M. J. Nyborg (Frederiksberggade 32), Th. Weber (Peder Skramsgade 14), Wederkinck-Madsen (Rosengaarden 7), P. R. Wirén (Laxegade 4). De ere alle af privat Initiativ, ligesaa Handelsskolen for Kvinder (Halmtorvet Nr. 14).

Det techniske Selskabs Skole (Hovedcontoir Læderstræde 26) er oprettet i Foraaret 1876 ved Sammensmeltning af det techniske Institut (stiftet 18de Septbr. 1843 af Krigsraad J. Lassenius Kramp) og Ny Haandværkerskole (stiftet 20de Juli 1868). Institutet for Metalarbeidere, stiftet 1807 af Stadthauptmand Conradt, er forbundet dermed, ligesom Kunstacademiets Elementairskoler ere henlagte under samme. Skolens Formaal er gjennem Aften- og Dagklasser at give Underviisning i saadanne Kundskaber og Færdigheder, som komme Haandværkere og Industridrivende til Nytte i deres Fag. Elever optages fra hele Landet og af alle Samfundsklasser. Skolen aabnedes den 1ste October 1876. Udgifterne ere for Skoleaaret 1877—78 beregnede til 61,300 Kr., som forventes dækkede foruden af Skolepengene ved Tilskud fra H. M. Kongen,

Navigationsskolen.

Statskassen, Kjøbenhavns Commune, Industriforeningen, den Reiersenske Fond, det Classenske Fideicommis, Kjøbenhavns Sparekasse, den Raben-Levetzauske Fond, Vallø Stift og det techniske Selskabs Medlemmer.

Skolen, der i Vinteren 1877—78 har været besøgt af over 1400 Elever i 80 forskjellige Hold (see Dagbl. 11te Mai 1878) har endnu ingen egen Bygning, men benytter til Underviisningen Localer i Industriudstillingsbygningen.

Tegneskole for Kvinder (Industriudstillingsbygningen) giver Kvinder Underviisning i Tegning og andre Kundskaber, der kunne være dem til Nytte, naar de søge Erhverv i Industriens Tjeneste.

Kronprindsesse Louises practiske Tjenestepigeskole (Emiliegade 3), opr. 1872. Modtager Piger, der nylig ere confirmerede, og oplærer dem i et toaarigt Cursus i Madlavning, Vask, Strygning og Stuepigearbeide.

Musikconservatoriet. See Legater.

Theaterskole, see det Kongelige Theater.

Den abnorme Skole. Under Navnet den abnorme Skole indbefattes alle de Skoler, der ere oprettede for døvstumme, blinde og aandssvage Børn. Her skulle derfor for Kjøbenhavns Vedkommende nævnes:

Det Kongelige Døvstumme-Institut (Citadelsvei) stiftet 1807. Nu c. 120 Elever. For et Barns Kost, Klædning, Pleie og Reenlighed er den aarlige Betaling 280 Kr., der i Tilfælde af Forældrenes Uformuenhed udredes af vedkommende Amts eller Kjøbstads Fattigkasse. Ifølge Cancellie-Circulaire af 11te April 1817 er der Skoletvang for alle døvstumme Børn i Landet. Ved Resolution af 5te Januar 1867 har Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet anordnet, hvilke Elever der fra det Kgl. Døvstumme-Institut skulle henvises til Oplærelse paa „Døvstummeskolen grundet paa Talemethoden". Samtlige døvstumme Børn indkaldes til det Kgl. Døvstumme-Institut. Optagelsen skeer med 8 Aars Alderen, hvert Aars 23de August. Efter at have opholdt sig 1 Maaned paa det Kgl. Døvstumme-Institut prøves Børnene af en Commission, der bestaaer af Directeuren for det Kgl. Døvstumme-Institut, som tillige er Formand for Døvstummeskolens Tilsynscommission, Forstanderen for det Kgl. Døvstumme-Institut og Forstanderen for Døvstummeskolen. Denne Commission afgjør da, hvilke af de nyankomne Børn der maa ansees for egentlige Døvstumme, hvilke for uegentlige og hvilke for aandsløve Døvstumme. De egentlige Døvstumme forblive paa det Kgl. Døvstumme-Institut, de uegentlige og de aandsløve Døvstumme overflyttes til Døvstummeskolen. Af saadanne omflyttede enten uegentlige eller aandsløve Døvstumme fandtes der den 1ste October 1875 103 i Døvstummeskolen grundet paa Talemethoden. Institutet eiede ult. Marts 1877 en Formue af 142,446 Kr. 2 Ø.

Døvstummeskolen grundet paa Talemethoden og **Anstalten for døvstumme, aandssvage Børn.** Cand. theol. Keller Forstander. (Baggesensgade 4 med Filialer i Slotsgade 7, Baggesensgade 38, Parcelvei 56, Aagade 36, Blegdamsvei 46 og 62).

Det Kongelige Blindeinstitut, som ifølge Lov af 21de Januar 1857 er traadt istedetfor det ældre, er beliggende ved Citadelsveien tætved Sundet og er opført i 1857 og 1858 efter Tegning af Etatsraad Meldahl, der i Henseende til Valget af Bygningens Placering, Gesims og Taghøider var indskrænket ved bestemte Opgivelser fra Krigsministeriet. Den høitidelige Indvielse foregik den 5te Novbr. 1858. Bygningen er 2 Etager høi, foruden dobbelt Loft og Kjælder, opført af røde Steen i blandet, rundbuet Muursteensstiil (frit behandlede Momenter af norditaliensk Muursteensarchitectur); den bestaaer af en circa 78 Alen lang Hovedfløi og 2 fra denne imod Sydvest udgaaende paralelle Sidefløie. Hovedfaçaden, der vender mod Nordost, er forsynet med en Klokkestol og har et stort Midtparti, der foroven krones af en cirkelbuet Fronton, prydet med det danske Vaaben. Portalen, der indfattes med en Frise af Løvværk, har paa Siderne 2de Statuer støbte i Zink forestillende blinde Børn, der

læse og musicere; over Portalen er indlagt en Marmortavle med Inscriptionen: „Bekostet af Selskabet Kjeden 1857", og under Frontonen staaer med Jernbogstaver: „Institut for Blinde." Hovedfløien ender ligesom Sidefløiene med tilsvarende rundbuede Gavle. Hele Bygningen, opført af røde Steen, er decoreret med Zirater, dannede af almindelig formede gule Muursteen. Bygningens Plan er ordnet saaledes, at den ene Sidefløi beboes og benyttes af Drengene og den anden af Pigerne, og den mellemliggende Hovedfløi er indrettet til det, der er fælles for begge disse Hovedafdelinger. Bygningen har complet Vand- og Gasforsyning. Udenfor, paa det Bygningen omgivende Terrain, haves Legeplads og Have samt Kjøkkengaard o. s. v.

De forskjellige Læreres Boliger ere lagte saaledes, at derfra haves directe Oversigt over Sovestuerne og Legepladsen. Corridorer og Trapper ere indrettede saa store og luftige, at Børnene med Lethed kunne benytte disse til Ophold, naar daarligt Veir hindrer dem fra at komme ud.

Institutet er oprindelig beregnet paa at kunne optage 60 Elever, i Regelen i en Alder fra 10 til 12 Aar, nærmest fra Kongeriget Danmark, men, forsaavidt Pladsen tillader det, ogsaa saavel fra de andre Landsdele i Monarchiet, som fra Udlandet. Betalingen for Opholdet paa Anstalten, derunder indbefattet Kost, Klæder og Underviisning, er fastsat til 700 Kr. om Aaret, men kan dog paa Grund af Barnets eller Forældrenes Kaar nedsættes eller endog aldeles bortfalde. Selskabet „Kjeden" har afgivet Byggegrund samt en Sum af 149,000 Kr. til Bygningens Opførelse og Forsyning med Inventarium; til Bestridelse af Institutets aarlige Udgifter tilskyder Kongerigets Finantser det fornødne Beløb. Institutet, som traadte i Virksomhed den 6te November 1858 med 22 Elever, er henlagt under Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet; det umiddelbare Tilsyn føres af Bestyrelsen, der bestaaer af 5 Medlemmer, hvoraf 3 vælges af fornævnte Ministerium og 2 af Selskabet „Kjeden".

Af Blindeinstitutet gives paa omstaaende Side en Afbildning.

(**Idiotanstalten** paa Bakkegaarden, see Frederiksberg Sogn.)

Endvidere vil være at nævne følgende Læreanstalter:

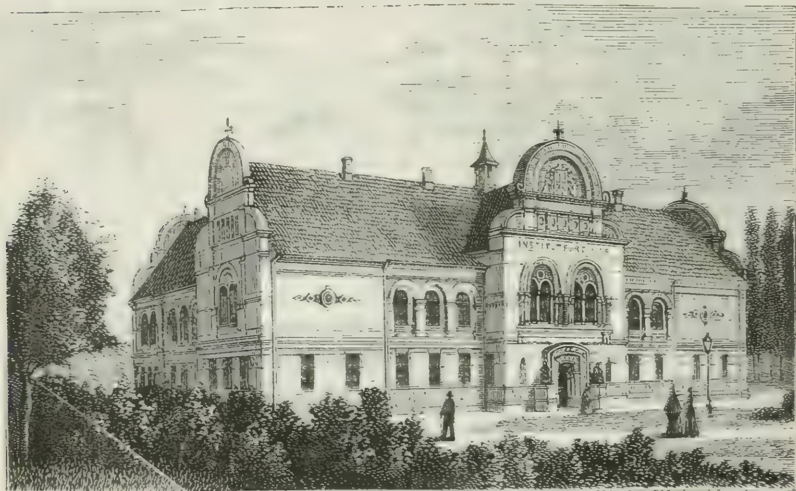
Grundtvigs Høiskole, paa Raadmandsmarken, oprettet 3die Novbr. 1856 for en i Anledning af dav. Præst N. F. S. Grundtvigs 70aarige Fødselsdag af hans Venner indsamlet Capital af 7000 Rd., hvorfor man kjøbte Eiendommen Marienlyst. Lærlingerne ere for største Delen Bondersønner, Underviisningen skeer ved frie Foredrag.

Blaagaards Seminarium, Blaagaardsgade 15, er oprettet af J. T. Tang. Det uddanner vordende Skolelærere til den almindelige Skolelærerexamen. Desuden er her en Folkehøiskole liig den Grundtvigske.

De Massmanske Søndagsskoler, stiftede 4de Mai 1800 af Pastor Massmann, fik efter hans Død 1816 Navn efter ham. Deres Hensigt er at give Haandværkslærlinge Leilighed til at erhverve og forøge de nødvendige Skolekundskaber. Underviisningsgjenstandene ere Dansk Læs-

ning, Skjøn- og Retskrivning, Tavle- og Hovedregning, Mathematik, Danmarkshistorie, Tydsk, Frihaands-, geometrisk og Haandværks-Tegning. I det 77de Skoleaar underviistes 448 Elever. Undervisningen gives frit. Skolens Indtægter bestaae i private Bidrag fra Velgjørere, Tilskud af den Reiersenske Fond og det Classenske Fideicommis samt Renten af en Skolerne tilhørende Capital c. 60,200 Kroner.

Nævnes skal ogsaa **Søndagsskolerne af 1869**, oprettede i dette Aar ved Hr. Axel Jacobsens Bestræbelser. De have i de derefter forløbne

Det Kongelige Blindeinstitut.

Aar faaet et stedse stigende Omfang, saa at de nu i Kjøbenhavn tælle 11 Afdelinger med 2000 Børn, ved hvilke c. 100 Lærere og Lærerinder (Herrer og Damer i forskjellige Livsstillinger) frivillig yde deres Bistand hver Søndag. Endvidere den **indre Missions Søndagsskoler** (Børnegudstjeneste) i 9 Afdelinger og **Søndagsskolen paa Christianshavn** i 2 Afdelinger.

Efter at have nævnt de forskjellige Skoler i Kjøbenhavn skal her efter Tabelværk til Kjøbenhavns Statistik Nr 2, Tabel XVIII gives et Udrag om **Legater** til Skoler, Asyler og Børnehjem. Forsaavidt disse ere givne til selve Skolerne og saaledes at de indtræde under disses Bestyrelse uden at være Gjenstand for særlig Anvendelse til bestemte Personer, ville de ikke her blive nævnte; af samtlige 226 saadanne Legater, der ere opregnede i det nævnte Tabel XVIII, skal her kun saaledes fremhæves:

Det Bartholinske Legat, opr. 1629 af Professor C. Bartholins Enke, Renten af Capitalen, 300 Rd. Species anvendes til Understøttelse for Disciple i Metropolitanskolen, st. i Rente 8 Kr., under Universitetet. Longbergs Stipendium, opr. 1643 af Prof. mathem. Christen Sørensen Longberg, Renten af Capitalen, 300 Rd. Species tildeles en

Elev i Metropolitanskolen, st. 1,104 Kr., under Universitetet. Det Bornemann-Lassonske Legat, opr. 1643 af Biskop B., udbetales aarlig af Familien efter Forslag af Metropolitanskolens Rector til en Discipel, der samme Aar ventes dimitteret til Universitetet, st. 20 Kr. i Rente. Capitain Frederichsens L., 1745, Renterne af Capitalen, 1000 Rd. skulle anvendes til Hjælp ved Underviisning af 4 Sønner efter Underofficerer, og efter deres Confirmation nyde de Legatet, indtil de ere oplærte i et Haandværk eller deslige. 5te Bataillon har Fortrinsret, naar den har Garnison i Kjøbenhavn, men naar dette ikke er Tilfældet, uddeles Portionerne til Drengebørn af Fædre ved andre militaire i Kjøbenhavn garnisonerende Afdelinger, st. 2,000 Kr., under Garnisonskirkens Patronat. Det Klarupske Legat, opr. 1759 af Justitsraad Klarup, Renten tildeles som et aarligt Beneficium stort 36 Rd. til en Artilleriunderofficers eller Artillerists 10—12aarige Søn. Legatet tilfalder en Elev i den Classenske Legatskole, st. i Rente 72 Kr. Det Klarupske Legat, opr. af samme og til samme Tid til Understøttelse for 6 af Rector foreslaaede Disciple i Metropolitanskolen, der hver nyde 16 Rd. aarlig, st. i Rente 192 Kr., begge Legater under Directionen for de Klarupske Stiftelser. De 32 Mænds Skolelegatpladser („De 32 Mænds Skole"), 1773—1844. I Aaret 1773 oprettede „de 32 Mænd" en Skole for fattige Borgerbørn, Drenge og Piger i Kjøbenhavn, enhver af de 32 Mænd gav aarlig 10 Rd. til denne Skole. Den Legatcapital, der i Tidens Løb var opsamlet ved Skolen, besluttede Borgerrepræsentationen efter Skolens Nedlæggelse i 1844 at anvende til derfor at besætte en Deel (nu 15 Pladser i Efterslægtsselskabets Realskole. Renten af Capitalen, nu 36,861 Kr., anvendes som anført. Legatet sorterer under Borgerrepræsentationen. Det Classenske Legat, opr. 1793 af Generalmajor C. til Oprettelse af en Skole for Børn af de militaire Underklasser, stort 8000 Kr., under Commissionen for den Classenske Legatskole (see Skoler). Grosserer Niels Brocks og Hustru Lene Bredahls Skolelegater (2), Grosserer Niels Brocks Legater (10), 1793—96, 1) Renten af 10,000 Rd. Courant anvendes til en Grosserer-Skoles Bygning, ifølge Kgl. Rsl. 27de Octbr. 1857 uddeles nu kun Halvdelen af Renterne i Overeensstemmelse med Testamentet, nemlig til Gratistpladser til saadanne Skoler her i Staden, der ere bemyndigede til at afholde Afgangsexamen for Realdisciple*). 2) Renten af Capitalen, 16,640 Rd. Courant, tildeles 12 Drenge- og Pigebørn, 6 af hver, hvis Fædre ere eller have været Grosserere, en af Stadens 32 Mænd, en reel Handlende, Præst eller af anden honnet civil Stand til at opdrages i nyttig Lærdom. 3) Renten tilfalder Garnisons Sogns Lære- og Arbeidsskole og tilgodeskrives Skolevæsenet. 4) R. t. Frue Sogns Fattig- eller Arbeidssk. og tgdsk. Skoler. 5) R. t. Fri- eller Arbeidssk. i Sophieg. og tgdsk. Skoler. 6) R. t. Friskolen i Dronningensg. 7) R. t. Borgerdydsk. p. Christianshavn. 8) R. t. Døttreskolen p. Christianshavn. 9, 10) under nærmere Overveielse i Magist. 11) til Fripladser for 5 Elever i Efterslægtsselskabets Realskole (Udnævnelsesretten tilkommer for 3 Pladsers Vedkommende Geheimeetatsraad Fenger, for to Pladser Selskabets Bestyrelse). 12) R.

---

*) Med Hensyn til Legatets anden Halvdeel, see foran Grosserer N. Brocks og Hustrues L. blandt Legater for Studerende og Videnskabsmænd.

t. Frederiks tydske Kirkes Lære- og Arbeidsskole. Legaternes Størrelse 1876: 1) st. i Rente 2,184 Kr., 2) i Capital 85,426 Kr., 3) 1,855 Kr., 4) 1,855 Kr., 5) 1,855 Kr., 6) 7,025 Kr., 7) 4,753 Kr., 8) 7,025 Kr., 9) 3,009 Kr., 10) 7,553 Kr., 11) 15,817 Kr., 12) 3,555 Kr., alt i Capital. 1 og 2 under Grosserersocietetets Comitees Formand og tvende Wldste, 3–10 under Mag. 3die Afd., 11) under Selskabets Bestyrelse, 12) under Mag. 3die Afd. Hofraad D. A. Meyers L., 1813, Renten anvendes til Understøttelse for Disciple i Metropolitanskolen, st. 5,000 Kr., under Cultusministeriet. Madame Qvists L., 1819, Renten af Capitalen 500 Rd., tilfalder hver Paaske den ældste Lærer og Forstander ved Opfostringshuset for en Forklaring af nogle Kobberstik, fremstillende Jesu Lidelses Historie, st. 703 Kr., under Mag. 1ste Afd. Geheimestatsm., Grev J. G. Moltkes L. t. de Masmannske Søndagsskoler, 1818, st. 1,000 Kr., under Skolernes Direction. Madame Qvists L., 1818, til Uddeling hver Paaske til de Lærere, som undervise i Religion i den øverste Klasse i Nicolai Skole, Frelserens Drenge- og Pigeskole, Bredgadens Drenge- og Pigeskole, Frue samt Trinitatis Sk., st. 1,925 Kr., under Mag. 1ste Afd.

De Moltkeske Legater (1, 2, 3) for Embedsmænds Sønner, som gaae i Skole, opr. af Grev J. G. Moltke 1821, 1) i 4 Portioner à 40 Rd. aarlig til Embedsmænds Børn, som gaae i Borgerdydsskolen paa Christianshavn, 2) i 2 Portioner à 40 Rd. aarlig, som udbetales til Forstanderen i Borgerdydsskolen i Kjøbenhavn, og af denne beregnes som Nedsættelse i Skoleløn for de to Elever, Lensgreven af Bregentved udnævner hertil, 3) til Skolehjælp med 40 Rd. aarlig til hver, til 20 Disciple i Efterslægtsselskabets Realskole, de 4/5 af Legatnyderne udnævnes af Besidderen af Grevskabet Bregentved, 1/5 af Selskabets Bestyrelse, forøvrigt staae disse Legater under Grevskabets Besidder; st. 1) 320 Kr., 2) 160 Kr., 3) 1,600 Kr., alt i Rente.

Garnisons Sogns Skolelegater, opr. 1822 af Fru C. M. Qvist, født Otto, Enke efter Brandmajor Qvist, Renten af Capitalen, 5,000 Rd., anvendes til Understøttelse for „den for Garnisons Sogn, af Professor, Sognepræst Brorson oprettede Skole for civile Forældres Børn“. Da nævnte Garnisonsskole blev nedlagt 1874, bleve Renterne af Skolens Capital, ifølge Kgl. Rsl. 14de Mai 1875, bestemte til Anvendelse til fri Undervisning i passende gode Betalings- og Realskoler for trængende Forældres Børn af Garnisons Sogn, st. 12,000 Kr., under Commissionen for Garnisons Sogns civile Skolevæsen. Hofraad Meyers Legater 1, 2, 3, 4; 1822, 1823, 1) 4,000 Kr. til Borgerdydsskolen paa Christianshavn, 2) 8,000 Kr. til 8 flittige ubemidlede Elever i Borgerdydsskolen i Kjøbenhavn, med 40 Kroner aarlig til hver, beregnet som Nedsættelse i Skolelønnen, 3) 460 Kr. i Rente til det Wærnske Institut, 4) 8,000 Kr. til de Masmanske Søndagsskoler, under de nævnte Institutter.

Etatsraadinde Marie Kofoeds Legater 1) og 2), 1825, 1) 3,000 Kr., til Pleieskolen i Dronningensgade paa Christianshavn, Renten tilgodeskrives Skolevæsenet, 2) 40,000 Kr., tildeles 9 uformuende Pigebørn fra deres 9de til deres 15de Aar, saa at hver faaer 100 Kr. aarlig til Skoleløn, og 12 Pigebørn under samme Forhold, saa at hver faaer 50 Kr.; 1) under Mag. 1ste Afd., 2) under Borgerrepræsentationen.

Det grevelige Moltkeske Præmielegat, opr. 1826 af Grev J. G. Moltke, til Flidspræmier for flittige og trængende Elever i Efterslægtsselskabets Realskole, st. 8,550 Kr., under Selskabets Bestyrelse. Prinds Frederichs og Prindsesse Wilhelmines Formælingslegat, opr. 1828 af Cancellisecretair Knud Groth, Renten udbetales Allehelgensdag til 2 flinke Elever i Opfostringshusets Skole, st. 1,168 Kr., under Mag. 1ste Afd. Det Petzholtske L., 1850, til Fripladser for 2 Elever i Efterslægtsselskabets Realskole, st. 4,800 Kr., under Selskabets Best. Det Müller-Nielsenske L., 1837, daværende Bestyrer Professor M. Nielsen ved en ham af forhenværende Disciple og Venner skjænket Sum. Renten af Capitalen, 2,000 Rd., uddeles efter endt Dimission til en eller flere uformuende eller til Understøttelse for værdige Dimittender fra Borgerdydskolen i Kjøbenhavn, stort nu 6,729 Kr., Legatet uddeles af Borgerdydsskolens Forstander og 2 af ham blandt forhenværende Elever af Skolen valgte Medbestyrere af Legatet. Fhv. Kjøbmand C. N. Linaaes L., 1840, Renten af Capitalen, 670 Rd., tildeles Enker af Borgerklassen til Understøttelse for deres Børn ved disses Skolegang, st. 2,041 Kr., under Mag. 1ste Afd. Det Borchske Jubilæumslegat, opr. 1844 af 46 Elever af Opfostringshuset, Renten tilfalder flinke Elever i Opfostringshusets Skole, st. 200 Kr., under Mag. 1ste Afd. Opfostringshusets Jubilæumslegat, opr. 1853 af ældre Elever af Opfostringshuset, Renten anvendes til Skolepenge for en fattig Snedkermesters Datter, st. 200 Kr., under Mag. 1ste Afd. Kjøbmand Lorentz Mortensens Legat, 1854, til Præmier for flinke Elever i Opfostringshuset, st. 3,210 Kr., under Mag. 1ste Afd. Thee- og Porcellainshandler Christensen og Hustrues L., 1854, til Understøttelse for trængende Skolebørn (i de forenede Kirkeskoler), st. 1,000 Kr., Curatelet for de foren. Kirkeskoler. Det Ryanske Legat, opr. 1859 af Grosserer G. Ryan, til Garnisons Sogns private eller civile Skolevæsen, saaledes at der tildeles et vist Antal Børn af fattige Forældre i Garnisons Sogn fri Underviisning i offentlige eller private Skoler, st. 4,500 Kr., under Commissionen for Garnisons Sogns civile Skolevæsen.

Treschows Legat, opr. 1861 af Geheimeraad T., Renten af Capitalen, 50,000 Rd., anvendes til Udredelse af Skolepenge eller som Hjælp dertil for 35 uformuende Drenge og 5 uformuende Piger, 50 Rd. til hver, st. i Rente 3,950 Kr., under Directionen for det Treschowske Fdc. Skoleinspecteur Jürgensens Legat til Snedkermestres Døttre, 1867, til Snedkermestres Døttre i Trinitatis Sogn til Underviisning i en af Sognets bedre Skoler, st. 2000 Kr., under Sognepræsten ved Trinitatis K., som aflægger Regnskab for Trinitatis Sogns Skolecommission. Jacob Holms Friplads, oprettet 1868, af Etatsraad Chr. Holm til en Friplads i Christianshavns Døttreskole, fortrinsviis for Børn af Haandværkere, st. 3,000 Kr., under Christianshavn Døttreskole. Mechanikus Gamst og Hustrues Præmielegat, 1868, til Præmie for Disciple i de Masmannske Søndagsskoler, st. 1,000 Kr., under Directionen f. d. m. S. Magistratens Blegdamsskoles L., 1871, Legatet er opstaaet ved Blegdamsskolens Nedlæggelse, da Skolens Capital inclusive de samme tillagte Legater, ialt 8,495 Rd., samledes under et Legat, som anvendes til at skaffe Børn af Forældre i St. Johannes Sogn Fripladser, deels i Nørrebroes Betalingsskole, deels i nogle gode Privatskoler, st. 18,417 Kr.,

under Magistratens 1ste Afd. Foreningen af 29de Juni's Legat, st. 1873, til Præmie for flinke Elever i Opfostringshusets Sk., st. 259 Kr., under Mag. 1ste Afd. M. E. Grøns Skolelegat, 1875, 2 Portioner til Skolediscipl e, st. 6,000 Kr., under Grosserersocietetets Understøttelsesafdel. Frøken Julie Holms Friplads i Døttreskolen paa Christianshavn, opr. 1876 af Frøknerne Emilie og Marie Holm, st. 3,000 Kr., under Døttreskolens Bestyrelse.

Garvermester Lüchtenbergs Legat, 1861, til Fripladser 4/9 i St. Petri Drengeskole, 5/9 i St. Petri Pigeskole, Renten anvendes nu til Skolepenge for 12—14 Børn i Pigeskolen og 4 halve Fripladser i Realskolen, af Overskudet af Renten opsamles en Reservefond. St. 16,864 Kr., under St. Petri Skolecommission.

Holzførsters Legat, opr. 1791 af Schurmann og Holzførster, Renten anvendes til Fodtøi for trængende Skolebørn, st. 5,600 Kr., under Præsterne og Forstanderskabet for den catholske Menighed.

Hofraad Meyers Legat, 1813, Renten anvendes til et Sæt Fodtøi til hver Elev i den Mosaiske Drengefriskole og 4 Elever tildeles hver aarlig 25 Rd., som indsættes i Overformynderiet og udbetales dem naar de komme i selvstændig Stilling, st. 10,000 Kr., under Drengefriskolens Directeur. L. J. Kalisch's Mindelegat, opr. 1840 af dennes Elever, Renten uddeles aarlig som Præmie til en Discipel i den mosaiske Friskole for Drenge, st. 1,000 Kr., under Repræsentanterne for det mos. Troessamfund. David Heimansens L., 1854, Renten tildeles en i det Hebraiske vel øvet Elev i 1ste Kl. af den mosaiske Friskole f. Drenge, st. i Rente 100 Kr., under Rps. f. det mosaiske Troessamfund. Dr. A. A. Wolffs Legat, opr. 18de Januar 1872 af den mosaiske Menighed. Renten udbetales til Prof. W. og Hustru, saalænge de leve. Naar den Længstlevende er død, skal Renten tilfalde en af Ws. Descendenter i 1ste eller 2det Led, som findes værdige eller trængende. I de Terminer, hvor ingen saaledes melder sig, tilfalder Renten den jødiske Religionsskole af 1853, st. 12,000 Kr., under Repræsentationen for det mosaiske Troessamfund. Catechet E. Levisons L., opr. 1872 af dennes Elever, til en Elev af Friskolen for Drenge med 18 Rd. aarlig, st. 900 Kr., under Drengefriskolens Directeur.

Kunstanstalter, Kunst- og antiquariske Samlinger.

Det Kongelige Academi for de skjønne Kunster i Kjøbenhavn, der først var stiftet af Kong Christian den Sjette som et Maler- og Tegne-Academi, men dog vel alt har bestaaet fra Frederik IV's Tid som en mere privat Forening af Kunstnere*), blev under Kong Frederik den Femte oprettet til et Skildrer-, Billedhugger- og Bygningsacademi. Dets første Fundats er af 31te Marts 1754. (Fornyet Fundats af 28de Juli 1814**). Confirmation 1ste Marts 1842. Fornyet Reglement 1ste Marts 1842. Bekjendtgjørelse 28de Juli 1857. Kgl. Resolution 29de Marts 1859. Reglement 7de Septbr. 1863.) Om Oprettelsen af Skildrer-, Billedhugger- og Bygningsacademiet paa Charlottenborg indeholder Thieles Skrift „Kunstacademiet og Hestestatuen paa Amalienborg" S. 84—85 følgende Beretning, der giver et anskueligt Billede af Academiets Standpunkt ved dets Oprettelse: Den 30te Marts 1754 beærede Hans Majestæt sin Overhofmarskal, Greve A. G. Moltke med den Naade at bivaane et prægtigt Maaltid i Grevens Palais paa Amalienborg, der netop til denne Dag var blevet færdigt, og efter Maaltidet begav Kongen sig med Suite til Charlottenborg for at tage

*) Under 23de October 1738 skriver Kong Christian den Sjette til sin Hofmester, Etatsraad Johan Sigismund Schulin: „Vi ville til Indretningen af Maler- og Tegne-Academiet strax lade udbetale de af Etatsraad Krogk forlangte 500 Rd., paa det at dette nyttige Værk strax kan tage sin Begyndelse. Betræffende Værelser i Posthuset (det saakaldte gamle Posthuus bag Børsen) da kunne saadanne vel dertil indrettes, men derom vil en Ordre til Slotspræsidenten Brör være fornøden, om at indrømme disse Værelser. En saadan Ordre maa Han (Schulin) lade oprette". Dette „Maler- og Billedhugger-Academi i det gamle Posthuus" benaades derefter „med nogle Indkomster og beqvemme Værelser, hvor Lysthavende uden Bekostning kunde blive underviste i Tegning". To Aar derefter havde Academiet endog den Ære at modtage Besøg af Kong Christian VI. J. M. Thiele har i „Kunstacademiet og Hestestatuen paa Amalienborg" nævnt nogle af de Kunstnere, som efter Hr. Krogk † 1738 og Adam Berg, † 1739 vare blandt vore første Academikere: saaledes den italienske Historiemaler Miani, Hofportraitmaleren Wahl, Søcadetternes Tegnelærer Jacob Fosie, Holmens Billedhugger Just Wiedewelt, den ved denne Tid indkaldte Billedhugger J. C. Petzholdt og endelig Billedhuggeren L. le Clerc. Hertil kom senere Svenskeren Carl Gustav Pilo, Tydskeren Marcus Tuscher og den Danske Nicolai Eigtved. Hertil indkaldtes i Christian den Siettes sidste Regieringsaar endnu som Professor ved Academiet Kobberstikkeren Johan Martin Preisler fra Nürnberg og Billedhuggeren Simon Carl Stanlev, født i Kiøbenhavn.

**) § 107. „Vort Slot Charlottenborg, hvilket Vore Forfædre, høilovlig Ihukommelse, have bestemt for Academiet, skal fremdeles være det indrømmet, saaledes at alle deri værende Leiligheder og Værelser, de undtagne, som have været overladte til den botaniske Have, ere og blive det forbeholdte til dets Forsamlinger, Skoler, Atteliers, Boliger for dets Professorer og Betiente o. desl." § 108. „Slottets Hoved-Etage skal især være for dets Skoler og Kunstsamlinger."

„det sammesteds allernaadigst oprettede Maler- og Sculptur-Academi i Allerhøieste Øiesyn." I Charlottenborgs Gaard steg Hans Majestæt ud af Vognen og blev nedenfor Trappen modtagen af Grev A. G. Moltke samt af Directeuren Hr. Oberst og Hofbygmester Nicolai Eigtved, Professorerne Pilo, Preisler, Petzholdt, Stanley, le Clerc og Kgl. Hof-Billedhugger Hr. Jacques Francois Joseph Saly samt Academiets Secretair Chr. Emilius Biehl. Disse førte H. M. gjennem de Gemakker, „som til Lotteriets Trækning allernaadigst vare inddelte", ind i Academiets Forsamlingsstue, hvorefter H. M. begav sig ind i de tvende Værelser, hvor Informatorerne E. H. Løffler og H. Cleo informerede Ungdommen i Haandtegningen. Derfra passerede H. M. videre i de tvende andre Værelser, hvor den Kgl. Bygningsinspecteur, Hr. Georg David Anthon underviste i Architektur og Perspectiv. Fra disse Skoler traadte H. M. ind i det Værelse, hvor der efter den maanedhavende Professors Opstilling tegnedes og pousseredes efter den levende Model, og endelig ind i det Værelse, hvor der ligeledes tegnedes og pousseredes efter Gibsfigurerne. Optoget endte i Riddersalen, hvor Prof. Pilo takkede Kongen. Saly blev snart Directeur, Brødrene Jardin indtoge ogsaa betydelige Stillinger. Fra Academiet udgik og forblev senere som Lærere Billedhuggeren Wiedewelt, Maleren Als og Architekten Harsdorff. Struensee fremkaldte en ny Ordning af Kunstacademiet, idet det ved Oprettelsen af Ornamentskolen traadte i et nærmere Forhold til Laugene. Denne Omordning formenes at have bidraget til at fortrænge de udenlandske Kunstnere, og i Tidsrummet fra 1773 til 1802 var Wiedewelt 4 Gange Directeur, afløst i Mellemrummet af Harsdorff, Abildgaard, Weidenhaupt og J. Juel. Efter den Wiedeweltske Periode fulgte fra 1802—9 den Abildgaardske, under hvilken Prinds Christian (Christian VIII.) overtog Stillingen som Præses, og den paany vaagnende Interesse for Kunsten skaffede nye Indtægter gjennem Legater (see om disse nedenfor). Efter den Abildgaardske Periode fulgte den Hansenske (Conferentsraad, Overbygningsdirecteur H.). Eckersberg blev da 1818*) Professor ved Academiet, senere i nogle Aar Directeur og med ham begyndte en ny Æra, hvori der er udviklet en livlig Virksomhed i alle Retninger. Dygtige Malere, Billedhuggere og Architekter ere udgaaede fra Academiet og virke endnu ved det, og samtidig med at Kunsten i Danmark har faaet et bestemt nationalt Præg, er der fra Academiet, først ved Abildgaard og senere ved Freund og end senere ved Hetsch og vel ogsaa ved Paavirkning af Thorvaldsens Værker, udgaaet en Indflydelse paa Haandværket af stor Betydning for dette. Opførelsen af Thorvaldsens Musæum, Gjenopførelsen af Frederiksborg Slot og dets indre Rums kunstneriske Udstyrelse samt det hermed i Forbindelse staaende Kunstflidslotteri og den nyere Tids forskjellige større Byggeforetagender have derfor ogsaa faaet megen Betydning for Decorationens og Kunsthaandværkets Udvidelse. Af de senere Directeurer for Academiet skulle nævnes Thorvaldsen, Bygmesteren, Conferentsraad Koch, Bissen, Jerichau, Marstrand og nu Etatsraad Meldahl. Academiet har 7 Professorer i Kunstfagene. Kunstacademiets Skoleraad bestaaer af 8 Professorer og 3 Docenter (foruden en Lærer i Decorations-

---

*) Samme Aar bleve Maleren L. G. Lund og Kobberstikkeren Clemens ogsaa Professorer.

classen) samt 2 Medlemmer valgte af Academiets Plenarforsamling. Desuden 8 Assistenter ved Underviisningen.

Antallet af besatte Elevpladser var paa Kunstacademiet i 1871—72 531, i 1872—73 490, i 1873—74 546, i 1874 75 578, i 1875 —76 609, 1876—77 682 og 1877—78 714. Den ved Reglementet af 7de September 1863 gjennemførte Reform har væsentlig bidraget til at bevirke denne gode Fremgang.

Legater for Kunstnere: Det Neuhausenske Legat, oprettet 1812 af Malermester J. Neuhausen til Kunstens Fremme ved Præmieconcurser, stort 35,781 Kr.; det Eibeschützske Legat, oprettet 1856 af Justitsraad E., til at fremkalde Kunstarbeider (større historiske) efter Emner tagne af det gamle Testamente, stort 600 Kr. Rente og en Oplagscapital af 4,239 Kr. Rente; det Treschowske Legat, opr. 1861 af Geheimeraad T., Renten af 25,000 Rd. anvendes til Opmuntring og til en lille Hjælp for Kunstens Dyrkere. Den tildeles i 2 paa hinanden følgende Aar en ved det Kgl. danske Theater ansat Kunstner eller Kunstnerinde, i det tredie Aar en Maler, i det fjerde en Billedhugger o. s. fr., stort 2000 Kr. i Rente. Det Sødringske Legat, oprettet 1863 af Landskabsmaler S., Renten anvendes til i livsvarige aarlige Portioner à 100 Rd. at uddeles til danske Kunstnere eller deres Enker samt til en Opmuntringspræmie til en yngre Landskabsmaler, 56,865 Kr.

Under Reisestipendier er ogsaa foran anført det Ancherske Legat til Reisestipendier for Kunstnere og det Stoltenbergske L. til Reiseunderstøttelse for yngre talentfulde Kunstnere (see S. 143).

Ved Kunstacademiet skal endnu omtales de paa samme (den store Festsal og nogle tilstødende Værelser paa 1ste Sal) værende Gibsafstøbninger af antik Skulptur, hvilke ere nævnte i en over dem udgiven Fortegnelse af Docent Julius Lange, ialt 708 forskjellige Nummere. (Til denne Samling er kommet flere Afstøbninger, sendte af Kong Georg af Grækenland og den vil nu ifølge Meddelelser ved Kunstacademiets Aarsfest i 1878 blive yderligere forøget[1])). De omfatte: I. Værker af græsk Kunst fra Tiden før Perserkrigene saasom Apollo fra Tenea, nu i Glyphotheket i München; de æginatiske Statuer[2]). II. Værker af græsk Kunst paa græsk og romersk Grund fra Tiden mellem Perserkrigene og Alexander den Store, saasom Theseustemplets Cellefriser[3]); Skulpturer fra Parthenon[4]); Skulpturer fra Erechteet[5]). III. Græsk Kunst paa græsk og romersk Grund fra Tiden efter Alexander den Store, saasom Zeus, kolossalt Marmor Brystbillede; Zeus siddende, Zeus staaende, med Olivenkrands om Haaret; Apollon („den bel-

[1]) See Beretningen om denne Fest i Dagbladet for 1ste April 1878.

[2]) Disse Statuer af parisk Marmor have smykket Gavlfelterne af Pallas Athenes i dorisk Stiil byggede Tempel paa Ægina. Et Selskab af danske, tydske og engelske Reisende (Brøndsted, Koes, Cockerell, Stackelberg o. Fl.) fandt dem i 1811 ved Udgravningen om Templet; de bleve kiøbte af Prinds Ludvig af Bayern, restaurerede af Thorvaldsen og fik Plads i Glyphotheket i München.

[3]) Fra det doriske Tempel i Athen nordvest for Akropolis, der endnu staaer forholdsviis vel bevaret og som antages reist for Theseus af Kimon, efter at han 460 før Christus havde bragt Heltens Been fra Skyros.

[4]) Athenes Tempel paa den høieste Flade af Athens Akropolis, „det prægtigste Værk af den doriske Stiil og vel i det Hele Oldtidens ypperste Bygningsværk."

[5]) Athene Polias Tempel paa Akropolis, ødelagt ved Persernes Indfald, gjenopført i en rig og smykket ionisk Stiil.

vederske eller vaticanske")[1]; Artemis („Diana fra Versailles")[2]; Aphrodite („Venus fra Milo")[3]; Aphrodite („den medicæiske Venus")[4]; Aphrodite (den capitolinske Venus)[5]; Aphrodite („Kalipygos")[6]; Niobegruppen[7]); Laokoongruppen[8]; en Kjæmpende (den borghesiske Fægter); en døende Galler (den døende Fægter); desuden mange Relieffer og mindre Kar med Relieffer. IV. Romersk Kunst. A. Rundt Arbeide; B. Relieffer fra Trajansøilen, en Sarcophag, en Sarcophag, begge af seent romersk Arbeide, et Mithrashoved, en Yngling og tre Hetærer. V. Architektur og Decoration.

Academiet gjemmer endvidere, fornemlig i Kuppelsalen en Samling af Portraiter, a) malede som Medlemsstykker: J. L. Tocqué, 1759, Pt. af J. M. Natter; J. M. Natter, 1760, Pt. af J. L. Tocqué; P. Als, 1765, Pt. af N. H. Jardin; Samme 1765, Pt. af J. M. Preisler; Corn. Høyer, 1770, Miniaturportr. af Prof. Saly; Samme, 1770, Miniaturportr. af Prof. Pilo; W. A. Müller, 1773, Mintpt. af Prof. Als; Samme, 1773, Mintpt. af Wiedewelt; Jens Juel, 1782, Pt. af Arveprinds Frederik; C. A. Lorentzen, 1784, Pt. af Prof. Weidenhaupt; Samme, 1784, Pt. af Miniaturmaler W. A. Müller; C. Hornemann, 1806, Miniaturpt. af Prinds Christian (Chr. VIII); Samme, 1806, Miniaturpt. af Prof. Magens; H. Hansen, 1810, Pt. af C. A. Lorentzen; Samme, 1810, Pt. af N. Dajon; Chr. Bøhndel, 1813, Pt. af Grev Schimmelmann; Samme, 1813, Pt. af Conferentsraad C. F. Hansen; C. A. Jensen, 1824, Pt. af Statsminister O. Malling; Samme, 1824, Pt. af Kobberstikker J. L. Clemens; J. Roed, 1844, Pt. af Prof. H. V. Bissen; Joh. Müller, 1844, Miniaturpt. af Kong Christian VIII; D. Monies, 1847, Pt. af Landskabsmaler J. P. Møller; Samme, 1847, Pt.

---

1) „Guden har taget Hævn over en Fiende og skrider seirstolt frem, idet han vender Blikket fuldt af Haan imod sit Offer". Statuen findes i Belvedere i Vaticanet, derefter Navnet.

2) „Gudinden er fremstillet som Jægerinde i iilsom Gang; hun faaer først Øie paa et Dyr og griber med høire Haand til Koggeret for at udtage en Piil. Som hendes Ledsager følger den hornede Hind med Guldtakker og Kobberfødder". Statuen findes i Versailles.

3) „Af Figurens Holdning er det klart, at den har baaret en vægtig Gjenstand i de fremrakte Arme, og andre Fremstillinger af Gudinden, hvori Statuens Motiv findes gjentaget, tyde paa, at det har været et Skjold, hvori hun har speilet sig. Desuden synes Ordningen af Klædebonnet, som er trukket stramt om Benene, og som ikke vilde tillade Figuren at bevæge sig eller gjøre et Skridt, at vise, at Gudinden endnu er ifærd med Paaklædningen efter Badet. Udtrykket i det deilige Hoved er den samme stolte friske Selvfølelse, som er udtalt i hele Figurens Holdning". — Denne Statue, den ypperste og meest storladne Fremstilling af Aphrodite, er funden paa Milo 1820, nu i Louvre.

4) „Gudinden, som dækker sig mod fremmede Blikke er mindre gaaet ud paa at udtale Motivet med dets uvilkaarlige Bevægelse end paa at benytte den derved givne Stilling til at udfolde Skjønheden af de meget udsøgte kvindelige Former og det meget harmoniske Liniespil i Legemet. Hovedet lægger sig mere kjælent til Siden, Armene bøie sig mere udad, og tjene saaledes ligesaa meget til at forraad som til at skjule. Som Dække for Figurens Støtte er anbragt en Delphin med legende Eroter". Som Navnet antyder er Figuren i Florentz.

5) Har Navn efter Stedet hvor den findes.

6) Pralende med sin Deilighed trækker hun sin Klædning bort fra Ryggen og Benene. Den findes i Musæet i Neapel.

7) Findes i det florentinske Galleri. Niobe var den lyriske Konge Fantalos's Datter og havde ægtet Amphion, Thebens Konge, hvem hun fødte 7 Sønner og 7 Døttre. Overmodig over sin Rigdom paa Børn vilde hun hæve sig over Latona, der ved Zeus var Moder til Apollo og Artemis. Men disse hævnede deres Moder ved at dræbe alle Niobes Børn med deres Pile. Smerten forvandlede Niobe til Steen.

8) Da Troerne stode i Begreb med at føre den store Træhest, som Grækerne havde bygget efter Athenes Raad, og som skiulte de græske Kjæmper i sin Bug, indenfor Trojas Mure, anede Laokoon Uraad, bad sine Landsmænd at vogte sig for Grækernes Gave, og slyngede endog tilsidst sit Spyd mod Træhesten. Men Athenes Hevn traf den Mand, som vovede at træde i Vei n for hendes Raadslutninger. Medens Laokoon stod ved Alteret ifærd med at offre til Apollo, kom fra Havet to mægtige Slanger, som snoede sig om ham og hans to unge Sønner, der hialp ham ved Offringen, og dræbte dem ved deres Gift. Det er denne Gruppe, som Plinius omtaler som udført i Fællesskab af de 3 rhodiske Billedhuggere Agesander, Polydorus og Athenodorus. Gruppen findes i Vaticanets Belvedere.

Etatsraad Koch; J. W. Gertner, 1850, Pt. af Prof. Eckersberg; Aug. Schiøtt, 1854, Pt. af Prof. J. L. Lund (sidste Arbeide i Portraitfaget som Medlem). b) Andre Portraiter: P. Als, 1769, Pt. af Grev Schmettau; Samme, 1769, Pt. af Wiedewelt; Blanchet, Pt. af Mandelberg; Ecard, Pt. af Billedh. S. C. Stanley; Eckersberg, 1815, Pt. af B. Thorvaldsen; B. Erichsen, Pt. af Theatermaler Cramer; C. A. Jensen, Pt. af Geheimeraad, Grev D. C. F. Reventlow; Jens Juel, Pt. af Ghraad Joh. Bülow; Samme, 1777, Pt. af Charles Bonnet; Samme, 1796, Pt. af Grev J. G. Moltke: C. A. Lorentzen, Pt. af Grev Jørgen Scheel; Samme, 1786, Pt. af Fru M. M. Bærens; Samme, 1816, Pt. af Kobberstikker J. G. Haas; D. Monies, 1866, Pt. af Prof. Hetsch; Pasche, Pt. af Medailleur D. J. Adzer; E. Poulsen, 1794, Pt. af Billedhugger C. F. Stanley; C. G. Pilo, Pt. af Billedhugger L. A. le Clerc; Samme, Pt. af Prof. Saly; Samme, Pt. af Geheimeraad C. v. Stöcken; J. L. Tocqué, 1769, Pt. af Confrd. Wasserschlebe. I Bibliotheket desuden Eckersberg, Pt. af Kobberst. Clemens; Bærentzen, Pastelpt. af dennes Søn og Monies, Pt. af Justitsraad Eibeschütz; Lorentzen (?) ufuldendt Pt. af Abildgaard. Som Fortsættelse af Academiets Portraitsamling eier Udstillingscomiteen efternævnte Portraiter af Kunstnere: Const. Hansen, malet af ham selv; Prof. N. Simonsen, af Dorph; C. A. Jensen, af Roed; Prof. Roed, af ham selv; Etatsraad Chr. Hansen, af Marstrand; Prof. Monies, af ham selv; Maler J. Sonne, af Vermehren; Justrd. N. S. Nebelong, af H. C. Jensen; Prof. Ottesen, af P. S. Kroyer; Prof. Skovgaard, af Const. Hansen; Prof. Kjærskou, af H. Olrik; Prof. Buntzen, af F. C. Lund; Maler Hilcker, af O. Bache; Etatsraad Marstrand, af Jerndorff; Etatsraad Herboldt, af Jerndorff; Alb. Küchler, af Helsted.

I de ydre Værelser er der endvidere ophængt 34 Medlemsmalerier udenfor Portraitfaget nemlig af J. Mandelberg 1769, J. P. Lund 1769, P. Brünnicke 1776, N. A. Abildgaard 1778, P. Cramer 1778, A. C. Rüde 1779, M. M. Bærens, født Schæffer, 1780, E. Poulsen 1784, E. Meyer 1803, C. D. Fritsch 1806, J. L. Lund 1813, J. T. Møller 1813, Kratzenstein-Stub 1813, C. D. Gebauer 1814, Wallick 1814, C. W. Eckersberg 1817, J. L. Camradt 1823, J. L. Jensen 1825, J. C. Dahl 1827, C. V. v. Vogelstein 1827, Fabritius de Tengnagel 1828, J. Harder 1828, Troels Lund 1835, M. Rørby 1838, J. Gurlitt 1840, Th. Kloss 1840, C. F. Christiansen 1841, W. N. Marstrand 1843, F. C. Kjærskou 1844, J. V. Sonne 1845, N. Simonsen 1847, H. Buntzen 1850, C. A. Schleisner 1852, C. F. Sørensen 1856. (Det sidste Medlemsbillede udenfor Portraitfaget). Desuden Kobberstik som Medlemsarbeider af J. Schmutzer 1776, J. J. G. Haas 1782, J. F. Clemens 1786, F. L. Bradt 1786, J. G. Preisler 1787. Fremdeles findes her Malerier for den store Guldmedaille af P. Als 1755, J. C. Almer 1766, N. A. Abildgaard 1767, A. C. Rüde 1768, J. Juel 1771, E. Poulsen 1777, N. Wulff 1785, C. D. Probsthain 1795, N. Flint 1797, J. G. Wahl, 1803, C. F. Høyer 1803, C. W. Eckersberg 1809, D. C. Blunck 1827, A. Küchler 1829, M. H. C. Eddelien 1837 og A. A. Müller 1837. Kobberstik for den store Guldmedaille

af G. W. Baurenfeind 1759, J. L. Lymann 1765, J. J. G. Haas 1776, J. G. Preisler 1780, B. Heuer 1815. 36 Malerier for den lille Guldmedaille, 2 Kobberstik for samme.

Academiet eier ogsaa Billedhuggernes Medlemsarbeider, nemlig af Dajon, af Freund, „Thor", og af Jerichau, „Adam og Eva", samt af Architekterne Hetsch, J. H. Nebelong, N. S. Nebelong og M. G. Bindesbøll. De øvrige Architekters Medlemsarbeider, Koch, Friis m. fl., have ikke været bevarede i Academiet. Af Medailleurer haves Aftryk af Arbeiderne af D. Adzer, Gianelli, Liungberger, J. J. Holm, J. H. Wulff, S. A. Jacobsen, A. Jacobsen, Marchant, Conradsen, foruden to Ubekjendte.

Academiet eier Medaillons af dets Velgjørere: Neuhausen, Meier og Eibeschütz.

Alt foran er ved at omhandle Bibliothekerne i Kjøbenhavn nævnt Kunstacademiets Bibliothek. Det findes i den øverste Etage. Om det endog ikke i Bind (c. 6000) er af stort Antal, saa hører det dog ved dets mange Pragtværker, dets Samlinger af Haandtegninger (af Wiedewelt, N. S. Nebelongs, Bindesbølls og Hilckers efterladte Tegninger og Studier samt Lunds Gjennemtegninger efter berømte Mestre), talrige photographiske Afbildninger til vore værdifuldeste i Kjøbenhavn og yder et uvurderligt Materiale for Docenten i Kunsthistorie.

Det Kongelige Theater. Efterat Kong Frederik den Fjerde under 14de August 1722 havde meddeelt en vis René Montaigu Bevilling til at opføre danske Skuespil, blev der 23de Septbr. s. A. paa et Aaret før opbygget Theater i lille Grønnegade givet den første offentlige Forestilling i det danske Sprog. Dette Theater bestod, skjønt under flere Afbrydelser, indtil den store Ildebrand i October 1728, efter hvilken Tid Skuespillene aldeles ophørte indtil i Aaret 1747, da en vis Thielo, hvem der under 30te December 1746 af Kong Frederik den Femte var meddeelt Tilladelse til danske Skuespils Opførelse, den 14de April 1747 aabnede et dansk Theater i et privat Huus i Læderstræde.

Under 29de December s. A. gik den, bemeldte Thielo meddeelte, Bevilling over paa Skuespillerne, der sattes under en Direction af anseete Borgere, som ved Laan opførte Skuespilhuset paa Kongens Nytorv, hvor den første Forestilling blev given den 18de December 1748. Ved allerhøieste Resolution af 27de Marts 1750 og det derpaa grundede Skjøde af 23de Mai s. A. behagede det allernaadigst Kong Frederik den Femte at skjænke Theatret til Staden, hvorved det kom under Magistratens Direction, med Overpræsidenten til Overdirecteur. Efterat Hofmarskallen i Aaret 1761 var bleven udnævnt til, i Forening med Overpræsidenten, at føre Overdirectionen ved Theatret, vedblev denne Bestyrelsesmaade indtil Begyndelsen af Aaret 1767, da det fastsattes, at Directionen fremtidigen skulde bestaae af Overpræsidenten, 2 af Magistratens Medlemmer og 2 af de eligerede Borgere. I Aaret 1769 fik Theatret sit eget Segl, hvori det kaldes „Kongeligt".

Under 27de April 1770 bestemtes det, at Theatret skulde fra Magistraten overgives til Particulairkammeret, hvorefter det sattes under Capelmester Sartis uindskrænkede Bestyrelse, som dog kun vedvarede til Foraaret 1772, da han ikke længer saa sig istand til at opfylde de af ham overtagne Forpligtelser, hvorfor en kongelig Commission blev nedsat, ifølge

allerhøieste Befaling af 6te Mai s. A., for foreløbigen at overtage Bestyrelsen og søge at ordne Forholdene. Fra dette Tidspunkt har Theatret stedse staaet under kongelig Bestyrelse og navnlig forinden Forfatningen af 1849 under en Direction, der havde umiddelbart Referat til Kongen, derefter under en Theaterchef, der ledede Theatrets samtlige Sager, Capellets derunder indbefattede, under Cultusministeriet (Chefen for det Kongelige Theater og Capel har et Bureau og under ham staaer: A. det Kongelige Theater med Censor, Embeder i Kunstfagene, Skuespil-Personalet, Ballet-Personalet, Embeder for det Administrative og det Materielle. B. det Kongelige Capel med en Capelmester og en Concertmester. See Statshaandbogen for 1878, der nævner omtrent 178 Ansatte i forskjellige Stillinger). Det ældre Theater var opført af Hofbygmester Niels Eigtved samt ombygget og udvidet af Harsdorff 1774 og paany ombygget i 1855, men paa en saadan Maade „at Bygningen aldeles skamskjændede den smukke Plads". Det blev da efter lange Forhandlinger vedtaget ved Lov af 18de Juni 1870 at opføre en værdigere Skueplads for den nationale danske Scene og ved den i Henhold til samme Lov afholdte Concurrence tilkjendtes første Præmie Professorerne V. Dahlerup og O. Petersen, hvem Bygningens Opførelse derefter overdroges og af hvem den udførtes i 1872—74 i en Renaissancestiil og særlig med Benyttelse af det Renaissance-Motiv, som var givet i Sapienza i Neapel. Da Loven fordrede Bygningen fuldført til Begyndelsen af Saisonen 1874—75, var der altsaa kun levnet $2^1/_2$ Aar til selve Byggearbeidets Udførelse. Det lykkedes dog saa nær, at den 15de October gjenaabnedes Forestillingerne i den nye Bygning, om hvilken det udtaltes ved dens Aabning: „at den danske Skueplads her har faaet et Hjem, som er dens skjønneste Minder og dens bedste Forhaabninger værdigt". Efter Artiklen „Den nye Theaterbygning" i Industriforeningens Maanedsskrift for August 1875 skal her meddeles nogle Enkeltheder om Bygningen i dens Heelhed: „Saaledes som Theatret paa Grund af Localiteterne er blevet opført, danner det i Grunden et Complex af Bygninger, nemlig den egentlige Theaterbygning, den paa den anden Side af Heibergsgade opførte Magazinbygning og tvende Forbindelsesbygninger, opførte paa Piller tværs over Heibergsgade, saaledes at Passagen igjennem Gaden ikke er afspærret, medens der er tilveiebragt en indre Forbindelse imellem Theaterbygningen og Magazinbygningen. Det samlede Complex har en Længde af 183 Alen; den egentlige Theaterbygnings Længde er 120 Alen og dens største Bredde 74 Alen. Denne Bygnings Localer fordele sig i to Hovedpartier, nemlig 1) Tilskuerpladsen med de udenom samme liggende Localer for Publicum og 2) Scenen, omgivet af Localer for Personalet og de øvrige for Theatrets Drift nødvendige Localiteter. Selve Scenen og Tilskuerpladsen omgives af en tyk Muur, som rager op over den udenom liggende Deel af Bygningen og bærer det høiere liggende store Jerntag, som er spændt over de to nævnte Rum. Indenfor denne Muur dannes Adskillelsen imellem Scenen og Tilskuerpladsen ved en Tværmuur, Prosceniumsmuren, som gaaer heelt op under Taget. Ligesom den store Prosceniumsaabning i denne Muur om Natten er lukket med et Jerntæppe, saaledes ere ogsaa alle Døraabningerne i Murene omkring Scenen forsynede med Jerndøre. Den udenom Scenen og Tilskuerpladsen liggende Deel af Bygningen er deelt i 6 Etager foruden Kjælderen, dog saaledes, at alle større Localer gaae igjennem to Etager.

Tilskuerpladsen bestaaer af 4 Etager foruden Gulvet. Gulvet ligger i Bygningens 2den Etage, og hver af Tilskuerpladsens Etager svarer til en af Bygningens 4 øverste Etager. Indenfor den før nævnte høie Muur er Tilskuerpladsen — dog med Undtagelse af Pladslogerne og Galeriet — omgiven af hule Brædevægge, deels for Lydens Skyld, deels for at vinde Plads til Ventilationscanalerne. Imellem disse Brædevægge og Muren er der saaledes fremkommet Corridorer, fra hvilke der fører Døre ind til de forskjellige Pladser. Paa Siderne af Tilskuerpladsen findes der Garderober for Publicum. Rummet foran Tilskuerpladsens to nederste Etager optages af en ydre og en indre Vestibule; fra disse føre 2 Trapper op til Parterret, 2 til Parkettet, 2 til de 2 øverste Etager og noget længere henne paa Siderne 2 til de 2 nederste Etager. Endvidere er der for dem, som kjøre til Theatret, ved Midten af Bygningens Langsider 2 Opgange til Gulvet og de to nederste Etager, samt fra Tordenskjoldsgade tillige en særskilt Vestibule og Trappe for Kongehuset, foran hvis Loge der findes en Salon, til hvilken Trappen fører op. Oven over de forreste Vestibuler findes Foyerer for to og to af Tilskuerpladsens Etager, og ved de nederste Etagers yderste Foyer tillige tvende mindre Conditoriværelser, fra hvilke der, saa vel som fra Foyeren, er Udgange til den aabne Loggia ud imod Torvet. Oven over selve Tilskuerpladsen, som har en mindre Høide end Scenen, er der et stort Magazinloft, som staaer i Forbindelse med Scenens Maskingalerier, og hvor tillige Heise-apparatet for den store Lysekrone har sin Plads.

Scenens Gulv ligger imellem Bygningens 2den og 3die Etage. I alle Etager løber der saavel paa Siderne af Scenen som bag om den Corridorer, hvorfra man kommer ind i de mangfoldige Paaklædningsværelser og øvrige til Scenen hørende Localer, blandt hvilke vi skulle nævne følgende større, der gaae igjennem to Etager: Paa Midten af den imod Kongens Nytorv vendende Langside ligger Syngeskolen i de to mellemste Etager og over den Dandseskolen, en stor Sal, hvis Gulv er lagt skraat ligesom Scenens Gulv. Lige over for Dandseskolen, paa den modsatte Side af Bygningen, altsaa oven over Kongesalonen, ligger den store Damegarderobe. Bagtil, ud imod Heibergsgade, ligger i Bygningens Axe Skuespillernes Foyer i de to mellemste Etager og oven over den Balletpersonalets Foyer. Endelig skal nævnes tvende Magazinrum, som paa begge Sider af Scenen, umiddelbart op til dennes Muur, række fra Kjælderen op igjennem den nederste Etage saaledes, at Decorationsgjenstandene fra dem kunne føres ind i Maskinkjælderen og derfra op paa Scenen. Personalet har sin Indgang til Bygningen i Heibergsgade, hvorfra der løber 2 Trapper heelt op igjennem Bygningen. Ved denne Indgang ligger ogsaa Portnerboligen.

Fra den nærmest over Scenegulvet liggende Etage i Theaterbygningen føre tvende brede Gange igjennem Forbindelsesbygningerne over Heibergsgade til Magazinbygningen, saa at Transporten af Materiellet kan foregaae paa en bekvem Maade ad denne Vei. I den ene af Forbindelsesbygningerne er Rummet paa den ene Side af Gangen saa vel som oven over den benyttet til Musikarchivet, og i den anden til Bolig for en af Theaterfunctionairerne. Gangene ere ved Jerndøre aflukkede fra Magazinbygningen.

Magazinbygningens midterste Deel, ud til Heibergsgade, optages af Coulisse- og Bagtæppemagazinerne, samt øverst oppe af den store Malersal, hvis Gulv tjener som Underlag for Decorationerne, medens de males. Forskjellige Lemme i Gulvene og Heiseapparater lette Transporten af Decorationerne. Ud imod Holmens Canal er der i Stueetagen indrettet en større Boutik; paa 1ste Sal findes Theatrets Administrationscontoirer og Archiver og derover igjennem Resten af Bygningens Høide en stor Syngeskole for Choret, beregnet paa tillige at kunne indrettes til Concertsal. Mod Tordenskjoldsgade er der tre mindre Boutikker, derover nogle Magazinrum og øverst oppe, ved Siden af Malersalen, et Snedkerværksted. Tagrummene og en Deel af den øverste Etage benyttes til Garderober, Skræddersale og deslige.

Det hele Bygningscomplex er opført paa henved 6000 Pæle, som for en Deel bleve rammede med Damp. Paa Pælene er der lagt et Lag Beton, og paa dette hvile Murene. Theaterbygningens Facade og

Det Kongelige Theater.

Underdelen af begge Sidefacaderne er beklædt med hugne Steen, deels Sandsteen, deels Kalksteen (de glatte Kvadere), begge Dele fra Hellekis i Sverig. For at denne Beklædning ikke skulde give Anledning til en ulige Sætning i Murene, ere de beklædte Mure opførte i Cement (Frandsen og Meyers bornholmske Cement), medens de øvrige Mure ere opførte i Kalk. Til Trapperne inde i Bygningen har man benyttet den samme Kalksteen som til den udvendige Beklædning, og Trinene ere understøttede af valsede Jernbjælker, imellem hvilke der er spændt flade Hvælvinger".

Af Theatrets ydre Prydelser maa nævnes Holbergs og Oehlenschlægers Billedstøtter i Bronce, henholdsviis af Stein og den ældre Bissen, og Billedhugger T. Rings Frontalgruppe paa Atticaen i Zink*). Skal der

*) „Muserne lode i sin Tid Sang og Strengeleeg tone saa stærkt paa Helicon, at Alt rundtom fik Liv og selve Bjerget dandsede under deres Fødder. Da vrededes Poseidon. Han sendte sin Afkom

her omtales Prydelser i Bygningens Indre, da ville Billederne i Skuespillernes Foyers særlig være at nævne: et Billede ved E. Paulsen, malet 1779, der antages at være F. Schwarz, et Billede af Dr. Ryge ved Em. Bærentzen, Jomfru Linkwitz ved Pilo, Lindgreen ved Monies, Haack (uvist ved hvem), Caroline Walther (Copi), Madame Preisler vistnok ved Als, Frydendahl ved Monies, Gjelstrup ved C. A. Lorenzen, F. Schwarz som ældre Mand ved Prof. J. L. Lund, H. C. Knudsen efter Kobberstik, C. N. Rosenkilde ved A. Dorph, Carl Winsløw ved Monies, Jfr. Astrup ved Juel (?), Kunstnerparret Rosing, Mad. R. af Prof. Lund og R. efter Kobberstik, Kunstnerparret Nielsen, begge ved Monies, Michael Wiehe, malet efter dennes Død ved Gertner. Endvidere høre til Samlingen, men ere ikke ophængte, Fru Heiberg ved Marstrand og Phister ved Monies. I Ballet-Foyeren hænge 3 Malerier af Schall, Galeotti og den ældre Bournonville, henholdsviis ved Eckersberg, Viertel (Copi) og Aumont (Copi).

Af Theatret gives paa omstaaende Side en Afbildning.

Af Theatre i privat Entreprise mærkes Kasino, Amaliegade 10, opført 1846 af Architekt Stilling efter C. Carstensens Plan, og Folketheatret, Nørregade 39, opført 1846 til Hippodrom. Om Besøget i de 3 fornævnte Theatre giver „Statistiske Oplysninger om Staden Kjøbenhavn, 1ste Hefte 1876" følgende Oplysninger:

Det Kongelige Theater:

	Det gamle Theater.	Det nye Theater.	
	1873—74.	1874—75*).	1875—76.
Antal Besøgende i Saisonen.	300,567	283,749*)	348,500
Indtægten af Besøget i Kr..	505,782	593,589	703,099

I Casino var Indtægten af Besøget i Kr.: 1870—71 89,354, i 1871—72 104,532, i 1872—73 145,700, 1873—74 123,131, i 1875—76 166,581; i Folketheatret: 1873—74 105,061, i 1874—75 129,255.

Det Kongelige Museum for de nordiske Oldsager. Det hedder om Begyndelsen af dette Aarhundrede: Om danske Oldsager vidste man næsten Intet, „Tordenstene" var det almindelige Navn for mindre Steensager, Steendysserne gjaldt, endog blandt Videnskabsmænd, for Offersteder.

den vingede Kildehest Pegasos, at sætte Grændser for dem, der alt for dristigt hævede sig til Himlen. Da han stampede med Foden paa Toppen af Helikon, kom Alt igjen i sin rolige Gang og Hypokrene (Hestekilden) sprang frem".

*) Denne Saison aabnedes Theatret først medio October.

Paa Kunst- og Naturaliecabinettet, det saakaldte Kunstkammer, der fra Kong Frederik den Tredies Tid havde Plads tilligemed Bibliotheket og Arsenalet i denne Konges Bygning bag Slottet, fandtes ogsaa, blandt saa meget Andet, nogle Oldsager, men uden nogen Udsondring fra de øvrige Gjenstande. Der blev imidlertid kort forinden Krigens Udbrud 1807 gjort et stort Fremskridt til Kundskab om vore nordiske Oldsager, idet der paa Forslag af Professor, senere Biskop F. Münter blev anordnet en Commission til Oldsagers Opbevaring. Professor R. Nyerup blev Medlem af denne, og han fik alt tidlig, i Universitets-Bibliothekets Locale over Trinitatis Kirke, ved en Gitterskranke inddelt et Rum til en lille Samling. Antiqviteter og Rariteter vare dog der blandede paa en eiendommelig Maade mellem hverandre; men det er dog fra denne lille Samling, det oldnordiske Museum har taget sin Udgang, „og hvad Betydning dette Museum har faaet for vor Oldhistorie er kun svagt antydet, naar det er sagt, hvad alle vedgaae, at Mage til Samling findes der ingensteds i Verden". Nyerup (1759—1829) blev gammel og Christian Jürgensen Thomsen, dengang endnu Deeltager i det af hans Fader stiftede Handelshuus (først 1841 ganske fratraadt), var voxet op til en Samler af en hidtil hos os ukjendt Ihærdighed og med en stedse voxende Kundskab. Det laa da nær at den gamle Secretair ved Oldsagscommissionen foreslog den unge Enthusiast til sin Efterfølger („Lige til ham for saadan en Post findes ikke i 7 Kongeriger", sagde N. ved den Leilighed). Dette var 1816. 3 Aar efter havde Thomsen alt ordnet dette Museum saaledes, at det kunde aabnes for Besøgende, og han foreviste selv de forskjellige Gjenstande og forklarede deres Betydning. Dybt ind i Trediverne var dette saaledes. Da blev der tilstaaet Musæet Plads paa Christiansborg Slot (Høiesteret er nu der) og omtrent samtidig dermed eller maaskee alt noget forinden begyndte han at udvikle sin Lære, der har vundet Anerkjendelse i hele den cultiverede Verden, om Oldsagernes Inddeling efter 3 Perioder: en Steenalder, en Broncealder, en Jernalder. Alt i 1845 (Hof- og Statscalenderen) angives Antallet af Sagerne til 10,000. I 1853 overflyttedes Musæet til Prindsens Palais, hvor det endnu findes, og her samlede Thomsen ogsaa omkring sig flere af de andre Musæer, for hvilke han efterhaanden var bleven Bestyrer, og som nedenfor ville blive omtalte. Thomsen døde 1865 og efterfulgtes af Worsaae, der alt længe havde gjort Danmarks Oldsager til sit Studium; han har end yderligere fremmet sin Forgængers Værk ved sine rige Kundskaber og sin Samlernidkjærhed. I 1866—69 er Samlingen omordnet og angives nu 1878 at indeholde over 30—40,000 Nummere fordeelte i 2 Hovedafdelinger: 1) Hedenold, indbefattende a) Steenalderen, b) Broncealderen, c) Jernalderen, med deres Underafdelinger, 2) den christelige Tid, omfattende a) Middelalderen (den ældre fra Aar 1030 til 1300, den yngre fra 1300 til Reformationens Indførelse 1536) samt b) den nyere Tid, dog kun fra Reformationen til Souverainitetens Indførelse 1660.

Museet er aabent for Publikum fra 1ste October til 30te April: Søndag Kl. 12—2 og Torsdag Kl. 12—2, fra 1ste Mai til 30te September: Tirsdag Kl. 5—7 (i September Kl. 3—5), Torsdag Kl. 12—2 og Løverdag Kl. 12—2. Haandcataloger paa Dansk, Tydsk og Fransk haves. Ved Museet er oprettet et antiqvarisk-topographisk Archiv, indeholdende, foruden et archæologisk Haandbibliothek, en værdifuld Sam-

ling af Beretninger om og Afbildninger af mærkelige Fortidsminder, saavelsom en Række antiqvariske Sognekort. Dette Archiv er hver Tirsdag, Torsdag og Løverdag Kl. 12—2 tilgængeligt for Studerende.

Foruden de ovennævnte Oldsager indbefatter Oldnordisk Museum nu ogsaa en Runehal, hvilken Museets Directeur, Kammerherre Worsaae har indrettet i 1867 og hvilken er beskrevet i et særskilt Skrift „Runehallen" af Prof. G. Stephens. „Og det var paa Tide at drage Omsorg for disse Oldtidslevninger, og at stille dem op paa passende Maade. Formedelst Mangel paa Rum laae nogle af dem gjemte i Kroge paa afsides Steder i selve Museet, andre stode paa Trinitatis Kirkegaard, udsatte for ublide Elementer, Resten henstod i Rundetaarn, hvor de næppe kunde sees". Disse Runestene ere følgende: Vordingborgstenen (Aar 600 —700), meget utydelig; Helnæsstenen (700—800) see 4de Deel S. 162; Snoldelevstenen (700—800) see 3die Deel S. 217; Glenstrupstenen (800 —900) see 5te Deel S. 560; Kirkebøstenen fra Færøerne (800—900); Stenderupstenen (800—900) see 6te Deel S. 279; Tryggevældestenen (800—900) med Indskrift: Ragnhildr sustir Ulfs sati stain þansi auk garþi haug þansi auft Gunulf var sin, glamulan man, sun Nairbis. Fair varþi nu fudir þai batri. Sa varþi at rita. is ailti stain þansi iþa hiþan dragi. Paa nuværende Dansk: Ragnhild, Ulvs Søster, satte denne Steen og Steensætning og gjorde denne Høi efter sin Ægtefælle Gunulv, en veltalende Mand, Nærves Søn. Faa fødes nu bedre end han. Forbandet vorde den, som beskadiger denne Steen eller drager den herfra; Asfergstenen (900- 1000) see 5te Deel S. 524; Bregningestenen (900—1000) see 4de Deel S. 425; Egaastenen (900—1000) see 5te Deel S. 669; Kirkebystenen (900—1000) med Indskrift: Osur sati stin þinsi haft Oskl bruþur sin, ian varþ duþr o Ku..... Det er: Asser satte denne Steen efter sin Broder Eskel, som døde i (desværre er Navnet ulæseligt); Tirstedstenen (900—1000) med Indskrift: Osraþr auk Hildulfr raisþu stain þansi aft Froþa frændi (a) sin sih, ian han uas þa foing vaira ian han varþ dauþr a Suoþiauþu auk uas furki i Frikis loþi, þo alir vikingar.... paa Dansk: Asraad og Hildulv reiste denne Steen efter deres Frænde Frode, og han var da Mændenes Fører (?), og han døde i Sverig og var Fører (?) i Fridgers Flok (?), da alle Vikinger (Slutningsordet fattes); Baarsestenen (1000 - 1100) et Brudstykke med 5 Tegn; Frodebøstenen fra Færøerne (1000—1100); Sandbystenen (1000 —1100) see 3die Deel S. 522, er meget ødelagt, men det sees at den er reist af Sulfa, der gjorde en Bro til Minde om sin Broder Torgils, og af en anden Kvinde til Minde om hendes Fader Susur; Gjessingholmstenen (12te Aarh.) see 5te Deel S. 603; Brattahlidstenene fra Grønland (1100—1300); Brønderslevstenen (1100—1200) see 5te Deel S. 90; Kirkedøren fra Valthjofsstad paa Island (1100—1200); Stolen fra Grund paa Island (1200—1300); Kirkekisten fra Pjedsted (1200—1300) see 6te Deel S. 275; Sørupstenen (1200—1300) ulæselig; 2 Stene fra Utskalar paa Island (13. og 14. Aarh.); Stenpillen fra Gufudal paa Island (1400—1500); Hvalsnesstenen fra Island (1400—1500).

I Runehallen findes: en Marmorbuste af C. J. Thomsen, udført ved Bissen, bekostet af Rigsdagens Medlemmer paa Forslag af O. Lehmann, en Buste i Gips af Prof. R. Nyerup, modelleret af Stein efter Hornemanns Pastelmaleri paa Universitetsbiblioteket.

De danske Kongers chronologiske Samling paa Rosenborg, see Rosenborg.

Det ethnographiske Museum. Den 1ste Marts 1839 døde Directeuren for det Kongelige Kunstmuseum Etatsraad Spengler (tillige Directeur for Malerisamlingen) og Dagen efter udnævntes C. J. Thomsen til Inspecteur for denne. Af Kunstmuseet, der 1824 var flyttet til en dertil erhvervet Gaard i Dronningens Tvergade, udskiltes i 1844 de egentlig nordiske Oldsager, der gik over til den oldnordiske Samling, dengang, som alt foran anført, paa Christiansborg. Selve Musæet fik en bestemt Inddeling: Oldsager (ægyptiske, græske, romerske), Kunstsager, og en ethnographisk Samling. Denne sidstnævnte Samling udskiltes alt 1849 og Thomsen blev ogsaa Inspecteur for denne. I 1851 oprettedes der derefter af ham det ethnographiske Museum med Locale paa Prindsens Palais. Det var oprindelig kun bestemt til at vise de forskjellige nyere, ikke europæiske Folks Sæder og Skikke, men efter Thomsens Død er det blevet forøget med en sammenlignende Samling af Oldsager fra næsten alle Jordens Dele, alene de skandinaviske Lande undtagne. Musæet er i 1868—70 omordnet, og har nu til Opgave, væsentligst som oplysende Indledning til de antiquarisk-historiske Musæer, i almindeligere Træk at anskueliggjøre Menneskeslægtens første og i det Hele forberedende Udviklingstrin indtil den gamle orientalsk-classiske eller den paafølgende europæiske Culturs overveiende Indvirkning. Det er deelt i to Hovedafdelinger: 1) Fortiden, indeholdende (ikke-nordiske) Oldsager og overhovedet ældre primitive Gjenstande af Steen, Been og Træ, af Kobber eller Bronce og desuden tildeels af Jern, hidrørende fra uddøde eller nu ulige mere civiliserede Folkefærd i alle Verdensdele, ordnede geographisk og, saavidt muligt, chronologisk; 2) Nutiden, indbefattende Sager, som ere betegnende for de vigtigste ikke-europæiske Folks nuværende primitive eller mere stillestaaende Cultur, ordnede fornemmelig efter Racer og disses geographiske Udbredelse. Museet er aabent for Publikum fra 1ste October til 31te April: Søndag Kl. 12—2 og Onsdag Kl. 10—12; fra 1ste Mai til 30te September: Mandag Kl. 10—12, Onsdag Kl. 5—7 (i September Kl. 3—5) og Fredag Kl. 10—12. En Haandcatalog paa Dansk og Tydsk haves.

Den Kongelige Antik-Samling, som foranført ogsaa en fra Kunstkammeret udskilt Samling, nu ogsaa paa Prindsens Palais. Foruden det fra Kunstkammeret Hidrørende bestaaer den af Dele af Kong Christian den Ottendes Privatsamlinger, ogsaa ved Kjøb er meget indvundet. Den nuværende Directeur, Etatsraad Müller, har fuldstændig omordnet Samlingen og den har nu en ikke ringe Betydning for den classiske Oldtidsvidenskab. Den indeholder ægyptiske, assyriske, phoeniciske, etruriske, græske og romerske Oldsager. Særlig maa mærkes: en velbevaret ægyptisk Mumie i dobbelt Kiste, 3 store Alabastrelieffer fra Nordvestpaladset i det gamle Ninive, en kostbar Suite af malede græske Vaser, to Hoveder fra Parthenon, et smukt lille Frescobillede fra Pompeji. Samlingen staaer aaben for Publicum om Tirsdagen fra Kl. 12—2. Der haves en Haandcatalog og over de malede Vaser tillige en beskrivende Catalog.

Den Kongelige Mønt- og Medaille-Samling. 1832 døde Professor Ramus, Directeur for det Kongelige Mønt- og Medaille-Cabinet, siden 1781 paa Rosenborg, tidligere en Deel af Kunstkammeret. Brøndsted blev Directeur, Thomsen og Devegge Inspecteurer. Efter Brøndsteds Død 1842 blev Thomsen Directeur og bidrog væsentlig til at ordne denne Samling, der forøgedes ved Kong Christian den Ottendes particulaire Samling samt ved Deveggas og den i Wien afdøde Reutzes Samlinger. Hertil kom nu, efter Thomsens Død, hans efterladte Samling af Mønter fra Middelalderen, der indeholdt 12,500 Exemplarer og som bleve skjænkede af danske Lehns- og Stamhuusbesiddere. Det er vistnok med Rette udsagt, at Samlingen, der først efter Thomsens Død fik Plads paa Prindsens Palais, om end ikke er af de største saa dog ved sine Bestanddele og sin Anordning en af de betydeligste i Europa. Samlingen indeholder Mønter og Medailler fra alle Lande og alle Tider. Mønterne, som udgjøre den betydeligste Deel, bestaae af 5 Hoved-Afdelinger, nemlig: 1) de græske, 2) de romerske og byzantiske, 3) Middelalderens, 4) den nyere Tids og 5) de orientalske Mønter.

Samlingen er aabnet for Publikum fra Begyndelsen af Mai til Enden af September om Mandagen fra Kl. 12—2; for dem, der ville benytte den i videnskabeligt Øiemed, er den tilgjængelig hele Aaret igjennem om Mandagen, Onsdagen og Fredagen fra Kl. 12—3.

Den Kongelige Kobberstiksamling paa Prindsens Palais. Albrecht Dürer skriver 1521 i sin Reisejournal: „am Tage nach unserer Frauen Heimsuchung nach Brüssel gefahren auf dem Schiffe des Königs von Dänemark (Christian II.), dem ich die besten meines Kunstdruckes verehrte". Her seer man vistnok Begyndelsen til den danske Kobberstiksamling og disse Stik ere endnu den Dag idag Samlingens interessanteste Deel. I samme og følgende Aarhundrede blomstrede ogsaa et stort Antal Kobberstikkere (af Albrecht Haelveghs Stik haves navnlig mange) i Kjøbenhavn og man kan vistnok antage, at den Kongelige Samling allerede i Aaret 1700 havde en betydelig Udstrækning, ja allerede i Kong Christian den Femtes Tid havde man en skreven Catalog over de daværende Kobberstik. De Kobberstik og Haandtegninger, der efterhaanden vare blevne samlede paa det store Kongelige Bibliothek, bleve i 1831 af den bekjendte Kunstkjender Baron Rumohr og Etatsraad Thiele udsondrede til en selvstændig Samling, hvis Bestyrelse Thiele overtog. 1783 fik Samlingen en stor Udvidelse ved Kjøbet af Conferentsraad Waschersleben Samling, ogsaa flere mindre Samlinger bleve kjøbte og paa Kunstauctioner samt gjennem Kunsthandelen skete ogsaa Indkjøb. Samtidig steeg Antallet af danske Haandtegninger med Rækker af Tegninger af Jens Juel, Carstens, Eckersberg, Købke, Lundbye (200), Ernst Meyer (c. 3000, skjænkedes Samlingen efter den afdøde Kunstners Ønske af hans Broder Grosserer A. Meyer), Rørbye, Marstrand og fl. 1861 modtog den Kongelige Kobberstiksamling fra den nidkjære Ven af alle vore Kunstsamlinger og videnskabelige Institutioner, Justitsraad F. S. Bang den værdifulde Gave af 1200 originale Haandtegninger af forskjellige Kunstskolers ældre og nyere Mestre. Ogsaa af A. Küchler faaes nu en Samling af Haandtegninger. Efter det i Aaret 1858 udarbeidede Catalog bestod den indtil da ordnede Deel af den Kgl. Kobberstiksamling af 51,933 Blade,

nemlig 45,546 Kobberstik, Originalraderinger og Træsnit og 6,387 Haandtegninger, hvoraf et Antal af 2,682 henhørte under den danske Kunstskole. Disse samtlige Blade ere kartonerede og systematisk ordnede i et Antal af 579 Portefeuiller, med Undtagelse af et Udvalg af Træsnit, Kobberstik, Raderinger og Sortekunstblade, udstillede i 152 større og mindre Rammer og Passe-partout, hvortil nu er føiet 30 med Haandtegninger, hvoraf 18 indeholde Tegninger af danske Kunstnere. Samlingen indeholder:

I. Malerraderinger, ordnede efter „Le Peintre graveur" af A. Bartuch. II. Nyere Malerraderinger. III. Træsnit (forsaavidt de ikke ere optagne i Bartuchs „Le Peintre graveur"). IV. Kobberstik. V. Manière noire. VI. Haandtegninger. Der haves ingen Haandcatalog over de udstillede Blade, men da Kunstnernes Navne findes angivne ved dem, vil man derved have fornøden Veiledning. Foruden det nævnte Antal af Portefeuiller opbevarer Samlingen ogsaa adskillige Gallerieværker og en Bogsamling, der nærmest slutter sig som Apparat til disse Kunsters Technik og Historie.

Til Veiledning nævnes her forskjellige Kunstnere, af hvem Portefeuillerne indeholder Arbeider: Aldegrever, P. Anderloni, Gerard Audran, Backhuysen, Ph. le Bas, Bause, Beauvarlet, H. S. Beham, N. Berghem, Bervic, Blooteling, J. J. de Boissieu, S. Bolswert, J. Both, N. de Bruyn, Calamatta, Callot, F. Chereau, D. Chodowiecki, J. F. Clemens, Corn. van Dalen, N. Delaunay, W. Delff, Desnoyers, Dietrich, N. Dorigny, Claude Drevet, Pierre Drevet, Pierre Imbert Drevet, Henriquel Dupont, Alb. Dürer, Ant. van Dyck, R. Earlom, G. Edelinck, Everdingen, Jeremias Falck, S. Ficquet, Joh. Jacob Frey, Joh. Peter Frey, Garavaglia, Goltzius, J. van Goyen, Alb. Haelwegh, W. Hogarth, W. Hollar, J. Houbraken, K. du Jardin, P. de Jode (jun.), J. A. Klein, N. de Larmessin, Lucas van Leyden, Cl. Lorrain (Gelée), Longhi, Ant. Masson, Martinet, Mercury, Raphael Morghen, Morin, Fr. Müller, J. G. Müller, Robert Nanteuil, Adr. van Ostade, J. B. Piranesi, Fr. Poilly, N. Poilly, Paul Pontius, Paul Potter, Rembrandt, Richomme, Joh. Heinr. Roos, J. Ruysdael, G. F. Schmidt, P. van Schuppen, W. Sharp, J. Silvestre, P. Soutman, R. Strange, J. Suyderhoef, Swanevelt, P. Toschi, A. van de Velde, Cornelius Visscher, Vivares, Volpato, L. Vorsterman (sen.), Ant. Waterloo, J. G. Wille, W. Woollett, Zeeman (R. Nooms).

Den Kongelige Malerisamling paa Christiansborg Slot*) hvilken bestaaer 1) af Malerier af ældre fremmede Mestre og 2) Malerier af danske især nyere Kunstnere. Det er navnlig under Kong Frederik den Femte, der lod Kunstkammerforvalter G. Morell kjøbe en Mængde Malerier i Holland (disse kom til at udgjøre en særlig Afdeling af det nye Kgl. Galleri) og under Kong Frederik den Sjette, i hvis Regjeringstid Etatsraaderne Bodendicks og West's Samlinger erhvervedes, at Samlingen forøgedes. Det var ogsaa i Slutningen af denne Konges Regjering at Samlingen flyttedes til Christiansborg. Det er især den hollandske Skole, der er rigt repræsenteret. Hvad den eier af den italienske Skole er kun

*) Næstøverste Etage. „Samlingens kostbareste Perler vil man i Særdeleshed finde i den lyiere Deel af de Værelser, der vende ud mod Slotspladsen. Her hænge mange Ting af den nederlandske Skoles største Mestre". Ogsaa mod Slotsgaarden og Kirken ere Gallerværelser, ialt 9.

lidet og med faa Undtagelser mindre betydeligt. Den Afdeling, der omfatter danske Malerier, giver i det hele taget god Fremstilling af den danske Malerskole. Af enkelte ældre Billeder nævnes af C. v. Mander, Admiral Ove Gjedde; af N. A. Abildgaard, Philoktets Hule paa Lemnos, Ossian, Pigen fra Andros; af A. J. Carstens, Fingal kæmper med Loda; af J. Juel, Hjelmstjernes Brystbillede, Clemens ved sit Arbeidsbord, Kunstneren selv og hans Hustru, Bondegaard ved Ordrup; af A. Wuchter, Christian IV's Søn Valdemar. Samlingen er aaben fra 1ste Mai til 1ste Novbr. 12—2 Onsdag, Torsdag, Fredag, Lørdag og Søndag, i Vintermaanederne for Tilreisende og Studerende 12—2 Onsdag, Fredag, Søndag.

Den moltkeske Malerisamling (nu fra 1878 i en dertil af Lehnsgreve Fred. Christ. Moltke, ved Architekt, Kammerraad Zeltner ny i en elegant Stiil opført Bygning, der støder op til det Moltkeske Palais. Samlingen bestaaer af de Malerier, som i Midten af forrige Aarhundrede fandtes i Grev Adam Gottlob Moltkes Palais, der danner et vigtigt Supplement til Galleriet paa Christiansborg, da her findes gode Exemplarer af Mestre af den flandersķe og hollandske Skole, som savnes der. Samlingen er for Tiden (Mai 1878) ikke aaben, da den nye Bygning ikke er heelt færdig.

Docent Julius Lange afholdt i Vinteren 1875 flere Forelæsninger over „vore Kunstsamlinger" og behandlede under Eet den Kongelige Malerisamling paa Christiansborg og den Moltkeske Malerisamling samt i Forening dermed Kobberstik- og Haandtegningssamlingen paa Prindsens Palais. Han udtaler deri: Kjøbenhavn hører med Hensyn til ældre Malerier ingenlunde til de rige Byer. I vore Gallerier er den nederlandske, særlig den hollandske Fag- og Specialkunst fra det 17de Aarhundrede meget godt repræsenteret, om end langt fra fuldstændig. De store alsidige Genier og ledende Mestere fra samme Tid, Rembrandt og Rubens, ere vel ogsaa repræsenterede gjennem enkelte fortræffelige Arbeider, men ingenlunde paa en saadan Maade, at deres Betydning kan blive klar igjennem vore Malerisamlinger. Desuden er der af den ældre udmærkede Periode i nederlandsk Kunst, af den tydske Kunst fra det 16de Aarhundredes Begyndelse og af hele den store italienske Malerkunst saa forsvindende Lidt i vore Samlinger, den spanske Kunst er næsten slet ikke repræsenteret; af ældre fransk Malerkunst findes hændelsesvis et Hovedværk af første Rang (af Poussin, i den Moltkeske Samling), men forøvrigt fremtræder heller ikke den saaledes i vore Samlinger, at man kan forstaa, hvad den havde været. Navnlig er Savnet af italiensk Malerkunst saa stort og smerteligt, at man for ei at faa falsk Besked af vore Malerisamlinger om, hvad Fortidens Malerkunst overhovedet har været, maa ty til Haandtegnings- og Kobberstiksamlingen for at afhjælpe Skaden. Af originale Haandtegninger af Malerkunstens store Mestere findes i Kjøbenhavn enkelte Ting f. Ex. af Rafael, Fra Bartolommeo, Dürer, Holbein, Rembrandt.

Docent Lange skildrede derefter i en følgende Forelæsning den hollandske Specialkunst, som den fremtræder i vore Samlinger, og derhos kastede

han et Blik paa det Samfundsliv, som bar Kunsten i Holland og hvoraf der gaves Skildringer*).

Thorvaldsens Museum, „der gjemmer Thorvaldsens jordiske Levninger i skjønnere Omgivelser end nogen anden Mands eller Kvindes i Danmark, ja maaskee i hele den vide Verden — i Midten af hans egne skjønne og udødelige Værker", hvilke den berømte Billedhugger ved Testamente har skjænket sin Fødestad, er paa en af Frederik VI. skjænket Grund, hørende til Christiansborg Slots Omgivelser, opført af Kjøbenhavns Commune med en Bekostning af 500,000 Kroner, efterat omtrent en

*) L. udtaler sig saaledes, som følger: Portrætterne (Keiiser, van der Helst, Nason o. Fl.) lade os stifte personligt Bekjendtskab med den dygtige, sunde hollandske Race selv og vise os en jævn og borgerlig Opfattelse af Personligheden, der dannede en Modsætning baade til det flanderske, mere aristokratiske Portraitmaleri og de maniererte og affekterte Portraitter fra Ludvig XIV's Tid. Andre Kunstnere (Slingeland, Mieris, P. de Hooghe) fremstillede Familielivet og det selskabelige Samkvem i de samme Samfundslag, som vi kjende fra Portraitterne, Koncerten, Visitten, Ballet, Herreselskabet. Fra slige Selskaber gik Hollænderne ikke tormundede bort, og til Selskabsbillederne knyttede sig som en Sidegreen Forfriskningsbillederne, Østers og Spegesild, Vin og al Slags Frugt. De Heem's Maleri af denne Art hos Grev Moltke er et sjeldent Mesterværk. Hovedrollen i de hollandske Genrebilleder spilles tidt af en eller anden udpræget og afstikkende Charakteer: Lægen (som paa Gerhard Dows Maleri), den studerende Lærde, Alkomisten, Gnieren eller den unge Pige. Til de høiere Stænders Liv i Holland knytte sig desuden Billederne af deres Liebhaverier, Hønsegaardene (Hondekoeter og Victor) og af Blomsterne, som mest repræsentere den høiere Havekulturs Triumfer (van Huysum). Fra fredelige Sysler og Hygge fører den hollandske Kunst os til Krigsmandens Liv i Vagtstuen og Leiren, sjeldnere til den egentlige Slagtummel. Hovedmesteren paa dette Omraade er Filip Wouwermann, hvis maleriske Hovedopgave atter er Fremstillingen af den prægtige hvide Hest, et aristokratisk Dyr, dog af nordisk Race og svær af Bygning. Som Hestemaler rivaliserer imidlertid Berchem med ham i vore Samlinger. Jagten fremstilles i Rubens's Skole i Flandern mest i Billeder af større Maalestok og med et vildere dramatisk Liv. De hollandske Jagter ere roligere, mere borgerlige. Cuyp viser os Herrerne, der ride ud paa Jagt, Wouwerman Jagtselskabet, som holder Rast, van der Helst Selskabet, der er kommet hjem igjen med Jagtens Udbytte. Som en Sidegreen af den Slags Billeder fremtræder Malerierne af det stukte Vildt (Weenix). Vildtet bringes atter til Kjøkkenet, som med alt sit Forraad prægtig fremstilles af Teniers og Snyders. Derfra komme vi ligesom ad en Bagdør atter ind i Selskabssalen.

Ogsaa fremhæves Architekturbillederne af de store hollandske Kirkers Indre, og Billederne fra Byernes Gader (det ypperlige lille Maleri af Metzu hos Grev Moltke). Endelig fører Kunsten os ud af Stadens Port til det frie Land, Floder, Canaler, Landsbyer. Det nederlandske Folkelivsmaleri (Teniers, Ryckaert, Ostade) var meget forskjelligt i sin Aand fra det moderne. Opfattelsen af Landalmuen fremhævede i Reglen tydelig nok den sociale Afstand i Forhold til de høiere Stænder (som bar Kunsten). Ved Siden af det hjerteligere og mildere Lune fremtraadte her ogsaa den djærve og drøie Humor, der ikke sjelden gik til det Cyniske. Ogsaa de landlige Dyrbilleder (Potter, van der Vlede, van der Does) havde en meget forskjellig Charakteer fra de Dyrbilleder, der knyttede sig til de høiere Stænders Liv. Landskabsmaleriet er fyldig og fortræffelig repræsenteret i vore Samlinger; vi have Exempler paa det ældre flanderske Landskabsmaleri med dets bisarre Væsen og afstrækkende Farve og paa det rent italienske Landskab. Men blandt alle Landskabsmalerne indtog dog den Skole af Hollændere, der blev hjemme i deres Land og fremstillede den rent nordiske Natur, den første Plads. Vi have fortrinlige Flodprospekter af van Goyen og Salomon Ruysdael, natlige Billeder med Ildebrands- eller Maanelys af van der Neer, den alvorlige Ensomhed i Nordens Skove fremstillet af Everdingen, mesterlige Billeder fra det hollandske Lavland af Hobbema, hvis ene Maleri hos Grev Moltke navnlig fremhæves. Fremdeles en heel Række Prøver af den mest poetiske og stemningsfulde af alle nordiske Landskabsmalere, Jakob Ruysdael. Blandt Søbillederne i vore Gallerier indtage Vlieger's, Dubbels's og et Par mindre af Backhuyzen's den første Plads. Endelig vise vore Gallerier, hvorledes de hollandske Natur-, Folkelivs- og Dyrmalere paa god nordisk Vis følte sig tiltrukne af Sydens varme Sol, droge til Italien og paa mange Maader arbeidede sig sammen med Kunsten der, medens dog den eiendommelige maleriske Opfattelse, som de medførte fra deres egen Skole i Hjemmet, heller ikke der fornægtede sig (de store sydlandske Landskaber af Swanefeld, Both og Hackaert paa Christiansborg).

Trediedeel af denne Sum var tilveiebragt ved Subscription. Bygningen, hvis 4 Fløie omslutte en rectangulair Gaard, er bygget fra 1839 til 1848 i en eiendommelig antik (ægyptisk) Stiil, hvortil den græske Oldtids udsmykkede Gravbygninger have tjent som Mønster, efter en Plan af vor afdøde Bindesbøl, der var billiget af Thorvaldsen. I Gaardens Midte er Graven og i dennes Bund er anbragt et sort Kors med Dødsaaret 1844. Op ad Siderne slynge sig Roser og Lillier paa himmelblaa Grund, paa Dækstenen sees to Palmegrene. De Mure, der omgive Graven, ere prydede med Laurbærtræer, Palmer og Ege, Genier i Væddekjørsel, Vaser og Trefødder, Sindbilleder paa Menneskenes Seir over Vanskeligheder og Hindringer, Alt frembragt ved Indlægning af forskjellig farvet Cement i Murene, medens paa Ydermurene sees af samme Materiale paa den ene Side Thorvaldsens Modtagelse i Kjøbenhavn d. 17de September 1838, da han efter 18 Aars Fraværelse vendte tilbage paa Fregatten Rota (Capitain Dahlerup) med en stor Deel af de for Musæet bestemte Værker og blev modtaget af de gamle Venner Collin, Thiele og Hansen m. m. fl., hvilke sees i Portraiter, — paa den anden Side Kunstsagernes Indbringelse i Musæet. Over Facaden sees Kong Christian den Ottendes Gave Victoria paa en Quadriga, et Kunstværk efter en Skizze og en Model af Thorvaldsen (Gudinden og den ene Hest) og Modeller af Bissen (de 3 Heste). De skjønne Loftsdecorationer i Musæets Indre ere efter antike Mestre, enten malede al fresco eller dannede af Stuk, og vise alle at de ere udførte af Kunstnere. Musæet har en Kjælderetage og to andre Etager, som ere deelte i 42 større og mindre Rum foruden Forhallen, med Afstøbninger i Gips, og Christushallen, der gaaer igjennem begge Etager. I Kjælderetagen findes Ungdomsarbeider af Thorvaldsen, Marmorstatuer af nyere Kunstnere og Gipsafstøbninger af antike og nyere Skulpturer. Første Etage optages ganske af Thorvaldsens egne Værker: der og i de Værelser i øverste Etage, hvor hans Malerier hænge, have hans betydeligste Arbeider og de fleste i Marmor udførte Værker deres Plads. Hvert Værelse har i Reglen en Billedstøtte i Marmor, undertiden ogsaa tvende, som høre sammen i Stiil og Emne, og derhos nogle Buster, desforuden Basrelieffer indmurede i Væggen. Paa Trappegangen findes Statuer af Hercules og i Sidevæggene Relieffer. I øverste Etage indeholde Værelserne til Høire Thorvaldsens Samling af Antikviteter og antike Kunstsager, Værelserne til Venstre hans betydelige Malerisamling. Værelset Nr. 42 har stor Interesse ved at det gjemmer Thorvaldsens egne Meubler og har mange Spor af hans sidste Virksomhed.

Af Thorvaldsens Arbeider forefindes, foruden Modellerne og Skizzerne, et betydeligt Antal i Marmor, nemlig: 4 Grupper, 19 Statuer, 18 Buster, Frisen Alexanderstoget og 63 Relieffer. De andre Samlinger, Museet indeholder, ere følgende: 1. Malerier, meest af samtidige Kunstnere. 2. Tegninger, deels af Thorvaldsen selv, deels af andre, ældre og nyere Kunstnere. 3. Kobberstik, Raderinger, Lithographier m. m. 4. Nyere Medailler. 5. Ægyptiske, græske, etruriske og romerske Oldsager. 6. Antike Gemmer og Paster. 7. Antike Mønter. 8. Gipsafstøbninger, især over Antiker. 9. Kobberværker og Bøger. Museet eier en Capital af omtrent 155,000 Kr., som er legeret det af Thorvaldsen. See senere Legater.

Thorvaldsens Musæum udvendig.

Thorvaldsens Museum mod Gaarden med Thorvaldsens Grav.

Det staaer aabent for Publikum fra 1ste Oktober til 30te April: Søndag Kl. 11—2 og Onsdag Kl. 12—3, fra 1ste Mai til 30te September: Søndag Kl. 11—2, Tirsdag Kl. 12—3, Torsdag Kl. 9—12 og Løverdag Kl. 12—3. Der haves en Hovedcatalog i 8 Hefter paa Dansk og Fransk og en Haandcatalog paa Dansk, Tydsk, Fransk og Engelsk.

Saavel af den indvendige Gaard med Graven som af Museets Ydre gives her Afbildninger.

Den historiske Vaabensamling paa Kjøbenhavns Tøihuus er allerede foran nævnt, men bringes her særlig paa Omtale blandt Samlingerne. Den er nu beskreven i et eget Catalog udgivet i 1877, i hvilket Afsnittet om det svære Skyts er udarbeidet af nu afdøde Oberst ved Artilleriet B. Boeck, de andre Afsnit af Rustmester ved Artilleriet G. Christensen. Artillerimateriellet opbevares væsentlig i Tøihuusbygningens nederste Etage. Bygningens anden Etage optages af den saakaldte Rustkammersal. Det er et storartet Indtryk, man modtager, naar man fra Indgangen kaster Blikket ned igjennem den henved 250 Alen lange og c. 40 Alen brede Sal, som gjemmer Hærens Reservemateriel (c. 150,000 Stk.) opstillet i Reoler, hvis Rækker dele Salen af i flere Længdegange. Under Loftet er der anbragt Faner, saaledes at de der hænge nærmest ved Indgangen fra Vinkeltrappen ere fra Krigen mod Sverrig under Frederik III., hvorpaa der i samme Gang fortsættes med Faner, erobrede i Christian den Femtes Tid. I Salens sydlige Ende mod Havnen findes ved de yderste Piller opstillet en stor Deel erobrede Standarter, og ere de midterste Piller Repræsentanter for Vaaben, erobrede i de sidste Krige. Nær herved findes en Broncestatue af General Classen, Stifter af det Classenske Fideicommis, der paa forskjellige Maader var knyttet til Vaabenfabricationen her i Landet. I den modsatte Gang er der ophængt endeel Faner tagne i Krigen mod Carl XII, navnlig da Steenbock maatte overgive sig i Tønning, og endvidere otte Faner, der ere erobrede fra den franske Garde i Slaget ved Ramilliers 1706 af de danske Hjælpetropper, der deeltoge i den spanske Arvefølgekrig under Marlboroughs Overanførsel. I Midten af denne Gang er opstillet en Marmorbuste af General J. S. Fibiger, tilveiebragt efter hans Død ved frivillige Bidrag af Artilleriets Officerer. Paa forskjellige Steder i Salen, navnlig i dens midterste Deel, er der opstillet en stor Mængde Faner og Pauker fra Frederik den Fjerde til Nutiden, hvilke alle have været afbenyttede af den danske Hær og Borgercorpserne, og ligefor Indgangen til Venstre findes Kong Christian den Niendes Buste. Et Jerngitter adskiller denne større Deel af Salen fra den mindre Deel ud mod Tøihuusgaden, hvor den egentlige historiske Vaabensamling er opstillet. Den er tilveiebragt af Resterne af de mærkelige Vaaben, der samledes paa Tøihuset fra det i Frederik den Tredies Tid anlagte „Prøvekammer", fra det oldenborgske Rustkammer, fra det Kongelige particulaire Rustkammer paa Christiansborg Slot og som ved et heldigt Tilfælde blev overgivet til Tøihuset nogle Aar før Slottets Brand 1794, af Vaaben, der for største Delen tilhørte Kongen og Kongehuset og fandtes i Samlingen paa Rosenborg, samt af Vaaben fra Statens tidligere Tøihuse, hvoriblandt man fra det i Rendsborg har modtaget den interessante Samling af Vaaben, som have tilhørt forskjellige af de

slesvigske Fyrsteslægter, navnlig de gottorpske Hertuger. Haandskydevaabnene ere fornemlig anbragte om de Piller, der bære Salens Loft og i Rækker mellem disse, saaledes at man her fra Konge til Konge kan følge den historiske Udvikling, dels med Hensyn til de Personer, hvem Vaabnene have tilhørt, eller under hvem de have været benyttede, dels i selve Vaabnenes Teknik og Forarbeidelse. Man kan her begynde med de ældste „Ildrør", der bestod af et kort støbt Metalrør uden Skaft, men ofte forsynede bagtil med en lang spids Jernstjert, der tjente til Haandtag og lukkede for den nederste Deel af Løbet, og forfølge Udviklingen lige til vore Dages Vaaben; det vil derhos være af særlig Interesse at iagttage det pragtfulde kunstneriske Arbeide, der navnlig udmærker Skydevaabnene fra den ældre Tid og som viser sig i den fine smagfulde Ciselering, Kolbens indlagte Arbeide m. m. Af ikke mindre Interesse ere de Rustninger, Samlingen omfatter og af hvilke en stor Deel have været afbenyttede af danske Konger eller Prindser, eller af deres Slægtninge de gottorpske Hertuger og Greverne af Oldenborg. Desuden findes her flere Brudstykker af Rustninger, der ere Trofæer fra Ditmarskens Erobring (1559), samt en Mængde Rytterrustninger, Hjelme, Pikeneerrustninger og Kyradser, der have været benyttede i Hæren fra det 16de Aarhundrede til vor Tid og af hvilke forøvrigt ogsaa en Deel er ophængt i Tøihusets nederste Afdeling.

Kongelige Slotte og Palaier.

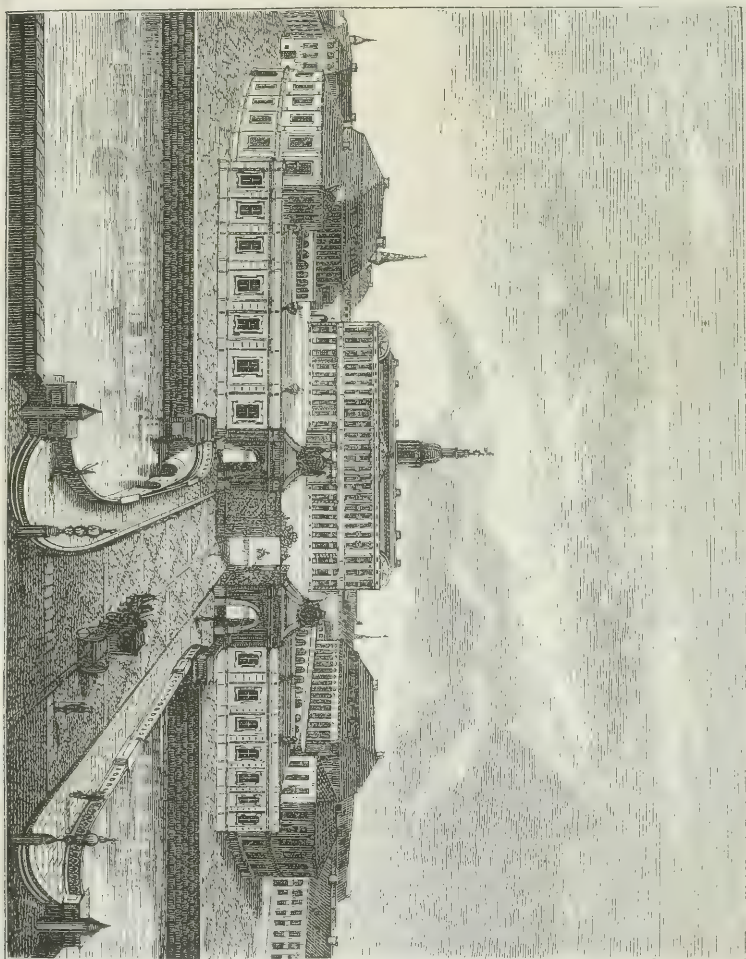
Christiansborg. 1167 byggede, som foran er anført, Biskop Absalon paa en Holm beliggende i Sundet mellem Sjælland og Amager den Borg, som af Datidens latinske Forfattere stedse kaldtes **castrum de Hafn** og som senere i det 14de og 15de Aarhundrede almindeligt benævntes Kjøbenhavns Huus, Kjøbenhavns Slot. Hvorledes dette Slot har seet ud, vides ikke. Det laa paa Slotsholmen, omgivet af en Grav af rund Form, dette vistnok fordi Befæstningen fra først af var et Taarn. Allerede 1248 opbrændtes Borgen af Lybækkerne, igjen 1368 lode Hansestæderne den fuldstændig nedbryde. Man tør derfor heller ikke antage, at der hverken nu er eller i det 1731 nedbrudte Kjøbenhavns Slot har været nogen Levning tilbage af Absalons Borg. Det skulde da være, at man med Dr. Nielsen (Kjøbenhavn i Middelalderen S. 258) antog, at den saakaldte Absalons Brønd under den indre Slotsgaard, til hvilken fra den østlige Fløi fører en hvælvet Gang, er fra denne fjerne Tid. Efter Ødelæggelsen 1368 blev **Kjøbenhavns Huus** igjen opført af Valdemar Atterdag, og det blev ophøiet til Residents af Christopher af Bayern, der alt 1440 underskriver Breve „in castro nostro Haffnensi". Den derefter følgende Konge, Christian I., underskriver saavel in castro Haffnensi som in castro Copenhaven, ogsaa Hafniæ, Kobenhafn; Kong Hans underskriver baade in castro Haffniensi, in castro Hafniæ og Copenhaven, senere Kopenhaffn Slot, saaledes 1475, Kopnehafn 1497, Købnehaffn 1503, Køpnehafn 1504, Kjøbenhaffn 1506, Køpenhamn samme Aar senere, paa et tydsk Brev Copenhagen. Begge disse Konger tilføiede Nybygninger

paa Slottet og Kong Hans satte ved Opgangen til Riddersalen de tvende i Steen hugne Billeder, forestillende Kongen og Dronning Christine, som nu findes ved Opgangen til det store kongelige Bibliothek. Slottet udvidedes atter af de følgende Konger og navnlig opførtes tidlig det saakaldte „Blaa Taarn", i hvilket Eleonore Christine Ulfeldt, Christian den Fjerdes Datter med Christine Munk i Ægteskab til venstre Haand, tilbragte lange Aar af sit Liv i Fangenskab. Efterhaanden var det gamle Slot dog blevet brøstfældigt i flere Partier, Kong Frederik IV. ansaae det derfor nødvendigt at lade det tildeels nedbryde, hvorefter han i 1725—27 lod med store Bekostningrr opføre en ny, mod Nord 6 Etager høi Bygning, som dog, ved at slutte sig til den gamle Bygnings kantede Form, ikke fik noget architektonisk Ydre. Den tilfredsstillede derfor heller ikke Kong Christian VI's og end mindre Dronning Sophie Magdalenes Pragtlyst, Grunden synes dog ikke heller at have kunnet bære den svære Bygning; denne nedbrødes da atter tilligemed Staldbygningerne og Ridehuset. Til Bygmester for den nye Bygning, som det nu blev bestemt at opføre, udnævntes Elias David Hauser, senere Generalmajor, dog med en Bygningscommission ved Siden. Til den approberede Plan, hvorefter Slottet skulde opføres, var den Grund, hvorpaa det gamle Slot havde staaet, ikke stor og rummelig nok; man var derfor nødt til at kjøbe alle de private Huse, der laae nord og vest for Slottet henimod Canalen. Paa den saaledes udvidede og med 9,000 nedrammede Bøgepæle styrkede Grund opførtes 1733—40 i Rococostil det Slot, som efter Kong Christian fik Navnet **Christiansborg** og som i Pragt kunde maale sig med Europas skjønneste Kongeborge. Hovedbygningen, hvis Facade vendte ud mod Marmorbroen og hvis Bagside til Slotspladsen, var samlet til 4 Fløie, der indesluttede den indvendige Slotsgaard. Det havde 2 Tilbygninger ud mod Slotspladsen, hvoraf den sydlige forbandt det med Cancellibygningen og den nordlige med Slotskirken og ligeledes mod Ridebanen 2 Tilbygninger, hvoraf den sydlige forbandt det med den Staldbygning, over hvilken det Kongl. Hoftheater var, og den nordlige med den Staldbygning, hvori Ridehuset var. Disse Staldbygninger, som bleve skaanede ved Slotsbranden i 1794, omgive Ridebanen og løbe sammen med Marmorbroen, hvor Hovedindkjørselen, der var forsynet med en prægtig Jernport (denne findes nu ikke mere), var anbragt. Midt over Hovedfacaden var opført et Taarn, der fra Gesimsen til Spidsen var 50 Alen høit; det var overalt tækket med Kobber og forsynet med stærk Forgyldning; paa Spiret var anbragt 3 gyldne Kroner. I Taarnet var 5 Klokker. Under dette Taarn var Hovedindkjørselen med 2 Marmortrapper. Over Porten var indhugget følgende Indskrift:

Christianus Sextus regiam hanc intra septem annorum spatium absqve subditorum onere exstruxit, suæ ac successorum habitationi dicavit, occupavit anno sal. MDCCXXXX. regni X.

Slottet var beklædt med Sandsteen. Det var 57 Alen og 5 Tommer høit og bestod, ligesom det nuværende Slot, af 6 Etager, tre Hoved-, to Mezanin- og en Kjælderetage. Salene og Gemakkerne vare ogsaa prægtigt udstyrede og meublerede. Den pragtfuldeste af Salene var Riddersalen paa 9 Fag, gik gjennem 3 Etager og var 24 Alen høi. Platfonden under Loftet var malet af Prof. Mandelberg. Om Salen

gik 1 Galeri, der hvilede paa riflede corinthiske, rigt forgyldte Marmorsøiler. Væggene vare betrukne med Tapeter, som forestillede Telemaques Historie, og vare behængte med 22 forskjellige store Prospecter af Hoflandskabsmaler Lund, 3 store historiske Malerier af Prof. Abildgaard, Kongens Billede i Legemsstørrelse af Prof. Als. Endvidere fandtes

Christiansborg Slot fra 18de Aarhundrede.

Statuer af Professorerne Stanley og Wiedewelt. Dørstykkerne, forestillende de 4 Verdensdele, vare af Mandelberg. Kaminer og Borde af blaat Marmor. Lysekroner og Lysearme af bøhmisk Glas. Denne Sal blev først fuldført 1766 af Hofbygmester Prof. Jardin til Christian den Syvendes Formæling med Caroline Mathilde. Slotskirken var indvendig prydet med 24 Marmorpiller og beklædt overalt med hvidt Marmor; Alterbordet var af sort Marmor og over den forestilledes den hellige Nadvere

i Basrelief ligeledes i sort Marmor. Platfonden, hvorpaa af Krock var malet Opstandelsen, den yderste Dag, Himmerig og Helvede, ansaaes for det største Maleri i Danmark. Som det vides, bleve disse betydelige Bygningsværker alt ødelagte ved Ilden, der udbrød 26de Februar 1794 om Middagen ud imod Ridebanen i det næstsidste Gemak ved Hoftheatret. Kl. 5 slog Ilden alt ud af Vinduerne og Kl. 7 af Taget; uagtet alle Anstrængelser kunde man ei forhindre at Ilden Kl. 8 angreb Taarnet og Kl. 10 Fløien mod Slotspladsen. Efter at have brændt i 3 Timer sank Spiret med Klokkerne. Henimod Kl. 1 kom der Brand i Slotskirken og Remisbygningen tæt ved denne og Kl. 5 om Morgenen var alt nedbrændt til Grunden med Undtagelse af Hoftheatret og Staldbygningerne, der, som anført, endnu staae. Der samledes snart efter Branden ved frivillige Gaver af Landets Undersaatter 800,000 Rd. D. C., men det gik dog kun langsomt med Restaurationen, der først 20 Aar efter blev paabegyndt ved Bygmesteren, Conferentsraad C. F. Hansen med en Slotsbygningscommission ved Siden. Slotskirken blev dog taget igjen i Brug ved Prinds Frederik Carl Christians Confirmation den 22de Mai 1826, efter at den d. 14de samme Maaned paa Christendommens 1000 Aars Jubelfest høitidelig var indviet, og den største Deel af Hovedbygningen tilligemed den ved hans Formæling med Prindsesse Vilhelmine d. 1ste Novbr. 1828 (see foran). Det nyere Christiansborg ligger paa samme Plads som det ældre og dettes Mure ere for en stor Deel benyttede. Det egentlige Slot bestaaer af 4 Fløie, der indeslutte den indre Slotsgaard; Hovedfacaden (den østlige) vender mod Slotspladsen (180 Alen lang, 46 Alen høi, 42 Alen dyb); i den sydlige Fløi gaaer Riddersalen, som nærmere vil blive beskreven, gjennem 2 Etager; paralel med Hovedfacaden gaaer den fjerde, vestlige Fløi, der vender ud mod Ridebanen, som er omgivet af de gamle Staldbygninger med Buegangene; denne Fløi er afbrudt i Midten, men de fremspringende Sider forbundne ved en Colonnade af 32 doriske Søiler. Til den ene Side er Slottet ved den saakaldte Cavalierløngang (i hvilken Finantsministeriet har flere Localer) sat i Forbindelse med Ministeriebygningen og Geheimearchivet, til den anden ved en tilsvarende Bygning med Slotskirken. I Midtpartiet af Hovedfløien er Hovedindkjørselen, over denne 6 runde corinthiske Søiler, der bære en Fronton med en efter Thorvaldsens Skizze af Billedhugger Borup udført Gruppe i Terracotta, forestillende Jupiter paa Olympen, omgiven af Minerva, Nemesis, Oceanus og Gæa. Paa begge Sider af Porten staaer der i Nischer 4 Figurer i Bronce: Hercules, Minerva, Nemesis og Æsculap, den første af Thorvaldsen, de 3 sidste af Bissen efter Skizzer af Thorvaldsen. Over disse ere 4 Medailloner, der ere prydede med Basrelieffer af Thorvaldsen. Midt mellem disse Medailloner over Porten er følgende Indskrift:

Regiam hanc Christianus sextus exstruxit. Incendio funesto post LIV annos vastatam denuo erigi Christianus septimus jussit. Splendidam restituit et inter publica vota dicavit Fredericus sextus MDCCCXXVIII.

Imod den indre Gaard er Hovedindkjørselen prydet med en Portal af 4 fritstaaende joniske Søiler med Fronton af Dresdener Sandsteen. Etagerne over Cordongesimsen ere decorerede med canelerede corinthiske

Lisener. Den saakaldte Kongens Trappe er den Hovedtrappe, der fra Venstre i Porten fører op til de for Kongen bestemte Gemakker og de store Solennitetsrum. Blandt disse skulle særlig nævnes, tildeels efter den Orden, hvori de følge: Første Cavaliergemak med de bekjendte Malerier af J. L. G. Lund, † 1867, der forestille Nordens Religionscultus, nemlig Solens Tilbedelse, Thors Dyrkelse, Christendommens Indførelse ved Ansgar, Catholicismen og Protestantismen; Kongens Throngemak, hvor Væggene ere af gult Stukmarmor og decorerede med 4 Malerier af C. V. Eckersberg, † 1853, det første, der forestiller Hertug Adolph, der afviser den danske Throne og henviser til Greve Christian af Oldenborg, det andet denne sidste der aflægger Kongeeden, det tredie Souverainitetens Indførelse ved Frederik III. og det fjerde Schumacher der forelægger Udkastet til den nye Kongelov. Over hver Dør er anbragt et allegorisk Maleri ligeledes af Eckersberg, det ene forestiller Havet og det andet Jorden. Thronen, der er beklædt med rødt Fløiel omgivet af ægte Guldfryndser, bliver baaren af 2 Marmor Caryatider af Thorvaldsen; Kongens Arbeidsværelse med 4 Malerier af C. A. Lorentzen, † 1828, forestillende forskjellige Egne i de danske Besiddelser, nemlig: et Prospect af Søndermarken, et Prospect af Christianssted i Vestindien, Fortet Tranquebar i Ostindien og Egnen omkring Geyser; Statsraadets Værelse af oval Form, beklædt med beitset Arbeide i indenlandsk Træ; Kongens Parolsal, prydet med 4 Malerier af Eckersberg: Elephantordenens Indstiftelse, Landmilicens Oprettelse under Frederik IV., det første Orlogsskibs Indlæggelse i Dokken under Christian VI., Stavnsbaandets Løsning 1788; Appartementssalen med 5 Altanvinduer ud mod den indre Slotsgaard, 35 Alen lang og 18 Alen bred; Drabantværelset, der vender ud mod Cavaliergaarden; Forgemakket til Riddersalen med Thorvaldsens berømte Marmorfrise, Alexandertoget (bestilt til Napoleon den Førstes Palads paa Qvirinalbjerget, solgt efter Keiserens Fald til Greve Summariva, her i Gjengivelse); Riddersalen, mere end nogen anden Deel af Slottet i gjennemført græsk-romersk Renaissance, 56,9 Alen lang, 22 Alen høi og 26,2 Alen bred. Salen er decoreret med et Galeri, der bæres af 16 corinthiske Colonner af Stukmarmor med forgyldte Capitæler. Over disse Colonner er anbragt Bissens Frise, Ceres- og Bachus-Toget gjennem Verden for at udbrede Culturen, udført i Stuk (300 Figurer, 130 Alen lang). Væggene ere chamoisfarvede og afdeelte ved Pilastre af hvidt Stukmarmor, Loftet er inddeelt i Casetter med forgyldte Zirater og Gulvet er et Parketgulv af Ege- og Mahognitræ. Paa den anden Side af Riddersalen er det røde Spillegemak, første Marschalstaffel med Ceres Statue i Gibs af Bissen, Kongens Spisesal, der har et Fag Vinduer mod Ridebanen og 2 mod Cavaleergaarden, decoreret i pompeiansk Stiil med 6 Panorer, i de to ere Thorvaldsens Natten og Dagen malede af Eddelien og i de 4 andre de fire Aarstider; andet Marschalstaffel i den søndre Deel af den afbrudte Fløi, med Freunds Ragnaroksfrise.

Dronningens Gemakker ligge i den nordre Slotsfløi, Hovedetagen saaledes med Vinduer mod den indre Slotsgaard, Dronningens Lakaigemak og Damegemak med Vinduer ud mod den saakaldte Hans Jørgens Gaard (mellem Slottets nordre Fløi og Slotskirken), til hvilken ogsaa vender Dronningens Throngemak, Dagliggemak, Toiletcabinet og

Sovegemak. Paa Dronningens Trappe er anbragt en Gruppe i Marmor af Jerichau, Hercules og Hebe, samt i Nischerne 18 mythologiske og historiske Figurer af Bissen. Det var, efter at Bissen havde tilendebragt Ceres- og Bachus-Frisen i Riddersalen, at det overdroges ham at udføre Skizzerne til Statuerne for denne pragtfulde Trappe. Høyen sagde i den Anledning i Mindetalen over sin afdøde Ven: „For Bissen stod Kongeborgen som Folkets Arne og han syntes at hun der burde finde sig omgiven af en Kreds af sande Kvinder. Han valgte da fire af Danmarks ædleste Dronninger, omgivne af Kvinder fra den græske og nordiske Oldtid, der vare Minder om Kvindens helligste Pligter; han valgte de 4 Dronninger: Den kloge Thyra, den fromme Dagmar, den vidtskuende Margrethe og Philippa, den heltemodige unge Kvinde, der ikke blot kunde gaae med i Kampen og styrke Kjøbenhavns Borgere, men ogsaa henleve sine sidste Dage i sand Gudsfrygt i Klosterets stille Celle".

Af de øvrige Dele af Slottet mærkes: Folkethingets, tidligere Høiesterets, Locale, i den søndre Slotsfløis Stueetage, Landsthingets Locale i Hovedfløiens Stueetage, Høiesterets Locale i den nordre Slotsfløis Stueetage, det Kongelige Billedgalleri, der indtager 26 Værelser af Kronprindsens (næstøverste) Etage, Ordenscapitulets Contoirer i Hovedfløiens nederste Mezaninetage, Cabinetssecretariatets Locale i nordre Sidefløis Stueetage, Hofmarskallatets Bureauer i Localerne ved Hoftheatret i Sidebygningernes søndre Fløi, Civillistens Intendanturs og Chatolkassens Localer i Forbindelsesbygningen med Slotskirken, Finantsministeriets Localer, deriblandt ogsaa Finantshovedkassen i Forbindelsesbygningen med Ministeriet, ere alt nævnte; ligeledes Staldbygningerne, hvormed er forenet det Kongelige Ridehuus og den anseelige Staldmestergaard mod Syd, paa den anden Side Tøihuusgaden, opført af Kong Frederik IV. deelviis af Kalksteen fra Stevns (Rambohr nævner 1792 i Reise til Danmark Charlottenborg, Staldmestergaarden, Landcadetbygningen og Chirurgisk Academi som Kjøbenhavns 4 bedste Bygninger).

Christiansborg Slot er, som foranført, beliggende paa **Slotsholmen**, der benævnes efter dette og er omgivet af Slotsholmscanalen, c. 3,900 Fod lang, og en Strækning af Havnen mellem Knippelsbro, der fører fra Slotsholmen til Christianshavn, og Langebro c. 1,600 Fod. Den omfatter omtrent 24 Tdr. Land. Over Slotsholmscanalen fører, foruden Marmorbroen, Tøihuusbroen, Stormbroen, Høibro og Holmensbro. Endvidere er beliggende paa Slotsholmen: det store Kongelige Bibliothek, Geheimearchivet, Ministerialbygningerne, Tøihuset, Proviantgaarden, Thorvaldsens Museum og Børsen, hvilke alle særskilt ville blive, eller alt ere, omhandlede. Foran Slottet ligger Slotspladsen, mellem dette paa den ene Side og Tøihuset samt Staldmestergaarden paa den anden gaaer Tøihuusgaden, mellem Børsen og Ministeriebygningerne Slotsholmsgade, paa den anden Side Børsen Børsgaden. Forøvrigt mærkes paa Slotsøen (tildeels alt foran nævnt): den indre Slotsgaard, Ridebanen, mellem Slottet og Staldene, Cavaleergaarden, mellem Slottet og Bibliotheket, og Hans Jørgensgaard mellem Slottet og Slotskirken.

Midt paa Slotspladsen med Ryggen mod Slottet, omgivet af et smukt Anlæg, er reist Kong Frederik den Syvendes Rytterstatue,

Herman Bissens efterladte Arbeide, støbt af hans Søn V. Bissen i Bronce, afsløret 6te October 1873*).

Af Christiansborg gives her 3 Afbildninger.

Rosenborg Slot, der i Aaret 1606 og de nærmest paafølgende Aar er bygget af Kong Christian den Fjerde i den tydsk-nederlandske Renaissancestiil, bestaaer kun af een Fløi med tvende Stokværk, nemlig Stueetage, 1ste og 2den Sal, hvortil endnu kommer en Kjælderetage. Hovedfacaderne, der vende mod Vest og Øst, have en Længde af 150 Fod og ere prydede, hiin med eet, denne med tre Taarne. Af de sidstnævnte Taarne har det mellemste en Høide af 65, de to andre af 116 Fod, hvorimod Taarnet paa Vestfacaden, der vender ud imod Exerceerpladsen, har en Høide af 160 Fod. Slottet laa oprindelig udenfor Kjøbenhavns Volde, men efter at disse vare blevne flyttede i Aarene 1639—1642, blev det en integrerende Deel af Byen, men egnede sig dog imidlertid endnu bestandig godt til i Foraarets og Efterhøstens Tid at afgive en landlig Residens paa Grund af de store Have- og Parkanlæg, hvoraf det var omgivet. Disse Anlæg bleve i Tidernes Løb mere og mere reducerede; Byens tiltagende Folkemængde gjorde Krav paa nye Gader (Sølvgaden, Kronprindsessegaden o. fl.), og den prægtige Blomsterhave, Vest for Slottet, med dertil hørende Laurbærhuus, forvandledes (1787) til Exerceerplads og Kaserne for den kongelige Fodgarde. Efterhaanden stillede Tiden ogsaa andre Fordringer til Hygge og Comfort, end den ældre Slægt havde ladet sig nøie med, og Slottet blev derfor sjeldnere og sjeldnere taget i Brug som egentlig Residens, tilsidst kun ganske undtagelsesvis, som f. Ex. efter Christiansborgs Brand den 26de til 27de Febr. 1794, da den kongelige Familie, med Undtagelse af Kongen og Kronprindsessen, der toge ind til General Huths, fik midlertidig Bolig paa Rosenborg, og under Slaget paa Reden 1801, da det i nogle Dage gav Kong Christian den Syvende Husly. Derimod har det oftere i senere Tid været benyttet paa forskjellige andre Maader; saaledes blandt Andet til Hofballer og lignende Fester, f. Ex. til Bal i Anledning af Prindsesse Louise Augustas Fødselsdag den 7de Juli 1784. Efter Christiansborgs Brand var ligeledes i en længere Aarrække (1795—1829) Høiesterets høitidelige Aabning den første Torsdag i Marts Maaned henlagt til Rosenborg, og efter Dannebrogsordenens Udvidelse i 1808 holdtes her i nogle Aar høitideligt Ordenskapitul, første Gang d. 28. Juni 1809, ved hvilken Leilighed Kongen gav Ridderslag paa gammel Vis. Sidste Gang præsiderede Kong Frederik den Sjette selv i Ordenskapitulet paa Rosenborg den 28de Januar 1812, hvorefter denne Høitidelighed ganske ophørte. I lang Tid blev ogsaa Klasselotteriets Trækning foretaget paa Rosenborg, i „Rosen" paa 1ste Sal, og Syd for denne indrettedes i Tidens Løb alle Værelserne til Optagelse af det kongelige Mynt- og Medaillekabinet, ligesom paa „Rosens" anden Side de store Værelser tjente til Opbevaring af den kongelige Hofholdnings Sølvtøi.

---

*) Bekostet ved Sammenskud af Kjøbenhavns og Omegns Beboere, idet dog omtrent 11,000 Rdl. eller en Trediedeel af den hele Sum, er skjænket som Overskud af det, der blev tilovers fra de danske Kvinders Indsamling til Guldkrandsen til Kongens Kiste.

Christiansborg mod Slotspladsen med Frederik VII's Statue.

Christiansborg mod Slotsgaarden

Riddersalen paa Christiansborg.

Det følger af sig selv, at denne mangeartede og ligesom af de tilfældige Omstændigheder afhængige Benyttelse af Slottet maatte virke skadeligt paa dettes Vedligeholdelse som historisk Monument, og det blev ogsaa mere og mere et Bytte for Tidens Omskiftelser. Fordum laa det helt omgivet af Graven, hvorover Vindebroen førte ind i Borgen; en Deel af Graven blev nu tilkastet og Vindebroerne forsvandt. Slottets eget Ydre forvanskedes i lige Maade, dets smukke og charakteristiske Vinduer med blyindfattede Ruder og fritstaaende Karme veg Pladsen for moderne, der ikke harmonerede med Stilen, hvori Slottet var opført, og de røde Muursteen, hvoraf det er bygget, forsvandt tilligemed de talrige gullandske Sandsteensornamenter under en graat overmalet Muurskal. Samtidig med at Tiden saaledes gnavede paa det Ydre, hærgede den ikke mindre indvendig i Slottet, hvad der jo for en Deel hang sammen med Lokalernes forskjellige senere Afbenyttelse, hvorom er talt ovenfor; men selv de mest charakteristiske Rum bleve ikke sparede. Stueetagens Marmorgulve brødes op for at benyttes til nyere Slotte, navnlig Fredensborg og Frederiksberg Slotte, og Riddersalens charakteristiske marmorerede Væggedekoration imellem de smukke Kjøgetapeter forsvandt for et Paneel, der ligesom Dørene var overstrøget med hvid Perlefarve m. m.

Endnu medens Rosenborg tjente til Beboelse, blev det benyttet som Gjemmested for Dragter, Vaaben, Smykker, Kunstgjenstande o. s. v., der havde tilhørt danske Konger, navnlig efter Christian den Fjerde. Disse Sager vare imidlertid i lang Tid nærmest at henregne under Kategorien „historiske Curiositeter", idet de dels vare af en saare uensartet og blandet Charakteer, dels vare opstillede, uden at nogen videnskabelig Kritik havde gjort sig gjældende ved deres Ordning. I Slutningen af forrige Aarhundrede synes imidlertid Regjeringens Øie at være blevet aabnet for Nødvendigheden af en bedre Ordning af Samlingerne paa Rosenborg. Den efter Christiansborgs Brand i Aaret 1795 nedsatte Commission fik nemlig Paalæg om ved Anbringelsen af de reddede Sager at tage særligt Hensyn til, om de maatte finde deres naturlige Plads i den kronologiske Samling. Fra samme Tid skriver sig sandsynligvis ligeledes Bestemmelsen om, at Rosenborg fremtidig skulde tjene som **Opbevaringssted for de kongelige Regalier.** — Efterat Tanken saaledes engang var henvendt paa en hensigtsmæssigere Ordning, blev den aldrig siden ganske opgiven, men kom navnlig frem ved indtrædende Kommandantskifter og blev især holdt i Live af den af alle vore Kunstsamlinger saa høit fortjente C. J. Thomsen. Rosenborgs Samlinger bleve imidlertid endnu bestandig forestaaede af Slottets Commandanter, altsaa af Mænd, der hidtil havde bevæget sig i en fra al Museumsvirksomhed helt forskjellig Livsstilling, og det er først under de forandrede Regjeringsforhold under Frederik den Syvende, at det blev taget under Overveielse, hvad der burde gjøres for, at Rosenborg endelig engang kunde komme til sin Ret. Frugten var kgl. Resolution af 14de Juni 1854, der gjør Samlingen til et Fideikommis i Kongehuset og senere, 28de December 1858, blev efterfulgt af en ny kgl. Resolution, hvorved den fik Navn af de **Danske Kongers chronologiske Samling.** Fra 1858 daterer sig et nyt og betydningsfuldt Afsnit i Slottets og Samlingens Historie; thi da begyndte den Istandsættelse og Omordning, der nu (1878) efter 20 Aars Forløb er fuldført og hvortil Planen er udkastet og Udførelsen ledet af Samlingens Direc-

teur, Kammerherre J. J. A. Worsaae, som under 15de Mai 1858 med Titel af Inspecteur blev kaldet til at hævde Rosenborgs historiske Betydning.

Umiddelbart efter den nye Chefs Tiltrædelse blev der taget fat paa det betydelige Værk, og Begyndelsen skete med Ryddeliggjørelsen af det Slottet nærmest omgivende Terrain, den stygge Kjøkkenbygning fra Christian den Femtes Tid, der mod Sydvest laa tæt op til Slottet og altsaa i brandfarlig Nærhed af dette, blev nedrevet, endeel vansirende Skure og Plankeværker borttagne, og de store Kaal- og Kartoffelhaver forvandlede til grønne Græsplæner med rig Afvexling af smukke Blomsterpartier. Senere fik disse Partier en ny smuk Prydelse, ved Opstillingen paa den sydostlige Bastion af Christian den Fjerdes Broncestatue, der, udført efter Model af Thorvaldsen, oprindelig var bekostet af Kong Christian den Ottende og bestemt til at opstilles i Christian den Fjerdes Capel i Roeskilde. Saa kom Turen til Murene og Hovedindgangsportalen, der blev restaureret i oprindelig Stil, til Mellembygningen og selve Slottet, der efter flere Aars vedholdende Arbeide atter kom til at staa med sine røde Mure, Sandsteensornamenter og fritstaaende Karme, indenfor hvilke Vinduerne nu igjen kom tilsyne med blyindfattede Ruder. Haand i Haand med den ydre Restauration gik den indre. Det var Planen, i „de danske Kongers chronologiske Samling" paa en Maade at fortsætte Musæet for de nordiske Oldsager ɔ: saavidt muligt, med Regenterne som Midtpunkt, at give et national- og culturhistorisk Billede af den nyere Tid, navnlig af Souverainitetsperioden (1660—1848). Opgavens Løsning lettedes ganske vist derved, at endeel af Slottets Indre i Tidernes Løb var blevet forandret og udstyret af de kongelige Beboere efter den vexlende Smagsretning, saa at mange Værelser og Sale i sig selv frembød Prøver paa de skiftende Stilarter, og saaledes dannede en naturlig Ramme over de i samme opstillede Gjenstande. Men deels havde disse Rum tabt Meget af deres Oprindelighed ved Gulves Forandring, Caminers Tilmuring, Væggres Overmaling o. l., dels standsede enhver Stilcharakteristik med Frederik den Fjerde, saa at hele Tiden før og efter den store franske Revolution ɔ: Afslutningen af den franske Rococoperiode (Decadencen), Keiserdømmets Renaissance og vor Tid slet ikke lod sig anskueliggjøre ved Værelsernes Indretning og Udstyr. Det gjaldt altsaa baade at restaurere det Gamle og skabe det Nye. Den første Deel af Opgaven blev der strax taget fat paa, men den sidste Deel lod sig kun iværksætte ved, at Sølvkamrene blev rømmede og Mønt- og Medaillecabinettet ført hen til Prindsens Palais, hvorved der altsaa indvandtes de fornødne Rum, og endda maatte der komme en sørgelig Nationalulykke til, nemlig Frederiksborgs Brand; thi det var nemlig ved denne ulykkelige Begivenhed — hvortil senere kom Kunstmusæets Opløsning — at det historiske Materiale blev forøget saaledes, at Lakunen for det sidste Hundredaars Vedkommende kunde tilstrækkelig udfyldes.

Det vilde føre for langt, her at gaa udførlig ind paa alle de foretagne Udbedringer og Forandringer. Det vil være tilstrækkeligt at antyde, at foruden at de gamle Værelser og Sale ere førte tilbage i oprindelig Skikkelse ved Caminernes Restavrering, Væggenes Afpudsning og Anbringelsen af Parket- og Marmorgulve, ere Trapperne blevne rensede og støttede, brandfarlige Skorstene borttagne, Lynafledere ere anbragte og et

Vandværk indrettet til Forebyggelse af Ulykke ved Ildsvaade, og endelig er der fra Nyt af indrettet 9 nye Værelser og inddraget 2 som Værelser benyttede Gange til Udstilling af Sager.

Af de ældre, nu fuldstændig restaurerede Værelser skulle vi særlig fremhæve Christian den Fjerdes Audienssal, Arbeids- og Dødsværelse, alle i Renaissancestiil; Christian den Femtes saakaldte Marmorværelse, med et høist interessant Stukkaturloft i overlæsset Rococostiil, og samme Konges „røde" Sal, saaledes kaldet formedelst sine smukke Gobelins Tapeter med den røde Bundfarve; Frederik den Fjerdes pragtfulde, 150 Fod lange Riddersal, med hvælvet Stukkaturloft, Gobelinstapeter, der fremstille Scener af den skaanske Krig, og med en Mængde Gjenstande af historisk Betydning, der benyttes ved høitidelige Anledninger, saasom de 3 Sølvløver, de danske Kongers og Dronningers Kroningsstole, den kongelige Døbefont m. m., og det høist mærkelige venetianske Glascabinet fra samme Konges Tid samt ligeledes Porcelainskammeret. Af de nyere Værelser skulle vi fremhæve „Rosen" (Overgangstiden fra Christian V. til Frederik IV.), Christian den Sjettes Værelser (Barokstiil), Frederik den Sjettes Værelse (Tiden efter den franske Revolution eller Keiserdømmets Renaissance) og Kong Frederik den Syvendes Værelse, der er decoreret i den af Kongen saa meget yndede „Frederiksborg-Stiil".

Med alle disse charakteristiske Rum, sine pragtfulde Møbler, sin store Portraitsamling, sine mange Kunstsager, men navnlig med sin store Rigdom paa historisk mindeværdige Gjenstande frembyder nu Rosenborg et stort samlet Hele, et stort historisk Tidsbillede, der gjør de Danske Kongers chronologiske Samling til et af Europas mærkeligste Musæer.

Som ovenfor antydet, har den Slottet omgivende Have oprindelig været af langt større Omfang end nu for Tiden. Den var meget pragtfuldt anlagt i fransk Stiil og prydet med mange Billedstøtter o. s. v. Der fandtes i den flere Bygninger, saaledes paa den Plads, hvor Herkules-Pavillonen nu er, en Eremitage, 30 Alen lang og 13 Alen høi, og med et fladt Kobbertag. Den var to Stokværk høi og for hver Ende var en Pavillon paa tre Stokværk. Værelserne vare betrukne med vævede Silketapeter og decorerede med Malerier. Materialet af denne Eremitage, der blev nedbrudt 1734, siges at være blevet benyttet til Eremitagen i Dyrehaven. Et andet Sted i Haven fandtes i en Trægruppe en Glassalon; endelig fandtes der ogsaa en Grotte med et Fuglebur. Løven, der sønderriver Hesten, Herkules, der dræber Løven (nu opstillet i den af Harsdorff opførte saakaldte Herkules-Pavillon) samt Orfeus og Eurydice af Baratta ere endnu bestaaende Udsmykninger fra ældre Tid. Endnu skal nævnes de 2 Kobberløver, nu opstillede ved den sydlige Bro, der fører til Slottet, og de to høie Granitsøiler med Kobberkugler, der ere opstillede ved samme Bro og som benyttedes af Christian den Fjerde ved Ringrenden. Foruden disse ældre Udsmykningsværker har Haven ogsaa en Springvandsfigur af Freund, Drengen paa Svanen, der staaer midt i et rundt Bassin, der udgjør Havens eneste Fontæne. Den nysnævnte sydlige Bro har afløst en Vindebro, der blev mindeværdig ved, at Rigets Hovmester Frantz Rantzau, der var forlovet med Christian den Fjerdes og Kirsten Munks ældste Datter Anna Kathrine, faldt fra den ned i Graven og druknede. I Aaret 1831 blev der meddelt kgl. Tilladelse til Anlæggelsen af de saakaldte Rosenborg Sundhedsbronde, hvorved en

Strækning ud mod Gothersgaden, 120 Alen i Længden og 15 Alen i Breden, blev taget fra Haven, der nu er reduceret til en Længde af 725 Al. imellem Gothersgaden og Sølvgaden og en Brede af 600 Al. hvor den er bredest.

En særegen Afdeling af Rosenborg Have udgjør den kongelige Driveri- samt Blomster- og Frugthave, hvortil Indgangen er fra Gartnergaarden ved Nørrevold. Den indtager et særlig indhegnet Areal af omtrent $5^1/_4$ Td. Lands Størrelse og dens Driverier høre til de ældste og største i Europa. Foruden Ananas, Vindruer, Ferskener, Figener, Meloner m. m. findes her ogsaa et Driveri for Champignons. Et 200 Fod langt Væxthuus benyttes i den kolde Aarstid som Vinterhave og heri sees bl. A. en mærkelig Samling af Laurbærtræer, der antages at hidrøre fra Christian den Fjerdes Tid, usædvanlig store Cypresser, Cedre, Myrter, Aroncarier, Camelier, Rhododendrer og mange andre stedsegrønne og blomsterbærende Zirplanter. Samlingen af Erica (capske Lyngplanter) nævnes ogsaa som særlig mærkelig her. Frugthaven tæller henimod 500 Frugttræer, tildeels espalierede til Mure og Plankeværker. Til Haven er knyttet en Læreanstalt for unge Gartnere. Adgangen er i Regelen aaben for Besøgende hver Søgnedag, naar de imellem Kl. 2—4 henvende sig til en af de tjenstgjørende Gartnere i Haven.

Af Rosenborg udvendig samt af Riddersalen og Rosen gives her Afbildninger.

Palaierne paa Amalienborg. Paa det Terrain, som nu omgives af Bredgade, St. Annæ Plads og Havnen, havde Kong Frederik III. opbygget et Palais for sin Dronning, af hvilket foran er givet saavel Beskrivelse som Afbildning, og omgivet samme med storartede Haveanlæg. Palaiet med Tilliggende blev efter Dronningen kaldet Amalienborg. Efter Kong Frederiks Død 1670 residerede Sophie Amalie her som Enkedronning og her døde hun den 20de Februar 1685. Kort efter opførte man tæt op til Palaiet en Theaterbygning. Da denne, som bekjendt, afbrændte i Aaret 1689 (d. 19de April), blev ogsaa Palaiet lagt øde. Først i Aaret 1704 lod Kong Frederik den Fjerde en Deel af disse Ruiner afbenytte, da han lod bygge den Herre Zebaoths eller Garnisons Kirken paa St. Annæ Plads. Det store Terrain i dets hele forrige Udstrækning blev ryddet og ordnet. Den nordre Halvdeel blev udtaget til en saakaldet „Mynsterplads" for Garnisonen; den sydlige Halvdeel, lige op til Garnisonskirken, blev indrettet til en Have i den Tids franske Stiil. Mellem Pladsen og Haven opførtes en Række Orangerihuse og andre mindre Bygninger, midterst i Rækken af disse anlagdes en Pavillon med en Spisesal, over hvilken en Salon, hvorfra der var Udsigt over Mynsterpladsen og Troppernes Øvelser, saaledes som man kan tænke sig det ret kunde være til Behag for Kong Frederik den Fjerde, der gjerne selv vilde have Tilsyn med Alt og som ogsaa vilde tilsee den af ham selv indrettede Milices Indøvelse. De locale Forhold forbleve uforandrede i Kong Christian den Sjettes Tid, men de militaire Øvelser have vistnok kun saare lidet tiltalt denne Konge, der langt mere fængsledes ved sit Skrivebord og Konference med sine Ministre. Det varede imidlertid ikke længe efter at den unge og livsglade Kong Frederik den Femte havde besteget Thronen, før han fattede den Tanke, i Forbindelse med den vor-

Rosenborg.

Riddersalen paa Rosenborg.

Rosen paa Rosenborg.

dende Frederikskirke, til hvilken Pladsen var indviet ved Sjællands Bisskop d. 30te October 1749, at bebygge dette Kvarteer med en ny By, som skulde bære Navnet Frederiksstaden. Der afsattes Gader i denne og i Midten anlagdes Frederikspladsen. Datidens rige Adelsmænd bleve indbudne til at bebygge den nye Stad. Snart reiste sig paa Frederikspladsen de 4 hinanden aldeles lige Palaier i Rococostiil, som endnu findes der. Til Venstre, naar man kommer fra St. Annæ Plads, byggede Kongens mægtige Yndling Geheimeraad, Overhofmarskal, Grev Adam Gottlob Moltke og udstyrede sit Palais med en Pragt, der har fundet sin Beskrivelse i Pontoppidans danske Atlas; til Høire begyndte den nye Conferentsraad Severin Løvenskjold at bygge; men han overdrog ved Skjøde af 23de April 1754 Bygningen til Fru Anna Sophia Rantzau, afgangne Geheime-Conferentsraad Hans Schack til Schackenborg hans Efterleverske; ligeoverfor Grev Moltke byggede Generallieutenant, Grev Levetzau, og den fjerde Plads bebyggedes af Geheimeraad, Baron Joachim Brockdorff. Som Bygmester for disse Palaier nævnes Oberst N. Eigtved. Det var her mellem disse 4 Palaier, at det asiatiske Compagni ved Saly opstillede Kong Frederik den Femtes Rytterstatue, saaledes som den endnu staaer (Grundstenen lagt ved Jubelfesten for Souverainitetens Indførelse). Snart skulde der gives disse Palaier en forandret Bestemmelse. Allerede i 1767 var Kong Christian den VII. blevet det brockdorffske Palais Eier og tilskjødede d. 9de August samme Aar Landmilitairetaten det til Cadetacademi. Senere blev det Søcadetacademi indtil 1828; saa blev det indrettet i 1828 til Bolig for Prinds Frederik og Prindsesse Vilhelmine; hendes andet Giftermaal med Hertug Carl af Glücksborg d. 19de Mai 1838 foregik her, men da de senere flyttede til Kiel, har Palaiet tjent til Bolig for Landgrev Wilhelm af Hessen og Gemalinde Landgrevinde Charlotte, født Prindsesse af Danmark; efter disses Død (Landgrevinden 1864 og Landgreven 1867) er det blevet istandsat og indrettet til H. K. H. Kronprindsen, som, efter den 28de Juli 1869 at have ægtet Prindsesse Louise af Sverrig og Norge, i Efteraaret s. A. flyttede herind.

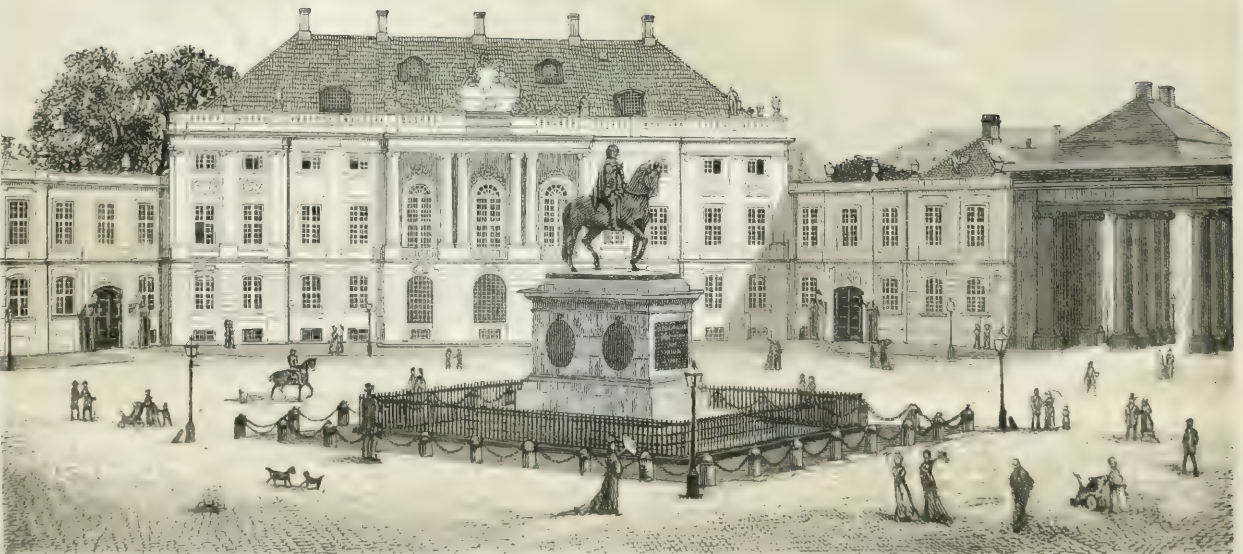
Luerne fortærede d. 26de og 27de Februar 1794 Christiansborg Slots Hovedbygning, der havde afgivet Residents for hele den Kongelige Familie, og denne stod saa at sige huusvild i Hovedstaden. General Huths Bolig paa Gjethuset og Rosenborg Slot bleve benyttede til foreløbig Bolig. Snart erhvervedes Grev Moltkes og Grevinde Schacks Palaier af de daværende Besiddere Grev Joachim Godske Moltke og Grev Otto Diderich Schack og bleve indrettede til Residents, henholdsviis for den ulykkelige sindssvage Konge og for Kronprinds Frederik med Gemalinde; ikke lang Tid efter erhvervedes ogsaa det Levetzauske Palais for Arveprinds Frederik. Mellem Kongens og Kronprindsens Palaier lagdes af Harsdorf en Colonnade med joniske Søiler*), hvorover en bedækket Gang. Kronprinds

*) Bygningsformen for Palaierne paa Amalienborg er, som ovenanført, Renaissance (Rococo). Hovedbygningens fremspringende Midtparti er prydet med otte glatte joniske Søiler, hvoraf de fire midterste ere koblede, saa at der kun dannes tre brede Mellemrum til Riddersalens tre store Vinduer. Sidepartierne ere paa tilsvarende Maade smykkede med tre glatte Lisener; ovenover det joniske Bjælkeværk og den stærkt fremspringende Kransliste løber en høi Brystning, der er gjennembrudt med ovale Aabninger og afbrydes af Piedestaler, som bære snart Statuer, snart prægtige Vaser og over hvis Midtparti hæver sig en mindre Opsats med det adelige Skjold støttet af kvindelige Figurer. Naar Søilerne saaledes fremtræde med joniske Capitæler, er det let begribeligt, at Harsdorff, der forud havde Forkjærlighed for den joniske Søile, saaledes som han kjendte den fra Propylæerne og fra Priene i Lilleasien, anvendte dem her. (See N. Høyen „Colonaden paa Amalienborg" jfr. P. Weilbach „Konst og Æsthetik" S. 185—86.

Frederik vedblev som Konge at residere i det samme Palais, der nu fik Navn af Kongens Palais (medens Nabopalaiet blev kaldet Christian den Syvendes Palais). Her døde Kong Frederik VI. d. 3die December 1839 og her residerede derefter Enkedronning Marie Sophie Frederikke til sin Død 21de Marts 1852. Derefter var Palaiet i nogle Aar Sæde for Høiesteret. Det har nu siden 1865 været Residents for den nuværende Kongefamilie. Paa Christian den Syvendes Palais er Udenrigsministeriet. Efter Arveprindsens Død gik hans Palais i Arv til Sønnen, senere Kong Christian den Ottende, der residerede her baade som Prinds og senere som Konge. Her blev hans Søn, den senere Kong Frederik den Syvende, født d. 6te October 1808, og her døde Kongen d. 20de Januar 1848. Efter den Tid har Enkedronning Caroline Amalie havt Vinterresidents paa Palaiet.

Af Palaierne og Statuen paa Amalienborg gives her en Afbildning.

Prindsens Palais. Da Kong Frederik IV. vilde ombygge Kjøbenhavns Slot, kjøbte han Viegant Gysbert Mikkelbekkers store Gaard til foreløbig Bolig for sig og overlod den senere til Kronprindsen, senere Kong Christian VI., og Gemalinde Kronprindsesse Sophie Magdalene, efter at have ladet Gaarden forstørre, saa at Facaden mod Canalen blev 100 Alen lang og mod Ny Vestergade 150 Alen lang. Men da 1743 den daværende Kronprinds, senere Kong Frederik V., med Gemalinde Prindsesse Louise af England skulde bo der, var den ikke anseelig nok og Kronprindsen flyttede derfor ind paa Charlottenborg, medens Gaarden ombyggedes til et Palais. Laurids de Thura opførte nu i 1743 og 1744 den Bygning, som endnu i det Væsentlige staaer opført i en Stiil, „der ved den temmelig maadeholdne Anvendelse af Rococcens Lyst til Snirkler og Sving og ved Bygningsmassernes smukke Forhold gjør et behageligt Indtryk"; den aabne Gaard, der kun adskilles fra Gaden ved en lav Bygning, som forbinder de tvende Sidesløie, og over hvilken man seer Hovedbygningens Facade med sin Frontespice og de høie brede Vinduer, giver Anlæget noget frit og luftigt, der harmonerer med Bygningens øvrige Charakteer. Naar Kronprinds Frederik flyttede ind paa Prindsens Palais, veed man ikke bestemt, men det har næppe været før 1745, og alt den 6te August 1746 besteeg han Thronen. Nu tog Kongen og Dronningen Residents paa Christiansborg og Palaiet indrømmedes Enkedronning Sophie Magdalenas Søster Enkefyrstinde Sophie Caroline af Ostfriesland, som boede der om Vinteren, indtil hun i 1764 bortkaldtes ved Døden paa Sorgenfri. Sidenefter havde Landgreve Carl af Hessen-Cassel og Gemalinde Prindsesse Louise af Danmark, Dronning Maries Forældre, der deres Residents i nogle Aar. Blandt de mærkelige Mænd, der have boet der, maa ogsaa nævnes Ove Hoegh Guldberg, før han blev Stiftamtmand i Aarhus. Derefter var Palaiet deelt som Fribolig mellem forskjellige fornemlig hoitstillede Personer (de Adeliges Varløv var en Benævnelse om Palaiet fra den Tid). Efter Christiansborgs Brand og indtil 1852 havde Høiesteret Benyttelsen af Riddersalen og nogle tilstødende Værelser i Hovedbygningen. Videnskabernes Selskab, Landhuusholdningsselskabet og Oldskriftselskabet have deres Møder her. Efterhaanden indrømmedes flere og flere Dele af Bygningen til offentlige

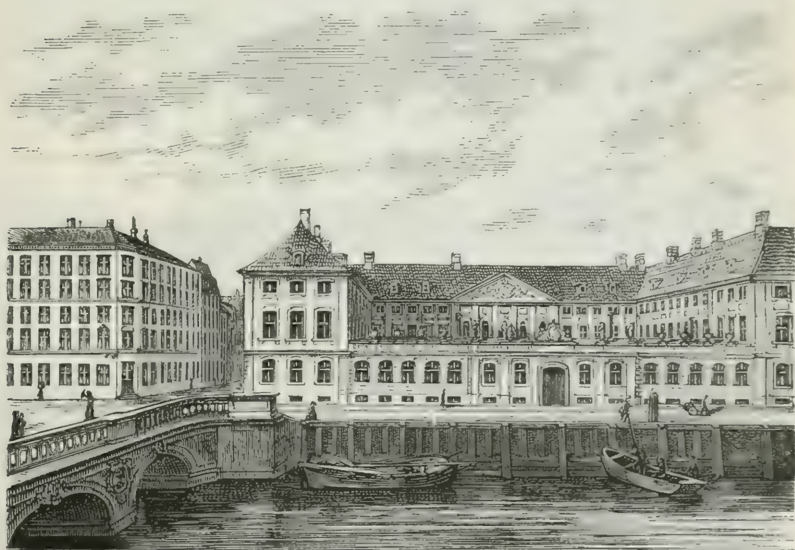

Kongens Palais paa Amalienborg med Statuen og Colonnaden.

Samlinger. Der findes nu saaledes paa Palaiet, som alt foran er nævnt, det Kongelige Museum for de nordiske Oldsager, det Kongelige ethnographiske Museum, den Kongelige Antik-Samling, den Kongelige Mynt- og Medaillesamling og den Kongelige Kobberstiksamling.

Af Prindsens Palais gives her en Afbildning.

Charlottenborg blev opført i 1672 og de nærmest paafølgende Aar*) af Greve Ulrik Frederik Gyldenløve, Kong Frederik den Tredies uægte Søn. 7 Aar gik hen inden Bygningens Muur og Tag var reist; derom synes i hvert Fald Aarstallet 1677 paa Skorstenen at vidne. Det skal her gjentages hvad der efter Molbech er anført i Afsnittet „Om Bygningsformerne i Danmark" i første Udgave af dette Skrift: „Dette Slots

Prindsens Palais.

skjønne Hovedfacade er og vil altid blive ikke alene en Hovedprydelse for den ved sin sjeldne Storhed og de omgivende Bygningers Anseelighed udmærkede Plads, der i et Aarhundrede har været Kjøbenhavns Centralpunct; men det vil tillige være et iøinefaldende Beviis paa at Architekturens artistiske Skjønhed, Betydning og Virksomhed ikke ligger alene i en Bygnings Storhed, Pragt, Colonnader og andre udvortes Ornamenter. Charlottenborg har Intet af saadant; det har sin oprindelige Form og Simpelhed, sin alvorlige Characteer i de brunrøde Mure, som hidtil ingen destruerende Slots- eller Stadsbygmester har vovet at forgribe sig paa;

*) Bording beretter i sin danske Mercurius af 1ste April 1672:

Paa Kongens store Torv Hr. Gyldenløve siger
At faa sin Bygning op før Sommeren afviger —
Har og den Ære nydt, som skeer ei hver Gemeen,
Thi Kongen dertil selv har sat den første Sten o. s. v.

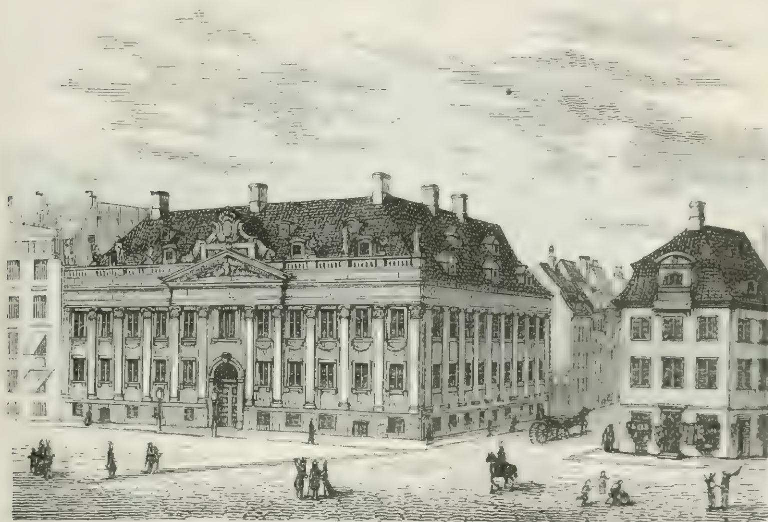
det har sine gode, rene og ædle Forhold, der indtage Øiet uforstyrrede ved nogen fremmed eller overflødig architektonisk Pynt, og vinde i deres Virkning paa Synet, jo længere de betragtes". Naar man vil nævne Charlottenborgs Bygningsform med eet Navn, maa det utvivlsomt henføres til Renaissancen. Bygningen har 4 Fløie, der omslutte en rummelig Gaard. Den vender sin Hovedside ud mod Kongens Nytorv, og strækker sin Sidefløi langs med Nyholms Canal, hvis Udgravning var begyndt 6te September 1671 og fuldendt i October 1673, da Kongen selv overværede at Dæmningen blev gjennembrudt og Vandet strømmede ind i sit nye Leie. Charlottenborgs Forside faaer et kraftigere og mere slotsmæssigt Udseende ved de tvende Karnapper, der gjennem Bygningens hele

Charlottenborg.

Høide fra Jorden til Taget paa begge Sider springe frem foran Bygningens egentlige Grundlinie, saa meget mere som den mellemliggende Facade med sin Port, sin store Sandsteens Altan og sin simple smagfulde Udsmykning er udstrakt nok til ikke at trykkes af de stærke Fremspring. Bygningen er, som foranført, opført af røde Muursteen; Sandsteens-Sokkel og Tagkrands. Gyldenløve kan ikke have boet meget i dette sit Slot; thi først i Aaret 1700 nedlagde han sin Post som Statholder i Norge og strax samme Aar kjøbte Christian den Femtes Enkedronning Charlotte Amalie Slottet til Enkesæde og gav det Navn efter sig. Ved hendes Død, den 27de Marts 1714, arvedes det af hendes Børn Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig. Prinds Carl døde paa deres Sommerresidents Vemmetofte d. 8de Juli 1729, men Sophie Hedevig døde paa Charlottenborg 13de Marts 1735. Nu stod Slottet vel for

største Delen ledigt, indtil Kronprinds Frederik og hans yndige Gemalinde Louise af England efter deres Formæling paa Christiansborg den 11te Decbr. 1743 drog derind. De flyttede dog 2 Aar efter til Prindsens Palais, og nu blev Charlottenborg ikke mere Residents, men ofte besøgtes det dog af Kongeparret, idet Riddersalen (Academiets Figursal) blev indrettet til et Theater for den italienske Opera (1747—50), ved hvilken Dronning Louise navnlig var en flittig Tilhører. Ogsaa blev Slottet taget i Brug paa andre Maader. I nederste Stokværk fik 1747 „det Kongelige danske Selskab til den nordiske Historie og det danske Sprogs Forbedring" nogle Værelser til Brug, ogsaa andre Selskaber fik her Tilladelse til at holde Samlinger*). Da Klasselotteriet indførtes, blev det ogsaa trukket her til 1791. Det er alt foran omtalt (S. 161) hvorledes Charlottenborg siden 1754 har fundet Anvendelse for Kunstacademiet,

Thotts Palais.

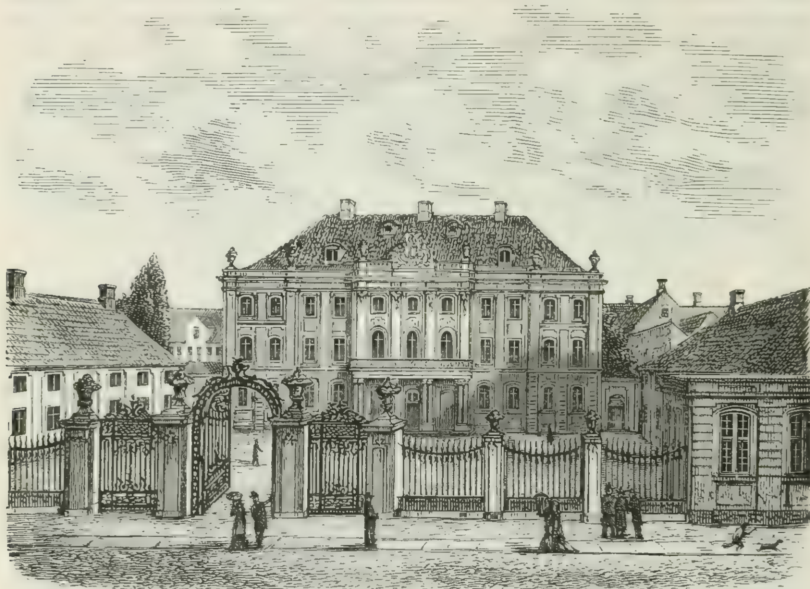
og i Artiklen om dette maa den videre Underretning om Slottet søges (jfr. forøvrigt Charlottenborg i P. Weilbachs „Konst og Æsthetik" S. 170 flg.). 1778 blev Slottets Have indrettet til botanisk Have, men nu er denne, som alt foran anført, henlagt til Voldterrainet og den ældre Have er for største Delen udlagt til Gader.

Af Charlottenborg gives paa modstaaende Side en Afbildning.

Der skulde her endnu tilføies tvende Palaier, som ikke ere Kongelige, men som have fundet Afbildning i dette Skrifts første Udgave til Oplys-

*) 1759—1772 havde endvidere den Kongelig danske National-Huusholdnings-Samling sit Locale her, see det zoologiske Musæum.

om Rococoens Anvendelse paa Datidens Palaier. (See Afhandlingen om Bygningsformerne i Danmark i 1ste Udgaves 1ste Deel). Disse Palaier ere det Thottske Palais paa Kongens Nytorv (bygget af Søhelten Niels Juel omtrent 1683), der bærer Præg af en Overgangsstiil mellem den italienske Renaissance og Rococoen, og det sidstnævnte Bygningsform nærmere tilhørende Berkentinske Palais, bygget af Geheimeraad i Conseillet C. A. v. Berkentin, 1750 ophøiet i den danske Grevestand (død 1758 uden mandlig Afkom), 1778 kjøbt af Grev Schimmelmann, efter hvem

Schimmelmanns Palais.

det nu benævnes det Schimmelmannske Palais. Af disse tvende Palaier gives her Afbildninger. See forøvrigt om dette og flere Palaier fra Kong Frederik den Femtes Tid foran S. 29.

Ministeriebygningerne, Raad- og Domhuset og flere under Statsmyndighederne sorterende Bygninger.

Paa Slotsholmen ligger, som foranført, **Ministeriebygningen.** Her stod fordum et Kongeligt Boldhuus, som i Kong Frederik den Fjerdes Tid blev nedbrudt, hvorefter den nærværende Bygning fra Grunden af blev opført og ved en Corridor sat i Forbindelse med Slottet. Hovedfacaden, hvor Indkjørselen er, vender ud til Børsen og har en Længde af 100 Alen.

I Frontespicen over Porten sees øverst Frederik den Fjerdes Brystbillede i hvidt Marmor og derunder er det Kongelige Vaaben anbragt, omgivet af en Mængde Faner og Krigsredskaber. Den vestlige Side, hvortil Opgangen er ad en Steentrappe, vender ud til Christiansborg Slot. Bygningen, som egentlig har tre Fløie der indeslutte en rummelig Gaard, indelukt paa den fjerde Side af Proviantgaardens Hovedbygning, bestaaer af 3 Etager foruden Kjælderen, som under alle Fløiene er hvælvet. Den nederste Etage er ligeledes i alle Fløiene heelt igjennem hvælvet og brandfri, og her findes Ministeriernes Archiver. Til Ministeriebygningen er føiet den forrige Kongelige Staldmestergaard og Anna Sophia Reventlows tidligere Gaard, det saakaldte Lercheske Palais*), der er erhvervet ved Kjøb. Samtlige Ministerier, med Undtagelse af Udenrigsministeriet, der har fundet Plads paa Amalienborg, og en Deel af Finantsministeriet med Finantshovedkassen, der er anbragt paa Christiansborg, have Locale her. I Hovedfløien mod Slotspladsen holdtes det Kongelige Geheime-Statsconseil, der blev ophævet den 27de December 1770, medens det den 13de Februar 1772 oprettede Geheime-Statsraad fik sin Forsamlingssal paa Christiansborg Slot. Med Hensyn til Ministeriernes Organisation, see forøvrigt dette Skrifts første Deel.

Paa Christiansborg har, som foranført, foruden Finantshovedkassen og en Deel af Finantsministeriet, begge Thingene og Høiesteret samt Ordenscapitulets Contoirer Locale.

Raad- og Domhuset. Stadens ældste Raadhuus antages at have ligget omtrent paa Hjørnet af Skoubogade og Skindergade og at være anlagt paa en Tid, da Klædeboderne ikke vare bebyggede, saaledes at det laa paa Gammeltorv. Ved Aar 1400 er det flyttet til Hjørnet af Nørregade og Studiestræde, som derefter blev kaldet Raadhuusstræde, men Kong Christian den Første laante det 1479 ud til Professorerne paa 10 Aar for at de der kunde holde deres Lectier. Da nu disse Aar med flere forløbe uden at Borgerne fik deres Bygning tilbage, besluttede Borgmester og Raad med Borgmester Esbern Jepsen Skriver i Spidsen at jage Professorerne ud og tage Bygningen igjen i Besiddelse, hvilken Beslutning ogsaa bragtes til Udførelse. Ved en Kongl. Befaling af 1491 blev det imidlertid betydet Borgmester og Raad, at de havde ufortøvet at tilbagelevere den gamle Raadstuebygning til Doctorerne og Mestrene og henstille deres Klage, indtil Kongen selv kom tilstede. Der blev da den 6te August 1492 indgaaet et venligt og kjærligt Mageskifte imellem Erik Nielsen (Rosenkrands), Doctor i Kirkeloven samt Degn i Kjøbenhavn, paa Capitlets og Borgmester og Raad paa Stadens Vegne. Herved afstod Capitlet „den vor Frue Kirkes Jord og Steenhuus, som Bo Jensen Kræmmere nu iboer, liggende paa et Hjørne sønden for Klædebogade" (see Kortet over Kjøbenhavn ved Aar 1500 S. 18). Til Vederlag herfor skulde Vor Frue Kirke have den Kjøbenhavns „gamle Raadhuusgaard" m. m. Staden havde imidlertid faaet et andet Raadhuus paa Gammeltorv til Høire for Frederiksberggade med Facade ud mod Torvet, som senere fik tilbygget et høit Taarn (see Hafnia Anno 1618, S. 20).

*) Af Kong Christian VI. opført til Bolig for Hertugen af Würtemberg-Oels, senere overdraget den til Greve 1751 ophøiedes General Christian Lerche, † 1757 uden Børn, og derefter den Stampeske Familie, af hvem det overlodes Kongen.

Raadhuset og Taarnet brændte 1728, men opbyggedes igjen og brændte atter 1795. Den gamle Plads blev nu opgivet, og de tvende Torve, Gammeltorv og Nytorv, der adskiltes ved Raadhuset, bleve forenede til een Plads, hvorved Raadhuset flyttedes til sit nuværende Sted, hvor Vaisenhuset omtrent havde staaet. Det er opbygget i Aarene 1805—15 af Conferentsraad C. F. Hansen i græsk-romersk Stiil. Hovedindgangen ud til Nytorv er prydet med en Colonnade af 6 joniske Søiler og bag den fører en anseelig Steentrappe op til en rummelig Forhal, hvorfra Corridorer udgaae til Bygningens forskjellige Dele. Over Colonnaden

Raad- og Domhuset.

læses Ordene af Valdemars jydske Lov „Med Lov skal Man Land bygge". Ligefor Hovedindgangen er Indgangen til Communalbestyrelsens store Forsamlingssal (Møderne ere offentlige). Endvidere findes Localer for Magistratens Afdelinger, med Undtagelse af 3die Afdeling, Fattigvæsenet, der har Locale i Gaarden Nr. 4 i Hestemøllestræde, endvidere for Politiet og for Kjøbenhavns Criminal- og Politiret (med 2 Civilkamre og 5 Criminalkamre, Afdeling for offentlige Politisager, Justitscontoir) samt for Lands-Over- samt Hof- og Stadsretten i Kjøbenhavn (med Vidnekamre, Gjæsteret, Skiftecommission, Gjældscommission, Forligelsescommission, Justitscontoir, Skifteskrivercontoir, Brevskrivercontoir, Kongens Fogeds Contoir, Auctionscontoir). Her findes ogsaa Pascontoiret, Justeerkammeret, Kjøbenhavns Brandforsikkring, Brandcommissionen, Stadsconducteurens Contoir, Notarius publicus's Contoir. Med Raadhuset er ved to Buer forenet Kjøbenhavns civile Arresthuus. Det har i de senere Aar viist sig altfor indskrænket, og Opførelsen af et nyt Arresthuus er bleven bragt under Forhandling. Midlertidig benyttes nu en Deel af

Straffeanstalten paa Christianshavn til Varetægtsarrest. Af Raad- og Domhuset gives paa modstaaende Side en Afbildning.

I Forening med de paa Raad- og Domhuset værende juridiske Institutioner skal her nævnes: Sø- og Handelsretten, der har Sæde paa St. Anna Plads Nr. 32.

Blandt Administrationsbygningerne under de civile Ministerier skulle herefter endvidere nævnes:

Postgaarden, beliggende paa Hjørnet af store Kjøbmagergade og store Helliggeiststræde. Griffenfeldt havde sin Bolig her. I Ildebranden 1728 brændte Gaarden. Den blev derefter opbygget af Oversecretair Møinichen, kom saa i den grevelig Frisiske og tilsidst i Overkammerherre Carl Plessens Eie. Da Slottet i Christian den Sjettes Tid skulde nedbrydes, blev Gaarden kjøbt af Kongen og indrømmet Overhofmarskallen til Bopæl og fik deraf Navn af Marskalsgaarden. Fra 1780 blev den, efter i nogle Aar, da Overhofmarskallen havde faaet Bolig paa det nyopbyggede Christiansborg, at have afgivet Bolig til forskjellige høitstaaende Personer, Sæde for Generalpostamtet, senere Generalpostdirectionen. Nu er den, efterat Postvæsenet er henlagt under Indenrigsministeriet, i 1876 bleven ombygget efter en af Etatsraad Meldahl, ved Kammerraad Zeltner, udarbeidet Plan. Den indtager nu et betydeligt Fladerum og strækker sig foruden til de tvende fornævnte Gader tillige til Løvstræde. Porten mod Kjøbmagergade er ombygget til en Vestibule. Tilhøire for denne ere Localer for den ankommende og tilvenstre for den afgaaende Post. Medens Brevposten saaledes indtager hele Stueetagen og begge Sidefløiene, som den tidligere maatte dele med Pakkeposten, saa er denne flyttet bort herfra og har faaet Plads i en ny ud mod Helliggeiststræde opført Bygning, hvis Bagside vender ind mod en stor Gaardsplads, som har Indkjørsel fra Løvstræde. Sidebygningen ud mod Løvstræde giver Localer til Aviscontoiret og Revisionscontoirerne. Paa første Sal er nu Rum for Telegraphvæsenet (Opgangen i Helliggeiststræde).

Den Kongelige Mønt. Kong Frederik den Femte indstiftede en Mønt i en egen Bygning ved Nyhavn, Charlottenborg Siden, i 1749. Denne har bestaaet, indtil den afløstes i 1873 af „Den Kongelige Mønt" — saaledes lyder Indskriften over Porten af den nye røde Bygning, man har paa høire Haand paa Hjørnet af Herluf Trolles Gade, naar man fra Nyhavn gaaer ned ad Holbergsgade. Det er fra denne „nye Mønt" — saaledes kaldes den almindelig blandt Folk — fra de af Etatsraad Meldahl opførte Værkstedsbygninger at den nye Mønt med Kroner og Ører*) ere begyndt at udgaae her i Landet. Møntbygningen er kun i to Etager (Fløien imod Herluf Trollesgade til Gaarden endog kun een Etage) og henhører efter sin Tegning til den mellemitalienske Renaissanceform. Inde i Gaarden, som paa de to Sider omsluttes af Møntens to

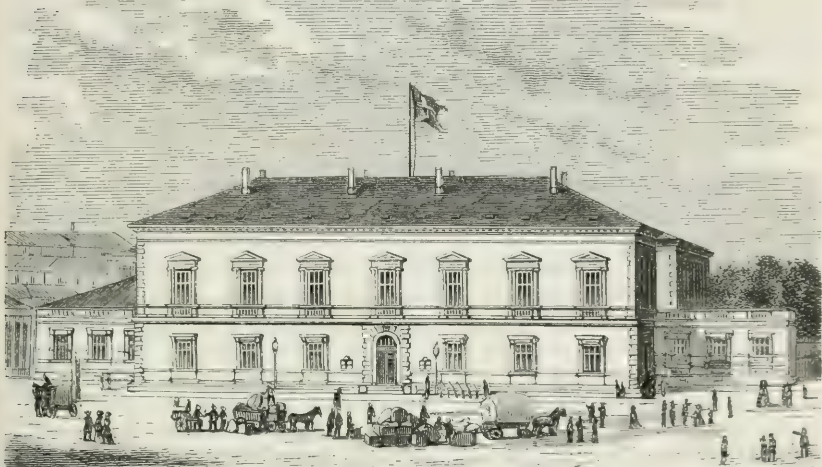
*) Saaledes hedder det i den interessante Artikel „Den Kongelige Mønt" i Illustreret Tidende for 12te October 1873, men det er nøiagtigere naar der siges, at Etatsraad Meldahl gav Tegningen til Møntbygningen, hvilken Architekt Fenger derefter med nogle Tilføininger udførte.

Fløie, findes Huset for Dampkjedlen, hvis Vanddampe sætte Maskinerne igang i Værkstederne. Værkstederne følge i denne Orden: Guldsmelteriet, det større Værksted for Smeltningen af Sølvet og Broncen, det smeltede Metal heldes i Forme, i hvilke det udstøbes til smaa Støbninger, Tene; fra Smelteovnene gaae „Tenene" efter at være omhyggelig veiede ind i det næste Locale, hvor en Sax bevæger sig rundt for at afklippe de Ujevnheder, „Finner", der efter Støbningen findes paa Siderne, her gaae Valserne rundt, og den ene Gang efter den anden bringes Tenene under dem, indtil de have opnaaet den Tykkelse, Mønterne skulle have; her gaae endelig fire Presser op og ned og udskjære af de udvalsede Metalplader de „Blanketter", der senere skulle have Møntens Præg. Naar Blanketterne ere udskaarne, lægges de paa et Heiseapparat og bringes af det op paa første Sal for at justeres. Omhyggelig veies her hver enkelt Blanket, den skrabes indtil den har nøiagtigt den foreskrevne Vægt, faaer tilsidst en let Affiling og bliver da i et særligt Apparat forsynet med den ophøiede Rand, der skal skjærme mod Slid. Nu kan Blanketten præges, men forinden maa den endnu engang i Ilden, hvilket skeer i Stueetagen, hvor den paany glødes og hvor den ved en særlig Operation, „Beitsning", i egne dertil indrettede Localer faaer Glands. Nu endelig kan den præges — „et Slag og Mønten er færdig".

Kjøbenhavns Toldbod, er deelt i to Dele, den nordre og den søndre Toldbodplads, hvilke begge alt have været omtalte ved Kjøbenhavns Havn S. 63. Til den førstnævnte støder en særskilt Baadehavn længst mod Nord. En efter Tegning af Prof. Dahlerup efter det af Etatsraad Meldahl, hvem Planen til det ny Toldbodanlæg især skyldes, opgivne Motiv fra Palazzo Pandolphini i Florenz, ny opført Bygning (af hvilken her gives en Afbildning) med en høiere Midtbygning og to meget lavere Sidebygninger danner Hovedpartiet paa Pladsen, hvis modsatte Side mod Øst dannes af en Granittrappe ned mod Søen med Anlæg for Baade. I denne nævnte Hovedbygning findes en Toldvagt, to Venteværelser (et større og et mindre) for afgaaende Dampskibspassagerer, Localer for Havnevæsenet og Lodsvæsenet samt Telegraphstation. Iøvrigt begrændses Pladsen imod Esplanaden og Langelinie af et høit Jernstakit, igjennem hvilket en Port fører ud til Grønningen; paa de hule Portpiller, der afgive Locale for en Toldvagt og et Vandfyldningsapparat, er der opsat Statuer i Zink af Neptun og Mercur, modellerede af Prof. Peters. Paa nordre Toldbodplads findes endnu to smaa Huse for Toldopsynet, og desuden begrændses den paa den søndre Side af den store gamle Toldkammerbygning, der forresten, tilligemed en for c. 20 Aar siden tilbygget Sidefløi, ligger paa Søndre-Toldbodplads. Denne Bygnings øverste Deel er indrettet til Frilager, i dens nederste Deel Contoirer. Paa Pladsen findes endvidere Fribolig for Overtoldinspecteuren med en lille Have, de tre Pakhuse: Lübecker Pakh., Kieler Pkh. og Vestindisk Pkh., den gamle Guidekaserne, der nu benyttes til Skibsregistreringscontoir og til Krydstoldinspectionens Contoir, en Frilagerbygning for Vine og Spirituosa, — og nu af den nye

Toldbodbygning i Amaliegade, opført paa den Grund, hvor før det lille Kjøbenhavn eller de Fattiges Kjøbenhavn, en Samling af Huse til Bolig for fattige Folk, var beliggende, men som Toldvæsenet erhvervede for omtrent 10 Aar siden.

Den nye Toldbodbygning, hvis Hovedfacade vender ud mod Amaliegade, bestaaer af 4 sammenhængende Fløie, den forreste og bageste paa 2 Etager — hvoraf Fløien mod Amaliegade er forsynet med et firkantet Taarn med Uhrskiver til alle Sider —, de 2 Sidefløie paa 1 Etage. Bygningen er opført af røde Steen, den foran samme værende Plads langs Amaliegade er forsynet med et net Jerngitterværk, der lader Bygningen fremtræde frit for Øiet. I nederste Etage ud mod Amaliegade findes de to Hovedcontoirer: Toldkasssererens og Kreditoplagskasssererens,

Hovedbygningen paa den nordre Toldbodplads.

i øverste Etage Overtoldinspekteurens samt Toldrevisionens Contoirer; i den bageste Fløi er Pakhusforvalterens, Toldinspecteurens samt de i Klareringslocalerne fungerende Toldcontrolleurers og Toldassistenters Contoirer. Sidefløiene optages udelukkende af 2 Toldklareringslocaler. Hvert af disse, hvoraf det ene (mod S.) er bestemt for de finere Varer, det andet (mod N.) for de grovere, har en Størrelse af c. 1500 Kv.-Alen eller omtrent det tredobbelte Areal af det hidtidige Grovvægtslocale. De ere saaledes indrettede, at Varer, som skulle toldbehandles, føres ind ad den ene Ende og efter Klareringen ud af den modsatte Ende, hvor de i særlige Localer indpakkes for derefter at udleveres fra dertil indrettede, overbyggede Perroner. Ved at forsyne Klareringslocalerne med høie Vinduer og 6 store Lyshætter i Taget er der givet Lyset en saa uhindret Adgang som muligt.

Denne smukt og bekvemt indrettede Bygning er opført i middelalderlige Former af Architekt Vilh. Petersen.

Tugt- og Forbedringshuset paa Christianshavn ligger der hvor Kai Lykke havde havt en Gaard, idet man efter hans Domfældelse gav denne til det under Kjøbenhavns Fattigvæsen staaende „Børnehuus", hvormed senere forenedes en Tvangsarbeidsanstalt for Tiggere og Løsgjængere. Efterhaanden gik det, flere Gange udvidet, over til at være udelukkende Straffeanstalt. Ved Placat af 15de Januar 1789 skete Adskillelse imellem Tugthuus og Forbedringshuus. Ved de tumultariske Optrin, som Fangerne anstillede i Juni 1817, blev en Deel af Bygningerne ved Ild ødelagte. I 1861—66 er Anstalten for største Delen bleven ombygget under Ledelse af Justitsraad Nebelong. Den bestaaer af to selvstændige Bygninger, hvoraf den ene oprindelig var bestemt for Mandsfanger, den anden for Kvindefanger. Nu er dog det tidligere Kvindefængsel midlertidig bortleiet til Kjøbenhavns Commune som Varetægtsfængsel, medens alle Landets kvindelige Straffefanger (Antallet i Mai 1878 angives til 185) ere samlede i det tidligere Mandsfængsel. Som alt foran anført har Tugt- og Forbedringshuset sin egen Kirke i selve Bygningen, i hvilken der holdes Gudstjeneste hver Søn- og Helligdag, ligesom ogsaa den til Varetægtsfængsel udleiede Bygning har sin egen Kirke.

Efter at have omtalt de under de civile Ministerier henhørende Institutioner og Bygninger m. m. vil her være at nævne de ikke alt foran S. 68—73 ommeldte militaire Etablissementer, fornemlig i selve Byen, og saaledes **Kasernerne**, Sølvgadens Kaserne, opført 1765—68, for Fodfolk; Livgardens K., opf. 1787 paa det Sted, hvor forhen Rosenborg Haves Laurierhuus var opført, belagt med den Kgl. Livgarde; Kronprindsessegadens K., opf. ifølge Kgl. Rsl. 11te Juni 1802, rummer nu Infanteri; Kasernen i Fredericiagade, det forrige Landcadetacademi (ogsaa nogen Tid Søcadetacademi), tidligere Operahuus, opført som saadant 1701, nu benyttet som K. for Fodfolk og Ingenieurer; Citadellet Frederikshavn afgiver som foranført Bolig for den commanderende General og Kaserner for Infanteri og Artilleri, desuden haves her Statsfængsler, siden 1876 har her ligget Byens Hovedvagt; Kasernen i Vildersgade (Fodfolk, Militairarbeidere og Forpleiningscorpsets Skole); Kasernen ved Frederiksholms Canal, tidligere Hestgardens, opført 1798, benyttes nu af Artilleriet; Ny Artillerikaserne i Baadsmandsstræde, bygget 1836, Artilleri; Artillerikaserne i Strandgade 44, kjøbt 1790 af den grønlandske Handel, Artilleri; Kaserne ved Toldbodveien 6 og 1, Husarregimentet; den militaire Materialgaard, Frederiksholms Canal 30 (Ingenieurcorpsets Stab og Forpleiningscorpset), Skydeskolens Kaserne i Pantherens Bastion. Endelig kaserneres ogsaa en Deel Artilleri paa Kjøbenhavns Søbefæstning. Af andre militaire Etablissementer skulle nævnes: **Stadens Befæstning mod Landsiden**, see foran S. 68—69, **Kjøbenhavns Tøihuus**, s. foran S. 72—73, **Proviantgaarden**, s. foran S. 73. See forøvrigt ogsaa foran Side 152 Officeersskole for Hæren, Elevskole for Hæren, Ride- og Beslagskole, Gymnastikskole, Skydeskole.

Her skulle derefter nævnes Flaadens Etablissementer: **Orlogsværftet**, s. foran S. 66, **Nyboder**, s. foran S. 68 øverst, **Søkvæsthuset**,

s. sammesteds, **Søkortarchivet** er ommeldt S. 146 under videnskabelige Institutter og **Søofficeersskolen** S. 152 under Underviisningsanstalter.

Kjøbenhavns Vandværk og Vandforsyning. Kjøbenhavns Kloaker. Kjøbenhavns Gasværk og Gasledninger.

Kjøbenhavns Vandforsyning skete i de ældste Tider ved Hjælp af Brønde. I Aaret 1578 lod Kong Frederik den Anden, paa Andragende fra Borgerstanden, anbringe en Træ-Vandledning, der bragte Vandet fra Emdrup-Sø til en Pompe paa Gammeltorv, der siden blev forandret til et Vandspring, hvilket endnu existerer paa samme Sted. Hertil kom endnu efterhaanden flere Vandledninger fra de nærmeste Søer ved Byen. Ved Begyndelsen af dette Aarhundrede var efter Nyerups Kjøbenhavns Beskrivelse Staden deelt i 19 Vandcompagnier, nemlig 5 Springvands bestaaende af 182 Interessenter og 14 Pompevands-Compagnier bestaaende af 1,921 Interessenter. Springvandet førtes fra Emdrup-Sø og Pompevandet fra Peblinge- og Sortedams-Sø. Forstæderne forsynedes ved særegne Anlæg af Render fra St. Jørgens Sø for Vesterbro og fra Peblinge Sø og Sortedams Sø for Nørre- og Østerbro. Nogle Kildevæld fandtes endnu saasom et paa Nytorv, et ved Enden af Gothersgade og et ved Christiansborg Slot. Saaledes var Tilstanden, da første Udgave af dette Skrift udkom. Men da var alt skeet Skridt til en Forandring og i Supplementet berettes ved Aar 1860: Kjøbenhavns Vandforsyning fandt indtil Midten af 1859 Sted igjennem et System af Trærender (nogle vare dog af Jern), som fra Peblinge- og Sortedamssøerne samt fra Lundehuus (Emdrup) Søen indledede Vandet i ufiltreret, og derved ofte i temmelig ureen Tilstand, saavelsom ogsaa i utilstrækkelig Mængde til det private og offentlige Forbrug. Denne ufuldkomne og forældede Vandforsyningsmethode er nu afløst ved et efter de nyeste Principer indrettet Vandværk, som til enhver Tid under betydeligt Tryk leverer Vandet, filtreret og rigeligt, til ethvert Sted i Gaardene eller Husenes Etager, hvor det ønskes benyttet. Vandet erholdes deels fra forskjellige Søer og Beholdere, i hvilke det efter Regn og Tøbrud afløbende Markvand opsamles fra et betydeligt Opland og af hvilke Damhuussøen*) er den vigtigste, deels fra en Deel i Damhuussøens Opland borede, af Forchhammer paaviste, artesiske Kilder**), som levere en betydelig, men dog til Stadens Forsyning ikke tilstrækkelig daglig Strøm, som tilflyder Damhuussøen. Fra denne Sø løber Vandet igjennem en deels aaben, deels lukket Vandledning til St. Jørgens Sø***), hvor det klarer sig ved

*) Damhuussøen, med et Areal af 131 Tdr. Land, der omgives med stærke Steendæmninger, oprenset til 8 Fods Dybde, ved en Dæmning i Midten deelt i 2 Dele, hvoraf den sydlige Deel, c. 80 Tdr. Land, er den egentlige Vandbeholder for Kildevandet og Regnvandet, medens den nordlige Deel tjener som Reservebassin for Vandbeholdningen.

**) Det hedder i den om Conferentsraad J. G. Forchhammer i „Billeder af berømte danske Mænd og Kvinder" indeholdte Biographi — „selv i omfattende communale Forbedringer i Kjøbenhavn tog han Deel: de artesiske Brønde bleve paaviste af ham, og den derpaa grundede Vandforsyning blev tildels indrettet efter hans Plan."

***) St. Jørgens Sø er ligesom Damhuussø omgivet med stærke Dæmninger og oprenset til 14 Fods Dybde samt deelt ved en Tværdæmning i 2 Dele.

Bundfældning, og hvorfra det atter indledes paa de ved Farimagsveien anlagte (5) Filtreerbassiner, hvor det efter at have sivet igjennem et c. 5 Fod tykt Gruuslag, i fuldkommen klar Tilstand samler sig i en stor underjordisk Brønd, der ved en 27 Tommers Jernledning staaer i Forbindelse med Maskinbrønden paa Vandværket. Af denne Brønd hæves Vandet nu ved kraftige af Dampmaskiner drevne Pumper og trykkes ind i den til Staden førende 24 Tommers Hovedledning, som efter at have passeret Stadsgraven og Volden forgrener sig i flere Hovedaarer til Stadens forskjellige Districter. Men forinden Hovedledningen gaaer over Stadsgraven, afsender den en 15 Tommers Green til et paa Toppen af Frederiksberg Bakke i Søndermarken anlagt Reservoir, der modtager det Vand, som Maskinerne til en given Tid maatte oppompe mere end der til samme Tid forbruges, medens det, naar Maskinerne pompe mindre end Forbruget kræver, hjælper med til at tilfredsstille dette, eller endog, naar Maskinerne ikke arbeide, besørger den hele Forsyning. Da Reservoirets Vandspeil imidlertid kun ligger c. 100 Fod over daglig Vandstand i Øresund og man har anseet det for ønskeligt at kunne levere Staden Vandet under et høiere Tryk, er der tæt ved Reservoiret i et dertil bygget Taarn opsat et saakaldet Standrør, over hvis Top, der ligger 140 Fod over daglig Vandstand, alt Vandet maa gaa, førend det kan strømme ind i Bassinet. Om Dagen, medens Maskinerne pompe, vil Trykket altsaa i Regelen være en halv Gang stærkere end om Natten, da Forsyningen alene finder Sted fra Reservoiret. I Staden forgrener Hovedledningen sig, som bemærket, i forskjellige Hovedaarer. En af disse fører Vandet til Christianshavn gjennem den under Strømmen mellem Gammelholm og Dokken i en Dybde af 70—80 Fod og en Længde af c. 400 Fod anlagt Tunnel, som under store Vanskeligheder er sprængt gjennem den faste Kalk, der her danner Undergrunden. Fra Hovedledningerne udgaae atter de mindre Gadeledninger, som ved Haner ere afdeelte i mindre Districter, og hvorfra de private Huusledninger udgaa, ligesom ogsaa Brandhanerne i et Antal af 600 ere anbragte paa dem. Vandværkets Anlæg blev begyndt 1856 og var i alt Væsentligt færdigt i Forsommeren 1858, men paa Grund af den da herskende Vandmangel kunde det ikke tages i Brug før Aaret efter. Det var i sin daværende Skikkelse istand til at levere Staden 100,000 Tdr. Vand daglig og formeentes ved Tilføielse af endnu en Maskine — der var dengang 3 — at kunne bringes til at levere 150,000 Tdr. Vand daglig. Bekostningen ved Anlæget var omtrent løbet op til 1,600,000 Rd. Allerede forinden et Tiaar var forløbet herefter, fik man dog Øie for, under Byens stedse stærkere og stærkere tiltagende Folkemængde, at den Vandforsyning Hovedstaden havde under disse Forhold kunde blive utilstrækkelig og at man maatte være i Tide betænkt paa at sikkre Kjøbenhavn ny Tilgang af Vand. Man henvendte først Opmærksomheden paa Furesøen, men dette maatte opgives; da fremkom Vandinspecteur V. Poulsen i 1870 med Forslag om at erhverve Søndersøen, omtrent 2 Miil Vest Nord Vest fra Kjøbenhavn ad Frederikssund til, af Areal omtrent 240 Tdr. Land, med et Vandspeil af henved 40 Fod over dagligt Vande i Øresund. Søen, der blev kjøbt 1873, har betydelige Tilløb og i Bunden rigelige Kilder. Ved Statsskoven Joenstrupvang, c. 1000 Fod fra Søen, er anlagt et Vandværk bestaaende af Dampmaskine, Dampkjedel, Pompeværk m. m., hvilket hæver 50,000 Tdr. Vand i

24 Timer. Under Maskinhuset er der anlagt en meget dyb Pompebrønd, der optager Ledningen fra Søen. Ved Maskinpompeværket hæves Vandet fra Brønden og trykkes gjennem en 6000 Fod lang 15 Tommers Ledning af Støbejernsrør op til en af Beton støbt Beholder, der er anlagt paa en Høide i Skoven c. 60 Fod over Søens høieste Vandspeil. Fra Høidebeholderen strømmer Vandet ved naturligt Fald igjennem en c. 17,000 Fod lang Ledning af Beton ind til et af Vandvæsenets existerende Vandløb paa Herlev Mark.

Denne foranstaaende Meddelelse om Vandledningen fra Søndersø er, som bemærket, ikke ældre end fra 1874; men nu meddeles allerede i 1877, 24de August: Den stadigt tiltagende Befolkning i Kjøbenhavn og den stadige Nedlægning af Vandforsyningsledninger, ei blot i de ny anlagte Gader, men ogsaa i de ældre Gader og Veie, der ved Vandværkets Anlæg ei bleve forsynede med Vandledninger, har foranlediget, at Vandforbruget fra Stadens Vandværk aarlig er steget. Medens Gjennemsnitsforbruget saaledes pr. Dag i 1860 udgjorde c. 52,000 Tønder, var det i 1876 c. 91,000 Tønder, og medens det høieste daglige Forbrug, som finder Sted i Tiden fra Midten af Juni til Midten af September, fornemmelig om Løverdagen, i Gjennemsnit var c. 62,000 Tønder i 1860, udgjorde det 114,500 Tdr. i 1876. Maximumsforbruget var altsaa i de to nævnte Aar henholdsviis 20 og 23 pCt. høiere end det aarlige Gjennemsnitsforbrug.

Til at oppompe til Byens Forbrug haves nu 4 Dampmaskiner, og da hver Maskine i Timen kan oppompe 2,500 Tdr. Vand, men man i Reglen maa holde den ene Maskine i Reserve, kan man med de 3 Maskiner kun tilfredsstille et Maximumsforbrug af c. 110,000 Tdr. Vand i Døgnet. Dette Maximumsforbrug er alt nu i enkelte Dage i den varmeste Aarstid større, og man har derfor da maattet sætte den 4de Maskine i Gang. Hermed kan man, da Vandforbruget er i stadig Tiltagen, end ikke blive staaende, og der forhandles derfor for Tiden i Communalbestyrelsen om en Udvidelse af Vandværket ved en ny Dampmaskine, hvorved der i Forbindelse med de 4 ældre Maskiner vil kunne oppompes en Vandmængde, svarende til et Maximumsforbrug af c. 150,000 Tdr. Vand daglig.

Kjøbenhavns Kloaker. Kjøbenhavns Vandafledning iværksattes tidligere udelukkende ved aabne Rendestene, der paa forskjellige Steder havde Afløb til Havnen, Canalerne og Stadsgravene, og som, jo nærmere de kom til Udløbene, fik større og større Dimensioner, saa at de paa enkelte Steder, i de lavere liggende Dele af Staden, bleve omdannede til en Slags Kloaker med rectangulair Profil, liggende i ringe Dybde under Overfladen.

Udenfor Voldene var der kun en meget ringe Bebyggelse og Afvandingen besørgedes væsentlig ved Grøfter. Da desuden Brolægningen af Gader og Rendestene gjennemgaaende var meget slet, opstod naturligen samtidig med Spørgsmaalet om Forbedring af denne, Spørgsmaalet om ved en underjordisk Afledning af Regn- og Spildevand at bøde paa Manglerne ved de aabne Rendestene, navnlig de skadelige Uddunstninger

og jevnlige Oversvømmelser. Den combinerede Komite, som i 1848 blev nedsat for at foreslaae Anlæg af Vand- og Gasværkerne, fik derfor ogsaa til Opgave at fremkomme med Planer til Kloaksystem for den indenbys Deel af Staden. Efter en Mængde Forhandlinger, under hvilke man ikke kunde komme paa det Rene med om der burde indføres Vandklosetter med Afløb til Kloakerne, hvoraf vilde følge at disse ikke maatte udmunde i Havnen, og hvorvidt Kloakerne burde anlægges samtidig med Nedlægningen af Gas- og Vandledningerne, blev det endelig 1854 vedtaget kun at udføre disse Anlæg men at udsætte Gjennemførelsen af Kloaksagen. Hidtil havde der kun været Tale om indenbys Kloaker; men da paa dette Tidspunkt Bebyggelsen af de udenbys Kvarterer tog et stærkt Opsving og det var umuligt at nøies med de der værende Grøfteløb som Spildevands-Afløb, blev der udarbeidet Planer til Kloaker og Gadeanlæg for disse Terrainer og i 1858 bygges da gjennem Blaagaardsgade Byens første Kloak. Dette Arbeide efterfulgtes hurtigt af Kloakanlæg i Sidegaderne i Blaagaardskvarteret, Kloaken gjennem Ryesgade, Østerbrogade og Kalkbrænderivei samt Kloaken i Victoriagade, og i den indre By begyndte Anlægene i 1860 med den nedre Deel af Store Kjøbmagergades Kloak, hvorpaa der indtræder en Standsning i de indenbys Anlæg indtil 1864 og 65, da man ved Paabegyndelsen af Gammelholms Bebyggelse anlægger den Ledning, der fra Havnen ad Niels Juls Gade, Størrestræde, Skvaldergade, Lille Kongensgade og Kirkestræde fører til Høibroplads, hvor Store Kjøbmagergades Ledning optages, saaledes at Slotsholmscanalen ikke mere fik Spildevandstilløb fra den tættest bebyggede Deel af Staden. Man var altsaa nu kommen ind paa en successiv Gjennemførelse af Kloakanlægene, og fra 1864 er der ogsaa uafbrudt arbeidet videre saavel paa Hoved- som paa Sideledninger, saavel i de indenbys som i de udenbys Kvarterer samt paa Fæstningsterrainet, saaledes at der i den indre By nu kun staaer tilbage at forsyne Gaderne i Nærheden af Frue Kirke og Kultorvet, den største Deel af Nyboder, en Deel af Christianshavn og i Forstæderne væsentlig kun Kvarteret Syd for Vesterbrogade samt de fjernere Dele af udenbys Klædebo Kvarteer; men efterhaanden, som Bebyggelsen her skrider frem, er det ogsaa paatænkt der at anlægge en underjordisk Afvanding.

De ved Projekteringen ledende Principer ere i Hovedtrækkene følgende: Ledningerne skulle kunne bortføre det daglige Spildevand (ɔ: Husvand; thi Afløb fra Klosetter til Kloakerne forbydes, da Kloakerne udmunde i Havnen) paa en saadan Maade, at ingen Ureenligheder afsætte sig i dem, og Ledningerne skulle kunne aflede hele den Vandmængde, som kan tilflyde dem selv ved de stærkeste Regnskyl. Den første Fordring fyldestgjøres ved at beregne Ledningernes Fald saaledes, at Spildevandsstrømmen faaer den Hurtighed, som ifølge Erfaring er tilstrækkelig til at føre de faste Stoffer med sig; den anden opnaaes ved at give dem Dimenssioner, der passe til deres Oplande*). Den indre By er deelt i 5 større, indbyrdes uafhængige, Kloaksystemer, Fæstningsterrainet i tre og de udenbys Kvarterer i fem. De fleste Systemer have ifølge Terrainforholdene Udløb i Hovedstrømmen

*) Der er indtil Udgangen af 1877 udført ialt i Kjøbenhavn med Forstæder c. 64,000 Fod murede Hovedledninger, 48,000 Fod Hovedledninger af glacerede Rør og 42,000 Fod Stikledninger til Rendesteensnedløbene og fra Hovedledningerne til Huslinien af de forskjellige Eiendomme: tilsammen omtr. 6½ Miil af Communen anlagte Kloakledninger.

i Havnen; men hvis denne Anordning med Tiden skulde medføre Ulemper, vil man være i Stand til at opfange Spildevandet i Nærheden af de forskjellige Systemers Udmundinger, føre det ad dybere liggende Ledninger til en Ledning gjennem Tunnelen under Havnen og ved en Pompestation paa Christianshavn presse det videre gjennem en Jernledning, der kan udmunde paa Østkysten af Amager, da der paa Grund af Beskaffenheden af Jordbunden i Kjøbenhavns Omegn neppe kan være Tale om at benytte Kloakvandet til Overrisling. Da imidlertid den nuværende Ordning hidtil ikke har medført skadelige Forhold i sanitair Henseende, vil det muligvis aldrig blive nødvendigt at tye til Udførelsen af den omtalte Fremtidsplan.

Yderligere Oplysninger kunne findes i Maanedsk. f. techniske Meddelelser, udgivet af Industriforeningen i Kjøbenhavn, 7de Aarg. 1872, S. 163 flg., en Afhandling af Chr. Ambt, nu Vice-Brolægnings- og Veiinspecteur, der tillige har forfattet „Plan over de indtil 1876 udførte Kloaker i Kjøbenhavn" fremsendt til den hygieiniske Congres i Bryssel.

Stadens Belysning bestod, endnu da første Udgave af dette Skrift udkom, af et Antal af c. 1,800 Olie- eller Tranløgter, som vare fordeelte over samtlige Gader i Kjøbenhavn og Christianshavn samt paa Hovedveiene i Forstæderne, foruden forskjellige Løgter omkring Christiansborg, i Nyboder og i Castellet. Det bemærkes dog alt dengang (1857), at efter den (i 1855) approberede Plan for et Gasværk, vilde der blive anbragt Bygninger for Værket paa Pynten ved Tømmerpladsen, hvorfra Gassen føres i en 20 Tommers Ledning over Stadsgraven ved Vesterport og fordeles i Sidegrene til alle Gader, og til Christianshavn føres en særegen 10 Tommers Ledning under Langebro. Gasbelysningen tog derefter sin Begyndelse d. 4de December 1857*). Efter Supplement til første Udgave (1860) havde Gasværket, ifølge Meddelelse fra dette, 364 Stkr. enkelte Retorter eller rettere 72 Stkr. enkelte og 244 Stkr. dobbelte Retorter i 2 sammenløbende Retorthuse, 2 Kulhuse vare istand til at tage omtrent 11,000 Tons Kul. Gasholdernes Tal var 4 og rummede tilsammen c. 100,000 Tdr. Gas (nu er Gasholdernes Antal paa det ældre Gasværk 8). Værket var istand til at producere 16,000 Tdr. Gas i Døgnet som Maximum. Der var omtrent 2,200 offentlige Blus og henved 40,000 private. I 1876 afsattes af Gas, indledet gjennem Maalere, 288,400 Cbfd. I 1875 afsattes af Gas, der blev indledet gjennem Maaler, 256,400,000 Cubikfod og af Gas til Løgter antages Forbruget til samme Tid at have været 37,985,000 Cbfd. De offentlige Løgters Antal var 2,546 og 15 Candelabrer. I 1874 var Forbruget gjennem Maalere 234 Millioner Cbfd.; i 1873 218 M.; i 1872 206 M.; i 1871 189 M.; i 1870 178 M.; i 1869 163 M.; i 1868 152 M.; i 1867 145 M.; i 1866 140 M.; i 1865 126 M.; i 1864 121 M. Om det nye Gasværk, der nu anlægges ved Øresund, har Udgiveren fra dettes Bestyrelse modtaget følgende omfattende Meddelelse:

Det nye Gasværk, som for Tiden (1877—78) bliver bygget ved Øresund imellem Koleralasarethet og Kjøbenhavns Svineslagteri, er be-

*) Fr. Barfod tilføier ved at anføre dette i sin Tidstavle at 12 andre danske Byer forinden havde havt Gasbelysning. Odense var, som anført, den første danske By, der fik Gas, i 1853.

stemt til i Tiden at skulle kunne producere 2½ Million Cbfd. Gas i Døgnet. Naar det bliver udført i sin fulde Størrelse, vil der være to Retorthuse hver med 40 enkelte Ovne à 7 Retorter, altsaa ialt med 560 Retorter. Hvert Retorthuus har 2 Kulhuse, hvoraf hvert bliver istand til at rumme c. 80,000 Tdr. Kul. Imellem begge Retorthusene bliver opført et Tjærebasin 32 Alen langt og 28 Alen bredt samt 6½ Al. dybt. Paa begge Sider af Tjærebasinet anbringes en Condensator for hvert Retorthuus, bestaaende af 60 Stkr. indbyrdes forbundne opretstaaende 10" Rør, hvori Gassen afkjøles og afsætter en Deel Tjære- og Vanddampe. Paa den østlige Side af Basinet skal Tjæreaftapningen i Tønder finde Sted og paa den vestlige Side bliver bygget fire saakaldte Skrubbere, cylindriske smaae Taarne af Jern, hvori Gassen afgiver Resten af sin Tjære o. a. Fra disse kommer Gassen i to Stkr. Rør, hver 22" i Diam., indtil Damppomperne, der suge Gassen ud igjennem Condensatorerne og Skrubberne og føre den videre. Damppomperne eller Exhaustorerne ere anbragte i en Bygning 105 Alen lang og 23 Alen bred. Foruden Plads til disse indeholder denne Bygning Plads til fire Dampkjedler og to Maskiner hver paa 8 Hestes Kraft, som skulle pompe Vand, Ammoniakvand, Tjære o. a. I samme Bygning bliver fremdeles indrettet Værksteder og Localer for Pladsfolkene m. m.

Ved denne Bygning skal tillige opføres et Vandtaarn, der forsynes med Vandbassiner, som skulle forsyne deels Skrubberne, deels Retorthuset med det fornødne Vand.

Exhaustorerne bringe Gassen i to Stkr. 22" Rør til Rensehuset, hvor der opstilles 4 Forrensere hver 10 Al. lang, 8¾ Al. brede og 6 Al. dybe, samt 8 Rensere hver 10 Al. lange, 8¾ Al. brede, 3 Al. dybe i 2 Systemer, efter at Gassen atter har passeret et Condensatorsystem.

Gassen bliver maalt i 3 Stationsmaalere, som opstilles i et særligt Locale, 33 Al. langt, 25 Al. bredt, og gaaer derfra i Gasholderne. Af disse skulle der være 4, nemlig 2 hver til 600,000 Cbfd. og 2 hver til 400,000 Cbfd.

Der bliver endvidere opført 2 Bygninger til Contoirlocaler og Beboelsesleiligheder for Functionairerne.

For at kunne bringe Kullene ind til Værket bliver bygget en Havn for Pramme, der beskyttes af en Mole 650 Al. lang.

Foreløbigt bliver dog ikke Værket bygget i sin fulde Udstrækning, men der bliver kun opført eet Kulhuus og eet Retorthuus og dette sidste kun halvtfyldt med Retorter og Ovne. Ligeledes bygges der kun een Condensator og een Skrubber, hvorimod Maskinhuset udføres i fuld Størrelse. Af Rensehuset bygges kun Halvparten med 2 Forrensere og 4 Rensere og af Gasholdere kun een paa 400,000 Cbfd., og Maalerhuset forsynes kun med een Maaler, hvorimod Bygningen til samme og Vaaningshusene opføres strax.

Fra dette Gasværk skal Gassen ledes til Staden og Forstæderne i 2 Stkr. 30" Rør, af hvilke dog kun det ene nedlægges strax. Dette skal gaae fra Værket til Strandveien, Østerbro, hvor det afgiver Forgreninger under hele sit Løb, og endelig ende i 2 20" store Grene, hvoraf den ene Green bliver forbundet med den i store Kongensgade i dette Aar nedlagte

20" Ledning og den anden med den i Gothersgade tidligere nedlagte 20" Ledning, og kommer saaledes i Forbindelse med Vesterbroes Gasledninger.

Hospitaler for Syge.

Det Kongelige Frederiks Hospital i Kjøbenhavn i Bredgade og Amaliegade, oprettet af Kong Frederik V. Kongen lagde selv Grundstenen d. 29de Juli 1752, i hvis udhulede Side nedlagdes en Kobberplade med følgende Indskrift:

Domus publicæ CCC ægrotis excipiendis dicatæ,
Pius Patriæ Pater
Fredericus Qvintus
Rex Dan. Norv.
Solenni ritu primum Lapidem posuit
Et suis sumptibus, non rogato civium censu
Opus consummare jussit
Julio MDCCLII*).

Fundats 6te August 1756. Hospitalet har ialt 61 Fælledsstuer med 377 Senge, hvoraf 181 henhøre til de medicinske, 166 til de chirurgiske Afdelinger, og 30 ere fælles for de 4 Afdelinger; endvidere 19 Officiantværelser samt 3 Leiligheder paa 2 Værelser. Betalingen for Kuur og Pleie er faststat saaledes: for en af 2 Værelser bestaaende Leilighed med bedste Pleie 5 Kr., for et Eneværelse med bedste Pleie 3 Kr. daglig; paa en Fællesstue 1 Kr. 20 Ø. daglig. For Udlændinge resp. 7 Kr., 5 Kr. og 2 Kr. 20 Ø. daglig. I Aaret fra 1ste April 1876 til 31te Marts 1877 er der ialt behandlet paa Hospitalet 2,851 Patienter. Hospitalets egne og de samme underlagte Legaters Midler udgjorde den 31te Marts 1877, efter Fradrag af Gjælden, 3,126,652 Kr., see Hospitalslegater.

For Hospitalet, der sorterer under Cultusministeriet, er ansat en Direction med 2 Overmedici, 2 Overchirurger, 4 Reservelæger og 8 Candidater.

Almindelig Hospital, i Amaliegade, opført 1769 og nærmest foregaaende Aar, er deels Lemmestiftelse for Kjøbenhavns Fattigvæsen, deels Sygehospital, hvorunder Holmens Arbeidshuus, Bredgade 55, er henlagt, for deri at optage de Mandfolkelemmer, til hvilke der ikke er Plads i Hospitalet. I samme er tillige en Skole for Drenge og Piger (see foran Skoler), der paa Grund af en eller anden Svaghed ere indlagte i Lemmeafdelingen, samt en Optagelsesanstalt for de under Fattigvæsenets Tilsyn hørende confirmerede Børn, nemlig for Piger, der ikke ere i

*) Fædrelandets omhyggelige Fader, Frederik den Femte, Konge til Danmark og Norge, lagde høitidelig den første Steen til denne offentlige Bygning, bestemt til at optage 300 Syge, og bød at Arbeidet skulde fuldføres paa hans egen Bekostning, uden Bidrag af Undersaatterne. I Juli 1752.

Condition, i selve Hospitalet, og for Drenge, der ikke ere i Lære eller Tjeneste, i Holmens Arbeidshuus.

Som midlertidig Ordning for dette Hospital er vedtaget, at der i samme oprettes 260 Sygepladser, nemlig for fritliggende Patienter, som lide af Fnat, Skurv, Utøi og uhelbredelig Beenskade, samt for andre fritliggende Patienter, der som uhelbredelige begjæres overlagte fra Communehospitalet og det Kgl. Frederiks Hospital . . . . 200 Pladser,
for offentlige Fruentimmer . . . . 60 —

Ialt . . . 260 Pladser

I Sygeafdelingen indlagdes i 1876: 1832 og henlaae ved Aarets Udgang 148.

I Lemmestiftelsen ved Hospitalet med dertil hørende Arbeidshuus samt Christians Pleiehuses Depot indlagdes i 1876: 423 og henlaae ved Aarets Udgang 4,467.

Kjøbenhavns Communehospital, en af vor Tids betydeligste Bygninger i Kjøbenhavn, paabegyndt 1859 og fuldført 1863, efter Tegning af Etatsraad Hansen, i en alvorlig Rundbuestiil. Hovedbygningen eller det egentlige Hospital danner en langagtig Fiirkant, der indeslutter 3 beplantede Gaardsrum; den har Hovedfacade mod Farimagsveien. Den bestaaer af 3 Etager og Kjælder; Midtpartiet af Bygningen er fremspringende og indeholder, foruden den store Hovedportal, Operations- og Forelæsningssal og Kirke, som er prydet med Kuppel og Spiir. Umiddelbart sammenhængende med Hovedbygningen er for hver Ende af samme en mindre Bygning, den ene bestemt for Overchirurgen, den anden for Forstanderen. Fra Enden af Mellemfløien, der danne Siderne af den midterste Gaard, udgaae tvende Længer, som indeholde Hospitalets fælles Badeindretninger. Bygningen, som forbinder de tvende Mellemfløie og danner Bagpartiet af den midterste Gaard og er noget lavere end den øvrige Bygning, indeholder Kjøkkenet med hvad dertil hører. Af isolerede Bygninger maa mærkes Maskinhuset, Vaskeriet, tvende Huse henholdsviis til Optagelse af Syge med smitsomme Sygdomme og for Sindssyge og for støiende og urolige Patienter, Staldbygning, Iishuus, Liigcapel. Længden af Hovedbygningens Facade er 342½ Alen, Hospitalets hele Areal er, som foran er anført, 13 Tdr. Land. Hospitalet er bestemt til at optage 800 Syge i 60 store Fællesværelser à 10 Senge, 24 mindre Fællesværelser à 5 Senge, 27 Stuer hver med 2 Senge, 41 Enkeltværelser og 45 Reserveværelser og Senge til Opererede, smitsomme Sygdomme med 24 Pladser. Sygepladserne ere fordeelte mellem 6 Sygeafdelinger, nemlig 2 chirurgiske, 2 medicinske, 1 for Hudsygdomme og Syphilis og 1 for Sindssygdomme og Sygdomme i Hjernen og Nervesystemet. I Aaret 1876 behandledes paa Hospitalet ialt 7824 Personer.

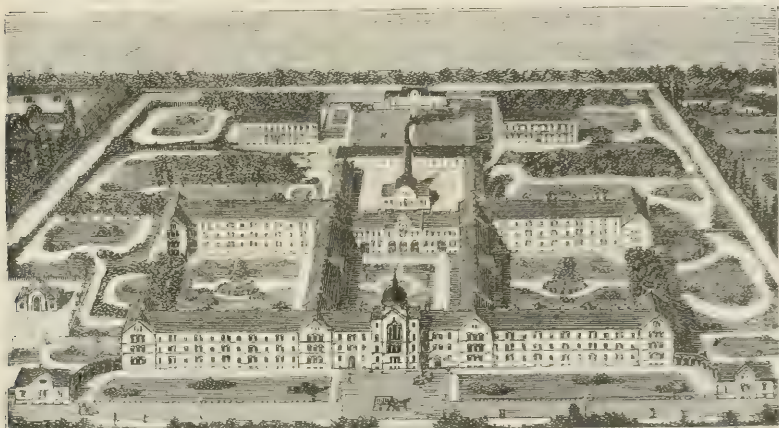
Borgmesteren for Magistratens 2den Afdeling har den øverste afgjørende Ledelse af Hospitalets Anliggender; under ham sortere i sideordnet Stilling Forstanderen og Overlægerne.

Betalingen er for almindelig Pleie paa en Fællesstue for indenbyes Patienter 1 Kr. 20 Ø. daglig, for udenbyes 2 Kr. 20 Ø., for almindelig Pleie paa en Enestue for indenbyes 2 Kr. 20 Ø., for udenbyes 3 Kr. 50 Ø. og for udenrigs 6 Kr., og for bedre Pleie paa en Enestue resp. 3 Kr.,

5 Kr. og 8 Kr.; Interessenter i Sygekasser i Kjøbenhavn, hvis Indretning er anerkjendt af Magistraten, betale for almindelig Pleie paa en Fællesstue 60 Øre daglig. Ingen Sygdom er udelukket fra Behandling i Hospitalet.

Af Communehospitalet gives her en Afbildning.

Fødsels- og Pleie-Stiftelsen, i Amaliegade, oprettet 1785 af Dronning Juliane Marie. Pleiestiftelsen tog sin Begyndelse i Forening med hiin, begge siden 1804 forenede. I Aaret fra 1ste April 1876 til 31te Marts 1877 har der paa Stiftelsen og dens Filialer været optaget 1,081 Barselkvinder. Paa selve Stiftelsen maa paa eengang kun optages

Communehospitalet.

indtil 20 Patienter, som blive indlagte etageviis, medens den ubelagte Etage udluftes. I Fødselsstiftelsen er siden 1ste Mai 1870 aabnet en Poliklinik til gratis Behandling af syge Børn og af Patienter med Sygdomme i de kvindelige Kjønsorganer, hver Søgnedag fra Kl. 1 til 2, under Overaccoucheurens Ledelse. Stiftelsens Capitalformue var den 31. Marts 1877: 543,467 Kr. 94 Øre.

Øresundshospital, taget i Brug 1876, beliggende i Slagtervænget ved Strandveien, er nærmest bestemt til Optagelse af de Syge, som i Henhold til Lov af 1ste Mai 1868 blive at behandle paa et afsondret Sted, naar de ankomme hertil ad Søveien. Der er Plads til 30 Patienter.

Garnisonssygehuus, Rigensgade Nr. 9, blev taget i Brug som Sygehuus 4de Novbr. 1818.

Søetatens Hospital i Nyboder.

Børnehospitalerne i Kjøbenhavn. Børnehospitalet i Rigensgade Nr. 32 aabnedes 11te Novbr. 1850. Hospitalet har Plads til 20 Børn, der optages i en Alder fra 3 til 8 Aar. Der meddeles desuden gratis Consultation i Børnesygdomme hver Søgnedag Kl. 10 og Ubemidlede faae fri Medicin og mindre bekostelige Bandager. I de 26 Aar, det har bestaaet, har der i selve Hospitalet ligget 2,632 Børn, og

i den offentlige Consultation er der i samme Tidsrum behandlet 11,945 Børn. Hospitalet bestaaer ved Gaver, frivillige aarlige Bidrag, Renterne af dets Legater, opsparet Formue, Tilskud af Kjøbenhavns Commune til Dækning af dets Byggegjælds Renter samt ved 1/6 Netto-Overskud fra Haandværkerforeningens Industri-Lotteri. Den 13de Januar 1873 aabnede Hospitalet en Filial-Klinik, som har Locale paa Hjørnet af Nørre- og Vestervold, hvor der ligeledes meddeles gratis Consultation i Børnesygdomme hver Søgnedag Kl. 10, og hvor Ubemidlede ogsaa faae fri Medicin og mindre bekostelige Bandager.

Betalingen for Indlæggelse — de indenbyes Ubemidlede ere fritliggende — paa Hospitalet, der saavidt Pladsen tillader det, ogsaa optager Børn fra Landet, er fastsat til 66 Øre daglig. Indlæggelsen skeer gjennem Lægen, der daglig træffes paa Hospitalet Kl. 10.

I Forbindelse med dette Børnehospital i Rigensgade, og ved Hjælp af dets opsparede Midler, opføres i 1877-78 et nyt og større Børnehospital ved Farimagsveien mellem Nørre- og Østerbro, paa Hjørnet af Hallinsgadens Fortsættelse. Den 9de Juli 1877 blev Grundstenen til det nye Hospital nedlagt af Hendes Majestæt Dronningen i Overværelse af Hs. Majestæt Kongen, og Hospitalet kaldet: „Dronning Louises Børnehospital", ligesom Hendes Majestæt overtog Protectoratet for Hospitalet. Dette vil have Plads for 60 Senge, foruden 6 à 8 Senge i en isoleret Bygning. Grunden er 1400 □ Alen.

Hospitalet vil rimeligviis kunne aabnes i Slutningen af 1878, og vil optage Børn i en Alder fra 1 til 12 Aar, baade fra Hovedstaden og fra Landet.

Epidemihospitalet paa Blegdamsfælleden er nu (Foraaret 1878) nær ved sin Fuldendelse. Hospitalet, der er opført efter Barakkesystemet, er beliggende bag Johanneskirken paa et 14 Tdr. Land stort Areal af Blegdamsfælleden.

Blandt Hovedstadens Hospitaler regnes ogsaa sædvanligviis **Diaconissestiftelsen paa Frederiksberg,** oprettet i 1863 ved frivillige Bidrag ifølge Foranstaltning af Hendes Majestæt Dronningen, under hvis Protectorat den nu staaer, uddanner Søstre til Sygepleie og anden Barmhjertighedsgjerning. Moderhuset er Peter Bangs Vei 35, hvor der er Plads til 48 voxne Patienter og 12 Børn og de fornødne Søstre, hvis Antal i October 1877 var 60. Betalingen er daglig for Indlændinge: Enestue 4 Kr., Fællesstue 2 Kr. For Udlændinge: Enestue 5 Kr., Fællesstue 3 Kr. Foruden 2 Fripladser er der 2 Legatpladser for 2 kvindelige chirurgiske Syge og en tredie Legatplads for Mænd. Det tidligere Moderhuus i Smallegade 50 er omdannet til et af Diaconisser betjent Pensionat for ældre svagelige Damer. Diaconissestiftelsens smukke Bygning er opført af Architekt H. J. Holm, efter Former, der havde gjort sig gjældende i Muursteensgothiken i Nordtydskland og Danmark.

Milde Stiftelser i Kjøbenhavn.

Disse findes alt anførte i Afdelingen om Kjøbenhavns Inddeling efter Kvarterer og Roder og deres Beliggenhed forsaavidt tillige betegnet. Her anføres de i den Rækkefølge, der er givet i Tabelværk til Kjøbenhavns Statistik Nr. 2. Først nævnes I. Stiftelser for Personer af bestemte Samfundsklasser (excl. III); dernæst II. Stiftelser for trængende Personer i Almindelighed (excl. III); III. Stiftelser under St. Petri, Reformert, Catholsk og Mosaisk Menighed.

I.

Alderstrøst, Nørrebrogade 17, grundlagt 1862 af Haandværkerforeningen og bestyres af denne. Bestaaer af 3 Bygninger med 174 Leiligheder, hvoraf 123 Friboliger. Activer 222,900 Kr. Udenfor disse i Legater 54,400 Kr.

Bombebøssen, Brogade 8, stiftet ved at Commandeur og Vaterskout Peder Norden Sølling ved Kongl. Resol. 2den Novbr. 1819 fik Tilladelse til paa Vaterskoutens Contoir at indrette en Bøsse til deri at samle Bidrag til i Tiden at anskaffe et Huus for værdige, gamle Sømænd. I Bombebøssen findes 10 Familieleiligheder, der beboes af 9 ældre Sømænd med deres Hustruer samt 2 Enker; endvidere ere 39 andre ældre Sømænd Beboere af samme. Foruden frit Huus, Lys, Brændsel og Sygepleie har Bestyrelsen været istand til at give Middagsmad med tilhørende Brødportion samt Vask og Klæder til dem, som behøve denne Hjælp. I Understøttelse af det af Etatsraad Wolff og Hustru oprettede Legat til Fordeel for Enker og ugifte Døttre af Sømænd, udredes 23 Portioner à 40 Kr. aarlig. I Understøttelse af det af Kammerherre Rønnenkamp og Hustru oprettede Legat til Fordeel for trængende Fiskere i Sjælland, som ved Storm og Uveir have lidt Skade paa Baade og Redskaber, udredes 400 Kr. aarlig. Stiftelsen eier, incl. dens Eiendom i Brogade, c. 330,000 Kr.

Bræstrups Stiftelse, Nørreallee 17, grundlagt 17de Decbr. 1860, opført 1863 af Kjøbenhavns Politibetjente til Bolig for gamle Politibetjente og deres Enker, 32 Boliger, hvoraf 16 Friboliger og 16 for modereret Betaling. Opnævnt efter Politidirecteur B.

(Collegium mediceum eller Borchs Collegium, alt omtalt foran under Universitetet.)

(Elers Collegium, alt omtalt foran under Universitetet.)

Poul Fechtels Hospital eller de Hamborger Sjælebøder, Møntergade 28, stiftet 1570 af Møntmester Poul Fechtel, 24 Friboliger for ældre trængende Piger, der have tilhørt den tjenende Stand. Activer 55,840 Kr. I Pensioner til Trængende udenfor Stiftelsen udbetales aarlig 272 Kroner. Legater i Activmassen 12,400 Kr., udenfor denne 11,200 Kr.

Garvermestrenes Stiftelse, Løngangsstræde 31, opført 1854 for 4 Familier (trængende Garvermestre og deres Enker). Legat under Stiftelsens Bestyrelse udenfor Activmassen 11,200 Kr.

Det Harboeske Enkefrueklоster, Stormgade 14, stiftet 23de Novbr. 1735 af Geheimeraadinde Christiane Harboe, født Baronesse Fiuren, til Bolig for 13 Fruer af de 5 første Rangklasser. Af de 13 Leiligheder, der findes i Klosteret, bestaae efter en i 1874 stedfunden Ombygning de 5 af 3 Værelser og Forstue, 3 af 3 og 5 af 2 Værelser uden Forstue. Til alle Leiligheder hører Kjøkken, Pige- og Spisekammer m. v. Priorinden har i Hævning 520 Kr. aarlig, de øvrige Damer 320 Kr. aarlig. I Hævingen vil dog ifølge Kongl. Resolution af 7de Juni 1867 indtil videre blive afkortet 120 Kr. aarlig for dem, der udnævnes efter Resolutionens Datum. Af Hofraad David Amsel Meyer er legeret Klosteret 5000 Kr., hvis Renter aarlig deles ligelig mellem Conventualinderne. Klosteret eiede forøvrigt ved Udgangen af 1876 foruden dets ovennævnte Eiendom, der er assureret for 97,700 Kr., 181,200 Kr. i Panteobligationer à $4^1/_2$ pCt. Paa Eiendommen hviler en Prioritetsgjæld, der oprindelig udgjorde 36,000 Kr., men som nu er nedbragt til 33,729 Kr. 97 Ø. Gjælden forrentes og afdrages med 6 pCt. aarlig af det oprindelige Beløb, og vil være tilbagebetalt ved Udgangen af 1893.
Kjøbenhavns Magistrat har Directionen.

Heymanns Stiftelse for Officeersenker, Victoriagade 19, stiftet 1869 af Commerceraad J. W. Heymann, 5 Friboliger for Enkerne, 1 Fribolig for Inspecteuren, der skal være en gift Invalid eller en afskediget gift Underofficeer. Act. 1,336 Kr., som er et Legat.

Høkerstiftelsen (Aldershaab), Peder Skramsgade 16 A. B. C., oprettet 1871—72 af Høkerforeningen, 28 Friboliger, 52 Boliger for modereret Betaling, Legater under Stiftelsens Bestyrelse 3,000 Kr.*).

Malersvendenes Stiftelse, stiftet 1874 af Malersvendeforeningen for trængende Malersvende og deres Enker, 3 Friboliger, 17 Boliger for modereret Betaling.

Manufacturhandlerforeningens Stiftelse, Ryesgade 119, oprettet 1873 af Foreningen for trængende Manufacturhandlere og deres Enker, 20 Friboliger, Legater tilhørende Foreningens Stiftelses- og Understøttelsesfond 26,458 Kr.

Muursvendeforeningens Stiftelse i Smedegade 10, oprettet 1860 af Foreningen til Bolig for trængende Muursvende og deres Enker, 20 Friboliger, 28 Boliger for modereret Betaling. Legater under Stiftelsens Bestyrelse 3,698 Kr.
(Regentsen alt omtalt foran under Universitetet.)

Sadelmagernes Stiftelse i Fælled Rode, oprettet 1875 til Bolig for trængende Sadelmagere og deres Enker, 6 Boliger for modereret Betaling, 13 Boliger for fuld Betaling.

*) Stiftelsen har ifølge en testamentarisk Disposition af afd. Høker Brønnicke den Forpligtelse aarligt at udbetale 4 pCt. Rente af 30,000 Kr., som han har skjænket til dens Opførelse, til Stiftelsens Fribeboere. Desuden er Stiftelsen forpligtet til at udbetale 240 Kr. aarlig til et bestemt Ægtepars Huusleiehjælp.

Skipperforeningens Stiftelse, Istedgade 10, 12, 14, opr. 1858—59 af Foreningen til Boliger for trængende Sømænd og deres Efterladte, 38 Friboliger, 37 Boliger for modereret Betaling. Legater 29,300 Kr.

Skomagermestrenes Stiftelse, Fredericiag., opr. 1873, 26 Friboliger.

Skomagersvendenes Stiftelse, Gasværksvei 25, oprettet 1858 af Skomagersvendeforeningen til Boliger for trængende Skomagersvende og deres Efterladte, 12 Friboliger, 19 Boliger for modereret Betaling.

Skræddermestrenes Stiftelse, Victoriagade 18, opr. 1858 af Mestrene, til Boliger for trængende Skræddermestre og deres Efterladte, 8 Friboliger. Legater 4,066 Kr.

Skræddersvendenes Stiftelse, St. Hansgade 7, opr. 1861 af Skræddersvendeforeningen til Boliger for trængende Skræddersvende og deres Efterladte, 30 Friboliger, Legater 2,000 Kr.

Snedkersvendenes Stiftelse, Gamle Kongevei 35 og 37, opr. 1867 af Snedkersvendeforeningen, 20 Friboliger, 10 Boliger for modereret Betaling. Stiftelsen eier et Understøttelsesfond, stort 1877 3,218 Kr., og et Legat paa 2,000 Kr.

Stiftelsen for gamle Haandværksmestre og deres Enker i trange Kaar, Vestervoldgade 113, stiftet 1835 af Kjøbenhavns Laug til Fribolig for gamle Haandværksmestere og deres Enker, 64 Friboliger, Activer 279,115 Kr., Conradts og Schellers Legater ere ikke medregnede.

Stiftelsen for trængende Værtshuusholdere og deres Enker i trange Kaar, Østervoldgade 18, 20, 22, opr. 1856 af Værtshuusholderforeningen, 27 Friboliger, 31 Boliger for modereret Betaling. Legater under Stiftelsens Bestyrelse udenfor Activer 10,800 Kr.

Etatsraad O. B. Suhrs og Hustrues Friboliger for trængende Grosserere og deres Enker, Valdemarsgade 5, 14 Boliger, taget i Brug 1877.

Søetatens Enkebolig, Baadsmandsstræde 21—31, er opført i 1864 af en i 1854 stiftet Forening blandt Søetatens faste Mandskab med det Formaal ved et 16aarigt Bidrag af 4 Kroner at skaffe deres eventuelle Enker Fribolig. Bygningen indeholder 58 lige store Leiligheder, der tildeels udleies til Private, men for hver 2000 Kroner, der oplægges til Dækning af Prioritetsgjælden (50,000 Kr.), bortgives en Fribolig til den af Medlemmernes Enker, der hertil er berettiget. 30 Enker have faaet Fribolig, men der er endnu 34 Enker, der faae en midlertidig Huusleiehjælp 48—64 Kr.

Sømandshjemmet, Vildersgade, oprettet 1875 af Sømandsforeningen med det Formaal at skaffe Boliger for Søfolk, 73 Boliger for modereret Betaling, et Hotel beregnet til 30 Senge for farende Søfolk.

Typographernes Stiftelse, i Gasværkets Rode, oprettet 1870—71 af Typographernes Forening for at skaffe Bolig for trængende Typographer og deres Efterladte, 12 Friboliger, 3 Boliger for modereret Betaling. Legat 6000 Kr.

Tømmersvendenes Stiftelse, Adelgade 27, oprettet 1851 af Tømmersvendeforeningen til Boliger for trængende Tømmersvende og deres Enker, 20 Friboliger. Activer 15,312 Kr., derunder Legat 3000 Kr.

Urtekræmmerforeningens Stiftelser, Hindegade 11 og Læssøgade 18, oprettede 1844—66 af Urtekræmmerforeningen til Boliger for trængende Urtekræmmere og deres Efterladte, 40 Friboliger.

(Valkendorffs Collegium, allerede foran omtalt.)

Vognmandsforeningens Stiftelse, i Frimurerforeningens Rode, oprettet 1876 af Vognmandsforeningen til Bolig for trængende Vognmænd og deres Efterladte.

II.

Abel Cathrines Stiftelse, Dronningens Tvergade 39, stiftet 1675 af Abel Cathrine v. d. Wisch, Enke efter Hans Hansen Osten, Proviantskriver paa Kjøbenhavns Slot og Inspecteur over Dronningens Gods paa Lolland, udvidet 1726, 1742 og c. 1769. 24 fattige og sygelige Kvinder have hver 2 Værelser og et Kjøkken samt 2 Kroner ugentlig og Tillæg af særskilte Legatmidler. Activer 85,873 Kr. Legater udenfor Activmassen 8,804 Kr.

Bestandig borgerlig Forenings Stiftelse (J. Wilians Stiftelse), Parcelvei 12 og 14, oprettet af Foreningen 1869, 12 Friboliger for trængende Kjøbenhavnske Borgere og deres Efterladte.

Budolphi Stiftelse, St. Pederstræde Nr. 12, oprettet 1725 af Student Morten Nielsen Budolph for uformuende, skikkelige Enker og ugifte Kvinder (Fortrinsret have kjøbenhavnske Borgerenker og Borgerdøttre, naar de ere fødte i Kjøbenhavn), 4 Friboliger, 6 Boliger for modereret Betaling; for at opnaae Plads for modereret Betaling maa man yde Indskud af 1000 Kroner.

Kong Frederik den Syvendes Stiftelse, oprettet 1873 af Louise Christine Lehnsgrevinde af Danner til Friboliger for 52 fattige Kvinder, navnlig saadanne, der have ernæret sig af deres Hænders Gjerning, naar de ere forsørgelsesberettigede i Kjøbenhavns og Frederiksbergs Commune. Activer 44,200 Kroner.

Grosserer M. E. Grøns og Hustrues Friboliger Nr. 1 og 2, oprettede 1860—61, Nr. 1 beliggende i Eiendommen Matr. Nr. 34 A 2 a, 34 A 2 b paa Solitudeveien, 2 i Matr. Nr. 361 Nr. 7 i Slotsgade. Stiftelserne yde Fribolig, Nr. 1 til 14 og Nr. 2 til 20 Personer, der skulle være „værdige og trængende samt over 50 Aar gamle Ægtefolk, Enker eller ugifte Fruentimmer, henhørende til de saakaldte bedre Klasser af Middelstanden (Embedsklassen derunder henregnet) og bosatte i Kjøbenhavn eller paa dens Grund", dog at Beslægtede af Testator og Hustru have Forret uden Hensyn til Bolig. Saalænge Testators Hustru lever, besættes Pladserne af hende, ligesom ogsaa fremtidigt altid den ældste mandlige Descendent af Testator, som bærer dennes Familienavn og er bosat i Kjøbenhavn, skal deeltage med Magistraten i Besættelsen.

J. V. Heymanns og Hustrues Sølvbryllupsstiftelse, Pederhvitfeldtsstræde, oprettet 1871, skjænket Communen i 1872, 16 Friboliger. Commerceraad Heymann har desuden skjænket Stiftelsen, der bestyres af Kjøbenhavns Overpræsident, 3,200 Kroner i Obligationer.

Hjorth og Ulrichsens Stiftelser, henholdsviis Vesselsgade 12 og Blaagaardsgade 21, oprettede 1849—57 af Justitsraad, Naalemagermester Hjorth, Dreiermester Ulrichsen og Capitain Stæger, Boliger for ældre ugifte Kvinder af Borgerstanden, 9 Friboliger, 31 Boliger for moderet Betaling. Legater under Activmassen 14,800 Kr., udenfor Activmassen 29,800 Kr.

Kjøbenhavns Sygehjem, see Frederiksberg Sogn.

H. P. Lorentzens Stiftelse, Rigensgade Nr. 30, oprettet 1853 af Grosserer H. P. Lorentzen til Boliger for aldrende, ugifte Kvinder, Enker og gamle Ægtefolk af Middelstanden, 11 have Fribolig, 11 yde modereret Leie, 22 give fuld Betaling. Activer c. 27,000 Kr.

Conferentsraad Mundts Fribolig, Victoriagade Nr. 20, oprettet i Henhold til en Bestemmelse i hans Testamente af 29de Juli 1853. Efter den af Magistraten forfattede Fundats, dat. 13de Juli 1863, er Stiftelsen bestemt for ugifte Kvinder (hvorunder ikke henregnes Enker), som ere over 40 Aar gamle, fortrinsviis saadanne, der efter tidligere Vedtægter kunde vente Pension af det Offentlige. Stiftelsen har 16 Friboliger, hver med 2 Værelser, Kjøkken og Brændekammer, samt Adgang til fælles Bekvemmeligheder.

Krigsraad Mørks Minde, Kannikestræde 3, oprettet 1864 af Frøken E. H. Mørk, yder Fribolig for 33 Enker og ugifte Kvinder, hvis Kaar i Forhold til deres Stilling er ringe. Activer c. 70,000 Kr.

Nissens Stiftelse, Nørregade 3, stiftet 1764 af Etatsraad H. N. Nissen og Hustru, Friboliger for 3 Enker.

Soldins Stiftelse (Trøstens Bolig), Skindergade 34, oprettet 1845 af Boghandler Soldin og Hustru Hanne, født Ruben, 25 Friboliger for værdige Enker og ugifte Kvinder, der ikke ere under 50 Aar. Activer c. 30,000 Kr.

Thorups Stiftelse, Thorupsgade 6 og 8, oprettet 1858 af Cancelliraad, Revisor O. Thorup, til Boliger for ældre saavel ugifte Personer som Enker og Enkemænd. 40 Leiligheder hvoraf 34 Friboliger, af de øvrige 6 svares modereret Leie. Activer c. 9000 Kr., desuden Legat paa 28,000 Kr.

Treschows Stiftelser, 1 i Klerkegade 27, opr. 1846, 2 i Overgaden o. V. 60, opr. i 1853 og 1857 af Geheimeconferentsraad Treschow, Friboliger for værdige trængende Kvinder, henholdsviis 28, 40, 60; Legat til Vedligeholdelse, Rente 1876 4,693 Kr.

Vartov Hospital. Det catholske Helligaandshuus gik i Reformationstiden over til at blive Hospital under Magistratens Bestyrelse. Det har nu c. 500 Pladser, hvoraf 432 Fripladser, af hvilke 185 belægges af Private. Hvert Lem faaer 1 Krone 35 Øre ugentlig og en Deel af Lemmerne faae Tillæg af særskilte Legatmidler. Pladser for enkelte Personers Levetid kunne kjøbes for en Betaling, som svarer til Værdien af en Livrente af 80 Kroner, og Belæggelsesret til en Plads kan kjøbes for 3,600 Kr. I Almindelighed skal Enhver, der indlægges, være mindst 50 Aar gammel og forsørgelsesberettiget i Kjøbenhavn. Eiendommen vurderedes 31. Decbr. 1876 til 397,000 Kr., Activerne angives til 1,153,325 Kr., Legater udenfor Activerne 325,594 Kr.

Winterfeldts Stiftelse, 1—3 (Trøstens Bolig, Hindegade 9, Klerkegade 29) oprettet 1804 af Admiral Winterfeldt til Friboliger for Trængende; 23 have Fribolig, 100 betale en modereret Leie. Activer 122,817 Kr.

Det Kongelige Opfostringshuus, Store Kongensgade 108, stiftet af Kong Frederik V. ved Fundats af 29de Juni 1753, har 90 Alumner, som nyde fri fuldstændig Forpleining, Beklædning og Underviisning samt Confirmationsudstyr. Activer 129,435 Kr. foruden Legater 12,368 Kr.

Lægeforeningens Boliger, Østerbrogade 57, oprettede 1854—71 for at give billige og gode Boliger for Folk af de mindre bemidlede Klasser og for at formindske den Overfyldning af Mennesker, som finder Sted i de daarlige Kvarterer af Staden. Foretagendet paabegyndtes med en Capital stor 94,243 Kr., som var tilovers fra den Sum, som under Choleraepidemien 1853 var stillet til Foreningens Disposition, medens Communen skjænkede Grunden. I Aarene 1853—71 er der stadig opført nye Bygninger, hovedsagelig ved Hjælp af Laan, men ogsaa ved Gaver (fra Centralcomiteen og Private). Etablissementet betragtes nu som foreløbig afsluttet, og det Overskud, som man paaregner, agtes anvendt deels til Formindskelse i Huusleien for de ældste Beboere, deels til Kjøb til Nedbrydning af daarlige Bygninger og til Opbygning af gode til Bolig for de ubemidlede Klasser. Antallet af Boliger er 579, for Alle betales en modereret Leie. Leieindtægten er fra 1867 til 1876 stegen fra 27,425 Kr. til 54,218 Kr.

III.

Thyms og Pelts Stiftelser, Larsleystræde, 35 Friboliger for Familier af St. Petri Menighed, Activer 144,681 Kr.; Legat udenfor Activmassen 14,933 Kr.

Brødrene Petersens Jomfrukloster, Vimmelskaftet, oprettet 1755 af Kjøbmændene Albrecht og Sebastian Petersen, 15 Friboliger for ugifte Kvinder af St. Petri Menighed, som have naaet 35 Aars Alderen. Activer 196,853 Kr.; hver Beboerinde nyder en Pension stor 400 Kr. aarlig.

Eibeschütz Stiftelse, Compagnistræde, oprettet 1834 af Justitsraad S. A. Eibeschütz, 14 Friboliger for jødiske Familier.

Lene Frænkels Stiftelse, Rosengaarden Nr. 3, oprettet 1834 af Enken L. Frænkel til Boliger for 12 jødiske Familier.

Godgjørenhed, Borgergade, oprettet 1853 af Guldtrækker Heymann og Grosserer Melchior til Friboliger for jødiske Familier, 12 Familier betale ingen Leie, 3 en ringe.

Melchiors Stiftelse, Løngangsstræde, oprettet 1845 ifølge Grosserer Gerson Melchiors Testamente til Friboliger for 8 jødiske Familier. Activer c. 22,000 Kr.

Meyers Minde, Krystalgade, oprettet 1825 for et af Hofraad David Amsel Meyer stiftet Legat, 33 Friboliger, Activer 74,000 Kr.

Næst efter de milde Stiftelser skulde her, efter Meddelelser i Tabelværk til Kjøbenhavns Statistik Nr. 2, gives en chronologisk ordnet sammentrængt Fortegnelse over **Legater i velgjørende Øiemed,** der sortere under Kjøbenhavns Magistrats første Afdeling*).

Legater for trængende civile og militaire Embeds- og Bestillingsmænd samt disses Enker og Børn.

Det Lautrup-Buchwaldske Stipendium, 1744, Etatsr. L. og Hustru, for trængende Professorenker eller andre Fattige, under Universitetet, stort 1,589 Kr. Det Bingske Stip., 1749, Etatsr., Dr. med. J. Bing, for 4 Professorenker, under Universitetet, stort i Rente 320 Kr. Fletschers Legat, 1762, for 3 trængende Præsteenker, under Cultusministeriet, stort 22,297 Kr. Biskop Herslebs Legat for Præsteenker (nu 3), 1767, under Cultusministeriet, st. 8,089 Kr. Fru M. J. Munthes L., 1781, for et Medlem af Familien og derefter en trængende Professor- eller Præsteenke, under Overformynderiet, st. 1,455 Kr. Fru K. Schiøttes L., 1784, for trængende Militaire, under Garnisons Kirkes Sognepræst, st. 2,400 Kr. Capitain Hirschnachs L., 1790, for afskedigede Officerer af Landetaten og deres Enker, under Garnisonskirkens Sognepræst, st. 2,400 Kr. Justitsraad, Herredsfoged Kløckers L., 1809, for Enker eller Børn af en for Fædrelandet falden Officeer, Finantsministeriet bortgiver Legatet efter Indstilling fra Invalidefonden, st. 4,368 Kr. Etatsraad J. C. Hedegaards L., 1821, 1823, for 2 af Landetatens ældste pensionerede Underofficerer som Bidrag til deres Pension, st. 1,600 Kr. Etatsraadinde Marie Kofoeds, født Bohns L., 1825. Af Renten af 50,000 Rd. til Enker efter Borgere og Embedsmænd her i Staden med 10 Portioner à 100 Rd. og 20 Portioner à 50 Rd. aarligt. Kirkebetjente ved Frelsers Kirke foretrækkes; uddeles nu med 19 Portioner à 200 Kr. og 36 P. à 100 Kr. Under Borgerrepræsentationen. Aarlig Rente nu 7,400 Kr. Kammerraad J. Dajons L., 1831, til Understøttelse for trængende ugifte Fruentimmer af den Dajonske eller Vesterholtske Familie, under Justitsministeriet, st. 23,009 Kr. Secretair Kall og Søsters L., 1837, for ugifte Fruentimmer helst Døttre af Embedsmænd, st. 15,796 Kr. Biskop Mynsters L., 1838, til Understøttelse for en Præsteenke eller Præstedatter i Sjællands St., under Cultusministeriet, st. 2,000 Kr. Conferentsraad Schiønning og Hustrues L., 1840, for trængende Enker eller Døttre af Embedsmænd i Kjøbenhavn, Familien foretrækkes, st. 7,000 Kr. Stadshauptmand, Oberst J. Conradt og Hustrues Legat for værdige og trængende Enker efter Officerer, som have tjent i Kjøbenhavns Borgervæbning, 1842, under en selvstændig Bestyrelse, st. 66,586 Kr.

Provst Andreas Krag-Holms L., 1842, for 4 trængende Enker efter Menige i Søetaten, under Holmens Provst, st. 1,000 Kr.

*) Forsaavidt nogle Legater af samme Anvendelse, der ikke herhøre under ovennævnte Afdeling af Magistraten, her ere medtagne, vil det blive anført under hvilken Bestyrelse de ere henlagte.

Consistorialraad Bjørns L., til 5 Præste-Enker eller Døttre i Sjællands St., 1848, under Cultusministeriet, st. 10,000 Kr. Understøttelsesfonden for Enker og ugifte Fruentimmer, opr. 1849 af Kjøbenhavns Magistrat i Anledning af den denne tilfaldne Capital, tidligere tilhørende den i 1802 stiftede Enkekasse for Mænd over 50 Aar efter Udbetalingen af den sidste Enkepension, til trængende Enker og ugifte aldrende Fruentimmer af Embeds- eller Borgerstanden i Kjøbenhavn, med aarlige Portioner à 40 Rd., st. 22,174 Kr. Biskop Mynsters Jubilæumslegat, 1851, til Understøttelse for 6 Døttre af afdøde Præster i Sjællands Stift samt til 2 Skolelærere i samme Stift eller deres Enker, naar de have Sønner ved Skolelærerseminariet (nu understøttes 9 Præsted. og 3 Skl.), under Cultusministeriet, st. 28,064 Kr. Fru Cathrine Marie Dichmanns L., 1853, til ugifte Døttre af afdøde Embedsmænd, med 2 Terminers Rente til hver, st. 12,000 Kr. Justitsraad S. A. Eibeschütz L., 1855, til Understøttelse for 5 Enker efter de i Slagene ved Fredericia og Isted faldne Officerer med 40 Rd. aarlig. Naar der ikke længer forefindes saadanne Enker, anvendes Legatet til Understøttelse for Faldnes og Invaliders Enker. Under Invalidefondens Bestyrelse. Stort 10,200 Kr.

Etatsraad Suhr og Hustrues Legat til afdøde Embedsmænds ugifte Døttre, 1857, Capitalen bestod af c. 175,000 Rd. i forskjellige ikke strax realisable Papirer, som foreløbig skulde give 4,800 Rd. aarlig. (Hvad der kom ud af Effecterne i Rente og Capital skulde dannes til en Grundfond paa 120,000 Rd. og til en Reservefond paa indtil 30,000 Rd., saaledes at naar 30,000 Rd. er naaet, gaae 20,000 Rd. deraf over til Grundfonden; de 30,000 Rd. søges atter naaet og saa fremdeles.) Af de 4,800 Rd. regnes til Administration 300 Rd. aarlig. 30 Legatportioner paa 100 og 30 paa 50 Rd. aarlig uddeles til ugifte Døttre af Kongelige Embedsmænd. Af Renterne af de 20,000 Rd. henlægges 1/24 til Administration, af Resten gaaer Halvdelen til Portioner paa 100 og Halvdelen til Portioner paa 50 Rd. aarlig og saa fremdeles af hver 20,000 Rd. Legatet udbetales indtil et halvt Aar efter at Legatnyderen er bleven gift eller er død. Legatet er henlagt under Borgmesteren for Magistratens 1ste Afdeling, der bestyrer Legatet, dog ikke med Benyttelse af sit Embedspersonale. Legatets Størrelse var ultimo 1876 320,000 Kr. i Grundfond og 48,800 Kr. i Reservefond.

Enkens Legat, oprettet af Fru Rose Goldschmidt, født Gerson, 1861, for 4 ugifte, faderløse Piger, hvis Opdragelse er tilendebragt, og hvis Fædre have været Embedsmænd i Kjøbenhavn, under Borgerrepræsentationen, st. 7,800 Kr.

Treschows Legat til Forbeel for 10 Døttre efter fortjente Fædre af den høiere Embedsstand, 24de December 1861, oprettet af Geheimeconferentsraad F. W. Treschow, Renten af 50,000 Rd. anvendes efter Legatets Navn; Treschows Legat til Forbeel for 30 værdige og trængende ugifte Døttre af afdøde Embedsmænd og 20 Enker efter Mænd af bemeldte Stand, 24de December 1861, opr. af Geheimeconferentsraad F. W. Treschow, Renten af 125,000 Rd. anvendes efter Legatets Navn. De her nævnte Treschowske Legater ere en Deel af det Treschowske Pengefideicommis, hvis enkelte Legater ere opførte under de forskjellige Formaal, i hvilke de ere stiftede;

dog maa tilføies, at Fundatsen har henlagt et Beløb af 120,000 Kr., hvis Renter anvendes til dermed at lønne Fideicommissets Bestyrer (af den Treschowske Slægt) og et Beløb af 125,000 Kr. til yderligere Administrationsudgifter. Hele det Treschowske Fideicommis eiede ultimo 1876 1,114,800 Kr., hvorind under gaae Fideicommissets Kassebeholdning og Reservefond. Reservefondens Midler bestaae ifølge Fundatsen af 60,000 Kr. og af de over 4 pCt. overskydende Renter fra Fideicommissets andre Bestanddele. Naar den er opvoxet til 120,000 Kr., skilles de 60,000 Kr. ud og henlægges til velgjørende Øiemed, som nærmere bestemmes ved Indstilling fra Bestyrelsen til Kongen, og saa fremdeles. Reservefonden benyttes imidlertid med Justitsministeriets Tilladelse til at supplere Fundatsens øvrige Legater, naar disses Midler ikke maatte strække til at opfylde deres Formaal, hvilket navnlig gjælder om de til Stiftelserne knyttede Legater. Frøken Valentins Legat, 1862, for ældre ugifte Døttre af afdøde Embedsmænd og Borgere af Staden Kjøbenhavn, især saadanne Piger, som maa ernære sig ved deres Hænders Gjerning. Familien foretrækkes, st. 45,546 Kr. Ole Nielsen Viums og Hustrues L., 1862, som Hjælp til Friboliger for ældre Politibetjente og deres Enker i Bræstrups Stiftelse, under Bestyrelsen for denne, st. 10,000 Kr. Legat for ugifte Døttre af Høiesterets ordinaire Tilforordnede, 1863, opr. af det juridisk-practiske Selskabs Efterladenskaber, for ugifte Døttre af Høiesterets ordinaire Tilforordnede, under Cultusministeriet, bestyres af Universitetsqvæsturen, st. 3,800 Kr. Etatsraad J. C. v. Osten og Hustrues L., 1864, for ugifte Fruentimmer og Enker af Embedsstanden eller den bedre borgerlige Stand i Kjøbenhavn og Amager Birk, under særlig Bestyrelse, st. 77,000 Kr. Kammerassessor C. F. Christensen og Hustru N. A., født Ockenholdts L., 1864, for gifte eller ugifte Døttre af Toldcontrolleurer og Toldassistenter, som ere eller have været ansatte som saadanne i Kjøbenhavn eller Helsingør, st. 32,853 Kr. Justitsraad Schønberg og Hustrues (født Flensborg) L., 1864, for Embedsmænds ugifte Døttre, Familien foretrækkes, st. 4,542 Kr. P. B. Lunds (og Hustrues, f. Jansen) L., 1865, for en ugift Datter over 30 Aar af en afdød Embedsmand eller Borger i Kjøbenhavn, Familien foretrækkes, under Borgerrepræsentationen, st. 2,000 Kr. Apotheker M. C. Achens L., for ugifte Døttre eller Enker efter afdøde Embedsmænd, Handlende eller andre Borgere i Kjøbenhavn, st. 71,313 Kr. Conferentsraad Kjellerup og Hustrues (A., født Linde) L., 1865, Renten af Capitalen, 15,000 Rd., fordeles i 6 Portioner à 100 Rd. aarlig til trængende Enker efter de i Krigen 1864 faldne danske Officerer, forsaavidt de forblive i ugift Stand. Hvis Moderen døer, beholder Barnet Legatet til sit 15de Aar. Ere Enkerne uddøde, fordeles Renten i Portioner paa 50 Rd. aarlig til Enker eller faderløse Pigebørn i Kjøbenhavn, st. 30,267 Kr. Biskop Lautrup og Hustrues (f. Testmann) L., 1865, til en Person paa 5 Aar ad Gangen, kan fornyes, først ægte Afkom af Biskop L. og Hustru, dernæst af deres Søskende, dernæst Enker eller ugifte Døttre, i Kjøbenhavn, efter afdøde Kongl. Embedsmænd, st. 2000 Kr. General Vahls L., 1865, for to Enker efter Artilleriofficerer, under Artilleriofficerernes Understøttelsesforening, st. 1,000 Kr. Frøken Pauline Wildenraths L., opr. 1866 af hendes Arvinger, til to livsvarige Portioner for ugifte Døttre

af Embedsmænd, under Mag. 1ste Afd., dog saaledes at hendes Arvinger, saalænge nogen af disse lever, disponere, st. 4,000 Kr. Admiralinde Stephensens L., for en ugift Datter af en Søofficeer, under Holmens Provst, st. 2,500 Kr. Braaes L., 1867, opr. af Secretair Braaes Arvinger, 2 Portioner, for Døttre af afdøde Embedsmænd, st. 10,000 Kr. Major Hoffmanns Minde, 1868, Oberstlieut. J. F. M. Ernst, Ingenieur Freund og Generalmajor Wilster have stiftet Legatet af det ved en Indsamling til et Mindesmærke for afd. Major H. resterende Overskud, Renten af Capitalen tilfalder efter en benævnt Persons Død Datteren af en i Krig falden eller afdød Militair eller af en Jernbaneingenieur eller Jernbanebetjent for saa lang Tid hun lever og er i ugift Stand, st. 400 Kr. Etatsraad Povel Povelsen og Hustrues L., 1869, Renten tilfalder Familien og derefter saadanne ugifte Døttre af Embedsmænd og Officerer, som søge Erhverv blandt Fremmede, under Overformynderiet, st. 2,000 Kr. Legatet til Minde om Generalpostdirecteur, Confrd. Monrad, 1873, opr. af Kamh., Generaldecisor Monrad, Renten tilfalder Foreningen for Post- og Telegraphvæsenets Embeds- og Bestillingsmænd, under Foreningens Bestyrelse, st. 1,000 Kr. Majorinde Borthigs L., 1876, Renten tilfalder efter Testatricens Død og 4 benævnte Personers Død eller Giftermaal, 3 ugifte Døttre over 30 Aar af afdøde Officerer i Hæren, st. 7,210 Kr.

Brochmanns, Fiurens og M. Mules L., sammensat af 2 Brochmannske, 2 Fiurenske og 2 Muleske Legater, for Professorenker, under Universitetet, st. 1000 Kr.

Legater for trængende Læger, Advocater, Lærere, Lærerinder m. m. samt for trængende Kunstnere og deres Efterladte.

Eleonore Weygaards L., 1765, for fattige Skoleholderenker i Helliggeistes Sogn, under Helliggeistes Sogns Kirkeinspection, st. i Rente 60 Kr. Det Hauschildske L., 1836, opr. af Glarmester H., tilfalder Understøttelsesselskabet for Skolelærerstanden i Kjøbenhavn, under Selskabets Bestyrelse, st. 4,000 Kr. Stabslæge Winklers L., 1845, for 10 Enker efter Districtslæger, under Lægernes Enkekasses Bestyrelse, st. 20,000 Kr. Mary Ronald Mitchells L., 1850, Renten tilfalder først 2 benævnte Personer og derefter under visse fastsatte Betingelser Lærerinder, der beholde Legatet paa Livstid med 50 Rd. aarlig og den Ældste det Overskydende. Under en Comitee udn. af Mag. 1ste Afd., st. c. 12,000 Kr. Choleralegatet, 1854, opr. af Comiteen for Indsamling af Understøttelse for Lægernes Efterladte til Enker efter Læger, der ere døde af Cholera eller have virket under Epidemien, under Lægernes Enkekasses Bestyrelse, st. 4,500 Kr. Kjøbmand M. M. Levys L., 1859, til Huusleiehjælp for Enker efter kjøbenhavnske upensionerede Skolelærere, st. 2,237 Kr. Forhenværende Districtslæge Simonsens L., 1860, til Huusleie for 2 Enker efter Læger, under Lægernes Enkekasses Best., st. 3,850 Kr. Frøken Barbara Schmidts L., 1861, til ugifte Fruentimmer over 50 Aar af den dannede Klasse, saaledes at gamle Lærerinder eller Døttre af Raadmænd eller Høiesteretsadvocater have Fortrin, st. 4,870 Kr. Geheimeconferentsraad Ole Bangs L., 1863, 64, 74, 76, til nogle af de mest trængende Enker, som nyde

Hjælp af Lægernes Enkekasse, under Lægernes Enkekasses Best., st. 3000 Kr. Understøttelses-Legatet af 7de Novbr. for trængende Lærerinder her i Staden (100 Kr. hver), 1864, opr. af Etatsraad Wroblevsky, under Borgerrepr., st. 10,325 Kr. Frøken Østergaards L., 1865, til — efter en benævnt Persons Død — en gammel trængende Jomfru, helst en Lærerinde, st. 4,227 Kr. Physicus Linds L., 1867, til nogle af de meest trængende yngre Enker efter Læger, under Lægernes Enkekasses Best., st. 400 Kr. Districtslæge Friises L., 1869, til 2 Enker efter Læger, under Lægernes Enkekasses Best., st. 4,000 Kr. Nathalie Zahles L., 1873, opr. af Sygekassen i Frøken Z's Skoler. Renten uddeles 2 Gange aarlig til en trængende Lærer eller Lærerinde, der har gjort Tjeneste i mindst 10 Aar ved Frk. Z's Underviisningsanstalter, under en Bestyrelse af Lærerpersonalet ved Frk. Z's Skoler, st. 2,000 Kr. Garvermester Wørmers L., 1873, til en gammel trængende Skolelærer, under Bestyrelsen for Understøttelsesselskabet for Skolelærere i Kbhvn., st. 2,600 Kr. Galathea Goldschmidts L., 1874, opr. af Grosserer S. Goldschmidt for en Kvinde, der har været knyttet til Carolineskolen som Bestyrerinde, Lærerinde, Inspectrice eller ogsaa Elev, under Repræsentanterne for det mosaiske Troessamfund, st. 1,000 Kr. Hartmanns Fond, 1876, opr. af Prof. J. P. E. Hartmann, tilfalder Musikerforeningens Sygekasse, under dennes Bestyrelse, st. 2,137 Kr. Annestine Beyers L., 1876, oprettet af Venner og Elever af Frk. A. B. Renten tilfalder en Kvinde, der forbereder sig til Almueskoleunderviisningen paa Bohrs, Beyers og Femmers Cursus. Hvis dette ophører, tilfalder den en Lærerinde ved Døttreskolen af 1791, under Bestyrelse af fornævnte Cursus i Forbindelse med Skoledirecteuren, st. 3,000 Kr.

Fru Tofts L., 1876, for 2 Enker hvis Mænd have været Medlemmer af Lægernes Enkekasse, under Bestyrelsen for denne Kasse, st. 5,000 Kr.

Legater for trængende Handlende, Industridrivende, deres Enker og Børn.

De 2 Haldske Legater, 1693, oprettede af Handelsmand J. N. Hald, 1. til fattige Kjøbmænd og deres Enker og Børn, 2. til fattige Bryggere og deres Enker og Børn, under Mag. 1ste Afd., henholdsviis 1,200 og 1,105 Kr. Lærredskræmmer L. Kettels L., 1721, til Silke-, Ulden- og Lærredskræmmerlauget, nu efter Laugets Ophævelse gaaet over til Manufacturhandlerforeningen, under dennes Bestyrelse, st. 4,000 Kr. De Boertmannske Legater, 1771, opr. af Justitsraad P. Boertmann og Hustru Anna Marie, født Mohr, til Pension for 10 fattige Enker af Kjøbmands eller anden civil Stand. Familien foretrækkes, st. 24,426 Kr. Det Rehlingske L., 1789, opr. af Provst A. J. Rehling og Justitsraad M. Qvistgaard til Kjøbmands-Enker eller Døttre i Kjøbenhavn, st. 1,019 Kr.

Niels Brock og Lene Bredahls Legat, 1796. Renten af 10,000 Rd. anvendes til 7 borgerlige, fattige Enker eller Enkemænd (Grosserere, Borgerrepræsentanter, andre reelle Handlende) her i Staden eller i Mangel deraf til fattige og trængende Familier med ikke opdragne

Børn. De overskydende Renter anvendes aarlig til Fattige til Linned og Klæder. Under Borgerrepræsentationen. Renten c. 767 Kr.

Det Blairske Legat, 1803, opr. af Bogholder P. A. Blair, til Silke-, Ulden- og Lærredskræmmerlauget, nu Manufacturhandlerforeningen, under dennes Bestyrelse, st. 1,258 Kr. Grosserer Johan Schous Enkes Legat, 1807, til fattige Enker af Kjøbmænd eller anden civil Stand, under Borgerrepræsentationen, st. 16,116 Kr. Stadsmægler H. Gersons Enke, E. født Nathan Davids L., 1839, til trængende Enker og Efterladte af Mæglere, under Mæglercorporationens Bestyrelse, st. 6,200 Kr. Det Bybergske L., 1845, til Grossererdøttre 6 Portioner, under Grosserersocietetets Bestyrelse, st. 60,000 Kr. P. W. Gjelstrups L., 1845, opr. af Henriette G., født Lange, 8 Portioner à 100 Rd. aarligt, til Grosserere eller Kjøbmænd, st. 47,283 Kr.

Joseph Hambroes Legat, 1848, opr. af Baron Carl J. Hambro for hans Fader Hofraad J. Hambro. Renten af Capitalen 100,000 Rd. staaer til Raadighed for Baron C. Hambro og Hustru og anvendes efter deres Død til Understøttelse for 8 Enker eller forældreløse Børn af Handelsstanden, i Overformynderiet, st. 373,282 Kr. Efter C. Hambroes og Hustrues Død gaaer Bestyrelsen over til Borgerrepræsentationen.

Det Pauli Brunske Legat, 1851, 4 Portioner à 100 Rd. og 3 Portioner à 50 Rd. til Enker efter Grosserere og Handlende, under Grosserersocietetets Understøttelsesafdeling, st. 80,000 Kr., Capitalen er dog ikke fuldt indgaaet. Det Donsske L., 1853, opr. af D. B. Dons og Hustru, under Grosserersocietetets Understsesafd., st. 12,000 Kr. Viinhandler D. J. Thaarups og Hustrues L., 1854. Renten tilfalder efter 2 benævnte Personers Død gamle trængende Viinhandlere i Kjøbenhavn eller deres Enker, st. 4,198 Kr. Sass's L., 1856, opr. af Grosserer M. W. Sass, i 2 Portioner til Enker og Døttre efter Grosserere, under Grosserersocietetets Understøttelsesafd., st. 10,000 Kr. Kjøbenhavns Tobaksspinderlaugs L., 1859, til Understøttelse af gamle Tobaksspindermestere og deres Enker, under Tobaksspinderforeningens Bestyrelse, st. 11,000 Kr.

Skibsværftseier J. S. Kaas og Hustru A. M. Hansens L., 1860, Renten af Capitalen 10,000 Rd. skal fordeles i 80 Portioner à 50 Rd., hvoraf 3 Portioner tilfalde Regnskabsføreren mod Afholdelse af Administrationsudgifter, 1 Portion anvendes til Vedligeholdelse af Testators Gravsted; de øvrige Portioner tildeles Døttre af eller Enker efter Borgere her i Staden, fornemlig af Handelsstanden. Capitalen var ultimo 1876 203,398 Kr. Frøken Johanne Sophie Owes Legat, 1860, 62, 67, Renten af 12,000 Rd. fordeles mellem 4 Enker eller Døttre af Viinhandlere her i Staden, st. nu 28,000 Kr. Marie Sophie og Eleonore Hages L., 1866, opr. af M. S. Hage, født Ruspini, Enke efter Commerceintendant F. F. Hage, 1) til værdige Piger, som nedstamme fra Commerceintendant H., naar Familien er uddød, uddeles Legatet sammen med det følgende. 2) Renten af 8,000 Rd. gives efter forskjellige benævnte Personers Død til Piger af Handelsstanden med 40 Rd. aarlig, saalænge Vedkommende er ugift, stor 1) 5,760, 2) 11,435 Kr. D. B. Dons og Hustrues L., 1866, i Portioner à 25 Rd. til Enker eller Medlemmer af Urtekræmmerlauget eller Foreningen, under dennes Bestyrelse, st. 8,000 Kr. Det Aggersborgske L., 1867,

opr. af Vexelmægler H. C. Aggersborg og Hustru D. E., f. Bræmer, for Trængende af Mæglercorporationen og deres Efterladte, under Corporationens Bestyrelse, st. 6,000 Kr. Grosserer D. B. Adlers L., 1867, i 10 Portioner til Enker og Døttre efter Grosserere, Mæglere og Kjøbmænd, under Grosserersocietetets Understøttelsesafdeling, st. 20,000 Kr. Grosserer M. E. Grøn og Hustrues L. med Tillægslegat af L. J. Grøn, 1869, 1875, til Manufacturhandlerforeningen og til Uddeling blandt Trængende, under Foreningens Bestyrelse. Det Bechgaardske L., 1871, opr. af Vexelmægler B. og Hustru J. C. f. Brøndrup, til Trængende af Mæglercorporationen og deres Efterladte, under Corporationens Bestyrelse, st. 6000 Kr. Søstrene Elisabeth, Mina og Abigael Petersens L., 1872, Renten af Capitalen 3000 Rd. tildeles efter forsk. benævnte Personers Død i 3 Portioner til ugifte Døttre over 40 Aar af Medlemmer af Kjøbenhavns Handelsstand, st. c. 6000 Kr. Christian Milos L., 1873, til de danske Boghandleres Hjælpekasse, under Bestyrelsen for denne, st. 1000 Kr. Vexelmægler S. J. Meyer og Hustrues, født Berlins, Guldbryllupslegat, 1875, til trængende Enker og Efterladte af Mæglere her i Staden, under Mæglercorporationens Bestyrelse, st. 1000 Kr.

Legater for trængende Haandværkere, Sømænd, og andre Næringsdrivende samt deres Enker og Børn.

De Hallske Legater, 1 og 2, 1693, opr. af Handelsmand H. 1) Renten af 4000 Rd. til fattige Coffardibaadsmænds Ranconnering eller deres Enkers og Børns Ophold, 2) 400 Rd. til fattige Coffardiskipperes Enker eller Børn, st. 1) 5,333 Kr., 2) 1,567 Kr. Bagermester Cort Legans L., 1775, til Bagerlaugets Fattige, Familien Fortrin, under Laugets Bestyrelse, st. 2000 Kr. Det Zahnske L., 1797, opr. af Tømmermester J. W. Z., til Understøttelse for værdige Trængende af Grosserer og Tømmerhandler A. Collstrups Familie, under visse Betingelser til at yde Understøttelse til fattige Haandværkere naar de nedsætte sig, under Justitsministeriet, st. 26,219 Kr. Bogtrykkersvend A. Tornbergs L., 1805, Renten af Capitalen 2,541 Rd. udbetales i Portioner à 6 Rd. aarlig, til værdige Trængende, nu navnlig til Typographer eller Enker efter saadanne, st. 7,218 Kr. S. P. Dons og Hustrues L., 1808, til 2 fattige Skrædderenker især saadanne, som have Børn, st. 615 Kr.

H. P. Kofoed og Hustrues Gave til trængende Kjøbenhavnske Sømænd samt disses Enker og Børn, 1812, Renten af Capitalen 103,500 Rd. til trængende Sømænd af Koffardietaten, som have faret her fra Staden og sammesteds ere bosiddende, naar Understøttelsen tilstaaes, og saadannes Enker og Børn under 15 Aar, under en Comitee bestaaende af Formanden i Sø- og Handelsretten, Formanden for Skipperforeningen, Mønstringsbestyreren og 3 andre Sømænd, stor 207,900 Kr. Jomfru Kirstine Hoffmanns L., 1813, Renten af Capitalen 5000 Rd. Sølv med Portioner af 26 Rd. aarlig til Enker efter Mænd af Skomager- eller Garverprofessionen, st. 10,000 Kr. Factor Corthums og Hustrues Legat, 1815, for 6 ældre Medlemmer af Typographforeningen, under Foreningens Bestyrelse, st. 6000 Kr. Skibscapitain og Brygger

D. C. Kønnemanns L., 1825, Renten af Capitalen 12,000 Rd. anvendes til Understøttelse for 12 gamle Skippere eller Skipperenker, Familien foretrækkes, st. 24,974 Kr. Factor Rolfs og Hustrues Legat, 1832, Renten tilfalder med Halvdelen Typographernes Understøttelseskasse, med Halvdelen deres Sygekasse, under Typographforeningens Bestyrelse, st. 8000 Kr. Bagermester T. Sivertsens L., 1841, for 5 trængende Bagere, under Bagerlaugets Bestyrelse, st. 4000 Kr. Bagermester Teschs og Hustrues 2 Legater, 1841, 1) Renten anvendes til Understøttelse for Enker efter eller Døttre af Bagere i Kjøbenhavn, dog under den Forudsætning at visse Personer, som foreløbig nyde Renten, ikke opfylde de Betingelser, der ere fastsatte for at baade Rente og Capital tilfalde dem; 2) til Enker eller Døttre af Bagere her i Staden; 1) under Borgerrepræsentationens og Bagerlaugets Bestyrelse, 2) under Bagerlaugets Best.; 1) 28,785 Kr.; 2) 20,000 Kr.; 1) uddeles nu i 14 Portioner à 80 Kr. Neves L., 1844, opr. af G. M. Neve, Enke efter Klokker N., Renten af Capitalen, 10,000 Rd., anvendes efter nogle Slægtninges Død til Trængende af Borgerstanden i Vor Frue Sogn, navnlig dem der have havt Borgerskab paa Brændeviinsbrænderi, st. 20,000 Kr. Enkemadame Börners L., 1845, for trængende Blikkenslagermestere eller deres Enker, under Borgerrepr., st. 1,218 Kr.

Johannes Theodorus Suhr og Hustru Caroline Falchs Legat til aarlig Understøttelse for trængende Borgere i Kjøbenhavn, 1850, forhenværende Bryggere, Brændeviinsbrændere samt deres Enker have Fortrinet, Legatet uddeles nu i 4 Portioner à 200 Kr. og 8 à 100 Kr., under Borgerrepræsentationen, st. 41,411 Kr.

Bagerlaugets Legat, 1851, opr. af den ved Laugshusets Salg indvundne Capital, under Laugets Bestyrelse, stort c. 2000 Kr. Manufacturgrosserer Muncks L., 1852, til Huusleiehjælp til 3 Dugmagermestere og 2 gifte Dugmagersvende her i Staden, under Dugmagerforeningens Bestyrelse, st. 5,000 Kr. Garvermester Wørmers L., 1852, opr. af Garverlaugets Interessenter, til trængende Garvermestere, deres Enker og ugifte Døttre, under en af Garverlauget valgt Bestyrelse, stort 11,200 Kr.

Etatsraad Johannes Th. Suhr og Hustru Caroline, født Falchs, Legat til 10 veldædige Institutter i Kjøbenhavn, 1857, 1860, Renten tilfalder Stiftelsen for trængende Skippere samt disses Enker og Børn, under Kjøbenhavns Magistrat (see foran). Stort i Rente 610 Kr. aarlig. Det Suhrske Legat til 10 veldædige Institutter i Kjøbenhavn eiede ultimo 1876 en Grundfond st. 172,000 Kr. og en Reservefond st. 15,000 Kr. De Beløb, de veldædige Institutter faae, ere gjennemgaaende forøgede, eftersom Legatets Renter ere voxede.

Malermester Höckendorffs og Hustrues L., 1857, i Portioner à 10 Rd. aarlig til Malere eller Enker efter saadanne her i Staden, st. 2,223 Kr. Benedicte Margrethe Mehls L., 1858, opr. af Enken efter Porcellains- og Tobakshandler J. P. Mehl. Efter forskjellige benævnte Personers Død i livsvarige Portioner paa 25 Rd. aarlig til Mænd, helst af Haandværksstanden, og til ugifte Kvinder, i lige mange Portioner til hvert Kjøn. Stort 196,108 Kr.

Tømmersvend Niels Møllers L., 1859, til 5 i Tømmersvende-stiftelsen boende Enker, under Stiftelsens Best., st. 1000 Kr. Søstrene Zimmers L., 1860, Renten af 10,000 Rd. anvendes til 10 Portioner for Enker efter Malermestere her i Staden, st. 21,010 Kr. Jfr. C. L. Afkengreens L., 1860. Efter forskjellige benævnte Personers Død tilfalder Renten af Capitalen 4000 Kr. Haandværkssvendes Enker og Døttre. Størrelse 8,423 Kr.

Agent Gamsts Legat, 1861, Renten tilfalder Agent Gs. Tjenestefolk og Arbeiderne i Gamsts Jernstøberi, ophører dette, tilfalder Legatet Stiftelsen for gamle Haandværksmestre, under Eierne af Gamsts Støberi, st. 20,000 Kr. Garvermester C. J. Bergs L., 1862 og 1872, for to unge trængende Haandværkere i Kjøbenhavn, der ere Udlændinge, st. 4,359 Kr. Seil-, Flag- og Compasmagerlaugets L., 1862, opr. af Laugets Midler, til 2 Enker eller Døttre af Interessenter i Lauget; findes ingen værdige af disse, Stift. for gamle Haandværksmestere, st. 1000 Kr. Det ophævede Feldberederlaugs L., 1863, opr. af Laugets Midler, for trængende Feldberedere eller deres Efterladte eller Trængende af beslægtede Næringsveie, st. 491 Kr. Enkefru C. M. Friises L., 1863 og 1866, til ugifte Piger, Døttre af fattige Haandværkere især Skrædere, stort 28,764 Kr.

Bagersvendenes Legat for gamle svage Bagersvende og deres Enker i Kjøbenhavn, opr. 1863 af Lauget, uddeles i 8 Portioner til ældre Laugsinteressenter og deres Enker, under Bagersvendeforeningens Best., st. 13,197 Kr. Doris Schlesingers L., opr. 1864 af Bogtrykker S.s Enke, til en gammel Bogtrykkersvend, under Repræsentantskabet for det mosaiske Troessamf., st. 400 Kr. Enkefru Anna Cathrine Höyer, f. Møllers, L., 1864, til Huusleiehjælp for Skipperforeningens trængende Enker her i Staden, under Skipperforeningens Best., st. 9,300 Kr. Moritz Kloss og Hustrues L., 1865, Renten af 15,740 Rd. uddeles efter forskjellige benævnte Personers Død i 12 Portioner, hvoraf 4 til Guld- og Sølvarbeidere og Juvelerere, der have været Borgere i Kjøbenhavn, samt deres Enker, 4 til Søfarende, Skippere, Styrmænd eller Matroser eller deres Enker og 4 til saadanne ugifte Døttre af Haandværkere, som have hjemme i Kjøbenhavn og ere over 50 Aar, under Borgerrepræsentationen, st. 12,096 Kr. (kun den Deel der er traadt i Virksomhed ult. 1876). Frk. R. H. Rehhorns L., 1867, efter nogle benævnte Personers Død t. Understøttelse for ugifte Døttre af Medlemmer af Skipperforeningen eller det tidligere Skipperlaug, under Foreningens Best., st. 4000 Kr. Kammerherre Rønnenkamps L., 1867, til Fiskere paa Sjælland, der ved Storm og Uveir have lidt Tab paa Baade og Redskaber, under Bombebøssens Bestyrelse, st. 10,000 Kr. Godseier, Etatsraad Benjamin Wolff og Hustru Julie, født Sneedorffs, L., 1868, til Understøttelse for fattige Sømænds Enker og Døttre i Danmark, hvis Mænd eller Fædre ere omkomne paa Søen, under Bombebøssens Best., 24,197 Kr. Det Weilbachske Legat, opr. 1868 af Standsfæller og Venner af Gartner W. for Gartnernes Hjælpeforening, under Foreningens Best., st. 1,250 Kr. Generalconsul Pallesens L., 1870, til Understøttelse for Søfolks trængende Efterladte navnlig fra Aalborg, under Sømandsforeningen, st. 2,498 Kr. Enkefru Jacobsens L., 1871, til Understøttelse for Sømænds Efterladte, under

Sømandsforeningen, st. 4,282 Kr. Kammerherre Berlings L., opr. 1872 af hans Enke for Typographforeningen, st. 6000 Kr. Tømmermester Kaysers L., opr. 1872, for Hustømrerforeningen, st. 2000 Kr. Handelsgartner P. V. Hintze og Hustrues L., st. 2000 Kr., for trængende Gartnere, deres Enker og Børn. Efter en benævnt Persons Død tilfalder Renten Gartnernes Hjælpeforening, til denne Forening er ogsaa henlagt Gartner Büngers L., 1873, st. 600 Kr. N. F. Bonnesens L., opr. 1874 af N. J. J. Bonnesen og F. V. Bonnesen, Renten uddeles til Medhjælpere ved Haandværks- eller Fabrikdrift i Kjøbenhavn, der have fyldt 55 Aar og som Fagarbeidere have arbeidet mindst 10 Aar i samme kjøbenhavnske Værksted og Fabrik, naar de tillige ere og mindst 10 Aar have været betalende Medlemmer i en Sygekasse, under Borgerrepræsentationen, st. 75,000 Kr. J. H. S. Grams L., 1874, til Understøttelse for Skipperenker, under Skipperforeningens Best., st. 4000 Kr. Fru Dorothea Sophie Petersen, f. Bruhns L., opr. 1874 af Bogholder J. W. Petersen, Renten anvendes til Understøttelse for Søfolk, deres Enker og Børn, især ugifte Døttre, under Skipperforeningens Best., st. 8000 Kr. Tømmermester og Borgerrepræsentant Thymanns L., til yngre Bygningshaandværkeres Uddannelse, opr. 1874 af en Deel af afd. F. Thymanns Venner, Renten anvendes til Understøttelse for en yngre Bygningshaandværker, særlig Tømrer, til hans Uddannelse, under Borgerrepræsentanterne, st. 2,400 Kr. Gudes L., opr. 1875 af Arvingerne efter Fru G. Gude, f. Thaning, efter forsk. benævnte Personers Død tilfalder Renten Enker efter eller Døttre af Medlemmer af Skipperforeningen eller Skipperlauget, under Skipperforeningens Best., st. 4000 Kr. Tømmermester H. H. Kaysers L., 1875, til Huustømrerforeningen, under Foreningens Best., st. 4000 Kr. Garver August Hammerich og Hustrues L., 1876, til tvende Garversvende, under Garverlaugets Best., st. 4000 Kr. Garver Wørmers L., 1876, til tvende Garversvende, der vælges af Svendene selv, de Valgte beholde Legatet paa Livstid, under Garverlaugets Best., st. 5,200 Kr.

Legater for trængende Handels- og Contoirbetjente og deres Efterladte.

Kræmmersvendenes Understøttelsesfond, opr. 1809 af det forenede Kræmmersvendeselskab til fattige Kræmmersvende eller deres Koner og Børn, under Magistratens 3die Afd., st. 1,895 Kr. Joh. Theod. Suhr og Hustru Caroline Falchs L. til 10 veldædige Instituter, 1857, til trængende Contoirbetjente og deres Enker, under Borgermesteren for Magistratens 1ste Afd., st. i Rente 610 Kr. Geheimeraad Treschows L., 1861, til Understøttelsesselskabet for trængende Contoirbetjente og deres Enker, under Directionen for det Treschowske Pengefideicommis, st. 20,000 Kr. See forøvrigt foran om de Treschowske Legater. Handelsbetjentenes Legat, opr. 1866 af den da ophævede Handelsbetjentforening, med 4 Portioner à 25 Rd. til værdige og trængende Urtekræmmere, Medlemmer af den tidligere Handelsbetjentforening have Fortrinet, under Urtekræmmerforeningens Bestyrelse, st. 5000 Kr. P. V. Lunds Legat, 1870, til Understøttelse for trængende Contoirbetjente og deres Enker, st. 1000 Kr.

Legater for Tjenestetyende.

Generalinde v. Stöcken's L., 1765, for en Pige eller Kone, der i 10 Aar har tjent samme Sted, under Borgerrepr., st. 582 Kr. Niels Brock og Lene Bredahls L., 1796, til en Karl her i Staden, der har tjent paa et Sted mindst i 8 Aar, eventuelt de 5 Karle blandt Ansøgerne, der have tjent længst paa Sted, under Borgerrepræsentationen, st. i Rente 48 Kr. Niels Brock og Lene Bredahls L., 1796, til en Tjenestepige, m. m. som ovenfor, under Borgerrepræsentationen, st. i Rente 48 Kr. Det Schouske L., opr. 1818 af Etatsr. S. og Hustru, med 16 Portioner à 20 Rd. aarlig til Tjenestefolk, som have tjent i Familien, under Directionen for den Schouske Stiftelse, st. i Rente 640 Kr. Det Ledertugske L., 1823, for tvende Tjenestepiger paa over 50 Aar, der have tjent i en og samme Familie i over 20 Aar, under Magistratens 1ste Afd., st. 3,623 Kr. Det Bruunske Legat, for tro og sædelige Tjenestefolk, opr. 1830 af Justitsr., Overlandinspecteur B., for 3 Tjenestetyende, under Mag. 1ste Afd., st. 2,474 Kr. Etatsraadinde Kofoeds L., 1839, til det kvindelige Velgjørenhedsselskab, saaledes at dette aarlig uddeler Renten til Præmier for 20 Tjenestepiger, under Stiftelsens Best., st. 20,000 Kr. Etatsraad Joh. Theod. Suhr og Hustru Caroline, f. Falchs Stiftelses Tyendelegater, 1850, 57, 59, til livsvarige Understøttelser for forhenværende Tjenestefolk i den Suhrske Familie, under Directionen for den Suhrske Stiftelse, st. i Rente 1,600 Kr. Etatsraad J. T. Suhrs og Hustrues C., f. Fs. L. til veldædige Institutter i Kjøbenhavn, 1857, til Samfundet for det kvindelige Tyendes Vel, under Borgmesteren for Mag. 1ste Afd., st. i Rente 610 Kr. Endvidere flere Legater til Fordeel for Tjenestetyende, der blive at udbetale til forskjellige Stiftelser, Selskaber og Foreninger, men her ikke anføres, da de ikke blive særskilt at søge.

Kjøbenhavns Sparekasses Jubellegat, 1ste Mai 1870, til Forhøielse af Ugepenge for 12 Lemmer i Vartov, som ifølge deres tidligere Livsstilling maa henregnes til den tjenende og arbeidende Klasse. Der dannes et Reservefond og naar dette har naaet 1/5 af Grundfondens Størrelse, oprettes en ny Portion og saa fremdeles, st. 10,605 og 799 Kr. Pastor Tørsleffs L., 1873, Renten tilfalder, efter nogle benævnte Personers Død, Understøttelsesforeningen for ældre og trængende Huusjomfruer, under Foreningens Best., st. 937 Kr. Det Hilflingske L., opr. 1874 af Krigsass. H. og Hustru, Renten uddeles med 25 Rd. aarlig af Samf. for det kvindelige Tyendes Vel, under Samfundets Best., st. 26,008 Kr. Guldbryllupslegatet, opr. 1875 af Justitsraad Steitenberg og Hustru, eventuelt til Fordeel for et Tjenestepigehjem, under Diaconisse-Stiftelsens Best., st. 25,791 Kr.

Legater for trængende Personer i Almindelighed,

der henhøre under Magistratens 1ste Afdeling, medens de Legater, der ere indbefattede under selve Fattigvæsenet (Magistratens 3die Afdeling) ikke her blive at anføre, ei heller i Regelen de, der ere skjænkede til selve Stiftelserne eller som ere til Understøttelse for en bestemt Familiens Medlemmer, naar de ikke kunne antages at blive tildeelte efter

særlige Ansøgninger, eller alene komme til Uddeling ifølge Fundatsen til „Huusarme“, til „Trængende“ og paa lignende Maade; naar de tilfalde det almindelige Fattigvæsen, anføres de heller ikke her.

Oberst Hirschnachs Legat, oprettet 1708, for 6 Borgerenker til Huusleiehjælp, stor 6,174 Kr. Bings Stipendium, opr. 1749 af Etatsraad, Dr. med. Jens Bing til 1) Testators Broderbørns Descendenter til nødvendigt Brug indtil 4de Led incl. og derefter til gudeligt Brug ved Universitetet, 2) huusarme Kvinder, 3) de af Legatet kjøbte 6 Senge i Vartov med en ugentlig Understøttelse til hver, under Universitetet, stort i Rente henholdsviis 1,008, 320, 156 Kr. Den Klarupske Stiftelse, opr. 1759 af Justitsraad, Generalpostkasserer C. J. Klarup, til Understøttelse af Testators Familie, under egen Direction, st. 2,745 Kr. i Rente. Dermed forenet det Klarupske Legat, st. i Rente 48 Kr., til fattige Huusarme og Borgerenker. Jubellegatet, opr. 1761 af Kjøbenhavns Magistrat til Minde om Enevældens Indførelse, til 10 trængende Personer, st. 8,110 Kr. Den Nissenske Stiftelse, opr. 1764 af H. N. Nissen og Hustru E. C. Pechüle, for trængende Personer. Ifølge Magistratens Resolution af 28de Novbr. 1851 anvendes Renterne til Understøttelse for 12 Børn indtil deres 15de Aar med 26 Rd. aarlig, til Understøttelse for 2 Enker, der hver faae 50 Rd. aarlig, og til Fribolig i Huset Nr. 24 paa Nørregade for 3 Enker. Størrelse 109,413 Kr. (Under Stiftelsen hører Glostrup Kirke og Justitsraad Nissens Capelgods, 33,425 Kr.). Smidt-Heibergs L., opr. 1764 for 8 trængende Enker og Jomfruer, Familien foretrækkes, st. 16,243 Kr. Det Boppenhausiske L., til fattige Faderløse eller af Forældrene forladte Børns Bedste, 1/6 oplægges til nye Portioner, 1764, st. 6,322 Kr. Margaretha Byssings L., til 4 Enker, 1767, st. 7,579 Kr. Den ubekjendte Stifters L., til fattige Enker og Jomfruer, 1768, under Justitsministeriet, st. 6,540 Kr. Stiftelsen for Enker og Børn med Fru Bruuns L., st. 45,746 Kr. Margrethe Byssings L., for 7 Trængende, st. 3,450 Kr. Sophie Sveders L., 1772, med Portioner à 50 Rd., til trængende Fruentimmer, st. 19,417 Kr. Prindsesse Charlotte Amalies Milde Stiftelse, opr. 1773 af Pr. Ch. A. Frederik IV's. Datter, til christelig Opdragelse af fattige Pigebørn i alle Stænder, under en Direction best. af Justitsministeren, Finantsministeren, Krigsministeren, Overpræsidenten, Stiftamtmanden og Biskoppen over Sjællands St., st. 325,000 Kr. Gouverneur Bonsachs L., 1774, til Trængende og deelviis til Præster og Lærere ved Frelsers Sogns Kirker og Skoler, st. 14,720 Kr. Kommerceraadinde Lunds L., 1774, til 2 Enker, st. 2000 Kr. Getreuers Stiftelser, opr. 1776 af Hofmaler og Forgylder Getreuer og Hustru, til Trængende af skikkelig og civil Stand, saaledes at Trængende af Malerlauget have Fortrinsret til et vist Antal Portioner, derefter fortrinsviis for den Getreuerske Slægt og efter dennes Uddøen Almeenheden, under Sognepræsten til Helliggeist, de 2 Kirkeværger, Oldermanden for Malerlauget med Tilsyn af Kjøbenhavns Communalbestyrelse, Renten st. 10,639 Kr. (Til Getreuers Stiftelser, 1876 ialt 220,412 Kr., hører endvidere et Legat til Lemmer i Almindelig og St. Hans Hospital). Kønsbergs Legat, 1780, for 6 Trængende, under Borgerrepræsentationen, st. 16,046 Kr. Boas Larsens L., 1782, for fattige Enker eller andre trængende Descendenter af Testators og Hustrues Familie,

under Justitsm., st. 1,284 Kr. Sognedegn Schriches L., 1783, for 10 gamle og svage Folk af begge Kjøn i Helliggeistes S., under Sognets Præst og Capellan samt Medlemmer af Borgerrepræsent., st. 240 Kr. i Rente. Det Herslebske Legat, opr. 1787 af Frk. A. M. C. Hersleb, for 2 ugifte Fruentimmer af skikkelig Familie, som ikke kunne tjene, under Justitsministeriet, st. 2,226 Kr. Det Yttrechtske L., opr. 1789, for Trængende og deelviis for Præster og Lærere ved Frelsers Sogns Kirker og Skoler, st. 8,181 Kr. N. Horns L., for fattige Borgermandsenker, 1789, under Overformynderiet, st. 7,274 Kr. Stampes L., opr. 1798 af Geheimeraadinde St., efter forskjellige benævnte Personers Død anvendes Renten til skikkelige og fattige Børns Opdragelse og til fattige Enker, st. 101,947 Kr. M. Bornowskys L., 1802, efter forskjellige benævnte Personers Død tildeles Renten til trængende Borgere eller Familier for at de kunne fortsætte deres Næringsvei, st. 12,800 Kr. De Hoffmanske 3 Legater, opr. 1813 af Jfr. K. Hoffmann, til Underviisning og Klæder for 4 fattige, forældreløse Børn af Borgerfolk, for ugifte Fruentimmer af Borgerstanden, for Lemmer i Trinitatis Sogns Arbeidshuus, henholdsviis under Magistratens 1ste Afdeling (1 og 2) og Magist. 3die Afd., st. 5,201, 28,852, 3,000 Kr. Etatsraadinde Lugges L., 1815, Renten uddeles, forsaavidt ingen Slægtninge ere i Trang, til 2 fattige Fruentimmer og til 2 fattige Piger af Legatstifterindens eller hendes Mands Familie, st. 8,855 Kr. Den Schouske Stiftelse (Familiestiftelsen), opr. 1818 af Etatsraad J. H. Schou og Hustru Susanne, født Beckmann, Renten af Capitalen anvendes for Størstedelen til Understøttelse for Testatorernes Familie, under en særegen Bestyrelse, st. 330,400 Kr. Canclliraad Tops og Datters L., 1821, til 12 fattige Børns Underholdning og Opdragelse, derefter til Lemmer i Vartov, st. 207,644 Kr. Etatsraadinde Marie Kofoeds 3 Legater, 1825, 40,000 Kr., 28,014 Kr., til Kjøbenhavns Fattigvæsen, under Mag. 3die Afd. Renten af 40,000 Rd. og senere endnu af 10,000 Rd. anvendes til Understøttelse af ugifte Frnentimmer, hvis Kaar ikke svarer til deres Opdragelse. Ved Testam. af 14de Januar 1861 har Agent Gamst til dette Legat henlagt en Capital af 35,000 Rd. Legatet uddeles nu med 22 Portioner à 200 Kr. og 43 à 100 Kr. Renten var ultimo 1876 10,260 Kr. Den sidstnævnte Deel af Legaterne sorterer under Borgerrepræsentationen. Margrethe Elisabeth Møllers L., 1826, til Familien og derefter trængende Enker og honette ugifte Fruentimmer, under Overformynderiet, st. 14,268 Kr. Contoirchef Bruuns L., 1826, til Pigebørn, som nedstamme fra Etatsr., Høiesteretsadv. A. Bruun, og derefter en forældreløs Pige af borgerlig Stand, under Borgerrepr., st. 2,430 Kr. Hørkræmmer Larsens L., 1832, for tvende Enker efter fattige Familiefædre, st. 1,185 Kr. A. M. Jacobsen, f. Willers L., 1832, for en Pige af Borgerstanden, under Borgerrepr., st. 2000 Kr. Mdm. Sabels L., 1833, for en Pige af fattige Forældre indtil Confirmationen, under Borgerrepræsent., st. 2000 Kr. Brændeviinsbrænder S. A. Bjerres L., opr. 1843 af dennes Sønner og Svigersønner, under Borgerrepr., st. 4000 Kr. Soldins Stiftelse, opr. 1845 af Hanne S., født Ruben, til Oprettelse af en Stiftelse for Enker og ugifte Fruentimmer af Borgerstanden (see foran Stiftelser), under Borgerrepr., st. 113,438 Kr. Det til Minde om den 1ste August 1829 stiftede Legat. Under

29de Juli 1829 udstedtes en Indbydelse af en Deel Mænd til at indsamle Bidrag til Stiftelse af et nyt borgerligt Kloster til Minde om Prindsesse Carolines og Prinds Ferdinands Formæling, men da Subscriptionen ikke viste sig tilstrækkelig, oprettedes dette Legat ved Kgl. Rsl. 18de Juli 1848 til Understøttelse for Enker og ugifte Personer af Kvindekjønnet af den borgerlige Stand, under Justitsministeriet, st. 73,876 Kr. Anne Margrethe Jacobsens L., 1849, Renten deles i 12 Portioner, først til benævnte Personer, dernæst til hver enkelt afgaaet Rentenyders nærmeste Familie og derefter til ugifte, uforsørgede Fruentimmer og trængende Enker, st. 40,112 Kr. L. N. Hvidts L., opr. 1849 af Edv. J. Hvidt, for en Enke efter en Borger i Kjøbenhavn, under Borgerrepſ., st. 5,098 Kr. Etatsraad J. T. Suhr og Hustru C., født Falchs Stiftelse, 2den Afdeling, 1850, Adgang til Understøttelse have, næstefter trængende Slægtninge af Legatstifterne, trængende Slægtninge af Mænd, der ere eller have været Medlemmer af Staden Kjøbenhavns Borgerrepræsentation og Magistrat, de i Staden værende Retter og den danske Rigsdag, under en særegen Bestyrelse. (Første Afdeling af den Suhrske Stiftelse er udelukkende en Familiestiftelse, som virker til Fordeel for den Suhrske Slægt. Dens Formue er ikke opgivet. Nærværende 2den Afds. Grundcapital var 200,000 Rd. og slutter sig endvidere til Stiftelsen Legater til Fordeel for herværende Tjenestefolk i den Suhrske Familie og en Capital til Udlaan til trængende Professionister paa særlig favorable Vilkaar). Stadsmægler Heymann Gersons L., opr. 1850 af hans Enke, født Nathan David, til Indkjøb af Brænde, der af Fattigvæsenet uddeles til Fattige, under Mag. 3die Afd., st. 10,000 Kr. Legat til Minde om Pastor Hvalsøe og Hustru, opr. 1852 af Cand. phil. J. Hvalsøe, efter forskjellige benævnte Personers Død tilfalder Renten i 5 ligestore Portioner trængende Enker og ugifte Fruentimmer, Familien foretrækkes, st. 24,296 Kr. Madame Jacobsen, født Hvidts L., opr. 1852 af hendes Børn og hendes Brodersøn L. N. Hvidt, Renten tilfalder efter en benævnt Persons Død, halvt en Enke efter og halvt en ugift Datter af en trængende kjøbenhavnsk Borger, under Borgerrepſ., st. 5,005 Kr. Beate Emilie Hallanders L., 1853, efter forskjellige benævnte Personers Død tildeles Renten med Portioner à 20 Rd. aarlig, hvoraf Ingen maa nyde mere end 2, Enker og ugifte Fruentimmer, efter Stifterindens og Curators Død, st. 20,300 Kr. Det Puggaardske Drengelegat, stiftet 1853 af Etatsraad P., til Hjælp til Opdragelse af Børn, som leve under fattige og ulykkelige Forhold, under særegen Best., st. 200,000 Kr. Anne Cathrine Jürgensens L., opr. 1853 af A. C. M. Jürgensen, f. Grønberg, Enke efter Inspecteur og Lærer ved St. Petri Pigeskole, J. J. Jürgensen, uddeles efter benævnte Personers Død i Portioner à 10 Rd. halvaarlig til Huusleiehjælp til Familier af Borgerstanden, st. 3,319 Kr. Conferentsraad, Borgmester J. H. Mundts L., 1853. Ifølge Testators Ønske er der dannet en Stiftelse i Victoriagade for ugifte Fruentimmer over 40 Aar, der have kunnet vente, men ikke have faaet Pension (see Stiftelser). Det overskydende af Legatet anvendes til aarlige Portioner til ugifte Fruentimmer af lignende Art; Legatstifterens Søskende have Forslagsret. Legatet er 227,562 Kr. Det Sindingske Familielegat, opr. 1854 af Frøken Agathe J. S., efter en benævnt Persons Død til et ugift Fruentimmer som er Descendent af Legatstifte-

rens Brødre eller i andet velgjørende Øiemed, st. 5,275 Kr. Etatsraad J. T. Suhrs og Hustrues Legat til 10 veldædige Institutter, opr. 1857, et til Foreningen Hygæa, den kvindelige Pleieforening og et til Abel Cathrines Hospital, hvert paa 610 Kr. Rente, alle under Mag. 1ste Afd. L. N. Hvidt og Therese Lorchs L., opr. 1857 af efterladte Børn og Svigersønner, efter nogle benævnte Personers Død at uddele i 4 Portioner à 100 Rd. og 10 P. à 50 Rd., Halvdelen Enker, Halvdelen ugifte Piger, Familien foretrækkes, under Borgerrepræs., st. 45,366 Kr. Jens Steffensen Kaas's Overskudslegat, opr. 1860 af Skibsværftseier J. S. Kaas, Renten anvendes saaledes at 4/5 gives til Huusleie- eller til Brændselshjælp til gamle trængende Personer i Kjøbenhavn i Portioner paa 40 eller 20 Rd. og 1/5 af Renten udbetales Pastor Fenger paa Christianshavn, og efter hans Død til Sognepræsten for Frelserens Menighed i Forening med Rodemesteren til Uddeling mellem trængende Personer af Vor Frelsers Menighed, under Borgerrepræsentationen, st. 331,804 Kr. J. T. Suhr og Hustrus L., 1860, 2 Mk. ugentlig til 55 af de meest svagelige og trængende Lemmer i Vartov, det Tiloversblivende danner et Reservefond, og naar dette har naaet 1/5 af Grundfondens Størrelse, dannes 5 nye Portioner o. s. f., st. 48,720 Kr. + 8,339 Kr.

Søstrene Zimmers L., 1860, Renten af 5,000 Rd. fordeles tvende Gange aarlig til 4 ældre ugifte Fruentimmer, hvis Kaar ikke svare til deres Opdragelse, st. 10,634 Kr. Grøn og Hustrues Friboliger Nr. 1 og 2, see Stiftelser. Baadebygger J. O. Bensen og Cecilia Bensens L., 1861, efter forskjellige benævnte Personers Død tilfalder Renten værdige Trængende i vor Frelsers Sogn paa Christianshavn, som have havt stadigt Ophold i bemeldte Sogn i 10 Aar, st. 106,866 Kr. Det Treschowske L., opr. 1861 af Geheimeraad F. W. Treschow for 50 trængende ugifte Fruentimmer uden Hensyn til Stand, under Fideicommissets Bestyrelse, st. i Rente 7,680 Kr. Juliane Marie Volqvartz L., 1862, efter forskjellige Personers Død for 10 Jomfruer af den borgerlige Stand i Kjøbenhavn, Familien foretrækkes, st. 20,744 Kr. Det G. L. Beckerske L., 1862, for trængende ældre Piger af den bedre Borgerstand, st. 21,894 Kr. Fru Armgart Kildal-Lunds L., 1864, Renten uddeles i 12 Portioner paa Livstid til ugifte Piger paa over 40 Aar, Familien foretrækkes, st. 30,132 Kr. Det Rydendalske L., 1864, Renten tilfalder aldrende ugifte, trængende Fruentimmer med 20 Rd. aarlig til hver, under Borgerrepr., st. 2,177 Kr. Desuden senere c. 25,000 Kr. Det Puggaardske Pigelegat, opr. 1865 af Etatsraad, Grosserer H. Puggaard, til Hjælp til Opdragelse af Pigebørn, som leve under fattige og ulykkelige Forhold, under en særegen Bestyrelse, st. 220,000 Kr. Legat til Minde om Justitsraad Zingelmanns afdøde Broder Cancellist Z., opr. 1865 af Justitsr. Z., efter en benævnt Persons Død tilfalder Renten en trængende Borgermands Datter i Kjøbenhavn, under Borgerrepr., st. 2,395 Kr. N. P. L. Feilbergs L., 1865, Renten til Trængende over 70 Aar, der enten ere Enkemænd eller Pebersvende, st. 5,125 Kr. F. F. Juel og Hustrues L., 1866, Renten til syge og arbeidsudygtige, gamle trængende Personer af begge Kjøn i Staden Kjøbenhavn i livsvarige Portioner paa 50 Rd. aarlig, Familien foretrækkes, under Borgerrepr., st. 86,776 Kr. Wilhelmine Friestedts

L., 1867, Renten tilfalder efter nogle benævnte Personers Død trængende Piger, der have kjendt bedre Kaar, i Portioner paa 50 Rd., under Borgerrepræs., st. 13,971 Kr. Laura Roulunds L., 1869, efter forskjellige benævnte Personers Død tilfalder Renten ældre ugifte Piger, under en særegen Bestyrelse, st. 29,500 Kr. M. E. Grøn og Hustrues Legat, 1869; saalænge Legatstifteren eller hans Hustru leve, uddeles Renten af 15,000 Rd. af disse til Trængende, efter disses Død bortgives Legatet ved Vacance af Borgerrepræsentationen til trængende Fruentimmer mindst 50 Aar gamle, som i mindst 5 Aar have havt og endnu have Hjem i Kjøbenhavn, med lige mange Portioner til Enker efter eller Døttre af Handlende, Embedsmænd og Kunstnere. Størrelse 1,200 Kr. aarlig Rente. Pensioneret Byfoged Praems og Hustrues L., 1869, efter forskjellige Slægtninges Død og forsaavidt tvende benævnte Personer ikke komme i Trang, skal Renten gives til ugifte Fruentimmer, hvis Kaar ikke svare til deres Opdragelse, med Portioner af 50 og 100 Rd., st. 20,000 Kr. Thorups L., opr. 1870 af Cancelliraad, Revisor O. Thorup, uddeles i aarlige Portioner paa 100 Kr. til Ægtefolk i Reglen her af Staden, som uforskyldt ere komne i trange Kaar, idetmindste have naaet deres Sølvbryllupsdag samt ikke have nydt Understøttelse af Fattigvæsenet, under lige Vilkaar med Fortrinsret for Beboerne af Thorups Stiftelse, under Bestyrelsen for Thorups Stiftelse, st. 28,000 Kr.

R. & W. Mitchells Legat, oprettet 1870 af Fabrikant William Mitchell, saaledes at en Deel af Renten anvendes til Gravsteds Vedligeholdelse og livsvarig Understøttelse til forskjellige bestemte Personer, Resten anvendes til Understøttelse for ugifte Piger paa 40 Aar, som have stadigt Ophold i Kjøbenhavn, som ere uden Forsørgere og hvis Kaar ikke svare til deres Opdragelse, og for Enker over 40 Aar, som have stadigt Ophold i Kjøbenhavn og ere uden Forsørgere, de Understøttede skulle være Døttre af eller Enker efter Mænd af Handels-, Haandværker- eller Embedsstanden i Kjøbenhavn, hver Portion er paa 200 Kr.; Legatet sorterer under Borgerrepræsentationen, dets samlede Størrelse er 412,205 Kr.; det uddeles nu i 70 Portioner.

Fhv. Guldsmedmester P. Rothenborgs Legat til Huusleiehjælp (i Portioner à 140 Kr.), 1870, under Borgerrepst., 12,458 Kr. Chr. Pet. Schøtts L., 1873, for værdige og trængende Enker, under egen Bestyrelse, st. 124,000 Kr. Legat til Understøttelse af afdøde Herlovianeres trængende Efterslægt, oprettet 1875 af Herlovianere, under Bestyrelse af Herlovianersamfundet, st. 1,290 Kr. Forrige Nicolai Kirkes Legat til Understøttelse for fattige Enker, under Cultusministeriet, st. c. 5000 Kr. Baronesse Krüdener, født Hallings L., opr. af Kmh., Baron G. L. v. Krüdener, saa at ifølge Fundats af 26de Febr. 1860 udbetales aarlig til det forenede Understøttelsesselskab 50 Rd., til Kjædeselsk. 50 Rd., til 2 Portioner à 50 Rd. til sygelige og sengeliggende Enker og ugifte Fruentimmer, som have levet i bedre Kaar, 100 Rd.; til Opsamling skal anvendes mindst 50 Rd. aarlig; til tvende efter Overeenskomst Berettigede udbetales aarlig 150 Rd.; til Indkjøb af en Friseng i Vartov anvendt 1800 Rd., under Borgerrepst. Størrelse 23,837 Kr.

Brudeudstyrs Legater.

Justitsraad P. Larsens L., 1711, med 2 Terminers Rente til Brudeudstyr for en Pige, st. 3,020 Kr. Holbergs L., opr. 1754 af Ludvig Holberg, Renten af 16,600 danske Kroner til fornemme og skikkelige Jomfruers Udstyr, under Universitetet, 38,435 Kr. De Boertmannske Legater, opr. 1771 af Justitsr. B. og Hustru, anvendes med 2 Aars Renteportioner ad Gangen til Brudeudstyr for Piger af Kjøbmands eller anden civil Stand. Testators Familie foretrækkes, st. 27,328 Kr. Niels Brock og Lene Bredahls Legat, Renten (stor i 1876 4,754 Kr.) anvendes aarlig til Medgifts-Udstyr saaledes, at den i 2 Aar tildeles Trængende af Niels Brocks og Hustrues Familie, saadanne, som have tjent dem, eller andre Trængende af den borgerlige civile Stand, det tredie Aar tvende her i Staden værende trængende Kunstnere eller Professionister, som ægte indenrigs Fruentimmer o. s. fr. For Legatnyderne i de 2 første Aar skal 500 Rd. indsættes i den almindelige Enkekasse, i det tredie Aar 300 Rd., under Borgerrepræsentationen. Det Nissenske L., 1811, til Brudeudstyr for Piger, der ere udgaaede fra den søsterlige Velgjørenhedsselskabs Skole, under Selskabets Bestyrelse, st. 2000 Kr. Hofraad Meyers Legat, 1818, Renten anvendes til det kvindelige velgjørende Selskabs almindelige Formaal, dog at der oprettes tvende Brudeudstyrs-Legater à 25 Rd. aarlig for tvende Elever i Selskabets Tjenestepigeskole, under Selskabets Bestyrelse, st. 10,000 Kr. Hofraad Meyers Legat, 1822, til Brudeudstyr for en Elev af det Wærnske Institut, under Institutets Direction, st. 100 Kr. Rente. Wilhelmine-Stiftelsen. Legatet indsamlet efter privat Opfordring af daværende Finantsminister Møsting og Biskop Münter til Minde om Prindsesse Vilhelmines Formæling; der uddeles nu 3 Brudeudstyrsportioner hver 1ste Novbr. hver paa 1000 Kr. Kongen uddeler selv Portionerne paa Forestilling fra Legatets Direction. Størrelse 100,000 Kr. Baronesse Hambros Legat, opr. 1852 af Baron Hambro. Saalænge Legatstifteren er i Live forøges Capitalen, 2000 £ Sterl., med Renten. Efter hans Død uddeles hvert Aar Renten ligeligt til 2 Piger af Handelsstanden, som ere ifærd med at indgaae Ægteskab, til Brudeudstyr, under Borgerrepræsentationen, st. 111,842 Kr. Fru Juliane Frischs L., 1855, opr. af Generalkrigscomm. Frisch, til Brudeudstyr for en Pige, der indgaaer Ægteskab med en Haandværker, under Bestyrelsen for det søsterlige Velgjørenhedsselskab, st. 10,000 Kr. Det Treschowske Brudegavelegat, opr. 1861 af Geheimeconferentsr. Treschow, til Fordeel for danske og norske Piger, under Bestyrelsen for det Treschowske Pengefideicommis, Renten 2,400 Kr. Fru Hilda Wulffs, født Kyhls Legat, 1861, til Brudeudstyr, under Bestyrelsen for det søsterlige Velgjørenhedsselskab, st. 2000 Kr. Holzförsters Legat, 1791, til en fattig og dydig Jomfru af den catholske Menighed til Brudeudstyr, under Præsterne og Forstanderen for den catholske Menighed, st. 6,200 Kr. Af den mosaiske Menighed til Brudeudstyr, under Menighedens Repræsentanter: Moses Amsel Meyers L., 100 Kr. Rente, 1 Portion, Salomon Amsel Meyers L., 940 Kr. R., 1 P., Raphael Ascher Unnas L., 541 Kr. R., 2 P., Jacob Moses Meyers L., 294 Kr. R., 1 P. og yderligere til Brudeudstyr for nogle af Testators Slægtninge, Klædekræmmer M. Meyers L., 47 Kr. R.,

1 P., L. M. Kalischs L., 45 Kr. R., 1 P., David Amsel Meyers L., 63 Kr. R., 1 P., D. Davidsons L., 105 Kr. R., 1 P., Hezilia Meyers L., 98 Kr. R., 1 P., H. Goldschmidts L., 112 Kr. R., 1 P., Justitsraad S. A. Eibeschütz L., 1,400 Kr. R., 1 P., Justitsraadinde R. Eibeschütz, født Wallichs L., 1,200 Kr. R., 1 P.

Hospitals-Legater.

De under Magistratens 3die Afdeling, der egentlig henhøre til Fattigvæsenet, ikke herunder indbefattede:

Getreuers Stiftelsers Legat, 1776, til Uddelelse til Lemmer i Almindelig Hospital og St. Hans Hospital, under Stiftelsens Best., st. i Rente 520 Kr. Det Classenske Legat, opr. 1789 af Generalmajor C., til at pleie og forsørge hjælpeløse fattige Barselkvinder og til ulykkelige Børns Frelse, under Directionen for Fødselsstiftelsen, 2000 Kr. i Rente. Det Classenske Legat, opr. af samme til samme Tid, til Oprettelse af Fripladser i Frederiks Hospital, under Hospitalets Direction, stort i Rente 6000 Kr. Grosserer Niels Brocks Legat, 1796, ved Legatet har Niels Brocks og L. Bredahls Arvinger Ret til at indlægge en Syg til fri Cuur og Pleie i Frederiks Hospital, under Hospitalets Direction, st. 21,780 Kr. Grosserer Niels Brocks L., opr. af samme og til samme Tid, hører til de egentlige Fattigvæsens-Legater, st. 10,264 Kr. Dalsgaards L., opr. 1798 af Etatsraad Ole Dalsgaard, til Oprettelse af saamange Sygesenge som Renten kan tillade, under Directionen for Frederiks Hospital, st. 54,101 Kr. Lars Wilders Legatum til det almindelige Hospital i Kjøbenhavn, oprettet 1806 af Skibsværftseier Lars W., Renten tilfalder Alm. Hospital til Uddeling til Lemmer af Borgerstanden med 16 Sk. daglig og med et bestemt aarligt Beløb til Inspecteuren, Præsten og Lægen ved Hospitalet, den øvrige Rente tilgodeskrives Almindelig Hospital, st. 532,076 Kr., under Mag. 3die Afd. Holcks L., opr. 1808 af Grevinde M. D. Holck, født de Trappaud, til Oprettelse af saa mange Sygesenge paa Frederiks Hospital som Renten kan tillade, under Hospitalets Direction, st. 76,437 Kr. Schütz's L., opr. 1810 af Geheimeconferentsraad Schütz, Legatet anvendes til Oprettelse af en Sygeseng paa Frederiks Hospital, under Hospitalets Direction, st. 20,793 Kr. Winsløws L., opr. 1810 af Etatsraad, Professor W., til Oprettelse af Senge paa Frederiks Hospital for fattige og uformuende Syge, under Hospitalets Direction, st. 65,758 Kr. Det mosaiske Troessamfunds L., opr. 1815 af det mos. Troessamf. i Kjøbenhavn, under Hospit. Direction, st. 100,880 Kr. Holsts L., opr. 1817 af Cancelliraad Jesper H., til Oprettelse af Sygesenge paa Fred. Hospital, under Hospit. Direct., st. 27,934 Kr. Thomsens L., opr. 1818 af Veiermester Andreas Thomsen, til fattige Syges Forpleining for dem, som ere paa Stadens Veierhuus, under Directionen for Frederiks Hospital, st. 30,114 Kr. Grevinde Rosencrones L., 1820, til fattige Patienter naar de forlade St. Hans Hospital, Mag. 2den Afd., st. 6,181 Kr. Hofraad Meyers L., 1822, til Vedligeholdelse af Inventariet i Officeersafdelingen i Kjøbenhavns Garnisons Sygehuus og ethvert opsparet Overskud skal frugtbargjøres, under Krigsministeriet, st. 97,077 Kr. Kammertjener Baassoms L., 1830, Renten uddeles af Overlægerne til de

mest værdige og trængende paa alm. Hosp. (nu Communehosp.), under Mag. 2den Afd., st. 4,000 Kr. Parykmagermester Petersen-Lackes L., 1839, til en Sygeseng paa Fred. Hosp., under Hosp. Direct., st. 20,300 Kr. Justitsraad Eibeschütz og Hustrues L., 1852, til Cuur og Pleie paa alm. Hosp. for fattige Patienter fra Kjøbenhavn, under Mag. 2den Afd., st. 20,600 Kr. Mundts L., opr. 1853 af Conferentsraad, Borgmester Mundt, til Oprettelsen af Sygesenge paa Frederiks Hospital, under Hospitalets Direction, st. 11,201 Kr. Kong Christian den Niendes og Dronning Louises Sølvbryllups-Legat, oprettet 26de Mai 1867 for indsamlede Bidrag til Diaconisse-hospitalet, under Diaconissestiftelsens Bestyrelse, st. 50,000 Kr. Kong Christian den Niendes og Dronning Louises Sølvbryllups-Legat, oprettet 8de Novbr. 1867 af Kjøbenhavns Communalbestyrelse. Renten af Capitalen, 25,000 Rd., anvendes til at skaffe fri Cuur og Pleie i Communehospitalet for saadanne i Kjøbenhavn hjemmehørende trængende Personer, som ikke ere under Forsørgelse af anerkjendte Syge-kasser, under Magistratens 2den Afd., st. 53,200 Kr. Stoltenbergs L., 1869, til en Friplads i Diaconissehospitalet for en af en chirurgisk Sygdom lidende Patientinde, under Hosp. Best., st. 10,000 Kr. Vexel-mægler Aggersborg og Hustrues L., 1875, til en Friplads for en mandlig Patient paa Diaconissehospitalet, under Stiftelsens Bestyrelse, st. 10,000 Kr. Fru Ida Kofoeds, født Uldalls L., oprettet 1875 af Legationssecretair K., til en Friplads for en af en chirurgisk Sygdom lidende Patientinde, under Diaconissestiftelsens Bestyrelse, st. 10,000 Kr.

Legater for aands- eller legemssvage Personer samt for Invalider.

Det er kun meget faa af disse Legater, der kunne være Gjenstand for Ansøgning, da de fleste ere givne til Institutionerne selv, saaledes Selskabet Kjæden c. 45, Sygehjemmet c. 40, Idiotanstalten 6, Blindeinstitutet 8, Selskabet for Blindes Selvvirksomhed 5, Samfundet som antager sig vanføre og lemlæstede Børn 7. Her skal nævnes som Legater med særlige Formaal: Generalkrigscommissair O. T. Langes L., 1809, til Understøttelse for Kvæstede af Land- og Søetaten samt deres og de Faldnes Enker og Børn, under Invalidefondens Bestyrelse, 14,591 Kr. Enke-madame Diempkers L., 1849, nærmest bestemt til en Invalidestiftelse eller eventuelt som Bidrag til Kvæstedcommissionens Øiemed, anvendes til Fordel for Invalider og Faldnes Efterladte, under Invalidefondens Bestyrelse, 20,000 Kr. Brygger J. T. Raarup og Hustrues L., 1855, til 12 af de værdigste ældste Invalider fra Landkrig, under Invalide-fondens Best., 10,008 Kr. Garvermester J. W. Lüchtenbergs L., 1861, til Oprettelse af en Friplads paa Sygehjemmet, under Sygehjemmets Best., 8,000 Kr. En Unævnts L., 1863, til en Invalid eller Efter-ladt af en falden dansk Kriger, der hører til Folkekirken, at udbetale hvert Aars 20de Januar, under Invalidefondens Best., 208 Kr. M. A. Kierkegaards L., til Understøttelse for Faldnes Efterladte og Invalider, Renten skal de første 25 Aar efter Testators Død i 16 Portioner à 50 Kr. uddeles til Enker efter Menige eller Underofficerer, der ere faldne i Krigen i 1864 og som efterlade sig Børn, eller til Menige og Under-

officerer, der ere blevne Invalider i samme Krig. De Legatportioner, der blive ledige 25 Aar efter Testators Død, skulle i Portioner paa 100 Kr. tilfalde kjøbenhavnske Borgere eller Enker eller Enker efter og Børn af kjøbenhavnske Borgere, der have drevet Handel og ere blevne trængende, under Borgerrepræsentationen, 20,031 Kr. Frk. E. H. Mørcks L., 1864, til Uddeling hver 17de Juni til Trængende i Sygehjemmet, under dettes Best., 2000 Kr.; Capitain, Sadelmager K. C. Mundts L., 1864, til Oprettelse af 2 Fripladser paa Sygehjemmet, særlig for Invalider og Faldnes Efterladte, under Sygehjemmets Best., 20,000 Kr.; Fru Susanne Davids L., Halvdelen af Renten uddeles hver 14de Marts til 2 à 3 af de mest lidende Beboere af Sygehjemmet, Halvdelen tilfalder dette, under Sygehjemmets Direction, st. 2,160 Kr.; Frk. M. H. Wahls L., 1865, Renten skal anvendes som Tillæg til Understøttelse for de mest trængende Invalider, under Invalidefondens Best., st. 715 Kr.; Garvermester Wörmers L., 1866, til Oprettelse af en Friplads i Sygehjemmet samt til Understøttelse for dem, der indlægges paa Fripladsen, under Sygehjemmets Direction, st. 12,600 Kr.; Etatsraad C. H. Stoltenbergs L., 1872, til Oprettelse af en Friplads paa Sygehjemmet, under Sygehjemmets Direct., st. 17,280 Kr.; A. H. Poulsens Legat for syge Trængende, 1876, naar den oprindelige Capital, 7,175 Kr., er voxet saa meget at den giver 400 Kr. i Rente, uddeles Renten i 4 Portioner til Syge, fornemlig Brystsyge af begge Kjøn, dog ikke saadanne, som ere under milde Stiftelsers eller Hospitalers Forsorg, under Mag. 1ste Afd., stort nu 7,350 Kr.; Grosserer H. Jacobsens L., 1876, efter Legatstifterens Død tilfalder Capitalen Sygehjemmet, saaledes at Legatstifterens Familie har fortrinlig Adgang til en Friplads, under Sygehjemmets Direct., st. 10,000 Kr.

Legater til Understøttelse for og Opmuntring af Handel, Haandværk, Industri og Skibsfart samt forskjellige Præmielegater.

Wilhelmine Stiftelsen, opr. 1ste Novbr. 1828 af Finantsminister Møsting og Biskop Münter. Af Renten tildeles tvende Haandværkssvende hver 200 Rd. til at nedsætte sig som Mestre, naar de godtgjøre at de ere indfødte og at de i fulde 7 Aar have arbeidet som Svende og derved successive have oplagt af deres Svendefortjeneste og opsat i en Sparekasse mindst 80 Rd., saa at de ved Stiftelsens Hjælp ialt kunne have 280 Rd. (Jfr. hermed Stiftelsens Brudeudstyrslegat foran Brudeudstyrslegater.) Hvad Stiftelsen har mere i Indtægt end der behøves til de aarlige Legater gjøres frugtbringende, og efterhaanden som de aarlige Indtægter stige, forøges Legaternes Antal, der nu er 4, men ikke deres Størrelse, indtil Fondens aarlige Indtægt overstiger 3,200 Rd., hvorefter Kongen bestemmer hvorledes det Overskydende skal anvendes, under en særegen Bestyrelse, stort nu 44,400 Kr., hvis Rente for Tiden uddeles i Haandværksportioner. Hele Stiftelsen eier 144,400 Kr.

Etatsraad Suhrs og Hustrues Legat for Udlaan til dertil trængende Professionister, opr. 1850, under Directionen for den Suhrske Stiftelse, stort 202,000 Kr.

Israel Lion Israels Legat, 1851, til Præmieselskabet for den mosaiske Ungdoms Anbringelse til Haandværk og Kunster (til rentefrit Laan eller Laan med en modereret Rente til Handlende og Industridrivende, hovedsagentlig uden Hensyn til disses Troesbekjendelse, stort 6,703 Kr.; Justitsraad S. A. Eibeschütz's L., 1853, til Samme, under Repræsentanterne for det mosaiske Troessamfund, stort i Rente 100 Kr.; Justitsraad Eibeschütz's L. til det forenede Understøttelsesselskab til rentefrit Laan, 1853, under samme, stort i Rente 200 Kr.; H. C. Ørsteds Legat, oprettet 1863 af Industriforeningen i Anledning af dens 25aarige Bestaaen den 12te Juli 1863, tildeles paa Foreningens Stiftelsesdag en Industridrivende eller Haandværker, som i Aarets Løb i en fremtrædende Grad har frembragt noget Nyt og Godt i sit Fag, st. 5,450 Kr.; Rønnenkamps L., opr. 1867 af Kammerherreinde J. C. R., født Howden, til Haandværkerforeningen i Kjøbenhavn, som aarlig anvender Renten til Præmier i Bøger eller Instrumenter til de dygtigste unge Haandværkere, st. 8000 Kr.; de private Assurandeurers L., opr. 1874 af Assuranceforretningsfører Edv. J. Hvidt. Renten af Capitalen 5000 Rd. forøget med 100 Rd. ved en senere Gave af en Unavngiven, anvendes til Fremme og Understøttelse af Foretagender i Søforsikkringsvæsenets Interesse, til Belønning for Skibsførere eller Skibsmandskaber, der under farefulde Omstændigheder have udviist fortrinligt Mod og Dygtighed for at frelse forsikkrede Gjenstande, og til Understøttelse for saadanne Personer og deres Efterladte, som have været i de private Assurandeurers Tjeneste, under den samlede Bestyrelse for de private Assurandeurer, stort 10,666 Kr.; den Wegenerske Skydefond, opr. 1816 af Bataillonscommandeur i Kjøbenhavns borgerlige Infanteri, Major Gabriel Wegener, Renterne af Capitalen 1000 Rd. ere bestemte til 4 Skydepræmier til Uddeling til borgerlige Infanterister, som have udmærket sig særlig ved de aarlige Skarpskydningsøvelser. Holdes et Aar ingen saadanne, skulle Renterne oplægges. Efterat Ordningen af Kjøbenhavns Væbning i Henhold til Lov af 28de Mai 1870 er traadt i Kraft, uddeles Præmierne til de bedste Skytter blandt Væbningens Fodfolk, under Kjøbenhavns Væbning, st. 4,428 Kr.; W. P. Heymanns L. for Præmieselskabet for Pleiemødre, 1863, under Selskabets Bestyrelse, st. 600 Kr.; Professor Levys Præmielegat, opr. 1866 af Prof., Overaccoucheur Levy, til den dygtigste og værdigste blandt Jordemoderskolens aarlige Elever, under Directionen for Fødsels- og Pleiestiftelsen, st. 1000 Kr.; Godseier Lunds Legat, opr. 1872 af Godseier H. C. Lund og Hustru P., født Friis, til Præmier for Communehospitalets Vaagekoner i den Hensigt at forbedre de værdige og samvittighedsfulde Vaagekoners Kaar, at vække en gavnlig Kappelyst blandt dem, og saaledes ved at forbedre Vaagekonernes Stilling i det Hele, at bidrage til de Syges Interesse, at faae disse Officianter recruterede af mindre ringe Samfundslag, under Magistratens 2den Afdeling, st. 16,000 Kr.

Foreninger og Foretagender til at understøtte og fremme det Almindeliges og Enkeltes Tarv og Nytte i forskjellige Retninger i Kjøbenhavn.

A. Børsen,

der er opført af Kong Christian IV. paa et til Slotsholmen stødende opfyldt Terrain over mod Christianshavn i nederlandsk Renaissance, er en af Hovedstadens største og smukkeste offentlige Bygninger, rigt udstyret med Billedhuggerarbeide i Sandsteen og med smukke Portaler, hvoraf den vestlige er prydet med fire toscanske Piller af italiensk Marmor. Over Bygningen, der har en Længde af 203 Alen og en Bredde af 30 Alen, hæver sig et Taarn, der dannes af 4 Lindorme med sammensnoede Haler, der danne et høit Spiir. Til Hovedindgangen fører en Rampe med Træer, paa dennes yderste Hjørner sees Neptuns og Mercurs Billedstøtter i Sandsteen.

Ifølge Kongelig Resolution 10de November 1855 overdroges Børsbygningen til Grossserersocietetet for en Sum af 70,000 Rd. med Forpligtelse, at dens Ydre bestandigt conserveres uforandret. Det Indre derimod, som i Tidernes Løb var blevet aldeles forqvaklet, og bestod af et Chaos af slet indrettede Udsalgsstader og uhensigtsmæssige og utilstrækkelige Lokaler for Børsens Contoirer o. s. v., hvis Udstyrelse stod i største Disharmoni med Bygningens kunstneriske Ydre, blev der strax skredet til at ombygge paa en saadan Maade, at først og fremmest Handelsstandens Trang til et tidssvarende Børslocale med alt dertil hørende kunde blive afhjulpen, at den fra denne Hovedsag tiloversblivende Plads i den store udstrakte Bygning, benyttedes til saadanne Contoirer, som det kunde være af gjensidig Interesse at have i muligst Nærhed af Børsen, at der gaves Udsalgsboderne i den nederste Etage, som det fandtes hensigtsmæssigt indtil videre at bibeholde, en mere tilsvarende Indretning og at navnligen den Lugt, som tidligere fra de der ophobede Varer steeg op i Hovedetagen og meddeelte denne en høist modbydelig Atmosphære, fremtidigt blev forebygget, og endelig at alle disse Ombygninger skeete uden at Bygningens Ydre leed ringeste Forandring, og i muligst Harmoni med den ydre charakteristiske Stiil.

Disse Forandringer, som navnligen foranledigede en total Ombygning af hele Hovedetagens Indre, paabegyndtes i Efteraaret 1856, og vare i Hovedsagen saa vidt fremskredne, at den høitidelige Indvielse af Børssalen med de nærmest dertil hørende Lokaler kunde finde Sted den 2den Marts 1858 og derpaa tages i Brug.

Den saaledes forandrede Inddeling af Børsens Indre, navnlig Hovedetagen, er nu i Hovedsagen følgende: I den vestlige Halvdeel mod Slotspladsen er Børssalen i Midten omgivet af Vestibuler, Auctionssal, Coursnoteringssal (med L. N. Hvidts Buste i Marmor), Søassurancecontoirer, Mæglercontoirer o. s. v., samt en rummelig Læsesalon. I den østlige Halvdeel mod Christianshavn er Grossserersocietetets Forsamlingssal og Contoir, forskjellige Assurancecontoirer, en Telegraphstation og Privatbankens Lokaler, hvilket Alt er tilgjængeligt ved en bred Corridor langs gjennem Bygningens Midtaxel og som fører til en stor Hal lige i Bygningens Centrum, hvorfra er Adgang til alle Bygningens Hoveddele

Børsen og Slotsholmsgade.

og fra hvilken en rummelig Hovedtrappe fører ned til underste Etage til de derværende Vestibuler med Hoveddøre til Gaderne paa begge Sider af Bygningen, og hvorfra er den daglige Adgang til Bygningens Indre til de forskjellige Contoirer o. s. v., medens Hovedindgangen til Børssalen fra Slotspladsen af i Regelen kun er aaben i Børstiden.

Børssalen er 52 Alen lang og 30 Alen bred, den er ved Søiler deelt i 3de Skibe, hvoraf Sideskibene, som faae Lys fra Facadevinduerne, ere 8 Alen høie, medens Midtskibet, som er 15 Alen bredt, er forhøiet 5 Alen op i Tagrummet og har saaledes en Høide af 13 Alen, og faaer tillige Lys fra Vinduer anbragte paa begge Siderne i denne Forhøielse. Denne Sal er selvfølgelig rigest udstyret, Væggene beklædte med Træpanel, Orneringer og Skulpturer, i Overeensstemmelse med Stilen, deelsviis broget og malet forgyldt. For Enden af Salen er ligefor Hovedindgangen en mægtig stor Marmorkamin, hvorpaa findes en Afstøbning i bronceret Zink af Thorvaldsens Statue af Christian IV., medens ligefor over Hovedindgangen er anbragt en galvanoplastisk Buste af Frederik VII. For Enderne af Sideskibene ere Pladser bestemte for 4 store Malerier, men af disse Pladser ere hidtil ikkun de trende udfyldte med 2 med Kul tegnede Cartoner af L. Frølich, hvoraf den ene er en allegorisk Fremstilling af Retfærdigheden, den anden af Fliden. De øvrige Lokaler ere ligeledes passende dekorerede efter deres Bestemmelse. I Læsesalen er det store Maleri af Historiemaler Høyer, der forestiller Christian IV. besøgende Tycho Brahe, og som tidligere hængte i Halvmørke i den gamle Børssal, nu i restaureret Tilstand placeret i godt Lys.

Ombygningen er ledet af Bygningsinspecteur, Architekt H. C. Stilling.

Af Børsen gives her en Afbildning.

B. Banker, Sparekasser, Creditforeninger.

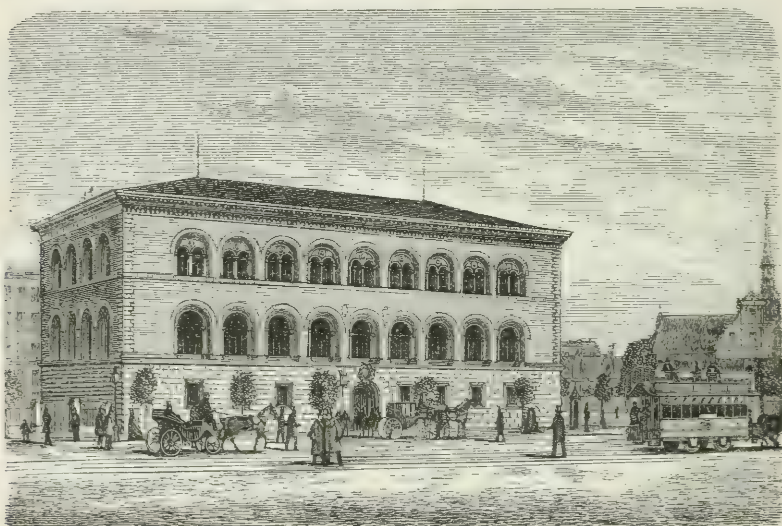
Nationalbanken i Kjøbenhavn. Ved Forordningen af 5te Januar 1813 oprettedes Rigsbanken, der i 1818 gik over til en Nationalbank. Ifølge Octroi af 4de Juli 1818, 2den Afdeling, bestaaer Bankens forenede Bestyrelse af 15 Repræsentanter og 5 Directeurer, der skulle være Actieeiere. Ved Siden af Bankbestyrelsen staaer en Kongelig Bankcommissair, og er det fastsat som ufravigelig Regel, at denne Embedsmands Forretninger altid skulle være forenede med Justitsministerens Embede. Repræsentanterne bestyre deres Embede i 5 Aar, aarlig afgaae de 3 ældste, hvorefter nye vælges i deres Sted af de øvrige Repræsentanter. Fire af Directeurpladserne blive besatte ved Valg af Repræsentanterne, enten af deres Midte eller udenfor samme; den femte Directeur vælger Hs. Maj. Kongen. Af Directeurerne afgaaer hvert Aar den ældste. I Medfør af Kongl. Resol. 14de Januar 1875 henstaaer en Directeurpost indtil videre ubesat.

Actiecapitalen udgjorde ved Slutningen af Bankaaret 1876—77: 26,867,600 Kr. Regnskabet afsluttes den 31te Juli. Indtægterne i Bankaaret 1876—77: 3,114,932 Kr. 42 Ø., Udgifterne 645,015 Kr. „ Ø. Udbyttet for 1872—73: 8¼ pCt., 1873—74: 9 pCt., 1874—75: 9 pCt.,

1875—76: 9 pCt., 1876—77: $8^1/_2$ pCt. Reservefonden 31te Juli 1877: 2,729,472 Kr. 31 Ø.

Bankbygningen er opført 1866—71 (indviet 9de Mai sidstnævnte Aar i Kongehusets Overværelse) af Etatsraad Herholdt i blandet florentinsk Forrenaissance (Palazzo Gondi, Strozzi, Riccardi) med norditalienske Muursteensformer fra en noget ældre Tid, Gesimspartiet taget fra senere romersk Høirenaissance (Palazzo Farnese i Rom). Af Nationalbanken gives her en Afbildning.

Privatbanken i Kjøbenhavn har sit Hovedlocale paa Børsen; dens statutmæssige Øiemed „at tilveiebringe en yderligere Lettelse for Pengeomsætningen ved at supplere Nationalbankens Virksomhed i enkelte for

Nationalbanken.

Handelen vigtige Retninger." Bankens Statuter ere vedhæftede en kgl. Bevilling af 4de Marts 1857. Bankens Reglement er af 19de Marts 1860 med Tillæg af 23de April 1861 og 27de Marts 1867. Dens Grundfond er en Actiecapital, der foreløbigt var bestemt til 4 Millioner Kroner, men i 1864 blev forøget til 8 Millioner Kroner og i 1871 til 12 Millioner Kr. Banken aabnedes den 2den November 1857. Den 2den November 1870 aabnedes et Afdelingscontoir i Bankens Eiendom, Kongens Nytorv Nr. 28 (Østre Afdeling) og den 2den Januar 1873 et Afdelingscontoir i Bankens Eiendom Nygade Nr. 7 (Vestre Afdeling). Bankens Anliggender varetages af Bankraadet, Directionen og øvrige Embedsmænd samt Generalforsamlingen. Regjeringen er berettiget til at beskikke en Bankcommissair. Af Bankraadets 15 Medlemmer afgaae 3 ved hver ordinair aarlig Generalforsamling.

Bankens Indtægter i 1876: 2,127,761 Kr. 23 Ø. og dens Udgifter 1,475,238 Kr. 37 Ø. Udbyttet for 1872: $8^2/_3$ pCt., 1873: $7^1/_4$ pCt., 1874: 8 pCt., 1875: 5 pCt., 1876: 4 pCt.

Kjøbenhavns private Laanebank, Amagertorv 5, aabnedes 2den Febr. 1854. Actiecapital 4 Millioner Kr. Udbytte for 1872: 7 pCt., 1873: $5^1/_4$ pCt., 1874: 5 pCt., 1875: $4^3/_4$ pCt., 1876: 5 pCt.

Den danske Landmandsbank, Hypothek- og Vexelbank i Kjøbenhavn (Holmens Canal 12). Banken er stiftet den 5te October 1871 med det Formaal at udvikle Crediten i Agerbrugets og andre Erhvervsgrenes Tjeneste. Actiecapitalen, der udgjør 12 Millioner Kr., er fuldt indbetalt. Banken aabnedes for almindelige Bankforretninger den 2den Januar 1872. I Henhold til Lov af 25de Marts 1872 og Bankens af Indenrigsministeriet under 27de Juli s. A. stadfæstede Statuter er dens Hypothekafdeling traadt i Virksomhed ved at give Laan mod Underpant i faste Eiendomme, som dog i intet Tilfælde maa overstige $^3/_5$ Dele af Landeiendommenes og Halvdelen af andre faste Eiendommes Værdi, samt ved at udstede amortisable Hypothek-Obligationer, der ere særlig sikkrede i Bankens Panteobligationer, forrentes med $4^1/_2$ pCt. p. a. og hvoraf 1ste Serie, i hvilken Obligationerne indfries efter Lodtrækning i Løbet af 52 Aar med et Tillæg af 10 pCt., er afsluttet med et Beløb af 12 Mill. Kroner, hvorefter en ny (2den Serie), i hvilken Obligationerne indfries ligeledes i Løbet af 52 Aar, men kun med deres paalydende Beløb, er paabegyndt.

Banken har Afdelinger og Contoirer i Kjøbenhavn i Udstillingsbygningen (Vesterbroes Afdeling) og i Frederiksborggade Nr. 11 (Nørre Afdeling) samt Helsingør, Holbæk, Nykjøbing i Sjælland, Nykjøbing paa Falster, Veile, Kolding og Aalborg.

Indtægterne i 1876: 1,054,692 Kr. 11 Ø., Udgifterne 278,386 Kr. 18 Ø. Udbyttet i 1872: $6^1/_{24}$ pCt., i 1873: $5^1/_2$ pCt., i 1874: 6 pCt., i 1875: 6 pCt., i 1876: $5^3/_4$ pCt.

Kjøbenhavns Handelsbank (Østergade 54). Banken er stiftet i Marts 1873 med det Formaal yderligere at lette og befordre Landets Pengeomsætning, Handelens, Industriens og Agerbrugets Udvikling; som Hovedbrancher af Forretninger nævne Statuterne Modtagelse af Penge paa Folio, som Indlaan og i Contocourant, Laan paa solide Papirer, Forskud paa Varer, Kjøb og Salg af Vexler, ædle Metaller, Obligationer og Actier, Emission af Laan og Anskaffelse af Capitaler til Jernbaner og andre Foretagender samt Crediter mod eller uden Pant eller Caution. Banken aabnedes den 18de April 1873 i Efterslægtselskabets Gaard, Østergade Nr. 54. Dens Grundfond er en Actiecapital paa 16 Mill. Kr., hvoraf hidtil kun de 75 pCt. ere indbetalte. Bankens Anliggender varetages af Bestyrelsesraadet, Directionen og øvrige Embedsmænd samt Actionairerne paa Generalforsamlingen. Af Bestyrelsesraadets Medlemmer afgaae hvert Aar 3 efter Anciennetet og ved lige Anciennetet efter Lodtrækning, hvorefter Generalforsamlingen foretager Valg i de afgaaede Medlemmers Sted. Bankens Indtægter have i Forretningsaaret fra 1ste Januar til 31te Decbr. 1875 udgjort 750,464 Kr. 13 Ø., Udgifterne 256,375 Kr. 59 Ø. Udbyttet for 1874: 5 pCt., 1875: $4^4/_{19}$ pCt., 1876: $5^1/_2$ pCt.

Industribanken (Havnegade 3). Stiftet 1862 med det Formaal at lette Adgangen for de Industridrivende, navnlig Haandværkerne til at

paabegynde, fortsætte eller udvide en gavnlig Virksomhed, og iøvrigt ved de Midler, der staae til Bankens Raadighed, at virke til Industriens Fremme.

Dansk Arbeiderbank. Spare-, Laane- og Forsørgelseskasse. Contoir i dens Eiendom paa Hjørnet af Store og Lille Helliggeiststræde Nr. 7 i Kjøbenhavn, aabent hver Søgnedag fra Kl. 9—3 og 7—$8^1/_2$.

Stiftet den 12te April 1872 med en Grundfond af c. 64,000 Kr., der tjener som Reservefond for Spare- og Forsørgelseskassens Interessenter. Den begyndte sin Virksomhed den 18de Octbr. 1872. Ved Udgangen af 1876 indestod paa Sparekasse- og Forsørgelsesbøger 1,534,864 Kr. 25 Ø.; i Præmie til Forsørgelseskassen 3,888 Kr. 93 Ø. og i Forsørgelsesfonden 3,333 Kr. 50 Ø., samt som henlagt til Reservefonden 30,781 Kr. 12 Ø., foruden 2,300 Kr. i Bankens Actier, skjænket til denne.

Sparekassen modtager Indskud, der forrentes med $3^1/_5$ pCt. Af de indskudte Beløb tilbagebetales i Reglen paa Anfordring indtil 2000 Kr., dog kan Opsigelse fordres for Beløb over 500 Kr., naar Bestyrelsen finder det passende.

Indlaan paa 2 Maaneder forrentes med 4 pCt., paa 6 Maaneder med $4^1/_4$ pCt. og paa 12 Maaneder med $4^1/_2$ pCt.

Forsørgelseskassen modtager Indskud deels til Alderdomsforsørgelse, deels til Børneforsørgelse. Foruden almindelige Sparekasserenter tilskrives aarlig Præmie, der for 1873, 1874, 1875 og 1876 var $2^1/_5$ pCt., saaledes at det tilskrevne Beløb svarer til 6 pCt. aarlig Rente.

Enhver, der er under 55 Aar, kan optages i Alderdomsforsørgelseskassen mod et ugentlig Indskud af mindst 10 Øre, der iøvrigt kan udredes for en eller flere Uger ad Gangen eller endog for længere Tid.

Enhver, der har været Medlem i mindst 10 Aar, kan fordre Forsørgelse for sit i Forsørgelseskassen Indestaaende med Renter og Præmier.

Børneforsørgelse. For Børn under 16 Aar modtages Indskud paa samme Maade som til Alderdomsforsørgelseskassen. Indskudene med Renter og Præmier tilbagebetales ved en ved Indmeldelsen forud bestemt Alder, dog ikke før det 14de Aar, eller ved Confirmation, Bryllup o. dsl.

Døer et Medlem, udbetales den indskudte Capital med Renter og Rentes Renter strax til den, hvem saadan Udbetaling er forbeholdt, eller Afdødes Ægtefælle, Børn, Fader eller Moder.

Laanekassen giver fornemlig Laan til Medlemmer af Forsørgelseskassen, men naar dens Midler tillader det, gives ogsaa Laan til Andre mod Sikkerhed i gode Panteobligationer og andre Værdipapirer, god Selvskyldner-Caution eller anden solid Sikkerhed.

Forskudsbanken i Kjøbenhavn (Holmens Canal 22). Banken er stiftet den 12te December 1873 og traadt i Virksomhed den 1ste April 1874 med det Hovedformaal at aabne danske offentlige og private Embeds- og Bestillingsmænd Adgang til Laan paa billige Vilkaar. Med Banken staaer en Sparekasseafdeling i Forbindelse; for i længere Tid henstaaet Indskud gives Andeel i Udbyttet. Bankens Anliggender varetages af et Bankraad, en Directeur og dennes Medhjælpere samt af Actionairerne

paa Generalforsamlingen. Bankraadet bestaaer af 9 Medlemmer, af hvilke 3 skulle afgaae aarlig efter Lodtrækning, men kunne gjenvælges.

Bankens Regnskaber afsluttes halvaarlig hvert Aars 1ste April og 1ste October; de tvende Halvaarsregnskaber forelægges den ordinaire Generalforsamling senest den 1ste Juli. Den fuldt indbetalte Deel af Actiecapitalen udgjorde den 31te Marts 1877 c. 29,960 Kr., Reservefonden 2,980 Kr.

Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegn. Contoir i lille Helliggeiststræde 24, aabent Kl. 9—2 og Lørdag desuden Eftm. Kl. 6—8. Stiftet 1ste Mai 1820. Indskud modtages fra mindst 66 Ø. indtil saa stort et Beløb, som Sparekassens Bestyrelse efter Omstændighederne finder det hensigtsmæssigt. Paa en Conto kan i Almindelighed daglig hæves 2,000 Kr. uden foregaaende Anmeldelse; for større Beløb fordres Opsigelse, nemlig 1 Dag for hver To Tusind Kroner, saa at der til et Uddrag af

imellem 2,000 Kr. og 4,000 Kr. kræves 2 Dages Varsel,
— 4,000 — og 6,000 — — 3 — —
— 6,000 — og 8,000 — — 4 — — o. s. v.

Alt under Forbeholb af Sparekassens Ret til efter Omstændighederne at fordre Opsigelse uden Hensyn til Summens Størrelse (see de trykte Vedtægter § 4).

Renten af Indskud er i 3die Afdeling $3^4/_5$ pCt. om Aaret, i 4de Afdeling $4^1/_4$ pCt. om Aaret med et halvt Aars Opsigelse, i 5te Afdeling $4^1/_2$ à 6 pCt. om Aaret. De i Sparekassen indestaaende Penge kunne ifølge Kgl. Bevilling af 1ste Marts 1820 ikke belægges med Arrest eller Beslag.

Efter Overeenskomst med Bestyrelsen for Livsforsikkrings- og Forsørgelsesanstalten af 1871 er der aabnet Adgang for Sparekassens Interessenter til at berigtige deres Præmie til Anstalten ved efterhaanden at indbetale disse Beløb, som da paa Forfaldsdagen berigtiges af Sparekassen.

Sparekassens Bestyrelse, som oprindelig bestod af dens Stiftere, vælger selv sine Medbestyrere. Forretningerne besørges iøvrigt af et i Henhold til et fastsat Gagereglement lønnet Embedspersonale, der udnævnes og afskediges af den samlede Bestyrelse.

Sparekassen skyldte sine Interessenter den 11te November 1876	32,995,619 Kr. 11 Ø.
Reservefonden udgjorde	1,602,052 — 91 —
	34,597,672 Kr. 02 Ø.
Den 11te Novbr. 1875 skyldte den sine Interessenter . 30,220,808 Kr. 76 Ø. og Reservefonden udgjorde . . . 1,548,429 — 05 —	31,769,237 — 81 —
Altsaa Fremgang . . .	2,828,434 Kr. 21 Ø.

Bikuben, har Contoir i sin Eiendom i Silkegade Nr. 8, aabent Kl. 11—3 og Lørdag Eftm. Kl. 5—8. Den er stiftet den 3die Marts

1857 efter dertil udarbeidet Forslag af Directeur J. Hellmann, med det tredobbelte Formaal at tjene til Sparekasse, til Børneforsørgelseskasse og til Alderdomsforsørgelseskasse. I alle tre Kasser kunne Indskudene skee i større eller mindre Summer efter Behag, og Indskudscapitalen sikkres i alle 3 Kasser Indskyderen tilbagebetalt; i 1ste Afdeling til enhver Tid med Tillæg af Renter, i 2den Afdeling i Tilfælde af Barnets Død eller Udvandring uden Renter — naar Indskyderen ikke strax ved Indtegningen har foretrukket at forøge Udsigten til et forhøiet Udbytte ved Arv efter afdøde Interessenter og til den Ende i de nævnte Tilfælde gjort Afkald paa Capitalen —, i 3die Afdeling ligeledes i Tilfælde af den Indtegnedes Død eller Udvandring, da til hans Arvinger, kun med Fradrag af de som Pension oppebaarne Renter. Sparekassen giver Leilighed til at henlægge selv et Beløb af 25 Øre. Saasnart Capitalen udgjør 10 Kroner, trækker den i Rente 1 Øre daglig af hvert 100 Kroner. Interessentantallet den 31te December 1876 var 91,725 med en Capital af 20,487,553 Kr. 65 Ø., Reservefonden udgjorde 703,659 Kr. 07 Ø., indskudt i Sparekasseafdelingen i Aaret 1876 25,465,509 Kr. 05 Ø., udbraget i s. T. 26,664,192 Kr. 12 Ø. Børneforsørgelseskassen aabner Adgang til at afhjælpe den Trang, en ung Mand eller Pige i Alderen fra 18—25 Aar ofte føler til en lille Pengesum (saasom til Uddannelse, Udstyr m. m.). Det sandsynlige Udbytte af hver Portion paa 200 Kr. vil være c. 600 eller 800 Kr., eftersom Tilbagebetaling i Tilfælde af Barnets Død er betinget eller ikke. Kassen er ogsaa indrettet paa at modtage aarlige Afdrag indtil 22 Aars Alderen. Indtegningen kan skee ligefra Barnets Fødsel indtil dets 10de Aar, og alle i samme Aar fødte Børn udgjøre et afsluttet Aarsselskab, hvis Medlemmer arve hverandre. Den 31. Decbr. 1876 eiede de tilbageværende 44 Aarsselskaber en Capital af 572,173 Kr. 63 Ø., fordeelt paa 2,920 Portioner. For de 8 første Aarsselskabers Vedkommende har Opgjørelse fundet Sted med høieste Udbytte af 1,460 Kr. 68 Ø. og laveste 537 Kr. 85 Ø. I Alderdomsforsørgelseskassen deles Medlemmerne i 6 Klasser, saa at 1 Klasses ikke er over 10 Aar, 2den Klasses 10—20 Aar, 3dies 20—30, 4des 30—40, 5tes 40—50 og 6tes over 50 Aar. Den Begyndelsesrente, der er fastsat, kaldes den mindste Rente og er saaledes bestemt, at 1ste Klasse faaer 6 Kr., 2den 6 Kr. 66 Ø., 3die 7 Kr., 4de 7 Kr. 50 Ø., 5te 8 K., 6te 8 Kr. 66, hvilken Rente forholdsviis stiger efterhaanden som dødelig Afgang finder Sted; den høieste aarlige Rente, der kan opnaaes paa en Portion à 200 Kr., er 120 Kr. For de hidtil stiftede 19 Aarsselskaber udgjør den for 1876 23 Kr. 29 Ø. pr. Portion: 200 Kr. Døer nogen Deeltager, skulle hans Arvinger have hans Indskud tilbage, dog med Fradrag af de derpaa hævede Renter, som udredes af Reservefonden, hvorimod hele den indskudte Capital forbliver i Aarsselskabet som Arv for de Efterlevende. Den, som ikke seer sig istand til paa eengang at udrede saameget, som han anseer for nødvendigt for at lette sin Alderdomsforsørgelse, kan gjøre Indskud i forskjellige Aar, og saaledes indtræde i forskjellige Aarsselskaber. Der kan ogsaa gjøres ufuldstændige Indskud for 40 Kr., som senere kunne forøges med Tilskud af et hvilketsomhelst Antal lige Kroner. Af disse Summer bliver dog Renten ikke udbetalt, men lægges aarligt til Capitalen, indtil denne er bleven 200 Kroner. Den 31te December 1876 var der stiftet 19 Aarsselskaber,

med en Capital af 664,835 Kr. fordeelt paa 4,671 Portioner. Foreningens Formue ult. 1876 806,764 Kr. foruden en Garantifond paa 2 Millioner Kroner. Foreningen bestyres af en Direction og et Repræsentantskab.

Endvidere skulle her nævnes følgende i Kjøbenhavn værende **Creditforeninger** og **Creditkasser:**

Creditkassen for Huuseiere i Kjøbenhavn, Stormgade 3, er oprettet ved Fundats af 4de Marts 1797 i Anledning af den Kjøbenhavn i 1795 overgaaede Ildebrand, for ved Hjælp af Indskud at tilveiebringe Midler til at udlaane til Stadens Huuseiere mod Prioritet i deres Eiendomme. Det Beløb, Kassen kunde modtage i Indskud, og for hvilke den meddelte de Indskydende Obligationer, var foreløbig fastsat til 600,000 Kr., men forøgedes i Aarenes Løb til Udgangen af 1812 til 6 Millioner Kr. Af denne Sum er i Circulation 5,864,700 Kr. i Obligationer, uopsigelige fra Ihændehaverens Side og hver forsynet betingelsesviis med Statskassens Garanti.

Foruden denne nu afsluttede Fond — første Afdeling — blev der i 1816 oprettet en saakaldet „Hjælpefond" — anden Afdeling —, som med Undtagelse af den nævnte Garanti af Statskassen virker paa samme Maade og under samme Vilkaar som 1ste Afdeling. Indskud til denne Afdeling udgjorde den 10de Marts 1877 12,522,500 Kr. De for Kassen nugjeldende reviderede Statuter, der ere traadte i Stedet for den ældre Fundats, ere under 11te Decbr. 1869 forsynede med Kongl. Approbation. Ved Regnskabets Afslutning den 10de Marts 1877 udgjorde Kassens circulerende Indskudsobligationer 18,387,200 Kr. Til Dækning deraf eiede Kassen et tilsvarende Beløb i statutmæssige Activer og desforuden en for begge Afdelinger fælles Administrations- og Reservefond stor 1,405,113 Kr. 13 Ø. samt 214,850 Kr. 82 Ø., tilhørende anden Afdeling og bestemt til Amortisation af dem af dens Indskudsobligationer, som ere opsigelige fra Ihændehaverens Side. Af samme Fonds uopsigelige Obligationer 7,185,300 Kr. og den Tilgang, disse efterhaanden faae ved nye Laan, forhøies Renten fra 4 til $4^1/_2$ pCt. aarlig efter Lodtrækning paa et saa stort Beløb, som den ordinaire Generalforsamling bestemmer, hvilken forøgede Rente bæres af Kassens Overskud. Denne Lodtrækning har første Gang fundet Sted i 1877 og omfattede da 600,000 Kr.

Creditforeningen for Haandværkere og Industridrivende i Kjøbenhavn, Holmens Canal 18. Foreningen stiftet den 27de Marts 1867. Statuterne stadfæstede den 4de Novbr. 1867, omarbeidede d. 30te Marts 1874. Foreningens Formaal er at tilveiebringe Midler til Udlaan blandt Medlemmerne, og Capitalen dannes ved contante Indskud af Medlemmerne, ved Sparekasseindskud samt ved Actier. Medlemsformuen udgjorde den 30te Septbr. 1877 80,245 Kr.; Actiecapitalen 215,202 Kr.; Reservefonden 8,908 Kr. 41 Ø. Indtægterne i 1876 have været 49,426 Kr. 71 Ø. og Udgifterne 10,275 Kr. 18 Ø. Af Overskuddet er Udbyttet til Medlemmerne beregnet med 5 pCt. af deres indskudte Capital; Actieudbyttet $5^1/_2$ pCt. Der er i 1876 udlaant mod 3,439 Vexler et Beløb

af 1,769,579 Kr. 74 Ø. I Sparekasseafdelingen er i Aarets Løb indskudt 730,511 Kr. 65 Ø. og uddraget 775,217 Kr. 70 Ø.; d. 30te Septbr. 1877 indestod 375,086 Kr. 10 Ø. I Folioafdelingen indestod den 30te Septbr. 1877 30,028 Kr. 78 Øre. Aarets Kasseomsætning har været 7,522,431 Kr. 48 Ø. Medlemsantallet d. 30te Septbr. 1877 985.

Creditforeningen for Grundeiere i de danske Østifter, Nørrevoldgade 7.

Creditkassen for Landeiendomme i Østifterne, Vandkunsten Nr. 8, 1ste Sal.

Disse tvende Creditinstituter for Landeiendomme ville tilligemed Creditforeningen for Grundeiere i Fyens Stift, Creditforeningen af Landeiendomsbesiddere i Nørre-Jylland og den vest- og sønderjydske Creditforening blive omtalte i 1ste Deel af dette Skrift.

Her i denne Afdeling skal sluttelig anføres **Assistentshuset**, skjønt den ikke kan henregnes til de private Stiftelser. Den er beliggende ved Gammelstrand, paa Hjørnet af Snaregade og Nybrogade og er en stor og rummelig Bygning. Her er en offentlig Laaneanstalt, hvor der altid mod Pant og Rente kan faaes smaa Summer tillaans. Denne Stiftelse er allerede begyndt under Kong Christian V., 1688, og var i private Hænder lige til 1753, da Regjeringen tog den til sig og overdrog Søqvæsthuset Fordelen deraf, paa 1400 Rd. nær, som afgaves til Kjøbenhavns Fattigvæsen.

Det udlaaner paa næsten alle Gjenstande, der have nogen Værdi, mod en Rente af 12 pCt. af Summer fra 50 Ø. til 100 Kr.; 9 pCt. af 100—200 Kr. og 6 pCt. af 200 Kr. og derover, hvori alle Omkostninger ere indbefattede. De indsatte Panter staa i Reglen til Indløsning i et Aar; men for at faa et høiere Laan, kunne Laan af Summer fra 100 Kr. og derover akkorderes paa 3 Maaneder imod en Rente af 9 og 6 pCt.

Til Assistentshuset hører der 4 Indleverings-Contoirer: i Nybrogade 6, Kronprindsessegade 40, Overgaden neden Vandet 27 og Nørrebrogade 24, aabne 8—1, 3—7½. Alle Forretninger ved disse udføres uden Udgift for Vedkommende.

C. Forsikkringsforeninger.

Livrente- og Forsørgelsesanstalten af 1871, see 1ste Deel Finantsministeriet.

Dansk Livsforsikkringsselskab „Hafnia", Hovedcontoir Amagertorv Nr. 6. Selskabet, som er stiftet 20de April 1872, tegner alle Arter Livs- og Capitalforsikkringer samt Livrenter baade paa en enkelt og paa flere Personers Liv. Under Navn af „Klosterforsikkring" tilbyder Selskabet en særegen Forsørgelse for ugifte Piger i Lighed med den Forsørgelse, der ydes af de her i Landet værende Frøkenklostre. Alle Forsikkrede have

Andeel i Udbyttet. Forsikkret Capital i Livs- og Capitalforsikkringen den 1ste Octbr. 1877 c. 10 Mill. Kr. Actiecapitalen, som nu er 600,000 Kr., vil efterhaanden blive forøget indtil 2 Mill. Kr.

Den almindelige Brandforsikkring for Landbygninger, Stormgade Nr. 10. Forsikkringen er grundet paa Gjensidighed. Den bestyres under Justitsministeriets Tilsyn af et Repræsentantskab, som fremgaaer ved Interessenternes Valg, et Bestyrelsesraad og en administrerende Directeur.

Risico d. 1ste Octbr. 1877: 1070 Mill. Kr. Formuen d. 31te Marts 1877: 3,555,860 Kr.

Kjøbstædernes almindelige Brandforsikkringsselskab, Store Kannikestræde 16. Forsikkringen er en Gjensidighedsforening, der kun forsikkrer Bygninger og i fast Forbindelse med disse værende Maskiner, Redskaber og Inventarier. Foreningen bestyres under Justitsministeriets Tilsyn, af et Repræsentantskab og en administrerende Directeur. Et Controludvalg, bestaaende af Justitsministerens Tilforordnede, Repræsentantskabets Formand og Næstformand, samt to dertil af Repræsentantskabet valgte Medlemmer, har det umiddelbare Tilsyn med Forretningsførelsen.

Risico den 1ste Octbr. 1877 257 Mill. Kr. Formue ved Udløbet af Regnskabsaaret 1876—77 den 31te Marts 1877 1,132,200 Kr. 20 Ø.

Kjøbenhavns Brandforsikkrings-Societet, Contoir paa Raad- og Domhuset; forsikkret Capital 30te September 1877: 205,777,600 Kr.; nemlig for Bygninger 195,845,300 Kr. og for Maskiner, Fabriksgjenstande etc. 9,932,300 Kr.

Det Kjøbenhavnske Brandassurance-Compagni for Varer og Effecter, stiftet ved Kgl. Octroi af 11te Mai 1778, Contoir paa Børsen. Indtægterne i Aaret til 30te Septbr. 1877: 237,264 Kr. og Udgifterne: 94,428 Kr.; Forsikkret Capital 30te September 1877: 75,199,803 Kr.; Reservefond 174,800 Kr.

Det Kongelige octroierede almindelige Brandassurance-Compagni for Varer og Effecter, paa Børsen, stiftet 1798 og eier 2½ Mill. Kr. i offentlige og gode private Obligationer, forsikkrer overalt i Riget med faste Præmier uden Efterskud, Indbo, Varer og alt andet rørligt Gods (med nogle enkelte Undtagelser) saa og Skibe i Havne og paa Stabel samt Damp- eller Fabrikmaskiner og andre muur- og nagelfaste Gjenstande.

Indtægterne i Aaret til 30te Septbr. 1876: 306,002 Kr., Udgifterne 154,504 Kr. Forsikkret Capital 30te Septbr. 1877: 108,503,800 Kr.; Reservefond: 852,463 Kr.

Det gjensidige Brand- og Livsforsikkringsselskab „Danmark“ (Stormgade 10). Selskabet, der er stiftet 9de August 1861 alene som Brandforsikkring, har siden 1ste Octbr. 1872 omfattet tvende Afdelinger, den ene for Brandforsikkring, den anden for Livsforsikkring, men saaledes at de tvende Afdelingers Fonds, Ansvar og Regnskab holdes adskilte.

A. Brandforsikkringsafdelingen begyndte sin Virksomhed 1. October 1861, og 30te Septbr. 1877 var der indtegnet Forsikkringer til Beløb af over 200 Mill. Kr. Reservefonden, hvortil der aarlig henlægges bestemte Indtægter, er nu 276,500 Kr.

Der tegnes Brandforsikkring baade med og uden Gjensidighed.

a. Forsikkringer under Gjensidighed (lange Forsikkringer). De saaledes Forsikkrede ere virkelige Medlemmer og som saadanne indbyrdes ansvarlige, Enhver i Forhold til den Præmie, han svarer, men de nyde ogsaa alene Fordeel af det i Afdelingen faldende Overskud. Præmien udredes halvaarlig 2den Januar og 1ste Juli.

b. Forsikkringer uden Gjensidighed (korte Forsikkringer). De saaledes Forsikkrede ere fri for Efterskud, men de tage heller ikke Deel i det mulige Overskud. Det for saadanne Forsikkringer tegnede Beløb maa ikke overstige 1/5 af det Beløb, der er tegnet under Gjensidighed. Præmien udredes ved Policens Modtagelse og for den Tid, Forsikkringen varer.

B. Livsforsikkringsafdelingen begyndte sin Virksomhed den 1ste Octbr. 1872. I denne Afdeling tegnes alle Arter af Livsforsikkringer og Livrenter, derunder indbefattet Udstyrsforsikkringer, Begravelseshjælp m. m.

Indtil videre kunne kun livsvarige Livsforsikkringer og Livsforsikkringer med Udbetaling i levende Live tegnes under Gjensidighed; de, der have tegnet disse, betragtes som virkelige Medlemmer og tage alene Andeel i Overskuddet, der hovedsagelig kommer dem tilgode som Præmiefritagelse i den høiere Alder.

Livsvarige Livsforsikkringer kunne dog ogsaa tages uden Gjensidighed, men kun til et Beløb af 1/5 af det under Gjensidighed tegnede Forsikkringsbeløb.

Selskabets Anliggender varetages af et Repræsentantskab (26 Medlemmer), et Bestyrelsesraad (9 Medlemmer) og en Direction (2 Medlemmer.

Nye danske Brandforsikkrings-Selskab, Stormgade 2, stiftet 11te Jan. 1864, begyndte sin Virksomhed i April s. A. Selskabets Grundfond er fastsat til 4 Mill. Kr. i 2000 Actier, af hvilke er udgivet 1278 eller for 2,556,000 Kr. Regnskabet afsluttes hvert Aars 31te December. Indtægterne i Aaret 1876 vare 432,865 Kr., Udgifterne 370,929 Kr. Forsikkret Capital 31te December 1876 92,287,414 Kr., hvoraf gjenforsikkret 30,589,110 Kr. — Ultimo 1876 var Præmiereserven og Reservefondet tilsammen 246,196 Kr. Det aarlige Overskud skal ifølge Statuterne henlægges til Reservefonden, indtil denne har naaet 10 pCt. af Actiecapitalen. — Selskabet tegner Forsikkring mod Skade og Tab ved Ildsvaade og Explosion paa fast og rørlig Eiendom til bestemte Præmier uden Gjensidighed eller Efterkrav og beregner ingen Policepenge. For sine Forsikkringer udenfor Danmark underkaster Selskabet sig Domstolene i det Land, hvor den omtvistede Police er udstedt.

Brandforsikkringsforeningen for rørlig Eiendom i Sjællands Stift, Stormgade 6, oprettet i September 1839 og grundet paa Gjensidighed. Regnskabet afsluttes hvert Aars 1ste Mai. De indtegnede Forsikkringer beløbe sig til c. 38 Mill. Kr. og Reservefonden, hvortil der aarlig henlægges bestemte Indtægter, til 150,000 Kr. Foreningen bestyres af et Repræsentantskab, bestaaende af 15 Medlemmer, og en Direction af 3 Medlemmer.

Det Kongl. octroierede Søassurance-Compagni i Kjøbenhavn, ved Stranden 2, 1ste Sal. Octroi 1ste Juli 1746. Convention 2den April 1850. Den samlede Indtægt i 1876: 1,675,270 Kr., Udgifterne 1,571,274 Kr., Compagniets Capitalformue den 31te December 1876: 1,749,350 Kr.; Reservefond 150,114 Kr.; Udbytte for 1876: 200 Kr. pr. 2000 Kr., 1875: 210 Kr., 1874: 270 Kr. Forsikret Capital i 1876: 37,375,443 Kr.

De private Assurandeurer, Holmens Canal 16. Dette Firma har bestaaet siden Aaret 1786. Indtil 1ste Marts 1836 overtoges Forsikringer paa den Maade, at de forskjellige Deeltagere tegnede sig paa hver enkelt Police for den Sum, de personlig ønskede at overtage. Denne Indretning afløstes af den nuværende Ordning, hvorefter Forretningen er deelt i 100 Andele med lige Adkomst til Vinden og lige Forpligtelse til at bære Tab. Solidarisk Ansvarlighed finder ikke Sted; men enhver Assurandeur indestaaer med hele sin Formue for det paa ham hvilende Ansvar. For hver af de 100 Andele deponeres i Nationalbanken Værdipapirer til en fuld Værdi af 3000 Kr. Desuden haves en Obligationsfond, stor 170,000 Kr., og en Kassefond paa 60,000 Kr. I Calenderaaret 1876 overtoges en Risiko af 136,500,829 Kr.

Den Kjøbenhavnske Søassuranceforening, Holmens Canal 14. Stiftet i Mai 1852. Regnskabet afsluttes 31te Decbr. Den forsikkrede Sum udgjorde i 1876 93,553,911 Kr. Til Betryggelse for de Forsikkrede er der i Nationalbanken deponeret Papirer til fuld Værdi 900,000 Kr., foruden 60,000 Kr. Grundfond, hvorhos enhver Deeltager for sine Andele hefter med sin fulde Eiendom.

Fjerde Søforsikkringsselskab, Niels Juels Gade 5. Stiftet 29de April 1863. Regnskabet afsluttes 31te Decbr. Forsikkringssummen i 1876 73,152,784 Kr. Deponeret Capital 600,000 Kr. og Medlemmernes øvrige Formuer efter den Andeel, hvert Medlem hefter for.

Det danske „Lloyd", Gjensidig Søforsikkring, Havnegade 35. Foreningen, som er stiftet i December 1873, traadte i Virksomhed den 15de Marts 1874 med et Antal af 40 Skibe med en Forsikkringssum af 471,570 Kr. Den 1ste October 1877 var Antallet af Skibe 139 med en Forsikkring af 1,499,290 Kr.

D. Det store nordiske Telegraphselskab,

Contoir i Kjøbenhavn paa Børsen (har ogsaa Contoir i London).

Capital 27,000,000 Kr. (£ 1,500,000).

Selskabet er i Besiddelse af følgende Concessioner:

for det dansk-norsk-engelske Anlæg: dansk Concession 3die April 1868, norsk Concession 6te Juni 1868;

— det norsk-britiske Anlæg: norsk Concession 4de Juli 1868;

— det dansk-russiske Anlæg: dansk Concession 12te August 1868, russisk Concession 6/18 Septbr. 1868;

for det svensk-russiske Anlæg: svensk Concession 11te Juni 1869, russisk Concession $^{11}/_{23}$ September 1869.
— det dansk-franske Anlæg: dansk Concession 27de Mai 1873, fransk Concession 24de October 1872;
— det svensk-dansk-engelske Anlæg: dansk Concession 27de Mai 1873, svensk Concession 13de December 1872;
— det østasiatiske Anlæg: russisk Concession $^{11}/_{23}$ Octbr. 1869; japanesisk Concession 20de Septbr. 1870; japanesisk Concession 10de Juni 1873.

Selskabets Formaal er Benyttelsen af de samme tilhørende undersøiske Telegraphledninger, nemlig:

1. Mellem Danmark og England (Sønderviq-Newbiggin); 334 Sømiil, aabnet for Correspondancen 22de Septbr. 1868.
2. Mellem Danmark og Norge (Hirtshals-Arendal), c. 70 Sømiil, aabnet 1ste Juli 1867, for Selskabets Regning fra 1ste Marts 1868.
3. Mellem Danmark og Rusland*) (Møen-Bornholm-Libau), 304 Sømiil, aabnet 5te Juni 1869.
4. Mellem Norge og Skotland (Egersund-Peterhead), c. 267 Sømiil, aabnet 19de August 1869.
5. Mellem Sverig og Rusland (Grisslehamn-Nystad), c. 96 Sømiil, aabnet 1ste November 1869.
6. Mellem Danmark og Frankrig (Fanø-Calais), c. 390 Sømiil, aabnet 1ste August 1873.
7. Mellem Danmark og Sverig**) (Skagen-Marstrand), c. 35 Sømiil, aabnet 11te September 1873.
8. Mellem Danmark og England (Hirtshals-Newbiggin), c. 432 Sømiil, aabnet 11te September 1873.
9. Hongkong-Amoy-Kablet, c. 330 Sømiil, aabnet 22de Febr. 1873***).
10. Amoy-Shanghai-Kablet, c. 650 Sømiil, aabnet 22de Febr. 1873***).
11. Shanghai-Nagasaki-Kablet, c. 500 Sømiil, aabnet 12te August 1871.
12. Nagasaki-Wladiwostock-Kablet, c. 760 Sømiil, aabnet 17de November 1871.

E. Lærde og Oplysning fremmende Selskaber, samt Institutioner til Kunstens, Industriens, Vindskibelighedens og Agerbrugets Fremme m. fl. dsl.

Det Kongl. danske Videnskabernes Selskab i Kjøbenhavn. Stiftet 13de Novbr. 1742, har til Formaal at fremme de historiske, physiske, mathematiske og philosophiske Videnskaber, saavel ved Forhandlinger og

*) Kablet indeslutter paa Strækningen Møen-Bornholm 2 Ledninger, af hvilke den ene udelukkende benyttes til Bornholms Correspondance med Danmark.
**) Dette Kabel indeslutter 2 Ledninger, af hvilke den ene er sat i Forbindelse med Kabel Nr. 6, den anden med Kabel Nr. 8.
***) Forbindelsen mellem Hongkong og Shanghai blev aabnet 18de April 1871.

Meddelelser af videnskabeligt Indhold som ved Skrifters Udbredelse og videnskabelige Foretagenders Understøttelse, og det optager som Medlemmer saadanne inden- og udenlandske Mænd, hvis Kundskaber og videnskabelige Aand give grundet Forventning om, at de ville virke for Selskabets Øiemed.

Selskabets Capitalformue er c. 280,000 Kr.

Det Kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog. Selskabet for den nordiske Histories og Sprogs Forbedring, stiftet 1745 og tillagt Prædicat af Kongeligt 1746, og det genealogiske og heraldiske Selskab, stiftet 1777 og tillagt Prædicat af Kongeligt 1778, bleve forenede og have faaet dette Navn 21de Decbr. 1810. De indenlandske ordentlige Medlemmers Antal er indskrænket til 20.

Det Kongelige nordiske Oldskrift-Selskab. Stiftet 28de Januar 1825, efter Forslag af C. C. Rafn; har til Formaal fornemmelig ved islandske Oldskrifters Udgivelse og Fortolkning, og ellers ved alt hvad der kan tjene til at oplyse det gamle Nordens Sprog, Historie og Oldsager i Almindelighed, at virke til at udbrede Deeltagelse for den nordiske Oldtidsvidenskab, samt derved vække og nære Kjærlighed til Fædre og Fædreland.

Selskabet er reorganiseret i April 1865.

Det islandske literaire Selskab. Stiftet den 30te Marts 1816 efter Forslag af Rasm. Chr. Rask. Selskabets Formaal er: „ved udgivne Bøger og andre Foretagender at vedligeholde det islandske Sprog og den islandske Literatur, og dermed tillige Nationens Oplysning og Hæder". Selskabet bestaaer af to Afdelinger, hvoraf den ene har Sæde i Reykjavik, den anden i Kjøbenhavn. Begge disse Afdelinger tilsammen udgjøre dog eet Selskab, med fælles Fond og fælles Medlemmer. Selskabets faste rentebærende Fond er 19,200 Kr. Medlemmernes Aarsbidrag er bestemt til 6 Kr., hvorimod de faae de paa Selskabets Foranstaltning aarlig udkommende Skrifter.

Det Kongelige danske geographiske Selskab. Stiftet 18de Novbr. 1876 med det Formaal saavel at fremme Kjendskaben til Jorden og dens Beboere som at udbrede Interessen for den geographiske Videnskab. Til Opnaaelsen af dette Formaal afholder Selskabet Møder, hvori der holdes Foredrag og skeer Forevisninger, samt udgiver et Tidsskrift. Som Medlemmer optages saavel Mænd som Kvinder. Det tæller for Tiden c. 900 Medlemmer.

Samfundet for den danske Literaturs Fremme. Stiftet 28de Jan. 1827, reorganiseret 1839 og 1840. Dets Formaal er at virke til den danske Nationalliteraturs Fremme ved at bekoste eller understøtte Udgivelsen af Værker af blivende Betydning, saavel ældre som nyere, navnlig saadanne, hvis Udgivelse ad anden Vei er forbunden med Vanskelighed.

Athenæum, Østergade Nr. 24. Dette Selskab yder literair Underholdning ved Læsning i dets Locale samt ved Udlaan fra Bibliotheket, der tæller c. 50,000 Bind.

Dansk historisk Forening. Stiftet 14de Febr. 1839 og har til Formaal at fremme historiske Studier og Arbeider, nærmest med Hensyn til Fædrelandet og den danske Literatur. Foreningen har c. 700 Medlemmer.

Den tekniske Forening. Foreningen stiftedes den 24de Marts 1877 med det Formaal at fremme Udbredelsen af techniske Kundskaber, deels gjennem Møder, der anvendes til Foredrag og Forhandlinger, deels ved Udgivelsen af et Tidsskrift. Foreningen talte i Novbr. 1877 365 Medlemmer.

Det philologisk-historiske Samfund. Stiftet 10de Octbr. 1854. Samfundets Formaal er at knytte de philologiske Studerende (i Almindelighed, ikke blot de klassisk-philologiske) nærmere til hverandre, og deels ved Sammenkomster, hvorved der holdes Foredrag af Medlemmerne, deels ved Omsendelsen af Skrifter samt ved Udsættelsen af Priisopgaver at fremme Interessen for og Beskjæftigelsen med philologiske Studier.

Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. Stiftet 1849, tæller c. 630 Medlemmer. Selskabets Formaal er at udbrede Kundskab til den danske Kirkes Historie, deels ved Udgivelsen af Skrifter, deels ved Afholdelse af Møder omkring i Landet.

Bibelselskabet for Danmark. Oprettet 22de Mai 1814, Kongl. Confirm. 16de Juli s. A. Selskabet eier en Capital af 70,364 Kr. I de 63 Aar, det har virket, har det uddeelt 346,026 hellige Skrifter.

Det danske Missionsselskab. Stiftet 17de Juni 1821. Selskabet har 2 Stationer i Ostindien. Desuden staae henved 40 Kredsforeninger i Forbindelse med Hovedselskabet, der tillige understøtter Catecheterne i Grønland. Dets aarlige Indtægter ere mellem 24 og 28,000 Kroner.

Foreningen til Evangeliets Forkyndelse for skandinaviske Søfolk i fremmede Havne. Stiftet 1867. Den har ansat en Præst i Hull, der tillige er Præst for den danske Menighed sammesteds, en Præst i Newcastle og Hartlepool, en Præst i London og en i Hamborg. Saavel i London som i Hull og Newcastle er der bygget danske Kirker.

Det pædagogiske Selskab. Stiftet 17de Juni 1820, tilsigter at danne et Foreningspunkt for alle Hovedstadens Lærere og Lærerinder i den Hensigt at virke deels for Underviisningens og Opdragelsens Fremme, deels for Skolens og dens Læreres Tarv, hvilket Formaal søges fremmet ved ugentlige Sammenkomster, hvor der af og til holdes Foredrag eller Discussioner om Emner, der praktisk eller videnskabelig vedrøre pædagogiske Spørgsmaal. Selskabet eier en pædagogisk Bogsamling.

Den nationaloeconomiske Forening. Stiftet 12te Novbr. 1872. Foreningens Formaal er at samles for at forhandle nationaloeconomiske Spørgsmaal. Den afholder mindst et Møde i hver af Maanederne September til April, begge inclusive. Discussionerne og Meddelelserne paa Møderne kunne efter Bestyrelsens Beslutning refereres i „Nationaloeconomisk Tidsskrift". Nye Medlemmer foreslaaes enten af Bestyrelsen eller af ti Medlemmer. Hvis det forlanges, skeer Optagelsen efter skriftlig Afstemning saaledes, at der til Optagelse kræves to Trediedele af de tilstedeværende Stemmer. Foreningen talte 1ste Novbr. 1876 150 Medlemmer.

Selskabet for Naturlærens Udbredelse. Stiftet 26de Marts 1824 efter Indbydelse af H. C. Ørsted, har til Formaal at udbrede Kundskab

i den experimentale Naturvidenskab og dens Anvendelse. Det virker ved Forelæsninger hveranden Søndag i Vintermaanederne, ved offentlige populaire Aftenforelæsninger og undertiden ved Fremviisningen af physiske og chemiske Forsøg og ved at understøtte nogle Studerende.

Naturhistorisk Forening. Stiftet 1834, virker ved populaire Forelæsninger, som afholdes hveranden Søndag i Vintermaanederne og ved videnskabelige Sammenkomster hveranden Uge i samme Tidsrum samt ved Udgivelsen af dens „Videnskabelige Meddelelser". Medlemmerne have Adgang til de populaire og videnskabelige Foredrag og Adkomst til Skrifterne.

Den zoologiske Have ved Kjøbenhavn. Grundlagt af afd. Dr. phil. N. Kiærbølling og aabnet 20de Septbr. 1859. Haven blev anlagt paa et Staten tilhørende Terrain, den saakaldte „Prindsesse Vilhelmines Have", umiddelbart Vest for Frederiksberg Slot, forøgedes i 1861 med „Prindsesse Carolines Have", i 1867 med et Stykke af Frugttræplanteskolen „Brune Dyrehave", fra 1ste Octbr. 1872 med c. 5 Tdr Land af samme og fra 1ste Octbr. 1873 med Resten af den nævnte Planteskole. Haven, der fra 1ste Octbr. 1872 er overgaaet til et Actieselskab, udgjør nu c. 13½ Td. Land, hvoraf c. 1 Td. Land anvendes til Oeconomihave for den zoologiske Have. Ifølge Lovene er Selskabets Formaal at tilveiebringe en zoologisk Have, der svarer til de rimelige Fordringer, som kunne gjøres til en saadan i vort Fædreland. Ved Valget af Dyrene vil et særligt Hensyn være at tage til den nordiske Fauna. Actiecapitalen er foreløbig bestemt til 200,000 Kr.

Den 14de Marts 1878 eiede Haven 80 Arter Pattedyr i 240 Expl. og 176 Arter Fugle i 637 Expl. Det hedder i en Beretning af sidstnævnte Dato: „Den zoologiske Have er siden 1872 gaaet priisværdigt frem saavel hvad Terrain, Bygninger og Anskaffelse af Dyr angaaer og vil nu i dette Foraar ved Directionens energiske Bestræbelser faae afhjulpen en af sine væsentligste Mangler nemlig Savnet af Vand, idet nogle af Hovedstadens Rigmænd have skjænket en Gave af 8,500 Kr., deels til Anlæg af en Vandledning og deels til et forsvarligt Jernhegn om det nye Elephanthuus's Gaard. Kjøbenhavns Magistrat har givet Tilsagn om gratis Afbenyttelse af Skyllevandet fra Bassinet i Søndermarken. Af nye Gaver fra vore Landsmænd i Udlandet kunne nævnes et Par yngre Elefanter fra Consul Købke i Bangkok, hvilke ventes at ville komme ved Midsommer, en sort Panter er sendt af Capitain Richelieu i Siam, Diamantkjøbmand Koefoed i Capcolonien har sendt en Løvinde, en Gapard, en Bjørnebavian m. m. og Dr. Lausen i Buenos Ayres 4 americanske Strudse, en Guanoco m. fl.

Den botaniske Forening kan føre sin Historie tilbage til 5te April 1840. Efterat have bestaaet og virket under forskjellige Navne i 25 Aar — i de sidste af disse navnlig som botanisk Bytteforening — besluttede Foreningen paa en Generalforsamling den 18de October 1855 at gjenoplive og udvide sin Virksomhed. Den nu bestaaende Forenings almindelige Formaal er at medvirke til i enhver Retning at udvide Kundskaben om Planterne. Særligt stræber den at vinde en nøiere og udbrede en almindeligere Kundskab om Nordens botaniske Forhold. Sit Formaal

søger den at iværksætte a) ved botaniske Foredrag, Meddelelser og Discussioner, b) ved botaniske Udflugter, c) ved Plantebytning, deels mellem Medlemmerne, deels mellem Foreningen og lignende Selskaber, som den staaer i Forhold til, og d) ved at udgive et botanisk Tidsskrift. Aarsbetalingen er 6 Kr. for indenbyes, 5 Kr. for udenbyes Medlemmer, hvori indbefattet Betalingen for Tidsskriftet. Æresmedlemmer og udenlandske Medlemmer give ingen Aarsbetaling; de sidste faae ikke Tidsskriftet fra Foreningen. Nordmænd og Svenske kunne optages og i enhver Henseende betragtes som indenlandske (udenbyes) Medlemmer. Den 1ste Octbr. 1877 talte Foreningen 5 Æresmedlemmer, 59 indenbyes og 81 udenbyes — hvoriblandt 5 svenske — samt 34 udenlandske Medlemmer.

Selskabet til Havedyrkningens Fremme. Er stiftet i Kjøbenhavn 23de Septbr. 1830 og har til Formaal at ophjælpe og fremme Havedyrkning og Sands derfor, ved i dets Have og Væxthuse at holde en betydelig Samling af alle Slags Havevæxter, ved at anstille Forsøg med nyere Sorter, ved at formere og uddele Planter og Frugttræer, ved at foranstalte Udstillinger af Haveproducter, ved at udgive populaire Havedyrknings-Skrifter og ved at belønne fremragende Exempler paa god Havedyrkning. Det eier Eiendommen Nr. 25 a. e. i Frederiksberg Sogn, beliggende i Frederiksberg Allee, af 3¹/₈ Tdr. Lands Størrelse, indrettet som Have med deri opførte Væxt- og Drivhuse samt Gartnerbolig. Indtægterne vare i 1876 7,614 Kr. Udgifterne 7,584 Kr. 726 Medlemmer.

Det medicinske Selskab i Kjøbenhavn. Stiftet 21de Novbr. 1872 ved en Sammensmeltning af det Kgl. Medicinske Selskab og „Philiatrien". Selskabets Formaal er at bidrage til Lægevidenskabens Fremme, at udbrede nyttige Kundskaber og Sands for Videnskabelighed indenfor sine egne Grændser, samt ved udadgaaende Skridt at virke i Videnskabens, Medicinalforholdenes og den offentlige Sundheds Interesse. Selskabet havde ved Slutningen af 1877 194 Medlemmer og eiede 2,900 Kr.

Den almindelige Danske Lægeforening. Stiftet 1ste Septbr. 1857. Dens Formaal er at afgive et Sammenknytningspunkt mellem Landets Læger og at være et Organ, gjennem hvilket de kunne virke baade indadtil i deres egen Kreds og udadtil i Sager, der have Betydning saavel for Lægerne som Samfundet. Den har deels ved Forhandlingsmøder søgt at klare forskjellige Spørgsmaal, henhørende til dens Formaals Omraade, deels ved Priisopgaver søgt at fremskaffe Oplysning og Belæring om lignende Spørgsmaal, deels ved Henvendelser til Myndighederne, deriblandt især det kgl. Sundhedscollegium, søgt at skaffe sine Ønsker og Anskuelser Indgang.

Det Classenske Literaturselskab for Læger. Grundlagt i Aaret 1809 af det Classenske Fideicommis og har faaet nye Vedtægter den 11te Febr. 1871. Dets Formaal er at bidrage til at udbrede Kundskab til den medicinske Literatur og fremme videnskabelig Virksomhed blandt Landets Læger. Dette søges naaet ved at anskaffe lægevidenskabelig Literatur og ved at udgive det medicinske Tidsskrift „Bibliothek for Læger". Alle de anskaffede Tidsskrifter og Bøger fremlægges først paa „den medicinske Læseforenings" Læsestue, derefter circulere alle Tidsskrifterne og en Deel

af Bøgerne blandt Literaturselskabets Medlemmer og tilsidst afgives Alt til Universitetsbibliotheket. Selskabet modtager af det Classenske Fideicommis et aarligt Tilskud af 1000 Kr.

Apothekerforeningen, stiftet 1844, har til Formaal at befordre den theoretiske og practiske Pharmacies Fremskridt og bevirke Forbedringer i Apothekervæsenets indre og ydre Forhold.

Pharmaceutisk Forening er stiftet 1844 med det Formaal ved Sammenkomster af baade videnskabelig og selskabelig Natur at tilveiebringe en nærmere Sammenslutning af Pharmaceuterne samt at fremme Pharmacien og dens Anliggender. Medlemsantallet er c. 60.

Dansk Tandlægeforening, stiftet 7de Novbr. 1873, har til Formaal at varetage Tandlægestandens Interesser, samt ved Foredrag og Foreviisning af Præparater, Instrumenter m. m. at udbrede Kundskab paa Tandlægevidenskabens Omraade.

Det krigsvidenskabelige Selskab. Selskabet er stiftet den 31te Octbr. 1871, har til Formaal at fremme militair Videnskabelighed. Dette Formaal søges naaet ved Discussioner, Foredrag, Udsættelse af Priisopgaver samt ved Udgivelsen af et Tidsskrift, „militairt Tidsskrift".

Kunstforeningen i Kjøbenhavn stiftedes i 1826 i det Øiemed at virke til de dannende Kunsters Tarv, deels ved Sammenkomster til bestemte Tider, i hvilke Kunstværker forevises samt Foredrag holdes, deels ved offentlige Kunstudstillinger for Betaling og ved Understøttelser til dertil fortjente Kunstnere og Kunstforetagender, navnlig ved Indkjøb af Kunstgjenstande, som bortloddes blandt Medlemmerne. Enhver, der ønsker at optages i Foreningen, kan proponeres af et af dens Medlemmer. Contingentet for et indenbyes Medlem er aarligt 16 Kr., for et udenbyes 8 Kr. Enhver, der i eet Aar har været Foreningens Medlem eller udredet et Aars Contingent, deeltager i Lodtrækningen. De nævnte Sammenkomster staae aabne for udenbyes Medlemmer. Reisende kunne indføres som besøgende Medlemmer og nyde da Adgang til Sammenkomsterne i den første Maaned frit, senere mod at udrede 2 Kr. maanedlig. Foreningen tæller for Tiden c. 1500 Medlemmer. Dens Locale er i Amaliegade Nr. 30, hvor Sammenkomsterne og Udstilling af Kunstsager finde Sted hver Torsdag Aften i Tidsrummet fra 1ste Octbr. til 30te April og den første Torsdag i hver af Maanederne Mai til Septbr., og staae Udstillingerne fremdeles aabne for Medlemmerne og deres Damer Fredag, Løverdag og Søndag fra Kl. 12—3.

Den Danske Radeerforening. Oprettet i 1853 med det Formaal at give danske Malere og Tegnere Leilighed til selvstændig Virksomhed gjennem Radering, Xylographering, Træsnit og Lithographering, ved at

udgive til Fordeling mellem Foreningens Medlemmer Hefter af Blade henhørende til de nævnte Kunstarter.

Kjøbenhavns Musikconservatorium, Bredgade 54. Ved Testamente af 7de Novbr. 1861 § 10 stiftede afgangne Particulier Peter Wilhelm Moldenhauer et Legat til et Musikconservatorium, og overdrog dets Oprettelse og Bestyrelse til Professor N. W. Gade, Professor, Dr. phil. J. P. E. Hartmann, og Kgl. Capelmester, Professor S. H. Paulli. Den Legatet tilfaldne Capital var 142,873 Kr. 97 Ø., foruden de vedhængende Renter fra de resp. sidste Terminer. I Henhold hertil udstedtes under 1ste Mai 1866 af Bestyrelsen en Fundats, hvorpaa meddeeltes allerhøieste Confirmation af 26de Juni s. A. Conservatoriets Formaal er: at yde en saavidt mulig omfattende og grundig Uddannelse i Musik. Adgangen til Conservatoriet staaer aaben ikke blot for dem, som ville gjøre denne Kunst til deres Livsopgave, men tillige for Andre, der søge en planmæssig og sammenhængende Underviisning. Saavel kvindelige som mandlige Elever optages, dog i Reglen kun naar de ere 14 Aar eller derover. Underviisningsgjenstandene ere: Pianofortespil, Sang, Violinspil, Musiktheorie, Orgelspil og Orchesterspil. Ønskes Underviisning paa andre Instrumenter end de ovenanførte, antager Bestyrelsen de fornødne Lærere. Et fuldstændigt Cursus omfatter 3 Aar, men Elever kunne ogsaa indtegnes paa kortere Tid, dog ikke under 1 Aar. Det aarlige Honorar for Underviisning er 224 Kr. Conservatoriet begyndte sin Virksomhed i Januar 1867 med 28 Elever. Ved Gavebrev af 24de Febr. 1868 har Kammerherre C. A. Lehnsgreve Lerche, til Lerchenborg, skjænket til Conservatoriet et Legat af 5000 Kr. i Østifternes Creditforenings-Obligationer, hvoraf Renten anvendes til fri Underviisning for en Elev. — Conservatoriet eier en Formue af 143,400 Kr.

Musikforeningen i Kjøbenhavn er stiftet 5te Marts 1836 (Weyses Fødselsdag) i det Øiemed deels at fremkalde og udbrede fortrinlige danske musikalske Arbeider, deels at vække og nære Interesse for god Musik overhovedet. Foreningen tæller for Tiden omtrent 1370 ordinaire og 1370 extraordinaire Medlemmer. De ordinaire Medlemmer betale et aarligt Contingent af 7 Kr., der giver Adgang til 3 Concerter, de extraordinaire Medlemmer betale aarlig 4 Kr. 50 Ø. for 2 Concerter. Disse Concerter afholdes i Casinos store Sal, men Medlemmerne have tillige, mod særlig Betaling af 12 Kr. for en Siddeplads og 8 Kr. for en Staaplads, Adgang til 6 Abonnementsconcerter, der afholdes i Casinos mindre Sal. — Indmeldelser til Optagelse som extraordinaire Medlemmer ere kun gyldige, naar de skee ved en Repræsentant og af ham ere indførte i Indmeldelsesprotocollen, som henligger i Musikforeningens Contoir (lille Helliggeiststræde 24, 1ste Sal). Bestyrelsen bestaaer af Administrationen og 20 Repræsentanter.

Cæciliaforeningen. Stiftet 29de October 1851 af afd. Prof. H. Rung med det Formaal at udbrede Kjendskab til klassisk sydlandsk (især italiensk) Musik.

Samfundet til Udgivelse af dansk Musik er stiftet 18de Decbr. 1871 i det Øiemed at virke til den danske Musiks Fremme, ved at bekoste eller understøtte Udgivelsen af Toneværker af blivende Betydning, saavel ældre som nyere, navnlig saadanne, hvis Udgivelse ad anden Vei er forbunden med Vanskelighed. Medlemmernes Antal er f. T. c. 650, det aarlige Contingent er 4 Kr., hvorfor Medlemmerne faae de af Samfundet halvaarlig ordinairt udgivne Compositioner.

Industriforeningen i Kjøbenhavn er stiftet 12te Juli 1838 og talte 30te October 1877 5,255 Medlemmer, hvoraf 264 udenbyes. Foreningens Formaal er den danske Industries Fremme. Herfor virker den fornemlig ved: Daglig aabenstaaende Localer, hvor inden- og udenlandsk Literatur, navnlig af industrielt Indhold, samt Billedværker og Tegninger, ere tilgjængelige, Udlaan fra et Bibliothek paa 5—6000 Bind, Foreviisninger

Kjøbenhavns Banegaards Ydre.

og Udstillinger, Foredrag, Udgivelse af et Tidsskrift, Bedømmelse af industrielle Gjenstande og Forhold. Foreningen har foranstaltet større Industriudstillinger i Kjøbenhavn i Aarene 1840, 1844, 1852 og 1872. Den eier et i Anledning af dens 25aarige Bestaaen stiftet Legat: H. C. Ørsteds Legat 5000 Kr., hvis Renter aarlig den 12te Juli tildeles den Industridrivende eller Haandværker, der i det forløbne Aar har i en fremtrædende Grad frembragt noget Godt og Nyt i sit Fag, samt endvidere et af afdøde Malermester C. A. Bruun stiftet Legat til Reiseunderstøttelse.

Det sjællandske Jernbaneselskab. Under 25de Mai 1844 var der givet Industriforeningen i Kjøbenhavn Concession paa 100 Aar paa Eneret til Anlæg af en Jernbane mellem Kjøbenhavn og Roeskilde, hvilken Concession det samtidig tillodes Foreningen at transportere til det nydannede sjællandske Jernbaneselskab, idet det med det samme udtaltes, at dette

Selskab kunde forvente Concession paa Banens Forlængelse til Korsør og Sidebaners Anlæg. Det sjællandske Jernbaneselskab constituerede sig derefter den 2den Juli 1844. 15de Marts 1845 udkom en Kundgjørelse om dette Jernbaneselskabs Rettigheder og Forpligtelser, den 27de Juni 1847 aabnedes Jernbanen mellem Kjøbenhavn og Roeskilde; Lov af 27de Februar 1852 om Rentegaranti for Kjøbenhavn-Korsør Banens Anlægscapital; Concession af 9de Mai 1855 paa Anlæg og Drift af Banen fra Roeskilde til Korsør. Statuter vedtagne af Generalforsamlingen den 30te Mai 1855 og stadfæstede ved Allerhøieste Resol. af 10de Juli s. A.; Tillæg til samme af 10de Juni 1870, stadfæstede ved Allerhøieste Resol. 12te Juli s. A.; den 27de April 1856 aabnedes Jernbanen mellem Roeskilde og Korsør. Lov af 19de Februar 1861 angaaende Anlæg af den nordsjællandske Bane med Sidebane til Klampenborg; Concession af 9de Decbr. s. A. paa Anlæg og Drift af sidstnævnte Baner; Lov 13de Marts 1863 angaaende Anlæg af Kjøbenhavns nye Banegaard; den 22de Juli 1863 aabnedes Jernbanen til Klampenborg, den 1ste Octbr. s. A. til Lyngby, den 9de Juni 1864 aabnedes Jernbanen mellem Kjøbenhavn og Helsingør; Lov af 21de Juni 1867 angaaende Anlæg og Drift af en Jernbane gjennem Sydsjælland og de Syd for samme liggende Øer m. m. Concession af 24de Januar 1868 paa Anlæg og Benyttelse af en Jernbane fra Roeskilde over Kjøge og Vordingborg til Sundet mellem Sjælland og Falster i Forbindelse med en Bane fra Nordkysten af Falster til Nykjøbing; ny Concession paa den førstnævnte Bane af 30te September 1872. Lov af 26de Februar 1869 angaaende Anlæg og Drift af en Jernbane gjennem det nordvestlige Sjælland m. m. og Lov af 23de Mai 1873 om Forhøielse af Anlægssummen for det i sidstnævnte Lov ommeldte

Kjøbenhavns Banegaards Indre.

Dobbeltspor mellem Kjøbenhavn og Roeskilde. Den 4de Octbr. 1870 aabnedes Jernbanen til Masnedsund. Concession af 2den Octbr. 1871 paa Anlæg og Benyttelse af en Jernbane fra Roeskilde over Holbæk til Kallundborg; Allerhøieste Resol. af 26de August 1872 angaaende Anlæg af et Dobbeltspor mellem Kjøbenhavn og Roeskilde; den 19de October 1874 aabnedes Dobbeltsporet mellem Kjøbenhavn og Roeskilde; den 30te December s. A. Banen til Kallundborg. Lov af 23de Mai 1873 om forskjellige Jernbaneanlæg paa Sjælland og Falster og Lov af 24de Mai 1875 om forskjellige Jernbaneanlæg paa Sjælland. Concession af 19de November 1875 paa det i sidstnævnte Lov ommeldte Dobbeltspor mellem Hellerup og Klampenborg; dette Spor aabnedes den 1ste April 1877; Concession af 11te Mai 1876 paa den i samme Lov omhandlede Jernbane fra Frederiksberg Station til Frederikssund og Concession af 28de Septbr. 1877 paa den i oftnævnte Lov omhandlede Jernbane mellem Kjøbenhavns Banegaard og Havnen sammesteds. Kjøbenhavns nye Banegaard toges i Brug den 14de October 1864. Af denne gives paa modstaaende Sider tvende Afbildninger.

Industriudstillingsbygningen.

Actieselskabet for Industriudstillingsbygningen udgik ligesom det sjællandske Jernbaneselskab fra Industriforeningen. Bygningen, i 4 Fløie, blev opført forinden Udstillingen i 1872 af Architekt Klein (ved frit at benytte mellemitaliensk Forrenaissance — Bernardino i Perugia — med seen mellemitaliensk Høirenaissance har Bygmesteren søgt at gjennemføre disse Stiilarter ved Hjælp af Landets Materiale) og benyttedes, som bekjendt, til denne. Nu er Udstillingsbygningen af Selskabet udleiet til forskjellige Øiemed, navnlig techniske. I denne findes dog ogsaa Klasselotteriets Inspectorat og Trækningscontoir, Kunstflidslotteriets Hovedcontoir og Hovedcollection og en Afdeling af Landmandsbanken. Af Industriudstillingsbygningen gives her en Afbildning.

Haandværkerforeningen i Kjøbenhavn. Stiftet 20de Novbr. 1840 og tæller for Tiden 1015 Medlemmer, har til Formaal at fremme Haandværksstandens Tarv paa enhver hensigtsmæssig Maade ved de Midler, der staae til dens Raadighed. Foreningen holder Møder i sin i Aaret 1868 erhvervede Eiendom i Kronprindsensgade Nr. 7. Den har et Bibliothek paa c. 4000 Bind, som udlaanes til Medlemmerne. For at opmuntre unge Haandværkere til Flid og Dygtighed belønner Foreningen fortrinligt udførte Svendeprøver med en i saadan Hensigt præget Medaille, der uddeles enten i Sølv eller Bronce. En til denne Virksomhed hørende Fond udgjør c. 5,000 Kr. i kgl. Obligationer. Af det Foreningen skjænkede Rønnenkampske Legat stort 8,000 Kr. anvendes Renterne aarligt i Præmier til flinke, unge Haandværkere, og bestaae af Bøger, Instrumenter eller andet for dem nødvendigt Værktøi. Med Foreningen er forbundet en i 1856 oprettet Understøttelses- og Laanekasse, hvoraf Laan tilstaaes og aarlige Understøttelser ydes til Enker. Den eier en Capital af c. 22,000 Kr. Foreningen har siden 1858 drevet en Varelotteriforretning til Fordeel for Stiftelsen „Alderstrøst", det techniske Institut, Kjøbenhavns Børnehospital og Kysthospitalet paa Refsnæs.

Arbeiderforeningen af 1860. Stiftet 20de September 1860. Har til Formaal at udbrede Oplysning og Dannelse blandt den arbeidende Klasse som Betingelse for dennes saavel materielle som aandelige Udvikling. Den foranstalter derfor afholdt Foredrag af videnskabeligt og æsthetisk Indhold (i Vinterhalvaaret 1876–77 c. 76) og lader undervise i Sprog, Regning og Skrivning (i 1877—78 Cursus i 9 Discipliner). Foreningen har et Bibliothek paa 9—10,000 Bind, hvorfra der i de sidste Aar aarlig er udlaant over 61,000 Bind. Foreningen har kjøbt Eiendommen Nr. 92 ved Nørrevold og der bygget sit eget Lokale. Der findes her en stor og smuk Festsal, en stor Læsesal, Underviisningsværelser, Leilighed til Conversation, Spisning o. s. v.

Foreningen til Lærlinges Uddannelse i Haandværk og Industri for hele Landet. Stiftet 17de November 1874. Foreningens Formaal er: at fremkalde en bedre Uddannelse for Lærlinge i Haandværk og Industri, at støtte de Udlærte i deres videre Uddannelse, at samle Oplysninger om Arbeidsforholdene i Ind- og Udlandet til Veiledning for Arbeidsgiverne og Arbeiderne og at tilveiebringe en nærmere Sammenslutning mellem Arbeidsgiverne og de ved Foreningens Bistand uddannede Lærlinge. Disse Formaal søges navnlig opnaaede a) ved Ordning af Forholdet mellem Arbeidsgiverne og deres Lærlinge, b) ved Belønninger og Reiseunderstøttelser til de Udlærte og c) ved Arbeidsanvisning. I Læretiden nyder Lærlingen foruden Kost og Logi eller en ugentlig Løn: fri Sygepleie, ugentlig Opsparing i Arbeiderbanken, som med Renter og Præmie udbetales ham, naar han bliver Svend, samt fri technisk Undervisning. For dygtige Svendeprøver uddeles Belønninger og Reiseunderstøttelser gives til videre Uddannelse i Udlandet. Foreningen yder endvidere Understøttelser til forældreløse og fattige Lærlinge. Til Oprettelsen af et Lærlingepleie- og et Arbeiderhjem har Foreningen ifølge erhvervet Allerhøieste Concession fra April 1877 sat et Varelotteri i Drift. Som Medlem kan enhver hæderlig Mand eller Kvinde i en selvstændig borgerlig Stilling optages.

Dansk Huusflidsselskab. Stiftet 18de Februar 1873 for at fremme den danske Huusflid, ved at støtte Landets mindre locale Huusflidsforeninger og enkelte for Sagen virksomme Personer, ved at foranstalte Afholdelsen af Foredrag, ved Oprettelsen af en Skole til Uddannelse af Lærerkræfter og en Mønstersamling af Huusflidsarbeider, ved Udlaan eller Salg af Modeller, ved at lede og lette Indkjøb af Raastoffer samt Salg af Huusflidsarbeider, ved at foranstalte Afholdelsen af Huusflidsudstillinger.

Selskabet tæller omtrent 600 Medlemmer (Medlemsbidrag 2 Kr.), hvorimellem 88 locale Huusflidsforeninger og Skoler. Det støttes af Staten, 36 By- og Sogneraad, forskjellige offentlige Kasser og Foreninger.

Her nævnes i Følge 4 Fideicommisser, hvis Midler anvendes til almennyttige Formaal og som bestyres i Kjøbenhavn:

Reiersenske Fond, stiftet af den i 1795 afdøde Etatsraad Niels Lunde Reiersen til Manufacturvæsenets og Industriens Udvidelse i Kjøbenhavn og de sjællandske Kjøbstæder, eiede efter det sidst offentliggjorte Regnskab ved Udgangen af 1876 en rentebærende Hovedcapital af 871,345 Kr. Dens Indtægter anvendes fornemmelig til at yde aarlige Bidrag deels til saadanne Instituter og Stiftelser, der virke til Industriens Fremme, saasom den polytechniske Læreanstalt, det techniske Selskab og det derunder henlagte Institut for Metalarbeidere, Selskabet for Naturlærens Udbredelse, Foreningen til Søfartens Fremme o. fl., deels til at lette Udgivelsen af Skrifter, fornemmelig periodiske, der vedrøre det industrielle Fag, deels til at fremme Virksomheden i saadanne Skoler, der især ere bestemte for Haandværkeres Uddannelse, saasom de Maßmannske Søndagsskoler og forskjellige i de sjællandske Kjøbstæder oprettede Tegneskoler; men især virker Fonden ved at tilstaae Reiseunderstøttelser til fortrinlige Fabrikanter, Haandværkere og Teknikere, for at de kunne gjøre sig bekjendte med de Fremskridt, deres Fag have opnaaet i Udlandet. Saaledes blev efter Regnskabet for 1876 udbetalt 22 forskjellige Reiseunderstøttelser til et samlet Beløb af 13,000 Kr. Fonden har sit Contoir paa Vesterbrogade Nr. 84, 3die Sal. Hvert Aar offentliggjøres og uddeles Fondens Regnskab.

Det Classenske Fideicommis med Contoir i dets egen Gaard i Amaliegade 32, stiftet af Generalmajor Johan Frederik v. Classen ved Testamente af 28de Januar 1789 og Codicil af 23de Marts 1792. Foruden til Udredelse af endeel Legater til offentlige Stiftelser og Private, ere Fideicommissets Midler bestemte til at anvendes til at danne Mennesker til Statens Bedste, til at understøtte og befordre Vindskibelighed og Arbeidsomhed i de nødvendigste Dele for Landets Vel og til at afhjælpe og lindre Fattigdom og Elendighed. Den 31te Marts 1876 eiede Fideicommisset Godserne Korselidse og Carlsfeldt, 3 Gaarde i Amaliegade, en Eiendom i Ny-Toldbodgade, de Classenske Boliger ved Godthaabsveien og en rentebærende Capital af 2,234,329 Kr., foruden en Reservefond af 138,814 Kr., i contant Beholdning 12,936 Kr. samt 38,605 Kr. i Korn-

varer, Brænde, Bygningsmateriel m. m. Fideicommissets Skove udgjøre et Areal af 3,308 Tdr. Land.

En Kirke er grundlagt i August 1878 ved de Classenske Boliger.

Den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse. Den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse er, ved en under 30te Septbr. 1809 underskreven Disposition, oprettet af Greve Marcus Gerhard Rosencrone og hans Hustru, Agnete Marie, født Hjelmstjerne. Efter de for Stiftelsen gjældende Fundatser af 9de November 1811 og 12te Januar 1822 har den til Hovedøiemed at lindre uforskyldt Trang, bidrage til lykkelige Ægteskabers Formerelse i Næringsstanden, understøtte fremstræbende uformuende Ungdom, udbrede Cultur og Videnskabelighed samt opmuntre Talenters heldige Udvikling.

Af Stiftelsens aarlige Indtægter bliver efter de fundatsmæssige Bestemmelser at oplægge en Trediedeel til Forøgelse af Formuen. De øvrige to Trediedele, efter Fradrag af Bestyrelses- og andre Omkostninger samt endeel Livrenter og Understøttelser, der ifølge testamentariske Dispositioner paahvile Stiftelsen, fordeles imellem følgende Legatklasser og Legatarier efter et ved begge de ovennævnte Fundatser nærmere bestemt Forhold saaledes:

For Danmark: 1ste Klasse, som understøtter gamle Tjenestefolk af begge Kjøn, der formedelst Alder og Svaghed ere uskikkede til Tjeneste. 2den Klasse, som yder Bidrag til Udstyr for uformuende Piger, der gifte sig med Haandværkere, Professionister eller Manufacturister. 3die Klasse, som hjælper trængende Enker til at opdrage uforsørgede Børn. 4de Klasse, der yder Bidrag til videnskabelige Arbeider i Fædrelandets ældre og nyere Historie og til unge talentfulde Videnskabsmænds Dannelse og videnskabelige Reiser samt afholder Præmier for Besvarelse af videnskabelige Opgaver. 5te Klasse, der deels udreder et aarligt Bidrag til det Kgl. danske Videnskabernes Selskab, deels understøtter unge talentfulde Kunstnere, og afholder Præmier for gavnlige Opfindelser af nye eller lettere Veie og Midler i Kunster og Haandværker. — Adgangen til Understøttelser i de tre første Klasser er betinget af, at de Paagjældende ere enten fødte og opdragne eller bosatte i Kjøbenhavn eller i en Kjøbstad i Sjælland eller Jylland.

For Norge: a. Bergens Stift. b. Det kongelige Frederiks Universitet i Christiania. c. Det kgl. norske Videnskabernes Selskab i Throndhjem.

Fælles for Danmark og Norge: Til unge talentfulde Kunstneres Understøttelse samt Præmier for gavnlige Opfindelser af nye eller lettere Veie og Midler i Kunster og Haandværker anvendes ifølge Høiesteretsdom af 26de Octbr. 1876, foruden det i den 5te Legatklasse for Danmark dertil henlagte Beløb, en vis Deel af Overskuddet for saavel danske som norske Kunstnere.

Stiftelsens Bestyrelse, der er overdraget til tvende Directeurer, staaer under den danske Regjerings Overtilsyn. Stiftelsens Capitalformue udgjorde ved Udgangen af Aaret 1876 1,565,645 Kr. 23 Ø. Desuden oppebæres i Canon 245 Tdr. Byg aarlig af en Hovedgaard og en Arvefæstegaard.

Den Raben-Levetzauske Fond. Fonden er stiftet af Geheime-Conferentsraad, Kammerherre Carl Vilhelm Raben-Levetzau til Bremersvold og Beldringe og Hustru Julia Adelaide Harriet Raben-Levetzau, født Bornemann, til Bedste for nyttige og veldædige offentlige Indretninger eller overhovedet til Gavn for det Almindelige. For Øieblikket eier Fonden en rentebærende Capital af 850,000 Kr., hvoraf ifølge Fundatsen, der er oprettet 29de April 1871 og confirmeret under 15de August s. A., 250,000 Kr. holdes udsondrede som en Reservefond, af hvilken mulige Tab kunne dækkes, og hvis Renter skulle tjene til Capitalens Forøgelse. Af de øvrige Indtægter er bestemt til Uddeling aarlig — ordentligviis i Henhold til indkomne Andragender — to Fjerdedele til Fremme for sociale Formaal, navnlig som Bidrag til Foreninger, Selskaber og Stiftelser, der virke i den nævnte Retning, en Fjerdedeel til Fordeel for velgjørende Foreninger, Selskaber og Stiftelser, samt den sidste Fjerdedeel til Bedste for Kunst og Videnskab. Paa denne Maade er i 1876 uddeelt 27,000 Kr.

Det Kongelige Landhuusholdningsselskab. Stiftet 1769 af et Antal Fædrelandsvenner, især paa Tilskyndelse af Chr. Martfelt. Selskabet virkede oprindelig som et statsoeconomisk Præmieselskab, der aarlig udsatte Rækker af Præmier i Penge, Sølvbægere og Medailler, deels for theoretiske Afhandlinger, deels for praktisk Flid og Fremskridt i forskjellige Grene af Landets Huusholdning. Efterhaanden er dog Agerbruget, som Landets Hovederhverv, traadt mere og mere i Forgrunden i Selskabets Virksomhed, idet andre Grene ere afgivne, saasnart de ad anden Vei fandt tilstrækkelig Opmuntring og Fremhjælp. Saaledes er senest Træplantning udgaaet af Selskabets Virksomhed, og dette arbeider nu saagodtsom udelukkende for Landbrugets Fremme og Landbefolkningens Oplysning. Det søger sit Formaal naaet ved følgende Midler: 1) ved at fremkalde Udarbeidelse af landoeconomiske og naturvidenskabelige Skrifter og udgive saadanne i Trykken; 2) ved at anskaffe landoeconomiske, naturvidenskabelige og andre belærende Tidsskrifter og Bøger til Uddeling, navnlig til Laanebibliotheker, til Selskabets Lærlinge o. fl.; 3) ved Medlemsmøder, hvori Foredrag og Discussioner finde Sted over Gjenstande vedrørende Landbruget; 4) ved at understøtte folkelig Underviisning, navnlig folkelige Foredrag over Agerdyrkningschemi eller naturvidenskabelige Emner, hvor særdeles anbefalende Forhold finde Sted; 5) ved at virke for rationelle Principer i Meieriproductionen; 6) ved at virke for rationelle Principer i Kvægavlen og Fodringen, med særligt Hensyn paa Kvægfedning; 7) ved Reiseunderstøttelser i videnskabelige eller practiske Øiemed, som vedrøre Landbruget; 8) ved at anbringe Lærlinge til practisk Uddannelse i Agerbruget, i Kvægets Røgt og Pleie, og i Tilberedning af Mælkeriproducter; 9) ved at belønne fremragende Exempler paa Landboflid hos de mindre Jordbrugere; 10) ved at fremhjælpe Biavlen og andre til Landbruget sig støttende Erhverv; 11) ved at bidrage til Landbrugets Fremgang i de nordlige Bilande; 12) ved at danne et Forbindelsesled mellem de provindsielle Landboforeninger og støtte Udstillinger af almeen landoeconomisk Interesse; 13) ved at bidrage til Underviisning i Planlægning for Trai-

ning; 14) ved at understøtte Forsøg, chemiske Analyser og andre Undersøgelser vedrørende Landbruget.

Selskabets rentebærende Capital er c. 296,304 Kr.; dets aarlige Budget c. 30,000 Kr., af hvilke de 3,200 Kr. tilskydes af Statskassen. Medlemmernes Antal er 800. Det aarlige Medlemscontingent er 20 Kr. Medlemmerne faa Tidsskrift for Landoeconomi samt de Skrifter, som Selskabet udgiver. Der holdes ordentlig Generalforsamling i Aarets sidste Kvartal, hvorved Virksomhedsplan og Budget for næste Regnskabsaar samt det sidste reviderede Regnskab forelægges. Nye Medlemmer optages af Bestyrelsen to Gange aarlig, i Juni og December.

Det Kongelige Vaisenhuus i Kjøbenhavn. Stiftet af Kong Frederik IV. ved Fundats af 21de Juli 1727 for trængende fader- og moderløse Børn af alle Stænder. Foruden 96 Forældreløse, som opdrages paa Stiftelsens Bekostning, undervises frit i dens Skole 174 deels forældreløse, deels faderløse Børn, ialt 270 Drenge og Piger. Endvidere har Vaisenhuset i 1877 udredet over 10,800 Kr. til forældreløse Børns Opdragelse i Fyens, Lolland-Falsters samt Jyllands 4 Stifter, foruden at der ogsaa derfra optages Børn directe under Stiftelsens Forsorg i Kjøbenhavn. Børnene forblive i Skolen til det 15de, 16de eller 17de Aar, og anbringes derefter, saa vidt muligt med Hensyn til Opdragelse, Familieforhold og øvrige Omstændigheder. Fundatsen bestemmer derom: at Drengene anbringes hos kongelige Betjente, Kjøbmænd eller til at lære et Haandværk; Pigerne i godt Folks Tjeneste. Fra Stiftelsens første Virksomhed i Aaret 1727 og indtil 31te Marts 1877 ere ialt udgaaede 2,365 Vaiser, og fra 1824, da Skolen udvidedes, og indtil 31te Marts 1877 ligeledes 1098 Faderløse. Den 31te Marts 1877 eiede Vaisenhuset, dets Gaard paa Fæstningsterrainet (Nørre Farimagsgade 49, opført istedetfor den i 1874 afhændede udstrakte Bygning paa Kjøbmagergade) incl., 1,400,000 Kr. Foruden Renter bestaaer dets Indtægter i Provenuet af dets Privilegium paa Bibler, Psalmebøger og Katechismer, af Leien af dets Apotheker-Privilegium, samt af et aarligt Bidrag paa 2,600 Kr. af Finantserne.

Selskabet „Kjædens" Arbeids- og Forsørgelsesanstalt for Blinde samt Asyl for blinde Børn i Kjøbenhavn i Klærkegade. Oprettet i Aaret 1825 og stod indtil 6te November 1858 i Forbindelse med det ophævede Kgl. Institut for Blinde. Asylet begyndte sin Virksomhed i 1861. Anstalten tæller for Tiden 25 ældre Blinde, Asylet 16 Børn, der her gratis, eller for en meget moderat Betaling, nyde Ophold, Kost, Klæder og Underviisning. Directionen besætter 18 Elevpladser i det Kgl. Blindeinstitut. Anstalten eiede ved Udgangen af 1876 en Capitalformue af 168,692 Kr.

Foreningen for at fremme Blindes Selvvirksomhed. Foreningens Formaal er „at virke for, at Blinde, der ere i Besiddelse af Evne og Lyst til at arbeide, kunne finde en hæderlig Virksomhed, ved hvilken de efter Mulighed kunne erhverve sig Livets Ophold eller dog bidrage dertil."

Det er fornemmelig de fra Blindeinstitutet afgaaende Elever, som Foreningen har stillet sig til Opgave at hjælpe i Vei og støtte i deres Virksomhed, idet der stedse tilstræbes den størst mulige Selvansvarlighed. Da det imidlertid paa Grund af de store og mangfoldige Vanskeligheder, som Livet frembyder for den Blinde, kun undtagelsesviis lykkes ham at blive ganske selvstændig, udkræves i de fleste Tilfælde en fortsat Hjælp; især deles hed gjælder det om at forskaffe de Blinde stadigt Arbeide og Afsætning paa deres færdige Arbeider. I denne Hensigt har Foreningen etableret et af en handelskyndig Mand bestyret Udsalg af Blindes Arbeider i store Kongensgade Nr. 44. Med Udsalget er forbundet et Værksted, hvortil Blinde, som ikke have Plads til at arbeide i Hjemmet, under visse Betingelser kunne faae Adgang.

Arbeidshjemmet for døvstumme Piger i Havnegade, der optager confirmerede døvstumme Piger, der ikke kunne ernære sig, for at uddanne dem i practisk Gjerning og skaffe dem Erhverv.

Af Understøttelsesforeninger og Foreninger i human Retning i Kjøbenhavn, navnlig saadanne, der have et videre Formaal end at yde Understøttelse til en særskilt Samfundsklasse, skulle her nævnes:

Fremtiden, Forsørgelsesforening for Mænd og Kvinder, hvis Hovedbeskjæftigelse er Literatur, Underviisning, Kunst og Polytechnik, er stiftet den 11te Marts 1865, efter dertil udarbeidet Forslag af Directeur J. Hellmann. Foreningens Formaal ere: 1) at gjøre Udlaan paa et Aar til dens Medlemmer mod en fast Rente af 6 Øre pr. Krone aarlig og mod Sikkerhed; 2) at tjene til Alderdomsforsørgelse for disse, ved fra 55 Aars Alderen at uddele aarlig, naar Contingent af 20 Kr. hvert Aar er betalt i 15 Aar, $^1/_{12}$ af deres opsparede Capital indtil Dødsdagen; 3) at være Enkepensionskasse for de gifte Medlemmers eventuelle Enker, der da erholde $^1/_{16}$ aarlig af den for dem opsparede Capital; og 4) at yde ethvert Medlem, der har betalt 15 Aars Contingent, ved Døden en Begravelseshjælp af 100 Kr. Foreningen har ordentlige Medlemmer, der svare et Indskud eengang for alle af 40 Kr. og et aarligt Contingent af 20 Kr., og overordentlige Medlemmer, der ikke ere deelagtige i Foreningens Goder, men af Interesse for Sagen tiltræde med et Contingent af mindst 200 Kr. eller betænke Foreningen ved Legat eller testamentariske Bestemmelser.

Det forenede Understøttelsesselskab, stiftet 4de Juni 1788 i den Hensigt i Løbet af nogle Aar ved Hjælp af et ugentlig Bidrag af 12 Ø., for hvilket Medlemmerne skulle modtage et Blad „Borgervennen", at opsamle en Capital, af hvis Renter Medlemmer af Selskabet, der vare komne i trængende Kaar, kunde faae en Understøttelse eller Laan. Kun de, hvis Kaar og Udkomme gjør det rimeligt, at de kunne virke for Selskabets Hensigt, og først da ville gjøre Krav paa dets Understøttelse, naar en Forandring til det Værre i deres oeconomiske Stilling skulde indtræde, kunne blive Medlemmer af Selskabet, og Ingen kan opnaae Understøttelse af samme uden i 3 Aar at have været Medlem. Selskabet

uddeler aarligt i Pensioner c. 11,500 Kr., i Gratificationer c. 14,500 Kr. og i rentefrie Laan 16,000 Kr. Formuen er c. 400,000 Kr.

Det forenede Velgjørenhedsselskab. Stiftet 1832, understøtter værdige trængende Familier af Borger- og Embedsstanden i Kjøbenhavn og paa dens Grund og som ikke nyde Fattighjælp. Understøttelsen bestaaer deels i Penge-, Brød- og Brændselshjælp, deels i rentefrie Laan og i fri Underviisning i en Skole, der tæller 40 Drenge af borgerlige Forældre. Endvidere uddeler Selskabet som livsvarige Legater 8 Portioner à 52 Kr. aarlig og 9 Portioner à 20 Kr. aarlig.

Kjøbenhavns Understøttelsesforening. Fra 1ste November 1874 sluttede samtlige i Kjøbenhavns (med Forstæder) og Frederiksberg Communer bestaaende Sogne- og Fattigdistricts-Understøttelsesforeninger sig sammen til en Forening under Navn af Kjøbenhavns Understøttelsesforening. Foreningen hjælper uden Hensyn til Kjøn, Alder, Stand og Troesbekjendelse, men kun efter stedfunden personlig Undersøgelse. Hjælpen ydes for at bringe de Trængende til saavidt muligt at bestaae ved egne Kræfter, men Ingen kan understøttes af Foreningen, samtidig med at han modtager Hjælp af det offentlige Fattigvæsen, (dog undtages dettes Sygehjælp), og uden at han som Regel er forsørgelsesberettiget i enten Kjøbenhavn eller Frederiksberg. Foreningen er inddeelt i 14 Afdelinger med fælles Hovedbestyrelse og fælles Kasse. Hver Afdeling har sin Formand, Secretair og Kasserer. Foreningens Indtægter bestaae af frivillige Bidrag. I Aaret 1876—77 har den kunnet raade over Noget over 117,000 Kr.

Den broderlige Arbeiderklasses Hjælpeforening. Stiftet den 1ste December 1854. Tæller f. T. 2,330 Medlemmer. Har til Formaal at give sine Medlemmer en ugenlig Pengeunderstøttelse i Sygdomstilfælde for Mandens Vedkommende, samt Begravelseshjælp ved Dødstilfælde til Mand, Hustru og deres Børn. Foreningens Formue er 29,810 Kr. 77 Ø. og dens Bygningsfond eier 2,605 Kr. 21 Ø. Foreningen er anerkjendt af Kjøbenhavns Magistrat, og kunne som Følge heraf dens Medlemmer indlægges paa Communehospitalet og St. Hans Hospital for halv Betaling. Med Foreningen er forbunden en Medicinal- og en Alderdomsforsørgelseskasse, hvilken sidste modtager som mindste Indskud 5 Ø. ugentlig, som udlaanes til Medlemmerne i smaa Portioner til 4 pCt. Rente.

Den almindelige Syge- og Alderdoms-Understøttelsesforening af 1853. Stiftet af „Arbeiderforeningen" den 1ste Septbr. 1853 med det Formaal, at yde Syge- og Begravelseshjælp, Laan og Understøttelse i Alderdom og anden uforskyldt Nød og Trang. Medlemsbidraget er 3 Ø. ugentlig for hver Kr. Sygehjælp, som attraaes mellem 5 og 16 Kr., endvidere 2 Ø. ugentlig til Begravelseskassen, hvoraf ydes 30 Kr. Begravelseshjælp, og 2 Ø. til Understøttelsesfonden. Æresmedlemmernes Bidrag er 4 Kr. aarlig. Foreningen eier 65,936 Kr. 95 Ø., hvoraf Understøttelsesfonden 23,818 Kr. 60 Ø.

Hygæa, en Forening, stiftet 1835 af Bataillonschirurg Schübeler, hvis Formaal er at yde fri Medicinal- og Læge-Hjælp til værdige Trængende. Der er i de senere Aar ydet Hjælp til 7—800 Familier.

Dansk Kvindesamfund. Stiftet 1871. Dets Formaal er at virke hen til at gjøre Kvinden af enhver Stand og Stilling skikket til selvstændigt Erhverv, hvilket Maal iblandt andet søges opnaaet ved Oprettelsen af „Fagskoler for Kvinden". Den første Afdeling af disse, „Handelsskolen", aabnedes den 1ste Novbr. 1872 og har nu 3 Klasser. Den 6te Decbr. 1874 oprettedes en Søndagsskole for „Kvinder af de arbeidende Klasser", der i 1875 udvidedes saaledes, at den nu bestaaer af 4 Klasser, hvoraf den ene er en Fortsættelsesklasse for de dygtigste af forrige Aars Elever. Den 3die Januar 1876 oprettedes endvidere en industriel „Tegneskole for Kvinder", som i April 1877 udskiltes fra Samfundet og nu virker som selvstændig Institution. Ved frivillige Bidrag er samlet et Sum af 4000 Kr., som anvendes til Oprettelsen af Fagskolerne. Medlemsantallet er 184. Contingentet er 2 Kr. aarlig.

Centralcomiteen, hvis Virksomhed begyndte i 1848 i Anledning af den da udbrudte Krig, men afsluttedes i 1851 ved dens Midlers Overdragelse til Invalidebestyrelsen, og som paany traadte i Kraft under Choleraepidemien i Kjøbenhavn 1853, reconstitueredes den 8de December 1863, da den sidste slesvigske Krig udbrød. Foruden dens oprindelige Formaal at understøtte: 1) De Familier af Land- og Søværnet, der ved Forsørgernes Indkaldelse til Tjeneste under Krigen havde Ophold i Hovedstaden, og 2) de Saarede, Kvæstede og de Faldnes Efterladte fra samme Krig uden Hensyn til Hjemsted eller Opholdssted, paatog den sig tillige i 1864 det særlige Hverv at understøtte de i Anledning af Fredsslutningen afskedigede Embeds- og Bestillingsmænd, hvilket Hverv er afsluttet i Aaret 1870, efterat den dertil bestemte Indsamling, til Beløb 254,594 Kr. 39 Ø., var forbrugt.

Af dens oprindelige Formaal, til hvilket den ved rige Gaver baade fra Ind- og Udlandet indtil 31te Decbr. 1876 havde samlet et Beløb af ialt 2,229,846 Kr., staaer imidlertid nu kun tilbage at understøtte de Saarede, Kvæstede og Faldnes Efterladte fra Krigen 1864, og til dette Brug raader den for Tiden over en Capital af 826,111 Kr. Udgifterne have i 1876 vel været c. 74,273 Kr., men disse ville formindskes efterhaanden som de Understøttedes Antal aftager, og efter en i sin Tid opgjort Sandsynlighedsberegning ville Midlerne slaae til, saalænge der findes Nogen ilive, der som Saaret eller Efterladt hidrører fra Krigen 1864. Centralcomiteen disponerer desuden over en af Lehns-, Stambuus- og Fideicommisbesiddere oprettet Pensionsfond, der fortiden udgjør 5,800 Kr. aarlig i livsvarige Pensioner. Den Form, under hvilken Understøttelserne ydes de Paagjældende, bestaaer enten i aarlig eller extraordinair Pengehjælp, i Anskaffelse af Bandager eller kunstige Lemmer, i rentefri eller — meget faa Tilfælde — rentebærende Laan, o. s. v.

I Anledning af den Ødelæggelse, som Stormfloden den 13de Novbr. 1872 anrettede paa de til Østersøen grændsende Landsdele, indbød Centralcomiteen i Forbindelse med en anden i Hovedstaden dannet Comitee Medborgere og Medborgerinder i hele Landet til at yde Bidrag til at lindre den Nød, som Stormfloden havde fremkaldt. Denne Indbydelse vandt stor Tilslutning saavel i Ind- som Udlandet, og de indtil 30te September 1874 hertil indkomne Bidrag vare i Forbindelse med Renten 2,056,295 Kr. 12 Ø. Hele denne Sum er forbrugt med Undtagelse af

et Beløb af 28,690 Kr. 12 Ø., der anvendes til livsvarig og temporair Understøttelse for de fra Stormfloden hidrørende Enker og Børn, samt et Beløb af 57,274 Kr. 86 Ø., hvoraf 55,973 Kr. 16 Ø. ere tilbagebetalte af Indenrigsministeriet af den Sum, der havde været stillet til bemeldte Ministeriums Disposition til Understøttelse af trængende Dige-interessenter paa Lolland og Falster. Det sidstnævnte Beløb er af Comiteens Plenarbestyrelse bestemt til at udgjøre en Fond til Afhjælpning af fremtidige Nationalulykker, fornemlig saadanne, der ere en Følge af Stormfloder.

Ifølge Lov af 20de Novbr. 1876 § 24 er Resten af de Midler, som Centralcomiteen fra 1848—50 afgav til Finantsministeriet i 1852, atter tilbageleveret denne for at forbruges efter de for deres Anvendelse eengang vedtagne Regler. Disse Midler udgjorde den 1ste April 1877, fra hvilken Tid de ere underlagte Centralcomiteens Administration, 323,403 Kr. 51 Øre, hvoraf Høstfestcomiteens Andeel udgjorde 52,123 Kr. 12 Øre.

Det kvindelige velgjørende Selskab. Stiftet 28de October 1815 med de Formaal a) at vedligeholde et Asyl for Smaabørn i Hovedstaden; b) en Skole sammesteds for vordende Tjenestepiger; c) at belønne Tjenestepiger for lang og tro Tjeneste; d) ved Laan at ophjælpe flittige og duelige Haandværksmestre. Forsaavidt som der af den aarlige Indtagt endnu maatte blive noget Overskud, kan dette anvendes efter bedste Skjøn til Velgjørenhed i andre Retninger. Selskabet har oprettet det første Asyl for Smaabørn her i Landet; det begyndte sin Virksomhed i September 1828 med 12 Børn, hvilket Antal siden stedse er forøget, saaledes at det nu bestandig optager 120 Børn. — Til Præmier til Tjenestepiger for lang og tro Tjeneste, anvendes c. 2,600 Kr. aarlig; den første Præmieuddeling skeete den 28de October 1817 med 10 Præmier; senere ere Præmiernes Antal efterhaanden blevne forøgede; saaledes er der i 1876 blevet uddeelt 65 Præmier. Fra 1817 til 1876, begge incl., er ialt udbetalt 2,567 Præmier, deriblandt 120 à 60 Kr. som aarlig Understøttelse, til Piger i en Alder af over 70 Aar og uskikkede til Selverhverv. — Tjenestepigeskolen etableredes i 1816, og begyndte sin Virksomhed den 1ste Juli, med 12 Elever, hvilket Antal senere er blevet forøget til 32, som ved deres Afgang fra Skolen efter Confirmationen faae et complet Udstyr af Klædningsstykker, svarende til deres fremtidige Bestemmelse som Tjenestepiger. Af Laan til Haandværksmestre ere ialt 208 blevne udbetalte. Laanenes Størrelse have været fra 100 til 200 Kr., der tilbagebetales i 2 à 3 Aar, og forrentes med 4 pCt. Medlem af Selskabet er Enhver, som bidrager mindst 10 Kr. aarlig, eller 200 Kr. engang for alle. De, der ville indtræde i Selskabet, henvende sig til et af Bestyrelsens Medlemmer, eller til Selskabets Secretair. Selskabet eier en Capital af 166,000 Kr. og Asylbygningen i Sølvgaden Nr. 32, vurderet til og assureret for 13,200 Kr. Protectrice Hds. Maj. Enkedronningen.

Børnepleieforeningen har nærmest det Formaal, at understøtte i deres Hjem med væsentlige Fornødenheder Enker med Børn i en Alder indtil 2 Aar, er en Fortsættelse af den i Aaret 1849, efter Opfordring

af Overlæge, Professor Brandes stiftede „Pleiestue for spæde Børn“, der ophørte i 1858.

I Regnskabsaaret fra 1ste Mai 1876 til 1ste Mai 1877 har Foreningen, hvis Understøttelse ydes ved Kort til Indkjøb af Mælk, Gryn og Brød samt 1/4 Favn Bøgebrænde, ved den Begrændsning af de Trængende, til hvilke den udstrækker Hjælp, seet sig istand til at yde Hjælpen til Alle, som have anholdt herom og som ere befundne qvalificerede og trænge til denne, og tillige i enkelte Tilfælde at række en hjælpsom Haand til Nødlidende, som tidligere have modtaget Hjælp af Foreningen og viist sig værdige til Deeltagelse. Tillige er ved Foreningen uddeelt mange Gaver i Klædningsstykker. Medlemsbidraget, hvis Størrelse er beroende paa Bidragydernes Godtbefindende, indkom med 718 Kr., foruden 200 Kr., hvormed det Classenske Fideicommis hidtil aarligen har understøttet Foreningens Virksomhed, 200 Kr. af Vallø Stifts Curatel og 100 Kr. af den Raben Levetzauske Fond. Den samlede Udgift udgjorde 1422 Kr. 26 Ø. Foreningen eier f. T. 6,100 Kr. i 4pCt. Obligationer foruden 600 Kr. i et Legat af afg. Grosserer P. W. Heyman, der indestaaer i Overformynderiet.

Samfundet, som antager sig vanføre og lemlæstede Børn. Stiftet 21de Octbr. 1872. Samfundets Formaal er at antage sig trængende vanføre og lemlæstede Børn, og at hjælpe dem til paa bedste Maade at bære deres eiendommelige Prøvelse. De Børn, Samfundet antager sig, forsynes med passende Bandager, Skinner, Krykker, kunstige Lemmer o. s. v. Samfundet drager efter bedste Evne Omsorg for, at de Børn, det antager sig, oplæres til og anbringes i Stillinger, hvor de, efter deres Tilstand og Kræfter kunne komme til at forsørge sig selv. Samfundet holder Poliklinik i Vartov aaben for Drenge hver Onsdag og for Piger hver Løverdag Eftm. Kl. 2—3. De indenbyes Børn, Samfundet antager sig, betragtes for det Tilfælde, at de behøve Hospitalshjælp, af Kjøbenhavns Magistrat som særligt anbefalede til Communehospitalets Legatpladser; de udenbyes Børn, som antages, have i lignende Tilfælde lignende Adgang til det Kgl. Frederiks Hospital. Det aarlige Medlemsbidrag er mindst 4 Kr. eller eengang for alle mindst 40 Kr.

Foreningen af 1837 til forsømte Børns Frelse. I Juni 1837 udstedte Conferentsraad Collin, Politiretsassessor Drewsen m. Fl. Indbydelses-Planer for at opnaae de fornødne Pengebidrag til at anbringe Børn, hvis moralske Fordærvelse kunde forudsees eller allerede var begyndt, hos paalidelige Bønder og andre Landboere, for at udrive dem af deres fordærvelige Omgivelser, idet der i Hovedstadens lavere Folkeklasser fandtes et stort Antal Børn, der voxede op til Forbrydere, hvorom den daværende Befolkning i Politiets Arrester gav det sørgeligste Vidnesbyrd. Ved Aarets Slutning var der tegnet omtrent 1600 Kr. aarligt Bidrag og den først i Mai 1838 udkomne Beretning kunde allerede meddele, at 16 Børn vare anbragte i Provindserne. Siden den Tid er til September 1877 i det Hele paa samme Maade anbragt 1078 Børn. Deels ved Anmeldelse fra Kjøbenhavns Politi eller fra Private, især de vedkommende Forældre, deels gjennem de Criminalretten til Behandling tilstillede Sager kommer Foreningen til Kundskab om de Børn, der kunne befrygtes at

ville blive Forbrydere. De blandt disse, efter en Undersøgelse af Forholdene, antagne Børn sendes til Foreningens Tilsynsmænd i Provindserne, de fleste til Jylland, og blive af disse og under stadigt Tilsyn satte i Pleie hos skikkelige Landboere mod en aarlig Betaling, indtil Børnene efter Confirmationen gaae over til Selverhverv, oftest som Tjenestetyender. — Enkelte af Drengene, som ikke kunne magtes i privat Pleie, blive anbragte i en fellenbergsk Opdragelses-Anstalt i Jylland. — Erfaringen har fuldstændig godtgjort Rigtigheden af den Tanke, hvorpaa Foreningens Virksomhed er bygget, at Børnenes Fjernelse fra de Forhold, der ere saa Manges Fordærv, nemlig slette Exempler og Omgivelser i Hjemmet, og Hovedstadens mangfoldige og farlige Fristelser, samt et fleeraarigt Ophold langt borte derfra i en Landbofamilie, til de naae en mere befæstet Alder, i Reglen er tilstrækkeligt til at føre dem bort fra Fordærvelsen, thi Foreningen har den Tilfredsstillelse, at det store Fleertal af de anbragte Børn frelses for Samfundet. Foreningen tæller f. Tiden 378 Medlemmer med et aarligt Bidrag af 2,450 Kr. Foruden nogle Legater, eier den i forskjellige Obligationer 33,200 Kr.

Fængselsselskabet i Kjøbenhavn stiftedes den 1ste December 1843 og har til Formaal at anbringe udgaaede Fanger og have det fornødne Tilsyn med dem. Indtil 1ste December 1877 har Selskabet antaget sig 735 Personer. Selskabets Indtægter have i det sidste Virksomhedsaar til 1ste December 1877 udgjort 5,029 Kr. 92 Ø. og Udgifterne 4,901 Kr. 68 Ø. Formuen udgjør 2,800 Kr. i Kgl. Obligationer og Nationalbankactier.

Foreningen til Dyrenes Beskyttelse i Danmark, oprettet 1875 under Hans Majestæt Kongens Protection med Filial **Kvindeforeningen til Dyrenes Beskyttelse,** hvis Protectrice er Hds. K. H. Prindsesse Thyra.

Sømandsforeningen i Kjøbenhavn. Stiftet 1856 af Matros Peter Funck. Dens Formaal er: at hjælpe danske Søfolk af alle Grader, naar de ere komne i Nød, være sig ved Forliis, Sygdom eller anden uforskyldt Aarsag; at understøtte Enker og Børn efter Søfolk; at hjælpe hæderlige gamle Søfolk, som paa Grund af Svaghed ikke kunne erhverve Udkommet, og overhovedet at befordre, hvad der kan være til Gavn for Sømandsstanden i Almindelighed og som kan tjene til dens Udvikling og Velvære.

Kun Sømænd, der ere Medlemmer, faae Understøttelse. Foruden Søfolk optages enhver hæderlig dansk Mand eller Kvinde, der vil understøtte Foreningen som overordentligt Medlem. Medlemsantallet den 1ste Januar 1877 var 4 Æresmedlemmer, 271 overordentlige Medlemmer og 672 Søfolk.

For at opfylde sin Hensigt har den stiftet følgende Indretninger for vore Søfolk.

1) En Understøttelseskasse for Sømænd, som hjælper syge, forliste og alderssvage Søfolk, giver Eqviperingshjælp til faderløse Drenge, som gaae tilsøes, og endelig Begravelseshjælp. Interessenternes aarlige

Bidrag er fra 4 til 20 Kr. Kassen eiede den 1ste Januar 1877 c. 29,860 Kr.

2) Sømændenes Enkekasse, oprettet 1874, af hvilken Interessenterne sikkre deres Enker og forældreløse Børn en aarlig Understøttelse. Aarligt Bidrag fra 4 til 14 Kroner. Har foreløbigt oprettet 8 Understøttelses-Portioner à 80 Kr. og 8 à 60 Kr. aarligt. Kassen eiede den 1ste Januar 1877 c. 49,800 Kr.

3) En Sparekasse for Søfolk, oprettet 1869, der modtager Søfolks Penge til Opbevaring og Forrentning og indsætter dem i „Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegn". For Tiden indestaaer i denne 16,558 Kr.

4) Et Forhyringscontoir, som for en ringe Afgift efter faste Taxter søger at skaffe ledige Søfolk Hyre. Contoiret har bestaaet siden 1867 og er i stadig Fremgang. I 1876 har det været benyttet af 472 Skibsførere og har skaffet Hyre til 1490 Mand.

5) En Fond for Oprettelsen af Sømandsboliger, hvis Bestemmelse er at tilveiebringe og vedligeholde sunde og gode Boliger for Søfolk af alle Klasser og deres Enker. Fonden har, imellem Christianshavns Canaler, Bildersgade og Baadsmandsstræde, bygget en Eiendom, som indviedes i Marts 1875, indrettet til 73 større og mindre Familieleiligheder og et Logihuus paa 30 Senge for Søfolk, der ikke have Hjem her i Byen. Fondens egne Midler, som henstaae i Eiendommen, ere c. 28,500 Kr.

Om Sømandshjemmet, oprettet af Sømandsforeningen, see Milde Stiftelser Side 215, hvor ogsaa nævnes Skipperforeningens Stiftelse og Søetatens Enkebolig.

Her skal endnu gives en Oversigt over **Asyler** og **Børnehjem** i Kjøbenhavn.

Det Kjøbenhavnske Asylselskab har 4 Asyler. Asylet af 28de Mai i Asylgade, Christianshavns Asyl i Amagergade, Asylet Nr. 3 i Gothersgade og Frederik den Sjettes Asyl i Larsleistræde.

Antallet af Børn, som kunne optages i samtlige Asyler, er imellem 150—200 i hvert. Selskabets første Asyl blev aabnet den 1ste December 1835.

Asylerne bestaae tildeels ved frivillige Bidrag.

Nørre- og Østerbroes Asylselskab har 2 Asyler; det ene paa Blegdamsveien Nr. 30, det andet paa Jagtveien. Hvert Asyl kan optage indtil 150 Børn.

Asylerne bleve grundlagte 1857 og bestaae ved frivillige Bidrag.

Frederiksberg Asylselskab har to Asyler, 1 i Istedgade og 1 i Smallegade.

Gjennemsnitsantallet af de asylbesøgende Børn er nu 124. Asylet i Istedgade er oprettet den 7de Juli 1859.

Asylerne bestaae ved frivillige Bidrag

Enkedronning Caroline Amalies Asyl i Rigensgade. Dette Asyl blev grundlagt 1829 den 7de Mai af Enkedronning Caroline Amalie. Det optager indtil 130 Børn. I Asylbygningen benyttes Stueetagen til Asyl. Endvidere benyttes samme Bygning til en Skole, hvori de Børn, som have besøgt Asylet, ved Udgangen af deres syvende Aar kunne optages. Ligeledes er i samme Bygning en Tjenestepigeskole, som opdrager 12 Pigebørn ad Gangen til at være Enepiger i mindre Familier.

Kronprindsesse Lovisas Asyl er i Lægeforeningens Boliger.

Asylet blev grundlagt den 14de September 1871. Asylet kan optage indtil 150 Børn.

Asylet bestaaer ved frivillige Bidrag.

Prindsesse Thyras Asyl er paa Nordvestvei og blev indviet den 31te Januar 1878. Asylets Opførelse skyldes tildeels Hr. Fabrikeier Anker Heegaard, som har skjænket Grunden og ladet Asylbygningen opføre. Asylet kan optage indtil 200 Børn og bestaaer ved frivillige Bidrag.

Arbeidsstuer for Børn, Nørrebrogade Nr. 215, tidligere i Utterslev, oprettet ved privat Godgjørenhed i sin nuværende Bygning i 1878, for at fattige Forældre kunne have et Sted, hvortil de kunne sende deres Børn, naar de selv gaae paa Arbeide.

Børnehjemmet „Godthaab", Dronningens Vei Nr. 3. Grundlagt den 19de November 1876. Formaalet er at antage sig fattige og forældreløse Drengebørn, fortrinsvis fra Fødselsstiftelsen, og opdrage dem til deres Confirmation, samt efter den Tid drage Omsorg for at de komme til en Gjerning, de have Lyst og Anlæg for. Hjemmet kan optage indtil 15 Børn. Bestaaer ved frivillige Bidrag.

Børnehjemmet „Ilias Minde", Gl. Kalkbrænderivei Nr. 1. Grundlagt den 1ste November 1872. Formaalet er at opdrage ulykkeligt stillede Pigebørn indtil Confirmationsalderen, og da at faae dem anbragte som Tjenestepiger i gode Huse. Hjemmet har 12 saadanne faste Børn og endvidere Plads til 13 andre Børn, som paa Grund af ulykkelige Forhold i deres Hjem trænge til et midlertidigt Hjem, hvor de kunne blive passede og pleiede. Hjemmet bestaaer ved frivillige Bidrag.

Børnehjemmet af „1870", Ryesgade Nr. 80, grundlagt 1870. Hjemmet optager indtil 28 fattige og hjemløse Smaabørn af begge Kjøn, som kunne blive der til deres syvende Aar, og der sørges da for deres Anbringelse under gode Pleieforhold, forsaavidt de ikke forinden maatte blive godt forsørgede. Hjemmet bestaaer ved frivillige Bidrag.

Børnehjemmet paa Bodrofsvei Nr. 20, grundlagt 1874. Der optages enten Børn, der ere hjemløse eller Børn i hvis Hjem Forholdene ere saadanne, som maa virke til Børnenes Fordærvelse. Der optages indtil 42 Børn. Hjemmet bestaaer ved frivillige Bidrag.

Kjøbenhavns forenede Børne- og Tjenestepigehjem, Ryesgade Nr. 28. Børnehjemmet optager midlertidigt Børn, som paa Grund af Sygdom i deres eget Hjem (fornemlig Moderens Sygdom) ikke kunne

faae den fornødne Pleie, og Børn, som staa hjælpeløse og uden Forsørgere. Der kan optages indtil 32 Børn. Hjemmet er grundlagt 1872 og det bestaaer ved frivillige Bidrag. Tjenestepigebjemmets Formaal er at optage tjenstledige Piger for at beskjæftige dem og snarest muligt skaffe dem Tjeneste.

Kronprindsesse Louises practiske Tjenestepigeskole, Emiliegade 3, optager Piger, der nylig ere confirmerede, og oplærer dem i al huslig Gjerning. Foran nævnt under Skoler.

Puggaardske Pigehjem, Helenevei Nr. 1. Hjemmet er stiftet ved en Gave paa 100,000 Rd. af afdøde Etatsraad Hans Puggaard og er bestemt til Opdragelse af fattige og ulykkelige Pigebørn, som ikke kunne blive i Hjemmet til deres Confirmation. Efter Confirmationen faae Pigerne en videre gaaende Uddannelse i de forskjellige Grene af kvindelig Huusgjerning og blive da anbragte som Tjenestepiger i gode Hjem. Hjemmet er grundlagt den 8de Mai 1869; kan optage indtil 15 Børn, men har dog sjelden over 12. Foruden det nævnte Legat for fattige Pigeborn havde Etatsraad, Grosserer Hans Puggaard, ved et Gavebrev udstedt paa hans afdøde Hustru Bolette, født Hages, Fødselsdag, skjænket 100,000 Rd. (ved Boets Afslutning 108,750 Rd.) **til fattige Kjøbenhavnske Drengebørns Opdragelse.** De Drenge, som optages i Legatet, blive paa en Maade adopterede af dette, idet der i alle Henseender sørges for Børnene. Børnene blive i de allerfleste Tilfælde overgivne til Pleieforældre, helst af Haandværksstanden, som paatage sig deres Opdragelse, Forpleining og Beklædning. De faae Underviisning i gode Real- og Borgerskoler og blive efter deres Confirmation anbragte i forskjellige Fag efter deres Evner og Anlæg.

Anna Borrings Børnehjem, Peter Bangs Vei Nr. 45, er stiftet den 1ste Marts 1872. Det bestaaer ved frivillige Bidrag. Midlerne have hidtil ikke kunnet række længere end til 6 Børns Underhold ad Gangen.

Ved at nævne Asyler skulle ogsaa her fremhæves tvende Stiftelser ved Kjøbenhavn fra en nyere Tid, **Magdalenehjemmet** (Lille Jagtvei Nr. 203), stiftet 1876 ved frivillige Bidrag efter Opfordring fra Foreningen for den indre Mission, og **Lindevangshjemmet** paa Frederiksberg, Asyl for straffede Kvinder, stiftet 1875 ved frivillige Gaver.

Endnu skal nævnes flere Foreninger stiftede til at erhverve
Friboliger og Boliger mod billig Leie:

(Lægeforeningens Boliger ere alt foran, S. 218, nævnte under Milde Stiftelser.)

Foreningen for Erhvervelsen af Kunstnerboliger med Ateliers, stiftet 23de Januar 1873. Foreningens Formaal er at tilveiebringe Midler til Erhvervelse af en Bolig for ældre Kunstnere og disses Enker,

samt til Ateliers med Bolig for ubemidlede yngre, talentfulde Kunstnere. Det aarlige Bidrag er mindst 4 Kr. Ordentlige Medlemmer skulle være Kunstnere (Maler, Billedhugger eller Architekt); Ikke-Kunstnere, der vise særlig Interesse for Foreningen, kunne optages som overordentlige Medlemmer. Foreningens Formue, som ved Regnskabsaarets Slutning den 22de Januar 1877 udgjorde 17,900 Kr. i Kongl. Obligationer samt en i Bikuben indestaaende Kassebeholdning af 1071 Kr. 84 Ø., er benyttet til Opførelse af en Bygning paa Hjørnet af Gothersgade og Rømersgade.

Arbeidernes Byggeforening i Kjøbenhavn. Stiftet 1865 af Burmeister & Wains Arbeidere, — 200 à 300 i Tallet — der besluttede at binde sig til for 10 Aar at indbetale 33 Øre om Ugen hver, for ved Hjælp af den Capital, der derved kunde opspares, at bygge Smaahuse til Selveiendom. Bidraget, der fra 1ste Januar 1875 er fastsat til 35 Øre ugenlig, er bindende for 10 Aar. Sygdom, Arbeidsløshed og Værnepligt fritage midlertidig. Foreningen virker tillige som Sparekasse, idet der 10 Aar efter Indtrædelsen paa Forlangende med 1 Maaneds Varsel contant udbetales den hele opsamlede Sum med paaløbet Udbytte, eller den afdrages paa det Huus, som et Medlem har faaet. Ved et Medlems Død udbetales den opsparede Sum strax uden nogensomhelst Afkortning.

Foreningen har hidtil opført 258 Huse, der ved Lodtrækning ere fordeelte til Medlemmerne. Det Medlem, der saaledes faaer Erhvervsretten til et Huus, udreder: almindelig Rente af, hvad Huus og Grund har kostet, og en overkommelig Afbetaling (ialt 6½ pCt. af Hovedsummen), Skatter, Assurance og Vedligeholdelse; han har Ret til Fremleie til Foreningens Medlemmer for den forud fastsatte Leie og kan faae Skjøde paa Huset 10-Aarsdagen efter sammes Overdragelse. Eiendommen vil herefter være afbetalt efter henved 24 Aars Forløb.

Bygningerne ere beliggende:

Paa Amagerbro i Nygade	24	Huse
— — paa Brigadeveien	8	—
i Schønbergsgade Lit. C.	12	—
i Nyboder	45	—
paa Olufsvei og i Østerallee	49	—
i Hallinsgade	40	—
i J. A. Schwarts Gade	40	—
i Voldmestergade	40	—
i den nye Webersgade, under Opførelse	31	—
Afsluttet Contract om Opførelse af en ny ved Siden af liggende Gade	30	—
	319	Huse

Foreningen, hvis Contoir er i lille Helliggeiststræde 24, 1ste Sal, talte den 1ste October 1877 7,980 Medlemsandele og eiede en opsparet Capital af 691,504 Kr.

Foreningen for Alderdomsfriboliger er stiftet den 29de April 1871 i Henhold til et af daværende Overretsassessor Schlegel fremsat Forslag. Foreningens Formaal er at sætte Arbeideren istand til ved en

noget forøget Anstrængelse i sine yngre Aar at opnaae en Alderdomsforsørgelse, som skal bestaae i fri Bolig. Foreningen opfører i dette Øiemed passende Boliger for Arbeiderklassen, hvilke Boliger udleies for en Leie, der efterhaanden aftager, saaat Leieren og hans Enke efter 10 à 20 Aars Forløb, i Forhold til hans Alder ved Indflytningen, boer frit. Hvis han efter at have naaet Fribolig ønsker at flytte, betales der ham og hans Enke en aarlig Livrente, der svarer til Leilighedens Værdi, og hvis han flytter tidligere, betales der ham og Enke en mindre aarlig Livrente, der beregnes i Forhold til den Tid, hvori han har boet hos Foreningen. Foreningen har opført 2 Bygninger paa Vesterfælledvei til 16 Familier, 2 Bygninger i Amagergade paa Christianshavn til 30 Enker eller ugifte Kvinder, 3 Bygninger i Frederik den VII. Gade til 22 Familier, 2 Bygninger i Charlottegade til 16 Familier, 2 Bygninger i Smallegade til 16 Familier, 2 Bygninger i Aarhus til 16 Familier, 2 Bygninger i Aalborg til 16 Familier og 1 Bygning i Odense til 16 Familier. Foreningen eiede den 1ste Januar 1877 105,000 Kr., og den har foruden Portnerboligen paa Christianshavn 6 Friboliger, nemlig 1 paa Vesterfælledvei, oprettet af afdøde Lehnsgreve F. Moltke-Bregentved, 3 paa Christianshavn, oprettede af Etatsraad, Generalconsul H. A. Clausen, Vexelmægler H. C. Aggersborg og Restauratrice F. Hendriksen, og 2 i Charlottegade.

Actieselskabet til Opførelse af Arbeiderboliger ved Arbeiderforeningen af 1860, 15 Huse paa Hjørnet af Jagtvei og Tagensvei, opførte 1865—66 og 1870—71, 112 Leiligheder.

Actieselskabet for Arbeiderboligers Opførelse i Nyboder, 10 Huse med 114 Leiligheder.

Actieselskabet til billige Arbeiderboligers Opførelse paa Christianshavn, 61 Leiligheder.

Christianshavns Understøttelsesforening har 1869—71 opført i Prindsessegade, Dronningensgade og St. Annegade 5 Huse med omtrent 200 Leiligheder.

De Spannjer'ske Legater. Ved Skomagermester J. C. Spannjers testamentariske Dispositioner havde han skjænket sin Formue med Undtagelse af enkelte, forholdsvis mindre betydelige Legater til offentlig Brug, idet han havde bestemt, at der skal oprettes en Stiftelse de Spannjer'ske Legater, igjennem hvilken de aarlige Indtægter af Formuen skulle anvendes i en for det Offentlige gavnlig velgjørende Retning.

Umiddelbart disponerede Afdøde selv over et Beløb af c. 22,800 Kr. aarlig til Fordeel for forskjellige Stiftelser og Indretninger, idet det dog blev overladt Executorerne ved Udlægget i Boet nærmere at bestemme Vilkaarene for Anvendelsen, og i Henseende til den Deel af den efterladte Formue, hvorover han ikke selv havde taget Bestemmelse, blev det fastsat, at Dispositionerne skulde træffes af Overpræsidenten i Kjøbenhavn og

Formanden for Borgerrepræsentationen sammesteds i Forening med de tvende Executorer, hvilke Sidste skulde danne Legatets Bestyrelse.

I tre Aar fra Dødsdagen skulde Formuen administreres, uden at der i den Tid maatte foretages nogen Transaction med samme, og først naar det efter de 3 Aars Forløb viste sig, at Formuen, efterat Skifteomkostninger og deslige, og hvad der vilde medgaa til Administrationsomkostninger ved Legatet, vare fradragne, var saa stor, at der kunde haves en aarlig Nettoindtægt af 70,000 Kr., skulde Efterladenskaberne realiseres, Boet opgjøres, og hele Formuen udlægges til Legatet.

Efterat Realisation havde fundet Sted og Boet var blevet opgjort, viste det sig, at der foruden et aarligt Beløb af 2000 Kr., der efter Testamentet med paaløbende Renter bestandig skal henlægges til et Reserve- og Fornyelsesfond, som, naar det i Tiden har naaet en saadan Størrelse, at det giver en aarlig Nettoindtægt af 70,000 Kr., skal danne et nyt selvstændigt Fond til Anvendelse i samme Retning som Hovedfondet, medens der bestandig vedblives med Henlæggelse af 2000 Kr. med Renter til Dannelsen af nye Reserve- og Fornyelsesfond — haves et Beløb af c. 98,000 Kr. til Anvendelse i de i Testamentet angivne Formaal. Da Afdøde, som bemærket, selv havde disponeret over c. 22,800 Kr., blev der altsaa c. 75,000 Kr. tilbage, hvorover Bestemmelse skulde træffes af den ovennævnte Komitee, og denne har nu taget Beslutning om Understøttelsernes Uddeling, foreløbig for et Tidsrum af 5 Aar.

Der bliver derefter i det Hele aarlig af Legaterne udredet ifølge Afdødes egen Bestemmelse til:

1) Haandværkerstiftelsen i Kjøbenhavn 2000 Kr.; 2) Stiftelsen „Alderstrøst" heri Staden 2000 Kr.; 3) Communehospitalet 4000 Kr.; 4) Skomagerlavet 2000 Kr.; 5) Skipperstiftelsen 1000 Kr.; 6) Frederiksberg Hospital 1000 Kr.; 7) Til Understøttelse for afgaaede, tilskadekomne eller gamle og svagelige Brandfolk eller Saadannes Enker fra Kjøbenhavns Brandvæsen 1000 Kr.; 8) Bræstrups Stiftelse 1000 Kr.; 9) Til Uddannelse af kjøbenhavnske Haandværkere 1000 Kr.; 10) Kjøbenhavns Sygehjem 1000 Kr.; 11) Kjøbenhavns Børnehospital 1000 Kr.; 12) Methodistskolen for Børn i Kjøbenhavn 1000 Kr.; 13) til Udstyring af fattige Confirmander og Confirmandinder i Kjøbenhavn 1000 Kr.; 14) til Helbredelse af skrofuløse Børn fra Kjøbenhavn 1000 Kr.; 15) Kronprinds Frederiks Fond 1000 Kr.; 16) Foreningen af 1837 for forsømte Børns Frelse 1000 Kr.; 17) Skomagersvendenes Forening i Kjøbenhavn 300 Kr.; 18) til Enker efter Skomagersvende heri Staden 300 Kr.; 19) Diakonissestiftelsen 200 Kr.; 20) Petri Opmuntrings-Selskab 40 Kr.; 21) Kjøbenhavns Amts søndre Birks gamle og trængende Betjente samt deres Enker og Børn 40 Kr.;

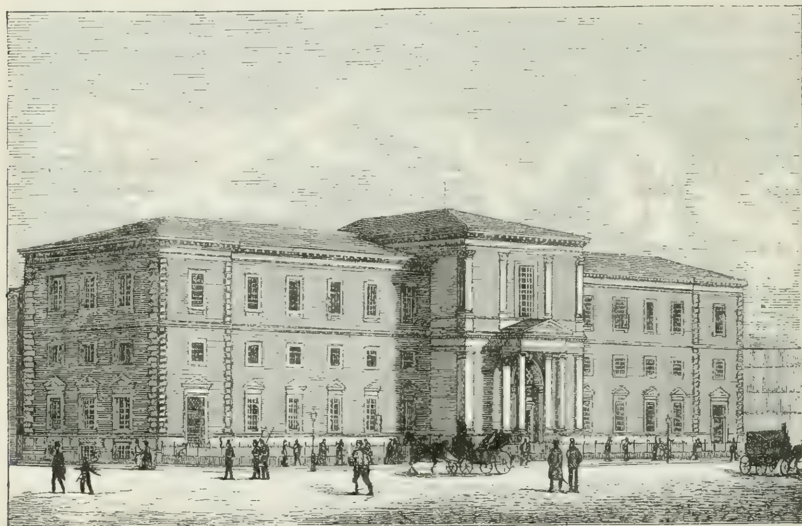
og ifølge Comiteens Bestemmelse til:

22) Tegneskolen for Kvinder, navnlig til fri Underviisning for Kvinder fra Kjøbenhavn og Frederiksberg 500 Kr.; 23) Handelsskolen for Kvinder, navnlig til fri Underviisning for Kvinder fra Kjøbenhavn og Frederiksberg 500 Kr.; 24) det søsterlige Velgjørenhedsselskabs Skole 500 Kr.; 25) Dronningensgades Friskole 300 Kr.; 26) Comtesse Moltkes Borgerskole 800 Kr.; 27) Vesterbros Skole i Asylbygningen 300 Kr.; 28) det kvindelige velgjørende Selskab til dets Skole og Asyl samt til

Præmieuddeling til Tjenestepiger fra Kjøbenhavn og Frederiksberg 800 Kr.; 29) det kjøbenhavnske Asylselskab 2000 Kr.; 30) Nørre- og Østerbros Asylselskab 800 Kr.; 31) Frederiksbergs og Vesterbros Asylselskab 800 Kr.; 32) Prindsesse Thyras Asyl 600 Kr.; 33) Caroline Amalies Asylskole og Pigehjem 800 Kr.; 34) Kronprindsesse Lovisas Asyl i Lægeforeningens Boliger 200 Kr.; 35) Børnehjemmet af 1870 500 Kr.; 36) Børnehjemmet Godthaab 250 Kr.; 37) Arbeidsstuer for Børn i St. Stephans Sogn 400 Kr.; 38) Anna Borrings Børnehjem 200 Kr.; 39) Børnehjemmet Ilias Minde 500 Kr.; 40) Børnehjemmet paa Bodroffsvei 500 Kr.; 41) det kongelige Opfostringshuus til Udvidelse af dets Virksomhed for Børn fra Kjøbenhavn og Frederiksberg 2000 Kr.; 42) Børnepleieforeningen 500 Kr.; 43) Dronning Louises Børnehospital 1000 Kr.; 44) Børnely i Lyngby til de kjøbenhavnske Børn sammesteds 400 Kr.; 45) til Understøttelse af fattige Lærlinge, hjemmehørende i Kjøbenhavn og Frederiksberg 1000 Kr.; 46) de Massmannske Søndagsskoler 600 Kr.; 47) Kjøbenhavns forenede Børne- og Tjenestepigehjem i Ryesgade 600 Kr.; 48) Kronprindsesse Lovisas praktiske Tjenestepigeskole 600 Kr.; 49) Huusgjerningsskolen paa Christianshavn til Uddannelse af Tjenestepiger og Huusmødre 600 Kr.; 50) Samfundet for det kvindelige Tyendes Vel 600 Kr.; 51) Kellers Døvstummeanstalt til Bedste for Personer, hjemmehørende i Kjøbenhavn og Frederiksberg 1000 Kr.; 52) Selskabet „Kjæden" 1700 Kr.; 53)*) Foreningen for at fremme Blindes Selvvirksomhed 1000 Kr.; 54) Arbeidshjemmet for døvstumme Pigers Selvvirksomhed 500 Kr.; 55) Selskabet, som antager sig vanføre og lemlæstede Børn 600 Kr.; 56) Stiftelsen „Holsteinsminde" 1500 Kr.; 57) Opdragelsesanstalten paa Flakkebjerg og Landerupgaard 1500 Kr.; 58) Foreningen til forvildede unge Pigers Frelse 500 Kr.; 59) Asyl for unge straffede Kvinder 600 Kr.; 60) Magdalenestiftelsen 500 Kr.; 61) Vridsløselille Fængselsselskab 500 Kr.; 62) Kjøbenhavns Fængselsselskab 800 Kr.; 63) dansk Huusflidsselskab til gratis Oplæring for Personer hjemmehørende i Kjøbenhavn og Frederiksberg 500 Kr.; 64) Kjøbenhavns Understøttelsesforening 10,000 Kr.; 65) det lille Understøttelsesselskab 400 Kr.; 66) til Understøttelse for Enker og ugifte Kvinder, i det Væsentlige i Overeensstemmelse med Reglerne for Etatsraadinde Kofods Legat under Borgerrepræsentationens Bestyrelse, 4000 Kr.; 57) til Understøttelse for trængende Personer af begge Kjøn, i det Væsentlige i Overeensstemmelse med Reglerne for Kaas's Overskudslegat under Borgerrepræsentationens Bestyrelse, 4000 Kr.; 68) Selskabet, som understøtter ugifte Fruentimmer, hvis Kaar ikke svare til deres Opdragelse, 400 Kr.; 69) det forenede Velgjørenhedsselskab 1000 Kr.; 70) Christianshavns Bespisningsforening 1000 Kr.; 71) Nørre- og Østerbros Bespisningsforening 1000 Kr.; 72) Hygæa 800 Kr.; 73) Nørre- og Østerbros Pleieselskab 600 Kr.; 84) kvindelig Pleieforening 1000 Kr.; 75) den kvindelige Pleieforening for Frederiksberg og Vesterbro 600 Kr.; 76) Trøstens Bolig (den Winterfeldtske Stiftelse) 500 Kr.; 77) de Hjorth Ulrichsenske Stiftelser 400 Kr.; 78) Abel Cathrines Stiftelse 1000 Kr.; 79) Foreningen for Alderdomsfriboliger

*) Numrene 53—62 incl. samt 79 og 87—91 incl. ere for Personer, hjemmehørende i Kjøbenhavn eller paa Frederiksberg.

1000 Kr.; 80) Frederiksberg Arbeiderhjem 300 Kr.; 81) Kjøbenhavns Bespisningsanstalt 1500 Kr.; 82) den gjensidige Hjælpeforening for kvindelige Haandarbeidere 700 Kr.; 83) den broderlige Arbeiderklasses Hjælpeforening 700 Kr.; 84) Foreningen til Syges og Saaredes Pleie under Krigsforhold, dens Afdeling for Sygepleiersker, til gratis eller for modereret Betaling ydet Sygepleie til Fattige 600 Kr.; 85) Districtssygepleieforeningen 600 Kr.; 86) den almindelige Syge-, Alderdoms-Understøttelsesforening af 1853 500 Kr.; 87) Forsørgelsesforeningen for Lærerinder 500 Kr.; 88) Foreningen til Lærerinders Understøttelse 500 Kr.; 89) Bombebøssen 500 Kr.; 90) Sømandsforeningen 600 Kr.; 91) Understøttelsesforeningen for ældre og trængende Husjomfruer 300 Kr.; 92) til Bidrag til Alderdomsforsørgelse for den arbeidende Klasse i Kjøbenhavn

Den nuværende Frimurerloge.

og Frederiksberg 4000 Kr.; 93) til Hjælp for Næringsdrivende i Kjøbenhavn og Frederiksberg i Anledning af Etableringen 2800 Kr.; 94) til Brudeudstyr for Haandværksstanden i Kjøbenhavn og Frederiksberg 3000 Kr.

Beløbene for et Aar kom til Udbetaling første Gang 24de August 1878.

Forinden vi forlade dette Afsnit af Kjøbenhavns Beskrivelse, skulde her dog findes nævnt og afbildet Omrids af den smukke og anseelige Bygning, hvilken tilhører et Samfund, der blandt sine Formaal ogsaa sætter Velgjørenheden og efter hvilken en Rode i Byens østlige Deel har Navn, nemlig **Frimurerlogen** (er alt tidligere omtalt S. 39 og S. 56). Den nuværende Logebygning opført efter Tegning af Architekt Tvede, af hvilken her gives en Afbildning, blev indviet den 6te October 1868 og

fulgte efter den ældre Bygning i Kronprindsensgade, indviet 7de Januar 1807, som nu er Haandværkerforeningens Bygning.

Studenterforeningens smukke Bygning, opført 1862—63, med Afbenyttelse af en ældre Bygning paa Gammelholm, af Etatsraad Herholdt, i romersk Renaissancestiil fra det 16de Aarhundrede, sees paa den paa modstaaende Side givne Udsigt over Holmens Bro med Holmens Kirke i Forgrunden.

Staden Kjøbenhavn.

IV.

Folkemængde, dens Fordeling efter Alder og Kjøn, efter Næringsvei og Stilling, Handel, Skibsfart, Industri, Haandværk, Jordbrug m. m.

Folkemængden i Kjøbenhavn efter Folketællingerne.

1801: 100,975; 1834: 119,292; 1840: 120,819; 1845: 126,787; 1850: 129,695; 1855: 143,591; 1860: 155,143; 1870: 181,291. Det er foran anført, Side 41, at i 1877 maatte Kjøbenhavns Folkemængde antages at være ikke under 215,000*).

Den gjennemsnitlige aarlige Tilvæxt af Folkemængden var saaledes i 1801—34: 0,75 pCt.; i 1834—40: 0,21 pCt.; i 1840—45: 0,97 pCt.; i 1845—50: 0,45 pCt.; i 1850—55: 2,06 pCt.; i 1855—60: 0,56 pCt.; i 1860—70: 1,57 pCt. Antagen Tilvæxt fra 1870—1877 omtrent 2½ pCt. Kjøbenhavns Tilvæxt fra 1860 til 1870 var 16,85 pCt. og den stod i saa Henseende over de fleste danske Kjøbstæder, men maatte vige for Aarhus, der havde Tilvæxt af 36,48 pCt., for Kolding af 35,75 pCt., for Viborg af 32,11 pCt., for Korsør af 27,12 pCt., for Nyborg af 26,56 pCt., for Vordingborg af 26,29 pCt., for Veile af 23,82 pCt., for Varde af 21,83 pCt., for Horsens af 16,94 pCt.; men det maa dog bemærkes (jfr. foran S. 41), at Frederiksberg Sogns Udvidelse for en stor Deel maa ansees som en Udvidelse af Kjøbenhavn. Kjøbenhavn,

*) Angaaende Kjøbenhavns Folkemængde i Midten af det 17de Aarhundrede see J. Grundtvig Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1877. Den calculeres i 1645 kun til henved 20,000. I 1769 var Kiøbenhavns Indbyggeres Antal, efter Nyerups Beskrivelse, 70,495. 1798 den 1ste November var Folketallet i Kiøbenhavn, saaledes som det i Collegialtidenden for 1799 Nr. 6 er anført 83,063.

Frederiksberg og Sundbyerne, der i Meget staae i lige Forhold til Hovedstaden som Frederiksberg, have tilsammen i indeværende Aar 1878 en samlet Folkemængde af tilnærmelsesviis 250,000.

Ifølge Folketællingen i 1870 levede der i Danmark 880,807 af Mandkjønnet og 903,934 af Kvindekjønnet, saa at altsaa Forholdet mellem Mandkjønnet og Kvindekjønnet var som 1000 til 1026, medens der til samme Tid i Kjøbenhavn viste sig et Tal af 1150 Kvinder for 1000 Mandfolk. Som særlige Grunde for Kjøbenhavns Overvægt af Kvinder maa nævnes de talrige milde Stiftelser for Kvinder og de mange Legater, der komme Ugifte af Kvindestanden til Deel, Kongehusets store Velgjørenhed mod Enker og Faderløse kommer ogsaa her i Betragtning, ligeledes Anbringelse af Kvinder af forskjellig Alder i Hovedstadens mange Fabrikker.

Folketallet efter Kjøn, Alder og ægteskabelig Stilling 1ste Febr. 1870 viser: Ugifte Mk. 53,770, Kk. 58,909; Gifte Mk. 27,602, Kk. 27,188; Enkemænd 2,680; Enker 10,439; Fraskilte Mk. 274, Kk. 429; tilsammen Mk. 84,326, Kk. 96,965, Begge Kjøn 181,291. Efter Alder var der til samme Tid: under 1 Aar Mk. 2,130, Kk. 2,139, B. K. 4,269; fra 1—3 Aar Mk. 3,819, Kk. 3,808, B. Kk. 7,627; fra 3—5 Aar, Mk. 3,892, Kvkj. 3,790, B. K. 7,682; fra 5—10 Aar, Mk. 7,706, Kvkj. 7,721, B. K. 15,427; fra 10—15 Aar Mk. 6,864, Kvkj. 7,315, B. K. 14,189; fra 15—20 Aar Mk. 6,683, Kvkj. 7,798, B. K. 14,481; fra 20—25 Aar Mk. 9,324, Kvkj. 9,677, B. K. 19,001; fra 25—30 Aar Mk. 8,548, Kvkj. 9,994, B. K. 18,542; fra 30—35 Aar Mk. 7,314, Kvkj. 8,801, B. K. 16,115; fra 35—40 Aar Mk. 6,866, Kvkj. 7,627, B. K. 14,993; fra 40—45 Aar Mk. 5,633, Kvkj. 6,308, B. K. 11,941; fra 45—50 Aar Mk. 4,696, Kvkj. 5,473, B. K. 10,169; fra 50—55 Aar Mk. 3,611, Kvkj. 4,583, B. K. 8,194; fra 55—60 Aar Mk. 2,525, Kvkj. 3,595, B. K. 6,120; fra 60—65 Aar Mk. 1,781, Kvkj. 2,867, B. K. 4,648; fra 65—70 Aar Mk. 1,391, Kvkj. 2,363, B. K. 3,754; fra 70—75 Aar Mk. 848, Kvkj. 1,572, B. K. 2,420; fra 75—80 Aar Mk. 405, Kvkj. 944, B. K. 1,349; fra 80—85 Aar Mk. 138, Kvkj. 393, B. K. 531; fra 85—90 Aar Mk. 45, Kvkj. 139, B. K. 184; fra 90 og derover Mk. 11, Kvkj. 22, B. K. 33; Uangiven Alder Mk. 86, Kvkj. 36, B. K. 122.

Tilsammen	1870	Mk. 84,326,	Kvkj. 96,965,	B. K. 181,291
—	1860	— 74,247,	— 80,896,	— 155,143
—	1850	— 60.592,	— 69,103,	— 129,695.

De Døvstummes Antal var ved sidste Folketælling Mk. 202, Kvkj. 157, B. K. 359; de Blindes Antal henholdsviis 79, 74, 153.

Ikke hørende til Folkekirken ved samme Tælling: Reformerte Mk. 208, Kvkj. 212, B. K. 420 (1860 hdsv. 330, 264, 594); Metodister Mk. 40, Kvkj. 41, B. K. 81 (1860 hdsv. 17, 21, 38); Anglicanere Mk. 18, Kvkj. 29, B. K. 47 (1860 hdsv. 33, 30, 63); Baptister Mk. 94, Kvkj. 126, B. K. 220 (1860 hdsv. 92, 97, 189); Irvingianere Mk. 94, Kvkj. 126, B. K. 220; Romersk-Catholske Mk. 510, Kvkj. 582, B. K. 1,092 (1860 hdsv. 378, 371, 749); Andre christne Secter Mk. 61, Kvkj. 63, B. K. 124 (1860 hdsv. 16, 15, 31); Mosaiter Mk. 1,477, Kvkj. 1,668, B. K. 3,145 (1860 hdsv. 1,361, 1,497, 2,858); Mormoner Mk. 71, Kvkj. 101, B. K. 172 (1860 hdsv. 174, 216, 390). Uden positiv Religion Mk. 30, Kvkj. 12, B. K. 42 (1860 hdsv. 13, 6, 19); Ubekjendt Religion Mk. 2, Kvkj. 1, B. K. 3. Ialt ikke hørende til Folkekirken Mk. 2,526, Kvkj. 2,882, B. K. 5,408 (1860 hdsv. 2,559, 2,565, 5024).

De viede Par vare: i 1870: 1,511, i 1871: 1,586, i 1872: 1,768, i 1873: 1,914, i 1874: 1,996 (de borgerlige Ægteskaber henholdsvis: 15, 9, 18, 10, 17).

Fødslernes Antal vare i 1870: 5,671, i 1871: 5,710, i 1872: 6,064, i 1873: 6,292, i 1874: 6,626.

Forholdet mellem Drenge- og Pigefødsler var i 1870, 1,05 : 1; i 1871, 1,02 : 1; i 1872, 1,05 : 1; i 1873, 1,10 : 1; i 1874 1,03 : 1.

Forholdet mellem Levendefødte og Dødfødte var i 1870, 26,13 : 1; i 1871, 24,72 : 1; i 1873, 24,27 : 1; i 1874, 25,77 : 1.

Forholdet mellem Fødsler i og udenfor Ægteskabet var i 1870, 3,48 : 1; i 1871, 3,48 : 1; i 1872, 3,46 : 1; i 1873, 3,23 : 1; i 1874, 3,44 : 1.

Antal af Døde var i 1870 Mk. 2,295, Kvkj. 2,132; i 1871 Mk. 2,675, Kvkj. 2,498; i 1872 Mk. 2,523, Kvkj. 2,584; i 1873 Mk. 2,709, Kvkj. 2,639; i 1874 Mk. 2,889, Kvkj. 2,621.

Befolkningens Fordeling efter Næringsvei og Stilling den 1ste Februar 1870:

	A. Antallet af de Personer, der som Forsørgere høre til hver Klasse.		B. Antallet af de Personer, der deels som Hustruer, Børn, Slægtninge eller anden Husstand, deels som Tyende, forsørges af de i Rubrik A anførte				Tilsammen.	
			Udenfor Tyendeklassen.		Tyendeklassen.			
	Mandkjøn.	Kvindekjøn.	Mandkjøn.	Kvindekjøn.	Mandkjøn.	Kvindekjøn.	Mandkjøn.	Kvindekjøn.
Geistlige Embedsmænd og Lærerstanden	266	49	184	429	13	259	463	737
Private Medhjælpere hos disse	29	4	24	61	"	19	53	84
Civile Embedsmænd	1588	15	947	2562	111	1325	2646	3902
Private Medhjælpere hos disse	362	1	78	246	1	45	441	292
Fast Ansættelse i underordnede Poster	1707	345	1049	2668	5	217	2761	3230
Officerer og Embedsmænd:								
Ved Hæren	519	"	316	617	33	354	868	971
Ved Søværnet	116	"	92	208	7	122	215	330
De militaire Underklasser:								
Ved Hæren	3073	"	358	781	12	42	3443	823
Ved Søværnet	403	"	247	553	1	5	651	558
Privatiserende Videnskabsmænd, Kunstnere etc.	3041	590	845	2147	58	790	3944	3527
Pensionister	1098	1939	813	2858	51	1059	1962	5856
Kapitalister	808	2647	883	2970	158	1652	1849	7269
De som leve af Jordbrug:								
Hovedpersoner	236	6	74	193	51	105	361	304
Medhjælpere	85	1	8	39	"	3	93	43
De som have deres Næring af Søen:								
Hovedpersoner	756	12	318	828	5	123	1079	963
Medhjælpere	526	1	43	137	"	9	569	147
De som leve af Produkters Forædling:								
Hovedpersoner	6330	5556	5806	12976	672	2298	12808	20830
Medhjælpere	14264	422	5081	11686	"	130	19345	12238
De som leve af Handel:								
Hovedpersoner	5625	817	4454	10832	1387	4259	11466	15908
Medhjælpere	3216	137	459	1097	4	225	3679	1459
Tagleiere og Arbeidsfolk	7802	2113	5236	11343	"	31	13038	13487
Tyendeklassen uden fast Tjeneste	571	268	196	413	"	5	767	686
Af ubestemt Næring	146	400	157	217	"	15	303	632
Tilsammen	52567	15323	27668	65861	2569	13092	82804	94276
Almissenydende	...	...	...	...	...	...	1150	2335
De som hensidde i Straffeanstalter og Fængsler	...	...	...	...	...	...	372	354
Tilsammen	...	...	...	...	.	...	84326	96965

Medens Folketællingen i Kongeriget Danmarks Hovedland i 1870 viste en Sum af 1,784,741, havde Kjøbenhavn alene, som foranført, til samme Tid 181,291. Dette viser et Forhold af 1 til 9,06, et Forhold, som i intet andet Land findes og som kun kan forklares derved, at Kjøbenhavn forener Alt i sig, hvad i andre Lande er fordeelt paa flere Stæder. Den er saaledes paa eengang Residentsstad, Samlingssted for Landets Repræsentation, Regjeringspersonalets Sæde, Landets første Vaabenplads, Flaadestation, Landets (eneste) Universitetsstad og det Sted, hvor alle dets betydeligere Kunstinstituter og alle dets større Bogsamlinger have deres Plads. Den er ikke alene Landets første Handelsplads for dets indre Omsætning og for dets Producters Afsætning til Udlandet, men ogsaa ved sin Beliggenhed paa Grændsen af tvende Riger og ved Forbindelsesveien mellem tvende Have kaldet til at tage særlig Deel i den almindelige Verdenshandel, og den er sluttelig ved alle de Krav, som disse talrige Udviklingspotentser og en samlet Befolkning (see foran S. 41) af henved 1/4 Million gjøre til Industrien og ved den Understøttelse, som denne finder i flere af Stadens videnskabelige Kunst-Institutioner, tillige Landets første industrielle Plads.

. Medens Staden som Regjeringssæde, som Vaabenplads og Flaadestation deels alt er omtalt foran*), deels vil findes omtalt i Landets almindelige Beskrivelse, skal her særlig være at give Beskrivelse af Kjøbenhavns **Handel** og **Skibsfart,** dens **Industri** og **Haandværksdrift** m. m. Byen var, som det i første Afsnit af dens Beskrivelse er nærmere omtalt, oprindelig en Landsby, men ved den laa en Anlægsplads for Skibe, der gav den Navn. Det er vel dog først, da Absalons Borg byggedes paa Slotsholmen, at denne Havn med Sikkerheden, som Borgen gav mod Sørøvere, fik Betydning for Handelen, der stadig er tiltagen i de 700 Aar, der ere forløbne siden. Medens Sildefiskeriet i Middelalderen havde sit Hovedsæde i Sundet, voxede Byen efterhaanden i Betydning, og de mægtige Hansestæder etablerede her deres talrige Commissairer, om hvilke Vimmelskaftets ældre Navn Tydskemannegade længe bar Minde, og af hvilke Bremerne endog gav Navn til en af de flere Holme eller Smaaøer, der dengang vare beliggende mellem Sjælland og Amager. Da det mægtige Hanseforbunds Indflydelse paa Danmarks Handel efterhaanden var begyndt at aftage, hævede Kjøbenhavn sig ogsaa lidt efter lidt til større Selvstændighed som Handelsstad, hvilket meget fremmedes ved, at Christopher af Bayern forlagde Residentsen derhen, og at Christian den Anden paa mange Maader begunstigede den, ja endog paa nogen Tid forlagde Sundtolden dertil.

Under Christian den Tredie og Frederik den Anden voxede ogsaa Handelen, som Christian den Fjerde, ved at stifte flere Handelscompagnier, gav et, dog ikke holdbart, Opsving; ved Indretning af Brevposter, ved at bygge Børsen, sørge for gode Modeller til Skibsbygning, ved at indrette en Navigationsskole, forbedre Mønt, Maal og Vægt, skjænkede han derimod varigere Fordele. De paafølgende Krige og Landets derved svækkede Velstand, samt de skaanske Provindsers Tab formindskede imidlertid

*) See Kjøbenhavns Havn, Orlogsværftet og Flaadens Leie S. 59—68, Stadens Befæstning mod Landsiden, Søbefæstningen, Tøihuset, Proviantgaarden S. 68—73.

atter Statens Handel, og først fra Aarene 1730—40, da den chinesisk-ostindiske Handel, der dreves af det asiatiske Compagnie, og, efter St. Croix's Erhvervelse, den vestindiske Handel tiltog i Betydning, kan Kjøbenhavn nævnes blandt Nordeuropas vigtigere Handelspladser. Som saadan fremtræder den dog især i den nordamericanske Frihedskrigs Periode, og om den endog efter Freden i Versailles atter gik noget tilbage, beholdt den dog i Slutningen af forrige og i Begyndelsen af dette Aarhundrede en meget gunstig Handelsstilling, der fremmedes ved Landets lykkelige Udvikling og en liberal Handels- og Toldlovgivning. Pludselig afbrødes denne for Handelen og for alle Landets Interesser heldige Tilstand ved Englændernes Overfald i Aaret 1807. I den derefter følgende syvaarige Krig var Omsætningen naturligviis kun af ringe Betydning og aldeles afhængig af Krigens Gang; de dybe Saar, denne havde slaaet, kunde først lidt efter lidt igjen læges. De lave Priser i Aarene 1819—1827 paa Landets vigtigste Udførselsartikel, Kornet, maatte naturligviis trykke Handelen, der først i de sidste 3 Decennier og fornemmelig i det sidste er gaaet frem i en stærkere Progression, hvori dog nu nogle senere Aars slette Conjuncturer synes at have gjort nogen Standsning. Krigen fra 1848 til 1850, skjønt den krævede betydelige Ofre for Landet i det Hele, bragte Kjøbenhavns Handlende store Fordele, og det sees heller ikke andet end at selv Krigen i 1864 har været fremmende for den kjøbenhavnske Handel, medens Tabet af Hertugdømmerne, der vare en Følge af denne, bragte Nedgang i Omsætningen med disse.

Skjønt det ikke er de ind- og udgaaende Skibes Antal, end ikke disses Størrelse, men mere deres Bestuvning og Arten samt Værdien af Varerne, der give Criterium for Handelens Omfang og Betydenhed, vil det dog ikke være uden Interesse, og i hvert Fald væsentlig kunne bidrage til nærmere at godtgjøre Rigtigheden af foranstaaende korte Fremstilling, forsaavidt den angaaer det sidste Aarhundrede, at erfare, hvor mange Skibe der i dette, til forskjellige Tider, er indkommet til Kjøbenhavn. Den første Udgave af dette Skrift har følgende Oplysninger i saa Henseende:

Pontoppidan angiver i Danske Atlas disses Antal i Aaret 1760 til	3,000*)
En Meddelelse i Aargangen 1764 af Adressecontoirets Efterretninger angiver Antallet for Aaret 1763 til .	3,500
I nyere statsoeconomiske Skrifter opgives de for Aaret 1780, (det meest blomstrende Handelsaar for Kjøbenhavn i den nordamericanske Frihedskrig), til	5,516
og for Aaret 1798 til	5,406
i 1834 var Antallet	4,837
i 1844	4,982
i 1853	7,185
i 1854	8,290
i 1858	8,389

Det bemærkes til disse Talangivelser, at Dampskibe ikke ere medregnede. Disses Antal var dog dengang endnu ikke stort, men, samtidig med at de tiltog i Antal, voxede de ogsaa i det Hele taget i Størrelse,

*) Omtrent 350 fra Udlandet. „De øvrige fra Norge, Island og alle indenrigske Provindser".

medens det dog anføres at Seilskibene gjennemsnitlig ere noget stærkere bestuvede end Dampskibene. Skibsfarten paa Kjøbenhavn udviser nu efter Statistisk Tabelværk 4de Række Litr. D Nr. 1 for Aaret 1877 følgende Resultater:

Udenlandsk Skibsfart:

	Indgaaede Skibe.			Udgaaede Skibe.		
	Antal Skibs-Expeditioner.	Drægtighed.	Bestuvning.	Antal Skibs-Expeditioner.	Drægtighed.	Bestuvning.
		R.-T.*)	R.-Ts.		R.-Ts.	R.-Ts.
Seilskibe:						
Skibe i almindelig Fart	4817	359410	343758	4940	347908	35429
Havari-Skibe og strandede Skibe	19	4638	"	34	8874	"
Klarerede Forbiseilere	38	. . .	1138	72	. . .	728
Dampskibe:						
Skibe i almindelig Fart	4251	801315	297840	4625	847634	146901
Havari-Skibe og strandede Skibe	8	2233	188	11	5943	121
Klarerede Forbiseilere	63	. . .	1091	89	. . .	2983
Tilsammen . . .	9196		644015	9771		186162

Indenlandsk Skibsfart:

	Indgaaede Skibe.			Udgaaede Skibe.		
	Antal Skibs-Expeditioner.	Drægtighed.	Bestuvning.	Antal Skibs-Expeditioner.	Drægtighed.	Bestuvning.
		R.-Ts.	R.-Ts.		R.-Ts.	R.-Ts.
Seilskibe:						
Skibe i almindelig Fart	3973	92934	60455	4389	102499	36784
Havari-Skibe og strandede Skibe	"	"	"	"	"	"
Klarerede Forbiseilere	"	. . .	"	35	. . .	487
Dampskibe:						
Skibe i almindelig Fart	1537	210326	65938	1495	196591	96152
Havari-Skibe og strandede Skibe	"	"	"	"	"	"
Klarerede Forbiseilere	"	. . .	"	2	. . .	86
Tilsammen . . .	5510		126393	5921		133509

*) En Register-Ton = 0,48 Commercelæst.

Hovedstadens Handelsflaade udgjorde ved det nævnte Aars Udgang (31te Decbr. 1877) 443 Skibe med 77,110*) Reg.-Tons ɔ: 30,6 pCt. af hele Flaadens Drægtighed. Medens Kjøbenhavns Seilflaade — 325 Skibe med 40,236 Reg.-Tons — er forholdsviis mindre betydelig og i 1877 er aftagen med 1,122 Tons, er derimod sammes Dampflaade, som i Aaret 1877 er stegen med 1,117 Tons, aldeles overveiende, idet den udgjorde 118 Dampskibe med 36,977 Reg.-Tons — ɔ: 80,4 pCt. af hele Dampflaadens Drægtighed — og med 8,989 Hestes Kraft. Heraf eiede et enkelt Actieselskab, „det forenede Dampskibsselskab“, 55 Skibe med 12,946 Reg.-Tons og 4,184 Hestes Kraft.

Den efterfølgende Liste angiver for Kjøbenhavn den udenlandske Handels forskjellige Retninger i trende Perioder:

	1856.		1866.		1876.	
	Skibe.	Cmlstrs. Bestuvning.	Skibe.	Cmlstrs. Bestuvning.	Skibe.	Cmlstrs. Bestuvning.
Fra og til Norge	342	6973	398	8258	554	17,253
— — Sverrig	1955	23,573	5206	46,030	12,265	100,188
— — Rusland	518	14,986	268	11,496	491	22,150
— — Østersøen	486	450	825	1,271	1,119	816
— — Preussen med Hannover	1102	17,536	843	14,987	1,105	25,757
— — Slesvig og Holsten	2415	17,458	705	9,243	473	8,400
— — Lybek	6	86	288	2,034	650	6,788
— — Hamborg	8	101	34	580	94	2,973
— — Bremen	26	522	52	1,024	20	719
— — England	758	53,180	1102	82,991	1,208	173,797
— — Holland	45	1593	170	6,525	157	11,740
— — Belgien	19	838	39	2,381	39	3,618
— — Frankrig	22	1075	75	2,668	26	1,601
— — Portugal og Øen Madeira	1	64	10	151	7	366
— — Spanien og øvrige ikke nævnte Middelhavslande	29	1980	46	2,192	29	1,516
— — Nordamerika	5	390	4	454	9	1,750
— — Sydamerika	35	3033	31	2,575	8	1,063
— — Ostindien, China og Sydhavet	8	1245	6	1,403	2	575
— — de fremmede vestindiske Øer	26	2666	10	1,532	18	2,036
— — de dansk vestindiske Øer	52	6137	32	4,219	11	1,291
— — Færøerne	29	958	37	928	22	818
— — Island	170	6809	128	4,211	183	6,995
— — Grønland	22	1712	32	2,747	32	2,090

*) De i Kjøbenhavn hjemmehørende Skibes Antal var i 1844 273 hvoraf 3 Dampskibe, i 1854, 319 hvoraf 13 Dmpsk., i 1874 403 hvoraf 86 Dmpsk., i 1875 432 hvoraf 112 Dmpsk., i 1876 446, hvoraf 116 Dampskibe.

I Kalenderaaret 1876 blev der for hele Kongeriget omsat med Udlandet en Varemasse, der angiven i Vægt beløb sig til over 4 Milliarder Pund, nemlig: for Indførselen 3,034 Millioner Pund, for Udførselen 1,079 Millioner Pund.

Heraf udgjorde Kjøbenhavns Omsætning 2,017½ Millioner Pund, nemlig for Indførselen 1,594½ Mill. Pd. ɔ: 52,6 pCt., for Udførselen 423 Mill. Pd. ɔ: 39,2 pCt. I 1877 udgjorde hele Vareomsætningen med Udlandet 4,002 Mill. Pd., deraf Kjøbenhavns 2,094 Mill. (1671 Indførsel og 422 Udførsel).

Med Hensyn til denne Deel af Handelen vil det være at bemærke, at Kjøbenhavn i de senere Aar har overtaget en stor Deel af de Forretninger fra Danmark, som tidligere tilfaldt Hamborg. Store Partier af de danske Kornvarer, der gik til Udlandet, solgtes nemlig i Hamborg til Modtagelse frit ombord i de danske Provindsstæder. Denne Forretningsgreen er nu for en stor Deel gaaet over til kjøbenhavnske Handlende, og disse danne saaledes mere end før Mellemledet mellem Provindshandelen og den udenlandske Import.

Denne Bemærkning gjælder ikke alene om Korn, men ogsaa andre danske Produkter, for hvilke Hamborg tidligere spillede en Mæglers Rolle; saaledes finder nu danske Huder og Skindvarer, Uld, Smør m. m. Veien direkte til Udlandet gjennem kjøbenhavnske Huse, enten direkte fra Provindserne eller de gaa først til Kjøbenhavn for derfra at exporteres, navnlig naar de behøve at sorteres efter de forskjellige Markeder, hvortil de destineres, eller naar directe Skibsleilighed ikke findes fra de mindre Pladser.

Den Lettelse for Handelsomsætningen, som de udvidede Jernbaneanlæg, Telegraphanlæg og Dampskibsforbindelser frembyde, har bidraget væsentlig til at den kjøbenhavnske Handelsstand i de senere Aar betydeligt har udvidet sin Virksomhed, hvorved særlig maa fremhæves den betydelige Omsætning med England og Sverrig. Kjøbenhavn fører næsten udelukkende Danmarks Handel paa Bilandene og største Delen af den vestindiske og amerikanske Handel. Gjennem den skeer aldeles overveiende Omsætningen med Rusland, og den større Deel af Handelen med Sverrig og Preussen samt med Middelhavet og de franske Havne ved Atlanterhavet og Canalen. I Handelen paa England og Norge tager den en vigtig Deel.

Fra Udlandet og Bilandene indføres følgende vigtigere Artikler: Bomuldsvarer, Brændeved, Brændevin, Fisk, Galanterivarer, Glasvarer, Hamp og Hør, Humle, Jern og Jernvarer, Kryolith, Handelsgjødning, Foderstoffer, Skind og Huder, Steenkul, Steentøi, Sukker, Kaffe, Kobber, Kornvarer, Linnedvarer, Malervarer, Olie, Oranger, Ost, Papir, Riis, Rom, Rosiner, Salt, Silke og Silkevarer, Sukker, Talg, Thee, Tjære, Tobak, Tømmer, Tran, Uld, Uldmanufakturvarer, Viin. Til Udlandet udføres fornemlig Kornvarer, Smør, levende Kreaturer, Kjød og Flesk, Oliekager, Fisk, Uld, begge sidstnævnte for en Deel fra Island og Færøerne, Huder og Skind, Handsker, Brændeviin, Øl, Gjær, Æg, Østers, Kaffe, Sukker, Riis, Oranger m. m. Angaaende Størrelsen for Indførselen fra og Udførselen til Udlandet af de vigtigere Artikler indeholder dette Skrifts almindelige Deel Oplysning; dog meddeles her efterfølgende Oversigt over hvad der ved Kjøbenhavns Toldsted er klareret til Konsum, som indført fra Udlandet, og over de vigtigere indenlandske Artikler, der ere angivne til Udførsel til Udlandet i Aarene 1874, 1875 og 1876.

A. Klareret til Konsum.	1874.	1875.	1876.
Handelsgjødning	25,2 Millioner ℔	18,5 Mill. ℔	24,3 Mill. ℔
Klude	1 — —	1,4 — —	1,8 — —
Oliekager	4,9 — —	4,8 — —	6,3 — —
Andet Affald	3,1 — —	7,3 — —	11,7 — —
Cichorierødder	2 — —	2,5 — —	3 — —
Viin paa Flasker	128,370 Potter	127,717 Ptt.	115,745 Ptt.
— — Foustager	2,834,927 ℔	3,372,021 ℔	3,400,711 ℔
Spirituosa paa Flasker	8,411 Potter	9,849 Ptt.	11,174 Ptt.
— — Foustager	84,932 Virtl.	93,578 Vtl.	98,603 Vtl.
Likør m. m. paa Flasker	15,773 Ptt.	22,366 Ptt.	27,666 Ptt.
— — — Foustager	742 Vtl.	1,259 Vtl.	1,444 Vtl.
Østers	398 ℔	17,097 ℔	24,388 ℔
Anchiovis	277,729 ℔	225,174 —	244,217 —
Saltet Sild	7,893,715 —	9,054,196 —	9,922,408 —
Tørret Fisk	3,183,497 —	4,537,094 —	3,449,647 —
Vildt	45,390 —	85,515 —	74,286 —
Skildpadder	1,565 —	1,902 —	1,925 —
Faar og Lam	20,340 Stk.	3,530 Stk.	16,108 Stk.
Heste	1,949 —	939 —	1,027 —
Hornkvæg	11,288 —	10,764 —	13,088 —
Kalve	16 —	8 —	386 —
Sviin	7,067 —	9,356 —	7,040 —
Grise	41 —	182 —	2,618 —
Andre levende Dyr	12,080 Stk. og 40,493 ℔	1,512 Stk. og 74,774 ℔	15,255 Stk. og 79,503 ℔
Farvetræ og Katechu	1,678,670 —	1,156,761 —	1,421,211 —
Cochenille	7,731 —	9,016 —	10,545 —
Indigo	41,482 —	40,959 —	44,003 —
Carmin og Sminke	193 —	259 —	401 —
Andre blaa og grønne Farver	272,883 —	309,631 —	314,141 —
Alle andre Farver	1,610,052 —	2,035,991 —	1,708,392 —
Corender	218,153 —	237,022 —	231,886 —
Figener	505,388 —	465,808 —	438,225 —
Rosiner	1,862,881 —	1,991,271 —	2,048,657 —
Svedsker	1,288,811 —	1,156,764 —	1,278,691 —
Andre tørrede Frugter	98,841 —	118,422 —	184,727 —
Frugter, saltede eller syltede i Eddike	35,006 —	46,479 —	34,197 —
— syltede i Sødme	69,946 —	88,616 —	103,059 —
Mandler	259,415 —	306,255 —	274,425 —
Kastanier	7,767 —	7,861 —	12,565 —
Andre Skalfrugter	72,846 —	74,282 —	111,429 —
Æbler og Pærer	1,059 Tdr.	2,076 Tdr.	1,650 Tdr.
Oranger	736,603 ℔	493,413 ℔	912,736 ℔
Viindruer	24,433 —	24,807 —	14,521 —

Klareret til Konsum.	1874.	1875.	1876.
Alle andre Frugter	608,567 ℔	868,879 ℔	968,101 ℔
Hørfrø	53,809 Tdr.	72,664 Tdr.	49,971 Tdr.
Raps	27,925 —	25,696 —	23,595 —
Palme- og Kokosnødkjærner	310,000 ℔	362,492 ℔	"
Kløverfrø	1,716,500 —	4,136,346 —	3,426,965 ℔
Græsfrø	863,685 —	664,523 —	1,597,325 —
Andre Frøsorter	3,955,506 —	3,193,675 —	3,472,842 —
Garvestoffer	5,691,445 —	7,463,709 —	7,062,241 —
Uslebet Vinduesglas	2,691,300 —	2,563,333 —	2,849,116 —
Ufolieret slebet Glas i Tavler	125,744 —	134,667 —	123,753 —
Folieret Glas	105,749 —	105,612 —	102,958 —
Glasvarer i Forbindelse med Metal	23,399 —	28,566 —	27,362 —
Alle andre Glasvarer	419,153 —	519,470 —	462,931 —
Beeg	341,946 —	462,830 —	219,178 —
Almindelig Harpix	852,816 —	835,500 —	836,733 —
Terpentin	12,992 —	67,760 —	10,027 —
Andre Gummier og Harpixer	607,342 —	136,735 —	143,386 —
Tjære	7,661 Tdr.	9,674 Tdr.	8,518 Tdr.
Al anden Harpix og Gummi	87,701 ℔	111,867 ℔	116,494 ℔
Gummielastikum og Guttaperka i Blokke og Plader	18,917 —	24,222 —	18,781 —
Andet Gummiarbeide	78,066 —	58,215 —	62,309 —
Hamp og Hampeblaar	3,864,243 —	2,928,766 —	2,559,837 —
Kartofler	60,241 Tdr.	49,126 Tdr.	39,951 Tdr.
Kartoffelmeel og Stivelse	1,765,417 ℔	1,540,531 ℔	1,635,951 ℔
Andre Have- og Markvæxter	1,432,875 —	3,630,717 —	4,462,336 —
Humle	433,627 —	377,337 —	Ei anført.
Hør og Hørblaar	465,098 —	294,940 —	
Muursteen, Tagsteen, Fliser og Rør	12,755,480 Stkr.	10,022,440 Stkr.	10,041,180 Stkr.
Retorter til Gasværker	429,657 ℔	281,141 ℔	641,886 ℔
Pottemagerarbeide	824,603 —	868,224 —	1,051,788 —
Steentøi	911,020 —	1,022,190 —	1,107,593 —
Porcellain	110,333 —	110,310 —	132,715 —
Kaffe, raa	4,864,534 —	5,589,288 —	5,923,003 —
do., brændt og Cichorie	4,437 —	4,134 —	4,032 —
Boghvede	"	6,685 Tdr.	2,491 Tdr.
Byg	39,667 Tdr.	38,812 —	44,248 —
Bønner	44 —	184 —	88 —
Ærter	16,669 —	8,160 —	1,082 —
Havre	36,002 —	33,428 —	25,782 —
Hvede	103,894 —	104,729 —	156,460 —
Mais	2,571 —	13,831 —	33,918 —
Malt	1,705 —	8,917 —	4,533 —

Klareret til Konsum.	1874.	1875.	1876.
Rug	316,289 Tdr.	263,019 Tdr.	354,429 Tdr.
Vikker	137 —	239 —	2,429 —
Formalede Kornvarer og andre Fabrikater af Korn	1,510,048 ℔	1,074,256 ℔	2,906,535 ℔
Kardemomme	6,513 —	8,706 —	7,553 —
Muskatblomme	3,423 —	5,081 —	4,840 —
Muskatnødder	2,037 —	1,180 —	1,540 —
Safran	661 —	297 —	309 —
Vanille	816 —	1,252 —	1,499 —
Kaneelbark	146,036 —	151,346 —	161,156 —
Malet Sennep	10,012 —	14,643 —	6,271 —
Allehaande	58,261 —	56,853 —	54,767 —
Anis	13,295 —	13,165 —	9,954 —
Kapers	1,820 —	3,608 —	2,602 —
Karistof	398 —	1,037 —	458 —
Koriander	4,772 —	3,991 —	8,127 —
Fennikel	6,243 —	6,880 —	2,959 —
Ingefær	14,260 —	18,152 —	18,438 —
Kommen	511,549 —	615,108 —	522,098 —
Laurbærblade	17,461 —	15,652 —	10,683 —
Nelliker	18,599 —	18,746 —	24,602 —
Paradiskorn	49 —	"	"
Peber	120,415 —	114,864 —	136,451 —
Sennepsfrø	188,737 —	148,578 —	194,418 —
Andre Krydderier	63 —	" —	" —
Trækul	730 Tdr.	749 Tdr.	583 Tdr.
Steenkul	1,394,973 —	1,619,776 —	1,864,408 —
Filt til Skibsforhudning	41,809 ℔	56,157 ℔	63,021 ℔
Voxtaft	230 —	85 —	324 —
Garn af vegetab. Stoffer	2,225,616 —	2,468,427 —	2,471,957 —
Raat Lærred, Seildug og linnede Gulvtæpper	2,031,684 —	2,435,045 —	2,602,487 —
Haardug, Canevas etc.	133,511 —	105,052 —	118,362 —
Aabne eller klare Bomulds- og Linnedvarer	120,785 —	103,380 —	109,535 —
Trykkede do.	407,404 —	401,404 —	431,482 —
Fleerfarvede do.	134,242 —	180,485 —	180,861 —
Eensfarvede og ufarvede monstervævede do.	439,065 —	568,721 —	549,543 —
Ufarvede, ikke mønstervævede do.	1,523,482 —	1,752,460 —	1,717,406 —
Sysilke	10,539 —	12,534 —	13,100 —
Possementarb. af Silke	13,939 —	11,004 —	10,277 —
Andre Silkevarer	133,372 —	136,797 —	135,783 —
Uldgarn	257,760 —	217,005 —	273,321 —
Uldent Gulvtæppetøi	200,316 —	212,597 —	219,151 —

Klareret til Konsum.	1874.	1875.	1876.
Klare Uldvarer	21,583 ℔	25,912 ℔	31,739 ℔
Alle andre Uldvarer	2,118,406 —	2,272,274 —	2,209,222 —
Raa Metaller	18,349,810 —	21,825,301 —	22,677,127 —
Bogguld og Bogsølv	1,649 —	1,860 —	1,793 —
Guldtrækkerarbeide	1,361 —	1,292 —	1,253 —
Mønt og Møntplader	120,917 —	70,244 —	32,280 —
Skriftstøberarbeide	26,754 —	37,777 —	30,566 —
Guld og Sølv i Arbeide	1,322 —	1,849 —	1,782 —
Stang- og Baandjern	25,304,282 —	31,533,953 —	27,056,340 —
Staal i Stænger	1,204,945 —	1,526,732 —	1,679,825 —
Jernbaneskinner	4,253,396 —	1,346,571 —	3,840,252 —
Støbte Vand- og Gasledningsrør	5,979,661 —	4,974,399 —	6,679,210 —
Raa Jernplader	7,021,621 —	7,878,762 —	11,580,172 —
Fortinnede eller forzinkede do.	2,081,383 —	2,173,551 —	2,620,226 —
Jernsøm	2,745,665 —	2,849,647 —	3,124,588 —
Forsølvede og pletterede Jernvarer	26,332 —	31,588 —	33,744 —
Skibsankere	19,880 —	37,966 —	25,034 —
Ankerkjæder og Kjættinger	331,013 —	109,568 —	143,876 —
Grove Jernvarer	5,038,870 —	5,481,906 —	6,126,960 —
Alle andre Gjenstande af Jern og Staal	1,183,692 —	1,256,869 —	1,270,725 —
Zinkplader	1,211,004 —	1,209,877 —	1,209,702 —
Bolte og Skibsforhudningsplader af Yellow-Metal	45,778 —	69,559 —	55,846 —
Bly i Ruller samt Hagel	372,870 —	325,701 —	360,322 —
Messing og Kobber i Plader	58,306 —	118,015 —	48,968 —
Traad og Søm af Messing og Kobber	257,428 —	242,354 —	211,583 —
Forsølvet, forgyldt og pletteret Metalarbeide	108,756 —	118,567 —	130,342 —
Andet Metalarbeide	157,514 —	173,646 —	189,792 —
Hampolie	77,875 —	120,075 —	20,680 —
Olivenolie	206,677 —	226,706 —	209,871 —
Alle andre Olier	8,455,048 —	10,279,670 —	11,311,411 —
Ost	998,198 —	967,437 —	1,106,040 —
Groveste Makulatur- og Pakpapir	1,659,427 —	1,469,477 —	1,478,930 —
Farvet Papir	129,467 —	179,624 —	175,231 —
Alt andet Papir	635,047 —	1,023,689 —	708,189 —
Arbeider af Papir	39,200 —	41,328 —	41,154 —
Riis i Skaller	2,600,000 —	2,500,000 —	1,100,000 —
Risengryn og Riismeel	4,800,352 —	5,439,634 —	5,542,069 —
Raat ureent Steensalt	6,807,804 —	8,817,108 —	5,498,989 —

Klareret til Konsum.	1874.	1875.	1876.
Andet Kogsalt	3,528,723 ℔	4,029,562 ℔	4,792,289 ℔
Raat urenset Glaubersalt etc. .	1,053,917 —	784,214 —	841,070 —
Uberedte Skind og Huder . . .	3,956,363 —	2,839,185 —	2,380,326 —
Beredte do.	236,216 —	297,057 —	329,711 —
Handsker	290 —	184 —	787 —
Andet Skindarbeide	32,016 —	40,965 —	39,187 —
Smør	11,627 Tdr.	13,780 Tdr.	24,121 Tdr.
Soda	4,129,822 ℔	6,237,613 ℔	6,668,142 ℔
Spek etc. til Tran	2,313 Tdr.	3,070 Tdr.	Ei anført.
Ubearbeidede Steen, Cement,	13,015,784 ℔	16,709,883 ℔	9,806,044 ℔
Regnetavler m. m.	47,455 Tdr.	34,705 Tdr.	47,160 Tdr.
	370,409 Cbfd.	436,952 Cbfd.	1,153,162 Cbfd.
	113,558 Stkr.	540 Stkr.	873,716 Stkr.
Pulveriseret do. samt Afstøbninger, Former etc.	39,225 ℔	42,983 ℔	78,994 ℔
Møllesteen og Slibesteen indtil 41 Tom. i Diam.	27,371 Stkr.	24,284 Stkr.	25,799 Stkr.
Do. over 41 Tom. i Diam. .	9,318 Cbfd.	7,608 Cbfd.	7,903 Cbfd.
Finere Arbeider af Steen . . .	8,394 ℔	6,902 ℔	1,732 ℔
Andet Arbeide af do.	151,378 —	248,758 —	174,614 —
Sukker	43,326,355 —	45,212,626 —	47,777,858 —
Melis og brun Sirup	1,044,784 —	442,741 —	936,306 —
Frugtsirup	225 —	202 —	74 —
Thee	506,917 —	577,167 —	588,802 —
Ufabrikeret Tobak	2,299,079 —	2,334,087 —	2,275,083 —
Cigarer	37,799 —	44,402 —	50,760 —
Røgtobak	64,332 —	67,384 —	81,538 —
Skraatobak	14,307 —	6,529 —	8,114 —
Snuustobak	1,942 —	1,375 —	2,475 —
Tran, Dagra og Vognsmørelse	4,670,743 —	4,145,268 —	3,491,229 —
Finske Trævarer	14,681 Cmlst.	12,591 Cmlst.	15,113 Cmlst.
Egetømmer	119,212 Cbfd.	68,983 Cbfd.	258,874 Cbfd.
Brændeved	26,398 Favne	27,255 Favne	46,086 Favne
Uforarb. Buxbom, Pokkenholt, Ibenholt etc.	18 Cbfd. og	1,193 Cbfd. og	2,400 Cbfd. og
	207,404 ℔	349,504 ℔	45,757 ℔
Andre uforarbeidede Træsorter	7,075 Cmlst. og	7,418 Cmlst. og	5,174 Cmlst. og
	2,600,893 Cbfd.	2,422,797 Cbfd.	2,076,608 Cbfd.
Tildann. Hus- og Skibstømmer	154,734 Cbfd.	144,207 Cbfd.	122,171 Cbfd.
Pibestaver	23,234 ℔	120,693 ℔	274,396 ℔
Grovt Tømmerarbeide	3,292,992 —	3,518,513 —	4,160,850 —
Ripssager af Træ	5,231 —	9,138 —	7,994 —
Arbeide af fine udenl. Træsorter	112,935 —	142,888 —	138,249 —
Andet Træarbeide	277,061 —	422,546 —	383,587 —
Uld	1,040,362 —	1,014,023 —	872,417 —

B. Til Udlandet blev udført af vigtigere indenlandske Artikler

De udførte Gjenstande.	1874.	1875.	1876.
Handelsgjødning	3,078,445 ℔	4,170,462 ℔	3,435,742 ℔
Klude	2,336,371 —	3,409,496 —	3,753,751 —
Oliekager	5,461,205 —	8,969,077 —	5,891,525 —
Andet Affald	3,070,684 —	849,847 —	2,227,693 —
Alun	473,060 —	Ei	anført.
Aske	334,700 —		
Æg	775,677 Snese	1,138,158 Snese	923,702 Snese
Raa Been	2,045,694 ℔	1,461,188 ℔	1,242,351 ℔
Øl paa Flasker	558,188 Ptt.	503,586 Ptt.	567,433 Ptt.
Do. paa Foustager	325,742 ℔	593,511 ℔	596,162 ℔
Spirituosa paa Flasker	42,558 Ptt.	72,136 Ptt.	49,875 Ptt.
Do. paa Foustager	59,505 Btl.	26,257 Btl.	57,915 Btl.
Fersk Fisk	245,388 ℔	331,386 ℔	14,845 ℔
Østers	249,885 —	444,217 —	269,657 —
Saltet Sild	62,192 —	3,659,304 —	251,410 —
Tørret Fisk	520,663 —	310,573 —	382,650 —
Faar og Lam	10,666 Stkr.	24,746 Stkr.	17,202 Stkr.
Heste	438 —	256 —	376 —
Hornkvæg	13,631 —	24,740 —	19,664 —
Kalve	23 —	345 —	419 —
Sviin	9,491 —	10,444 —	6,143 —
Grise	41 —	204 —	136 —
Fedt	284,068 ℔	367,384 ℔	529,341 ℔
Raps	3,272 Tdr.	63 Tdr.	111 Tdr.
Hørfrø	„ —	76 —	2,642 —
Andre Frøsorter	958,533 ℔	735,834 ℔	511,894 ℔
Gjær	282,278 —	431,346 —	274,282 —
Kartofler	674 Tdr.	658 Tdr.	835 Tdr.
Kartoffelmeel og Stivelse	1,706 ℔	90,014 ℔	55,107 ℔
Andre Have- og Markvæxter	571,170 —	320,250	662,726 —
Muursteen og Tagsteen	181,290 Stkr.	181,483 Stkr.	79,704 Stkr.
Steentøi	28,696 ℔	34,849 ℔	38,836 ℔
Porcellain	104,661 —	108,096 —	121,281 —
Flesk	7,417,783 —	6,187,552 —	3,357,419 —
Kjød	899,718 —	1,115,971 —	1,802,010 —
Uformalede Kornvarer:			
Byg	108,650 Tdr.	100,653 Tdr.	137,902 Tdr.
Erter	6,788 —	6,788 —	6,737 —
Havre	8,647 —	4,555 —	4,831 —
Hvede	3,747 —	31,833 —	10,484 —
Malt	5,537 —	7,956 —	6,110 —
Rug	45,399 —	24,046 —	54,371 —
Vikker	576 —	571 —	2,464 —

De udførte Gjenstande.	1874.	1875.	1876.
Formalede Kornvarer og andre Fabrikater af Korn	87,905,743 ℔	90,845,724 ℔	124,287,092 ℔
Papir	687,854 —	430,202 —	640,083 —
Uberedte Skind og Huder . . .	3,851,911 —	2,937,803 —	3,781,327 —
Handsker	24,624 —	23,210 —	27,665 —
Smør	96,653 Tdr.	85,233 Tdr.	112,695 Tdr.
Ubearbeidede Steen, Tagskifer m. m.	2,161,510 —	1,541,668 —	1,819,319 ℔
	1,222 Tdr.,	1,050 Tdr.,	12,271 Tdr.
	400 Cbfd. og	198 Cbfd. og	"
	25,910 Stkr.	"	"
Sukker	2,090,436 ℔	1,809,988 ℔	1,438,078 ℔
Sirup	971,608 —	637,765 —	905,656 —
Syrer, flydende	620,309 —	970,786 —	968,175 —
Tran	2,419,458 —	4,590,040 —	1,432,171 —
Uld	3,071,902 —	2,589,931 —	2,922,202 —

Over den indenrigske Omførsel af Varer føres ingen statistiske Lister, hvorfor man maa indskrænke sig til at fremstille de Resultater, som det med Gods bestuvede Lasterum viser. Stat. Tabv. 4de R. Litr. D Nr. 1 giver i Henseende til Kjøbenhavns indenlandske Skibsfart følgende Oplysninger for 1877: til Kjøbenhavn indkom fra Provindskjøbstæderne 3,975 Seilskibe og 5,510 Dampskibe med Bestuvning henholdsviis 60,455 og 126,393 Reg. Tons; til Provindskjøbst. fra Kjøbenhavn indkom 3,978 Seilskibe og 7,227 Dampskibe med Best. henholdsviis 26,433 og 123,392 R. T.; samt endvidere for Udgaaende fra Kjøbenhavn til Provindskjøbst. Seilskibe 4,424 og Dampskibe 5,921 med Bestuvning henholdsviis 27,271 og 133,509 R. T.; fra Provindskjøbst. til Kjøbenhavn Seilskibe 3,340 og Dampskibe 6,759 med Bestuvning henholdsviis 57,809 og 114,161 R. T.

Hertil kommer endnu den store Ind- og Udførsel pr. Jernbane, Omsætningen med Stadens rige Opland, Trafiken pr. Axe paa flere sjællandske Kjøbstæder og Baadefarten paa Kysten, navnlig paa Stevns og Nordsjælland. De Varer, som Kjøbenhavn især modtager fra Indlandet ere: Kornvarer, levende Kreaturer, Fedevarer, Uld, Brænde, Muursteen, Frugt m. m.; den afsætter igjen til Provindsstæderne: Brændeviin, Sukker, Sirup, Kaffe, Rom, Riis, Manufakturvarer, Sydfrugter og andre Varer fra Middelhavslandene, østersøiske Produkter m. fl. Det staaer i Forbindelse med Kjøbenhavns gunstige Forhold med Hensyn til dens udenlandske Exporthandel, at den nu kan concurrere med Hensyn til Leverancen af flere af disse Artikler, saasom Sukker og Kaffe, med Hamborg og Lybek, hvorfra Provindsstæderne tidligere næsten udelukkende i saa Henseende forsynede sig.

De i Kjøbenhavn hjemmehørende Skibes Antal var: 1844 273, hvoraf 3 Dampskibe, i 1854: 319, hvoraf 12 Dampsk., i 1874: 406, hvoraf 86 Dampsk., i 1877: 443, hvoraf 118 Dampskibe.

Told- og Skibsafgifterne beløb sig for Kjøbenhavn.

i 1824	1,854,000	Kroner
i 1834	2,444,812	—
i 1844	3,022,820	—
i 1854—55	4,104,450	—
i 1874—75	14,033,567	—
i 1875—76	15,380,050	—
i 1876—77	15,230,009	— (hvoraf 971,897 Kr. i Brændeviinsbrændingsafgift.)
i 1877—78	14,467,254	Kroner (hvoraf 940,360 Kr. i Brændeviinsbrændingsafgift).

Naar i det Foregaaende Listen over Befolkningens Fordeling i Kjøbenhavn efter Næringsvei og Stilling har viist et Antal af 5,625 Hovedpersoner, som leve af Handel, skal her dog disses Fordeling efter de enkelte Klasser ikke blive uomtalt og skal som et Bidrag til Stadens Udviklingshistorie blive tilføiet ved de enkelte Inddelinger de Tal, som i Pontoppidans danske Atlas og i Danmarks Speil eller Efterretning om den verdslige Stand for 1767 angives for 1761 og 1767, hvorved dog særlig maa bemærkes, at flere af de nuværende Klasser ikke findes paa Listerne fra disse Tider.

Apothekere 16*) (7, 6), Boghandlere 76 (8, 7), Blomsterhandlere 13, Broderihandlere 2, Brændehandlere 83, Commissionærer 225, Detaillister 378, Fiskehandlere 9, Fjerhandlere 6, Frugt- og Vildthandlere 62, Galanterihandlere 19, Glashandlere 7 (7, ikke ang.), Grosserere 670 (36, 87), i Nyerups Kjøbenhavns Beskr. 1798, 79, Heste- og Kvæghandlere 35, Høkere 790 (149, ikke angivet), Hørkræmmere 71 (33, 35), Jernkræmmere 72, Isenkræmmere 33 (I Pontoppidans Atlas nævnes Isen- og Urtekræmmere under Eet med 93, D. Sp. 17 Isenkræmmere), Kjøbmænd 336, Kniplingshandlere 1, Landkræmmere 20, Lotteriecollecteurer 31, Læderhandlere 29, Lærredshandlere 1, Manufacturhandlere 203, Materialister 20, Meel- og Grynhandlere 115 (D. A. Meelmænd 14), Modehandlere og Herreeqviperingshandlere 120, Musikhandlere 7, Mæglere 153 (D. Sp. 5), Meubelhandlere og Marchandisere 199 (D. A. Marchandis- og Auctionshandlere 45), Pantelaanere 27, Papirhandlere 28, Porcellains- og Pottehandlere 41 (D. A. Porcellainshandlere 37, D. Sp. Thee- og Porcellainshandlere 35), Silke- og Klædekræmmere 133

---

*) Gammeltorvs Apothek, Nytorv 29, Løveapothek, Hyskenstræde 1, Militair- og Vaisenhuusapothek, Kronprindsensgade 1, Salomons Apothek, Østergade 58, Svaneapothek, Østergade 18 (hermed forenet Østergades Materialhandel, Alfred Benzons Fabriker og Dampstødningsanstalt ved Kallebodstrand, technisk Materialhandel og homøopathisk Apothek, begge sidstnævnte Nyøstergade 2 og 4), Hjorteapothek, Gothersgade 35, Elephant- eller Hofapothek, Store Kongensgade 25, Frederiks Hospitals Apothek, Bredgade 66, Ny Apothek, Kjøbmagergade 67, Christianshavns- eller Enhjørnings Apothek, Torvegade 19, Vesterbroes- eller Ørneapothek, Vesterbrogade 72, Nørrebroes Apothek, Nørrebrogade 22, Østerbroes Apothek, Østerbrogade 44, Blaagaards Apothek, Korsgade 45, St. Pauls Apothek, Adelgade 115, Kroneapothek, Holbergsgade 11. (Denne Fortegnelse over Apotheker er efter Statshaandbogen 1878.)

(D. A. Silke-, Ulden- og Lærredskræmmere 62), Skibsinventariehandlere 9, Skibsklarerere 3, Smaahandlere 441, Strømpehandlere 13, Tobakshandlere 26, Trakteurer, Restaurateurer, Gjæstgivere, Kromænd, Værtshuusholdere, Thee-, Kaffe- og Ølskjænkere 1,105 (D. A. Trakteurer 4, Værtshuusmænd 42, Øltappere 872), Tømmerhandlere 25 (8, 11), Urtekræmmere 366 (see foran Isenkræmmere, 64), Vexelerere 22, Viinhandlere 79 (D. A. Viintappere 55, D. Sp. Viinhandlere 47), Vognmænd, Hyrekudske og Hestehandlere 214 (D. A. Vognmænd 20).

Industrien i Kjøbenhavn. Om denne gjælder vel endnu hvad der ommeldtes om samme i forrige Udgave af dette Skrift, at den gjør betydelige Fremskridt og er i stadig Tiltagen; men den efterfølgende efter „Statistiske Oplysninger om Staden Kjøbenhavn" I. meddeelte Tabel viser dog en forholdsviis Tilbagegang, navnlig i Sammenligning med Handelen.

	Industridrivende.		Tilsammen paa 1000 af Befolkningen.	Handlende.		Tilsammen paa 1000 af Befolkningen.	Dagleiere og Arbeidsfolk samt Tyende uden fast Tjeneste.	Paa 1000 af Befolkningen.	Almisse-nydende.	Paa 1000 af Befolkningen.
	Hoved-person.	Med-hjælpere.		Hoved-person.	Med-hjælpere.					
1850 . .	10,585	12,280	176,3	3726	1888	43,3	4,429	34,2	2056	20,5
1860 . . .	10,832	14,203	161,4	5254	2888	52,5	7,612	49,1	2172	14,0
1870 . . .	11,886	14,686	146,6	6442	3353	54,0	10,754	59,3	3485	19,2

I Statistisk Tabelværk, 3die Række, 18de Bind, som indeholder Tabeller over Folkemængden i Kongeriget Danmark den 15de Februar 1870, Side XXII, gjøres opmærksom paa, at Antallet af dem, der leve af Producters Forædling (Industri) udgjorde i 1870 ialt i hele Landet 373,096 Personer, hvilket kun er lidet mere end i 1860, da de udgjorde 346,446 Personer; i Forhold til Befolkningen er derfor ogsaa denne Næringsklasse aftagen fra 216 af hvert 1000 i Befolkningen i 1860 til 209 af hvert 1000 i 1870. Ogsaa denne forholdsvise Formindskelse i Antallet af de Industridrivende i det sidste Tiaar er saa meget mere paafaldende, som Kjøbstadbefolkningen, hvoraf den større Deel naturligvis er henviist til denne Næringsgreen, er stegen stærkere end den øvrige Befolkning; ved de tidligere Folketællinger i 1850, 1855 og 1860 havde det desuden viist sig, at Antallet af de Industridrivende hver Gang udgjorde en større og større Deel af Befolkningen. Det skal derfor ikke lades uænset, at det er blevet udtalt (C. Nyrop: Meddelelser fra Industriens Omraade, S. 54), at den tilsyneladende Aftagen i Virkeligheden gjemmer en Fremgang i sig. Paa det nævnte Sted accentueres det bl. A., at den samtidige forholdsvise Stigen i Dagleiernes Antal maa regnes Industrien tilgode, idet dennes Medhjælpere for en stor Deel maa søges her. Forholdet mellem statistisk Tabelværks Hovedpersoner og Medhjælpere er efter Næringslovens Ikrafttræden (1861) blevet langt løsere end tidligere. Bidrag til en nærmere Forstaaelse af den foregaaede Forandring i Antallet af de Industridrivende faaes vistnok ogsaa ved en Betragtning

af den forskjellige Maade, hvorpaa Forholdet har udviklet sig i Byerne og paa Landet. Hovedpersonerne og Medhjælperne i Industrien udgjorde af hver 1000 af Befolkningen:

	i 1850.	i 1855.	i 1860.	i 1870.
i Kjøbenhavn	176,30.	173,97.	161,37.	146,57.
i de øvrige Kjøbstæder	165,14.	167,15.	158,74.	149,90.
i Landdistricterne . . .	49,46.	54,10.	57,72.	56,33.

Det sees heraf, at medens saavel i Kjøbenhavn som i Kjøbstæderne Antallet af industridrivende Hovedpersoner og Medhjælpere har været i Tilbagegang siden 1850, dog med Undtagelse af en lille Fremgang i 1850—55, har der fundet en betydelig Forøgelse af de Industridrivende Sted i Landdistricterne. Undersøger man nærmere Forandringerne i det Tiaar, der gaaer forud for 1870, viser det sig, at det i Kjøbenhavn navnlig er Bogtrykkere*), Bryggere, Brændeviinsbrændere, Garvere og Feldberedere, Jernstøbere, Meel- og Grynmøllere, Naalemagere, Reebslagere og Væverе, hvis Antal er formindsket, medens derimod Antallet af Maskinfabrikanter, Sadelmagere, Smede, Skibs- og Baadebyggere og Tobaksspindere er tiltaget.

At Kjøbenhavn ikke egentlig kan kaldes en Fabriksstad er af det Foranstaaende indlysende, den har jo heller ei nogen bestemt paaviselig Retning, i hvilken den fortrinsviis producerer til Export; dog vil her kunne nævnes enkelte **industrielle Etablissementer,** eller enkelte Klasser af saadanne, der saavel fortjene at fremhæves som betydelige i og for sig og om hvis Export den ovenstaaende Udførselsliste bærer Vidnesbyrd. De nær op til Byens Grændse, Frederiksberg og Hvidovre Sogne og foran paa Amager, beliggende betydelige Fabrikker, der have deres Hovedafsætning i Kjøbenhavn og deres betydeligste Export derigjennem, skulle tillige blive nævnte forsaavidt de høre herhen.

Den Kongelige Porcellainsfabrik paa Kjøbmagergade, oprettet 1774 af Apotheker Frantz Henrik Müller, der dertil benyttede den bornholmske Porcellainsjord, funden 1755 eller i Nærheden deraf af Steenbrudsinspecteur N. Birch (see „Den Danske Porcellainsfabrikations Tilbliven“ en industrihistorisk Studie af C. Nyrop S. 19). Han fik 1775 dannet et Partinteressentskab for samme og fik derefter Kongeligt Privilegium. Det overgik i Statens Besiddelse 1779; det er indrettet væsentlig efter Fabrikken i Meissen og producerer især fiint decorerede Luxusvarer, Biscuit og blaamalet Porcellain; solgt 1868 til Grosserer G. Falck (dog med Benævnelsen Kongelig Porcellainsfabrik), som har udvidet Fabrikken, saa at den, foruden at Modeller og Decorationer ere udførte af Kunstnere udenfor selve Fabrikken, saasom af de afd. Hetsch og Bissen og de nulev. Aagaard, Dahlerup, Const. Hansen, Olrik, Peters, Hetsch, Steen m. fl.,

*) At der dog muligvis ingen Nedgang har fundet Sted for Bogtrykkernes Vedkommende, synes at fremgaae af en Sammenligning mellem statistisk Tabelværks Tal for dette Fags Vedkommende og en privat Statistik over Kiøbenhavns Bogtrykkere i C. Nyrops Skandinaviske Bogtrykker-Tidende (1872, Sp. 54—55). Medens nemlig Tabelværket (XVIII, S. 71) 1870 har 48 Hovedpersoner og 264 Medhjælpere i dette Fag, har den private Statistik 43 Bogtrykkerier med 342 Sættere, 78 Trykkere og 114 Lærlinge, altsaa 534 Medhjælpere, aldeles afsect fra den talrige kvindelige Medhjælp i Trykkerierne.

naar den er i fuld Kraft, beskjæftiger 140 Mennesker; den har modtaget 1ste Medaille med særlig og fortrinlig udtalt Anerkjendelse ved Udstillingen i Kjøbenhavn 1872*).

Bing og Grøndahls Porcellainsfabrik, der beskjæftiger for Tiden c. 150 Mænd og Kvinder. Fabrikken er oprettet i 1853 af Brødrene Meyer og Jacob Bing under Ledelse af F. W. Grøndahl, der døde 1856 — den kunstneriske Ledelse forestodes i de første Aar af Professor V. Bissen, senere af Landskabsmaler A. Juuel og er efter dennes Død i 1868 overtaget af Etatsraad Heinrich Hansen. Foruden Arbeider saavel i hvidt som i decoreret Porcellain gjengives ogsaa Thorvaldsens Værker i Bisquit. Disse Bisquit-Arbeider finde ogsaa herfra stor Afsætning til Udlandet**). P. Ipsens Enke (Kongelig Hof) Terracotta-Fabrik for Figurer, Basreliefs, antikke Vaser og Skaaler med og uden Decoration. Er anlagt 1843, beskjæftiger 50 Mænd og Kvinder og producerer aarlig for 100,000 Kr. Den har stor Afsætning til Udlandet.

(Fajancefabrikken Aluminia i Smallegaden er nævnt ved Frederiksberg Sogn).

Af andre Terracottafabriker kan nævnes Wendrich & Sønne, Kongens Nytorv 8. P. C. Schou, Grønnegade 21, har en Anstalt for Decorering af Terracottagjenstande.

Næst disse Fabrikker, der alle staae i mere eller mindre nær Berøring med Kunsten, skal her omtales Maskinindustrien***). Denne, der i vort Aarhundrede har modtaget en saa stor Udvikling, er nu omsider ogsaa kommen til at spille en Rolle i Danmark og navnlig i Kjøbenhavn. Den første Dampmaskine i Danmark var den, der 1790 anvendtes i Marinens Værksteder; men det gik kun langsomt med en almindelig Benyttelse af Dampkraft; endnu 1811 havdes der kun 3 Dampmaskiner her i Landet, medens Kjøbenhavn nu sikkert har over ligesaa mange Hundreder af Damp- og Gasmaskiner. Oprettelsen af den polytechniske Læreanstalt i 1829 gav især Opsving i denne Retning, Laugstvangens Afskaffelse ved Loven af 1857 gjorde Sit, i selve Landet gjordes nu ogsaa Opfindelser af nye Maskiner saasom Sørensens Sættemaskine, Malling-Hansens Skrivekugle og nu H. P. Henrichsens Symaskine (Guldmedaille i Paris 1878). At H. C. Ørsted i 1820 havde opdaget den electromagnetiske Kraft gav

*) Om denne Fabrik og flere af de nedenfor nævnte findes nærmere Oplysninger i C. Nyrops forskjellige Skrifter, t. Ex. Bidrag til den danske Industris Historie (1873) og Meddelelser fra Industriens Omraade (1876). En Deel af de senere Opgivelser ere tagne af samme Forfatters Le Danemark à l'Exposition universelle de 1878 à Paris.

**) Ved Udstillingen i London 1870, hvor Fabrikken ligesom ved flere andre Udstillinger blev priisbelønnet, afkiøbte Kensington-Musæet Fabrikken en Hebe i Bisquit i naturlig Størrelse for at indlemmes i Musæet.

***) Det anføres i en Meddelelse til Udgiveren af nærværende Skrift: Af alle de Næringsveie og Fabrikker i Industrien, som findes i Kiøbenhavn, ere Jernstøberierne og de dermed forbundne Maskinværksteder de, der i de sidste 30 Aar have udfoldet den største Virksomhed. Medens der saaledes for hiin Tid kun fandtes 13 tildeels mindre Jernstøberier og som omtrent kun beskjæftigede 650 Arbeidere, findes der nu 17 Jernstøberier med tilhørende Maskinværksteder og med et Folkehold, som kan anslaaes til 3000 Arbeidere, bestaaende af Formere, Smede, Maskinarbeidere, Snedkere og faste Arbeidsmænd; Forbruget kan nu anslaaes af Raamateriale til 4 Millioner Pund.

tilvisse ogsaa en Anledning til at det store nordiske Telegraphselskab her fik sit Knudepunct. Hvorledes Jernbaner udbredte sig over Landet, hvorledes Dampskibenes Antal stedse tiltog er alt foran paaviist. Hertil kommer den store Anvendelse, der nu gjøres af Maskiner og forbedrede Redskaber ved Landbruget.

Først og fremmest skal nævnes Burmeister & Wains Maskin- og Skibsbyggeri, Overgaden n. V. og Refshaleøen (henholdsviis 57,000 □ Alen og 2,006,700 □ Alen Grund). Her udføres Jerndampskibe, Dampkjedler, større mechaniske Arbeider, modtages Skibe til Reparation, Broer og andre større Anlæg overtages m. m. Etablissementets Oprettelse foregik 1843, gik 1872 over til et Actieselskab, i 1877 havde det 1166 Arbeidere og en Production af 5—6 Millioner Kr. Anker Heegaards Jernstøberi og Drainrørsfabrik, Blaagaardsgade 20, Contoir Havnegade 37, hvor ogsaa Udsalg og Expedition for de ligeledes A. Heegaard tilhørende Fabrikker paa Frederiksværk (Projectiler, Locomobiler, emaillerede Gryder, Fjordske Kogekar m. m.); Svanholms Fabrik for Agerdyrkningsredskaber og Jernstøberi (see Frederiksberg Sogn). W. Løwener & Comp. Jernstøberi og Maskinfabrik, Overgade over Vandet Nr. 6, leverer Maskiner, Varmeledninger, almindeligt Støbegods m. v.; Gamst og Lunds Efterfølgere, Hellerung & Hauberg, Vestervold, Maskinværksted, Klokkestøberi m. m.; Bergmann & Hüttemeier, Amagergade 18, Symaskinefabrik; C. Korneding, Tordenskjoldsgade 5, Symaskinefabrik; H. Henriksen, Nørrebrogade 48, Symaskinefabrik; Gulstad, Symaskinefabrik, Blaagaardsgade 23; G. Eichhoffs Fabrik for Bogtrykker- og Steentrykkerpresser m. m., Vesterbrogade Nr. 97; Riedel & Lindegaard, Ny Vestergade, Mechanici; nævnes skulde her ogsaa Professor Jüngers (nu Prof. Jürgensens) Etablissement for Præcisions Instrumenter, Sortedamsdossering 37, ligeledes Professor Nyrops Etablissement for chirurgiske Instrumenter og Bandager samt Bandagist Rasmussens, Kronprindsensgade 9. Flere af Maskinfabrikanterne drive, som alt anført, tillige Jernstøberi og omvendt, der skulde saaledes endnu her nævnes Jernstøberne J. Andersen & Søn, Blegdamsvei 124, J. C. Bock, Blegdamsvei 32, Frederiksberg Jernstøberi, Falkonerg. 32, Th. Hüttemeier, Nansensgade 29, H. Meldahl, Vesterbrogade 28, Schmith & Marstrand, Vesterfælledvei 6, J. F. Mogensen, Sophieg. 40, alt grundlagt 1764, efterhaanden udvidet til en meget betydelig Virksomhed, A. H. Tøndering, Dronningensgade 73 & 75 (fornemlig Arbeider til Seilskibes Bygning), C. Wendt, Absalonsgade 23. H. Rudolph Koefod & Comp. (Mølleværk) Meinungsgade 15, H. J. Krog, Falkoneerallee 40 B., Ludvigsen & Hermann, Nørrebrogade 39. Udelukkende Maskinfabrikanter: Bentzen & Rostgaard, Korsgade 35, Schmidt & Mygind, Nørrebrogade 68—70, Hassel & Teudt, Gas- og Vandværksfabrikanter, Bredgade 43, C. T. Rønnenkamp (galvaniske Ringeapparater), Nørrebrogade 64 B., A. C. Lind, Løvstræde 10, H. F. Rannje, Victoriagade 17, Th. Christensen, Kongens Nytorv 8, Nielsen & Winther (Dreierbænke, Boremaskiner), Blegdamsvei 112, Th. Brandt, (Pengeskabe), Hjørnet af St. Anna- og Amagergade, L. Rasmussen (Sprøiter), Nørrebrogade 58, Holm & Kollerup (Jernskabe), Toldbodgade 15.

Af Chronometermagere skulle nævnes det gamle Firma Urban Jürgensen, nu Urban Jürgensens Sønner, Gothersgade 8, H. E. Holst, Østergade 4, der ogsaa forfærdiger nautiske og optiske Instrumenter, Briller m. m., Carl Ranchs Efterfølger, Østergade 62, Christensen & Mathæi, Vimmelskaftet 45 m. fl.

Blandt Byens Blikkenslagere skal, som en af de første, nævnes det Fritz Meyerske Etablissement; stiftet 1802 i Aalborg af F. B. Meyer, overførtes det i 1835 af Sønnen Fritz Meyer til Kjøbenhavn, hvor dennes Søn nu forestaaer det. Det beskjæftiger 30 Arbeidere og har en aarlig Production paa 90,000 Kr.

Af Fabrikker til Forædling af Landets Producter ville være at nævne:

G. A. Hagemann og V. Jürgensen, Øresunds chemiske Fabrikker, ved Kalkbrænderivei, for Tilvirkning af Soda af Kryolith*) m. m.; grundlagt 1858 ved Th. Weber & Comp., gik over til de nuværende Eiere 1869, beskjæftige 80 Arbeidere, Dampmaskine paa 30 Hestes Kraft. Aarlig Product. c. 600,000 Kr.

Alfred Benzons chemiske Fabrikker ved Kallebod-Strand er anlagte af Fabrikanten i Sommeren 1863 som Filial til Nordens ældste Apothek, Svane-Apotheket (anlagt 1536)**).

---

*) Kryolith er et meget sjeldent Mineral, der hidtil næsten alene er fundet i Sydgrønland. Det skyldes Professor Thomsen, at dette Mineral, der blev opdaget i 1795, har faaet en udstrakt technisk Anvendelse til Fabrication af Soda og svovlsuur Leerjord, der anvendes i Farverierne.

**) Fabrikerne ere deelte i flere Afdelinger, saaledes foruden den egentlige chemiske Fabrikafdeling, en Dampstødningsanstalt, en Dampdestillationsafdeling, en Ætherfabrikationsafdeling, en Afdeling til Fremstilling af Maltpræparater, en Konditor-Afdeling til Fremstilling af Chokolader og Sukkerpræparater og flere andre. Til Fabrikkerne hører dernæst en stor Lagerbygning samt en Have, hvor der dyrkes forskjellige Urter, der finde medicinsk og technisk Anvendelse. Det til Fabrikkerne hørende Jordareal udgjør 18,128 Kv. Alen. Antallet af Arbeiderne, der beskiæftiges af Fabrikkerne, er henved 100. De her i Landet herskende smaa Forhold medføre, at der maa fremstilles en stor Mængde forskjellige Gjenstande i mindre Kvanta, men enkelte Fabrikater tilvirkes dog efter en større Maalestok. Af disse kan særlig fremhæves: Æther, hvoraf der fremstilles betydelige Mængder, og denne Fabrikation lod sig drive i endnu større Skala, hvis man ved Udførsel til Udlandet kunde faa den erlagte Spiritusafgift erstattet, hvilket hidtil ikke er lykkedes. Afr. Benzons Fabrikker ere de eneste her i Landet, der fabrikere Æther. Absolut Alkohol. Kjedelsalt eller Tannanat til Forebyggelse af Steendannelse i Dampkiedler; det eneste af denne Art Præparater, der hidtil har fundet blivende Anvendelse i Lokomotivernes Rørkiedler. Metalliseret Parafinolie og metalliseret Benzin til Beskyttelse af Træ mod Fugtighed, Svamp, Orme o. Lgn. Fransk Fernis mod Salpeterudblomstring og Fugtighed i Mure og Vægge. Ammoniakvand. Mæskevand til Mæskning af Korn og Kartofler ved Spiritusfabrikationen, for at forøge Spiritusmængden og forhindre Eddikedannelsen. Forskjellige mineralske Salte som Glaubersalt, Bittersalt og Lignende. Smør- og Oste-Farve, der som bekjendt nu finder stor Anvendelse i Meierierne. Herba melilat. coerul., der dyrkes i Fabrikkens Have, og som bruges ved Fabrikationen af grønne Oste. Malt-Præparater, især Maltextrakt i Saftform og Malt-Øl. Medicinske, techniske og kosmetiske Sæber og fl. a. At nævne hver enkelt Artikel, der fremstilles, bliver for vidtløftigt, derfor nævnes kun enkelte Grupper, der atter indbefatte en Mængde forskjellige Gjenstande. Saaledes fremstilles: Alle farmaceutiske Chemikalier og Præparater (jfr. den danske Farmakope) — Prøvemidler til analytisk Brug, Dampstødte Lægemidler. Destillerede Vande — Gelatine-Kapsler (især elastiske). Medicinske Papirer (Asthma-Papir, Arnika-Papir o. Lgn.). Medicinske Chokolader (med Jern, islandsk Mos o. Lgn.), Medicinske Cigarer og Cigaretter, Plastrer, Extrakter, Forbindsmidler, Maltpræparater, Piller, Pastiller, Medicinske Sæber, Safter. Aseptin- eller Amykos-Præparater, Blaanemidler, Blegemidler, Blæk, Desinfektionsmidler, Frugt-Æthere og Frugt-Essenser, Frugtfarver, Likør-Essenser, Fernisser, Insektdræbende Midler, Limurter, Midler til Farvning af Smør,

Af chemisk-analytisk Laboratorier findes i og ved Kjøbenhavn foruden de tvende foranførte Universitetets og Landbohøiskolens og nu ogsaa Carlsbergs samt Alfred Benzons, Østergade 18, J. Holmblad, Raadhuusstræde 4, Kjøbenhavns chemisk-techniske Laboratorium, Løvstræde 8, V. Stein (fhv. Groth & Ørsted), Store Kongensgade 31, K. Struer, Dyrkjøb 5.

Bryggerierne: Kongens Bryghuus; Marstrand, Wodroffgaards Mølle; Rabeshaves M. i Langebrosgade; Wogelius's Mølle i Rahbeks Allee; Baierskølbryggerierne: Carlsberg, gl. Carlsberg med Ny Carlsberg og Alliance (om det første see Hvidovre Sogn og om dem alle 3 ligesom og om Laboratoriet til chemiske og physiologiske Undersøgelser og Studier i de Retninger af Naturvidenskaberne, som have særlig Betydning for Maltnings-, Brygnings- og Gjærings-Processerne, Supplement Side 7 og 8); Svanholms (see Frederiksberg S.); Albersro paa Jagtveien, tillige Kalkbrænderi, Tuborg (see Lyngby Sogn). Af Brændeviinsbrænderier*) nævner Statistisk Tabelværk i 1874 i Kjøbenhavn et Antal af 65 næsten alle mere eller mindre med Anvendelse af Damp, med et benyttet Karrum af 505,460 Tdr. og med et calculeret Udbytte af 9,565,000 Potter Brændeviin af 8 Grader. Statistisk Tabelværk 4de R. Litr. D. Nr. 1 angiver Antallet af Brænderier og Productionen saaledes for Kjøbenhavn:

		Brænderier.	Potter.
I Aaret	1874 . . .	65	9,565,095
—	1875 . . .	61	10,299,106
—	1876 . . .	61	9,239,108
—	1877 . . .	63	10,168,283

Blandt Brænderierne i Kjøbenhavn skulde nævnes efter le Danemark à l'éxposition u. de 1878 a Paris det Firmaet A. Brøndum & Søn tilhørende, Snaregade Nr. 14. Det har en Dampmaskine paa 12 Hestes Kraft, aarlig Production 1,000,000 Kr. Af andre større Brænderier skulde ogsaa nævnes R. W. Brøndums Efterfølger, Store Kongensgade 110, J. F. Wilian, Vognmagergade 25 m. fl.

Af Eddikefabrikker findes i Kjøbenhavn og Omegn 9 i Drift, hvoraf de fleste dog ere smaa. Det ældste grundlagdes af Schoustrup og fortsættes nu af C. C. Petersen, et noget yngre eies nu af Grosserer D. C. Funch, som flyttede det 1856 til den forrige Kgl. Maltmølles Grund i Toldbodgade. Under Firma Christianshavns Eddikebryggeri er i 1845 anlagt en Fabrik paa Christianshavn. Ogsaa findes Kjøbenhavns Eddikebryggeri, Store Kongensgade 31. Det er bemærket om Fabricationen i Almindelighed, at den gamle Methode at brygge Eddike er forladt for over 30 Aar siden. Heri Landet benyttes næsten intet Eddike

Ost og Bagværk, Midler mod Svamp og Fugtighed i Træværk og Mure, Mæskevand, Pakfarver, Parafinpræparater, Pletaftagningsmidler, Poleermidler, Sæbelud, Kjedelsalt og Kjedelsalve, Vaskemidler, Vokspapir. Bittersorter, Chocolader, Sukkervarer, Dampstødte Kryderier, Essenser af Kryderier. Eddikesorter, Frugtsafter, Limmonadesafter, Gjærpulver. Vellugtende Vande (Eau de Cologne, Esprit d'Absalon), Haarmidler, Hudmidler, Lommetørklædeessenser, Røgelser, Sæber o. s. v. Hovedafsætningsstedet for Fabrikkerne er naturligviis Danmark, men der udføres ogsaa en Deel, især til Nabolandene, men ogsaa udenfor Europa f. Ex. til Syd-Amerika ja selv til China.

*) Jfr. L. V. Scheel: Brændeviinsbrændingen i Danmark (1877).

til teknisk Brug, det nydes hovedsagelig som Spise-Eddike og til Syltning, fortrinsviis Viin-Eddike, der fremstilles af Rosiner, ogsaa benyttes den billige Sprit-Eddike, som fremstilles af Alcohol. Forbruget er meget afhængigt af hvorledes Høsten paa de Frugter, der syltes, falder ud; Udførselen til Udlandet er kun ringe, derimod indføres fra Tydskland endeel chemisk fremstillet Træ-Eddike-Syre, der kaldet Eddike-Essents, og som efter Indførselen her i Landet fortyndes. Her vil ogsaa være at nævne P. Heerings Fabrik af Kirsebærbrændeviin, Cherry Cordial, Overgaden n. V. 11, fra hvilket en betydelig Export til de oversøiske Lande, og Spritfabrikken paa Gammelmynt, Rosenborg Brøndanstalt, Sødrings Fabrik for Mineralvande m. fl. Efter disse Fabrikker og industrielle Anlæg, der virke gjennem Destillation til Forædling af Landets Producter, skulle nu her nævnes de mange betydelige Møller som Hovedstaden omfatter. Stat. Tabv. for 1870 nævner 28 Meel-, Gryn- og Riismøllere (Hovedpersoner) og 3 Oliemøllere i Kjøbenhavn. Veiviseren 1879 nævner følgende 15 Dampmøller: Christianshavns Dampmølle, Torvegade 2; J. C. Bruus & Comp., Bredgade 34; de forenede Dampmøller, st. Kongensgade 40; A. N. Hansen & Comp., Bodenhoffs Plads, tillige Riismølle og Bageri samt Svineslagteri; Kristinebergs Fabrikker, tillige Bageri, Lyngbyvei 30; J. T. Lichtenberg, Strandvei 8, Borgergade 4, Kjøbmagergade 11; Lille-Mølle, Christianshavns Vold; Magstrædes Dampmølle; T. Marstrand, Vodroffsgaards Mølle; Mortensen, Blegdams Mølle; Møllen og Bageriet, St. Kongensgade 40; H. J. Schmidt & Comp., Vestervoldgade; F. E. Schou, Borgergade 81; Sortedams Dampmølle; Vodroff Dampmølle, Vodroffsvei 25.

Det vil interessere her at see en Liste, meddeelt i Stat. Oplysn. for Kjøbenhavn I., om Udførselen fra Kjøbenhavn pr. Pund:

	1870—71.	1871—72.	1872—73.	1873—74.	1874.
Meel og Gryn af Boghvede	28,393	6,879	22,850	149,432	179,415
— — Byg . . .	3,658,776	5,715,157	5,458,676	5,001,550	5,352,458
— — Havre . .	97,018	5,805	5,632	11,040	23,802
— — Hvede . .	40,116,625	20,943,803	37,595,259	12,484,133	61,246,748
— — Rug . . .	11,021,207	11,736,895	13,814,219	13,169,047	20,116,023

Stat. Tabv. 4de R. D. 1 viser nu for 1877 en Udførsel af Meel og Gryn: af Hvede 92,9 Millioner Pund, af Rug 25,2 Mill. Pd. og af Byg 5,8 Mill. Pd.

Blandt de øvrige Fabrikker maae nævnes: Sukkerraffinaderierne: de danske Sukkerfabrikker i Helsingørsgade og Phønix i Slotsholmsgade, beskjæftige henved 300 Mennesker, Dampmaskiner, tilsammen 400 Hestes Kraft (med disse Fabrikker forenet Runkelroesukkerfabrikken i Odense); Sukkerfabrikken i Larsbjørnstræde; St. Croix fælles Sukkerkogerier i Havnegade. Holmblads Fabrik-

ker for Sæbe, Lys, Liim, Lak, Kort, Meelmølle og Oliemølle m. m. i Kjøbenhavn og paa Amager, see 3die Deel S. 147 og 148; Jacob Holm & Sønners Fabrikker, Damp-Reberbane og Liimfabrik paa Amager, samt Oliemølle, see 3die Deel S. 148; Fredens Mølles Fabrikker for chemiske Producter, kunstig Gjødning og Olie, ligeledes paa Amager, see 3die Deel S. 148; Asps Fabrikker for Lys og Petroleum, ved Christianshavns Vold; P. C. Olsens Oliemølle, store Torvegade 5.

Af Cichoriefabrikker gives her de 3: De danske Cichoriefabrikker, Vesterfælledvei 34, Taffelbays Cichoriefabrik og Tagenshuus Cichoriefabrik.

Af Kjøbenhavns 52 Bogtrykkerier skulle her nævnes de tvende ældre Trykkerier Thieles og Bianco Lunos, begge med en mangeaarig Anerkjendelse og i egne til Trykkerier indrettede Gaarde, store Helliggeiststræde 7, lille Helliggeiststræde 8, med Dampmaskiner til Trykkeriernes Drift, Arbeidernes Antal henholdsviis 124 og c. 76; ligeledes skal nu nævnes Hoffensberg og Fr. Traps Bog- og Steentrykkerier i Vaisenhusets forrige Gaard paa store Kjøbmagergade med flere nye Bygninger til Forretningens Drift, hvori ogsaa et særligt Trykkeri for Farvetryksbilleder, med flere Hurtigpresser, ialt omtrent 100 Arbeidere; endvidere ville være at nævne som store Trykkerier med Hurtigpresser og Dampmaskiner til disses Drift: J. Jørgensen & Comp., Klareboderne, Brødrene Berling, Pilestræde 34, Ferslev & Comp., store Kongensgade 24, Sally B. Salomon, Høibroplads 24, J. H. Schultz, Niels Juelsgade 12, Nielsen & Lübiche, Udstillingsbygningen m. fl.

Af Bogbinderier, hvilke som det nedenfor vil sees have tiltaget i en stærk Progression i Kjøbenhavn, har det af D. L. Clement stiftede, nu under Firmaet Clements Efterfølger af Imm. Petersen fortsatte, der har været præmiebelønnet ved flere Udstillinger, nu ogsaa i Paris, at nævnes, det har 46 Arbeidere af begge Kjøn (en særlig Afdeling for kvindelige Arbeidere) og 16 Haandmaskiner, det hele Locale i sidstnævnte Gaard paa store Kjøbmagergade, hvor ogsaa nu findes i en særskilt Bygning Simmelkjærs Skriftstøberi, der er anlagt i 1873. Kjøbenhavns andet Skriftstøberi, der eies af H. A. F. Fries (Fiolstræde 9), er fra 1837, da C. Berling fik Bevilling til at oprette det; 1841 gik det over til Fries. I Industriforeningens Maanedsskrift for 1875 findes en Artikel af C. Nyrop om Kjøbenhavns Skriftstøberier.

Af Dreiere (Kunst- og Rokkedreiere) viste den sidste Folketælling 151, medens forrige Aarhundredes Slutning kun havde 17 Dreiere. Af Firmaet Schwartz & Søns Værksted i Sværtegade fremgaaer ikke alene almindelige Gjenstande, men ogsaa meget, der kan henføres til Kunstværk saavel i Elfenbeen og Træ som i Skildpadde og Rav. Ogsaa blandt Kjøbenhavns talrige Snedkere findes Firmaer, der i kunstnerisk Retning have vundet Betydning og vidst at skaffe sig betydelig Afsætning til Udlandet især Sverrig, saaledes Brødrene Sev. og Andreas Jensen, Kongens Nytorv 13, 80 Svende; J. G. Lund, Gl. Kongevei 11, 70

Svende; E. B. Hansen i den Erichsenske Gaard, Holmens Canal 2; Decoupeur E. Rønne har leveret det Decoupeurarbeide, der er benyttet paa Frederiksborg og har nu ogsaa frembragt Meubler, deriblandt til Kunstflidslotteriet, hvorfor er givet Medaille paa Pariserudstillingen. Kjøbenhavn har ogsaa dygtige og betydelige Vognfabrikanter, blandt hvilke det ældre Firma Henry Fife har bevaret sin fremragende Plads. Ogsaa i Pianofortefabrikationen præsteres der noget meget Dygtigt i Kjøbenhavn og der fabrikeres ikke faa Instrumenter til Udførsel, ogsaa har her et ældre Firma Hornung & Møller, Bredgade 54, bevaret et anseet Navn og ligeledes et endnu ældre C. Marschall, Compagnistræde 18; Ludv. Wulff & Comp., J. H. Ehlert og Verner Larsen & Comp., ere blandt de dygtigste af de nyere Firmaer. I Forbindelse hermed skal Tang Jensens Claviaturfabrik (Nansensgade 43) nævnes. Den beskjæftiger 35 Arbeidere, har en Dampmaskine paa 4 Hestes Kraft og en aarlig Production paa 125,000 Kr.

E. Meyers Fabrik for Voxdug og lakerede Sager, Blegdamsvei 112, er en af de betydeligste i Kjøbenhavn, den producerer ikke lidet til Afsætning i Udlandet, 100 Arbeidere, Dampmaskine 4 H. Kraft.

Af Farvefabrikker (8), saasom L. Fraenckel, Ny Adelgade 8, Holmblad & Comp., Toldbodgade 21, Kjøbenhavns Farvefabrik, Baggesensgade 8, Malermesternes Farvemølle, Grønnegade 33.

Af Handskefabrikker for danske Handsker af Lammeskind gives her flere og der produceres ikke lidet til Udførsel, saaledes af Firmaet N. F. Larsen, Kjøbmagergade 7, der beskjæftiger 60 Mænd og 200 Kvinder Dampmaskine 45 Hestes Kraft.

Her skal være at nævne Kjøbenhavns Skotøisfabrik, Nørrebrogade 212, der nu har været i Virksomhed siden 1874. Den omtales i Industriforeningens Maanedsskrift 12te Aargang 1877, December. Fabrikken arbeider med Dampkraft og er beregnet paa en Fabrikation af 100,000 Par Fodtøi; den beskjæftiger (1877) 85 Personer og Salget i 1876 var 63,000 Par Skotøi.

Blandt Bomuldsvæverier maa nævnes J. H. Haanes, Parcelveien 32, grundlagt 1868, hvilket beskjæftiger 9 Mænd og 74 Kvinder, har en Dampmaskine paa 20 Hestes Kraft; aarlig Production c. 300,000 Kr.; O. V. Müller & Comp., Vesterbrogade 123, grundlagt 1876, hvilket beskjæftiger 15 Mænd og 45 Kvinder og har en Dampmaskine paa 10 Hestes Kraft; aarlig Production c. 300,000 Kr.; J. H. Rubens Væveri af Bomuld og Hør, oprettet 1780; Fabrikken beskjæftiger 130 Mænd, 260 Kvinder og 10 Børn, har 2 Dampmaskiner hver paa 125 Hestes Kraft, et Dampfarveri samt et Glitteri. Den nuværende Besidder Hr. V. Ruben er en Sønnesøn af Firmaets Stifter. Fabrikken har hjemme i Kjøbenhavn, men den største Deel af Fabrikbygningerne ere beliggende paa Frederiksberg Grund.

Her vil nu ogsaa være at mærke Vett, Wessel og Fiala, Damask, Dreiel- og Linnedvarefabrik, Nørrebrogade 216.

Af Klædefabrikker findes ogsaa enkelte i Kjøbenhavn, fornemlig for særskilte Dele af Klædefabrikationen, saaledes C. Dieckmeis & Søn, Nørrebrogade 47, C. Schleisner, Pilestræde 8, m. fl.

Som en særlig, under Textilfabrikationen hørende, Art Etablissementer skulle Kjøbenhavns Industrimagaziner nævnes. Ved et Industrimagazin forstaaes en Forretning, hvortil Damer kunne afhænde eller til Salg indlevere af dem forarbeide Gjenstande, hæklede, strikkede, syede, broderede og lignende Arbeider. Det første Etablissement af denne Art blev oprettet 1811 paa Hjørnet af Østergade og Pilestræde af „Selskabet for indenlandsk Kunstflid", og mellem de nu bestaaende 15 findes et (Fru E. Hansens), der er oprettet 1836 med Understøttelse af Regjeringen for at fremme Afsætningen af Arbeider af Officerers Enker og Døttre. De med Industrimagazinerne beslægtede Broderietablissementer have i de senere Aar stræbt at arbeide Haand i Haand med Kunsten ved at søge kunstnerisk Assistance til deres Mønstres Udarbeidelse, og mellem flere kan her henvises til det af Frøknerne Konstantin-Hansen og Bindesbøll samt Fru Sarauw i 1873 oprettede Etablissement.

Af Tændstikfabrikker har Kjøbenhavn med dens nærmeste Omgivelse 5 betydelige, nemlig Fabrikken Godthaab paa Amager (Contoir Torvegade 1); Fabrikken Kronen, Nordvestvei 11; Fabrikken Phønix, Jacobsgade, Amagerbro; L. Hintzes Efterfølger, Falconeeralleen 38 og P. Rohmell, Frederikssundsvei 5. Som bekjendt forbyder en Lov af 1874 at fabrikere og indføre Tændstikker af hvidt Phosphor og i det Hele andre Tændstikker end dem, som kun antændes ved Gnidning paa en vis bestemt Overflade.

Af Cindersbrænderier findes tvende paa Christiansholm. Denne Ø er deelt i 2 Dele ved et Plankeværk; den sydlige eies af Firmaet J. P. Suhr & Søn, den nordlige af Firmaet Beatus Petersen & Co. Den sydlige benyttes til et af de nævnte Cindersbrænderier (Suhrs) samt er Oplagssted for Dampkul, som bruges til Forsyning af forbiseilende Skibe paa Reden, Oplagsplads for Cryolith m. m. og Handelsselskabet paa Grønland. Ogsaa hører hertil et Bassin, som er leiet ud til det forenede Dampskibsselskab, et for Øieblikket ledigt Pakhuus samt Beboelsesleilighed for en Bestyrer. Paa den nordlige Deel ligeledes Cindersbrænderi, og derhos er et Saltraffinaderi sat i Gang.

Af Sølvvarefabrikanter nævner Fagregistret i Veiviseren for 1878 3, af hvilke V. Christesen, Amaliegade Nr. 11, tillige arbeider i Guld, i begge Metaller efter Forbilleder fra oldnordisk Museum og efter Tegning af C. Peters og Olrik, med Udførsel til England og Tydskland, ogsaa, dog mindre, til Rusland og de forenede Stater, c. 70 Arbeidere, Dampmaskine 6 Hestes Kraft, Production c. 400,000 Kr. aarlig; et andet Sølvvarefabrikantfirma S. & J. Hertz, Kronprindsessegade 6, c.

30 Arbeidere, Production c. 160,000 Kr. aarlig. Som Guldvarefabrikant skal nævnes V. Hertz (store Kongensgade 27), der beskjæftiger 50 Arbeidere, hvoriblandt en stor Deel Kvinder, og har en aarlig Production paa 300,000 Kr. Som det nedenfor vil sees havde Kjøbenhavn efter sidste Folketælling ialt 159 Guldsmede, de fleste af disse forarbeide tillige Sølvvarer. Denne hele Erhvervsgreen for Forarbeidning af ædle Metaller ansees med Rette for at staae paa et høit Trin i Udvikling; blandt de mere betydelige Firmaer skulle nævnes J. Borch, Østergade 24, F. Dahl, Østergade 52, J. B. Dahlhof, Adelgade 77, A. T. Dreboldt, Amagertorv 18, A. Michelsen, Kongens Nytorv 12, Prahl, Østergade 22.

Blandt den Green af Fabrikanter og fabrikmæssig Haandværksdrift, der behandle Metaller skulle her nævnes Electropletterere: T. Baagøe, Niels Juelsgade 6, tillige Nysølvfabrik; H. J. Bing & Søn, Pilestræde 37, tillige Nysølvfabrik; F. Bloch, Østergade 37; Galvaniseringsfabrik: Drewsen & Winther, Adelgade 83; O. Kurtzhals, Vandkunsten 1; Galvanoplastikeren Budtz-Møller & Comp., Bredgade 21; Nysølvsfabrikanten J. Dahlhof, Adelgade 77; Galvaniseringsetablissementet Drewsen & Wismer, Adelgade 83 og Brødrene Jensen ved Christianshavns Vold.

Forinden vi forlade denne Afdeling af industrielle Foretagender vil her ogsaa være at nævne Zinkstøber L. Rasmussens Zinkstøberi, Læssøesgade Nr. 17 med Udsalg i Ny Østergade Nr. 4. Af R's. større Arbeider i sit Fag maa nævnes: Frederik den Syvendes Statuer, modellerede til Kjøge og Odense, af Prof. Bissen (i Bronce), Tycho Brahes Statue, ligeledes af Bissen, ved Observatoriet, de af Prof. Peters modellerede Figurer Neptun og Mercur, Løverne paa Toldboden, modellerede af Prof. Jerichau, Christian IV's Statue i Børssalen, efter Thorvaldsen, den af Billedhugger Ring modellerede Gruppe over Theatret m. fl.*).

Medens foran navnlig er taget Hensyn til Fabriksdrift og af Haandværksdrift kun til saadanne Etablissementer, hvor Maskiner bringes i Anvendelse, skal her nævnes de Næringsveie, der henhøre til den egentlige

*) Af Figurer i Bronce, der findes i Udsalget, ville være at nævne: fornævnte Tycho Brahes Statue, Venus efter Thorvaldsens originale Model, Christusfigur, 3 Alen høi, copieret i Thorvaldsens Museum af Billedhugger Vieth, Ganymed efter Thorvaldsens originale Model, den siddende Amor med Buen, original Model af Prof. Stein, Hebe, 2 Alen høi, Copi efter Thorvaldsen af Vieth, Candelaber-Figur, 2 Alen høi, af Billedhugger Carl Schmidt, do. do. af Billedhugger Hoffmann, Springvand, Dreng paa en Svane, efter Figuren i Kongens Have af Freund, Amazone-Gruppe efter Kiis, original Model i Berlin, Holberg af Prof. Stein, Oehlenschläger af Billedhugger Vieth. De mindre Figurer Venus, Hercules, Mercur som Argusdræber, Hyrdedrengen, Vulcan, Jason, Thorvaldsens Statue med Haabet. Paa Udstillingen i Paris var: Mercur, Hyrdedrengen, 2 bedende Børn, Gruppe af Schierbeck, Børn, som blæse Sæbebobler, Gruppe af Gelert, Amor med Buen og Amor med Lyren, af Thorvaldsen, Ydun (i Bronce), af Prof Bissen, Epitafier efter Model i Slangerup Kirke, flere Fontainefigurer m. m.

Haandværksdrift, og til en Sammenligning anføres det Antal af Mestere, som disse efter ældre Beretninger hos Pontoppidan (danske Atlas T. II. 1764) og R. Nyerup (Kjøbenhavns Beskrivelse 1800) have beskjæftiget:

	1727.	1761.	1798.	1870.
Bagere	ikke angivet	52	50	106
Bogbindere	11	34	34	128
Blikkenslagere	ikke angivet	ikke angivet	ikke angivet[1]	99
Blytækkere	ikke angivet	7	7	4
Bundtmagere	ikke angivet	9	13	42
Brolæggere	ikke angivet	17	ikke angivet	18
Bødkere	ikke angivet	40	51	89
Børstenbindere	ikke angivet	7	ikke angivet	31
Bøssemagere	ikke angivet	ikke angivet	3 Bøsseskjeff.	22
Dreiere	ikke angivet	17	17	151[2]
Garvere og Feldbereder	ikke angivet	6	27	28[3]
Glarmestere	ikke angivet	22	27	69
Gjørtlere	ikke angivet	19	24	31
Guldsmede	30	67	82	159
Handskemagere	ikke angivet	18	12	62
Hattemagere	ikke angivet	13	14	52
Hjulmænd	ikke angivet	14	18	26
Instrumentmagere	ikke angivet	4	ikke angivet	167[4]
Kammagere	ikke angivet	8	ikke angivet	10
Kandestøbere	ikke angivet	11	7	8
Klokkestøbere	ikke angivet	2	ikke angivet	2
Knapmagere	ikke angivet	17	7	4
Kobbersmede	ikke angivet	ikke angivet	7	40
Kurvemagere	ikke angivet	3	ikke angivet	32
Malere	25	43	55	277[5]
Murere	ikke angivet	16	51	99[6]
Naalemagere	ikke angivet	7	28	20
Parykmagere	40	77	14	35[7]
Possementmagere	ikke angivet	29	74	28
Rebslagere	ikke angivet	19	13	22
Sadelmagere	ikke angivet	28	24	191[8]

1) 1761 og 1798 findes Løgtemagere henholdsviis 10 og 14, hvilke ikke findes 1870.

2) Desuden findes for 1761 angivet 8 Beendreiere. De 151 Dreiere for 1870 anføres som Kunst- og Rokkedreiere.

3) I 1761 anføres 6 Feldberedere (ikke Garvere) og desuden 3 Carduansberedere, i 1798 anføres 3 Feldberedere og 24 Garvere.

4) Nemlig 22 chirurgiske, 108 mechaniske, physiske og optiske og 27 musicalske.

5) 1761 benævner Klassen Malere og Skildrere; 1870 tilføies ved Malere (ikke Kunstmalere).

6) 1761 benævner Klassen: Muurmestere, 1798: Muurmestre, Gibsere og Steenhuggere, 1870 Murere.

7) Klassen benævnes 1870 Parykmagere, Friseurer og Haarskjærere.

8) Benævnes 1761 og 1798 Sadelmagere og Remmesnidere.

	1727.	1761.	1798.	1870.
Skomagere	130	250	790	1,052
Skrædere	145	256	396	642
Smede	ikke angivet	125	129	277[1])
Snedkere	ikke angivet	119	148	518
Stolemagere	10	20	23	62
Sværdfegere	ikke angivet	12	5	2
Tobaksspindere og Cigarfabrik.	18	29	24	173[2])
Tømrere		36	37	66
Uhrmagere	ikke angivet	14	36	100
Væverne	ikke angivet	ikke angivet	15	52[3])

Listerne for 1870 have desuden nævnt Næringsveie, der ikke forekomme paa de ældre Lister saaledes: Billed- og Ornamentsskjærere 60, Bøssemagere 22 (1761 har dog Bøsse-Skjeftere 3), Conditore 78 (1761 har dog Sukkerbagere 8), Filehuggere 13, Fineerskjærere 4, Forgyldere 41, Gas- og Vandmestre 13, Gibsere 7, Guldslagere og Guldtrækkere 2, Jernstøbere 16, Kaskjetmagere 11, Klokkestøbere 2, Korkskjærere 14, Lysestøbere 16, Møllebyggere 7, Plattenslagere 2, Pottemagere 2, Seil-, Flag- og Compasmagere 33, Skiferdækkere 5, Træskomagere 20, foruden en Mængde, der benævnes Fabrikanter, saasom: Blomsterfabrikanter 5, chemiske Svovlstik- og Præparatfabrikanter 1, Chocoladefabrikanter (i Veiviseren 1878 15) 6, Farve- og Malervarerfabrikanter 3, Gulvtæppefabrikanter 2, Klædefabrikanter og Overskjærere 5, Kniv- og Værktøisfabrikanter 2, Maskin- og andre mechaniske Arbeidere Fabrikanter 48, Nysølvfabrikanter og Electropletterere 10, Parfumefabrikanter 7, Straahattefabrikanter 4, Strømpefabrikanter 4, Tapetfabrikanter 5, Vatfabrikanter 8, Vognfabrikanter 44, Voxdugsfabrikanter 1, hvortil endnu føies efter Fagregistret for Kjøbenhavns Veiviser for 1878: Asphaltfabrikanter 4, Beenkulsfabrikanter 1, Belysningsvæskefabrikanter 2, Billardfabrikanter 3, Bistadefabrikanter 2, Blanksværtefabrikanter 8, Blegvandsfabrikanter 4, Blyantsfabrikanter 2, Blækfabrikanter 9, Blæsebælgfabrikanter 3, Børnehabitfabrikanter 10, Børnevognfabrikanter 2, Cichoriefabrikanter 3, Ciselerere 8, Decarteurer 6, Decupeurer 1, Destillateurer 11, Dryppeblaatsf. 3, Dørgrebsf. 3, Fjerf. 2, Photographer 58, Futeralmagere 8, Fyrværkere 2, Galoschef. 3, Gjærf. 6, Glasslibere 3, Graveurer 26, Gulvtæppef. 2, Guttaperchaf. 4, Haardugsvævere 1, Haarf. 2, Halsbindf. 2, Harmonicaf. 2, Havesprøitef. 1, Jisskabf. 1, Kalkf. 3, Kalipastaf. 2, Konditorivaref. 20, Konservesf. 4, Korsetf. 7, Kradsuldf. 2, Kronometerf. 10, Krølhaarsf. 6, Lakf. 4, Lakfernisf. 10, Lampevægef. 3, Latrinentrepreneurer 2, Leervaref., Liimf. 3, Mineralvandsf. 14, Mjødf. 1, Nysølvf. 6, Oblatf. 1, Olief. 1, Pakkassef. 2, Papirmassef. 1, Papirposef. 4, Paraply- og

[1]) 1761 2 Knivsmede, 1 Nagelsmed, 116 Grov- og Kleinsmede, 1798 12 Knivsmede, 12 Nagelsmede og 105 Grov- og Kleinsmede, 1870 5 Toi- og Ankersmede, 86 Klein- og Nagelsmede, 124 Grovsmede.

[2]) I 1727, 1761 og 1798 nævnes Klassen Tobaksspindere, men i 1870 haves Cigarfabrikanter 68 og Tobaksspindere 105.

[3]) Af disse 52 35 Bomuldsvævere, 7 Linned- og Damaskvævere, 12 Uldvævere.

Parasolf. 15, Persiennef. 9, Piskef. 10, Pløkkef. 3, Protocolf. 1, Præstekjolef. 1, Remmef. 4, Rullegardinsf. 5, Seglcblatf. 1, Seletøisværkef. 4, Sennopsf. 12, Sigtef. 2, Sirupsf. 1, Skabelonsf. 5, Soya- og Kulørf. 8, Spritf. 7, Steentagpapf. 4, Stivelsef. 2, Stokkef. 4, Straahattef. 11, Strengef. 1, Stukkaturf. 4, Svovlbugf. 1, Syltetøisf. 3, Sølvvaref. 3, Sømf. 1, Tapetf. 6, Thekassef. 1, Tændstikkef. 5, Vatf. 8, Voxdugsf. 4, Voxf. 1, Vridemaskinef. 1, Vægtf. 5; desuden adskillige Virksomhedsgrene, der ikke ere Fabrikker, men efter almindeligt Begreb heller ikke henhører under Haandværket, navnlig ikke holde Værksted, saasom: Barberer 106, Brolæggere 18, Røgmænd 14, Skibs- og Baadebyggere 55, Steenhuggere 11, Syersker 5,351, Tapetserere 48, Træskomagere 20.

Det Udsagn, der i forrige Udgave af dette Skrift blev givet om den **Kjøbenhavnske Haandværksstand** og den hæderlige Plads, som af denne indtages, kan med fuld Ret gjentages og med ikke mindre Ret hvad en anseet statistisk Forfatter har bevidnet: „Den danske Haandværksstand, navnlig i Hovedstaden, staaer høit i almindelig Dannelse, statsborgerlig Udvikling, technisk Dygtighed og hæderlig Stræben efter videre Udvikling. Dets Producter udmærker sig ved Soliditet, Hensigtsmæssighed, Skjønhed i Formen og en i Forhold til disse Egenskaber ikke ringe Priisbillighed“.

En gavnlig Støtte for den kjøbenhavnske Industri er den S. 259 omtalte Industriforening i Kjøbenhavn, der navnlig ved sine ugentlige Forevisninger giver de kjøbenhavnske Industridrivende Leilighed til at fremvise deres nyeste Frembringelser. Dens kraftige Indgriben til Fordeel for en Forandring i den techniske Undervisning førte i 1876 til Stiftelsen af det techniske Selskab, i hvis Skoler det tidligere techniske Institut og den nye Haandværksskole nu ere forenede.

Naar der i den ovenstaaende Tabel over Befolkningens Fordeling er nævnt 236, **som leve af Jordbrug**, da er en betydelig Deel af disse Gartnere; deres Tal nærmer sig vel op mod et Hundrede, deres Haver ligge fornemlig mod Gaderne og Veiene Nørrebrogade, Blegdamsvei, Falconeeralleen, Vesterbrogade, Raadmandsmarken, Lyngbyvei, Gl. Kongevei, Kalkbrænderivei, Tagensvei, Citadelsvei. Det tør vistnok nævnes som en Kjendsgjerning, at Gartnervirksomheden er i Fremskriden paa Kjøbenhavns Grund og det er ikke alene Tilfældet med Hensyn til Ziirplanter, men ogsaa med Hensyn til Kjøkkenvæxter. Ved ovenfor (S. 46) at omtale Fordelingen af Stadens Territorium er det nævnt, at der til Agerbrug og Dyrkning af Kjøkkenurter bliver anvendt 1,050 Tdr. Land, hvoraf Communaljorder, der bortleies, 730 Tdr. Land og Private tilhørende Arealer 370 Tdr. Land. Af Eiendomme med et selvstændigt Landbrug nævne Kortene kun Petersdal og Ventegodt i Nærheden af Søgten og Vangegaard paa Lyngbyveien (Sindshvile og Mariedal, der ogsaa betegnes paa Kortet som Avlsgaarde som beliggende ved Falkoneeralleen ligge, som det sees, ikke paa Staden Kjøbenhavns Grund). Blandt dem, der benytte Jorderne omkring Kjøbenhavn og paa dens Grund, enten som Eiere eller

Leiere, maa her ogsaa nævnes Vognmændene, hvis Antal i Kjøbenhavns Veivisers Fagregister 1878 angives til 133, Brændeviinsbrænderne, forsaavidt de holde Køer, ere vel og mellem disse Benyttere af kjøbenhavnske Jorder. Derimod er en Benyttelse af de nær ved Staden beliggende Jorder til Blegning, hvilken endnu var almindelig før dens Udvidelse begyndte i Aarhundredets Midte, næsten aldeles bortfalden, og vi maae undvære nu ikke alene Trommehvirvlerne fra Kirsebærgangene, men ogsaa den douce Lyd af Blegvogternes Horn fra Blegdammen langs Søerne. Derimod viser Veiviseren et Antal af omtrent 100 Vaskerier og vi have baade Vaskemaskiner og Vridemaskiner og 4 Blegvandsfabrikanter. Stedet vil ogsaa være her at nævne de Resultater som Tællingerne over Kreaturholdet have viist for Kjøbenhavns Vedkommende.

Efter Tællingen i 1866 og 1871 fandtes:

	af Heste og Føl	af Hornkvæg og Kalve	af Faar og Lam	af Sviin og Grise
1866 . . .	3,849.	3,156.	2,599.	1,436.
1871 . . .	4,034.	2,682.	792.	1,549.

Græsningen paa Stadens Fælleder var:

	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.
Heste	273	285	299	289	235	384
Køer	373	448	568	588	909	722
Lam	697	944	744	499	374	588

Næst at omhandle Hovednæringsveiene i Kjøbenhavn Handel, Skibsfart, Fabrik- og Haandværksbrug, Landbrug og efter at have henviist til hvilken Betydning Universitetet, Kunstacademiet, de store Samlinger, Land- og Søetaten have, kan det dog ikke blive uomtalt hvilken vigtig Indtægtskilde de talrige Forlystelsessteder yde Byen og dens Indbyggere i Særdeleshed ved de mange Fremmede, som af disse tage Anledning til at besøge den. Alt foran er, foruden det Kongelige Theater, nævnt de tvende store **Theatre** i Byen selv, Casino og Folketheatret, medens der gives flere Smaatheatre udenfor den egentlige By; men ved Siden af alle disse maa dog ogsaa nævnes det efter Capitain Georg Carstensens Plan af et Actieselskab paa en af Staten for en billig Leie overladt Parcel af Fæstningsterrainet anlagte **Tivoli**, aabnet første Gang 15de August 1843*). Det skulde her tilføies efter Veiviseren for Kjøbenhavn 1878, at i 1876 er der til Politiet anmeldt fra Hovedstadens 70 Hoteller 71,534 ankomne Reisende, hvilket viser en Tiltagen fra de foregaaende Aar: 1875, 72,096;

*) Man har i „Stat. Oplysninger for Staden Kiøbenhavn" følgende Oplysninger om Frequentien i Tivoli fra 1871—75: 1871 473,000 Besøgende; 1872 579,000; 1873 446,000; 1874 587,000; 1875 583,000. Heraf Indtægt Kroner henholdsviis: 208,000, 276,000, 201,000, 265,000, 292,000.

1874, 68,373; 1873, 62,547; 1872 (Udstillingsaaret), 67,673; 1871, 52,588; 1870, 52,392. Foruden disse Hoteller var der 6 Hotelgarnier. Beretning til Justitsministeriet om Kjøbenhavns Politi for Aaret 1877, afgivet den 25de Juli 1878, viser for 1877 en Anmeldelse af 77,670 Reisende.

Efter Veiviserens Fagregister 1878 skulde her nævnes, at der fandtes ved Begyndelsen af det nævnte Aar c. 70 Conditore og Kagebagere og 97 Restaurateurer.

Af alle de fornævnte Hoteller bærer det nye Hotel d'Angleterre vidt Prisen ved sin Størrelse, sin Udstyrelse og sin hele Indretning. Alt i en lang Aarrække var det blevet fremhævet, hvormeget Kjøbenhavn trængte til et stort og smukt Hotel, som virkelig kunde siges at være af første Rang, og det var derfor ogsaa i Almindelighed anseet for et Gode, da der omsider i indeværende Decenniums Begyndelse viste sig Udsigter til, at denne fornævnte Trang skulde blive afhjulpen og det samtidig med den gjennemgribende Omdannelse af et Kvarteer, der henhører til Hovedstadens Centralpunct for dens Liv og Færdsel, men som hidtil havde henligget i en aldeles utilfredsstillende Tilstand. Den Udvidelse af Peder Madsens Gang, til hvilken Kjøbenhavns Commune besluttede at give et betydeligt Tilskud, voxede i det (den 2den November 1872 stiftede) Kjøbenhavnske Byggeselskabs Haand til noget Stort og dertil Tidssvarende; Selskabet vilde ikke nøies med at aabne en ny Hovedlinie mellem Østergade og Grønnegade, men besluttede at bryde en ny Forbindelsesgade fra Kongens Nytorv til den nye Gade „Ny Østergade", som traadte istedetfor Peder Madsens Gang. Da denne Gade tildeels kom til at gaae ud fra den der nedlagte Hovedvagts tilstødende Grund, fik den, som bekjendt, Navn efter denne. I Forbindelse med dette Gadeanlæg bragtes nu Udvidelsen og Omdannelsen af Hotel d'Angleterre (tidligere Geheimeraad Grams Gaard, hans Vaaben sees endnu over Frontespicen); den ældre Bygning udvidedes og en ny Fløi tilbyggedes langs Hovedvagtsgaden. Som Bygmestre nævnes G. W. Møller og Vilh. Dahlerup, hvilken sidste udsiges ved Tegningen til Hotellet „heelt frit at have benyttet senere fransk Renaissanceform i det Ydre". Til Beskrivelsen af dette Kjøbenhavns første store Hotel vil her blive benyttet Artiklen: „Det nye Hotel d'Angleterre" i Illustreret Tidende Nr. 700 af 23de Februar 1873: Midt paa den forlængede Hovedfacade er Hovedindkjørsel med Indgange for Fodgjængere paa begge Sider. Nedad mod Østergade optages Stuen og Kjælderen af Boutikker; i Stuen (der er ingen Kjælder der) paa den modsatte Side findes en stor Café. I de øvre Etager ere Værelser for Reisende, i Antal c. 150, Etagerne ud til Torvet med deres Altaner og Balconer ere af første Rang. Indadtil samle Hotellets Localiteter sig om en stor glasdækket Gaard, til hvilken Hovedindkjørselen fører. Denne høie, luftige Glashal, omgiven af de smagfuldt decorerede Glasmure med dens Prydelse af Søiler og Blomster, dækket foroven af et let Glas- og Jerntag, hvis Construction er indrettet paa at give fri Adgang for Lys og Luft, er en af Hotellets smukkeste Prydelser og mere end noget Andet giver det sit elegante Præg. Lige for Indkjørselen, over en Terrasse med Balustrade, ligger Hotellets store

Kongens Nytorv med Charlottenborg, Theatret, Hotel d'Angleterre og Christian V's Statue.

Spisesal, som indtager hele Etagens Brede og gaaer igjennem to Etager. Det nye Hotel blev aabnet til Afbenyttelse den 5te Mai 1875. Paa det paa modstaaende Side fremstillede Prospect af Kongens Nytorv sees, næst den smukke Bygning, der har givet Plads til Hovedvagtens Uhr, og Hovedvagtsgade, Hotellet til Høire, medens man seer yderst til Venstre den begyndende Sporveislinie, der gaaer til Løgten; ogsaa hen imod Theatret sees en Sporvogn, som bevæger sig paa Linien, der fører fra Frederiksberg til Slukefter, ligesom Løgten en af Hovedstadens nordlige Grændsepuncter*). I Dybden af Billedet sees den saakaldte Erichsenske Gaard, opført af Harsdorff i Slutningen af forrige Aarhundrede. Dybere inde endnu viser sig Hotel Kongen af Danmark der, alene med Hotel Phoenix i Bredgade imellem, følger paa Hotel d'Angleterre i Rang; paa den modsatte Side af den fra Holmens Canal indskydende Niels Juelsgade sees det nærliggende Hotel d'Europa (næst disse 4 Hoteller nævnes som Hovedstadens største: Hotel Tottenberg paa Hjørnet af Kongens Nytorv og Viingaardstræde, Skandinavisk Hotel paa Hjørnet af Gothersgade og Store Kongensgade, Grand Hotel i Holbergsgade og Jernbanehotel paa Halmtorvet).

Statistiske Oplysninger for Staden Kjøbenhavn I. giver endvidere følgende Liste over Antal af offentlige Dandselocaler m. v.:

	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.
Offentlige Dandselocaler	9	9	8	7	7	6
Beværtninger med Tilladelse til Musik. . .	12	4	5	4	5	4
Afgiven Tilladelse til Concerter	42	45	41	41	22	24
do. til Maskerader . . .	18	20	23	21	23	20
do. til forsk. offentlige Præstationer	40	46	48	38	43	31

*) Foruden de tvende Sporvognslinier, der berøre Kongens Nytorv, af hvilke den mindre til hen mod Løgten, anlagt af Nørrebroes Sporveisselskab (med Hovedstation Nørrebrogade 196) aabnedes 6te December 1867, den større, nu med Hovedlinie fra Frederiksberg ad Alleen til Slukefter, anlagdes 1863 fra Frederiksberg til Vibenshuus af et engelsk Selskab, derefter overtoges 1866 af et dansk Selskab, Kiøbenhavns Sporveisselskab, som lagde Spor ad Pilealleen til Jernporten, fra Tivoli ad Farimagsveien og Ladegaardsveien til Parcelveien og fra Vibenshuus til Slukefter (Hovedstation Frederiksberg Runddeel 121, Veien derfra til Slukefter 15,981 Alen), er nu ogsaa anlagt af et dertil dannet Selskab Kjøbenhavns Forstæders Sporveisselskab, der gaaer fra Vester- til Østerbro (Hovedstation Blegdamsvei 132). Kjøbenhavns, Nørrebroes og Frederiksbergs Sporveisselskab havde ved Udgangen af 1877 henholdsviis 44, 17 og 16 indregistrerede Vogne. Af andre Befordringsmidler skulde her efter Beretningen fra Politiet for 1877 nævnes:

Antallet af Droschkeeiere den 31te December 1877	180
Droschker med hvidt Nr. (der have offentlig Holdeplads)	200
Do. med gult Nr. (der ikke have offentlig Holdeplads). . . .	82
Droschkeheste	516
Droschkekudske	358
Offentlige Holdepladser (med 220 Vognpladse)	64
Omnibusser	24
Omnibusheste	116
Omnibusførere.	27
Omnibuskudske.	27

Antallet af de i Henhold til Politivedtægters § 72 tilladte offentlige Forlystelser og Præstationer af forskjellig Slags have, efter Beretning til Justitsministeriet om Kjøbenhavns Politi i Aaret 1877, udgjort:

Koncerter	33
Offentlige Maskerader	20
Andre Præstationer	49
Jalt . . .	102

Desuden er der udfærdiget Tilladelse til 44 Maskerader uden Billetudsalg ved Indgangen.

Staden Kjøbenhavn.

V.

Communalbestyrelse, Administration, Udgifts- og Indtægtsvæsen, Eiendomme, Legater.

Ved de Staden Kjøbenhavn under 24de Juni 1661 meddeelte Privilegier blev den erklæret for en Kongelig Residents og fri Rigsstad, hvis Præsident, Borgmester og Raad med 32 udvalgte Borgere maatte handle og slutte om Stadens Bedste, Indtægt og Udgift. Staden er derfor ikke bleven inddragen under Kjøbenhavns Amtmandsskab, men har sin egen umiddelbart under vedkommende Ministerium sorterende Forvaltning, der med Hensyn paa Communalanliggenderne blev nærmere ordnet ved Anordning 1ste Januar 1840 og senere ved Lov 4de Marts 1857, Kongelig Resolution 17de Juli 1857, Vedtægt stadfæstet 30te December 1857, Bekjendtgjørelser af 30te og 31te December 1857. Herefter bestaaer den samlede Communalbestyrelse af:

Overpræsidenten, som udnævnes af Kongen, udøver det Staten tilkommende Tilsyn med den communale Forvaltning; har Tilsyn med samtlige communale Embedsmænd og Betjente; kan overvære Borgerrepræsentantskabets Møder; skal gjøre skriftlig Indsigelse, naar han finder, at den samlede Communalbestyrelse, eller Borgerrepræsentationen, eller Magistraten, eller en Borgmester eller Raadmand har overskredet deres Myndighed; fører som Formand for Magistraten Forsædet i dens Møder, og gjør i Tilfælde af Stemmelighed hans Stemme Udslaget. Foruden de i Kongl. Resol. 17de Juli 1857 II. 1—7 og Vedtægtens § 1 a—g samt Indenrigsministeriets Circulaire af 10de Juli 1871 nævnte specielle Overøvrighedsforretninger, henhøre fremdeles under Overpræsidenten og behandles igjennem hans Secretariat følgende Sager: Affattelse af Communens almindelige Budget; Affattelse og Offentliggjørelse af den i Fr. 1ste Jan. 1840 § 40 ommeldte Regnskabsoversigt, Generalbalance og aarlige Beretning om Communens Anliggender; Besættelse af de communale Embeder, som ei overlades de enkelte Borgmestre; Spørgsmaal om Forandringer i og Tillæg til Vedtægten, saavelsom eventuelle Forslag om Communalbestyrelsen i Almindelighed, og overhovedet alle Communens almindelige Anliggender, som ei ere tildeelte nogen af Magistratens Afdelinger.

Magistraten, som bestaaer foruden af Overpræsidenten af 4 Borgmestre og 4 ulønnede Raadmænd, bestyrer alle Communens Anliggender, deels i Forening, deels gjennem Afdelinger, som forestaaes hver af sin Borgmester. Foruden de enkelte Sager, som kun kunne afgjøres af hele Magistraten, skulle i samme forhandles de Anliggender, som angaae Communen i Almindelighed, saasom Vedtægten og det aarlige Budget, eller dog omfatte flere af sammes Bestyrelsesgrene, eller som ere af sær indgribende Vigtighed for dens Forvaltning eller Oeconomi.

Borgmestrene, som vælges af Borgerrepræsentantskabet under Forbehold af Kongelig Stadfæstelse, bestyre forøvrigt selvstændigt og paa eget Ansvar de til deres resp. Afdelinger henlagte Sager.

Raadmændene, som vælges af Borgerrepræsentantskabet paa 6 Aar, tilforordnes hver een af Magistratens 4 Afdelinger. Den Myndighed og de Forretninger, der skulle tildeles disse Tilforordnede, er Gjenstand for Overeenskomst mellem dem og vedkommende Borgmester; men den i saa Henseende tagne Bestemmelse skal dog, forsaavidt den gaaer ud paa at overdrage Raadmændene bestemte Hverv, som ei ere blot temporaire, stadfæstes af den samlede Magistrat. Foruden i Forligscommissionen, Udskrivningssessionen, Skatteligningscommissionen og Laugssamlinger, kunne Raadmændene endvidere bemyndiges til paa Magistratens Vegne at tage Sæde i andre lignende Commissioner, saasom Havneadministrationen, ligesom de ville have at deeltage i Bestyrelsen af Borgerrepræsentantvalgene og Valgene til Rigsdagen.

Borgerrepræsentantskabet bestaaer af 36 Medlemmer, af hvilke 6 afgaae aarligt. Valgberettiget og valgbar er enhver Beboer af Staden, som er i Besiddelse af de for Valgbarhed til Rigsdagens Folkething foreskrevne Betingelser. Det har i Forening med Magistraten den besluttende Myndighed i Communens Anliggender i Overeensstemmelse med de gjældende Love og Anordninger. Det aarlige Budgetforslag forelægger Magistraten for Borgerrepræsentationen, der da gjør de enkelte Poster til Gjenstand for Behandling og Beslutning for dens Vedkommende. Ingen Raadighedsudøvelse over de til Stadens Capitalformue henhørende Eiendomme og Pengeeffecter eller Optagelse af noget Laan kan skee uden Borgerrepræsentantskabets Samtykke. Alle Stadens Regnskaber indsendes til Borgerrepræsentationen, der, efter stedfunden Revision, afgiver Decision og meddeler Qvittering. Borgerrepræsentantskabet er berettiget til at sætte enhver Communens Tarv vedkommende Gjenstand under Forhandling og derom at tage Beslutning, ligesom det ogsaa er beføiet til af Magistraten at begjære sig meddeelt alle de Oplysninger vedkommende Communens Anliggender, som denne maatte være istand til at give. Uenigheder mellem Magistraten og Borgerrepræsentantskabet afgjøres af Indenrigsministeren.

Under Magistratens første Afdeling sorterer: De almindelige Underøvrighedsforretninger, derunder Sager vedkommende Nærings- og Laugsvæsenet, Udmeldelse af Vurderings-, Syns- og Skjønsmænd og Afhjemling af disses Forretninger, Sager angaaende Folketællinger, Affattelse

af Valglister, saavel Staten som Communen vedkommende, og de i Forbindelse hermed staaende Sager, Beskikkelse af Værger og Curatorer, myndige Personers Umyndiggjørelse og borgerlige Vielser; fremdeles: Sager vedkommende Begravelses-, Kirke- og Skolevæsenet; Bestyrelsen af Vartov Hospital og nye Stiftelse, Abel Cathrines Stiftelse og Opfostringshuset med tilhørende Eiendomme, Capitaler og Legater; Bestyrelsen af det Harboeske Frue-Kloster, Budolphi Kloster, den Nissenske Stiftelse, Raadstuens Fattigbøsse og samtlige under Magistraten henlagte Legater, som tidligere bestyredes af Overformynderiet, saavelsom de forhen under den administrerende Direction for Stadens Fattigvæsen hørende Legater, der ikke fundatsmæssigen ere knyttede til det almindelige Fattigvæsen eller dettes Stiftelser og Indretninger; Magistratens Archiv og Bibliothek, og overhovedet alle Sager af en speciellere Natur, som ikke ere henlagte til andre af Magistratens Afdelinger.

Under anden Afdeling: Bestyrelsen af Communens almindelige oeconomiske Anliggender, saasom Beskatnings- og Afgiftsvæsenet, saavel Staten som Communen vedkommende, derunder den udenbyes Brandforsikkring, Indqvarteringsvæsenet, Indstillinger til og Meddelelser fra vedkommende Regjeringsmyndighed i Sager angaaende de almindelige Statsindtægter, Sager om Lønninger, Pensioner og Gratialer, Bestyrelsen af Communens Formue og Gjæld samt Kasse- og Regnskabsvæsen; fremdeles: Sager angaaende Bistrup Gods og andre Communen tilhørende faste Eiendomme og Bygninger, forsaavidt de ei vedkomme de under Magistratens andre Afdelinger henlagte Brancher; Bestyrelsen af Communehospitalet og af St. Hans Hospital for Sindssyge med tilhørende faste Eiendomme, Capitaler og Legater.

Under tredie Afdeling: Bestyrelsen af det almindelige Fattigvæsen med de dertil fundatsmæssig knyttede Legater og Capitaler samt tilhørende Indretninger og Stiftelser, saasom: Fattigvæsenets Arbeidshuse (Vor Frue Sogns Arbeidshuus, Nicolai Sogns Arbeidshuus, Frelserens Sogns Arbeidshuus), Tvangs- og Arbeidsanstalten paa Ladegaarden.

Under fjerde Afdeling: Bestyrelsen af de Communen vedkommende techniske Afdelinger, saasom Vandforsyningen og skadeligt Vands Afledning, Belysningsvæsenet, Brolægningsvæsenet og Veivæsenet, derunder Spørgsmaal om Anlæg eller Overtagelse af nye Gader og Veie samt Sager vedkommende Bygningsvæsenet; fremdeles: Sundhedsvæsenet og den offentlige Reenlighed, derunder Dag- og Natrenovationsvæsenet, Justeervæsenet samt den offentlige Veining og Maalning, Brandvæsenet. Blandt Embedsmændene under denne Afdeling maa nævnes: Stadsingenieuren, Vandinspecteuren, Gasværksbestyreren, Driftsinspecteuren, Brolægnings- og Veiinspecteuren, Vicebrolægnings- og Veiinspecteuren, Justeermesteren.

Med Hensyn til **Valget til Landsthinget** danner Staden Kjøbenhavn 1ste Kreds, 7 Medlemmer, med Hensyn til **Valgene til Folkethinget** vælges 9 for Kjøbenhavn i 9 forskjellige Kredse.

I geistlig Henseende er Kjøbenhavn underlagt Sjællands Stift og har foruden Hof- og Slotskirken 2 Provstier, Frue Provsti og Holmens Provsti, samt følgende Sogne:

Frue Sogn, der begrændses af Gammeltorv, Klædeboderne, Skindergade, Kjøbmagergade, Hauserplads, Rosengaarden, Fiolstræde, Nørrevoldgade, Vestervoldgade, Frederiksholms Canal, Raadhuusstræde og Nytorv;

Helliggeistes Sogn, der begrændses af Gammel Strand, Nybrogade, Raadhuusstræde, Ny- og Gl. Torv, Klædeboderne, Skindergade, Kjøbmagergade, Kronprindsensgade, Sværtegade, Store Regnegade, Gothersgade, Kongens Nytorv, Østergade og Høibroplads;

Trinitatis Sogn, som begrændses af Sølvgade, Adelgade, Gothersgade, St. Regnegade, Sværtegade, Kronprindsensgade, Kjøbmagergade, Kultorvet, Rosengaarden, Fiolstræde, Nørre- og Østervoldgade;

Frelsers Sogn, som indbefatter Christianshavn og Amagerbro samt Børsgade, Slotsholmsgade og Christiansgade;

St. Johannes Sogn, der indbefatter den Deel af Staden Kjøbenhavns Grund, der begrændses af Øster-Allee, Østerbrogade, Sortedamssø, Sølvgades Forlængelse, Østervoldgade, Nørrevoldgade, Gyldenløvesgade, Ladegaardsaaen, Parcelvei, Nørrebrogade, Meinungsgade og Jagtveien;

St. Pauls Sogn, som begrændses af store Kongensgade, Gothersgade, Adelgade, Sølvgade og Østervoldgade*);

St. Stephans Sogn, der omfatter den Deel af Nørrebro, som begrændses af Ladegaardsaaen, Parcelveien, Nørrebrogade, Meinungsgade, Jagtveien og Lyngbyveien (samt den tilstødende Deel af Utterslev Mark, dette dog kun i kirkelig Henseende);

St. Jacobs Kirke paa Østerbro, indviet den 23de Juli 1878, har nu ogsaa faaet sit eget Sogn, idet det ved Kgl. Resl. af 3die Decbr. 1877 blev bestemt, at den nordostlige Deel af St. Johannes Sogn, nemlig Østerbro tilligemed det hidtilværende Glacis indtil Sølvgadens Forlængelse samt den hele Strækning af Stadens Grund, der begrændses af Østerallee og Lyngbyveien mod Vest og Sundet mod Øst, oprettes til et selvstændigt Kirkesogn fra den Dag St. Jacobs Kirke indvies (i Veiviseren for 1879 angives Sognets Grændser saaledes: Øresund, Lyngbyvei, Østerallee, Østerbrogade, Sølvgades Forlængelse og Østervoldgade), og ligeledes vil til den nu grundlagte

St. Mathæus Kirke i Valdemarsgade ved Vesterbro blive henlagt Vesterbro, der endnu hører under Frederiksberg Sogn.

Samtlige de fornævnte Kirker henhøre til eller ville blive henlagte til Vor Frue Provsti. Ligeledes henhører under dette Provsti St. Petri Menighed, som bestaaer af de tydsk talende Indbyggere i det egentlige Kjøbenhavn, uden Hensyn til hvor deres Bolig er. Endvidere nævner Statshaandbogen under Frue Provsti: Præsten ved Frederiks Hospital og ved Fødsels- og Pleiestiftelsen, Præsten ved Vartov, Præsten ved Almindeligt Hospital, Præsten ved Abel Cathrines Boder, Præsten ved Tugt- og Forbedringshuset, Præsten ved Stadens civile Arresthuus, Præsten ved Arbeidsanstalten paa Ladegaarden og Præsten ved det Kongelige Døvstummeinstitut.

---

*) Ved Allerhøieste Resolution er det 13de Februar 1877 bestemt, at St. Pauls Kirke skulde være Sognekirke for det hidtil saakaldte Trinitatis nordre Sognedistrict og at Nyboder skulde henlægges fra Holmens Sogn til St. Pauls Sogn.

Holmens Sogn indbefatter foruden alle til Marinen henhørende Personer, uden Hensyn til deres Bopæl, desuden en Deel af Byen, der indesluttes af Østergade, Høibroplads, ved Stranden, Havnegade, Nyhavn og Kongens Nytorv.

Garnisons Sogn, der indbefatter foruden alle til Garnisonen henhørende Personer, uden Hensyn til deres Bopæl, desuden den Deel af Byen, som indesluttes af Nyhavn, store Kongensgade, Toldbodveien og Havnen. Jfr. nu Kgl. Rsl. 27de Mai 1878, som nærmere bestemmer, at det nu bebyggede Gammelholm i Forbindelse med den til Garnisons Sogn hørende Huusrække langs Nyhavns Charlottenborgs Side og den østre Side af Kongens Nytorv indtil Tordenskjoldsgade fra 1ste Juni 1878 at regne henlægges under Holmens Sogn, saaledes at Nyhavn fremtidig danner Grændsen imellem Garnisons og Holmens Sogn.

Citadellet Frederikshavns Kirkes Sogn, det bestaaer af Citadellets Garnison uden Hensyn til Bopæl samt de øvrige Beboere.

Disse tvende Sogne henhøre under Halmens Provsti, derunder hører ogsaa Frederiks tydske Kirke paa Christianshavn.

Kjøbenhavns Skoler ere foran nævnte see S. 148. Det skal her bemærkes, at i Borgerrepræsentanternes Møde d. 29de April 1878 vedtoges Magistratens Forslag om Oprettelsen af en ny Skolebygning paa Capelveien samt ligeledes om Afgivelse af fornødne Arealer fra 2 Communen tilhørende Grunde paa Vesterbro, til Opførelse af en Friskolebygning og en Betalingsskolebygning paa Vesterbro og endelig en Henstilling fra Udvalget om i et leiet Locale paa Østerbro at oprette en mindre Forberedelsesklasse, kun bestaaende af nogle 5te og 6te Klasser. Kjøbenhavns Borger- og Almueskolevæsen staaer under en Skoledirection, der bestaaer af Overpræsidenten som Formand, Borgmesteren for Magistratens 1ste Afdeling og en af Stadens Provster eller Sognepræster, som dertil beskikkes af Cultusministeriet. Desuden er ansat en Skoledirecteur.

Lands-Over- samt Hof- og Stadsretten (Frd. og Reglm. 15de Juni 1771, Frd. 28de Januar 1805) er Overret for Østifterne og første Instants i civile Sager for Kjøbenhavn. Retten tæller foruden Justitiarius 16 Assessorer. 5 Medlemmer votere i hver Sag, i hvilken den samlede Ret affiger Dom, men forsaavidt Retten fungerer som Underret, forestaaes flere af dens Afdelinger (Gjæsteret, Gjældscommission) af enkelte Assessorer. Kongens Foged og en Auctionsdirecteur bestride henholdsviis det Executive og Auctionsvæsenet. Forligelsescommissionen for Kjøbenhavn (Forordn. 10de Juli 1795) bestaaer af en Assessor i sidstnævnte Ret, en Raadmand og en Borgerrepræsentant. Særlige Retter for Kjøbenhavn ere Kjøbenhavns **Criminal- og Politiret** (Frd. 28de Febr. 1845, Lov

11te Febr. 1863) med en Justitiarius og 9 Assessorer, af hvilke 7 dele sig i 7 forskjellige Undersøgelsesretter, dog saaledes at 5 Tilforordnede skulle tage Deel i hver af Rettens Kjendelser eller Domme, og **Sø- og Handelsretten** i Kjøbenhavn (Lov af 19de Febr. 1861, Lov om Concurs af 25de Marts 1872 § 149 og Kgl. Anordning af 19de Juli 1872), der foruden Formand og Næstformand bestaaer af 24 handelskyndige og 10 søkyndige Medlemmer.

Sundhedsvæsenet i Kjøbenhavn (som foranført under 4de Afd., Sundhedsvedtægt for Kjøbenhavn og Forstæder stadfæstet ved Raadstueplacat af 16de October 1860 og fornyet ved Tillæg af 19de Marts 1870). I Spidsen herfor staaer Stadslægen og en Sundhedscommission bestaaende af Politidirecteuren som Formand, Borgmesteren i 4de Afd., Stadslægen og en Communelæge. Under Fattigvæsenet ere ansatte 24 Communelæger, 2 i hver af de 12 Fattigforstanderdistricter.

See forøvrigt foran S. 209—11 Kjøbenhavns Communehospital, Øresundshospital og det Almindelige Hospitals Lemmeafdeling.

Efter Statshaandbogen for 1879 var de practiserende Lægers Antal i Kjøbenhavn ved Udgangen af 1878: 266. Til samme Tid fandtes 16 Apotheker.

Kjøbenhavn har 32 autoriserede Dyrlæger.

Den Kongelige Kokoppeindpodningsanstalt i Kjøbenhavn, store Helliggeiststræde 13, hvor der foretages Kokoppeindpodning gratis en Gang om Ugen, har en Forstander og 3 Assistenter.

Directionen for Selskabet til Druknedes og andre Skindødes Redning, oprettet 1796, har Redningsstationer paa 12 forskjellige Steder, samt Redningsredskaber, der findes ophængte langs Søerne, Stadsgraven og Canalerne.

Efter dette Skrifts første Udgave antoges paa den Tid da Stadens Tiltagen tog sin Begyndelse, **Kjøbenhavns Communes Indtægter og Udgifter** efter et Uddrag af de forskjellige Regnskaber for Aarene 1852—1854 at have været:

	1852.	1853.	1854.
Indtægt.	Rd.	Rd.	Rd.
Paalignet			
Vandskat	42,821	43,432	44,034
Fattigskat	169,013	182,210	254,289
Brolægningsskat	56,506	56,734	43,965
Næringsskat	81,628	91,505	90,896
Den samlede Grundskat (Lygte-, Indkvarterings-, Borgervæbnings-, Vægter- og Renovationsskat)	120,423	133,883	146,120
Indkommet af			
Stadens faste Eiendomme	58,027	60,686	65,268
Accise og Consumtion	19,130	20,062	20,334
Borgerskabspenge	17,076	17,468	18,338
Renter	10,917	14,552	12,565
Forskjellige Indtægter	6,142	10,138	11,695
Udgift.			
Udbetalt til Vandcommissionen	44,000	37,000	46,000
— - Directionen for Fattigvæsenet	173,000	184,600	250,400
— - Brolægningsvæsenet	48,000	16,000	36,000
— - Finantshovedkassen for Indkvarteringsskatten	34,810	17,435	35,102
— - Borgervæbningen	13,113	13,040	12,894
— - Vægterinspecteuren	27,874	27,366	27,894
— - Lygtevæsenet	18,624	22,624	17,324
— - Renovationsvæsenet	43,452	50,959	79,024
I Anledning af Stadens faste Eiendomme	16,973	17,845	13,336
Magistraten med tilhørende Contoirer	47,642	48,165	49,277
Til Borger- og Almue-Skolevæsenet	41,555	48,734	50,389
Til Stadens Veivæsen	36,530	35,800	34,848
Til Politi-Etaten	43,449	41,000	47,128
Til Fødsels- og Pleie-Stiftelsen	5,000	5,000	5,000
Til Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset	2,500	2,500	2,500
Extraordinaire Udgifter	2,020	3,182	2,670
Omkostninger ved Skatternes Opkrævning	11,429	11,625	13,013

Det er til Sammenligning mellem hiin Tid og den efter at Kjøbenhavn som anført, har modtaget den store Udvidelse, som foran er skildret, at her efter Forslag til Kjøbenhavns Budget for 1878, jfr. Stat. Oplysn.

om Kjøbenhavn I, gives et Udtog af Kjøbenhavns Regnskaber for Aarene 1874—76 tilligemed Budgettet for 1878, beregnet i Kroner:

Indtægter.	1874.	1875.	1876.	Budget for 1878.
1. Skatter og Afgifter (exkl. Indkomstskat)	2,225,403	2,319,315	2,428,279	2,571,000*)
2. Bistrup Godses og Skoves Overskud	105,805	106,832	98,667	100,568**)
3. Stadens Jorder og faste Eiendommes Overskud	114,808	146,566	166,805	143,773***)
4. Indtægter af Gasværket	159,666	265,604	355,943	277,000
5. Justerkammerets Overskud	9,902	12,941	5,778	8,570
6. Renteoverskud	204,692	208,603	211,014	217,328†)
7. Fattigvæsenets særlige Indtægter	119,466	112,043	106,792	90,800
8. St. Hans Hospitals særlige Indtægter	4,420	7,428	7,304	8,607
9. Forskjellige Indtægter	137,159	112,853	111,740	109,494
Tilsammen . . .	3,081,321	3,292,185	3,492,323	3,527,140
Indkomstskat	978,381	774,648	964,448	1,527,475
I Alt . . .	4,059,702	4,066,833	4,456,771	5,054,615

*) 1) Arealskat ifølge Lov af 19de Februar 1861 om de communale Skatter i Kjøbenhavn §§ 1 og 2: 1) 1,340,000 Kr.; 2) Grundskat ifølge Anordning af 21de April 1812 om Kjøbenhavns Udgifters Ligning. Lov af 14de December 1857 om den udenbys Grundtaxt og Lov af 19de Febr. 1861 om de communale Skatter i Kjøbenhavn §§ 2, 3 og 4 . . . 590,000 Kr.; 3) Brolægningsskat ifølge Lov af 19de Febr. 1861 om de communale Skatter i Kjøbenhavn §§ 2 og 3 . . 91,000 Kr.; 4) Skat af Vandforbrug i offentlige Bygninger, Extrahaner, til Næringsbrug, i Eiendomme udenfor Kjøbenhavn, til Fontainer og desl. ifølge Lov af 30te Novbr. 18 7 §§ 3, 4 og 5, cfr. Lov af 19de Febr. 1861 § 3 . . 150,000 Kr.; 5) Skat af Brændeviinshandel og Udskjænkning, Billardhold og Keglebane ifølge Lov af 29de December 1857 § 72 og 62, jfr. Lov af 2den Juli 1870 § 5 . . . 96,500 Kr.; 6) Skat af Friboliger i offentlige Bygninger ifølge Resolution af 9de Juni 1819, cfr. Lov af 19de Febr. 1861 § 3 . . . 6000 Kr.; 7) Indkomstskat ifølge Lov af 19de Febr. 1861 § 5, dog at heri kommer til Affortning, hvad Overskud af løbende Indtægter for de tidligere Aar, 1877 incl., maatte udgjøre mere end 700,000 Kr. . . . 1,527,000 Kr. (see III Side 195); 8) Bidrag til Udgifterne ved Brandvæsenet i Kjøbenhavn ifølge Lov af 15de Mai 1868 § 9 . . . 125,000 Kr.; 9) Hundeafgiften 43,000 Kr.; 10) Udgifter ved Bygningscommissionen . . 14,500 Kr.; 11) Afgifter ved Stadsconducteurembedet . . . 7000 Kr.; 12) Afgifter ved Magistratens 1ste Afdeling . . . 8000 Kr.; 13) Betaling for Borgerskab og Næringsbeviis . . . 100,000 Kr.

**) 1) Jordegodsindtægter 77,865 Kr.; 2) forskjellige Indtægter ved Godset 235 Kr.; 3) Skovindtægter 47,000 Kr. Det var i Forbindelse med de nye Privilegier af 24de Juni 1661, at Kong Frederik den Tredie ogsaa skjænkede Staden den i Sandhed Kongelige Gave, Roeskilde Len, som efter Hovedgaarden Bistrupgaard, som medfulgte, senere fik Navnet Bistrup Gods (om dette see III S. 192 flg.).

***) Stadens Jorders og faste Eiendommes Overskud. A. Indtægt. 1) Jordskyld af inden- og udenbyes Eiendomme samt af Fæsteafgift 18,600 Kr.; 2) Recognition ved Eierskifte og Afgift af Byggegrunde 5000 Kr.; 3) Leie af indenbyes og udenbyes Eiendomme, Jorder og Grunde 102,000 Kr.; 4) Stadens Fælleder 15,000 Kr.; 5) Leie af Slagter- og Grøntboutikerne 19,871 Kr.; 6) Forpagtningsafgift af Brønshøiholm 15,000 Kr.; 7) Leie af Kjøbenhavns vestre Kirkegaards uafbenyttede Jorder 2,845 Kr.; 8) Forpagtningsafgiften af Leersøen 5,702 Kr. B. Udgift. 1) Skatter og Afgifter af Jorder 5,875 Kr.; 2) Udgifter ved Stadens Jorder 6,300 Kr.; 3) Udgifter ved Fælederne 4,200 Kr.; 4) Udgifter ved Slagter- og Grøntboutikerne 10,400 Kr. Om de communale Jorder, der bortleies, og om Fælederne see foran S. 46.

†) A. Indtægt. 1) Renter af Communens Masseformue 11,088 Kr.; 2) Renter af Bistrup Godses Realisationsfond 70,994 Kr.; 3) Renter af udenbyes Eiendommes Realisationsfond 34,997 Kr.; 4) Renter af Fonden for Fæstningsterrainets Realisation 85,000 Kr.; 5) Renter af forskjellige Legaters og Stiftelsers Midler 98,820 Kr.

Udgifter.	1874.	1875.	1876.	Budget for 1878.
1. Administrationen	298,825	347,821	353,248	371,942
2. Pensioner og Understøttelser	72,790	79,373	82,862	87,173
3. Fattigvæsenet	709,539	686,393	688,605	768,900
4. Kommunehospitalet	333,083	332,966	354,809	354,502
5. Sindssygeanstalten	226,460	211,176	231,367	237,847
6. Skolevæsenet	327,158	391,536	477,999	619,326
7. Politietaten	360,265	440,653	472,506	484,509
8. Brolægnings- og Veivæsenet	244,081	240,019	329,477	474,700
9. Vandvæsenet	145,521	173,496	178,607	244,100
10. Brandvæsenet	119,435	145,847	139,464	141,276
11. Renovationsvæsenet	100,897	144,932	135,234	130,513
12. Stadens faste Bidrag	153,491	153,491	152,877	151,691
13. Forskjellige Udgifter	173,798	138,383	165,257	181,248
14. Forrentning af Stadens Gjæld	390,100	413,319	491,762	540,008
15. Afdrag paa Stadens Gjæld	183,261	178,779	205,462	266,880
Tilsammen	3,838,704	4,048,183	4,459,537	5,054,615

Statistiske Oplysninger om Kjøbenhavn I har endvidere følgende tabellariske Oplysninger om Staden Kjøbenhavns Laan:

Emissionsaaret:	1854.	1859.	1869.	1876.
Emissionsmaaden:	Laanet overtoges paa enkelte Hænder.	Solgt ved Nationalbanken.	Solgt ved Nationalbanken.	Offentlig Subskription.
Laanets nominelle Beløb (i Kr.)	6,174,000	4,232,000	6,960,000	5,500,000
Laanet indbragte efter Fradrag af Kurstab og alle Omkostninger (i Kr.)	6,000,000	4,022,814	6,225,403	—
Rente	4 pCt.	4 pCt.	4 pCt.	4 pCt.
Amortisationen varer	48 Aar	43 Aar	42 Aar	35 Aar
Gjælden beløb sig ult. 1875 til (i Kr.)	4,729,400	3,316,400	6,492,200	—

Det er i en Beretning fra Kjøbenhavns Magistrats 2den Afdelings Bogholdercontoir af 22de Novbr. 1877 (see Borgerrepræsent. Forhandl. 20de Decbr. 1877) anført med Hensyn til Laanenes Anvendelse: Naar bortsees fra de til Havnevæsenet og Fæstningsfonden forskudsviis udredede 2,52 Millioner Kr., er Hovedmassen af Laanene, nemlig 12,51 Mill. Kr. eller 79,5 pCt. af de ialt indtil Udgangen af 1876 virkelig forbrugte 15,73 Mill. Kr. effectiv medgaaet til fire store Foretagender, nemlig:

Gasværket	4,156,695 Kr.	=	26,4 pCt.
Vandværket	3,690,235 —	=	23,5 —
Hospitalerne	3,010,907 —	=	19,1 —
Sindssygeanstalten .	1,655,045 —	=	10,5 —
	12,512,882 Kr.	=	79,5 pCt.

af hvilke det førstnævnte er et værdifuldt Activ, der rigelig forrenter den dertil medgaaende Capital.

(Hertil skal dog føies til de 6 nye Skoler i Hindegade, i Nansensgade, i Charlottegade, i Prindsessegade og Nørre Allee, i Dronningensgade 602,975 Kr., til Kloakanlæg saasom Østre Kloakanlæg, Kloaken fra Communehospitalet til Østre Kloak m. fl. c. 640,000 Kr., Knippelsbroes Ombygning og Erhvervelse af Bankbygningen m. fl. Eiendomme 735,000 Kr., Bidrag til Udvidelse af Peder Madsens Gang 250,000 Kr., Bidrag til den nye Theaterbygning 500,000 Kr., Laan til Havnevæsenet 605,000 Kr., Fæstningsterrainets Erhvervelse 1,919,000 Kr.)

Det var ved Lov af 28de Januar 1876 at der blev givet Communen Bemyndigelse til at optage et Laan paa 10 Millioner Kroner effectiv Capital, hvilket Beløb hidtil kun er blevet benyttet for Halvdelen af Capitalen. De paa den Maade tilveiebragte Midler ville i den nærmeste Tid (Mai 1878) være opbrugte og der forestaaer — see Artiklen „Kjøbenhavns finantsielle Stilling" i Fædrelandet Nr. 102, 1878 — meget betydelige Arbeider, deels til Arbeider, der alt ere satte i Værk, saasom det nye Gasværk, jfr. S. 207, Blegdamshospitalet, jfr. S. 212, nye Gadeanlæg og underjordiske Spildevandsledninger, jfr. S. 206, samt det ved Havnevæsenets Budget forundte Laan til Havneplanens Gjennemførelse, jfr. S. 66, deels til Arbeider, hvis Behandling i Communalbestyrelsen ere forsaavidt fremmede, at der vil blive begyndt paa dem iaar, saaledes 3 nye Skoler, jfr. S. 292, Arbeiderne ved Slotsholmscanal; Hegn om Parkanlæget, Kvægtorvet, St. Hans Hospitals Udvidelse, Ombygning af Fattigvæsenets Stiftelser, Udvidelsen af Vandværket, jfr. S. 205, Bygningen af 2 Jernbanebroer, m. m. Paa Grund af Pengeforholdene vil det være heldigt, tilføies i den nævnte Artikel, at søge den anden Halvdeel af Laanet realiseret, men da man tør vente at Forholdene snart forandre sig, maa man hellere søge ved midlertidige Foranstaltninger at skaffe de fornødne Midler tilveie og dertil søge Borgerrepræsentationens og derefter Indenrigsministeriets Samtykke.

Det er ved at have sluttet disse Meddelelser om Staden Kjøbenhavns Indtægts- og Udgiftsvæsen at Udgiveren modtager „Forslag til Staden Kjøbenhavns Budget for Aaret 1879", hvilket udviser:

Indtægter . . . . 5,320,459 Kr.

nemlig: 1. Skatter og Afgifter 4,336,500, 2. Bidstrup Godses og Skoves Overskud 85,243, 3. Stadens Jorder og faste Eiendommes Overskud 149,046, 4. Indtægter af Gasværket 324,000, 5. Justeerkammerets Overskud 4,200, 6. Renteoverskud 216,277, 7. Fattigvæsenets aarlige Indtægter 90,400, 8. St. Hans Hospitals aarlige Indtægter 6,795, 9. Forskjellige Indtægter 107,997.

Udgifter . . . . . 5,320,459 Kr.

nemlig: 1. Administrationsudgifter 382,745, 2. Pensioner og Understøttelser 86,272, 3. Fattigvæsenet 784,460, 4. Hospitalsvæsenet 385,005, 5. Sindssygeanstalten 269,456, 6. Skolevæsenet 657,860, 7. Politietaten 523,708, 8. Brolægnings- og Veivæsenet 487,600, 9. Vandvæsenet 205,300, 10. Brandvæsenet 148,559, 11. Renovationsvæsenet 130,513, 12. Stadens faste Bidrag (til Kjøbenhavns Væbning, Straffeanstalterne, Indkvarteringen, Fødselsstiftelsen, Vartov Hospital, Abel Cathrines Stiftelse og Klasselotteriafgiften) 151,811, 13. Forskjellige Udgifter 263,376, 14. Forrentning af Stadens Gjæld 579,463 (af Stadens Laan 1854 175,344, — — — 1859 122,984, — — — 1869 248,552, — — — 1876 212,724, midlertidige Laan 120,000, mindre Laan og Kjøbesummer 6,899, fra hvilke Summer igjen drages: Renter af diverse Laan og Forskud 307,004 Kr.), 15. Afdrag paa Stadens Gjæld 264,330.

Overligningscommissionen til at bestemme Skatteydernes Indtægt vælges paa 3 Aar ad Gangen og bestaaer af 3 Medlemmer. Statshaandbogen for 1878 meddeler, at den antagne Sum for Skatteydernes Indtægt var i 1877: 74,301,600 Kr., Statshaandbogen for 1879 angiver for 1878: 71,754,400 Kr. Af en Oversigt i Kjøbenhavns Regnskab for 1876 over Resultaterne af Indkomstskattens Paaligning for Aarene 1862 til 1876 begge inklusive, sees det, at i Løbet af de 15 Aar, som Oversigten omfatter, er Skatteydernes samlede Indtægt, saaledes som Ligningscommissionen har fastsat den, stegen fra 41 Millioner Kr. i 1862 til 73½ Mill. Kr. i 1876.

Overformynderiet i Kjøbenhavn. (Lov af 4de Marts 1857 § 2, Bekjendtgjørelse af 31te Decbr. 1857 og Lov af 26de Mai 1868 § 1.) Det er henlagt under en Overformynder med et Expeditionscontoir, et Bogholdercontoir og et Kasserercontoir. Den 31te Marts 1878 indestod i Overformynderiets indenbyes Afdeling ialt 67,232,823 Kr., nemlig under Masseforvaltning 18,902,992 Kr., deri medregnet Reservefonden med en actuel Værdi af 1,360,549 Kr., hvoraf dog c. 200,000 Kr. ere bundne ved de Fonden paahvilende Pensioner, og under enkelt Værgemaal 48,330,731 Kr. Capitalformuen er i Regnskabsaaret 1877—78 forøget med 2,205,978 Kr. I Overformynderiets udenbyes Afdeling indestod d. 31te Marts 1878 ialt 23,753,269 Kr., hvoraf 12,350,422 Kr. under Masseforvaltning og 11,402,847 Kr. under enkelt Værgemaal. Reservefondens nominelle Størrelse er 474,720 Kr., derunder indbefattet den forudbetalte Rente af Massens Panteobligationer. Capitalformuen er i Regnskabsaaret 1877—78 forøget med 1,740,451 Kr. I Overformynderiets 2de Afdelinger indestod saaledes den 31te Marts 1878 c. 90,986,000 Kr., 31te Marts 1877 87,040,000 Kr.

Her skulde endnu til Slutning nævnes de **Legater**, der ere stiftede til Staden Kjøbenhavns almindelige Bedste, dens Kunstsamlinger, Monumenter m. m.

Det Haldske Legat, oprettet 1693 af Handelsmand Jens Nielsen Hald. Renten af 5000 Slettedalere anvendes til Indkvarteringshjælp for Kjøbenhavns Borgere, stort 30,323 Kr., under Magistratens 1ste Afdeling. Det Brockske Legat til Stadens almindelige Bedste og til Lindring udi de aarlige Byrder for Kjøbenhavn og Christianshavn, opr. 1796, 1802 af Grosserer Niels Brock, stort 109,441 Kr., under Mag. 2den Afd.; af Legatet er der ydet Bidrag til St. Johannes, Trinitatis, St. Pauls, Vesterbros og Østerbros Kirker. Det Brockske Legat til Snorrebroens Vedligeholdelse, opr. 1796 af Grosserer N. Brock, st. 2,429 Kr., under Magistratens 1ste Afd. Thorvaldsens Legat, opr. 15de December 1838 af Bertel Thorvaldsen (Codicil 25de Januar 1843 cfm. 16de Febr. s. A.). Ved sit Testamente med Tillægsbestemmelser indsatte Thorvaldsen Staden Kjøbenhavn til Arving af alle sine Kunstværker og Samlinger, imod at Staden lod indrette et Musæum til disses Opbevaring og paa en Række i Testamentet nærmere fastsatte Betingelser. Til Thorvaldsens Adoptivdatter (Fru v. Paulsen) og hendes Børn og Descendenter udbetales aarlig Renten af en i Testamentet nærmere fastsat Capital. 1) Den ved Thorvaldsens Død øvrige tilstedeværende Formue samt 2) den Capital, der bliver ledig ved den Paulsenske Slægts Uddøen, tilfalder Thorvaldsens Musæum som et Musæumsfond, ligeledes under nærmere fastsatte Betingelser. Endelig bestemte Th. et Beløb af 25,000 Rd., hvis Renter skulle anvendes til Kunstværkernes Opstilling i Musæet og dettes indre Udsmykning, 3) Legatets Størrelse i Kapital var i Begyndelsen af 1877 1) 80,000 Kr., 2) 155,500 Kr., 3) 16,400 Kr.*). Henlagt under Borgerrepræsentationen. Baron Carl Hambros Legat til at befordre og fremme Indretning af Bade- og Vadskehuse for de fattige Klasser i Kjøbenhavn, opr. af Baron C. Hambro 1850—1873, st. 216,000 Kr., under Borgerrepræsentationen**). Justitsraad S. A. Eibeschütz Legat til Stadens Forskjønnelse, 1853, st. 10,562 Kr., under Mag. 2den Afd. Af Legatet ydet Bidrag til Monumenterne for Adam Oehlenschläger og Frederik VII. Kapital til Vedligeholdelse af Rahbeks Mindestøtte, skjænket af Studenterforeningen 1853, st. 561 Kr., under Universitetet. Det Thomsenske Legat, opr. 24de Januar 1863 af Conferentsraad Christian Jürgensen Thomsen. Efter nogle benævnte Personers Død anvendes Renten skifteviis til 1) at restaurere Oldtidsminder, 2) at fremme Kunst, 3) at fremme Haandværksarbeider. Under Legatstifterens Familie, eventuelt en af Magistraten udnævnt Bestyrelse.

Kjøbenhavns Fattigvæsen sorterer, som foranført, under Magistratens 3die Afdeling, der har sine Contoirer i en egen Bygning i Hestemøllestræde Nr. 4 ligeoverfor Raadhuset. Kjøbenhavn er deelt i 12 Hoveddistricter, og hvert Hoveddistrict atter, som foranført, i 2 Lægedistricter.

*) Det af Thorvaldsen til Kunstværkernes Opstilling m. m. testamenterede Beløb opbrugtes strax; istedetfor henlagdes 3000 Rd. af Thorvaldsens Formue, hvilket Beløb nu med Rente og Rentes Rente udgjøre 16,400 Kr. og som vedblivende skal oplægges indtil det oprindelige Beløb er naaet.

**) Disse Bade- og Vadskeanstalter findes i Hindegade og i Springgade.

Til Districtsforstanderen i Hoveddistricterne har Enhver, der begjærer Fattighjælp, at henvende sig.

Efter Statistiske Oplysninger om Staden Kjøbenhavn 1ste Hefte S. 50 flg., var under

a) fast Forsørgelse i Fattigvæsenets Lemmestiftelser ved Begyndelsen af 1876:

i alm. Hospital med Filialer,	Mdk. 603,	Kvkj.	838,	Ialt	1,441
i Frelserens Arbeidshuus . .	—	„	—	149,	—	149
i Frue Arbeidshuus	—	„	—	17,	—	17
i Nicolai Arbeidshuus . . .	—	„	—	51,	—	51

Samtlige Lemmestiftelser Mdk. 603. Kvkj. 1,055. Ialt 1,658.

b) Fast Almisse indenfor Lemmestiftelserne. Enkelte Fattige, Mk. 52, Kvkj. 438, ialt 490. Familier 520, med Personer 1,822. Pleiebørn, Drenge 362, Piger 331, ialt 693.

c) Interimistisk Understøttelse. — Huusvilde. I Løbet af Aaret 1875 var Tilgangen af Familier 130 med 511 Personer. Afgangen 130 med 510 Personer, tilbage ved Begyndelsen af 1876: 6 Familier med 19 Personer.

d) Interimistisk Understøttelse. — Trængende, der have faaet temporair Penge- og Brødhjælp. Ved Begyndelsen af Aaret 1875 649 Personer. Tilgang i Løbet af Aaret 1,440, Afgang 1,404. Tilbage i Begyndelsen af 1876 685.

e) Interimistisk Understøttelse. — Børn i Fattigvæsenets Opdragelsesanstalter. Ved Begyndelsen af 1875 vare indlagte 68, Tilgang i Løbet af Aaret 391, Afgang 392, ved Aarets Slutning vare indlagte 67.

f) Interimistisk Understøttelse. — Den confirmerede Ungdom. Ved Begyndelsen af 1875 vare under Tilsyn: Læredrenge 397, Tjenestepiger 352, ved Begyndelsen af 1876 henholdsviis 291 og 330.

g) Interimistisk Understøttelse. — Tvangs- og Arbeidsanstalten paa Ladegaarden. Arbeidsanstalten: Ved Begyndelsen af 1875 Mdk. 447, Kvkj. 94; ved Begyndelsen af 1876 henholdsviis 532 og 99. Tvangsanstalten: Ved Begyndelsen af 1875 15, ved Begyndelsen af 1876 17.

Den samlede Oversigt over det daglige Gjennemsnitsantal af Understøttede var i Aaret 1875—76 under fast Forsørgelse 4,902, hvoraf 3,659 havde Ophold i Kjøbenhavn, under midlertidig Forsørgelse 1,272, hvoraf paa Ladegaarden 550. Tilsammen under fast og midlertidig Forsørgelse 6,174, hvoraf i Kjøbenhavn 4,931. Dagligt Antal af Patienter, i Hospitalerne i Byen 576, paa St. Hans Hospital 484. Veiviseren for 1879 meddeler nu om Kjøbenhavns Tvangs- og Arbeidsanstalt paa Ladegaarden: I 1877 udgjorde Belægningens Gjennemsnitsantal 708, Communens Tilskud 95,710 Kr. (135 Kr. pr. Individ).

Med Hensyn til Skatter og Afgifter, Magistratens 2den Afdeling, ville følgende Poster og Stillinger være at nævne:

Stadsconducteuren. Under 27de April 1857 har Kongen allernaadigst approberet Instrux og Reglement for Embedet som Stadsconducteur i Kjøbenhavn, hvorefter denne, der udnævnes af Hs. Majestæt, efter Indstilling af den samlede Communalbestyrelse, ifølge § 1, er autoriseret til med offentlig Troværdighed at afgjøre ethvert Spørgsmaal angaaende Linie- og Flademaal samt Cubikmaal i Henseende til Grunde og Bygninger i Staden og paa dens Grund, og skal ifølge § 6 foretage de Opmaalinger af Grund og Bygninger, som ifølge Lovgivningen skulle tjene som Grundlag for Ligninger af Skatter og Afgifter.

Rodemestrene, see foran S. 52.

Under Magistratens 4de Afdeling sortere:

Stadsingenieuren.

Vandvæsenet under en Vandinspecteur. Om dette see med Hensyn til Anlægene foran Side 203, angaaende Udgifterne dertil Side 294.

Gasværket under en Gasværksbestyrer og med en Driftsinspecteur. Om dette see med Hensyn til Anlægene foran Side 207 og angaaende sammes Indtægter og Udgifter S. 294.

Bygningsvæsenet for Kjøbenhavn. Bygningsloven af 21de Novbr. 1871 samt Lov af 15de Mai 1875 ordner det hele Bygningsvæsen for Kjøbenhavn, med Undtagelse af Citadellet og Nyholm.

Bygningscommissionen, der har Overbestyrelsen af det hele Bygningsvæsen, bestaaer af 2 af Justitsministeriet valgte Medlemmer, 2 af Communalbestyrelsen valgte Medlemmer, Stadsbygmesteren, Stadslægen og Brandinspecteuren. Contoir i Raad- og Domhuset. Stadsbygmesteren er Bygningscommissionens forretningsførende Medlem og er den nærmeste Foresatte for de 4 Bygningsinspecteurer, der hver i sit District have Tilsyn med de nye Byggeforetagender, nemlig i 1ste District: Vestervold, Udenbyes Vester-, Nørre-, Snarens-, Strand-, Frimands- og Klædebo-Kv.; 2det District: Nørrevold-, Østervold-, Rosenborg- og Kjøbmager-Kv.; 3die District: Øster-Kv., Christianshavn med Amagerbro, St. Annæ Øster og St. Annæ Vester Kv.; 4de District: udenbyes Klædebo Kv.

Havnebestyrelsen bestaaer efter Lov af 30te Decbr. 1858 af et Havneraad og en Havneforvaltning. Havneraadet bestaaer af Overpræsidenten som Formand, 2 efter Indenrigsministerens Forestilling af Kongen beskikkede Medlemmer og af 6 Medlemmer, som vælges af Borgerrepræsentanterne i eller udenfor deres egen Midte. Havneraadet skal afgive Betænkning over alle de Havnen vedkommende Sager, der forelægges samme, og dets Erklæring skal indhentes om ethvert Spørgsmaal, vedkommende Ordningen af Havnevæsenets Forhold til Marinen eller til Communen og om alle reglementariske Bestemmelser for Havnens Forvaltning og Bestyrelse; Havneraadet er berettiget til at gjøre Andragender om ethvert Havnevæsenet vedkommende Anliggende og ethvert af sammes

Medlemmer har Ret til at fremsætte Anker eller Forslag i saa Henseende. Havneforvaltningen føres af en Havnecapitain, som udnævnes af Indenrigsministeren efter Havneraadets Forslag, og som under sit Ansvar bestyrer alle Havnens Anliggender; han fører Overtilsyn med Havnepolitiet og Havnearbeiderne.

Brolægnings- og Veivæsenet, hvormed er forenet **Kloakvæsenet** (om dette see foran), er underlagt en Brolægnings- og Veiinspecteur samt en Viceinspecteur.

Justeerkammeret, paa Raad- og Domhuset, har tillige Tilsyn med den offentlige Veining og Maaling, bestyres af en Justeermester.

Brandvæsenet i Kjøbenhavn og paa Stadens Grund, med Undtagelse af Nyholm, er fra 1ste August 1870 at regne omordnet ifølge Lov af 15de Mai 1868 og det i Overeensstemmelse dermed af Kjøbenhavns Communalbestyrelse vedtagne og af Justitsministeriet under 21de Juli 1870 stadfæstede Regulativ. I Staden og Forstæderne er oprettet 10 Brandvagter, der indbyrdes ere forbundne med Telegraphledninger og besatte med Mandskab Dag og Nat.

Ved Brandvæsenet er ansat følgende Personale: Brandinspecteuren som Høistcommanderende, Vicebrandinspecteuren som Næstcommanderende, 3 Assistenter som Underbefalingsmænd for det lønnede Mandskab, 2 Assistenter som Underbefalingsmænd for Reserven, 14 Sprøiteførere ved Brandvagterne, 90 Brandfolk ved Brandvagterne, 6 Sprøiteførere ved den mobile Reserve, 18 Brandfolk ved den mobile Reserve, 80 Sprøiteførere ved Reservecorpset, 320 Brandfolk ved Reservecorpset, 1 Sprøitemester, 1 Læge, samt Maskinfolk til Betjening af Dampsprøiter og det fornødne Contoirpersonale. Udskrivningscommissionen til Brandcorpset dannes af en Raadmand som Formand, en Borgerrepræsentant og Brandinspecteuren.

Politi. Kjøbenhavns executive Politi er fra 1ste Juli 1863 at regne omordnet ifølge Lov af 11te Februar samme Aar og det i Overeensstemmelse dermed af Justitsministeriet under 12te Juni næstefter udfærdigede Regulativ samt ved Instrux for det udøvende Politi af 7de Juni 1869 og Politivedtægt af 18de Januar 1869. Kjøbenhavns Polities Myndighed omfatter Staden Kjøbenhavn og dens Grund samt de Dele af Amtets Grund, som særlig ere henlagte under samme med Undtagelse dog af Nyboder samt af Citadellet Frederikshavn og dets Enveloppe, Smedelinien og endvidere Christianshavn fra den nye Artillerikaserne til Kvintus. Politiets Hovedstation, Politikammeret, er paa Raad- og Domhuset. Staden og dens Tilliggende er inddeelt i 6 Politikredse*). Det udøvende

---

*) 1ste Kreds: Nørrevoldg. fra Frederiksbg. til Gothersg., denne Gade fra Nørrevoldg. til Søtorvet, Søtorvet, Nørresog., Ladegaardsdæmningen, Gyldenløvesg., V. Farimagsg., Vesterbrog. til Frihedsstøtten, Tivoli, Vestervoldg. til Langebro, Slotsholmen, Høibroplads og den Deel af Staden, der begrændses af de nævnte Stadsdele samt af Kjøbmagerg., Kultorvet og Frederiksborgg., de 3 sidstnævnte ikke medindbefattede. 2den Kreds: Kjøbmagerg., Kultorvet, Frederiksborgg. til Nørrevoldg., samt den Deel af Staden, som begrændses af Nørrevoldg. til Gothersg., førstnævnte Gade dog ikke medregnet, Gothersg., den nordre Side af Kongens Nytorv, Nyhavn s. S., Havneg. og Canalen til Høibro samt Høibroplads (denne ikke medregnet). 3die Kreds: Den Deel af Staden, der ligger nord for Gothersgade, Kongens Nytorv og Nyhavn og indenfor Østerbrogade og Østerbrogade, fra Citadelsvei til Esplanaden, denne, Toldbodpladsen og Langelinie. 4de Kreds: Christianshavn og Stadens Tilliggende paa Amager samt Knippels- og Langebro og den Politiet

Politi bestaaer af en Politidirecteur, en Vicepolitidirecteur, 3 Politiinspecteurer, 6 Politiassistenter, 1 for hver Politikreds, 27 Overpolitibetjente og 255 Politibetjente (foruden c. 40 overtallige).

Det er forhen omtalt, at Kjøbenhavn er at betragte som Landets første Vaabenplads. Det skal derfor ogsaa her, efter Statshaandbogen, blive opregnet, hvilke militaire Autoriteter her have Sæde samt hvilke Corps her ligge i **Garnison:**

1ste Generalcommando, for Sjælland og tilliggende Øer, Generalstaben, Ingenieurcorpset, 1ste og 2den Ingenieurbataillon, Artilleriet, Artilleristaben, 1ste Artilleriregiment, 2det Artilleriregiment, 1ste Artilleribataillon, 2den Artilleribataillon, Tøihuusafdelingen, Laboratorieafdelingen.

Af Rytteriet: Generalinspecteur, Gardehusarregimentet (Skolen paa Jægersborg).

Af Fodfolket: Generalinspecteur, 1ste sjællandske Brigades Stab, 2den sjællandske Brigades Stab, Livgardens Liniebataillon, Livgardens Forstærkningsbataillon, 1ste Bataillon, 2den Bataillon, 4de Bataillon, 13de Bataillon, 15de Bataillon, 17de Bataillon, 21de Bataillon, 23de Bataillon, 24de Bataillon, 31te Bataillon. Generalauditeur, Hærens Forpleiningscorps med Generalintendant, Corpsets Stab, 1ste og 2den Generalcommandointendantur, Materialintendanturen. Lægecorpset, fælles for Hæren og Flaaden, med Stabslægen og flere Corpslæger og Overlæger. Hærens Dyrlægecorps.

Hertil skal endnu føies **Kjøbenhavns Væbning,** som dannes af det ved Hæren uddannede Forstærkningsmandskab, som har fast Bopæl i Kjøbenhavn. Væbningen har i Tilfælde af betydelige Ildebrande, større Uroligheder og deslige at afgive den fornødne Styrke til Politiets Raadighed til Hjælp ved Overholdelse af indre Orden og Sikkerhed i Kjøbenhavn. Den er underlagt 1ste Generalcommando. En General som Chef. 2 Bataillоner Infanteri, 2 Compagnier Artilleri.

De militaire Skoler ere alt tidligere omtalte (S. 152), Garnisonssygehuus ligeledes (S. 211) samt Munderingsdepot, Klædeoplag, Inventariedepot og Militairarbeiderdepot.

Som Flaadestation og Orlogsværft (om dette S. 66) er Kjøbenhavn Sæde for Flaadens Admiral og dets fleste Officerer, naar de ikke ere udcommanderede, for Flaadens Forpleiningscorps, for Værftscommissionen, Søofficeersskolen og flere Skoler (see S. 152), for Søkortarchivet med dets Directeurer (S. 130), for det meteorologiske Institut med dets Bestyrer (S. 146), for Søetatens Hospital (S. 211). Sæde for Lods-

underlagte Deel af Christianshavns Fæstningsværker. 5te Kreds: Vesterbro fra Frihedsstøtten, derunder Alt, der ligger syd for Jernbanens Terrain, Torvene, Gl. Farimagsvei og Gl. Kongevei til St. Jørgenssø og Dæmningerne over denne. 6te Kreds: Nørre- og Østerbro fra Citadelsvei samt Citadellets Glacis og Udenværker.

væsenet med Overlodsen i Sjællands District, for Fyr- og Vagervæsenet med Fyr- og Vagerinspecteuren og Fyrinspecteuren.

Med Hensyn til Udskrivningsvæsenet til Hæren og Flaaden danner Kjøbenhavn samt Kjøbenhavns og Frederiksborg Amter **første Udskrivningskreds.** Bolig for Cheferne for 1ste og 2den Udskrivningskreds. Sessionssted for Lægderne 1—32 af 1ste Udskrivningskreds; Mønstringsbestyreren iagttager i Kjøbenhavn de Forretninger, der angaae de Søfarendes Ud- og Afmønstring.

Kjøbenhavn med tilliggende District (Vedbæk, Dragør, Tuborg, Skodsborg, Rungsted, Humlebæk, Kastrup), danner et eget **Overtoldinspectorat** med en Overtoldinspecteur, 2 Toldinspecteurer, en Toldkasserer, en Creditoplagskasserer, en Pakhuusforvalter, en Brænderiafgiftsoppebørselscontrolleur, 4 Havneoppebørselscontrolleurer, 20 Toldcontrolleurer, 110 Toldassistenter.

Kjøbenhavns **Post- og Befordringsvæsen** samt **Telegraphvæsen:** Overpostmester, 3 Overpostcontrolleurer, 8 Postcontrolleurer, 48 Postexpedienter. Ved Telegraphstationen i Kjøbenhavn er ansat en Bestyrer, 2 Controlleurer, 8 Overtelegraphister, 64 Telegraphister.

De Sjællandske Jernbaner med deres Controlcomitee (3 valgte af Regjeringen, 6 af Jernbaneselskabet), Direction af 3 Medlemmer, hvoraf 1 administrerende Directeur. Kjøbenhavns Jernbanestation, hvorfra udgaae Vestbanen, Nordbanen med Sidebane til Klampenborg, Sydbanen og Nordvestbanen. See ogsaa foran S. 12, 42, 43 og 259.

Det ældste Vaaben for Kjøbenhavn er fra det 13de Aarhundrede og fremstiller en Bygning med et spidst Tag omgivet af en Muur, der er forsynet med runde Taarne, af hvilke eet sees paa hver Side af den indre Bygning; Muren beskylles af Havet. Det er utvivlsomt, at Vaabenet gjengiver Kjøbenhavns Slot i dets ældste Skikkelse; thi der er en umiskjendelig Lighed med den ældste Afbildning af dette, der findes i Hamelmanns Oldenburgische Chronicon 1599 og som øiensynlig skriver sig fra Reformationstiden, hvor Muren endnu findes bevaret, og med Afbildningen i Braunii Theatrum Urbium, der foruden nyere Tilbygninger fremstiller en rund Bygning i Slotsgaarden med et kuppelformet Tag som Levning af de ældre Bygninger. Vaabnet forandredes efterhaanden efter Modens Krav; Taarnene i Ydermuren fik spidse Tage, og tilsidst blev det til 3 Taarne, 2 lavere med et høiere i Midten, der stode

skilte fra hinanden. Disse bevaredes i det nye Vaaben, som Kong Frederik III. gav Staden 24de Juni 1661, forsynet med en Rolandsfigur i det midterste Taarn, hvilken Figur var Insignie for en fri Rigsstad; sidstnævnte Vaaben er det endnu brugelige, om der end af og til er foretaget mindre Forandringer i de tvende Løvers Stilling, der ere Skjoldholdere, og i de Redskaber, der forneden omgive Skjoldet og som minde om det tappre Forsvar under Beleiringen 1657—59. I den seneste Tid har man imidlertid optaget alle Enkelthederne efter Originalen.

1296.

1878.

Nogle af de vigtigste Skrifter, hvori der haves Efterretninger om Kjøbenhavn og dens Historie:

H. Ballensbech: Diarium (4) 1660.

A. M. Hiørring: Leyres Politi 1661.

Cph. Purrivus: Metropoleos Daniæ in nuce Iliados delineatio. Ewig grünende Ehrenkrone in sich führend eine kurtze doch richtige Entwerffung der Königl. Residenz-Freyen-Reichs-Haupt- See- u. Helden-Stadt Copenhagen (4) 1662.

Grundrichtige Beschreibung der Freyen Reichs-Königl.-Residentz-Haupt-Stadt auch Festung Copenhagen, poetisch aufgesetzt. 1668.

P. J. Resen: Inscriptiones Hafnienses, latinæ danicæ et germanicæ una cum inscriptionibus Amagriensibus, Uraniburgicis et Stellæburgicis nec non duabus epistolis Tychonis Brahe et Sophiæ Brahe. qvas collegit P. J. Resenius (4) 1668.

Joh. Fred. Bergmann: Metrica Havniæ metropoleos delineatio d. i. gründliche Abbildung und Beschreibung der Kgl. Residentz, Festung, Reichs-Haupt-See- und Helden-Stadt Copenhagen 1674.

Vitus Bering: Obsidio Hafniensis (4) 1676.

P. J. Resen: Hafniæ Daniæ metropoleos descriptio conscripta a Petro Joh. Resenio (Haandskrift) 1677.

C. Bartholin: De aere Hafniensi 1679.

P. J. Resen: Christianshavns Beskrivelse 1685 (udgivet 1877).

G. Fuchs: De Ildebrande, som have været i Kjøbenhavn saavelsom Christianshavn 1694—1701.

Dend kongelige Residents Stad Kjøbenhavn, dends Begyndelse, Opkomst og Endeel af det som derudi er passeret, af en og anden Krønike uddragen fra 1168—1711. (8) 1720.

E. Pontoppidan: Memoria Hafniæ oder kurtz gefaste Beschreibung der königl. dän. Haupt- u. Residentz-Stadt Copenhagen. Berichtet auf den Zustand des Jahres 1724 (4). 1729 og 1738.

L. de Thurah: Hafnia hodierna eller udførlig Beskrivelse om den kongelige Residentz- og Hovedstad Kjøbenhavn med en Forklaring om alle de Mærkværdigheder, som denne Stad nu omstunder indbefatter (4) 1748.

E. Pontoppidan: Origines Hafnienses eller den kongel. Residentz-Stad Kjøbenhavn forestillet i sin oprindelige Tilstand fra de ældste Tider indtil dette Seculs Begyndelse (4) 1760.

Joh. Heinr. Lidéns Dagbog under et Ophold i Kjøbenhavn i Sommeren 1768 (ved P. W. Becker) 1867.

C. C. Hauber: Beschreibung von Kopenhagen und d. königl. Landschlössern 1770.

Kjøbenhavns Veivisere 1770—1878.

Hans Holck: Kjøbenhavns Beskrivelse efter dens nuværende Forf. til 1774. 1774.

— Kjøbenhavns Sognekirkers Beskrivelse samt Kirkernes Legater og Sogne, Gader m. m. 1775.

— Fremmedes og Reysendes Haand-Lexikon i Kjøbenhavn. 1777.

— Beschreibung der Residenz-Stadt Copenhagen 1782.

— Beskrivelse over den kgl. danske Residentsestad Kjøbenhavn og de kongelige Slotte paa Landet. 1783.

N. Jonge: Den kongelige Hoved og Residentz Stad Kjøbenhavns Beskrivelse forestillende Stadens Tilstand, Beskaffenhed og Mærkværdigheder i en sammenhængende Orden i de ældste, mellemste og nyeste Tider (4) 1783.

Hauber: Kjøbenhavns Beskrivelse. 1783.

Reiser: Beskrivelse over den fyrgterlige Ildebrand 1728. 1784.

Joh. Friedr. Lange: Beschreibung der Königl. Residenzstadt Copenhagen u. d. Königl. Landschlösser. Nebst einem Plan (8) Berlin 1786.

Hersleb og Munch: Raadstuearchivets vigtigste Dokumenter 1786.

Den Kongelige Residents- og Stabel-Stad Kjøbenhavns historiske Beskrivelse, indeholdende hvis Mærkværdigst derved er forefalden fra 1168 til 1711 inclusive. Kbhavn 1787.

P. Paludan: Samlinger til en Beskrivelse over Christianshavn og Frelserens Kirke sammesteds. 1791.

Ravert: Beretning om Ildebranden 1795.

(Schellenberg) Freie Bemerkungen über Copenhagen in Briefen. 1796.

Fr. Thaarup: Journal og Haandbog for Kjøbenhavnere saavelsom for Andre der om Kjøbenhavns Forfatning søge Kundskab (8) 1797—1812.

Rasmus Nyerup: Kjøbenhavns Beskrivelse (8) 1800.

— Beschreibung der Stadt Kopenhagen. Aus d. dän. übersetzt, abgekürzt u. theils vermehrt von M. Möller (8) 1807.

Rasmus Nyerup: Vollständige Beschreibung der Stadt Kopenhagen. Neue deutsch umgearb. bis auf jetzige Zeit fortgeführte Ausgabe von E. F. Fischer. Mit Plan und Kupfer. 1815.

J. E. Angelin: Underrättelser om Köpenhamn, tillika med en graverad Karta öfver denne Hufvudstad. Stockholm 1806.

H. Callisen: Physisk medicinske Betragtninger over Kjøbenhavn. 1807—09.

L. Møller: Kjøbenhavns ny Leirkrands. 1807.

A. A. Feldborg: Spazier-Reise nach Kopenhagen. 1808.

J. F. Wilse: Efterretning om Brændeviinsbrænder-Lauget. 1816.

H. August: Helligaands Hospital. 1817.

R. Christensen (Nyerup): Beskrivelse over Kjøbenhavn eller Veiviser for Reisende. Med en ny og fuldstændig Grundtegning over Kjøbenhavn. 1821.

Fred. Thaarup: Kjøbenhavns Mærkværdigheder m. m., en Haandbog saavel for Stadens Indbyggere som især i Hensyn til Fremmede og Reisende. 1821.

— Manuel des beaux arts et des curiosités à Copenhague. Traduit du Danois avec addition de certains objets de sciences (par Martensen). Copenhague 1823.

— Kjøbenhavn og Omegn. Beskreven især med Hensyn paa Reisende. 1827.

— Kopenhagen mit der Umgegend besonders zum Nützen der Fremden und als Anleitung für Sie. Med 2 Kort og 4 Kobbere. 1828. 1831. 1835.

— Veiviser i Kjøbenhavn især for Reisende. Med en ny og fuldstændig Grundtegning over Kjøbenhavn. 1829.

— Samme Bog paa Tydsk. 1830.

— Kopenhagen und die Umgegend. Ein Taschenbuch für Reisende mit 2 Karten. 1839, 1841, 1844, 1846.

— Beskrifning öfver Köpenhamn och des nejder. Øfversättning (af J. Bohmann) m. 1 Plankarte och 4 Vuer. Ørebro 1831.

E. H. Tregder: Taschenbuch für Fremde und Einheimische in Copenhagen. Aus der Handschrift des Verfassers übersetzt von M. Möller. 1829.

Rich. Jones: Copenhagen and its environs. 1829.

J. F. C. Walter: Prospecter af Kjøbenhavn og Omegn (4). 1826.

Wendt: Kjøbenhavns Fattigvæsens Historie. 1829.

Det danske Atlas (4) 1833. Kobberne af S. H. Petersen. Text af P. Willemoes Becker.

Wendt: Almindelig Hospital. 1833.

H. C. Hansen: Historisk Fremstilling af de mærkeligste Begivenheder henhørende under Kjøbenhavn 1168—1663. 1830—31.

J. Th. Thomsen: Alphabetisk Register over alle de i Kjøbenhavn og Christianshavn værende Gader, Stræder, Torve og Pladser. 1831.

(R. Nyerup): Skildringer af Kjøbenhavn ved Desiderius. Kjøbenhavns-posten 1827.

Oversigter over Fattigvæsenets Tilstand 1835—56.

C. J. Gjessing: Almeennyttig Lommebog for 1832, nærmest udarbejdet som Vejledning for den Handlende saavelsom for enhver anden Forretningsmand eller Reisende, der maatte have Anledning til at besøge Hovedstaden.

N. P. Nielsen: Hellig Trefoldigheds Gilde i det danske Kompagni. 1836.

Fred. H. K. Mathias: Kopenhagen und seine Umgegend. Ein genauer Wegweiser für alle, welche diese Gegenden besuchen wollen. Mit einem Grundrisse der Stadt Kopenhagen. Stettin 1836.

G. F. Baruffi: Cenni d'una peregrinazione autunnale da Torina a Copenhaghen. Estratlo dall' annotatore Piemontese. Septbr. 1837.

Schäffer: Hist. Underretning ang. Kongens Nytorv. 1838.

Jacob Behrend: Kjøbenhavns satirisk-komiske Veiviser eller den skjælmske Ledsager i Danmarks Hovedstad. 1839.

Borgerrepræsentanternes Forhandlinger 1840—78.

Beretninger om Communens Anliggender 1841—77.

S. Sterm: Statistisk-topograf. Beskrivelse over Hoved- og Residents-staden Kjøbenhavn. 1841.

F. Thaarup: Helliggeistes Kirkes Beskrivelse 1841 og flere Skrifter af samme Forf. om Kirkerne.

Ledetraad for Fremmede i Kjøbenhavn 1843.

G. L. Lorenzen: Kurze Beschreibung der Stadt Kopenhagen und ihrer Umgegend besonders für Fremde. 1843.

Wägwisare för Svenskar i Köpenhamn. 1844.

Kjøbenhavns Omegn med et lithograferet Vejkort, kortelig beskrevet. 1844.

A. Martini: Kopenhagen besungen wie es war und ist. 1845.

Kopenhagen und seine Umgebungen. Ein Wegweiser für Fremde. Mit 12 Ansichten und einer Orientirungskarte. 1847. do. 1853.

Chs. Richard: Promenades dans Copenhague et aux environs. Guide de l'ètranger. Avec carte et vignette. Cph., Paris & Havre 1847.

Kjøbenhavn og Kjøbenhavnerne bedømte af en Svensker. (Efter Här och der bland Skandinaver och Tyskar). 1847.

A. E. Meyer: Kort Underretning om Kjøbenhavns Vandvæsen i ældre og nyere Tid. 1850.

The travellers Handbook to Copenhagen and its environs by Anglicanus, with maps and views. Chp. & London 1853.

A. E. Meinert. Fortællinger om Kjøbenhavn. 1851.

Kjøbenhavn og Omegn. En Veileder for Reisende 1853, 1857, 62, 65, 68, 72.

Bloch-Suhr: Vor Frelsers Kirke og dens Geistligheds Historie. 1853.

J. Wilkens: Motiveret Forslag til en Udvidelse af Kjøbenhavn indtil Ferskvandssøerne 1854, tilligemed Overslag over Bekostningen ved Fæstningsværkernes Flytning af J. P. Købke.

Mansa: Pesten i Kjøbenhavn og Helsingør 1710 og 1711. 1854.

L. J. Flamand: Kjøbenhavn, dens ældre og nyere Historie samt Beskrivelse. 1855.

Wilh. v. Bett: Kjøbenhavn, historisk topographisk Beskrivelse. 2 Hefter (4). 1855—56.

G. F. Lassen: Dokumenter og Aktstykker til Kjøbenhavns Befæstnings Historie. 1855.

A. Colding og J. Thomsen: Om de sandsynlige Aarsager til Choleraens ulige Styrke i de forskjellige Dele af Kjøbenhavn 1853.

J. Levin: Kjøbenhavns Beskrivelse, en Veiledning for Reisende. Med 5 Planer (Særskilt Aftryk af Kjøbenhavns Adressebog for 1856). 1856.

Jørgensen Jomtou: Kjøbenhavn og Kjøbenhavnerne. 1856.

Claud. Rosenhoff: Illustreret Veiviser og Beskrivelse over Byen og Omegnen m. 50 Afbildn. 8 Planer og 1 Grundtegning. 1857.

Kopenhagens illustrirter Wegweiser und Beschreibung der Stadt und Umgegend für Reisende. Mit 52 Abbild. u. A.

C. Pihl: Kjøbenhavn, Lommebog for Fremmede. Med en Plan over Kjøbenhavn. 1857.

C. Rothe: Udsigt over Kjøbenhavns Kirkers Historie med nogle statistiske Bemærkninger. 1854.

J. L. Ussing: Græske og latinske Indskrifter i Kjøbenhavn (4). 1854.

G. F. Lassen: Børsens Historie (4). 1858.

Carl Gaudelius: Reisebilder aus Dänemark. Kopenhagen, die königl. Residenz-Stadt u. seine paradisischen Umgebungen. Eine vorläufige Skizze, welche die Grundlage zu einem umfangreichen Werke bilden soll. Frei entworffen. Altona 1859.

P. G.: Kortfattet Beskrivelse af Kjøbenhavn og dens Beleiring i 1658—60 samt Kaart og Prospect af Byen paa samme Tid samt Plan over Stormen af L. Both. 1859.

Holger F. Rørdam: Kjøbenhavns Kirker og Klostere i Middelalderen. 1859—63.

Andersen: Om Kjøbenhavns Havns Udvidelse. 1860.

Kjøbenhavn—Kopenhagen (dansk og tydsk Haandbog for Reisende med Grundtegning). 1861.

L. Holst: Bidrag til en Skildring af Kjøbenhavn for 100 Aar siden. 1861.

L. Holst: Kjøbenhavn og Kongerigets Kjøbstæder for omtrent 100 Aar siden. 1862.

Carl Lund: Kjøbenhavns Veiviser for Reisende, med en Plan over Kjøbenhavn, Broerne og Christianshavn. 1862.

Ed. Erslev: Kjøbenhavn, et topografisk Omrids for Deeltagerne i det nordiske Studentermøde. 1862.

L. S. Borring: Guide du voyageur à Copenhague contenant la description de la capitale et de ses environs. Orné de gravures et d'un plan de C. 1863.

Kopenhagen und seine Umgebungen. Ein Handbuch für Reisende nach Dänemark. Leipzig.

M. L. Nathanson: Oversigt over Kjøbenhavns Handel og Skibsfart i 1862. 1863.

M. L. Nathanson: Om Klagerne over Næringsløsheden i Kjøbenhavn. 1864.

Beretninger fra Kjøbenhavns Politi 1863—76.

Samling af Bestemmelser for Kjøbenhavns Commune 1661—1863. 1864.

Kjøbenhavns Veiviser i Staden og sammes Omegn, indeh. uundværlige Oplysninger for Reisende. 1865.

Führer durch Kopenhagen und die Umgegend der Stadt. Ein unentbehrliches Handbuch für Reisende. 1865.

Kjøbenhavns Fører. Lomme-Veiviser for Reisende med en Plan over Kjøbenhavn og Christianshavn. 1865 (1866. 1868. 1873.)

Beretninger fra Communehospitalet 1865—76.

L. Both: Kjøbenhavn, historisk-topographisk beskreven. Med 12 lithogr. Prospekter og 3 Kort. 1865.

Gad: St. Hans Hospital (4). 1866.

Friis: Assistents Kirkegaard. 1868.

H. F. Rørdam: Universitetets Historie. 1868—76.

P. Resens Efterretninger om Kjøbenhavns Raadhuse, udg. af O. Nielsen. 1869.

P. V. Grove: Kjøbenhavn og Omegn. Illustreret Reisehaandbog, udg. af Foreningen Fremtiden. 1870.

A. D. Jørgensen: Det ældste Kjøbenhavn I 1872, II 1878.

Dagbog under Udstillingstiden 1872.

Führer durch Kopenhagen und die Umgegend. 1872.

Kortfattet Veiviser over Kjøbenhavn og nærmeste Omegn for danske, norske og svenske Tilreisende under den nordiske Industriudstilling 1872.

Copenhagen and its environs, a guide for travellers. Cph. & London. 1868.

V. Hermann: Nyeste Fører i Kjøbenhavn og Omegn og paa nogle længere Udflugter. 1872.

A. W. Möller. Vägvisare för Svenskar i Köpenhamn med illustrationer och karta. Malmö 1872.

Humoristisk Veiviser for den Million Fremmede og andre vildfarende Reisende, der besøge den store nordiske Industriudstilling i Kjøbenhavn 1872.

Den ny Bro til Christianshavn (Fol.) 1872.

Illustreret Veiviser i Udstillingstiden 1872.

Kjøbenhavn ved Dag og Nat. Fører gjennem Kjøbenhavns Seeværdigheder, Forlystelsessteder, Cafeer og Restaurationer samt forskjellige Handels- og Forretningsetablissementer. 1872.

C. V. Rantzau: Fører i Kjøbenhavn. 1872.

O. Prieme: Haandbog til Veiledning gjennem Kjøbenhavn og dens Omegn og den nordiske Industri- og Kunst-Udstilling i Kjøbenhavn 1872.

Veiviser under den nordiske Kunst- og Industriudstilling i Kjøbenhavn 1872.

J. G. Burman Becker: Gjæstgivergaarde i Kjøbenhavn i ældre Tid. 1872.

Em. J. Jonas: Kopenhagen und Umgebungen. Praktischer Wegweiser mit dem Plane von Kop.

Adressbok för Svenskar i Köpenhamn 1873.

Hassing: Oversigt over Kjøbenhavns Told- og Havneforhold 1873.

J. Plenge: Livet i Kjøbenhavn for en Menneskealder siden. 1873.

Kjøbenhavns Diplomatarium. Samling af Documenter, Breve og andre Kilder til Oplysning om Kjøbenhavns ældre Forhold før 1728. Udgivet ved Kjøbenhavns Communalbestyrelses Omsorg af O. Nielsen I—IV. 1. H. 1872—78.

Betænkning om Slotsholmscanalen. 1873.

H. C. G. Saabye: Kjøbenhavn og Omegn. Kaart og Veiviser for Reisende. 1874.

P. Brock: Det Holsteinske Palais i Stormgade. 1874.

Werlauff: Danske især Kjøbenhavnske Tilstande ved og efter Overgangen til det 19de Aarhundrede. 1874.

L. Daae: Nogle upaaagtede Bidrag til Danmarks Historie under Grevefeiden. 1875.

Boldt: Nachrichten zur Geschichte St. Petri Kirche 1875.

O. Nielsen: Abel Kathrines Stiftelse 1875.

Statistiske Oplysninger om Staden Kjøbenhavn, udg. af Kjøbenhavns Magistrat. 1. H. 1876.

Tabelværk til Kjøbenhavns Statistik Nr. 1 (Faste Eiendomme) 1876. Nr. 2 (Velgjørenheden) 1877. Nr. 3 (Havnen) 1878. Nr. 1 og Nr. 2 udg. af Kjøbenhavns Magistrat. Nr. 3 udg. af Kjøbenhavns Magistrat i Forening med Kjøbenhavns Havnevæsen.

O. Nielsen: Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse I. Kjøbenhavn i Middelalderen. 1877. II. 1. Hefte. Kjøbenhavns Historie indtil Reformationens Indførelse. 1879.

Samling af Bestemmelser vedkommende Kjøbenhavns Commune 1864—74. 1878.

Supplement og Rettelser til Kjøbenhavn.

Til Beskrivelsen af Staden Kjøbenhavn skal her endnu være at tilføie nogle supplerende Momenter fra den allerseneste Tid. Saaledes S. 41 første Afsnit: I Borgerrepræsentanternes Møde d. 3die Febr. 1879 forelagdes en Meddelelse fra Bygningscommissionen, efter hvilken der i 1878 er fuldført og givet Beboelsesattest for 125 nye Bygninger (1875: 258, 1876: 150, 1877: 189). Disse 125 nye Bygninger indeholde tilsammen 2,156 Leiligheder (1875: 3,521, 1876: 1,916, 1877: 2,028) nemlig 210 paa 1 Værelse, 1,054 paa 2, 592 paa 3, 183 paa 4, 74 paa 5, 31 paa 6, 7 paa 7, 1 paa 8, 2 paa 9, 1 paa 10 og 1 paa 15 Værelser. Endvidere er der i ældre Bygninger indrettet 31 nye Leiligheder (i 1875: 43, i 1876: 225, i 1877: 65), hvoraf 6 paa 1 Værelse, 10 paa 2, 9 paa 3, 5 paa 4 og 1 paa 11.

S. 29. Til de store adelige Gaarde i Kjøbenhavn i forrige Aarhundrede hørte ogsaa den Reventlowske Gaard paa Kjøbmagergade ligefor Postgaarden, paa hvis store Havegrund (omtrent 1785) Kronprindsensgade anlagdes.

S. 30 øverste Linie 1817 l. 1816.

S. 47. Paa Pladsen mellem Frue Kirke og Universitetet ville Busterne blive flyttede og nye opstillede saaledes, at der langs Frue Kirke, enkeltviis opad Pillerne mellem Vinduerne, opstilles 6 og paa lignende Maade langs Universitetet 4 eller 6 Buster. Münsters Buste er flyttet nærmere op mod Frue Kirkes Indgang. Weises Buste er der, efter hans Betydning for Kirkesangen, givet Plads op ad Frue Kirke, Clausens og Schouws op ad Universitetet. Denne Rettelse vil ogsaa være at give Anvendelse paa de betræffende Billeder Side 47.

S. 50. Det er rigtig bemærket, at Billedet af Søtorvet har Broen mellem Søerne og Brystværnene om disse samt tvende Springvand paa Torvet, saaledes som disse tænkes udførte, ikke saaledes som de i Vinteren 1879 virkelig vare. See dog „Bebyggelsesplan for Kjøbenhavns Befæstningsterrain", hvor Broen og Torvet findes angivne med Puncter paa samme Maade, som Billedet udviser.

S. 64. To store Vareskure ere paa Havnevæsenets Foranstaltning i Forsommeren 1879 opførte paa Larsens Plads. De ere byggede paa

en muret Sokkel, og iøvrigt opført af Jern, Zink og Glas. Endnu et tredie Skur vil sammesteds blive opført.

S. 80. I 1878—79 er atter foretaget med en Bekostning af omtrent 200,000 Kroner, hvoraf c. 1/4 ved frivillige Bidrag, en gjennemgaaende Restauration ved Helliggeist Kirke, ved hvilken Leilighed den har faaet et nyt Spiir, medens det ældre Taarn ved Siden af Kirken senere er blevet forsynet med et ottekantet, kobbertækket Spiir (Taarn og Spiir 206 Fod over Jorden, Spiret paa Tagrygningen 56 Fod over denne). Den vestre Gavl er ombygget; paa denne er anbragt Kongens Navnechiffer og Aarstallet 1878. Prof. Storch har ledet Arbeiderne.

S. 83. I Trinitatis Kirkes Chor er nu ophængt et stort Maleri af Dorph, Christus velsigner Disciplene, skjænket af Legatstifterinden Fru Deichmann, født Gyldendal.

S. 89. Ved Holmens Kirke er nu stillet en Statue af Tordenskjold, støbt i Bronce efter Bissens Model, skjænket Staden Kjøbenhavn af Grosserer Puggaard.

S. 91. En ny Kirke paa Nørrebro er fremstaaet i Foraaret 1879 for en lille Menighed, der ikke er udtraadt af Folkekirken men har ønsket at samle sig om sin egen Præst og bygge sin egen Kirke. Menigheden kalder sig Luthers Kirkes Menighed. Et af Medlemmerne, Urtekræmmer Hjorth, har skjænket Kirken (Blaagaardsgade Nr. 40), som kan rumme 500.

S. 102 og 103. Sct. Jacobs Kirkes Taarn er opgivet at være 87 Alen høit, Sct. Mathæus Kirkes 90 Alen.

S. 110. Nu har Solennitetssalen endnu et andet stort Billede af Bloch, forestillende Kong Jacob af Skotlands Besøg hos Tycho Brahe paa Uranienborg.

S. 112. Foruden at Solennitetssalens Malerier ere blevne forøgede med Blochs Maleri, der forestiller Jacob den Sjettes Besøg hos Tyge Brahe paa Uranienborg, er der endnu kommet et Kunstværk til paa Universitetet, nemlig A. Mercies Statue (i Bronce) af David, der dræber Goliath. Den er opstillet i Jubilæumsdagene 1879 og er en Gave af Brygger Carl Jacobsen.

S. 142. Blandt Legaterne ved Universitetet vil nu ogsaa være at nævne Japetus Steenstrups Legat. Den 28de Novbr. 1870 havde Professor Japetus Steenstrup været ansat i 25 Aar ved Kjøbenhavns Universitet. I denne Anledning skjænkede et større Antal Venner og Disciple Jubilaren en Kapital paa 3000 Rigsdaler, hvoraf der efter hans nærmere Bestemmelse skulde oprettes et Legat med hans Navn. Jubilaren ønskede at Legatet skulde træde i Virksomhed efter hans Død, men har senere af forskjellige Grunde — navnlig da Kapitalen med Renters Rente er voxet op til 10,000 Kr. — anseet det for rigtigt, at Legatet træder i Virksomhed nu. Efter Samraad med den Kreds af Mænd, som i Givernes Navn overbragte den hædrede Jubilar denne Gave, har han affattet Statuterne for Legatet, hvilke ved allerh. Confirmation af 19de April d. A. ere

blevne kgl. confirmerede. Den første Uddeling af Legatet vil i Medfør heraf kunne foregaa samtidig med vort Universitets Jubelfest, og ifølge Statuternes § 4 er Legatets Formaal at fremme naturhistoriske og oldkulturhistoriske (arkæologiske) Studier i en hvilken som helst Retning, og især saadanne, som kunne belyse Natur- og Culturforholdene i vort Fædreland, Danmark med dets Bilande, samt Island. Legatet tænkes imidlertid nærmest uddeelt til saadanne Forskere og viderekomne Studerende — uanseet, om de ere academiske Borgere eller ikke —, hvis Studier give den fornødne Garanti for, at de kunne udføre de paagjældende Undersøgelser.

S. 212. Dronning Louises Børnehospital er nu i Juni Maaned 1879 fuldført og taget i Brug.

S. 212. Epidemihospitalet paa Blegdamsveien er nu fuldendt. Over Portbygningen er i Foraaret 1879 opstillet en Gruppe af Zink, componeret af V. Bissen, støbt af L. Rasmussen, forestillende Minerva Hygæa.

S. 213. Til Alderstrøst er i 1878 føiet en 4de Bygning.

S. 219. Til milde Stiftelser vil nu være at føre tvende beliggende i Vendersgade, henholdsviis Nr. 12 og Nr. 21, nemlig Meubelhandlernes Stiftelse og Postbudenes Alderdomshjem.

S. 222. Ved den 2den September 1878 Allerhøist approberet Fundats er oprettet Cancelliraad Jacob Deichmann og Hustru Bolette Cathrine Kraft Deichmanns, født Gyldendals, Legat stort 633,000 Kroner. Af Legatcapitalens Renter udbetales først de Beløb, der i Testamentet ere tillagte en Deel navngivne Personer; derpaa udbetales Resten efter Bestyrelsens bedste Skjøn og i Portioner, hvis Størrelse Bestyrelsen bestemmer til uformuende Enker eller Døttre af Embedsmænd og Andre af honnet Borgerstand her i Staden. Afdødes Mands og hendes Familie komme fortrinsviis i Betragtning, naar de ere trængende til Understøttelse, og dernæst Enker eller Døttre af Boghandlere.

S. 224. Der er nu i 1879 meddeelt Stadfæstelse paa Fundatsen for Joseph Hambros Legat, der nu bestaaer af 1,442 Stkr. italienske Maremanna Obligationer, 28,840 £ Sterl. med dertil hørende 206 Stkr. romerske Jernbaneactier, 103,000 Lirer og 26 Stkr. Maremanna Obligationer, 520 £ Sterl. Det bestyres af Borgerrepræsentationen og dets Renter uddeles i Portioner paa 1000 Kroner til Enker eller forældreløse Børn efter Mænd af Kjøbmandsstanden i Kjøbenhavn, dog at de ikke have henhørt til nogetsomhelst Laug.

Den paa Side 281 nævnte Afbildning med Studenterforeningen findes Side 90 ved Holmens Kirke. Den derpaa afbildede nye Holmens Bro blev taget i Brug paa Universitetets Firehundredeaars Festdage. Ogsaa Høibro er nu (Juli 1879) ombygget og det mellem de begge nævnte Broer liggende Stykke af Canalen er blevet indfattet mellem steensatte Kaier istedetfor de tidligere Steenbolværker. Broernes Brede er 55 Fod, hvoraf 10 Fods Fortov paa hver Side, iøvrigt ere de ganske eens byggede. Fundamenterne ere Pæleværk ned-

rammede med Damp, hvorover der er støbt Beton; Kjøbenhavns Havnevæsen har leveret Construction og Tegninger samt ledet Arbeidet. Den decorative Deel skyldes Professor, Architekt Dahlerup; Unmack & Comp. har udført Tømmerarbeidet, Wienberg Murerarbeidet og Firmaet Løwener Jernarbeidet.

S. 302. Firmaet Hassel & Teudt, Bredgade 43, har i 1879 modtaget en stor Udvidelse, saavel i Virksomhed som i Fabriklocaler; af Gasledninger anlagte af dette kunne især nævnes de paa den nye Jernbanegaard, paa Communehospitalet, paa Burmeister & Wains Etablissement; af Vandledninger de i Helsingør, Aarhus og nu sidst Vandværket i Nyborg; Pumpeværker til Fredensborg og Frederiksborg Slotte; Badskerianlæg; Varmeapparater til Drivhuse; Candelabre; Badeapparater m. m.

S. 304. Vodrofgaards Mølle er nu ogsaa indrettet til Brygning af baiersk Øl, ligeledes Rabeshaves Bryggeri i Langebrogade samt Marstrands Bryggeri eller Mølle paa Vodrofgaards Vei. Ogsaa ville de store Bryggerier H. J. Tvedes, Vesterbrogade 140 og Bryggeriet i Rahbeks Allee Nr. 3 (tidligere Vogelius's, nu et Consortium) modtage Udvidelse til at kunne brygge baiersk Øl. Aldersro driver tillige Brygning af hvidt Øl. Den største Production af baiersk Øl skeer paa Carlsberg, hvilken nu er angivet til 130,000 Tdr. aarlig (see „Levnetsbeskrivelser af de ved Kjøbenhavns Universitets Firehundredeaarsfest promoverede Doctorer og Licentiater" S. 37). Af Bryggerier nævnes i Veiviseren for 1879 i Fagregistret: P. Vandes Enke, Prindsessegade 10, O. Larsen, Guldbergsgade 5, N. Nielsen, Vildersgade 23, Westberg & Madsen, Ryesgade 27.

Alphabetisk Register

til

Staden Kjøbenhavn og Kortet over Kjøbenhavn med nærmeste Omegn

Registret omfatter Staden Kjøbenhavn (2den Deel og Supplementet dertil) samt Kortet over Kjøbenhavn med nærmeste Omegn.

Det eller de vedføiede med almindelig Skrift anførte Tal henvise til Beskrivelsen af Kjøbenhavn, hvor de paagjældende Steder, Bygninger eller Institutioner m. m. findes omtalte eller beskrevne, medens de med antiqva anførte Bogstaver og Tal indenfor Paranthesen og udenfor tilhøire for denne henvise til Kortet over Kjøbenhavn og nærmeste Omegn, saaledes at Bogstav og Tal indenfor Paranthesen betegner den Kvadrat paa Kortet, i hvilken den vedkommende Bygning m. m. findes beliggende; Tallet tilhøire udenfor Paranthesen er det samme, hvormed Bygningen m. m. i den angivne Kvadrat er betegnet paa Kortet, hvorpaa ogsaa de i Registret med a, b, c o. s. v. anførte forskjellige Underafdelinger ere betegnede ved de tilsvarende Bogstaver (see Forklaringen paa Oversigts-Kortet og efterstaaende Fortegnelse over de paa Kortet over Kjøbenhavn og nærmeste Omegn med Tal betegnede Bygninger m. m.).

Der er benyttet følgende Forkortelser: Gl. for Gammel, L. f. Lille, N. f. Nørre, S. f. Sønder, Sct. f. Sanct, Spl. f. Supplement, St. f. Store, V. f. Vester og Ø. f. Øster.

Gader, bebyggede Veie og Stræder:
Frederiksberg Allee 57. (C—11).
— Alleegade (B—10).
— Bredgade (B—10).
— Smallegade (B—10).
Frederiksberggade 15. 50. (F—10).
Frederiksborgg. 23.36.38.41.50. (F—9).
Frederiksgade (H—9).
Frederiksholms Canal 50. 54. 55. 320. (G—11).
Frederikssundsvei (B—6).
Frederiksvei i Utterslev (B—6).
Frydendalsvei (B og C—11).
Frydsvei 39. (C—11).
Fuglevangsvei (D—9).
Fælledvei 39. 59. (E—8).
Gaasegade (F—10).
Gammelmønt 16. 18. 55. (G—9 og 10).
Gammelstrand 54. (G—10).
Gammeltoftsgade (F—8).
Gartnergade 40. 58. (D—9).
Gasværksvei 39. (E—12).
Generalstokken (H—8).
Georgsgade (I—13).
Georgsvei i Utterslev (B—6).
Gernersgade 34. 39. (H—8).
Sct. Gertrudsstræde 16. 55. 56. (F—9).
Glasvei i Utterslev (B—6).
Godthaabsvei (B—8).
Gormsgade 39. (C og D—7).
Gothersgade 16. 17. 23. 24. 36. 38. 41. 50. 55. 56. 320. (F og G—9).
Graabrødrestræde (F—10) 34.
Griffenfeldsgade (forhen Parcelveien) (D—8 og 9).
Grundtvigs Vei (C—10).
Grønlandsgade (nu en Deel af Østervoldgade (H—8).
Grønnegade 16. 51. (G—9).
Guldbergsgade (E—8).
Gyldenløvesgade 320. (E—10).
Hallinsgade 36. 41. (G—7).
Halmstræde (G—10).
Sct. Hansgade 39. (E—8).
Haregade (H—8).
Harsdorffsvei (D—10).
Hauchsvei (C—11).
Hausergade 16. (F—9).
Haveselskabets Vei (C—11).
Havnegade 40. 50. 54. 321. (H—10).
Heibergsgade 35. 40. (H—10).
Helenevei (C—10).
Helgesensgade 40. (F—7).
Helliggeiststræde, L. (G—10).
— St. (G—10).
Helsingørsgade (G—9).
Herluf Trollesgade 35. (H—10).
Herluf Trollesvei (D—10).
Hestemøllestræde (F—10).
Hjertensfrydgade (G—8).
Hindegade (H—9).
Holbergsgade (H—10).

Gader, bebyggede Veie og Stræder:
Holmenscanal 17. 18. 23. 35. 40. 54. (G—10).
Holmensgade 14. (G—10).
Holmshuse (G—11).
Hortensiavei (B og C—10).
Hovedvagtsgade 36. 39. 40. 41. (G—10).
Hummergade (G—10).
Hvælvingen (nu en Deel af Admiralgade) (G—10).
Hyskenstræde 54. (G—10).
Jagtvei, St. og L. 26. 39. 58. 320. (D—6 og 7) (E—5 og 6).
Jernbanegade 38. 40. (E og F—10).
Jernbanevei, gl. (i Valby) (A—12).
Ingemannsvei (D—9).
Integade (G—10).
Johannevei (D—9).
Istedgade, L. 39. (E—11).
— St. 39. (E—11).
Jægergade 40. (D—9).
Sct. Jørgensgade (G—10) 27.
Kalkbrænderivei (G—6).
Kameelgade (H—8).
Kannikestræde, L. (F—10).
— St. (F—10).
Kapelvei (Capelvei) 40. (D—8 og 9).
Kastanievei (C—10).
Kattesundet (F—10).
Keisergade (F—10).
Kirkestræde, L. (G—10).
— St. (G—10).
Kirkevei (I og K—14).
Kirstinedalsvei (i Valby) (A—12).
Kjøbmagergade, L. 15. 16. 55. 56. 320. (F—9).
— St. 15. 16. 50. 55. 56. 320. (G—10).
Klareboderne 56. (G—10).
Klosterstræde (F—10).
Klædeboerne (nu Skindergade) 15. 54. 55. 320. (F—10).
Klærkegade 34. 40. (G—9).
Kløvermarksvei (I—12) og (K—11).
Knabrostræde 30. (F—10).
Knudsvei (D—7).
Sct. Knudsvei (D—10 og 11).
Kompagnistræde 15. (F og G—10).
Kongensgade, L. 17. (G—10).
— Ny 23. (G—11).
— St. 34. 39. 56. 57. 320. 321. (H—9).
Kongevei, Gl. 22. 39. 57. 312. (C—10) og (D—11 og 12).
Kongevei (paa Amagerf.) (H—13 og 14).
Korsgade 39. (D og E—9).
Kronprindsensgade 320. (G—10).
Kronprindsessegade 29. 32. 51. 56. Spl. 343. (G—9).
— Ny 34. 40. (G og H—8).
Krusemyntegade 36. (G—8).
Krystalgade 16. 55. (F—10).
Kvæsthusgade (H—10).
Køhlertsvei (I og K—12).

Gader, bebyggede Veie og Stræder:
Ladegaardsvei (D—9).
Lampevei (B—10).
Landemærket 56. (G—9).
Landskronegade 40. (F—4).
Langebrogade (G—11).
Langgade (i Valby) (A—12).
Larsbjørnstræde (F—10).
Larsleistræde (F—10).
Lavendelstræde (F—10).
Laxegade (G—10).
Leopardlængen (H—8).
Lindevangsvei (A—10).
Lindevei (C—10).
Linnésgade 41. (F—9).
Lorentzensgade (H—9).
Louisevei i Utterslev (C—6).
Lygtevei (C—7).
Lykkesholms Allee (D—10).
Lykkesholmsvei (D—10).
Lyngbyvei 58. 312. 320. (E—4).
Læderstræde 15. (G—10).
Læssøesgade 39. 58. (E—8).
Løngangsstræde 55. (F—11).
Løvstræde (G—10).
Magstræde 18. (F—10).
Margrethevei (D—10).
Marstrandsvei (G—6).
Martinsvei (D—10).
Meinungsgade 39. 320. (D—8).
Mellemvei (I—14).
Meriansgade 40. (G—8).
Mikkelbryggersgade (F—10).
Monradsvei (B—10).
Murergade 39. (E—9).
Mynstersvei (C—11).
Møllegade 39. 58. (E—7 og 8).
Møntergade 16. 55. 56. (G—9).
Naboløs 54. (G—10).
Nansensgade 38. (E og F—9).
Niels Ebbesensvei (D—10).
Niels Juelsgade 40. 41. (H—10).
Nicolaigade 14. 33. (G—10).
Nicolaivei (C—9).
Nordvestvei 34. 39. 40. (D—9).
Norgesgade (Bredgade) 22. 24. 29. 50. 56. (H—9).
Norsvei (D—10).
Nybrogade 51. 320. (G—10).
Nygaardsvei 40. (F—4).
Nygade 30. 50. (F—10).
Nyhavn 35. 40. 50. 54. 321. (H—10).
Nyvei (C—10 og 11).
Nøisomhedsvei (G—5).
Nørreallee 58. (E—6 og 7).
Nørrebrogade 34. 39. 50. 58. 312. 320. (D og E—8).
Nørrebrostræde (E—8) 11.
Nørregade 15. 16. 50. 55. (F—9 og 10).
Odinsgade (D—7).
Odinsvei (C—11).
Oehlenschlægersg. 39. 57. (D—11 og 12).

Gader, bebyggede Veie og Stræder:
Ole Suhrsgade (F—8).
Olufsvei 36. 40. (F og G—6).
Overgaden neden Vandet (H—11).
— over Vandet (H—11).
Parcelvei (Griffenfeldsgade) 39. 320. (D—8 og 9).
Peder Hvidtfeldtsstræde (F—9).
Peder Madsensgang 36. 40.
Peder Skramsgade 35. (H—10).
Sct. Pederstræde 55. (F—10).
Peter Bangsvei (A—10).
Petersborgvei 40. (G—6).
Petersens Passage (E—11).
Pilealleen (B—11 og 12).
Pilestræde 16. (G—10).
Pistolstræde (G—10).
Platanvei (C—11).
Plumsvei i Utterslev (B og C—6).
Poul Møllersvei (B—10).
Prammandens Gang 36. 40.
Prinds Jørgensgade 39. (D—8).
Prindsensgade 23. (G—9).
Prindsesse Charlottegade (D—7 og 8).
Prindsessegade (H—11).
Pustervig 16. (F—9).
Q, s. under Kv.
Raadhusstræde 15. 50. 54. 55. 320. (F—10).
Raadmandsgade (D—6 og 7).
Raadmandsmark 312. (D—5).
Rahbeks Allee 50. 57. (B og C—12).
Rathsachsvei (B og C—10).
Ravnsborggade 40. (E—8).
Ravnsborg Tvergade 40. (E—8).
Refshalevei (I—11) og (K—10).
Regnegade, L. 18. (G—9).
— St. 18. 320. (G—9).
Reverentsgade, forhen (nu en Deel af Laxegade) (G—10).
Rigensgade 56. 57. (G—8).
Roeskilde Landevei (A og B—11).
Rolighedsvei (C—9).
Rosenborggade 23. (F—9).
Rosendalsvei 40. (G—6 og 7).
Rosengaarden 16. 18. 320. (F—9).
Rosengaden (G—8).
Rosenvænget 34. 39. (G og H—6).
Rosenvængets Allee (G—6).
— Hovedvei (G og H—6).
— Parallelvei (G og H—6).
— Sideallee (G—6).
— Tvervei (G—6).
Ryesgade 39. 40. (E og F—8) og (F og G—7).
Rævegade (H—8).
Romersgade 41. (F—9).
Rørholmsgade (F—8).
Salviegade 40. (G—8).
Saxogade 40. (D—11).
Schwartz's, J. H., Gade 36. 41. (G—7).
Schønbergsgade (D—11).

Gader, bebyggede Veie og Stræder:
Sibbernsvei 39. (H—5).
Silkegade 19. (G—10).
Skindergade 55. 320. (F—10).
Skjoldsgade 41. (G—7).
Skovbogade 15. 30. 54. 55. (F—10).
Skovsgade (D—10).
Skvaldergade (G—10).
Skyttegade 40. (D—9).
Slippen (nu en Deel af Landemærket) 16. 56. (G—9).
Slotsgade 39. 58. (D—9) og (E—8).
Slotsholmsgade 35. 40. 50. 185. 241. 320. (G—11).
Smallegade (A og B—10).
Smedegade 39. (E—9).
Smedelinien (H—8).
Smedensgang (G—10).
Snaregade 18. (G—10).
Solitudevei (D—8).
Sophiegade (H—11).
Sophievei (D—9).
Sortedamsgade 39. (E—8).
Springgade (G—9).
Steen Blichersvei (A—10).
Steengade 39. (D—8).
Sct. Stephansgade 40. (C—6).
Stjernestokken (H—8).
Stockholmsgade (F og G—8).
Stolhusgade (G—8).
Stormgade 24. (F—11).
Ved Stranden 54. 321. (G—10).
Strandgade 23. (H—11).
Strandstræde, L. (H—10).
— St. (H—10).
Strandvei 39. (G—1. 2. 3 og 4).
Studiestræde (F—10).
Størrestræde (G—10).
Suhmsgade (G—9).
Svanegade (H—8).
Svanemosegaardsvei (D—9).
Svanestokken (H—8).
Svanholmsvei (D—10 og 11).
Sveasvei (D—10).
Svendsgade (D—11).
Sværtegade 320. (G—10).
Søgade, N. 38. 39. 40. (E—9).
— Ø. 23. 36. 38. 41. (F—8) og (G—7).
Sølvgade 56. 320. (G—8 og 9).
Søndervoldstræde, St. og L. (H—11).
Taarnborgvei (D—10).
Tagensvei 312. (D—6).
Teglgaardsstræde (F—10).
Theklasvei i Uttersley (B—5).
Thingvei (I—13 og 14).
Thorsgade 39. (D—7).
Thorupsgade 40. (E—9).
Thorvaldsensvei (C og D—10).
Thranes Vei (D—7).
Thyrasgade (C og D—7).
Thyrasvei i Uttersley (B og C—6).
Tigergade (H—8).

Gader, bebyggede Veie og Stræder:
Tjørnegade 40. (D—8).
Todesgade 40. (E—8 og 9).
Toldbodgade (H—10).
Toldbodgade, Ny= 56. (H—9).
Toldbodvei 56. 321. (H—8).
Tordenskjoldsgade 40. 321. (H—10).
Tornebuskegade 23. 55. 56. (F—9).
Torvegade, St. og L. 50. (H—11).
Tulipangade 30. (G—8).
Tøihusgade 185. (G—11).
Tømmerpladsvei (E—11).
Tømrergade (E—9).
Ulvegade (H—8).
Uranienvei (C—10).
Valby Langgade (A—12).
Valdemarsgade i Sundbyøster (K—13).
Valdemarsgade ved Vesterbrogade 39. (D—11 og 12).
Valdemarsvei i Uttersley (B—6).
Webersgade (F—8).
Vendersgade 36. 38. 40. 50. (F—9).
Vesselsgade 39. (E—9).
Vesterbroes Passage (F—11).
Vesterbrogade 22. 34. 38. 39. 40. 50. 57. 312. (C, D og E—11).
Vestergade i Sundbyvester (I—14).
Vestergade i Kjøbenhavn 15. 55. (F—10).
— Ny, i Kjøbenhavn 25. (F—11).
— — i Sundbyvester (I—14).
Victoriagade 39. (E—11).
Vildersgade (H—11).
Vimmelskaftet 15. 30. 50. 54. 55. (F—10).
Vingaardsstræde 16. 17. 18. (G—10).
Vinkelvei (D—9).
Vinstrupsvei (C—11).
Virginiavei (A—10).
Vodrofsvei (D—10 og 11).
Vognmagergade (G—9).
Voldgade, N. 38. 40. 55. 56. 320. (F—9 og 10).
— V. 55. 320. (F—10).
— Ø. 38. 56. 57. 320. (G—8).
Voldmestergade 36. 41. (G—7).
Værnedamsvei 39. 57. (D—11).
Vævergade 40. (D—8).
Øresundsgade 39. 58. (G—5).
Ørstedsvei (D—9 og 10).
Ørstedsvei i Uttersley (B—6).
Østerallee 36. 58. 320. (F—6).
Østerbrogade 34. 37. 39. 58. 320. (G—5, 6 og 7).
Østergade i Kjøbenhavn 16. 50. 54. 55. 320. 321. (G—10).
— i Sundbyøster (K—13).
— Ny 36. 39. 40. 41. 57. (G—10).
Gammel Avlsgaard (G—9) 12.
Gammel Kongeveis Rode 54. 57.
Gammelholm 31. 33. 35. 321.
Gammelholms Rode 35. 53. 54.
Gammelstrands Rode 53. 54.
Gamst & Lunds Maskinværksted 302.

Fortegnelse

over

de paa Kortet over Kjøbenhavn og nærmeste Omegn med Tal angivne Bygninger m. m.,

ordnede efter de Kvadrater, hvori de ere beliggende.

Kvadrat A—10.

1. Lindevangshjemmet.
2. Børnehjemmet „Godthaab" (for Drenge).
3. „Hvilehjem" for Lærerinder.
4. Contoir og Station for Frederiksberg Sporvogne.

Kvadrat A—11.

1. Vandbeholder for Drikkevand fra Frederiksberg Communes Vandværk.

Kvadrat A—12.

1. Vandbeholder for Drikkevand fra Kjøbenhavns Vandværk.

Kvadrat B—9.

1. Frederiksbergs „Arbeiderhjem".
2. Frederiksberg Communes Stiftelse for værdige og trængende Gamle.

Kvadrat B—10.

1. Kjøbenhavns Sporveis-Selskabs Stalde m. m.
2. Park med Springvand.
3. Communecontoirer og Skole.
4. Frederiksbergs & Maglekildes Brondkuranstalt.

Kvadrat B—11.

1. Frederiksberg Slots Ridehus.
2. Frederiksberg Slots Stalde.

3. Vandtaarnet (til Forøgelse af Trykket i Vandrørene i Kjøbenhavn).
4. Kjøbenhavns Sporveis-Selskabs Vognremisse.
5. Frederiksberg Sogns Præstebolig.
6. Ligcapel.
7. Frederiksberg Politistation samt Brandvæsenets Station.
8. Frederiksberg Slots Gartnerbolig.
9. Det Wærnske Institut.
10. Klokker og Graverbolig samt Skole.

Kvadrat B—12.

Carlsberg:
- g. Bryggeri m. m.
- h. Lagerbygning.
- i. Ishus.
- n. Stald.

Kvadrat B—13.

Carlsberg:
- a. Hovedbygning.
- b. Værthus.
- c. Laboratorium.
- d. Bryggeri m. m.
- e. Lagerbygning.
- f. Stald.
- k. Bestyrerens Bolig.
- l. Bolig for Functionairer.
- m. Stald.

Kvadrat C—6.

1. Arbeidsstuer for Børn.

Kvadrat C—7.

1. Sct. Stephans Sogns Præstebolig.

Kvadrat C—9.

Rubens Fabrik:
- a. Contoir m. m.
- b. Væveriet.
- c. Farveriet.
- d. Bolig for Functionairer m. m.
- e. til eventuelle Arbeiderboliger for Kvinder.

Kvadrat C—10.

Landbohøiskolen:
- a. Hovedbygningen.
- b. Læsesal og mindre Samlinger samt Bolig for Functionairer.
- c. Lærerboliger.
- d. Stald og Ridehus.
- e. Smedie.
- f. Hundestald.
- g. Landbrugs-Redskabssamling.
- h. Havens Materialhus.
- i. Lade.
- k. Drivhus.
- l. Magasin.
- m. Snivestald.
- n. Portnerbolig.

1. Puggaards Pigehjem.
2. Kilde „Bianco Lunos".

Kvadrat C—11.

1. Frederiksbergs Morskabstheater.
2. Tvedes Stiftelse.

Kvadrat C—12.

1. Vogelius Dampmølle (Bryggeriet i Rahbeks Allee).

Kvadrat D—7.

1. Communeskole (Friskole).
2. Stiftelse (Alderdoms-Friboliger).
3. Asyl.
4. Graverbolig.

Kvadrat D—8.

1. M. E. Grøns Stiftelse.
2. Vilians Stiftelse (bestandig Borgerlig-Forenings Stiftelse).
3. Bagerlaugets Stiftelse.
4. Prindsesse Thyras Asyl.
5. Sadelmagernes Stiftelse.

Kvadrat D—9.

1. M. E. Grøns Stiftelse.
2. Sct. Josephs Hospital.
3. Bangertsbro.
4. Parcelbro (Griffenfeldsbro).
5. Blaagaardsbro.
6. Kjøbenhavns Sporveis-Selskabs Stalde.
7. Apothek.
8. Communeskole (under Opførelse).

Kvadrat D—10.

1. Martinskirken.
2. Vodroflund (forhen Vodrofgaard).
3. Communeskole (Frederiksberg).
4. Vodrof-Mølle og Bryggeri m. m. (Marstrands Mølle).
5. Børnehjemmet paa Vodrofvei.
6. Kronprindsesse Louises practiske Tjenestepigeskole.
7. Communeskole (Frederiksberg).

Kvadrat D—11.

1. Schneekloths Skole.
2. Snedkersvendenes Stiftelse.
3. Wegners Bibliothek.
4. Romerske Bade.
5. Den kongl. Skydebane.
6. O. B. Suhrs og Hustrus Stiftelse.
7. Vesterbroes Apothek (Örneapotheket).
8. Frøken Kruses Pigeskole.

Kvadrat E—7.

1. Bræstrups Stiftelse.
2. Asyl.

Blegdams-Hospitalet:
- a. Hovedbygningen.
- c. Sygehus.
- d. Observationsbygning.
- e. Kjøkkenbygning.
- f. Desinfectionsbygning.
- g. Vadskeribygning.
- h. LigHus.

Kvadrat E—8.

Blegdams Hospitalet:
b. Stald.
1. Communeskole (Nørre Allees Betalingsskole).
2. Urtekræmmerforeningens Stiftelse.
3. Kjøbenhavns Amts Sygehus samt Tvangs- og Arbeidsanstalt.
4. Skrædersvendenes Stiftelse.
5. Garversvendenes Stiftelse.
6. Communeskole (Friskolen paa Nørrebro).
7. Ravnsborg (Bestandig borgerlig Forenings Clublocale).
8. Stiftelsen „Alders Trøst".
9. Brolæggervæsenets Contoirbygning.
10. Mosaisk Capel.
11. Nørrebrostræde.
12. Apothek.

Kvadrat E—9.

1. Ulricksens Stiftelse.
2. Blaagaards Seminarium.
3. Christus Capel (Baptist Menigheden).
4. Nørrebroes Latin- og Real-Skole.
5. Døvstummeanstalt.
6. Hjorts Stiftelse.
7. Thorups Stiftelse.
8. Mursvende-Foreningens Stiftelse.
9. Anker Heegaards Fabrikker.
10. Fattiggaard.
11. Bülows Bro.
12. Bro for Sporvogne.
13. Communeskole (Nørre-Voldkvarterets Betalingsskole).
14. Brændevinsbrændernes Stiftelse.

Kvadrat E—10.

1. Almindelig (catholsk) apostolisk Kirke (Irvingianernes Kirke).
2. Frederik den 7de Stiftelse.
3. Locomotivhus.
4. Jernbanens Maskinværksteder.
5. Station for Klampenborgbanen.
6. Vognremisse.
7. Post- & Telegraphcontoir.
8. Hovedstationen.
   a. for afgaaende Tog.
   b. for ankommende Tog.
9. Mindesmærke for L. N. Hvidt.
10. Pavillon (projecteret).

Kvadrat E—11.

1. Bygning for Jernbanens Godsexpedition.
2. Jernbanens Hovedcontoir.
3. Varehus.
4. Bolig for Functionairer ved Jernbanen.
5. Opsyns-Bolig.
6. „Concert du Boulevard", Forlystelsessted.
7. Frihedsstøtten.
8. Jernbanens administrerende Directeurs Embedsbolig.
9. Hauchs Skole.
10. Asyl.
11. Typographernes Stiftelse.
12. Heymanns og Hustrus Stiftelse for Officeers-Enker.
13. Skræddermestrenes Stiftelse.
14. Mundts Stiftelse.
15. Skipperforeningens Stiftelse.
16. Skomagersvende-Broderskabets Stiftelse.
17. Communeskole (under Opførelse).

Kvadrat F—1.

1. Banevogterhus.
2. Banevogterhus.

Kvadrat F—7.

1. Børnehjemmet af 1870.
2. Borgerskole.
3. Blegdamsstræde.

Kvadrat F—8.

Botanisk Have:
1. Værthuse.
   a. for Palmer og flere tropiske Enfrobladsplanter.
   b. for tropiske Tofrøbladsplanter.
   c. for capske og nyhollandske Planter.
   d. for Planter fra Middelhavslandene.
   e. for andre middelvarme Planter.
   f. for tropiske Orchider, Bregner og techniske Planter.
   g. for Saftplanter og Løgvæxter.
2. Medhjælperbolig.
3. Huse til physiologisk Forsøg og Formering.
4. Krebs's Skole.
5. Kjøbenhavns forenede Børne- og Tjenestepigehjem.

Commune-Hospitalet:
6. Hovedbygningen med det egentlige Hospital, Operationsstue og Kirke.
7. Maskinhus.
8. Vadskeriet.
9. „Cellebygningen".
10. Stald og Vognremise.
11. Epidemibygning.
12. Forstanderens Bolig.
13. Bade for Kvinder.
14. Bade for Mænd.
15. Ishus.

Kvadrat F—9.

1. Evangelisk luthersk Missionsforenings-Bygning.
2. Museums-Bygning i botanisk Have.
3. Livgardens Kaserne.
4. Gjæstgivergaarden 3 Kroner.
5. Arbeiderforeningen af 1860.
6. Gjæstgivergaarden Tvermosegaard.
7. H. V. Heymanns og Hustrus Stiftelse.
8. Rundetaarn.
9. Folketheateret.

10. Creditforeningen af Grundeiere i de danske Østifter.
11. Frøken N. Zahles Institut & Comtesse Moltkes Borgerskole.
12. Skolen „Lyceum".
13. Det kongl. Vaisenhus.
14. Meubelhandler-Foreningens Stiftelse.
15. Portnerbolig i botanisk Have.
16. Gartnerbolig i do. do.
17. „Kunstnerhjem".
18. Møllersvendenes Stiftelse.
19. Postbudeforeningens Stiftelse.
20. Von Westens Skole.
21. Embedsbolig for Overchirurgen ved Commune-Hospitalet.
22. Ligbus.
23. Lene Frænkels Stiftelse.

Kvadrat F—10.

1. H. C. Ørsteds Statue.
2. Communeskole (Nørrevolds Friskole) og Frue Sogns Arbeidshus.
3. Frederik den VI's Asyl.
4. Communeskole (Vestre Friskole).
5. Pelts Stiftelse.
6. Walkendorfs Collegium.
7. Petri tydske Menigheds Pigeskole.
8. Polytechnisk Læreanstalt.
9. Bispegaarden.
10. Melchiors Skole.
11. De forenede Kirkeskoler.
12. Mineralogisk geognostisk Museum.
13. Naturhistorisk Museum (Zoologisk Museum).
14. Universitetet.
15. Universitetets og det Classenske Bibliothek.
16. Metropolitanskolen.
17. Stifts-Provstens Embedsbolig.
18. Borchs Collegium.
19. Regentsen.
20. Ehlers Collegium.
21. Soldins Stiftelse.
22. Stiftelsen „Morks Minde".
23. Privatbankens Filial.
24. Raad- og Domhuset.
25. Stadens Arresthus.
26. Stadens Materialgaard og Magistrats Contoirer.
27. Veierbod.
28. „Knapstedgaard", Hotel.
29. Jernbane Hotel.
30. Hotel Bellevue.
31. Hotel 3 Hjorter.
32. Hotel Dannevirke.
33. Springvandet paa Gl. Torv.
34. Graabrødrestræde.
35. Budolphi Stiftelse.
36. Sct. Petri Drenge-Kirkeskole.
37. Vaabenbrodrenes Skole.
38. Søsterlig Velgjørenheds Selskabs Skole.
39. Petri Kirkes Præstebolig.
40. Sct. Petri Drenge Realskole.
41. Trinitatis Kirkes Præstebolig.
42. Communeskole (Frue Sogns Fattigskole).
43. Ritters Hotel.
44. Meyers Minde.
45. Mariboes Skole.
46. Professorgaarden.

Kvadrat F—11.

1. Industriudstillingsbygningen.
2. Lucie-Mølle.
3. Vartov.
4. Vartov Kirke.
5. Garvermestrenes Stiftelse.
6. Melchiors Stiftelse.
7. Brandforsikkringsselskabet „Danmark".
8. Harboes Frueklost er.
9. Engelsk bisfoppelig Kirke (Brødremenighedens Forsamlingssal).
10. Overformynderiet.
11. Prindsens Palais (med etnographisk Museum og Antiksamlingen).
12. Universitetets chemiske Laboratorium.
13. Haandværkerstiftelsen.
14. Ridehus.
15. Haderslev Læreres Skole.
16. Creditkassen for Huseiere.

Tivoli:
- a. Pavillon.
- b. Theater.
- c. Concertsal.
- d. Rutschbane.
- e. Circus.
- f. Fyrværkeri-Plainen.
- g. Basarbygningen.
- h. Concert-Pavillon.
- i. Labyrinthen.

Kvadrat G—1.

Tuborg Fabrikker:
- g. Glasværk.
- h. Arbeiderbolig.
- i. Inspecteurbolig.
- k. Gjødningsfabrik.
- l. Svovlsyrefabrik.
- m. Guano Lager.
- n. Telegraph-Kabelhus.
- o. Petroleumslager.

Kvadrat G—2.

Tuborg Fabrikker:
- a. Directeur-Bolig.
- b. Bryggeri m. m.
- c. Functionairbolig.
- d. Portnerbolig.
- e. Inspecteurbolig.
- f. Bolig for Toldopsynet.

Kvadrat G—4.

Øresunds Hospital:
a. Portnerbolig.
b. Observationshus.
c. Oeconomilocaler og Forvalterbolig.
d. Lægeværelser, Contoir og Materialkammer.
e. Sygehus.
f. Stald og Vognport.
g. Desinfectionsbygning.

Kvadrat G—6.

1. Børnehjemmet „Ilias Minde".
2. Bolig for Søværnets Underklasser.
3. Station for Forstædernes Sporvogne.

Kvadrat G—7.

1. Manufacturhandlerforeningens Stiftelse.
2. Monument over de i de 2de slesvigske Krige Faldne.
3. Capel paa Garnisons Kirkegaard.
4. Capel paa Holmens Kirkegaard.
5. Monument over de den 2den April 1801 faldne Søkrigere.
6. Olaf Ryes Mindestøtte.

Kvadrat G—8.

1. Infanteri Kaserne.
2. Garnisons-Hospital.
3. Varedepot.
4. Gymnastikskole.
5. Stokhuset.
6. Værtshusholderforeningens Stiftelse.
7. Caroline Amalies Asyl.
8. Børnehospital.
9. Lorentzens Stiftelse.
10. Søetatens Hospital.
11. Skomagersvendenes Stiftelse.
12. Voldmester-Bolig.
13. Dronning Louises Børnehospital.

Kvadrat G—9.

1. Astronomisk Observatorium.
2. Treschows Stiftelse.
3. Communeskole (Østre Betalingsskole).
4. Trøstens Bolig.
5. Selskabet „Kjædens" Bygning.
6. Abel Cathrines Stiftelse.
7. Tømmersvendenes Stiftelse.
8. Skandinavisk Hotel.
9. Poul Fechtels Stiftelse.
10. Hambroes Bade- og Vadskeanstalt.
11. Gratistskolen.
12. Gjæstgivergaarden „Gl. Avlsgaard".
13. Communeskole (Vestre Betalingsskole).
14. Exerceerhus.
15. Rosenborg Brøndanstalt.
16. Statue af Christian IV.
17. Hercules Pavillon.
18. Ingenieurkaserne.
19. Catholsk Capel.
20. Snedkerlaugets Fribolig.
21. Brandvæsenets Depot.
22. Asylet i Gothersgade.
23. Tycho Brahes Statue.
24. Døttreskolen af 1791.

Kvadrat G—10.

1. Porcellainsfabrik, det forhv. Kgl.
2. Det forhenværende Vaisenhus, nu lithographisk Etablissement.
3. Postgaarden i Kjøbenhavn.
4. Hoved-Telegraphstationen.
5. Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegn.
6. Slagterboder.
7. Arbeiderbank.
8. Petersens Jomfrukloster.
9. Assistentshuset.
10. Kongens Ridehus.
11. Nationalbanken.
12. Industriforeningen og Landmandsbanken.
13. Græsk-catholsk Capel, forhen.
14. Hotel Tottenberg.
15. Hotel du Nord.
16. Hotel d'Angleterre.
17. Privatbankens Filial paa Kongens Nytorv
18. Haandværkerforeningen.
19. Bikuben.
20. Handelsbanken og Efterslægtens Skole.
21. Slagterboder.
22. Frederik den VII's Rytterstatue.
23. Kvindelig Pleieforening.
24. Technisk Institut.
25. Døttreskolen til Frederik den VI's Minde.
26. Asylet af 28de Mai.
27. Sct. Jørgensgade.
28. Sct. Nicolai Arbeidshus.
29. Erichsens Palais.
30. Tordenskjolds Statue.

Kvadrat G—11.

1. Tøihuset.
2. Artilleriets Administrationsbygning.
3. Tøihusets Værksteder.
4. Hærens Geværfabrik.
5. Bageribygning.
6. Tøihusets Vagtbygning
7. Gl. Bryghus.
8. Tøihusafdelingens Contoirbygning.
9. Vognskure.
10. Hoftheater.
11. Det store kongl. Bibliothek.
12. Cancellibygningen (Ministeriebygningen).
13. Generalstabens Bureau.
14. Toldcontoir.
15. Kongens Bryghus.
16. Lighus for Druknede.
17. Beslag- og Rideskole.

18. Kaserne (tidligere Hestgardens, nu Artilleriets).
19. Sct. Knuds catholsk Capel.
20. Militair-Etatens Materialgaard.
21. Artilleriets Magasinhus.
22. Den kongl. Smedie.

Kvadrat H—7.

1. Engelbrechts Badeanstalt.
2. Bechs Badeanstalt.
3. Langelinies Badeanstalt.
4. Ingenieurcorpsets Mandskabsskur og Stald.
5. Pioneerdepot.
6. Hovedbygning.
7. Smedie.
8. Pontonskur.
9. Laboratorium.
10. Huts Batteri.

Kvadrat H—8.

1. Sø-Officeersskolen.
2. Husarkasernens Ridehus.
3. Ny Husarkaserne.
4. Gl. Husarkaserne.
5. Cholerahospital.
6. Commandantbolig.
7. Hovedvagten.
8. Sjællandsport.
9. Sct. Josephs Søstres Skole.
10. Norgesport.

Kvadrat H—9.

1. Frimurerlogen.
2. Hambroes Bade- og Badskeanstalt.
3. Communeskole (Østre Friskole).
4. Det kongl. Opfostringshus.
5. Kaserne.
6. Chirurgisk Academi og anthropologisk Museum.
7. Frederiks Hospital.
8. Moltkes Palais.
9. Fødsels- og Pleiestiftelsen.
10. Almindelig Hospital.
11. Kronprindsens og Kronprindsessens Palais.
12. Kongens Palais.
13. Palais.
14. Udenrigsministeriet (Chr. den VII's Palais).
15. Enkedronningens Palais.
16. Frederik den V's Rytterstatue.
17. Casino.
18. Schimmelmanns Palais.
19. Arveprindsesse Carolines Palais.
20. Musikconservatoriet.
21. Marmorkirken (Frederikskirken).
22. Hotel Phønix.
23. Urtekræmmerforeningens Stiftelse.
24. Trostens Bolig.
25. Frisches Skole (forhen).
26. Borgerdydskolen i Kjøbenhavn.
27. Garnisons Kirkes Præstebolig.
28. Holmens Arbeidshus og Fattigvæsenets Skole.

Kvadrat H—10.

1. Christian den V's Rytterstatue.
2. Thotts Palais.
3. Dampskibs Expeditionscontoir m. m.
4. Toldhus.
5. Toldcontoir.
6. Navigationsskole samt Livrente- og Forsørgelsesanstalt af 1871.
7. Hotel „Kongen af Danmark".
8. Studenterforeningen.
9. Det kongl. Theater.
10. Holbergs Statue.
11. Oehlenschlægers Statue.
12. Charlottenborg Slot.
13. Mønten.
14. Høkerstiftelsen „Aldershaab".
15. Romerske Bade.
16. Militair-Etatens Klædeoplag.
17. Havne- og Toldcontoir.

Kvadrat H—11.

1. Bombebøssen.
2. Strandgadens Kaserne.
3. Vildersgadens Kaserne.
4. Søetatens Kaserne.
5. Søkvæsthuset.
6. Søetatens Enkebolig.
7. Communeskole (Frelserens Sogns Betalingsskole).
8. Varetægts-Arrest.
9. Tugt- og Forbedringshuset (Børnehuset).
10. Snorrebro.
11. Børnehusbro.
12. Frelsers Sogns Arbeidshus.
13. Communeskole (Frelsers Sogns Friskole).
14. Døttreskolen paa Christianshavn.
15. Borgerdydskolen paa Christianshavn.
16. Burmeister & Wains Maskinbyggeri.
17. „Sømandshjem".
18. Vilders Bro.
19. Havne- og Toldcontoir.

Kvadrat I—8.

1. Karantainehus.
2. Esplanade Pavillon.
3. Meteorologisk Institut og Søkort-Archiv.
4. Lods- & Havnevæsenet samt Vagt.
5. Toldcontoir.
6. Toldbodbommen.
7. Overtoldinspecteurens Embedsbolig.
8. Postcontoir.
9. Varefrilager.
10. Bomhus.
11. Bommens Vagt.
12. Vaskerhus.

Kvadrat I—9.

1. Skibenes Kanoner.
2. Flaadens Underofficeersskole.
3. Maskinværksted.
4. Pompemaskine.
5. Dampkran.
6. Kran.
7. Maskinværksted.
8. Masteskure.
9. Smedie.
10. Kulhave.
11. Hovedmagasin.
12. Contoirbygning.
13. Toldhus.
14. Blaa Pakhus.
15. Østersøisk Comp. Pakhus.
16. Sprit-Frilager.
17. Toldkammerbygning.
18. Kieler Pakhus.
19. Vestindisk Comp. Pakhus.
20. Maskinopstillings-Værksted.
21. Kran.

Kvadrat I—10.

1. Takkeladsmagasin.
2. Tømmerværksted.
3. Brandfri Magasin.
4. Baadebyggerværksted.
5. Snedker- og Dreierværksted.
6. Bødkerværksted.
7. Masteskure.
8. Kran.
9. Betjentlocale.
10. Værftsbrovagten.
11. Proviantmagasin.
12. Arsenal.
13. Gymnastiksal.
14. Kuglegaard.
15. Proviantmagasinets Contoir.

Kvadrat I—11.

1. Laboratorium.

Kvadrat K—8.

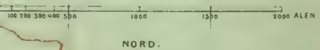
1. Nyholms Hovedvagt.
2. Kulmagasin.
3. Kran og Plan.
4. Tømmerskure.

Kvadrat K—9.

1. Skibsbygningsværksted.
2. Maskinhus.
3. Tømmerskure.
4. Baadeskure.
5. Fyr- og Lanternemagasin.
6. Torpedo Værksted og Magasin.
7. Contoir, Magasin og Arbeidslocale.
8. Magasiner.

Kvadrat K—10.

1. Baadeskure.
2. Oplag af Bræder m. m.
3. Magasin for kasseret Gods.
4. Skure til Kanonbaade.
5. Skure til Transportbaade.

OVERSIGTSKORT
over
KJÖBENHAVN
MED
NÆRMESTE OMEGN
Udført til
J. P. Traps statistisk topographisk
Beskrivelse af Danmark,
af
V. F. A. Berggreen
Landinspecteur
Forklaring.
De med sorte Linier angivne Kvadrater, hvori Kortet er inddeelt, og som ere betegnede ved de langs med Kortets Rand anførte Bogstaver A–K og Tal 1–13 ere tilsvarende til de Kvadrater, der findes paa de i större Maalestok udförte Kortplaner.
Den ved Tallene I–XII med röd Farve betegnede Inddeling angiver Omfanget af de i större Maalestok udförte Kortplaner.
Grændsen for Kjöbenhavns Grund er betegnet ved + + + + + de övrige Eierlaugsgrænd-ser ved + + + + + + + +
Sporveiene ere betegnede ved
100 200 300 400 500 1000 1500 2000 ALEN
NORD.
A B C D E F G H J K
1 2 3 4 5 6
HELLERUP STATION
Gjentofte
Ryvangen
TUBORG
Emdrup
JERNBANE TIL KLAMPENBORG OG HELSINGÖR
Vognmandsmarken
SVANEMÖLLEN
Slagter
GASVÆRK
Bryggervangen
vænget
LEERSÖ ELLER RÖN
Utterslov
Raadmands Marken
Brudesengs
Marken
OSTERFÆLLED
ST JAKOBSK.
TREKRONER
Klöver Marken
NÖRREFÆLLED
BLEGDAMSFÆLLED
ST STEPHANSK.
LYNETTEN
I II III IV V

REVSHALEDEN
NYHOLM
FREDERIKSHOLM
ARSENALO
NYBODER
ST.POULSK
KIRKEGAARD
CAPEL
ST.JOHANNESK
SORTEDAMSSO
PEBLINGESO
SANCT JORGENSSO
JERNBANE
STATION
VANDVÆRK
LAND
BO
HOISKOLE
TRINITATISK
HELLIGAANDSK
PETRIK
FRUEK
SCOTSK
HOLMENSK
CHRISTIANSB. SL.
BANE GAARD
TIVOLI
FREDERIKSBERG HAVE
SLOT
ZOOLOGISK HAVE
SONDERMARKEN
ST.MATHÆUSK
GAS VÆRK
CARLSBERG
KALLEBO STRAND
DEN NYE VESTRE KIRKEG.
AMAGER FÆLLED
SUNDBYVESTER
SUNDBYOSTER
Havre Marken
A
B
C
D
E
F
G
H
J
K
8
9
10
11
12
13

JERNBANEN TIL KLAMPENBORG OG HELSINGØR

STATIONSVEI

Hellerup

GANGSTI TIL HELLERUP STATION

1

Gjentofte

Lundegaard

Ry

L Y N G B Y V E I

2

Emdrup Sø

Lundehus

3

Vogn mandsm

E

PLAN I.
Hellerup
Sporvogns Station
Tuborgs Fabrikker
Havn
Tuborg Arbeiderboliger
Skole
ngen
St. Tuborg
Norgesminde
Lt. Tuborg
Gammel Færgekro
STRANDVEI
Vilhelmsdal
Vangehus
Lyneborg
maken
F
G

Emdrupborg
Emdrup
Emdr
3
4
C
R O R   E L L E R   L
Landhus

PLAN II.
Lundehus
Vogn-
mands -
marken
E R S Ø
LYNGBYVEJ
Vangegd
Helsingør
Marielyst
D
E

3

Vogn mandsmarken

4

Vilhelmsdal

Vangehus

Luneborg

Kjøbhs Meieri

STRANDVEI

Svaneholm

Svanemölle

Kildevæld

LANDSKRONASGADE

NYGAARDSVEI

Christianssunde

Nygaard

Brygger vangen.

Slagter-

vænget

Arbeiderboliger

Lt. Tibenshus

Magdalene Hjem.

JAGTVEI

F

G

PLAN III.

H

5

6

7

Magdalene Hjem

JAGTVEI

ØRESUND

Kjøbenhavns Meridian

ØSTERFÆLLED

ØSTERBROGADE

NØISOMHEDSVEI

ST JACOBS KIRKE

Nøisomhed

ØSTER ALLEE

Asyl

LÆGEFORENINGENS BOLIGER

Burmeister & Wains Arbeiderboliger

OLUFSVEI

KALKBRÆNDERIVEI

TAXØGADE

BLEGDAMSFÆLLED

Triangeln

ROSENV

ROSENDALSV

Rosendal

ØSTERBRO

BLEGDAMSVEI

RYESGADE

HELGESENSG.

ØSTERSØGADE

Ø. FARIMAGSG.

F

G

PLAN IV.
Ørsund
Strandriderhus
Rolighed
ROSENVÆNGETS PARALLELVEI
Rolighedsdal
Rosen Vænget
ROSENVÆNGETS HOVEDVEI
Søvang
ROSENVÆNGETS SIDEALLEE
Classens Have
Classens Vænge
CLASSENSVEI
KASTELSVEI
Garnisons
Kirkegaard
H

5
6
7
C
ROR
ELLER
LEERSO
Raadn
VEI TIL RAADMANDSMARKEN
CHRISTIANSVEI
LOUISEVEI
DAGMARSVEI
THYRASVEI
STEPHANSGADE
BALDERSGADE
Klöver Marken
DAGMARSGADE
THYRASGADE
GORMSGADE
VEI TIL BISPE ENGEN
Bispeengen
Sct. Stephans K^e
HAVREMARKSVEI
Petersdal
Ventegodt

PLAN V.
Marielyst
St. Ebenezerhus
ads
Marken
Kbhvns Renovations Co
Brudesengs
Marken
Sandgrav
NØRREFÆLLED
D
E

7
8
9
C
Havre Marken
HAVREMARKSVEI
BJELKES ALLÉ
Dæmning for Oversvømmelse
Ladegaards Aa
Jernbane til Klampenborg og Helsingør
Falkoneer Bro
Mariedal
Falkoneri
GODTHAABSVEI
FALKONERGAARDSVEI
Rolighed
Sygehjem
ROLIGHEDSVEI
Sædshvile
Gjødningsforsøg
Sædskifteforsøg
ST NICOLAISVEI
STI TIL DE CLASSENSKE BOLIGER
Dyrkningsforsøg
Dyrkningsforsøg
Dyrkningsforsøg
Frugthave
CHRISTIAN WINTHERS VEI
INGEMANNSVEI
FUGLEVANG
BILLE BRAHES
BROHUSGADE

PLAN VI.
Blegdams Hospitalet
Sct Johannes K.
Mosaisk Kirkeg.
Assistents Kirkegaard
NØRREBROGADE
CHARLOTTEGADE
BLEGDAMSVEI
GULDBERGSGADE
FÆLLEDVEI
CAPELVEI
BAGGESENS GADE
PEBLINGESØ
NØRRESØGADE
SØTORV
Ladegaarden
NØRRE ALLE
SORTEDAMSDOSSERINGEN
NORD VESTV.
KORSGADE
JØRNEGADE
VÆVERGADE
SMEDEGADE
BAGERGADE
D
E

7
8
9
E
F
Blegdams Hospitalet
Sct Johannes Kᵉ
MØLLEGADE
NØRRE ALLÉ
BLEGDAMSVEI
FREDENSGADE
RYESGADE
LÆSSØEGADE
SCT. HANS TORV
Thinghus
SCT. HANSGADE
FÆLLEDVEI
RAVNSBORGGADE
RAVNSBORG TVRG.
SORTEDAMSGADE
SORTEDAMSSØ
Bro for Fodgængere
SORTEDAMSDOSSERING
NØRREBRO
BAGGESENSGADE
PEBLINGESØ
PEBLINGE DOSSERING
ØSTERSØGADE
ØSTER FARIMAGSGADE
VEBERS GADE
SØLVGADE
RØRHOLMSGADE
OLE SUHRS GADE
GAMMELTOFTS GADE
Kommune Hospital
Botanisk Have
SØTORV
GOTHERSGADE
FREDERIKSBORGGADE
NØRRE SØGADE
H.C.ANDERSENS GADE
FARIMAGSGADE
ROMERSGADE
TORV
LINDEGADE
NØRRE BOULEVARD
SCHACKS GADE
Parkanlæg
FEFELDTSGADE
NØRRE TORV
ROSENGAARDEN
STORE FIOLSTRÆDE
NØRREGADE
KUL TORVET
ROSENBORGGADE
KRYSTALGADE
Exerce

PLAN VII.
Holmens Kirkegaard
Østerbrogade
Parkanlæget paa Østerglacis
Rosenkrands B.
Quitzows B.
Methodist K.
NYBODER
St Pauls Kirke
Rosenborg Have
Kongens Nytorv
Garnisons K.
G
H

7
8
9
H
I
Kastellet
Kirke
Kongens B.
Prindsens B.
Prindsessens B.
Grevens B.
Dronningens B.
Rosenkrands B.
Ingeniørtroppernes Øvelsesplads
NYBODER
ØSTERVOLDG.
SVANEGADE
CROCODILLEGADE
DELPHINGADE
ELSDYRSGADE
ELEPHANTGADE
HAREGADE
KAMELGADE
TIGERGADE
RÆVEGADE
GERNERSGADE
LOBENTZENSG
BRYGGERLÆNGEN
HINDEGADE
ULVEGADE
TULIPANGADE
St Pauls Kirke
STORE KONGENSGADE
TOLDBODVEI
Toldbod
Katholsk K.
FREDERIKS
Amalie
borg
AMALIEGADE
NY TOLDBODGADE
BREDGADE
DRONNINGENS TVERGADE
SCT. ANNÆ PLADS
KVÆSTHUSBROEN
Garnisons K.
ST. STRANDSTRÆDE
KONGENS NYTORV
HAVNEN
Dokk
eller
Anker

PLAN VIII.

Maskin
og Skibsbyggeri
Revshaleøen
Flaadens
Nyholm
Leie
Elephanten
Lynetten
Charlotte Amalie B
K

10

11

ST. ANNÆ PLADS

TOLDBODGADE

KVÆSTHUSGADE

NYHAVN

Bro

NYHAVN

BERGS G.

HERLUF TROLLES G.

HOLM

CORT ADLERS G.

HAVNEGADE

DAMPSKIBSKAI

HAVNEN

Christiansholm

Frederiksholm

Arsenalø

Trangraven

Grønlandske Handels Plads

Krøyers Plads

Wilders Plads

Hambros Plads

Bodenhoffs Plads

Gammel Dok

VEI TIL ORLOGSVÆRFT

VEI TIL REVSHALEØEN

VEI TIL REVSHALEØEN

Frederiks B.

Carls B.

Vilhelms B.

Laboratorium Ny

Soph. Hedvig B.

Ulriks B.

Ny Artilleri Kaserne

Fla-derne

STRANDGADE

BAADSMANDSSTR.

SCT. ANNÆGADE

VILDERSGADE

NEDEN VANDET

OVEN VANDET

BAADSMANDSSTRÆDE

SCT. ANNÆGADE

Frelsers K.

VERG

PLAN IX.

CHRISTIANSHAVNS FÆLLED

Græsmarken

AMAGERBRO

Vor Frelsers Sogns Kirkegaard

Løvens B.

Lille Mølle

Elephantens B

Godthaab

Christians Minde

Sandgrav

Oliegaren

12

H

I

K

Parken
Nørre Boulevard
Kongens Nytorv
Nyhavn
Garnisons K.
Bredgade
St. Strandstræde
Trinitatis K.
Frue K.
Frue Plads
Petri K.
Hellig Aands K.
Nicolai K.
Holmens K.
Christiansborg Slot
Slots K.
Ride Bane
Børs
Børsgade
Slotsholmsgade
Tøjhusgade
Frederiksholms Canal
Nørregade
Krystalgade
Fiolstræde
Store Kjøbmagergade
Pilestræde
Gammel Mønt
Grønnegade
Ny Adelgade
Ny Østergade
Østergade
Lille Kongensgade
Amagertorv
Høibro Plads
Gammel Strand
Ved Stranden
Holmens Kanal
Tordenskjoldsgade
Heibergsgade
Herluf Trolles G.
Peder Skramsgade
Holbergsgade
Niels Juelsgade
Havnegade
Dampskibskai
Vimmelskaftet
Skindergade
Dyrkjøb
Studiestræde
Larsbjørnstræde
Sanct Peder Stræde
Teglgaardstr.
Vestergade
Vester Vold
Nytorv
Gammel Torv
Raadhusstræde
Kompagnistræde
Nybrogade
Stormgade
Ny Vestergade
Ny Kongensgade
Vesterbroes Passage
Jernbanegade
Halmtorv
Philosophgangen
Gyldenløves B.
Hatchs B.
Tivoli
Christiansgade
Adolphs Plads
Holms Plads
Brogade
Lilletorv
Asiatisk Komp.
10
11

PLAN X.
KALLEBO STRAND
Tommer Plads
Tommergrav
Tommer Plads
Rysseasens B
Damp Mölle
Lange Bro
Bomhus
Badeanstalt
Sando
Appelbyes Plads
Holms Huse
LANGEBROGADE
Engelsk Mandels Plads
forhen. Gammel Laboratorium
OVERG.
DRONNINGENS G.
Rabes Have
Kalleboe B.
Enhjørne B.
Panthers B.
Nykykaar
Faste Batteri
17
16
15
21
12
F
G
H

11
10
FREDERIKSBERG ALLEE
MYNSTERSVEI
ALHAMBRAV.
HAUCHSVEI
LINDEVEI
URANIAVEI
KASTANIEVEI
AMALIEVEI
THORVALDSENSVEI
EMILIEV.
BILLE BRAHESVEI
HARSDORFFSVEI
TAARNBORGVEI
LYKKESHOLMS ALLEE
LYKKESHOLMS VEI
SCT KNUDSV.
SCT. KNUDSVEI
BERNSTORFFSVEI
HERLUFTROLLESVEI
FORHAABNINGSHOLMS ALLEE
SVANHOLMSVEI
SCHØNBERGSGADE
DANMARKSGADE
SKOVSGADE
NIELSENSP.
VÆRNEDAMSVEI
GAMMEL KONGEVEI
VESTERBROGADE
PETERSENS PASSAGE
EMILIEGADE
SVEAVEI
NORSVEI
PHILIPPAV.
MARGRETHEVEI
MARTINSV.
SANCT JORGENSSØ
Vandværkets Filtre
Banegaard
GYLDENLØVESGADE
NØRRE FARIMAGSG.
VESTER FARIMAGSGADE
VESTERBROES PASSAGE
JERNBANEG.
Vand værk
Tivoli
Park anlæg
Gas værk

PLAN XI.
KALLEBO STRAND
Badeanstalt ved Belvedera
Badeanstalt Venedig
Gasværks Havnen
Vesterbroes Gasværk
Plads til eventuelle Slagterier
Kvægtorvet
Nedlagt Jernbane
Belvedere
Mathæus Kᵉ
Mølle
VESTERBROGADE
FRYDSVEI
ENGHAVEVEI
DANNEBROGS TVÆR GADE
DANNEBROGSGADE
ISTEDGADE
VALDEMARSGADE
OEHLENSCHLÆGERSGADE
SAXOGADE
ABSALONSGADE
GASVÆRKSVEI
VICTORIAGADE
STORMGADES FORLÆNGELSE
NYVESTERGADES FORLÆNGELSE
Hosenaa
12
C
D
E

10

11

til FLINTHOLM

Jernbane til Korsør og Masnedsund

Frederiksberg

Fattighus

Hospital

CHRISTIAN WINTHERS VEI

MONRADS VEI

Skole

Diakonissestiftelsens Pensionat

PETER BANGS VEI

Diakonissestiftelsen Emmaus

Aluminia

VIRGINIA VEI

STEEN BLICHERS VEI

POUL MØLLERS VEI

DRONNINGENS VEI

SMALLEGADE

BREDEGADE

ALLEGADE

FALKONERALLEEN

RATHSACHS VEI

CERES VEI

GRUNDTVIGS VEI

GAMMEL KONGEVEI

HORTENSIAVEI

ENIGHEDS VEI

BIANCO LUNOS ALLEE

ACASIAVEI

BÜLOWS VEI

Dyrknings forsøg

Landbrugs Have

Landbohöiskole

AMICIVEI

NYVEI

FREDERIKSBERG ALLEE

FRYDENDALS VEI

Sommerlyst

Kirke.

Frederiksberg Have

FASANVEI

Zoologisk Have

Pavillon

Tiburg

PLAN XII.
Frederiksberg Slot
Söndermarken
ROSKILDEVEI
VESTERBROGADE
PILEALLEE
RAHBEKS ALLEE
VINSTRUPSVEI
BAKKEGAARDSVEI
VALBY LANGGADE
BJERREGAARDSVEI
CARLSBERGSVEI
ALLIANCEVEI
VESTERFÆLLEDVEI
GL. JERNBANEVEI
Nye Bakkegaard
Ny Bakkehus
Gl. Bakkehus
Alders hus
Idiotanstalt
Porcellains Fabrik
Gl. Bakkegaard
Alliance
Carlsberg
Internat
Mølle
Nedlagt Jernbane
12
A
B
C

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 03 20 01 004 6